

Kertoja vai Raskolnikov?

Vapaan epäsuoran esityksen
eksplisiittistymisen ja
konventionaalistuminen
käännöksissä

Lisensiaatintutkielma
Päivi Kuusi
Käännöstiede (venäjä)
Kieli- ja käännöstieteiden laitos
Tampereen yliopisto

Tutkimustiivistelmä

Kuusi, Päivi. *Kertoja vai Raskolnikov? Vapaan epäsuoran esityksen eksplisiittistymisen ja konventionaalistuminen käännoksissä.*

Tarkastelen lisensiaatintutkielmassani kaunokirjallisuudessa esiintyvän vapaan epäsuoran esityksen kääntämisen ongelmia ja kääntämisen universaaleiksi ehdotettuja eksplisiittistämistä ja konventionaalistamista niiden mahdollisena selitysmallina.

Vapaa epäsuora esitys (toiselta nimeltään ja jatkossa *kertojan ja henkilön diskurssi* eli KHD; engl. *free indirect discourse*, ven. *nesobstvenno-prjamaja reč'*) on erityisesti kaunokirjallisuudessa käytetty kerronnan muoto. Sen avulla välitetään kertomuksen henkilön puhetta tai mielenliikkeitä potentiaalisesti monitulkintaisella tavalla, jossa sekoittuvat kertojan ja henkilön näkökulmat ja äänet. Tekstuaalisena ilmiönä KHD:a luonnehtivat ennen kaikkea implisiittisyys (johtolauseen puuttuminen, viittaus kokevaan subjettiin kolmannen persoonan pronomiinilla) ja epäkonventionaalisuus (suoralle esitykselle tyypillisten syntaktisten ja sanastollisten piirteiden esiintyminen kerronnan kehyksessä). KHD:lle ei kuitenkaan voida osoittaa sellaisia kielellisiä tuntomerkkejä, jotka olisivat läsnä sen jokaisessa esiintymässä, ja tarkastelenkin sitä ennen kaikkea tulkinnallisena kategoriana.

Käännoksissä KHD usein heikkenee tai katoaa, ja kohdetekstin näkökulma siirtyy lähdetekstiin verrattuna lähemmäs kertojaa tai henkilöä. Ongelmista KHD:n välityksessä käännoksiin on raportoitu useiden eri kieliparien välillä tehdyissä tutkimuksissa, ja syyksi on esitetty lähde- ja kohdekielten ja niiden edustamien kirjallisten kulttuurien välisiä eroja. Tutkimusoletuksenani kuitenkin on, että ongelmat KHD:n välityksessä käännoksiin johtuvat ennen kaikkea *kääntämisen universaaleiksi* ehdotetuista *eksplisiittistämistä* ja *konventionaalistamisesta*. Jos käännoösprosessi tyypillisesti eksplisiittistää ja konventionaalistaa tekstiä, sen voi myös olettaa karsivan käännoksista tekstuaalisesti implisiittisen ja epäkonventionaalisen KHD:n esiintymiä. Kerronnallisen rakenteen tasolla eri aineistoissa havaittava KHD:n toistuva heikkeneminen käännoksissä tai katoaminen niistä saattaa toisaalta myös tukea kääntämisen universaaleiksi ehdotettua yksinkertaistumis- tai standardoimistaipumusta. Käännoösten näkökulman siirtymiä tarkastelen toisaalta kohdelukijan tulkintaan vaikuttavina tekijöinä, toisaalta dokumentoituina tulkintoina lähdetekstin usein monitulkintaisesta näkökulmasta.

Tutkimusaineistonani on valikoima KHD-katkelmia F. M. Dostojevskin romaanista *Prestuplenie i nakazanie (Rikos ja rangaistus)* sekä katkelmien käännoökset neljästä suomen- ja kahdesta englanninkielisestä käännoöksestä. Vertailuaineistona tarkastelen KHD-katkelmia Jane Austenin ja Juhani Ahon romaaneista ja niiden käännoöksiä suomeen ja venäjään. Luonteeltaan laadullisen työn keskeiset tutkimusmenetelmät ovat tekstin lähiluku (narratologinen analyysi) ja käännoösvertailu.

Tutkimus vahvistaa oletukseni, jonka mukaan ongelmat KHD:n välityksessä käännoksiin ovat seurausta tekstiä eksplisiittistävistä ja konventionaalistavista kielellisistä muutoksista, kun taas narratiivisen rakenteen tasolla niitä voidaan tarkastella esimerkkinä käännoösten universaalista yksinkertaistumistaipumuksesta. Kohdelukijan tulkintaan ne puolestaan vaikuttavat ennen kaikkea etäännyttämällä tätä kokevasta henkilöstä ja heikentämällä vaikutelmaa henkilön spontaanien mielenliikkeiden välittömästä seuraamisesta.

Avainsanat: vapaa epäsuora esitys, kertojan ja henkilön diskurssi, näkökulma, kaunokirjallisuuden kääntäminen, kääntämisen universaalit, eksplisiittistymisen / eksplisiittistämisen, konventionaalistuminen / konventionaalistaminen

Резюме лицензиатской работы

Kuusi, Päivi. *Повествователь или Раскольников? Эксплицирование и конвенционализация несобственно-прямой речи в переводах.*

В настоящей лицензиатской работе рассматриваются проблемы художественного перевода несобственно-прямой речи. В качестве объяснения выявленных проблем предлагается рассматривать эксплицирование и конвенционализацию – две потенциальных переводческих универсалии.

Несобственно-прямая речь (в дальнейшем НПР) – модальность изложения, в особенности широко используемая в художественной литературе. Посредством НПР передаётся речь или сознание изображаемого персонажа. При этом переплетаются точка зрения и голос как повествователя, так и персонажа, что приводит текст к потенциальной неоднозначности. Текстуальная форма НПР характеризуется, прежде всего, имплицитностью (отсутствие прямого указания на чужую речь, ссылка на субъекта речи местоимением третьего лица) и неконвенциональностью (употребление характерных для прямой речи синтаксических и лексических элементов в рамках повествования). Однако, у НПР нет лингвистических признаков, обязательно присутствующих во всех её проявлениях, и поэтому мы рассматриваем её преимущественно как предмет интерпретации.

В исследованиях, проводившихся ранее на различных парах языков, отмечается, что в переводах НПР часто ослаблена или утеряна, и, как результат, точка зрения в тексте перемещается ближе к повествователю или к персонажу. В качестве объяснения предлагаются различия между рассматриваемыми языками и литературными традициями. Однако, в настоящей работе предполагается, что причиной проблем перенесения НПР оригинала в переводы являются, прежде всего, *эксплицирование* и *конвенционализация*, претендующие на статус *переводческих универсалий*. Если сам процесс перевода склонен эксплицировать и конвенционализировать тексты, можно предположить, что при этом в переводе сглаживаются и проявления такой имплицитной и неконвенциональной в текстуальном плане модальности, как НПР. На уровне же структуры повествования неоднократное ослабление или потеря НПР в переводах, отмеченные в материалах разных исследований, могут поддерживать гипотезу об общей тенденции переводов к упрощению или стардартизации. Сдвиги точки зрения в переводе рассматриваются, с одной стороны, как факторы, влияющие на восприятие текста читателем перевода, с другой же стороны, – как документированные интерпретации часто неоднозначной точки зрения в оригинале.

Материалом для исследования служит подбор фрагментов с НПР из романа Ф.М. Достоевского *Преступление и наказание* и соответствующие отрывки из 4-х финских и 2-х английских переводов романа. В качестве дополнительного материала приводятся выдержки и их переводы на финский и русский языки из романов Джейн Остин и Юхани Ахо. Основными методами качественного по своему характеру исследования являются нарратологический анализ текста и сравнительный анализ переводов.

Исследование подтверждает предположение о том, что неперенесение НПР оригинала в переводы является следствием текстуальных изменений, эксплицирующих и конвенционализирующих перевод. На уровне же структуры повествования, это неперенесение можно рассматривать как пример общей тенденции переводов к упрощению. На восприятие читателя перевода оно влияет, прежде всего, как отдаляющее читателя от персонажа и ослабляющее впечатление о непосредственном доступе к спонтанным движениям сознания персонажа.

Ключевые слова: несобственно-прямая речь, точка зрения, перевод художественной литературы, переводческие универсалии, эксплицирование, конвенционализация

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	1
2 KERTOJAN JA HENKILÖN DISKURSSI (KHD).....	5
2.1 Kertomus, kertoja ja kieli.....	5
2.2 Nimitys.....	15
2.3 Tunnistaminen.....	17
2.3.1 Henkilöviittaukset.....	20
2.3.1.1 Persoonapronomini- vs. erisnimiviittaus koettavaan subjektiin.....	20
2.3.1.2 Viittaukset muihin henkilöihin	25
2.3.1.3 Muut pronominit henkilöviittauksina.....	28
2.3.1.4 Persoonattomat rakenteet ja refleksiivipronomini viittauskeinoina	29
2.3.2 Alistavan johtolauseen puuttuminen	33
2.3.3 Lainausmerkkien käyttö	37
2.3.4 Aikamuoto	39
2.3.4.1 KHD:n aikamuodot suomessa ja englannissa	40
2.3.4.2 KHD:n aikamuodot venäjässä.....	41
2.3.4.3 Erottava ja yhdistävä aikamuoto	43
2.3.5 Ekspressiiviset ainekset.....	46
2.3.6 Sisältö ja konteksti.....	48
2.3.7 Tulkinnallisuus	51
2.4 Funktiot.....	55
2.4.1 Sanoja ja sanattomia mielenliikkeitä	56
2.4.2 Ironia, empatia ja moniäänisyys	62
2.4.3 Kaunokirjallisuuden peili?.....	67
2.5 Vakiintuminen kerrontatekniikkana.....	68
3 KHD JA KÄÄNTÄMISEN UNIVERSAALIT.....	72
3.1 Katsaus KHD:n kääntämisen tutkimukseen.....	72
3.1.1 Tarkastellut tutkimukset	74
3.1.2 Näkökulman siirtymät	75
3.1.3 Kielelliset muutokset.....	77
3.1.3.1 Yleisimmät muutokset	79
3.1.3.2 Tilannesidonnaisuus.....	80

3.1.4	Siirtymien vaikutus tekstin tulkintaan.....	81
3.1.5	Syyt muutoksiin.....	83
3.1.5.1	Kielikohtaiset ongelmat	83
3.1.5.2	Kohdekulttuurin vaikutus.....	85
3.1.5.3	Tekstin tulkinta ja selventäminen	88
3.1.5.4	Tietoisuus	89
3.2	Kääntämisen universaalit	90
3.2.1	Eksplisiittistäminen	92
3.2.2	Konventionaalistaminen ja yksinkertaistaminen.....	94
3.2.3	Kategorioiden limittäisyys – ja vastakkaisuus	95
3.2.4	Kääntämisen universaalien syyt	98
3.3	KHD ja kääntämisen universaalit törmäyskursilla.....	99
3.3.1	KHD:a heikentävät tekstuaaliset muutokset universaalien ilmentymiä.....	101
3.3.2	Yhteinen tausta	105
3.3.3	Aiempia oletuksia KHD:n ja universaalien yhteydestä.....	105
3.4	Yhteenvedo	107
4	KHD KÄÄNNÖSAINEISTOSSA	109
4.1	Aineisto ja menetöt	109
4.1.1	Romaanit ja niiden käännökset.....	109
4.1.2	Valitut KHD-katkelmat	111
4.1.3	Metodi.....	114
4.2	Siirtymät käännosaineistossa	119
4.2.1	Henkilöviittausten eksplisiittistäminen	123
4.2.2	Eksplisiittistävä johtolause	146
4.2.3	Muu eksplisiittistäminen	155
4.2.4	Konventionaalistaminen: KHD:sta HD:ksi	157
4.2.5	Välimerkityksen ja syntaksin konventionaalistaminen	160
4.2.6	Leksikaalinen konventionaalistaminen	171
4.2.7	Kuluvasta hetkestä menneeseen: aikamuodon konventionaalistaminen.....	177
4.2.8	Poikkeus: KHD:a vahvistava konventionaalistaminen	181
4.2.9	Siirtymien vaikutus tekstin tulkintaan.....	185
5	PÄÄTELMÄT	186
5.1	Tendenssit muutosten taustalla	186

5.2 Kolmas persoona ja aikamuoto	187
5.3 Tuntomerkit, antimerkit ja tasapaino	189
5.4 Siirtymät tulkinnassa ja tulkintoina	191
5.5 Tietoisuus ja tahattomuus	193
5.6 KHD ja kääntäminen välitetyn diskurssin muotoina	194
5.7 KHD: kategorian rajat	196
LÄHTEET	198
Kaunokirjallisuus	198
Tutkimuskirjallisuus	199
LIITE: VENÄJÄSTÄ KÄÄNNETTY AINEISTO	213

1 Johdanto

Kuka niin sanoo?

Arkikokemuksesta tiedämme, että diskurssin lähde vaikuttaa siihen, kuinka sen sisältöön suhtaudumme. Yksi ja sama väite voi näyttäytyä tyystin eri valossa riippuen siitä, keneltä se on lähtöisin. Samoin tiedämme, että näkökulma ei vaikuta ainoastaan siihen, miten havaittua esitetään, vaan myös siihen, mitä havaitaan. Eri näkökulmista kerrottu kertomus voi olla aivan eri kertomus – sen tietävät kaikki, jotka ovat joskus kuunnelleet riidan molempia osapuolia.

Tämän tutkielman keskeistä kohdetta voidaan lähestyä eri tavoin: voidaan puhua näkökulmasta, fokalisaatiosta ja äänestä; referoinnista tai välitetystä diskurssista; tekstin sisältämästä vieraasta sanasta tai vieraan subjektiviteetin merkeistä. Yhteistä kaikille näille on, että joku – tai jokin – välittää kielen avulla jonkun toisen sanoja tai mielenliikkeitä.

Näkökulman tai *fokalisaation* ja *äänien* käsitteiden avulla on kertomuksen teoriassa tarkasteltu erikseen sitä, kuka kertomuksessa näkee (kuka ajattelee, havaitsee, tuntee) ja sitä, kuka puhuu (kuka nämä mielenliikkeet välittää) (Genette 1972/1980: 186, 189). *Referoinnilla* laajasti ymmärrettyinä taas tarkoitetaan puheen tai kirjoituksen esittämistä omassa tekstissä, niin kirjallisessa kuin suullisessakin (Kalliokoski 2005: 11). *Vieraan puheen* olemusta havainnollistaa erinomaisesti Vološinovin (1930/1990) klassinen määritelmä, joka tuo esiin välitetyn ja välittävän tahon yhtäaikaisen läsnäolon vieraassa puheessa ja samalla sen kaksitahoisen luonteen: se on ”puhe puheessa, lausuma lausumassa, mutta samalla se on myös puhetta koskevaa puhetta, lausumaa koskeva lausuma” (emt. 138).

Vieras sana tai näkökulma voidaan tuoda tekstiin monin eri tavoin, avoimesti tai peitetysti, sellaisenaan tai muokattuna. Välitetyn diskurssin monista muodoista ja konteksteista keskityn tässä tutkielmassa kaunokirjallisuuteen ja siinä käytettyyn kerronnan muotoon, joka on pitkään ollut kertomusteoreettisen tutkimuksen keskiössä: *vapaaseen epäsuoraan esitykseen* (engl. *free indirect discourse*, ven. *несобственно-прямая речь*), josta siirryn myöhemmin käyttämään nimitystä *kertojan ja henkilön diskurssi (KHD)*.

Kaunokirjallisuudessa esiintyvä vapaa epäsuora esitys välittää fiktiivisen henkilön puhetta tai tajuntaa. Se on pikemminkin tulkinallinen kuin kieliopillinen kategoria, jolle luonteenomaisia piirteitä ovat implisiittisyys, näkyvän koheesion puute ja monitulkintaisuus. Implisiittistä siitä tekee se, ettei siinä osoiteta suoraan – johtolauseen avulla – että kyse on kertomuksen henkilön sanoista tai mielenliikkeistä, ja se, että tähän henkilöön viitataan yleensä pronomiinilla tarkempien henkilöviittausten sijaan; tiettyä koheesion puutetta

siihen luo henkilölle kuuluvien subjektiivisten ainesten yhdistäminen kerronnan luomaan kehykseen; tätä voitaisiin nimittää myös tekstuaaliseksi epäkonventionaalisuudeksi. Implisiittisyys ja tekstuaalisten piirteiden ristiriita – molemmat tekstuaalisia, kielellisiä, ilmiöitä – taas johtavat vapaan epäsuoran esityksen kerronnalliseen monitulkintaisuuteen: jää tekstiä tulkitsevan lukijan pääteltäväksi – tai päätettäväksi – kenelle sen sanamuodot ja näkökulma kuuluvat: kertojalle vai henkilölle. Vaikka vapaalla epäsuoralla esityksellä onkin tiettyjä kielellisiä tuntomerkkejä, keskeistä sen tunnistamisessa on siis sen välittämän vieraan subjektiviteetin tunnistaminen.

Voidaan kysyä, miksi tutkia kaikista välitetyn puheen muodoista juuri vapaata epäsuoraa esitystä – tai yleensä rajoittua tutkimaan vain yhtä muotoa, joka (kuten kaikki muodot) on väistämättä kategoriana häilyvä ja voi kattaa vain pienen osan kertomusten omimmasta aineksesta, fiktiivisten mielten kuvauksesta? Erityisesti jälkiklassisessa kertomuksen teoriassa on korostettu, että fiktiivistä mieltä on tarkasteltava laajemmin koko tekstin kattavana ilmiönä, sillä esimerkiksi toiminnan kuvausta on vaikea erottaa sen taustalla vaikuttavista henkisistä tekijöistä, ja näin käytännöllisesti katsottuna minkä tahansa tekstikatkelman voidaan ymmärtää kuvaavan fiktiivisen henkilön mieltä (Palmer 2004: 120, 122, 161). On siksi kyseenalaista, kannattaako vapaata epäsuoraa esitystä – tai mitä tahansa muutakaan välitetyn diskurssiin muotoa – lainkaan tarkastella erillään muista, sen kanssa vuorottelevista ja vuorovaikutuksessa toimivista muodoista (Jahn 1994).

Syy nimenomaan vapaan epäsuoran esityksen tarkasteluun ei ole niinkään sen pitkään kestäneessä narratologisessa suosiossa, vaan ennen kaikkea siinä, miten se käyttäytyy käänöksissä. Vapaan epäsuoran esityksen kääntämistä tarkastelevissa tutkimuksissa on poikkeuksetta havaittu, että esitysmuoto korvataan usein käänöksissä muilla tekniikoilla, yleensä niin, että sen välittämän fiktiivisen henkilön näkökulman korvaa käänöksessä kokonaan tai osittain kertojan näkökulma. Kun tarkastelukulmaa on laajennettu välitetyn diskurssin eri muotojen kääntämiseen, on saatu viitteitä siihen, että vapaa epäsuora esitys heikkenisi käänöksissä tai jäisi niistä pois useammin kuin muut välitetyn diskurssin muodot (ks. Taivalkoski tulossa, [1999]). Vapaan epäsuoran esityksen valintaan tarkastelun kohteeksi ei siis tässä tutkielmassa liity Palmerin (2004: 57) kritisoimaa arvottavaa, mimeettisiä muotoja suosivaa asennetta eri puhekategorioiden käyttöä kohtaan: tutkimuksen ainoa arvolutaus on puhtaasti käännösteoreettinen. Deskriptiivisestä yleisotteesta huolimatta käänösanalyysistani kuultaa useassa kohdassa läpi preskriptiivinen ajatus siitä, miten pitäisi tai ei pitäisi kääntää: mielestäni alkuperäisen näkökulmarakenteen tulisi välittyä käännökseen, ellei kääntäjällä ole hyvää (perusteltua) syytä näkökulmarakenteen tietoiseen muokkaamiseen, ja kun se on mahdollista – kuten yleensä on, kuten käänösanalyysien yhteydessä pyrin osoittamaan.

Vapaan epäsuoran esityksen karsiutumista käänöksistä on selitetty etupäässä kussakin tutkimuksessa tarkasteltujen lähde- ja kohdekielten välisillä eroilla tai eroilla niiden edustamissa kirjallisissa kulttuureissa. Oma tutkimusoletukseni kuitenkin on, että syyt käänöksissä havaittuihin näkökulman siirtymiin ovat

vain osittain kielikohtaisia, sillä niiden taustalla vaikuttavat eräät kääntämistä yleisesti luonnehtivat tendenssit, ns. *kääntämisen universaalit*. Kääntämisen mahdollisia universaaleja kartoittavan tutkimuksen tulokset viittaavat muun muassa siihen, että kääntäminen tyypillisesti tarkentaisi ja totunnaistaisi tekstiä. Tältä pohjalta oletankin, että vapaan epäsuoran esityksen heikkeneminen käänöksissä tai katoaminen niistä on seurausta kääntämisen universaaleiksi ehdotetuista *eksplisiittistamisestä* ja *konventionaalistamisesta*. Vapaan epäsuoran esityksen tekstuaalinen implisiittisyys ja epäkonventionaalisuus jää herkästi käänöksissä vaikuttavien eksplisiittistävien ja konventionaalistavien tendenssien jalkoihin, tai toisin päin: kääntämisen luonne eksplisiittistävänä ja konventionaalistavana prosessina on törmäyskurssilla implisiittisen, epäkonventionaalisen ja siksi luonteeltaan monitulkintaisen vapaan epäsuoran esityksen kanssa, ja saattaa siksi johtaa sen ilmentymien karsiutumiseen käänöksistä.

Toinen – ei yhtä tärkeä, mutta käytännöllinen – syy yhden esitysmuodon valintaan on rajauksellinen, sillä konkreettisia käänösesimerkkejä tarkastelevassa tutkimuksessa analysoitava tekstimäärä kasvaa kielensisäiseen tutkimusasetelmaan verrattuna väistämättä moninkertaiseksi. Rajauksesta huolimatta vapaan epäsuoran esityksen ja sen kanssa tekstissä vuorottelevien muotojen, sen lähitekniikoiden, suhteet eivät voi olla nousematta käänösanalyysissa esille, sillä ne ovat olennainen osa sitä kontekstia, jonka pohjalta niin lähdetekstin kuin käänöksenkin lukija tulkitsee tekstin välittävän tiettyä näkökulmaa.

Kääntämistä yleisesti luonnehtivien piirteiden korostuksesta huolimatta tutkielmani ei ole varsinaista kääntämisen universaalien tutkimusta sikäli, että keskeinen kysymys ei ole niinkään tiettyjen kääntämisen universaalien olemassaolo, vaan käsitteen selitysvoima: testaan kääntämisen universaaleja mahdollisena selitysmallina käänöksissä havaittaville näkökulman siirtymille. Tarkasteleman kääntämisen universaalit – eksplisiittistämisen ja konventionaalistamisen – otan annettuina aiemmasta käänöstieteellisestä tutkimuksesta. Toisaalta eri tutkimuksissa havaittu vapaan epäsuoran esityksen toistuva heikkeneminen käänöksissä tai katoaminen niistä saattaa kuitenkin myös tukea kääntämisen universaaliksi ehdotettua yksinkertaistumis- tai standardoitumistaipumusta. Yleisiin tendensseihin keskittyvästä tutkimusotteestani huolimatta pyrin ottamaan huomioon myös luonteeltaan universaalien muutosten realisoitumisen mahdollisesti erilaisina kielellisinä muutoksina kieliparista ja käänösuunnasta riippuen.

Tutkielmani poikkeaa tyypillisestä kääntämisen universaalien tutkimuksesta myös sikäli, että lähestyn mahdollisia universaaleja ruohonjuuritason analyysistä, tekstin lähiluennasta, käsin. Laajoja elektronisia aineistoja hyödyntävä tutkimus – jota suurin osa universaalitutkimuksesta edustaa – voi tarjota vakuuttavia määrällisiä tietoja tiettyjen tendenssien yleisyydestä, mutta ei pureutua yksittäisten katkelmien tulkintaan ja niihin tekijöihin, jotka muutoksiin johtavat (ks. Laviosa 1998: 565), jolloin kontekstuaaliset ja tulkinnalliset kysymykset jäävät auttamatta tarkastelun ulkopuolelle. Tässä tutkielmassa tekstin tulkinta

nouseekin esiin eri tasoilla. Tulkinnallisena kategoriana vapaan epäsuoran esityksen voi olettaa muuttuvan käännösprosessissa, joka on itsessään aina tulkintaa. Narratologiseen lähiluentaan perustuva tutkimusote tarjoaa mahdollisuuden pohtia toisaalta sitä, mitkä kääntäjän tulkintaan liittyvät tekijät johtavat tekstin eksplisiittistämiseen ja konventionaalistamiseen ja niiden kautta näkökulman siirtymiin, toisaalta sitä, miten käännösten näkökulmarakenteessa tapahtuneet muutokset vaikuttavat siihen, kuinka kohdetekstin lukija kertomusta tulkitsee. Käännöksissä havaittuja näkökulman siirtymiä voidaan siis tarkastella niin tekstin tulkintaan vaikuttavina tekijöinä kuin myös dokumentoituina tulkintoina lähdetekstin usein monitulkintaisesta näkökulmasta, rekonstruoituina luentoina, jotka saattavat tuoda uutta valoa siihen, miten lukijat kerronnan näkökulmarakennetta tulkitsevat.

Lähestyn siis tutkimuskohdettani niin käännöstieteellisten kuin kertomusteoreettistenkin käsitteiden avulla. Hyödynnän perinteisiä (strukturalistisen) narratologian käsitteitä käännösvertailun työkaluina, ja pyrin paikantamaan ja luokittelemaan käännettäessä tapahtuneet näkökulman siirtymät niiden avulla. Käännösteoreettista oletusta kääntämisessä vaikuttavista universaaleista tendensseistä taas tarkastelen mahdollisena syynä näkökulman siirtymiin.

Tutkielman luvussa 2 tarkastelen joitakin käännösanalyysin kannalta keskeisiä narratologisia peruskäsitteitä, käsittelen tutkittavan ilmiön, vapaan epäsuoran esityksen, kielellisiä ja kielenulkoisia tuntomerkkejä ja pohdin niin sen tunnistamisen edellytyksiä kuin sen funktioitakin. Luvussa 3 kartoitan vapaan epäsuoran esityksen kääntämisen tähänastista tutkimusta ja esitän tarkemmin oman tutkimusoletukseni. Luvussa 4 tarkastelen konkreettisia suomen-, englannin- ja venäjänkielisiä käännöskatkelmia tutkimusoletukseni valossa, ja luvussa 5 esitän tutkielmani päätelmät.

2 Kertojan ja henkilön diskurssi (KHD)

2.1 Kertomus, kertoja ja kieli

Kertomuksen teoriassa äänen ja näkökulman käsitteet ovat muodostuneet perinteiseksi tavaksi hahmottaa tekstin jako toisaalta kertovaan tahoön, toisaalta puheeseen, havaintoon tai kokemukseen, jota kertova taho välittää, mutta joka ei välttämättä kuulu sille itselleen (ks. esim. Genette 1972/1980: 186, 189, 214; Rimmon-Kenan 1983/1991: 92–93). Kertomuksen ääni on siis yleensä kertojan; sen välittämä näkökulma voi kuitenkin olla myös kertomuksen henkilön. Näin kertomuksen ajatellaan jakautuvan kahteen tasoon, kerrontaan ja kerrottuun, tai venäläisiltä formalisteilta periytyvin termein *tarinaan (fabula, story)* ja *juoneen/diskurssiin (sjužet, discourse)*.¹ Edellisellä tarkoitetaan kertomusta sellaisena, jollaisena sen kuvitellaan ”todella” tapahtuneen kertomuksen fiktiivisessä maailmassa, jälkimmäisellä taas teoksen ilmaisutason eli sitä, miten kertomus tarinan esittää – missä järjestyksessä, kenen näkökulmasta jne. Diskurssin tasolla kertoja siis kertoo, mitä fiktiivinen henkilö tarinan tasolla kokee. (Culler 1981: 170; Tammi 1992: 88–91.)

Perinteiset kertojaluokitukset perustuvat kertojan ja tarinan väliseen suhteeseen: kertojia voidaan luokitella muun muassa sen mukaan, esiintyykö kertoja henkilönä omassa tarinassaan vai ei. Edellisessä tapauksessa kertoja on *homodiegeettinen*, jälkimmäisessä *heterodiegeettinen*. Kun kertoja on heterodiegeettinen, henkilöistä kerrotaan kolmannessa persoonassa; homodiegeettinen kertoja voi sen sijaan viitata henkilöön – itseensä henkilönä – ensimmäisessä persoonassa. Se, missä persoonassa kerronta tapahtuu, on siis seurausta kertojan osallisuudesta tai osattomuudesta kertomaansa tarinaan. (Genette 1972/1980: 243–248, Rimmon-Kenan 1983/1991: 120–121.) Stanzel (1979/1984: 48–49) käyttää samoin perustein tapahtuvaa jaottelua, vaikkakin eri nimityksiä: hänen *minä-* ja *hän-kerrontansa* eroavat toisistaan juuri sen suhteen, sijaitsevatko kertoja ja henkilöt samalla ontologisella tasolla (minä-kerronta) vai eivät (hän-kerronta). Erottava tekijä on siis kertojan osallistuminen kerrottuun, ei ensimmäisen tai kolmannen persoonan muotojen esiintyminen kerronnassa dialogin ulkopuolella (emt. 48). Kuten Cohn (1981: 164) osuvasti tiivistää, minä-

¹ Toiset tutkijat jakavat kertomuksen kahden sijasta kolmeen tasoon (vrt. Tammen ”teksti esittää, miten kertoja kertoo, että henkilöt havaitsevat (1992: 11)”); olennaista eroa kaksi- ja kolmetasoisien mallin välillä ei kuitenkaan ole (Culler 1981: 170).

kerronnassa tarinan ja diskurssin välillä vallitsee eksistentiaalinen jatkuvuus, kun taas hän-kerronnassa niiden välinen suhde on puhtaasti kognitiivinen.

Jaottelujen perinteisyydestä huolimatta niiden keskeisistä käsitteistä ei vallitse yksimielisyyttä, ja eri tutkijat ovatkin toistuvasti kyseenalaistaneet niin kertojan hahmon kuin kertomuksen jaottelun tarinaan ja diskurssiinkin. Tarinan ja diskurssin käsitteiden osalta kiistaa ovat aiheuttaneet muun muassa niiden hierarkkiset suhteet. Vaikka tarinan ei ajateltaisikaan edeltävän diskurssia ajallisesti, se käsitetään kuitenkin yleensä diskurssin loogiseksi edellytykseksi. Toisaalta lukijan havaintojärjestyksen näkökulmasta diskurssi synnyttää tarinan: se on syy, joka saa lukijan konstruoidaan tarinan tapahtumiseen (Culler 1981: 183). Culler (1981: 170–170) painottaakin, että tutkijan on yksinkertaisesti käsiteltävä diskurssia *ikään kuin* se esittäisi diskurssista riippumattomia, itsenäisiä tapahtumia, joilla on todellinen järjestys, jota kerronta voi joko noudattaa tai olla noudattamatta.² Chatmanin (1988: 12, 14) mukaan strukturalistisen narratologian näkökulmasta tarinaa ja diskurssia tulisikin pitää synkronisina, samanaikaisina, ja niiden erottamista toisistaan yleensäkin vain puhtaasti teoreettisena apuvälineenä. Kerronnan ja kerrotun välillä ei ole todellista rajaa, joka lopullisesti erottaisi ne toisistaan; kyseessä on analyytinen työkalu, yritys tarkastella erikseen asioita, jotka todellisuudessa ovat erottamattomia (Phelan 2001: 51; Chatman 2001: 117).

Lukemistilanteen näkökulmasta voidaankin Culleria mukaillen sanoa, että diskurssi synnyttää tarinan: kerrottu maailma syntyy lukijan tulkitessa kerrontaa. Kaunokirjallisuudessa vain diskurssi on olemassa sanan varsinaisessa merkityksessä: tarina, tai mielikuva siitä, syntyy lukijan mielessä diskurssin vaikutuksesta. (Ks. esim. Tammi 1992: 89; Bortolussi & Dixon 2003: 191.) Toisaalta vaikutus ei ole koskaan yksisuuntainen, sillä samalla, kun tarina syntyy diskurssin tulkinnasta, diskurssia tulkitaan tarinan kontekstissa. Käännössiirtymien tarkastelu havainnollistaakin erinomaisesti sitä, miten tarina ja diskurssi ovat elimellisesti sidoksissa toisiinsa ja erotettavissa vain teoriassa. Muutokset käännytyssä kerronnassa voivat vaikuttaa käännökseen lukijan muodostamaan kuvaan kerrotusta; toisaalta ne ovat aina seurausta siitä, minkälaisen mielikuvan tarinasta kääntäjä-lukija on lähdetekstin diskurssin pohjalta konstruoinut. Kääntäjällä on tekstin prosessoinnissa kaksi roolia; hän on yhtä aikaa (vanhan) diskurssin tulkitsija ja (uuden) diskurssin tuottaja.

Myös kertojan käsite on ollut kertomuksen teoretikoille kiistakapula. Kertomuksen kielen kannalta kertojan käsitteessä on kyse siitä, kuka kertomuksessa vastaa normaalin puhetilanteen puhujaa eli on ns. *diskurssin*

² Culler kuitenkin korostaa, että samalla – edellisen näkemyksen kanssa dekonstruktivistisen yhteensovittamattomalla tavalla – tarina voi olla myös diskurssin seurausta siinä mielessä, että sen keskeiset tapahtumat muotoutuvat diskurssin merkitykselliseksi tekemisen vaatimuksista (1981: 172 ja *passim*). Chatman (1988) on kritisoinut Cullerin logiikkaa diskurssin käsitettä hämärtävänä, sen samastamisena teemaan tai teoksen muihin laajempiin merkityksiin, jotka eivät sijaitse sen paremmin kerronnassa kuin kerrotussakaan, vaan niiden muodostamassa kokonaisuudessa (emt. 12).

subjekti. Koska tekstin varsinainen tekijä kuuluu sen ulkopuolelle eikä hänen äänensä kuulu tekstissä suoraan – esimerkiksi tekstin tila- ja aikasuhteita ei voi hahmottaa tekijän sijainnista käsin – korvaa puhetilanteen puhujan kerronnassa kertoja, eräänlainen deiktinen keskus, jonka mukaan tekstin tila- ja aikasuhteet määräytyvät. (Padučeva 1996: 200–202.) Silloin, kun kerronta tapahtuu kolmannessa persoonassa eikä kertoja viittaa suoraan itseensä, tämä jää ikään kuin näkymättömäksi: mikään yksittäinen kielellinen piirre ei suoraan osoita kertojan olemassaoloa. Suorien viitteiden puuttuessa kertojan läsnäoloa on perusteltu epäsuorilla osoituksilla tekstiä järjestävän tajunnan läsnäolosta: näitä ovat muun muassa esitetyjen asioiden ja niiden esitystavan valinta, puitteiden kuvaus, henkilöiden tunnistaminen ja kuvaus, dialogia sitovat johtolauseet, yhteenvedot ja kommentit (ks. Padučeva 1996: 336–337; Rimmon-Kenan 1983/1991: 122–127).

Osa tutkijoista, ehkä näkyvimpänä Banfield (1973, 1982), katsoo, ettei kaikissa teksteissä voida osoittaa selvää kertojaa³; enemmistö (ks. esim. Pascal 1977, Bal 1985, Rimmon-Kenan 1983/1991, Toolan 1990) näyttää kuitenkin hyväksyvän kertojan tekstissä aina läsnäolevaksi hahmoksi, joka määrittellään vaihdellen tekstin puhujaksi, kokoavaksi tietoisuudeksi, ääneksi, kertovaksi agentiksi, (antropomorfisten mielle yhtymien välttämiseksi) deiktiseksi keskukseksi tai, kuten Mäkelä (2005: 11) tiivistää, tarinan kertomiseen käytettyjen kirjallisten keinojen summaksi. Fludernik (1993: 443) korostaakin, että vaikka teksteillä ei aina olekaan kertojaa, niissä on kuitenkin kerrontaa: kertojan käsite voidaankin hahmottaa jatkumona persoonallisesta, näkyvästä kertojasta piilevän kerronnallisen äänen kautta aina objektiiviseen, taustalle jäävään kertovaan funktioon asti, tekstistä riippuen. Kerronnan hahmottamisen personifoiduksi kertojan hahmoksi Fludernik selittää kognitiivisesta, kehysteoreettisesta näkökulmasta lukijan projektioksi: lukija soveltaa tekstiin suullisen tarinankerronnan kehyksiä, joiden ohjaamana hän ajattelee tarinan edellyttävän kertojaa (emt. 448). Samaan tapaan lukijan näkökulmasta kertojahahmoa tarkastelleet Bortolussi ja Dixon (2003) tiivistävät, että kertoja on ennen kaikkea lukijan tulkintaa, vaikka tekstuaaliset piirteet antavatkin sille kimmokkeen (emt. 60, 72–74, 95–96, 191).

Aivan kuten lukija konstruoi tarinan diskurssin pohjalta, hän siis muodostaa myös mielikuvan sen kertojasta, jonka hän ajattelee lausuvan tekstin diskurssin. Jälkiklassinen, kognitiivisesti suuntautunut kertomuksen teoria pyrkiikin

³ Banfieldin ajatus kertojattomista teksteistä perustuu siihen, että lauseet – ja tekstit – jotka eivät sisällä ensimmäisen ja toisen persoonan, puhujan ja vastaanottajan, näkyvää vuorovaikutusta, eivät ole kommunikatiivisia eikä niissä siksi voi olla kertojaa, edes näkymättöntä tai taustalle vetäytynyttä. Banfieldin runsaasti (ainakin narratologioiden taholta voittopuolisesti negatiivista) huomiota saanutta näkemystä on arvosteltu erityisesti siitä, että se perustuu yksittäisten virkkeiden analyysiin eikä ota huomioon kertovan tekstin kokonaisuutta (Banfieldin kritiikistä ks. McHale 1983, Toolan 1988, 1990, Jahn 1992). Fludernik (1993: 381) taas näkee Banfieldin perusongelmaksi kaunokirjallisen teoksen kielen tarkastelun muusta kielenkäytöstä erillään.

selittämään erilaisia kerronnallisia ilmiöitä seurauksena lukijan kognitiivisesta osallistumisesta tekstin merkitysten muodostumiseen – erotuksena klassisen tai strukturalistisen vaiheen pyrkimyksestä tunnistaa ja luokitella erilaisia kerronnallisia ilmiöitä niiden tekstuaalisten piirteiden perusteella. Kertojan hahmon lisäksi lukijan tulkinnalla on selitetty myös kertojan toimintaa ja nimenomaan tämän roolia kertomuksen havaitsijana, fokalisoijana. Kun esimerkiksi Prince (2001: 46) katsoo, ettei kertoja – joka kuuluu diskurssin tasolle – voi fyysisesti havaita tarinan tasolla, huomauttavat Bortolussi ja Dixon (2003), että lukijan kannalta tuntuu järkevältä suhtautua kertojaan *ikään kuin* tämä todella näkisi kertomansa: näkemisen metaforisuudella tai kertojan ja henkilöiden ontologisilla tasoilla ei ole lukijalle suurta merkitystä. Lukija tulkitsee näkökulman tekstuaalisia piirteitä sen oletuksen valossa, että kertoja on kuin keskustelukumppani, joka tietää riittävästi kerrotusta, jolla on jokin päämäärä sen esittämisessä ja joka on yhteistyöhaluinen sikäli, että esittää kertomuksen ymmärtämiseksi riittävästi (mutta ei liikaa) tietoa. Myös havainnon kuvauksissa lukija olettaa kertojalla olevan tietoa havaitsemisesta ikään kuin tämä olisi ollut kerrotussa läsnä – riippumatta siitä, ajatteleeko hän kertojan todella olleen läsnä vai ei. Erityisesti silloin, kun teksti jatkuvasti osoittaa tai antaa ymmärtää tietyn henkilön havaitsevan, syntyy vaikutelma kertojan pääsystä henkilön havaitsevaan mieleen, jolloin lukija tulkitsee kertojan havaitsevan sen mitä henkilökin. Näkökulman tekstuaaliset piirteet ovat osa diskurssia, mutta näkeminen sinänsä lukijan konstruktio, mielikuva, jonka hän tekstissä esitetystä havaitsemisesta kerronnan perusteella muodostaa. (emt. 173–176, 189–194.)

Princen perustelu on lähtökohtaisesti ongelmallinen jo siksi, että se perustuu sinänsä keinotekoiseen jaotteluun tarinan ja diskurssin välillä; yhtä keinotekoisena on pidettävä myös jakoa kokevan subjektin näkökulmaan ja kertovan agentin verbalisoivaan ääneen. Kuten Sanders ja Redeker (1996: 292) kirjoittavat, näkeminen ja kertominen ovat käytännössä erottamattomia, sillä näkökulman – ajatusten ja havaintojen – välittämiseen tarvitaan aina ääntä. Tai, toisin päin: kertominen edellyttää aina havaitsemista ja välittää kertojan näkökulmaa kerrottuun (Phelan 2005: 115). Näkeminen ja kertominen kohtaavatkin kertojan hahmossa. Phelanin mukaan silloinkin, kun kertoja näyttäisi pysyvän puhtaasti diskurssin tasolla, se havaitsee tavalla, jota on kutsuttava fokalisaatioksi. Havaitseminen ei vaadi läsnäoloa kerrotussa maailmassa: kerronnan konventiot sallivat kertojan havaita kerrottua ja toimia siten lukijan ”linsseinä” kerrottuun olematta siinä fyysisesti läsnä. Jos kertoja ei voi havaita kerrottua, eivät lukijatkaan voi havaita sitä muuten kuin fokalisoivan henkilön kautta, sillä lukijat saavat tietonsa kerrotusta kertojalta. Siksi kertojan roolin rajaaminen pelkkään kerrontaan ei vastaa lukijan kokemusta kerronnan dynamiikasta. (Phelan 2001: 52, 57–58; 2005: 114–117.)

Tulkinnallisilla tekijöillä on pyritty selventämään myös kiistanalaista sisäistekijän käsitettä (*implied author*), jolla termin alunperin lanseerannut Booth (1961) tarkoitti historiallisen (varsinaisen) tekijän tiettyä kertomusta varten luomaa implisiittistä versiota itsestään (emt. 70–71). Kyseessä on siis

eräänlainen tekstistä rakentuva tai tekstin perusteella pääteltävissä oleva oletus tekijästä. Chatman (1978, 1990) havainnollistaa sisäistekijän roolia kuvaamalla kerronnan kommunikaatiotilanteen kolmitasoiseksi siten, että tekstin todellinen tekijä viestii sen todelliselle lukijalle, sisäistekijä sisäislukijalle (jolla tarkoitetaan tekstin perusteella muodostuvaa mielikuvaa lukijasta, eräänlaista oletuslukijaa) ja kertoja vastaanottajalle tai yleisölle (*narratee*, kertomukseen oletettu kuuntelija). Kerronnan ainoa ääni on edelleen kertojan; sisäistekijä luo niin kertojan äänen kuin sen sisältämät henkilöidenkin äänet, jolloin sisäistekijä voidaan ajatella myös tekstin muodostamaksi kokonaisuudeksi. Sisäistekijän käsitteen avulla voidaan selittää, miksi koko teoksen normit ja arvot toisinaan poikkeavat kertojan normeista ja arvoista – eli miksi kertoja voi näyttäytyä lukijalle epäluotettavana. (Chatman 1978: 148–151; Rimmon-Kenan 1983/1991: 110–111; Tammi 1992: 23–26.) Bortolussin ja Dixonin (2003: 74–76) psykonarratologisessa mallissa taas sisäistekijä selitetään lukijan mielikuvaksi tekijästä (*represented author*), jonka tämä muodostaa pyrkiessään ymmärtämään, miksi tekstissä esiintyy tietynlainen kertoja: kyse on siis kognitiivisesta konstruktioista pikemminkin kuin tekstuaalisesta ominaisuudesta. Kerronnan kolmitasoista mallia Bortolussi ja Dixon arvostelevat siitä, että se rajaa viestinnän aina yhdelle tasolle kerrallaan ja jättää näin huomiotta kertojan ja todellisen lukijan välisen kommunikaation, jota he pitävät lukemisen vuorovaikutuksista tärkeimpänä (emt. 69). Toiset tutkijat taas luopuisivat sisäistekijän käsitteestä kokonaan: esimerkiksi Nünning (1999) pitää sitä paitsi tarpeettomana, myös ristiriitaisena, sillä äänetön agentti ei voi osallistua kerronnan kommunikaatioon, eikä tekstin muodostama kokonaisuus supistua vain yhdeksi tekijäksi tekstin kommunikaatiokaaviossa. Vaikka kerronta sisältääkin aina tekstuaalisia vihjeitä, jotka laukaisevat lukijan tulkinnan, kuuluvat lukukokemusta värittävät normit ja arvotukset Nünningin mukaan lukijalle, eivät tekstiin, jolloin esimerkiksi arviot kertojan esityksen paikkansapitävyydestä tai eettisestä hyväksyttävyydestä voivat vaihdella eri lukijoilla. (emt. 56, 61, 64 ja *passim*; ks. myös 2005: 92.)⁴

Lukijan tulkinnan korostamisella on kuitenkin rajansa. Kuten Phelan (2005: 48) toteaa, tekstuaalisessa pintarakenteessa havaitun epäjohtonmukaisuuden tulkitseminen merkiksi esimerkiksi kertojan epäluotettavuudesta sisältää oletuksen, että joku on suunnitellut sen tekstiin merkiksi, jonka tämä joku olettaa lukijan pystyvän tulkitsemaan. Lukijan tulkinnan yksipuolinen korostaminen jättää huomiotta ne rajoitteet, joita teksti ja sen laatija tulkinnalle asettavat. Vaikka tekijän tarkoitukset eivät ennaltamäärää lukijan tulkintaa, ne kuitenkin ohjaavat sitä – sikäli, kun ne realisoituvat tekstuaalisina ilmiöinä. Eri lukijoiden tulkinnoissa on eroja, mutta vielä enemmän yhteistä, niin keskenään kuin myös tekijän tarkoitusten kanssa. (emt. 47–49.)

⁴ Uudemmassa artikkelissa Nünning (2005) myöntää tekijän roolin lukijan tulkintaa ohjaavana tekijänä, mutta ei ota selvää kantaa siihen, onko syytä puhua ”tekstistä kokonaisuutena”, tekijästä vai mahdollisesti sisäistekijästä (emt. 95, 104).

Phelan (2005: 45) määrittelee sisäistekijän tekstin ulkopuoliseksi agentiksi (jolloin *sisäistekijää* parempi suomennos voisi olla usein vaihtoehtoisesti käytetty *implisiittinen* tekijä), joka on vastuussa tekstin olemassaolosta. Implisiittinen tekijä on ”virtaviivaistettu versio” todellisesta tekijästä, kokonaisuus, joka koostuu niistä todellisen tekijän (todellisista tai oletetuista) ”kyvyistä, luonteenpiirteistä, asenteista, uskomuksista, arvoista” jne., joilla on merkitystä kyseessä olevan tekstin kannalta (emt. 45). Lukijat ymmärtävät, että kertomus on lähtöisin todelliselta ihmiseltä ja että se myös kertoo jotain tästä ihmisestä; lukijan näkökulmasta implisiittinen tekijä onkin se, mitä voimme tekijästä tekstin perusteella tietää (emt. 46).

Implisiittinen tekijä on siis lukijan kognitiivinen konstruktio, jota todellisen tekijän tarkoitukset ohjaavat – tekstuaalisten merkkien kautta. Samaa voitaisiin sanoa kaikesta muustakin tekstissä – niin tarinasta, kertojasta, äänestä kuin näkökulmastakin. Ne eivät sijaitse tekstissä, eikä tekstissä voida osoittaa sen paremmin kertojaa kuin tämän ääntäkään, ainoastaan lukijan tulkintaa provosoivia tekstuaalisia piirteitä. Fludernik (1993) erottaakin kerronnan analyysissä toisaalta kielellisten piirteiden tason, toisaalta lukijan tulkintaan keskittyvän kognitiivisen tason; kielen tasolla diskurssi on yhtenäinen kokonaisuus, jota ei voi pilkkoa ääniin tai agentteihin, mutta samalla se kuitenkin projisoi tai implikoi toisen tason, eräänlaisen kielellisen hallusinaation, jolla nämä tulkinnalliset kokonaisuudet ”sijaitsevat” (emt. 453). Kerronnan näkökulmarakenteen analyysissä voidaan siis tekstin tasolla osoittaa vain deiktisiä keskuksia, puhujan omaan tai tämän välittämään vieraaseen subjektiviteettiin liittyviä piirteitä; äänen ja näkökulman käsitteet ovat kuitenkin tarpeen, kun analysoidaan lukijan kokemusta tekstistä, tekstin kognitiivista prosessointia (emt. 350).

Tähän lukijan kokemukseen pohjaa kerronnan näkökulmavaihteluun keskittyvä käännösanalyysi; siihen todennäköisesti pohjaa kääntäminenkin. Siksi käytän tässä tutkielmassa äänen ja näkökulman käsitteitä kuvaamaan ja havainnollistamaan lukijan – tutkijan, kääntäjän, kohdelukijan – tekstistä saamia vaikutelmia. Kun sen sijaan tarkastellaan, mistä lukijan havaitsema näkökulmavaikutelma syntyy, ja erityisesti sitä, miksi tietyn tekstikatkelman ja sen käännöksen luoma näkökulmavaikutelma voi olla erilainen, on välttämätöntä tarkastella vaikutelmien sijaan niiden takana olevia konkreettisia kielellisiä piirteitä. Tarkastelua ei voi rajata vain äänen ja näkökulman vaikutelmiin, sillä kognitiivinen tarkastelu ei auta selittämään, mistä käännössiirtymät johtuvat: siihen tarvitaan lähiluentaa, tekstuaalisten piirteiden analyysia. Strukturalistisen ja kognitiivisen lähestymistavan yhdistäminen on välttämätöntä, että käännössiirtymät voitaisiin ensin kokea ja paikantaa, sitten selittää.

Klassisen strukturalistisen analyysin – aina 1900-luvun varhaisista analyyseista⁵ Pascalin (1977) ja Cohnin (1978) jo klassikoiksi muodostuneisiin monografioihin – tekstuaalisiin piirteisiin keskittyvä asenne välitettyyn

⁵ Vapaan epäsuoran esityksen varhaista tutkimusta esittelee esim. Vološinov (1930/1990: 167–180).

diskurssiin, erityisesti vapaaseen epäsuoraan esitykseen, ja sen taustalla vaikuttava pyrkimys kerronnan muotojen luokitteluun kattavien typologioiden avulla, poikkeaa toki radikaalisti jälkiklassisen kertomuksen teorian kognitiivisista painotuksista (ks. esim. Fludernik 1993, Palmer 2004), joissa kerrontaa ja kerronnallisuutta tarkastellaan toisaalta luonnollisina, kaikelle kognitiolle ominaisina strategioina, toisaalta juuri oletetusti luonnollisten parametrien ylittämisen kautta, tapauksissa, joissa kokeelliset ja marginaaliset tekstit venyttävät perinteiset luokitukset äärimmilleen – tai osoittavat ne riittämättömiksi (ks. Tammi 2006a: 160–161; 2006b; 2008, tulossa). Lähestymistapojen ei kuitenkaan tarvitse välttämättä olla ristiriidassa keskenään; kuten Hägg (2006: 179) toteaa, ne voidaan nähdä myös toisiaan täydentävinä, sillä holistis-kognitiivinen analyysi tarkastelee, mitä lukemisprosessissa tapahtuu, kun taas strukturalistinen analyysi kertoo, mitkä tekstuaaliset piirteet tähän prosessiin vaikuttavat. Vaikka osa tutkijoista (ks. Jahn 1997, Häggin 2006: 179–180 mukaan) näkeekin strukturalistisen ja kognitiivisen lähestymistavan välisen ristiriidan sovittamattomana – ennen kaikkea siksi, että ne saattavat johtaa erilaisiin tuloksiin teoksen tulkinnassa – vertailevan käännöstutkimuksen kannalta niiden yhdistäminen näyttää pikemminkin välttämättömyydeltä.

Fludernikin (1993), jälkiklassisen narratologian ehkä näkyvimmän edustajan, tapa tarkastella välitettyä diskurssia ja tekstin näkökulmailmiöitä toisaalta tekstuaalisten subjektiivisuuden merkkien, toisaalta kognitiivisten kehysten tasolla soveltuukin hyvin tämän tutkielman tarkoituksiin. Perinteisten narratologisten äänen ja näkökulman käsitteiden lisäksi pyrinkin tarkastelemaan välitettyä diskurssia myös kielen subjektiivisuuden kautta. Tällöin näkökulmassa on kyse kielen sisäänrakennetusta subjektiivisuudesta ja puhujan kyvystä kuvitella näkevänsä maailma jonkun toisen silmin ja kuvailla tilannetta jonkun toisen näkökulmasta kuin omastaan (Björklund 1993: 240). Esimerkiksi Kuno ja Kaburaki (1977: 628) määrittelevät näkökulman *empatiaksi* eli puhujan eriaistaiseksi identifioitumiseksi lauseessa kuvatun tapahtuman osanottajiin; empatia on tässä tekninen kielellinen termi eikä viittaa sympatiaan. Empatiassa ei kuitenkaan välttämättä ole kyse täydellisestä samastumisesta tai samastumisen puutteesta, vaan se on pikemminkin jatkuo (emt. 628–629). Äänen ja fokalisaation jäljittämisyrittysten sijasta voidaankin kysyä, missä määrin puhuja esittää tilanteen tietystä näkökulmasta ja miten se heijastuu tämän käyttämään kieleen. Loppujen lopuksi puhujan – kertojan – ääni kontrolloi tekstin näkökulmia; vaikutelma henkilön näkökulmasta on seurausta kertojan samastumis- tai eläytymisstrategioista. (Björklund 1993: 239–242.) Eläytymisenä tai näyttelemisenä tietyn näkökulman esittämistä kuvaa myös Fludernik, jonka mukaan emotionaalisen ja ekspressiivisen kielen käyttö on eräänlaista näyttelemistä, rooliin astumista, erityisesti silloin, kun puhuja välittää jonkun toisen ekspressiivisyyttä: koska kieli on lähtökohtaisesti ekspressiivistä ja subjektiivista, on puhujan käytettävä korostettuja tai jopa liioiteltuja subjektiivisuutta välittäviä stereotyyppioita erottaakseen välittämänsä vieraan ekspressiivisyyden omastaan. Tästä syystä kielen ekspressiivisiä ja emotionaalisia keinoja käytetään yleensäkin enemmän välitetyssä kuin

varsinaisessa puheessa. (Fludernik 1993: 425–426.) Kaikki kieli kuuluu lähtökohtaisesti tekstin puhujalle, siis kertomuksen kertojalle: kyse on vain kertojan kontrollin eri asteista, siitä, missä määrin kertoja omaksuu fiktiivisen henkilön roolin (emt. 432). Kielellisen pintarakenteen tasolla subjektiiviset ainekset voidaan siis ajatella jatkumona, jolla herätetään aina selvemmin ja selvemmin erottuva vaikutelma vieraasta puheesta (emt. 437).

Björklundin (1993: 242–244, 255) mukaan kielen subjektiivisuus ilmenee tekstin *minän* kolmessa roolissa, jotka osallistuvat näkökulman vaikutelman luomiseen. Nämä roolit ovat puhuja, havaitsija ja tulkitsija; Padučeva (1991, Björklundin 1993: 242 mukaan) nimittää niitä puhuvaksi subjektiksi, deiktisten tila- ja aikakoordinaattien nollapisteeksi ja tietoisuuden subjektiksi. Puhuja on diskurssin *minä* eli persoonadeiksiksen lähtöpiste; suhteessa puhujaan kuulija on *sinä* ja muut *hän/se* tai *he*. Havaitsijan mukaan taas määräytyvät diskurssin tila- ja aikasuhteet: havaitsijalle tarina tapahtuu tässä ja nyt, ja havaitsijan rooliin sisältyy vaikutelma näkökulmasta tila- ja aikatasolla. Tulkitsija puolestaan on tekstin ajatteleva minä ja tilannearvioiden lähde: tulkitsijan roolissa on siis kyse näkökulman vaikutelmasta ideologisella, fraseologisella ja psykologisella tasolla (ks. Uspensky 1970/1973). Yksinkertaisimmillaan kaikissa kolmessa roolissa on tekstin tuottajan oma minä. Tekstin tekijä voi kuitenkin siirtää nämä roolit kertojalle, tekstin puhujalle, joka voi puolestaan siirtää jonkun tai kaikki rooleistaan jollekulle tarinan henkilöistä ja tehdä tästä puhujan, havainnoijan tai tulkitsijan – hetkeksi tai pysyvästi. Näin tekstiin syntyy vaikutelma erilaisista näkökulmista tai äänistä. Yhdistelmämahdollisuuksia on useita, ja ne voivat poiketa toisistaan kielestä ja tyylikonventioista riippuen. Kuten Ginsburg (1982: 136–137) toteaa, samastuminen ei välttämättä tarkoita samastumista näkökulman kaikilla tasoilla, vaan voi olla myös osittaista. Björklund (1993: 255–256) olettaa, että käsitys kertovista teksteistä ilman kertojaa on seurausta juuri puhujan subjektiivisuuden roolien siirrosta. Kun minän subjektiivisuuden ilmaukset siirtyvät etäälle alkuperäisestä lähteestään, voi syntyä vaikutelma tekstistä, jolla ei ole lainkaan kertojaa.

Vaikka näkökulma näin laajasti ymmärrettynä on läsnä koko tekstissä, näkökulman ja fokalisaation käsitteitä voidaan kuitenkin tarkastella myös ainoastaan henkilön näkökulman merkityksessä, sillä kertojan subjektiivisuus värittää tekstiä kauttaaltaan ja on siksi usein näkymätöntä – suodattuuhun koko kerrottu maailma lukijalle sen kautta. Näkökulma voidaan siis ymmärtää vieraan subjektin näkökulman upottamisena kertojan diskurssitodellisuuteen. (Sanders & Redeker 1996: 290–292.) Näkökulman käsite liittyykin läheisesti puhekatgorioihin, muotoihin, joiden avulla välitetään kertojasta erillisen subjektiviteetin diskurssia – niin puhetta, ajatuksia kuin havaintojakin. Näiden ns. vieraan puheen esitysmuotojen prototyyppinä voidaan pitää suoraa ja epäsuoraa esitystä, mutta myös tarkempia jaotteluja on käytössä. McHale (1978) tarkastelee niitä jatkumona, jolla hän erottaa seitsemän esitysmuotoa. Jatkumon diegeettinen ääripää on *diegeettinen yhteenveto* eli pelkkä maininta henkilön diskurssista, ja jatkumon toista, mimeettistä ääripäätä kohti liikuttaessa sitä seuraavat *vähemmän diegeettinen yhteenveto*, joka myös mainitsee diskurssin

aiheen; *sisällön epäsuora esitys* eli *parafraasi*, joka vastaa lähinnä syntaktista epäsuoran esityksen kategoriaa ja välittää siis puheen sisällön, muttei sen esitystapaa; *jossain määrin mimeettinen epäsuora esitys*, joka säilyttää osittain myös välitetyn puhetahtuman tyylin; *vapaa epäsuora esitys*, joka on sekä kielipiillisesti että mimeettisesti suoran ja epäsuoran esityksen välimuoto; ja *suora esitys*, joka luo vaikutelman suorasta lainauksesta tai puhtaasta mimesiksestä, vaikka onkin aina jollain lailla tyylieltyä. Jatkumon mimeettinen ääripää, *vapaa suora esitys* taas muistuttaa muuten suoraa esitystä, mutta ei sisällä siihen tavallisesti kuuluvia lainausmerkkejä tai repliikkiviivoja eikä sen yhteydessä esiinny johtolauseita. (McHale 1978: 258–260.) Rajanveto kategorioiden välillä on aina ongelmallista: koska esimerkiksi epäsuora esitys voi toistaa alkuperäisen esityksen sanamuotoja, sen erottaminen jossain määrin mimeettisestä epäsuorasta esityksestä on väistämättä enemmän tai vähemmän mielivaltaista, jos alkuperäistä lausumaa ei ole saatavilla. McHalen hahmotteleman jatkumon etuna on kuitenkin joustavuus uusien kategorioiden tai välimuotojen suhteen; ajatus puhekategorioiden jatkumona havainnollistaa myös sitä, että niiden rajat voivat joustaa ja muodot limittyä. Jatkumolla yleensäkin ei voi olla kyse selvärajaisista kategorioista, onhan matkalla diegesiksestä mimesikseen rajattomasti pisteitä (Toolan 1988: 128). Esimerkiksi Fludernikin (1993: 311) mallissa puhekattegioita – varsinaiset ja välimuodot yhteen laskettuna – on huomattavasti enemmän. Jatkumon segmentointimahdollisuuksia on siis useita; ehkä tärkein Fludernikin huomioista tämän tutkielman kannalta on se, ettei kategorioiden järjestys jatkumolla ole kiinteä (emt. 309). Fludernik perustelee tätä ekspressiivisten aineiden esiintymisellä koko jatkumon pituudelta, joka tekee niiden tarkastelusta mimeettisyys- tai diegeettisyysjärjestyksessä ongelmallista; kiinteän järjestyksen ongelmallisuus nousee esille kuitenkin myös silloin, kun verrataan kategorioita eri kielissä, sillä esimerkiksi vapaan epäsuoran esityksen kohdalla aikamuodot korostavat venäjässä diskurssin mimeettistä luonnetta (henkilön aikakäsitystä), englannissa taas diegeettisyyttä (kertojan aikakäsitystä). Palaan aikamuotoihin tarkemmin kohdassa 2.3.4.

Palmer (2004: 57–60, 85) arvostelee puhekattegioita riittämättömänä ja yksipuolisena lähestymistapana, joka ei yksinään kata fiktiivisen henkilön tajunnan esittämisen koko kirjoa ja jonka käyttö on käytännössä korostanut kohtuuttomasti puhekattegioista mimeettisimpinä pidettyjä, (vapaata) suoraa ja vapaata epäsuoraa esitystä, ja niiden kautta sitä osaa mielestä, joka on verbalisoitua ja tiedostettua. Kertomuksen teorian kannalta Palmerin kritiikki voikin olla oikeutettua, sillä fiktiivinen mieli kokonaisuudessaan – niin tiedostettu kuin tiedostamaton, verbalisoitu kuin verbalisoimaton, henkilön toiminta sen ilmauksena ja tarinamaailman piirteet sen kokemuksena – on vieraan puheen tai välitetyn diskurssin käsitettä (määritellään diskurssi sitten verbalisoiduksi tai ei) huomattavasti laajempi ilmiö. Jos kuitenkin tarkastelun kohteena on kielen subjektiivisuus ja puhujan mahdollisuus luoda tekstiin vaikutelma puhujalle vieraasta subjektiiviteetistä, nousevat juuri suora ja vapaa epäsuora esitys luontevasti keskeisiksi tarkastelun kohteiksi. Tällöin ns.

mimeettisten kategorioiden korostukseen ei liity minkäänlaista arvolatausta (vrt. Palmer 2004: 67).

Välitetyn diskurssin mimeettisimmistä muodoista nimenomaan vapaa epäsuora esitys onkin herättänyt erityistä kiinnostusta niin kirjallisuus- kuin kielitieteellisessäkin keskustelussa kerronnan tai vieraan puheen esittämisen muodoista aina 1800-luvun lopulta alkaen⁶, eikä sen luonteesta vieläkään vallitse yksimielisyyttä. Mielipiteitä jakavat mm. kertojan läsnä- tai poissaolo vapaassa epäsuorassa esityksessä, siihen liittyvä muodon mahdollinen kaksi- tai moniäänisyys ja kategorian rajat niin sen kielellisen muodon kuin sen välittämän sisällönkin suhteen. Kun vapaata epäsuoraa esitystä tarkastellaan Björklundin (1993) esittämien *minän* kielellisten roolien valossa, voidaan sanoa, että siinä kokeva subjekti – henkilö, jonka puhetta, ajatuksia tai kokemusta diskurssi välittää – ei ole puhuja, mutta kylläkin (osittain) havaitsija ja useimmiten myös tulkitsija. Kun epäsuorassa esityksessä yksikään *minän* rooleista ei ole siirtynyt henkilölle ja suorassa esityksestä kaikki kolme roolia ovat henkilön käytössä, vapaassa epäsuorassa esityksessä kielen subjektiivisuuden aspektit kuuluvat osin henkilölle ja osin kertojalle. Puhujan rooli ei siirry kertojalta henkilölle, sillä persoonadeiksis ei määräydy kokevan subjektin näkökulmasta; kokeva *minä* on tekstissä *hän*. Myös kuulijaan viittaavia tai kuulijaa vaativia elementtejä (imperatiivit, puhuttelut) esiintyy vain poikkeuksellisesti. Tekstin tila- ja aikakoordinaatit määräytyvät kuitenkin osittain tai kokonaan (kielestä ja verbin aikamuotokäytännöistä riippuen) kokevan subjektin näkökulmasta, joten havainnoijan rooli on siirtynyt pitkälti henkilölle. Yleensä myös tulkitsijan rooli kuuluu kokevalle subjektille, välittäähän vapaa epäsuora esitys nimenomaan henkilöhaamon puhetta, ajatuksia tai tunteita. Sen voidaan kuitenkin ajatella kuuluvan osittain myös kertojalle, sillä vapaata epäsuoraa esitystä usein värittävät ironia ja empatia vaativat myös toisen tulkitsijan läsnäoloa – välittävän kertojan tulkintaa, jonka värittämänä henkilön puhe tai tajunta näyttäytyy joko ironisessa tai hyväksyvässä valossa.

Erilaisten tulkintojen ja määrittelyjen mahdollisuus ei rajoitu vapaan epäsuoran esityksen muodolliseen kuvaukseen, sillä monitulkintaisuus ja moniselitteisyys ovat sen varsinaista ydintä. Vapaassa epäsuorassa esityksessä diskurssin lähteen ja luonteen (puhuttua vai kirjoitettua, havaittua vai verbalisoitua, objektiivista ja luotettavaa vai subjektiivista ja epäluotettavaa) tunnistaminen jää usein selvien ulkoisten merkkien puuttuessa tulkinnan kysymykseksi. Siinä kohtaavat kertojan ja kerrotun, äänen ja näkökulman käsitteet; siinä kielen sisäänrakennettu subjektiivisuus toisaalta paljastaa, toisaalta kätkee lähteensä.

⁶ Vološinov (1930/1990: 167–169) mainitsee KHD:n varhaisimmiksi teoreettisiksi käsittelyiksi Toblerin (1887; Zeitschrift für roman, Philol. XI, s. 437) ja Kalepkyn (1899; Zeitschrift für roman, Philol. XIII, s. 491–513); Kalepkya varhaisemmaksi, ensimmäiseksi venäjänkieliseksi käsittelyksi Sokolova (1968: 11) mainitsee Kozlovskin (1890; П. Козловский, «О сочетании предложений прямой и косвенной речи», Филологические записки, Воронеж, вып. IV–V, стр. 3).

2.2 Nimitys

Englanninkielisessä tutkimuksessa vapaaseen epäsuoraan esitykseen on viitattu useilla eri nimityksillä. Nykyään yleistyneimmän nimityksen *free indirect discourse* (ks. esim. McHale 1978; Toolan 1988, 1992; Fludernik 1993) lisäksi käytössä ovat olleet muun muassa termit *free indirect style* (Chatman 1978), *narrated monologue* (Cohn 1978, May 1994), *represented speech and thought* (Banfield 1982, Jahn 1992), *substitutionary narration* (Hernadi 1972) ja *emphatic narrative* (Adamson 1995). Venäjän kielessä on käytetty muun muassa nimityksiä *несобственно-прямая речь* ('ei-varsinaisesti suora puhe') (Padučeva 1996; Kovtunova 1960), *несобственная прямая речь* ('ei-varsinainen suora puhe') (Vološinov 1930/1972)⁷, *несобственно-авторская речь* ('ei-varsinaisesti kertojan puhe') (Sokolova 1968) ja englanninkielisen esikuvan mukaan muodostettu *свободный косвенный дискурс* ('vapaa epäsuora diskurssi') (Padučeva 1996)⁸.

Myös suomenkielisen tutkimuksen käytössä on ollut useita eri nimityksiä. Eurooppalaisten esikuvien mukana on yleisimmin puhuttu *vapaasta epäsuorasta esityksestä* (VEE), kun taas varhaisempaa nimitystä *eläytymisesitys* (saksankielisen termin *Erlebte Rede* mukaan) ovat käyttäneet mm. Leevi Valkama (1960) ja Maila Valkeakari (1969). Tässä tutkielmassa käytän Tammen (1992) käyttöön ottamaa nimitystä *kertojan ja henkilön diskurssi* (KHD). Nimitys perustuu jo Doleželin (1973) tekemään jaotteluun, joka erottaa tekstissä *henkilön diskurssin* (HD) ja *kertojan diskurssin* (KD). Kertojan diskurssissa on kyse esityksestä, joka kuuluu yksinomaan tekstin kertojalle; jos siihen upotetaan henkilön puhetta tai ajatuksia, nämä ovat alisteisia kertojan välittävälle äänelle (epäsuora esitys). Henkilön diskurssissa taas kertoja lainaa henkilön puhetta, ajatuksia tai muuta kognitiivista toimintaa henkilön omin sanoin, tavalla, joka ei paljasta kertojan välittävää roolia (suora tai vapaa suora esitys).⁹ Kertojan ja henkilön diskurssissa nämä kaksi yhdistyvät saman tekstikatkelman sisällä. (Doležel 1973: 4; Tammi 1985: 59–61; 1992: 31–34.)

Käytän nimitystä *kertojan ja henkilön diskurssi* sen havainnollisuuden vuoksi: se tekee ilmeiseksi KHD:n luonteen kaksi- tai moniäänisenä diskurssina (ks. tarkemmin kohdasta 2.4.2). Termi ei kuitenkaan ole vakiintunut

⁷ Vološinovin mallina on ollut Lerchin saksankielisessä tutkimuksessa käyttöön ottama *uneigentliche direkte Rede*, jota Vološinov pitää nimityksistä neutraaleimpana ja venäjän kieleen hyvin soveltuvana (1930/1990: 166).

⁸ Muita venäjänkielisessä tutkimuksessa käytettyjä nimityksiä ovat Sokolovan (1968: 147) mukaan muun muassa *своеобразное смещение прямой и косвенной речи*, *свободная косвенная речь*, *завуалированная речь*, *скрытая речь*, *речь как факт*, *несобственно-косвенная речь*, *подражающая речь*, *фигуральная речь*, *получужая речь* ja *непрямая речь автора*.

⁹ Ks. myös Sokolovan (1968: 17–22) *речь автора* ja *речь героя* ('kertojan puhe/esitys' ja 'henkilön puhe/esitys').

suomenkielisen tutkimuksen käyttöön¹⁰; *vapaa epäsuora esitys* on edelleen nimityksenä huomattavasti yleisempi, ja esimerkiksi Rimmon-Kenanin *Kertomuksen poetiikan* (1983/1991) suomentaja Auli Viikari katsoo Tammen vaihtoehdoisen termin implikoivan, että ”kertoja ja henkilö voitaisiin tässäkin esitysmuodossa pitää erillään”, mikä hänen mukaansa ”liudentaa vapaan epäsuoran esityksen spesifisti kirjallista ominaislaatua” (emt. 180). Viikari katsoo termin myös personoivan kerronnan agenteja, mikä ei hänen mukaansa sovi tekstuaalisuutta painottavaan lähestymistapaan. (Rimmon-Kenan 1983/1991: 179–180, suomentajan huomautus.) Nähdäkseni nimityksen *kertojan ja henkilön diskurssi* sisältämä rinnastus kertomusteoreettisiin HD:n ja KD:n käsitteisiin ei kuitenkaan hämää sen kaunokirjallista luonnetta sen enempää kuin nimityksen *vapaa epäsuora esitys* implikoima vertailu syntaktisten suoran ja epäsuoran esityksen kategorioiden kanssa, jotka ovat kaikkea muuta kuin spesifisti kaunokirjallisia välitetyn diskurssin muotoja.¹¹

Vaikka nimitys *kertojan ja henkilön diskurssi* tuokin mielestäni hyvin esille muodon kaksiaänisen luonteen kaunokirjallisuudessa, saattaa kerronnan agenttien nimittäminen *kertojaksi* ja *henkilöksi* kuitenkin osoittautua ongelmalliseksi silloin, kun tarkastellaan esitystavan käyttöä muissa konteksteissa: esimerkiksi lehtitekstien yhteydessä *vapaa epäsuora esitys* voi joskus olla täsmällisempi nimitys, sillä niissä (kuten asiateksteissä yleensä) välittävää ja välitettyä puhujaa ei voida kutsua *kertojaksi* ja *henkilöksi*, ainakaan samassa mielessä kuin kaunokirjallisuudessa, jossa ne ovat fiktiivisiä konstruktioita, kuuluvat kertomuksen ontologian eri tasoille ja jossa edellinen ymmärretään usein pikemminkin kertovaksi instanssiksi tai asemaksi kuin persoonalliseksi toimijaksi (ks. kohta 2.1). Lehtiteksteissä esiintyvä vapaa epäsuora esitys eroaa kaunokirjallisesta kaimastaan myös funktioidensa puolesta, ennen kaikkea sen suhteen, pyritäänkö tekstissä yksi- vai moniselitteisyyteen (ks. tarkemmin Tammi 1995: 376–380). Tässä suhteessa molemmilla termeillä on etunsa; niiden soveltuvuus tutkijan käyttöön riippuukin ennen kaikkea tarkasteltavasta aineistosta.¹² Viikarin (emt. 180) termin *vapaa epäsuora esitys*

¹⁰ Ei ainakaan täysin, vaikka Kalliokoski (2005: 32) katsookin Tammen tuoneen keskusteluun ”suomalaiseen kirjallisuudentutkimukseen sittemmin jossakin määrin vakiintuneen käsittekolmikon”.

¹¹ Sokolova (1968) ehdottaa venäjänkielisen tutkimuksen käyttöön uutta termiä *несобственно-авторская речь* (’ei-varsinaisesti kertojan puhe/esitys’) osittain samoin perustein: hänen mukaansa käyttöön vakiintunut *несобственно-прямая речь* (’ei-varsinaisesti suora puhe/esitys’) on haitallinen sikäli, että se on saanut tutkijat määrittelemään kerronnan muodon termilähtöisesti, samantasoisena ilmiönä suoran ja epäsuoran esityksen kanssa, ja myös käsittelemään sitä puhtaasti syntaktisena kategoriana. Sokolova itse taas korostaa esitysmuodon luonnetta tyyliopillisena pikemminkin kuin syntaktisena kategoriana, kertojan diskurssin ja henkilön diskurssin rinnakkaisilmiönä. (emt. 147–150.)

¹² Toisaalta esimerkiksi Rahtu (2005) käyttää KD/HD/KHD-jaottelua Helsingin Sanomien Nyt-liitteessä julkaistun haastattelun analyysiin, jota hän tosin luonnehtii ”nonfiktioksi” (emt. 300).

haittapuoleksi mainitsema kömpelyys sen sijaan koskee mielestäni, valitettavasti, myös *kertojan ja henkilön diskurssia* sen sisältämän *ja*-partikkelin takia: tämä nousee esille erityisesti silloin, kun *ja* esiintyy muuallakin nimityksen välittömässä läheisyydessä eikä lyhenteen KHD käyttö tule kysymykseen (kuten pääotsikoissa).

Toinen syy nimityksen KHD käyttöön vakiintunemman vapaan epäsuoran esityksen sijaan on se, että KHD ei ole terminä kielispesifi. Kun nimitykset *vapaa epäsuora esitys* ja *free indirect discourse* määrittelevät ilmiön suhteessa epäsuoraan esitykseen, vastaava venäjänkielinen termi *несобственно-прямая речь* määrittää sen suhteessa suoraan esitykseen; nämä kuhunkin kieleen vakiintuneet nimitykset siis heijastavat muodon kielikohtaisia kieliopillisia tuntomerkkejä (ks. tarkemmin kohta 2.3.4.3). Tämä näkökohta nousee esille erityisesti tutkimuksessa, jossa ilmiötä tarkastellaan useissa eri kielissä; käytänhän (suomenkielisessä tutkielmassa) suomenkielistä nimitystä riippumatta siitä, onko kyse ilmiön esiintymästä suomessa, venäjässä vai englannissa.

2.3 Tunnistaminen

Tässä tutkielmassa kaunokirjallisuudessa esiintyvää kertojan ja henkilön diskurssia ei tarkastella niinkään kieliopillisena vaan pikemminkin tulkinnallisena kategoriana, jota luonnehtivat ennen kaikkea sellaiset piirteet kuin tekstuaalinen implisiittisyys ja epäkonventionaalisuus sekä niistä syntyvä kerronnallinen monitulkintaisuus. KHD:n muodollisen kuvauksen lähtökohtana on Fludernikin (1995: 95–101) määritelmä tietyt kielelliset vähimmäisvaatimukset täyttävästä diskurssista, jonka sisältö ohjaa lukijaa tulkitsemaan sen kertojan diskurssin keskeltä nousevana toiseuden, vieraan subjektiviteetin, ilmauksena. Jokseenkin prototyypinen esimerkki voisi olla lihavoitu kohta¹³ seuraava katkelmasta, joka välittää Razumihin ajatuksia Dunjan ja Lužinin välirikon jälkeen Dostojevskin romaanista *Rikos ja rangaistus*.

Но Разумихин был в восторге. Он не смел вполне его выразить, но весь дрожал как в лихорадке, как будто пятипудовая гиря свалилась с его сердца. **Теперь он имеет право отдать им всю свою жизнь, служить им... Да мало ли что теперь!** А впрочем, он еще пугливее гнал дальнейшие мысли и боялся своего воображения.

Prestuplenie i nakazanie, 285¹⁴

¹³ Käytän sitaateissa lihavoitua merkityksensä omia korostuksiani; niissä esiintyvä kursivointi sen sijaan on aina alkuperäinen.

¹⁴ Sitaitien lähdetiedoissa viitataan kaunokirjallisiin (alku)teoksiin teoksen nimellä, käännöksiin kääntäjän nimellä. Niihin *Rikoksen ja rangaistuksen* katkelmiin, jotka kuuluvat

KHD:n tunnistaminen tapahtuu ennen kaikkea sisällöllisten kriteerien perusteella. KHD-katkelman sisällön on oltava sellainen, että sen voi tulkita välittävän kertomuksen henkilön puhetta tai mielenliikkeitä. Tietyt kieliopilliset piirteet ovat kuitenkin edellytys KHD-tulkinnan syntymiselle; voidaan sanoa, että kerronnan muodolla on kaksi kielellistä reunaehtoaa, deiktinen ja syntaktinen, joiden on täytyttävä, jotta KHD-tulkinta olisi mahdollinen. Ensiksi, henkilöviittaukset KHD:n kokevaan subjektiin ja hänen mahdolliseen keskustelukumppaniinsa tai kuulijaansa määräytyvät pääsääntöisesti kertojan näkökulmasta; hän-kerronnassa esiintyvän KHD:n kokevaan subjektiin ja hänen mahdolliseen kuulijaansa viitataan siis yleensä kolmannen persoonan pronomineilla. Toiseksi, KHD ei voi esiintyä epäsuoran esityksen tapaan johtolauseelle alisteisessa asemassa. (Fludernik 1995: 95, 101). Kun johtolauseettoman, kokevaan subjektiin ja hänen mahdolliseen kuulijaansa kolmannen persoonan pronomineilla viittaavan esityksen voidaan katsoa välittävän kokevan subjektin puhetta tai mielenliikkeitä, se voidaan siis tulkita KHD:ksi. Näin määriteltynä KHD on kategoriana varsin väljä, mikä tekee KHD-tulkinnasta pikemminkin mahdollisuuden kuin välttämättömyyttä. Yleispätevien kielellisten tuntomerkkien sijaan onkin syytä puhua sisällöllisistä ja kielellisistä edellytyksistä tai reunaehdoista. Viime kädessä KHD syntyy lukijan tulkinnasta; siksi sitä onkin tarkoituksenmukaisempaa tarkastella tulkinnallisena kuin kieliopillisena ilmiönä. (Fludernik 1995: 99, 101; 1993: 81.)

KHD:n reunaehdot antavat lukijalle keskenään ristiriitaisia merkkejä esityksen lukutavasta. Sisältö tuntuu välittävän henkilön näkökulmaa, mutta diskurssi ei kuitenkaan viittaa henkilöön tämän omasta näkökulmasta eikä sitä ole selvästi osoitettu tälle kuuluvaksi johtolauseen avulla. Yhdistelmänä Fludernikin hahmottelemat reunaehdot erottavatkin KHD:n niin kerronnasta, suorasta kuin epäsuorastakin esityksestä. Sisällöllinen edellytys (mahdollisuus tulkita esitys henkilön näkökulmasta) erottaa sen kerronnasta, jota hallitsee kertojan näkökulma silloinkin, kun siinä kuvataan henkilön ajatuksia tai tunteita. Deiktinen reunaehto erottaa sen suorasta esityksestä, jossa puhuva tai ajatteleva henkilö viittaa itseensä ensimmäisen persoonan pronomiinilla ja kuulijaansa toisen persoonan pronomiinilla. Syntaktinen reunaehto puolestaan erottaa KHD:n epäsuorasta esityksestä, jonka yhteydessä on aina johtolause.

Samalla nämä reunaehdot tekevät KHD:sta tekstuaalisilta piirteiltään implisiittisen ja siksi monitulkintaisen kategorian. Kolmannen persoonan pronominin käyttö kokevasta subjektista jättää henkilöviittauksen implisiittiseksi niin, ettei esitys yksiselitteisesti ilmaise diskurssin kuuluvan henkilölle (kuten ensimmäinen persoona) tai edes sitä, keheen henkilöistä viitataan (kuten erisnimi). Johtolauseen puuttuminen taas jättää pääteltäväksi niin sen, että esitys välittää henkilön puhetta tai mielenliikkeitä, kuin myös sen, kumpaa niistä se välittää.

luvussa 4 analysoituun aineistoon, viitataan jatkossa roomalaisin numeroin tutkielman aineistoliihteen numeroinnin mukaan.

Näiden minimaalisten edellytysten lisäksi KHD:lla on myös joukko valinnaisia tuntomerkkejä, joista mikään ei ole välttämätön KHD-tulkinnan syntymiselle, mutta joiden läsnäolo voi kuitenkin vahvistaa KHD-tulkintaa. Näitä ovat muun muassa henkilön näkökulmasta kertovat deiktiset ajan- ja paikanmääreet sekä henkilön diskurssille tyypilliset semanttiset, syntaktiset ja leksikaaliset piirteet kuten huudahdukset, kysymykset, vaillinainen tai muuten puhuttua kieltä jäljittelevä syntaksi, puhekieliset tai murteelliset sanavalinnat jne. Myös aikamuodot mainitaan usein KHD:n tuntomerkkeinä, mutta niiden käyttö vaihtelee kielittäin. Esimerkiksi englannissa KHD:n aikamuodot määräytyvät kerronnan aikakäsityksen mukaan, mutta tämä piirre on kielikohtainen eikä aina välttämätön edes niissä kielissä, joissa epäsuora esitys yleensä noudattelee kerronnan aikamuotoja. (Fludernik 1995: 99–101.)

Sokolova (1968: 140) määrittelee KHD:n tärkeimmäksi kielelliseksi tuntomerkiksi tasapainon kontekstista (kerronnasta) erottavien ja siihen sitovien piirteiden välillä. Määritelmä perustuu ajatukseen KHD:n kielellisen asun sisäisestä ristiriitaisuudesta: KHD:n sisältämän vieraan äänen tai subjektiviteetin on toisaalta erotuttava kerronnasta niin, että se voi tulla kuulluksi, toisaalta kuitenkin sulaututtava siihen niin, ettei se voi HD:n tavoin erkaantua omaksi itsenäiseksi tilakseen. Näennäistä ristiriitaa perinteisen käsityksen mukaan ensisijaisesti HD:ssa ja ensisijaisesti KD:ssa tai kerronnassa esiintyvien piirteiden välillä voidaankin pitää KHD:n tuntomerkkinä. Ristiriita voi ilmetä KHD:n tietyn valinnaisen tuntomerkin ja kieliopillisen edellytyksen välillä (kuten henkilön diskurssiin viittaavan ekspressiivisen huudahduksen ja kertojan diskurssiin kuuluvan henkilöviittauksen yhdistelmässä); valinnaiset tuntomerkit voivat olla myös keskenään ristiriitaisia (kuten nykyhetkeen viittaavan ajan adverbien ja menneen ajan aikamuodon yhdistelmässä). Ristiriita ei kuitenkaan ole KHD:n ehdoton edellytys: kerronnan muoto voi muistuttaa ulkonaisesti puhdasta kerrontaa niin, että vain sen semanttinen sisältö viittaa mahdollisuuden tulkita diskurssi henkilön näkökulmasta. Erityisesti venäjässä, jossa KHD:n aikamuoto on usein preesens ja persoonattomat viittaukset kokevaan subjektiin tavallisia, KHD:n erottaminen myös vapaasta suorasta esityksestä voi olla vaikeaa. Kerronnan muodon tunnistaminen jää viime kädessä lukijan vastuulle – tai lukijan vapaudeksi.

Seuraavissa alakohdissa käsittelen tarkemmin KHD:n kielellisiä edellytyksiä ja valinnaisia tuntomerkkejä. Koska luvussa 4 tarkastelemani aineisto ei sisällä minä-kerronnassa esiintyvää KHD:a, käsittelen tässä luvussa lähinnä hän-kerronnassa esiintyvää KHD:a (minä-kerronnassa esiintyvistä KHD:sta pähkinänkuoressa ks. esim. Fludernik 1993: 85). Paikoin käsittelen KHD:n tuntomerkkejä ensisijaisesti kääntämisen näkökulmasta, ja erityisen huomion kohteena ovatkin niiden erot suomen, venäjän ja englannin kielissä.

2.3.1 Henkilöviittaukset

Kertojan ja henkilön diskurssissa henkilöviittaukset määräytyvät pääsääntöisesti kertojan, välittävän diskurssin deiktisen keskuksen, näkökulmasta. KHD:n kokevaan subjettiin viitataan siis hän-kerronnassa kolmannen persoonan pronomiinilla ja minä-kerronnassa ensimmäisen persoonan pronomiinilla. (Ks. esim. Fludernik 1995: 95; Leech & Short 1981: 329; Brinton 1980: 366; Rimmon-Kenan 1983/1991: 143; Redeker 1996: 223.) Persoonamuotoja on käytetty myös argumenttina puolustettaessa näkemystä kertojan läsnäolosta KHD:ssa: jos KHD-katkelmassa ei olisi kertojaa, ei kolmannen persoonan käytölle kokevaan henkilöön viitattaessa olisi mitään perusteita (Cohn 1978: 112, 294–295; Padučeva 1996: 348; Chatman 1978: 201). Myös diskurssin mahdolliseen kuulijaan tai vastaanottajaan sekä muihin diskurssissa mainittuihin henkilöhahmoihin viitataan niin hän- kuin minä-kerronnassakin yleensä kolmannen persoonan pronomineilla, mutta kyseeseen tulevat myös erilaiset kokevan subjektin näkökulmaa heijastelevat henkilöviittaukset, kuten sukulaisuussanat (ks. Banfield 1973: 32–33).

2.3.1.1 Persoonapronomini- vs. erisnimi viittaus kokevaan subjettiin

Osa tutkijoista (Brinton 1980: 366; 1995: 185; Padučeva 1996: 349; Banfield 1973: 32) tarkentaa, että KHD:n kokevaan subjettiin on luontevampaa viitata persoonapronominilla kuin erisnimellä, vaikka molemmat periaatteessa kuuluvatkin kertojan diskurssin viittauskeinoihin. Kolmannen persoonan pronominin ja erisnimen rinnastamista vaihtoehtoisina henkilöviittauksina KHD:n kokevaan subjettiin on pidetty kyseenalaisena siksi, että kolmannen persoonan pronominin luonne KHD:ssa poikkeaa sen tavanomaisesta, kerrontaan kuuluvasta käytöstä: KHD:ssa kolmannen persoonan muodot käyttäytyvät ensimmäisen persoonan tavoin (Banfield 1973: 32; Padučeva 1996: 349) ja niitä käytetään ensimmäisen persoonan pronominin merkityksessä, jolloin niitä värittävät henkilön intonaatio ja tämän omaan, välittömään osallistumiseen liittyvä subjektiivisuus (Sokolova 1968: 126–127). Ne toimivat samalla sekä ensimmäisen että kolmannen persoonan pronomineina (Hakulinen 1988: 303) – ”yhtä aikaa enonsiaation ja lausuman subjektin edustajana” (Laitinen 1995: 64). Myös valtaosassa niistä esimerkkikatkelmista, joita niin kieli- kuin kirjallisuustieteellisestikin orientoituneessa tutkimuskirjallisuudessa KHD:sta esitetään, diskurssin kokevaan subjettiin viitataan persoonapronominilla, vaikka kaikki tutkijat eivät pronominin valintaa erisnimen sijaan eksplisiittisesti kommentoikaan.

Niissä tapauksissa, joissa kokevaan subjettiin kuitenkin viitataan erisnimellä, syynä on yleensä viittaussuhteen selvyys. Kielissä, joissa kolmannen persoonan pronomini osoittaa tarkoitteensa suvun – kuten englannissa ja venäjässä – persoonapronomini on yleensä riittävän selvä henkilöviittaus tapauksissa, joissa tekstissä viitataan kahteen eri sukupuolta olevaan henkilöön. Kielissä, joissa

kolmannen persoonan pronomini ei osoita tarkoitteensa sukua – kuten suomessa – pronomien viittaussuhteiden ymmärtäminen saattaa vaatia lukijalta aktiivisempaa päättelyä (Tammi 1992: 38). Toisaalta tilanne on sama myös englannissa ja venäjässä silloin, kun diskurssissa viitataan kahteen samaa sukupuolta olevaan henkilöön, jolloin pronominin suku ei enää ohjaa lukijan tulkintaa. Doležel (1973: 51–52) huomauttaakin, että toisinaan viittaussuhteen selvyys vaatii erisnimen käyttöä KHD:n kokevasta subjektista (ks. myös Pascal 1977: 53 ja Sternberg 1982: 110). Vaikka KHD:n kokevaan subjektiin viitataankin persoonapronominilla huomattavasti erisnimeä useammin (ks. Rivinoja 2006:121–122), myös erisnimiviittauksia siis käytetään.¹⁵

Fludernik huomauttaa lisäksi, että vaikka erisnimen käyttö tajuntaa välittävässä KHD:ssa onkin harvinaista, puhetta välittävään KHD:in se kuitenkin sopii, sillä puhe, toisin kuin tajunta, on tarinamaailmassa objektiivisesti tavoitettavissa oleva ilmiö (emt. 136, 140–141, 146). Toisaalta myös silloin, kun puhe kuullaan toisen henkilön tajunnan läpi, erisnimi- tai muu substantiiviviittaus kokevaan subjektiin (kuulijaan) on KHD:ssa täysin mahdollinen, sillä se voi heijastaa muiden fiktiivisten henkilöiden näkökulmaa tai puhetyyliä, joka suodattuu diskurssiin kokevan subjektin mielen kautta, siihen upotettuna (ks. esim. Mäkelä 2006: 252).

Joskus jää kuitenkin epäselväksi, kenen näkökulmasta erisnimi- tai substantiiviviittaus kertoo, kuten seuraavassa, henkilöiden (ensin äidin, sitten isän) puhetta välittävässä katkelmassa Ahon *Papin tyttärestä*. Henkilöiden puheeseen nimitykset *äiti* ja *isä* tuskin kuuluvat: heijastavatko ne siis puhujien käsitystä omista (ja toistensa) rooleista vanhempina kuvatussa tilanteessa vai kuuluvatko ne kertojalle?

Kyllä se olisi Ellille kaikista paras, jos hän pääsisi kotoa pois ... jotain oppimaan ... ja olihan se monessa paikoin jo hyvin tavallista, että työtökin saivat oppia vähän sitä, jota pojatkin ... ja kun sitä ajatteli, niin kyllähän se tyttö, jolla oli päättä, saattoi yhtä hyvin kuin poikakin ... jotka usein olivat huonopäisempiä kuin tytöt... eikä **äiti** luullut Ellillä olevan niinkään huonon pään, vaikka ei häntä huvittanut talouden askareet ... eikähän mitään haittaisi, jos koetettaisi?...

Äiti kyllä tiesi jo edeltäpäinkin, mitä isä näihin vastaisi ja tiesi hän senkin, ett'ei hän osannut hänen syitään kumota.

Elliäkö kouluun? Mitä varten ei hän saattaisi kotona olla?... Oppi kai hän lukemaan ja kirjoittamaan sen minkä naiset tarvitsevat, jotka eivät tarvitse osata oikeinkirjoitustakaan aivan ... kyllä **isä** sen verran osaisi opettaa. Hyvä, kunhan poikansakaan jaksoi virkamiehiks kouluttaa ... mitäs se maksaisi, jos tyttöjäkin vielä? Ja kuka sen tietää, olisiko siinä sitten mitään hyötyä?... Ei sitä sopinut niin ruveta tietymättömän päälle eksperimentteeraamaan...

¹⁵ Lehtiteksteissä esiintyvässä VEE:ssä erisnimiviittaus kokevaan subjektiin näyttäisi kuitenkin olevan yleinen tapa identifioida diskurssin lähde (ks. esim. Redekerin 1996: 225 esimerkit lehtiteksteissä esiintyvistä VEE:stä).

Banfieldin (1982: 196–199, 206–209) mukaan erisnimen soveltuvuus KHD:in riippuu siitä, kuinka tietoista sen välittämä tajunta on. Banfield jakaa KHD-esiintymät kahteen luokkaan, jotka eroavat toisistaan juuri tietoisuuden asteen suhteen: spontaaneihin aistihavaintoihin, joita henkilö ei pysähdy erittelemään ja verbalisoimaan (*non-reflective consciousness*)¹⁶, ja tietoiisiin mielenliikkeisiin (*reflective consciousness*), jotka ovat aina myös verbalisoituja, sillä juuri verbalisointi muuttaa havainnon tietoisuudeksi siitä. Edellisessä tapauksessa KHD:n kokevaan subjektiin voidaan Banfieldin mukaan viitata erisnimellä; jälkimmäisessä tapauksessa vain persoonapronomini tulee kysymykseen. Kuitenkin monet Banfieldin (emt. 208–209) ei-reflektiivisistä esimerkeistä välittävät henkilöiden puhetta, joka on lähtökohtaisesti verbalisoitua ja tietoista (ks. Fludernik 1993: 377, 430). Lisäksi osa niistä esimerkeistä, jotka välittävät ajatuksia – niiden joukossa katkelma Austenin *Emmasta* alla – on mahdollista lukea myös henkilön tietoista diskurssia esittävinä. Toisin kuin Banfield implikoi, ajatusten tai havaintojen tietoisuuden astetta ei aina voida päätellä tekstuaalisten piirteiden perusteella; usein se paljastuu, jos paljastuu, vasta laajemman kontekstin yhteydessä (ks. myös kohta 2.4.1).

Fludernik (1993) päinvastoin katsoo erisnimen käytön liittyvän reflektiivisyyden merkkien jatkumolla esityksen äärimmäiseen reflektiivisyyteen, kuten puheeseen (emt. 430). Ei-reflektiivisyys taas johtaa Fludernikin mukaan äärimmillään kertojan roolin korostumiseen: mitä vähemmän tietoinen henkilö on mielenliikkeistään, sitä todennäköisemmin ne välittyvät tekstissä kerrontana (emt. 431). Mitä vähemmän tietoisia henkilön mielenliikkeet ovat, sitä vähemmän todennäköistä on, että tämä itse pukisi ne sanoiksi, ja sitä näkyvämmiin kertoja voi osallistua esityksen verbalisointiin. Kokevaan subjektiin viittaavan erisnimen voidaan siis ajatella liittyvän mielenliikkeiden tiedostamisen jompaan kumpaan ääripäähän, joko selvään reflektiivisyyteen tai reflektiivisyyden selvään puutteeseen: puheeseen, joka on lähtökohtaisesti tietoista, objektiivisesti tavoitettavissa ja sallii siksi eksplisiittisen viittauksen, tai kertojan verbalisoivaan ääneen, joka on tarpeen henkilön tiedostamattoman diskurssin välittämiseksi.

Puhetta välittävän sisällön ja samaa sukupuolta olevien henkilöiden erottamisen lisäksi Fludernik (1993: 141) selittää erisnimen käyttöä KHD:ssa myös ironisella kontekstilla, siirtymällä yhden henkilön tajunnasta toiseen ja kappaleenvaihdolla (joista kaksi jälkimmäistä liittyy myös viittausuhteiden selventämiseen). Erisnimi on luonteva viittauskeino KHD:n kokevaan subjektiin myös silloin, kun se seuraa persoonapronominia eräänlaisena täsmentävänä lisäyksenä, kuten seuraavassa Razumihinin ajatuksia välittävässä katkelmassa

¹⁶ Fludernikin (1993: 430) mukaan Banfieldin ei-reflektiivinen tietoisuus voi KHD-havainnon lisäksi sisältää myös psykonarraatiota (kertojan esitystä henkilön mielenliikkeistä).

*Rikoksesta ja rangaistuksesta.*¹⁷ (Sternberg 1982: 110; Banfield 1982: 208.) Tällaisissa tapauksissa erisnimi tuntuu korostavan voimakkaasti kokijan viittausta itseensä; se ikään kuin vahvistaa kolmannen persoonan pronominiin liittyvää ensimmäisen persoonan, puhuvan subjektin, merkitystä (Fludernik 1993: 140–141).

И разве позволительна хоть сколько-нибудь такая мечта **ему, Разумихину?**
Кто он сравнительно с такою девушкой, - он, пьяный буян и вчерашний
хвастун?

Prestuplenie i nakazanie, katkelma (xi)

Harvinaisemmissa tapauksissa eksplisiittisen henkilöviittauksen tarkoitus voi myös olla lukijan tarkoituksellinen harhaanjohtaminen, kuten Tammen (2003: 44) esittämässä esimerkissä Austenin romaanista *Emma*, jossa lukija tunnistaa henkilön näkökulman vasta retrospektiivisesti, myöhempien tapahtumien osoittaessa esitetyn päätelmän Frank Churchillin tunteista vääräksi – ja siis henkilön subjektiiviseksi harhaluuloksi.

He [Frank Churchill] stopt again, rose again, and seemed quite embarrassed. –
He was more in love with her than **Emma** had supposed [...]

Emma, 191

Muodollisesti katkelma muistuttaa objektiivista kerrontaa. Erisnimiviittaus kokevaan subjektiin vahvistaa tätä tulkintaa niin, ettei väite heti paljastu Emman (virheelliseksi) oletukseksi vaan saa lukijan ainakin hetkeksi Emman tapaan uskomaan, että Frank Churchill on tähän rakastunut. Viittaussuhteiden selvyyden kannalta ei erisnimiviittaus tässä tapauksessa ole välttämätön, sillä kolmannen persoonan pronomini olisi riittävän yksiselitteinen.

Lukuisista erisnimen käytön sallivista konteksteista huolimatta KHD:n suomentamista tarkastelevissa tutkimuksissa on toistuvasti havaittu, että kokevaan subjektiin viittaavan kolmannen persoonan pronominin korvaaminen käännöksessä erisnimellä tai muulla tarkemmalla viittausmuodolla, kuten substantiivilla, korostaa kertojan läsnäoloa tekstissä ja voi siksi vaikeuttaa henkilön näkökulman ja sen mukana KHD:n välittymistä käännökseen (Rouhiainen 2000: 119; Valle 1993: 251–252; Valtanen 1989: 69–71; myös Kuusi 2003: 27–31; 2006a: 122; 125–126; 2006b: 90, 93–95; Rivinoja 2004: 151). Tarvetta tällaiseen tarkentamiseen ilmenee nimenomaan silloin, kun lähdekielessä on kaksi kolmannen persoonan pronominia, jotka osoittavat tarkoitteensa suvun, mutta kohdekielessä vain yksi. Suomennosten lisäksi ongelma onkin havaittu myös unkariin tehdyissä käännöksissä (Tomolan 2006: 77 mukaan Canisius 1997). Erisnimiviittaukseen liittyvä kertojan perspektiivin

¹⁷ Ks. myös Padučevan (1996: 349) esimerkki Tšehovilta, Tammen (1992: 45) esimerkki Vartioltalta ja Doležel (1973: 52).

korostuminen ei toki rajoitu ainoastaan käännöksiin: Fludernik toteaaakin, että on runsaasti tapauksia, joissa erisnimen käyttöä kokevasta subjektista ei voi selittää millään yllä tarkastelluista syistä, ja lukijan ainoa keino tulkita erisnimiviittaus järkevasti on ”naturalisoida se kertojan ääneksi” (1993: 141); tällöin siis siirrytään tietoisuuden asteikolla ei-reflektiiviseen suuntaan, jolloin kertojan rooli henkilön (tiedostamattoman) mielentilan välittämisessä korostuu.

Rouhaisen (2000: 117) mukaan kertojan perspektiivin korostuminen johtuu siitä, että erisnimi – kuten muutkin substantiivit – on henkilöviittaus, jota kokeva subjekti ei voisi uskottavasti käyttää itsestään. Selitys sisältää kuitenkin oletuksen KHD:sta henkilön itsensä verbalisoimana esityksenä, mitä ei voida pitää ainakaan muodon yleispätevänä tunnistuskriteerinä (ks. tarkemmin kohta 2.4.1), ja on puutteellinen myös sikäli, että vaikka kokevan henkilön ajateltaisiinkin itse vastaavan esityksen verbalisoinnista, tämä tuskin viittaisi itseensä sen todennäköisemmin kolmannen persoonan pronomiinilla kuin erisnimelläkään.

Rivinoja (2006: 118) taas päättelee, että välittävä kertoja pyrkii muuttamaan KHD:a edeltänyttä alkuperäistä monologia mahdollisimman vähän ja korvaa siksi persoonapronominin toisella persoonapronominilla mieluummin kuin erisnimellä. Perustelu pohjautuu kuitenkin varsin kapeaan käsitykseen KHD:n, tai yleensä välitetyn diskurssin, luonteesta. KHD:ssa ei ole kyse ”alkuperäisen” suoran esityksen mahdollisimman tarkasta toistosta (erityisesti, kun kaunokirjallisuudessa ”alkuperäinen” diskurssi on yleensä pelkkä oletus, jonka lukija annettujen tekstuaalisten piirteiden pohjalta konstruoi); palaan tähän tarkemmin kohdassa 2.3.5.

Erisnimi- ja pronominiviittausten erossa lienee ennen kaikkea kyse niiden näkyvyydestä – viittauskeinon eksplisiittisyydestä tai implisiittisyydestä. Viittauskeinon valinta riippuu referentin näkyvyydestä tekstissä: jos konsepti on jatkuvasti ollut tekstissä huomion kohteena, siihen on luontevinta viitata pronomiinilla, sillä tarpeetonta tietoa ei mainita eksplisiittisesti, jos se voidaan jättää pois (Dirven & Verspoor 1998: 12, 201). Pronominin käyttö osoittaa siis, että puhujan mielestä on selvää, kuka on viittauksen referentti. Koska KHD:ssa luodaan vaikutelma henkilön mielenliikkeistä tai kokemuksesta henkilön omasta näkökulmasta kuvattuna, erisnimi tai muu substantiivi tekee viittauksesta tarpeettoman näkyvän ja eksplisiittisen, kun taas viittauskeinona implisiittisempi persoonapronomini häivyttää kokevan subjektin näkökulmasta muutenkin selväksi koetun merkityksen taka-alalle. Valinnassa pronomini- ja substantiiviviittauksen välillä on kuitenkin aina kyse myös kontekstuaalisista tekijöistä; kuten Fludernik (1993: 136–137) huomauttaa, silloin, kun molemmat vaihtoehdot ovat periaatteessa mahdollisia, valintaan voivat vaikuttaa katkelman muut subjektiivisuuden merkit ja pyrkimys viittaussuhteiden selvytyteen tai tahalliseen moniselitteisyyteen, kertojan läsnäolon korostamiseen tai häivyttämiseen, ironisointiin tai parodisointiin.

On luonnollista, että Banfieldin ja Fludernikin lisäksi persoonapronomini- ja erisnimiviittauksen eroon on paneuduttu lähinnä KHD:n kääntämistä tarkastelevissa tutkimuksissa, sillä persoonapronominia korvaavien ilmausten

käyttöön on tarvetta erityisesti silloin, kun pronominiinien suku helpottaa viittaussuhteiden ymmärtämistä lähdekielessä, mutta ei kohdekielessä. Toisaalta pronominiiviä korvataan erisnimillä myös käännoksissä kieliin, joissa kolmannen persoonan pronomini osoittaa tarkoitteensa suvun, joten kyse ei voi olla vain esimerkiksi suomeen ja unkariin tehtyjen käännosten erityisongelmasta. Käsittelen henkilöviittausten kääntämisen aiheuttamia ongelmia tarkemmin aineistoluvussa 4.

2.3.1.2 Viittaukset muihin henkilöihin

Viittaukset muihin KHD:ssa mainittuihin fiktiivisiin henkilöihin määräytyvät pääsääntöisesti kertovan diskurssin näkökulmasta: kuulijaan tai vastaanottajaan viittaavien toisen persoonan muotojen sijasta KHD:ssa käytetään kolmannen persoonan muotoja. Kun kyse ei ole kokevan subjektin puheen kuulijasta vaan tämän ajatusten kohteesta, kolmannen persoonan muodot voivat kuitenkin kertoa myös henkilön näkökulmasta. Tällöinkin persoonapronomini viittaus voi olla erisnimeä tai muuta substantiivia luontevampi viittauskeino, sillä henkilöllä itsellään ei ole tarvetta eksplisiittiseen henkilöviittaukseen ajatustensa kohteesta (Rouhiainen 2000: 119; Rivinoja 2004: 147). Toiset tutkijat (ks. esim. Fludernik 1993: 143; Brinton 1980: 66) mainitsevatkin pronominiiviä viittaukset muihin KHD:ssa mainittuihin henkilöihin nimenomaan osana henkilön näkökulmasta määräytyviä deiktisiä ilmauksia, joita ovat yleensä myös diskurssin ajan- ja paikanmääreet.

Viittaukset tekstissä mainittuihin henkilöihin voivat ilmentää kokevan subjektin näkökulmaa myös muuten kuin implisiittisyydellään, esimerkiksi kuvaamalla tämän puhetapaa tai suhtautumista toiseen henkilöön. Henkilön nimeäminen tavalla, joka kuvaa jonkun toisen henkilön näkökulmaa tai puhetapaa, voi osoittaa tekstissä näkökulman vaihdosta tai siirtymää näkökulmaepisodista toiseen (Uspensky 1970/1973: 25–32; Ehrlich 1990: 100). Näin tehdään seuraavassa katkelmassa *Rikoksesta ja rangaistuksesta*. Svidrigailovin – johon tekstissä yleensä viitataan sukunimellä – nimeäminen etuja isännimellä osoittaa esityksen siirtyneen kertojan perspektiivistä välittämään raportoidun puhujan, Svidrigailovin morsiamen äidin, puhetta.

Он [Свидригайлов] вышел, оставив всех в необыкновенно возбужденном состоянии. Но сердобольная мамаша тотчас же, полушепотом и скороговоркой, разрешила некоторые важнейшие недоумения, а именно, что **Аркадий Иванович** человек большой, человек с делами и со связями, богач, - бог знает что там у него в голове, вздумал и поехал, вздумал и деньги отдал, а стало быть, и удивиться нечего. Конечно, странно, что он весь мокрый, но англичане, например, и того эксцентричнее, да и все эти высшего тона не смотрят на то, что о них скажут, и не церемонятся. Может быть, он даже и нарочно так ходит, чтобы показать, что он никого не боится. А главное, об этом ни слова никому не говорить, потому что бог

знает еще что из этого выйдет, а деньги поскорее под замок, и, уж конечно, самое лучшее во всем этом, что Федосья просидела в кухне, а главное, отнюдь, отнюдь, отнюдь не надо сообщать ничего этой пройдохе Ресслих, и прочее, и прочее.

Prestuplenie i nakazanie, katkelma (xxiv)

Näin viittaukset muihin henkilöihin voivat kuvata esimerkiksi puheen rekisteriä ja henkilöiden välisiä suhteita ja asettua siten osaksi kertomuksen maailman sosiaalista diskurssia. Myös lempinimet, arvonimet tms. kertovat keskustelijoiden toisistaan tai muista ihmisistä käyttämistä nimityksistä.

Puhuttelumutojen ja muiden sosiaalisilla merkityksillä ladattujen henkilöviittausten kyky ilmaista näkökulmaa saattaa kuitenkin olla kieli- tai kulttuurisidonnaista. Mikäli lukija ei ymmärrä etu- ja isännimiviittauksen merkitystä oikein (tai välttämättä edes tunnista viittauksen kohdetta tapauksessa, jossa henkilöön on aiemmin viitattu esimerkiksi sukunimellä), niiden säilyttäminen käänöksissä ei välttämättä takaa näkökulman välittymistä kohdelukijalle asti. Garnettin käänöksessä englantiin yllä olevan katkelman etu- ja isännimiviittaus onkin korvattu sukunimellä, jolloin lukija ei voi erehtyä siitä, kenestä on kyse.

He went away, leaving them all in a state of extraordinary excitement, but the tender mamma, speaking quietly in a halfwhisper, settled some of the most important of their doubts, concluding that **Svidrigailov** was a great man, a man of great affairs and connections and of great wealth - there was no knowing what he had in his mind...

Garnett

Myös sukulaisuussanat ovat luonteva tapa tuoda kokevan subjektin näkökulma henkilöviittaukseen (Banfield 1973: 32–33).

Kun kokeva subjekti on kuulijan roolissa, puhuvasta henkilöstä käytetty erisnimi voi henkilöviittauksen selventämisen lisäksi osoittaa diskurssin suodattuvan kokevan subjektin tajunnan kautta ja kuvata tämän asennetta puhujaan (Koževnikova 1976: 288–289; Jahn 1992: 363). Sama pätee muihin substantiivi- viittauksiin. Seuraavassa katkelmassa Marja-Liisa Vartion kertomuksesta *Purjelaiva* puhuvaan subjektiin viitataan hän-pronominin ja substantiivin *rouva* yhdistelmällä. Substantiivia tarvitaan tarkentamaan henkilöviittausta, joka muuten voitaisiin sekoittaa edellisessä virkkeessä esiintyvään tyttäreeseen viittaavaan hän-pronominiin. *Rouva*-sanan käyttö kertoo kuitenkin myös kuulijan, Tuulikin, näkökulmasta, jonka kautta rouvan puhuttu diskurssi lukijalle suodattuu.

... ja Tuulikki kuuli, miten erikoisia aineita tyttö kirjoitti koulussa, opettajat olivat ennustaneet hänestä suorastaan kirjailijaa. **Hän, rouva**, oli myös kirjoittanut ja julkaissutkin jonkin sadun silloin tällöin, ja hänen miehensä suvussa oli tunnettujakin taiteilijoita, rouva sanoi.

Suomessa kokevan subjektin ajatusten kohteena olevaan henkilöön voidaan viitata substantiivien lisäksi myös kolmannen persoonan pronomiinilla *se* ja demonstratiivipronomineilla *tämä* ja *tuo* tai substantiivien ja näiden pronomiinien yhdistelmällä (ks. Tammen 1992: 38–66 esimerkit Marja-Liisa Vartion proosasta ja Rivinoja 2006: 128–129). Pronomien *hän*, *se* ja *tämä* vaihtelu soveltuu suomessa tekstin henkilöviittausten selventämiseen niiden etu- ja taka-alaisuuteen liittyvien erojen vuoksi. Pronominilla *hän* viitataan etualaiseen henkilöön eli henkilöön, jonka näkökulmaa teksti välittää, pronomiinilla *se* taas johonkuhun toiseen, kuten etualaisen henkilön tarkastelun tai ajatusten kohteena olevaan henkilöön. Pronominin *se* tapaan myös pronomini *tämä* tarjoaa eksplisiittisen viittauskeinon muihin KHD:ssa mainittuihin henkilöihin, sillä sen käyttö kertoo, että pronominin tarkoite on jonkun muun tarkastelun kohteena. (Varteva 1997: 6; 1998: 213–214, Vartevan 1998: 214 mukaan Saukkonen 1967: 289–290.) Myös puhutussa suomessa *hän*-pronominia käytetään referaateissa lähes refleksiivipronominin omaisesti viittaamaan välitetyn puhe- tai ajatusdiskurssin *minään*, kun taas pronominia *se* esiintyy etupäässä kerronnassa (Hakulinen 1988: 301; Laitinen 1995: 62–63 ja Laitisen 1995: 62 mukaan Saukkonen 1967: 290). Koska KHD:n kokeva subjekti, jonka mielenliikkeitä teksti välittää, on tekstin etualalla ja välitetyn esityksen *minä*, häneen ei voi viitata pronomineilla *se* ja *tämä*. Seuraavassa katkelmassa Ahon *Papin rouvasta* persoonapronominilla *hän* viitataankin kokevaan henkilöön, Elliin, kun taas hänen ajatustensa kohteeseen, Olaviin, viitataan pronomiinilla *se*.

Sillä eihän **se** [Olavi] **hänestä** [Ellistä] välittänyt ja rakastihan **se** [Olavi] ehkä toista.

Papin rouva, 349

Näin pronomiinien vaihtelu voi paikoin korvata esimerkiksi englannin kahden *hän*-pronominin vaihtelun tarjoamat mahdollisuudet henkilöiden riittävän selvään identifioimiseen – itse asiassa jopa ylittää ne, sillä pronomiinien *hän* ja *se/tämä* vaihtelu tekee viittaussuhteista selviä myös tapauksissa, joissa viitataan kahteen samaa sukupuolta olevaan henkilöön.

Käyttämällä vaihtelevasti eri pronomineja kokevan subjektin ajatusten kohteesta tekstissä voidaan pyrkiä välttämään monitulkintaisuuden lisäksi myös yksitoikkoisuutta. Pronomien vaihtelu voi kuvata myös kokevan subjektin suhtautumista henkilöön. (Hakulinen 1988: 307). Seuraavassa esimerkkikatkelmassa Ahon romaanista *Papin rouva* kokeva subjekti, Olavi, viittaa ajatustensa kohteeseen, entiseen rakastettuunsa, ensin pronominin *se* ja substantiivin yhdistelmällä, sitten pronomiinilla *hän*.

Se oli tuntunut vähän äitelältä ja ollut yhtenä alkusyynä hänen tunteittensa laimenemiseen. Mutta parastaanhan **se rauhka** koetti **hänkin**. Niin, niin, - ja hän heitti kirjan pöydälle muiden joukkoon.

Toisaalta viittaus sekä kokevaan subjektiin että tämän ajatusten kohteeseen yksikön kolmannen persoonan pronomiinilla ei ole suomenkielisessäkään KHD:ssa poissuljettu vaihtoehto. Vaikka tällainen viittaus vaatiikin lukijalta hiukan enemmän päättelyä, viittaussuhteet ovat yleensä kontekstissaan riittävän selviä – tai tahallisen epäselviä. Seuraava katkelma *Papin rouvasta* voi yhteydestään irrotettuna vaikuttaa hämmentävältä, mutta romaanin kontekstissa kokevaan henkilöön (Elliin) ja hänen ajatustensa kohteeseen (Olaviin) viittaavien hän-pronominien erottaminen toisistaan ei ole vaikeaa.

Mtta **hän** [Elli] oli nähtävästi odottanut turhaan. **Hän** [Olavi] oli tullut, mutta ei nähtävästi **häneistä** [Ellistä] välittänyt. **Hän** [Olavi] menisi niin kuin oli tullutkin...

Papin rouva, 205

Myös typografiset keinot voivat auttaa henkilöviittausten selventämisessä: seuraavassa esimerkkikatkelmassa kirjailijan käyttämä kursivointi auttaa lukijaa yhdistämään järjestyksessä toisen hän-pronominin oikeaan henkilöön; se osoittaa pronominin tarkoitteen erityisen merkityksen diskurssin subjektille, Ellille. Muiden viittausten yhdistäminen oikeaan referenttiin teoksen kontekstissa ei liene ongelmallista.

Oliko se mahdollista? .. oliko hän [Elli] kuullut oikein .. oliko *hän* [Olavi] sanonut häntä [Elliä] rakastavansa .. oliko hän [Olavi] vielä siellä? ..

Siellähän hän [Olavi] oli, oli ottanut häntä [Elliä] olkapäistä, tahtonut lohduttaa häntä [Elliä] .. ja oliko hän [Olavi] sanonut rakastavansa?

Papin rouva, 279

2.3.1.3 Muut pronominit henkilöviitauksina

Vaikka KHD:n henkilöviitaukset noudattavatkin pääsääntöisesti kertovan diskurssin näkökulmaa ja ovat siis hän-kerronnassa kolmannessa persoonassa, esiintyy siinä satunnaisesti myös ensimmäisen ja toisen persoonan pronomineja. Näissä tapauksissa on kuitenkin yleensä kyse pronominin käytöstä vakiintuneessa ilmauksessa tai yleistävässä merkityksessä. Esimerkiksi verbin taivutus yksikön toisessa persoonassa geneerisessä merkityksessä viittaamassa persoonaltaan epämääräiseen subjektiin on venäjänkielisessä KHD:ssa jopa yleinen piirre. (Fludernik 1995: 96–98; 1993: 121–123; Doležel 1973: 22–23; Sokolova 1968: 86–88, 116–117.)

Toisinaan harvinaisempi pronomini viittaus on kuitenkin luontevampaa tulkita suorana lainauksena välitetyistä vieraasta puheesta (Fludernik 1995: 98; 1993: 128). Sokolovan (1968: 85–89) mukaan ensimmäistä ja toista persoonaa

voidaankin käyttää KHD:ssa henkilön näkökulmaa heijastavina piirteinä, joiden funktiona on erottaa KHD kerronnasta. Persoonamuotojen käyttö ei siis noudata puhtaasti epäsuoran esityksen käytäntöä, mikä osoittaa, ettei KHD:a voi tarkastella suoran ja epäsuoran esityksen rinnakkaisilmiönä (emt. 88–89). Myös Koževnikovan (1976: 287–288) mukaan dialogia välittävässä KHD:ssa siirtymät epäsuorista persoonamuodoista suoriin ovat mahdollisia monitulkintaisuuden välttämiseksi ja vain vahvistavat vaikutelmaa puhujan näkökulmasta.

Seuraavassa esimerkissä lainatun puhujan ääni kuultaa läpi monikon ensimmäisessä persoonassa; monikon kolmas persoona olisi myös periaatteessa mahdollinen, mutta monitulkintaisempi. Kuulijaan viitataan kuitenkin epäsuoran esityksen käytännön mukaisesti kolmannen persoonan pronomiinilla.

Во всяком случае она может спать совершенно спокойно. На днях **мы** возьмем Сталинград. **Мы** уже ворвались на кавказ, – это ее удовлетворит?

A. A. Fadejev, Molodaja gvardija (Sokolova 1968: 87)

Esimerkissä verbien aikamuodotkaan eivät erota ensimmäistä persoonaa käyttäviä lauseita vapaasta suorasta esityksestä (KHD:n aikamuodoista ks. kohta 2.3.4). Siksi erityisesti venäjänkielisessä KHD:ssa tällainen ensimmäisen persoonan käyttö voi häivyttää KHD:n ja vapaan suoran esityksen välisen rajan tavalla, joka tekee kategorioiden erottelusta muodollisin perustein mahdotonta.

Toisinaan KHD:ssa esiintyy myös harvinaisempia pronomini viittauksia kokevaan subjektiin. Esimerkiksi englanninkielisessä tekstissä viittauskeinona esiintyy indefiniittipronomini *one*, jossa geneerinen ja persoonainen funktio voivat yhdistyä: se voi viitata kokevaan subjektiin itseensä, yleistää hänen ajatuksensa koskemaan ihmisiä yleensä tai yhdistää nämä funktiot. (Fludernik 2001: 109; Valtanen 1989: 72.) Harvinaisempana henkilöviittauksena esiintyy myös *it*. Erikoisista pronomini viittauksista huolimatta lukija pystyy kuitenkin yleensä pienten kielellisten yksityiskohtien perusteella päättelemään, kenen näkökulmaa teksti välittää. (Fludernik 2001: 111.)

2.3.1.4 Persoonattomat rakenteet ja refleksiivipronomini viittauskeinoina

KHD:n kokevaan subjektiin voidaan viitata myös persoonattomilla rakenteilla niin suomen-, venäjän- kuin englanninkielisessäkin KHD:ssa. Jos persoonapronomini sopii KHD:n erisnimeä paremmin juuri implisiittisyytensä ansiosta, persoonattomat rakenteet vievät henkilöviittauksen implisiittisyyden vielä pidemmälle. Suomenkielisessä KHD:ssa tyypillisiä persoonattomia henkilöviittauksia ovat ennen kaikkea nollapersonalauseet eli subjektittomat lauseet, joissa finiittiverbi on yksikön 3. persoonassa, sekä agentiton passiivimuoto (Mikkola 2000: 31; ks. myös Nordlund 2005: 354). Geneerinen muoto implikoi usein, että sillä viitataan puhujaan itseensä (Hakulinen 1987/2001: 215). Siksi KHD:ssa passiivimuoto tai nollasubjekti tuntuvat

viittaavan kokevaan subjektiin: syntyy vaikutelma fiktiivisen henkilön sisäisestä diskurssista, pääsystä tämän tajuntaan, vaikkei tätä suoraan tekstissä mainitakaan.

Mitä se oikeastaan hyödytti pistellä näin ... parasta kun ei ole mistään tietävinään ja menee tiehensä, jos ei voi olla täällä.

Papin rouva, 275

Suomessa modaaliverbien geneerinen nollasubjekti antaa yleensä ymmärtää, että sillä viitataan puhujaan itseensä (Hakulinen 1987/2001: 216). Myös venäjässä ja englannissa merkitykseltään modaalisisissa lauseissa toiminnan suorittajaa tai kokijaa ilmaisevan datiiivin poisjättö (*дательный субъекта, understood datives*) voi luoda vaikutelman henkilön näkökulmasta. Tällaisen datiiivin voi jättää pois erityisesti puhutussa kielessä silloin, kun se viittaa puhujaan itseensä tai hänen kuulijaansa; siksi sen mainitsematta jääminen luo KHD:in vaikutelman henkilön omasta perspektiivistä; sen ilmaiseminen puolestaan vahvistaa ulkopuolisen, kertojan, osuutta tekstissä. (Sokolova 1968: 118–119; Ehrlich 1990: 17–18.)

Seuraavassa esimerkissä *Rikoksesta ja rangaistuksesta* Raskolnikov on matkalla murhaamaan. Kohdissa [1] ja [2] juuri modaalisuus ja kokijaa ilmaisevan datiiivin poisjättö luovat vaikutelman henkilön näkökulmasta: Raskolnikov, ei kertoja, tekee päätelmiä siitä, miten ajan rientäminen hänen suunnitelmiinsa vaikuttaa.

Заглянув случайно, одним глазом, в лавочку, он увидел, что там, на стальных часах, уже десять минут восьмого. [1] **Надо было** и торопиться и в то же время сделать крюк: [2] **подойти** к дому в обход, с другой стороны...

Prestuplenie i nakazanie, katkelma (i)

Niskasen suomennoksessa kohtaan [1] on lisätty kokijaan viittaava kolmannen persoonan pronomini; rakenteen elliptinen toisto kohdassa [2] taas on korvattu lauseenvastikkeella.

Mennessään erään puodin ohi silmäsi hän toisella silmällään sisään ja katsahti siellä olevaan seinäkelloon. [1] **Hänen** oli kiirehdittävä, mutta samalla tehtävä kierros, [2] lähetäkseen taloa toiselta puolen ...

Niskanen

Muutoksista huolimatta toinen virke voidaan edelleen lukea KHD:na, vaikka kokijaan viittaavan pronominin lisääminen ehkä heikentää hiukan vaikutelmaa henkilön mielenliikkeiden välittömästä seuraamisesta. Suomennoksessa persoonattomuuden säilyttäminen ei olisi myöskään ongelma (vrt. esim. *Oli kiirehdittävä, mutta samalla tehtävä kierros: lähestyttävä taloa toiselta puolen...*)

Hollon käännöksessä sen sijaan kokijaan viitataan kolmannen persoonan pronomiinilla molemmissa kohdissa, ja kohtaan [2] on lisäksi lisätty kognitioverbi, joka muuttaa lauseen alun eräänlaiseksi johtolauseeksi. Erityisesti kohdassa [2] KHD-tulkinta muuttuikin kyseenalaiseksi: esityksen voisi aivan yhtä hyvin lukea myös kertojan raporttina henkilön aikomuksista.

Vilkaistessaan sattumalta, syrjäsilmillä, erääseen myymälään, hän huomasi seinäkellon siellä osoittavan jo kymmenen minuuttia yli seitsemän. [1] **Hänen** täytyi kiiruhtaa, sillä oli vielä mentävä mutkan kautta: [2] **hän tahtoi** saapua taloon kiertoteitse, toiselta puolen.

Hollo

Seuraava katkelma Austenin romaanista *Pride and prejudice* esiintyy tekstissä yksinään keskellä dialogia, herra Collinsin ja Elizabethin repliikkien välissä kohtauksessa, jossa Elizabeth joutuu kuuntelemaan herra Collinsin epätoivottua kosintaa. Tekstin muodolliset piirteet eivät suoraan paljasta, kenelle ajatus kuuluu: juuri kokijaa ilmaisevan datiiivin poisjättö modaalisessa ilmauksessa – yhdessä ekspressiivisen *absolutely*-sanan ja deiktisen ajanmääreen *now* kanssa – auttaa kuitenkin lukijaa tulkitsemaan sen Elizabethin ajatukseksi.¹⁸

It was absolutely necessary to interrupt him now.

Pride and Prejudice, 108

Suomennoksessa kokijaan viitataan kuitenkin erisnimellä, ja näkökulma tuntuu siirtyvän lähemmäksi kertojaa, vaikka modalisuus, deiktinen *nyt* ja ekspressiivinen sanajärjestys (*täytyi Elizabethin*) pitävät edelleen myös henkilön näkökulmaa esillä.

Mutta nyt täytyi **Elizabethin** jo keskeyttää hänet.

Norko-Turja, 125

Muutoksessa ei ole kyse kielellisestä välttämättömyydestä; vastaava persoonaton rakenne (esim. *Nyt hänet oli ehdottomasti keskeytettävä*) olisi mahdollinen myös suomessa.

Modaaliverbien geneerisen nollasubjektin tapaan verbi *seem* ja muut mielentiloja osoittavat verbit, joiden yhteydessä ei ilmaista kokijaa, ts. sitä, *kenestä* näyttää tai vaikuttaa joltakin, ovat Brintonin (1980: 375–376) mukaan merkkejä havaintoa välittävästä KHD:sta. Puhuja käyttää *seem*-tyyppisiä verbejä omasta kokemuksestaan täsmentämättä, kenestä puhuu, sillä viittaus itse on

¹⁸ Palmer (2004: 207–208) esittää useita esimerkkejä vastaavasta persoonattoman rakenteen käytöstä KHD:ssa Evelyn Waughin romaanissa *Vile Bodies*; mielenkiintoista on, että hän toteaa lähes kaikkien niistä esiintyvän kontekstissa, joka välittää sosiaalista hämmennystä tai vaivautuneisuutta, mistä on selvästi kyse myös esimerkissäni Austenilta.

itsestään selvä eikä sitä siksi tarvita; kokijan ilmaiseminen taas tuntuu siirtävän näkökulman ulkopuoliselle tarkkailijalle.

Samalla lailla näyttää toimivan esimerkiksi venäjän verbi *казаться*. Seuraavassa katkelmassa, jossa Raskolnikov etsii vaatteistaan veritahroja, kohtien [1], [3] ja [5] kerronnan keskeyttää kahdesti KHD (kohdat [2] ja [4]), jonka tärkein tuntomerkki on ilmitekijätön *кажется*. Vaikutelmaa henkilön näkökulmasta vahvistaa myös preesens verbin aikamuotona.

[1] Он перевертел все, до последней нитки и лоскутка, и, не доверяя себе, повторил осмотр раза три. [2] Но не было ничего, **кажется**, никаких следов; только на том месте, где панталоны внизу осеклись и висели бахромой, на бахrome этой оставались густые следы запекшейся крови. [3] Он схватил складной большой ножик и обрезал бахрому. [4] Больше, **кажется**, ничего не было. [5] Вдруг он вспомнил ...

Prestuplenie i nakazanie, katkelma (iv)

Niskasen suomennoksessa *кажется* on korvattu molemmissa kohdissa kolmannen persoonan pronomiinilla ja henkilön havaintoa osoittavalla verbillä. Muutosten seurauksena näkökulma siirtyy lähemmäs ulkopuolista kertojaa.

[1] Hän käänsi ne kaikkiin suuntiin kolme, neljä kertaa, sillä hän ei luottanut itseensä. [2] Mutta **hän ei voinut tavata** mitään merkkejä. Ainoastaan housujen lahkeissa, jotka olivat rääsytet ja repalaiset, näkyi joitakin kuivuneita veripilkkuja. [3] Hän tarttui suureen linkkuveitseen ja leikkasi rääsyt pois. [4] Mitään enempää **ei hän huomannut**. [5] Nyt hän muisti...

Niskanen

Samaan tapaan toimivat englanninkielisessä KHD:ssa myös tapaukset, joissa kolmannen persoonan refleksiivipronominin pääsana ei edellä sitä samassa lauseessa tai edes virkkeessä. Refleksiivipronominin korrelaattia ei ole välttämätöntä ilmaista eksplisiittisesti sen edellä samassa lauseessa silloin, kun se viittaa puhujaan tai kuulijaan eli kuin kyse ei ole ensimmäisestä tai toisesta persoonasta. Kun kolmannen persoonan refleksiivipronominin korrelaatti jää ilmaisematta, pääsanana referentti on kuulijan puuttuessa viitattava henkilöön, jonka näkökulmaa diskurssi välittää – siis KHD:n kokevaan subjektiin. (Brinton 1995: 185–188; 1980: 366; Kemmer 1995: 76; Ehrlich 1990: 17–18; Banfield 1973: 12; Fludernik 1993: 128–133.)

Refleksiivipronominin käyttö voi myös ehkäistä tulkintavirheitä: jos refleksiivipronomini korvattaisiin seuraavassa katkelmassa persoonapronominilla, sen voisi ymmärtää viittaavan kokevan subjektin (Elizabethin) sijasta edeltävän virkkeen possessiivipronominin tarkoitteeseen, neiti Kingiin. Emfaattinen, näkökulmaa osoittava refleksiivipronomini sen sijaan rajaa muut mahdolliset referentit ulkopuolelle (ks. Kemmer 1995: 57–59.)

How differently did everything now appear in which he was concerned! His attentions to Miss King were now the consequence of views solely and hatefully mercenary; and the mediocrity of **her** fortune proved no longer the moderation of his wishes, but this eagerness to grasp at anything. His behaviour to **herself** could now have had no tolerable motive...

Pride and Prejudice, 206

Samoin seuraavassa katkelmassa Hämeen-Anttilan romaanista *Suden vuosi* refleksiivinen ilmaus *hän itse* ensimmäisen kappaleen lopussa viittaa kokevaan subjektiin; pelkkä *hän* ei olisi riittävän eksplisiittinen.

Miksi sen täytyy tupakoida vuoteessa. Rakastelun jälkeen. Niin kammottavan arkipäiväistä. Rakastelun. Typerä sana tähän tilanteeseen, typerä sana kaikkiin tilanteisiin. Naimisen jälkeen. Ei sekään sovi. Ei tapetteihin, ei Villeen, ei edes **häneen itseensä**.

Suden vuosi, 11

Mayn (1995: 99–100) mukaan venäjän tarjoamat laajat mahdollisuudet persoonattomien rakenteiden käyttöön mahdollistavat kertojan ja henkilön diskurssien rajojen hämärtämisen tavalla, joka ei esimerkiksi englannissa ole luontevaa. Yllä esitetyissä käänöskatkelmissa persoonattomien rakenteiden korvaaminen persoonaisilla ei kuitenkaan johdu lähde- ja kohdekielten välisistä eroista, vaikka persoonaviittauksen välttäminen toteutuukin eri kielissä osittain eri tavalla.

2.3.2 Alistavan johtolauseen puuttuminen

Kertojan ja henkilön diskurssia ei esitetä alisteisena sivulauseena puhumista, ajattelemista tai muuta henkistä toimintaa osoittavan johtolauseen jälkeen (Fludernik 1995: 95, Tammi 1992: 42). KHD-katkelmasta ei siis yleensä käy suoraan ilmi, että kyse on henkilön puheesta tai mielenliikkeistä. Tätä piirrettä on usein pidetty diskurssin *vapauden* (vrt. KHD:n yleistynein nimitys *vapaa epäsuora esitys*) merkkinä¹⁹: syntaktinen vapaus tai itsenäisyys, joka erottaa esitysmuodon tavallisesta epäsuorasta esityksestä, on nähty myös kertomuksen henkilön vapautumisena kertojan, johtolauseen lähteen, vaikutuksesta (Toolan 1988: 123; Jahn 1992: 349). Kieliopillisessa mielessä KHD on siis epäsuoran esityksen elliptinen muoto. Elliptisyys puolestaan johtaa monitulkintaisuuteen:

¹⁹ Ks. kuitenkin Pascal (1977), jonka mukaan diskurssin vapaus ei ilmene niinkään vapautena johtolauseesta tai alistuskonjunktiosta, vaan sen kielellisenä vapautena esimerkiksi aikamuotojen ja sanajärjestyksen suhteen sekä vapautena suhteessa kertojaan ja henkilöön (emt. 31).

kun ajattelua tai puhumista merkitsevä verbi ja alistuskonjunktio puuttuvat, diskurssi saattaa muistuttaa erehdyttävästi kerrontaa. (Hernadi 1972: 36.)

Parenteettisen johtolauseen käyttö KHD:ssa jakaa tutkijat kahtia. Esimerkiksi Collins (2001: 133) rajaa KHD:n ulkopuolelle diskurssin, jonka yhteydessä esiintyy parenteettinen johtolause. Toiset tutkijat kuitenkin hyväksyvät KHD:ksi diskurssin, johon on upotettu tai jota seuraa parenteettinen johtolause (McHale 1978: 252–253, ks. myös Taivalkoski-Shilov 2006: 142, fn. 16; Banfield 1973: 25–26; Brinton 1980: 366, 367; Padučeva 1996: 344; Sokolova 1968: 73; Redeker 1996: 223; Tammi 1992: 42; Ehrlich 1990: 13–14). Ehrlichin (1990: 13–14, 41–44) mukaan keskeistä KHD-tulkinnan kannalta tällöin on, ettei parenteettinen lause ole dominoiva ja että virke välittää parenteettisen johtolauseen subjektin näkökulman. Parenteettisen johtolauseen saatteleva KHD eroaakin perinteisestä epäsuorasta esityksestä juuri siinä, että diskurssi säilyttää edelleen vapautensa tai itsenäisyytensä ja voi sisältää sellaisia ekspressiivisiä elementtejä, jotka usein rajataan varsinaisen epäsuoran esityksen ulkopuolelle (Jahn 1992: 349). Padučevan (1996: 344–345) mukaan KHD:n syntyä voidaan havainnollistaa juuri johtolauseen asteittaisen manipulaation kautta: henkilön suoran esityksen johtolause muuttuu ensin parenteettiseksi ja sitten implisiittiseksi.²⁰

Parenteettinen johtolause voi olla KHD:ssa tarpeen tulkintavirheiden ehkäisemiseksi, sillä se auttaa lukijaa yhdistämään diskurssin oikeaan henkilöön (Ehrlich 1990: 11; Redeker 1996: 227). Kuitenkin tapauksissa, joissa parenteettinen johtolause ei ole kertojan selventävä kommentti, vaan välittää puhutun diskurssin kuulijan näkökulmaa, se saattaa pikemminkin sekoittaa kuin selventää (Jahn 1992: 363–364). KHD-virkettä seuraavasta parenteettisesta johtolauseesta ks. esimerkki Vartion *Purjelaivasta* kohdasta 2.3.1.2.

Vaikka suurin osa tutkijoista rajaakin KHD:n ulkopuolelle tapaukset, joissa diskurssia edeltää tavallinen, alistava johtolause ja alistuskonjunktio, Leech ja Short (1981: 329–332) katsovat, että toisinaan KHD:na voidaan lukea myös johtolauseen edeltämä katkelma; esitys voi alkaa epäsuorana, mutta muuttua ikään kuin huomaamatta KHD:ksi. Joskus esitys voi toistaa epäsuoran esityksen alustuskonjunktion vielä muutaman lauseen tai virkkeen alussa, mutta luopua sitten siitäkin. Sokolova (1968: 89–97) pitääkin johtolauseen edeltämää alustuskonjunktiota yhtenä niistä kielellisistä merkeistä, jotka sitovat KHD:n kerronnan kontekstiin, ja mainitsee alustuskonjunktion toistumisen jokaisen KHD-lauseen alussa uudelleen esimerkiksi Gogolille tyypillisenä tyylikeinona (emt. 90).

Redeker (1996: 223; alaviite 4) ja Banfield (1982: 71) taas luokittelevat KHD:ksi myös diskurssin, jota edeltää johtolause tai muu puhetta tai ajattelua

²⁰ On hyvä huomata, että vaikka Padučeva (1996) käyttääkin esitysmuotojen välisiä muunto-operaatioita (esimerkiksi suorasta esityksestä epäsuoraksi) havainnollisina apuvälineinä muotojen rakenteellisten erojen kuvauksessa, hän kuitenkin pitää niitä luonteeltaan hypoteettisina eikä siinä mielessä todellisina, että epäsuoraa esitystä todellisuudessa edeltäisi ”alkuperäinen” suora esitys tai että muodot olisivat aina muunnettavissa toisikseen (emt. 338).

osoittava lause ja intonaatiotaukoa osoittava kaksoispiste. Dostojevskin *Rikoksessa ja rangaistuksessa* esiintyy runsaasti juuri tällaista diskurssia, jossa KHD-katkelmaa edeltävät johtolause ja kaksoispiste (Vykoopil 1995: 185). Seuraava esimerkki välittää Raskolnikovin ajatuksia tämän kiiruhtaessa Svidrigailovin luo; siinä kaksoispisteet osoittavat siirtymiä KD:sta KHD:in, jonka tuntomerkkejä ovat henkilölle kuuluvat kysymykset, huudahdukset, kiellon toisto ja henkilön arviota ilmaiseva *конечно*.

Дорогой один вопрос особенно мучил его: **был ли Свидригайлов у Порфирия?**

Сколько он мог судить и в чем бы он присягнул - нет, не был! Он подумал еще и еще, припомнил всё посещение Порфирия, сообразил: **нет, не был, конечно, не был!**

Но если не был еще, то пойдет или не пойдет он к Порфирию?

Prestuplenie i nakazanie, katkelma (xxi)

Seuraavassa, Sonjan ajatuksia välittävässä esimerkissä *Rikoksesta ja rangaistuksesta* KHD:ksi muuttuvaa diskurssia edeltää henkilön henkistä toimintaa osoittava johtolause ja alistuskonjunktio. Kognitioverbistä ja alistuskonjunktioista huolimatta niitä seuraava diskurssi voidaan lukea henkilön näkökulmaa välittävänä KHD:na sisältönsä ja henkilön ajatusprosessia osoittavien ekspressiivisten elementtien vuoksi (Sonjan näkökulmasta kertova henkilöviittaus Raskolnikoviin *Раскольников сам*, hänen aikakäsitystään heijastavat *сегодня* ja *сейчас* sekä modaalinen *может* ja ekspressiivinen toistorakenne).

Она припомнила вдруг, что **Раскольников сам хотел к ней сегодня зайти, может, еще утром, может, сейчас!**

Prestuplenie i nakazanie, katkelma (xiv)

Siirtymä muista kerronnan muodoista KHD:in voi siis tapahtua kesken virkkeen tai jopa lauseen (ks. esim. Padučeva 1996: 345; Toolan 1990: 78). Siksi johtolauseen edeltämää diskurssia on joissain tapauksissa vaikea rajata KHD:n ulkopuolelle, vaikka johtolause ja alistuskonjunktio kuuluvatkin tällöin vielä selvästi kertojan diskurssiin. McHalen typologiassa tällaiset tapaukset voisi toisaalta luokitella myös jossain määrin mimeettiseksi epäsuoraksi esitykseksi. Tässä tutkielmassa tarkastelen KHD:na myös tapauksia, joissa diskurssin yhteydessä esiintyy parenteettinen tai tavallinen johtolause. Dostojevskin teoksia tarkasteltaessa muunlainen rajaus jättäisi aineiston ulkopuolelle paljon mielenkiintoisia esimerkkejä, joissa kerronnan muodot vaihtuvat tekstissä kesken virkkeen tai lauseen, lomittuvat ja sekoittuvat. Todellisissa kaunokirjallisissa esimerkeissä puhekategorioiden ja syntaktisten yksiköiden rajat eivät aina osu kohdakkain.

Toisinaan on vaikea päätellä, kuuluuko diskurssin yhteydessä esiintyvä puhe- tai kognitioverbi henkilön diskurssiin vai onko se kertojan luonnehdinta henkilön puheesta tai ajattelusta, kertojalle kuuluva johtolause. Neumann (1986: 372 ja *passim*) nimittää tällaista puhe- tai kognitioverbien käyttöä ”kaksiääniseksi” (*double-voiced*), sillä niissä voi kuulla yhtä hyvin henkilön omaan puheeseen kuuluneen ilmauksen kuin kertojan sitä luonnehtivan sanavalinnan. Erityisen tyyppillistä näiden verbien esiintyminen on Austenin kuvaaman yhteiskunnan muodolliselle kielenkäytölle. Seuraava herra Collinsin puhetta välittävä esimerkkikatkelma jättää tulkinnanvaraiseksi, missä kohdin kertojan diskurssi muuttuu KHD:ksi, sillä alun *protested* voi kuulua yhtä hyvin henkilön ”alkuperäiseen” esitykseen (*I protest that I have never in my life...*) kuin sitä kehystävään kertojan esitykseenkin (*I have never in my life...*).

... and with a most important aspect he **protested** that he had never in his life witnessed such behaviour in a person of rank – such affability and condescension, as he had himself experienced from Lady Catherine. She had been graciously pleased to approve of both the discourses, which he had already had the honour of preaching before her. She had also asked him twice to dine at Rosings ...

Pride and Prejudice, 65–66

Vastaava esimerkki *Rikoksesta ja rangaistuksesta* on yllä tarkastellun, Raskolnikovin ajatuksia välittävän katkelman (xxi) toisen kappaleen alussa: virkkeen loppu ajatusviivan jälkeen on kyllä henkilön huudahdus, mutta sen alku jää monitulkintaiseksi: kognitioverbit viittaavat toisaalta kertojaan, mutta voivat kuulua yhtä hyvin myös henkilölle, joka arvioi omaa kykyään päätellä ja on valmis ”vaikka vannomaan” päätelmänsä oikeiksi.

СКОЛЬКО ОН МОГ СУДИТЬ И В ЧЕМ БЫ ОН ПРИСЯГНУЛ - НЕТ, НЕ БЫЛ!

Prestuplenie i nakazanie, katkelma (xxi)

Kääntäjistä Pevear ja Volokhonsky ovat ilmeisesti tulkinneet sanavalinnat henkilölle kuuluviksi, sillä he ovat vahvistaneet vaikutelmaa henkilön omasta äänestä sirottelemalla kiellot virkkeen alkuun ja keskelle ja siirtämällä verbin *sworn* lopun ekspressiiviseen huudahdukseen, jolloin henkilön subjektiivisuus värittää selvemmin koko virkettä alusta loppuun saakka.

No, as far as he was able to judge, he had not - he would have sworn to it!

Pevear & Volokhonsky

Tällaiset ilmaukset ovat hyvä esimerkki siitä, että yksittäinen sana voi olla bahtinilaisittain kaksiääninen. Kun esimerkiksi Toolan (1990: 78) hyväksyy kaksiäänisyyden KHD:a luonnehtivaksi piirteeksi vain, jos se ymmärretään lineaarisesti, äänten vuorottelusta ja vaihtelusta syntyväksi vaikutelmaksi

kaksiäänisyydestä, Neumannin kuvaamia kaksiäänisiä puhe- ja kognitioverbejä ei voida varmuudella tunnistaa sen paremmin kertojan kuin henkilönkään diskurssiin kuuluviksi – ja juuri tämä yhdessä sanassa ilmenevä kaksiäänisyys tekee niistä Neumannin (1986: 374) mukaan erityisen sopivia KHD:in.

2.3.3 *Lainausmerkkien käyttö*

Nykykirjallisuudessa KHD:n luonnetta välitettynä diskurssina tai vieraana puheena ei yleensä osoiteta typografisin keinoin erottamalla se muusta tekstistä lainausmerkkien tai repliikkiviivan avulla²¹. Vaikka valtaosa KHD-tutkimuksesta mainitseekin lainausmerkkien puuttumisen esitysmuodon tuntomerkinä, lainausmerkkien saattelemaa KHD:a esiintyy kuitenkin runsaasti 1800-luvun romaanikirjallisuudessa (Tammi 1992: 36–37).

Niin Austenin, Ahon kuin Dostojevskinkin teoksissa KHD toisinaan, joskaan ei johdonmukaisesti aina, erotetaan kontekstistaan lainausmerkein. Austenin romaaneissa puhetta välittävä KHD on usein erotettu kontekstistaan lainausmerkkien avulla HD:na välitettyjen repliikkien tavoin (ks. esimerkki romaanista *Emma* kohdasta 2.4.2 alla). Pascal (1977: 47) olettaa lainausmerkkien käytön puhetta välittävän KHD:n ympärillä heijastavan kirjoittajan epävarmuutta diskurssin luonteesta, kun kyse ei ole selvästi suorasta tai selvästi epäsuorasta esityksestä. Dahlbergin (1996: 51–56) mukaan puhetta välittävän KHD:n erottaminen lainausmerkeillä voi Austenilla kuitenkin viestiä myös jäykästä ja muodollisesta ilmapiiristä ja kokevan subjektin – yleensä kuulijan – aistimasta epämukavuudesta.

Toisinaan lainausmerkit ilmestyvät esitykseen kesken KHD-katkelman, kuten seuraavassa esimerkissä *Rikoksesta ja rangaistuksesta*. Katkelma välittää Razumihinin ajatuksia tämän moittiessa itseään edellisiltäisen käytöksensä vuoksi; osaa siitä on jo tarkasteltu kohdassa 2.3.1.1. Ensimmäisen kerran lainausmerkit ilmestyvät KHD-katkelmaan kesken virkkeen, toisen kerran virkkeiden rajalla.

И что за оправдание, что он был пьян? Глупая отговорка, еще более его унижающая! В вине - правда, и правда-то вот вся и высказалась, **"то есть вся-то грязь его завистливого, грубого сердца высказалась"**! И разве позволительна хоть сколько-нибудь такая мечта ему, Разумихину? Кто он сравнительно с такою девушкой, - он, пьяный буян и вчерашний хвостун? **"Разве возможно такое циническое и смешное сопоставление?"**

Prestuplenie i nakazanie, katkelma (xi)

²¹ Lehtiteksteissä esiintyvässä vapaassa epäsuorassa esityksessä lainausmerkit saattavat erottaa muusta diskurssista osittaisia lainauksia, joilla on joko erityistä uutisarvoa tai joihin kirjoittaja haluaa pitää etäisyyttä. Osittaisten lainausten käyttö ei kuitenkaan välttämättä merkitse, että ympäröivä FID olisi vähemmän uskollista alkuperäiselle diskurssille. (Redeker 1996: 224.)

Katkelmassa lainausmerkit erottavat henkilön kiihkeiden itesyytösten keskeltä ensin huudahduksen ja sitten kysymyksen, molemmissa tapauksissa eräänlaisen johtopäätöksen, johon sitä edeltävä ajatuksenjuoksu vie. Pascal (1977: 127, 129) katsookin lainausmerkkien ilmestymisen Dostojevskin tekstiin kesken KHD:n erottavan selkeämmän ajatuksen muista, artikuloimattomista ja epämääräisistä mielenliikkeistä. Lainausmerkit, jotka kuuluvat perinteisesti suoraan esitykseen – puhekatgorioista mimeettisimpään, joka välittää nimenomaan sanoiksi puettua ja tiedostettua (Cohn 1978: 86–87, 139–140; Leech & Short 1981: 342–343) – näyttävätkin *Rikoksessa ja rangaistuksessa* erottavan muusta KHD:sta kohdan, joissa esiverbaali, vellovista tunteista ja vaikutelmista kutoutunut diskurssi saavuttaa hetkeksi selvemmän ja tietoisemman tason²². Lainausmerkkien käyttö *Rikoksessa ja rangaistuksessa* niin esitysmuotojen välillä kuin esitysmuodon sisälläkin osoittaa siis siirtymää astetta *mimeettisempään* suuntaan: toisinaan KHD:n sisäistä siirtymää ”selkeämmin artikuloituun” diskurssiin, mutta usein myös siirtymää KD:sta HD:in, KD:sta KHD:in tai KHD:sta HD:in.

Seuraava esimerkki *Rikoksesta ja rangaistuksesta* välittää Raskolnikovin ajatuksia tämän kuunnellessa ääniä öisestä porraskäytävästä. Siinä henkilön ajatuksia ja havaintoja välittävää KHD:a seuraavat lainausmerkit, joihin merkitty esitys välittää edellisen esimerkin tapaan henkilön päätelmän, ikään kuin edeltävää esitystä selkeämmän oivalluksen hetken. Persoonamuotojen puuttuessa se voisi kuitenkin olla yhtä hyvin KHD kuin HD:akin.

Но нет, он слишком ясно слышит!.. Но, стало быть, и к нему сейчас придут, если так, "потому что... верно, все это из того же... из-за вчерашнего... Господи!" Он хотел было запереться на крючок, но рука не поднялась...

Prestuplenie i nakazanie, katkelma (x)

Katkelman kaikissa neljässä suomennoksessa lainausmerkkien käyttö on kuitenkin muuttunut, ja samalla myös katkelman tulkinta.

Niskasen käännöksessä lainausmerkit on korvattu kursivoinnilla, eikä esitys siis enää erotu ympäröivästä kontekstista yhtä selvästi kuin lähdetekstissä. Kun esitys kuuluu selkeämmin yhteen virkkeen alun kanssa, jossa kokevaan subjektiin viitataan kolmannen persoonan pronomiinilla, se on luontevaa tulkita KHD:ksi. On mielenkiintoista, että Niskasen käännöksessä – kuten itse asiassa kaikissa suomennoksissa – preesens on säilytetty koko virkkeessä, niin alun selvässä KHD:ssa kuin lainausmerkeissä olleessa osuudessakin, mutta ei kuitenkaan edeltävässä virkkeessä.

Mutta ei, hänhän kuuli sen selvästi! Pian siis tullaan varmasti hänenkin luokseen, sillä ... sehän on selvää, että tämä tapahtuu vain *sen tähden, vain sen tähden* ...

²² Ks. myös Kuusen (2003: 37) esimerkki Dostojevskilta, jossa KD:na esitettyä henkilön ajatusta seuraa lainausmerkeissä oleva KHD, joka välittää henkilön järkyttyneen johtopäätöksen, oivalluksen siitä, mitä seuraavaksi täytyy tapahtua.

eilisen johdosta ... Jumala paratkoon! Hän aikoi panna oven säppiin, mutta ei voinut kohottaa kättään ...

Niskanen

Konkan käännöksessä lainausmerkkejä on siirretty niin, että koko katkelma lopun KD:a lukuunottamatta jää niiden sisäpuolelle. Koska myös kokevaan subjettiin viittaava kolmannen persoonan pronomini jää nyt lainausmerkkien sisään, lähdetekstissä lainausmerkeissä ollut esitys on tässäkin käännöksessä KHD:a, vielä yksiselitteisemmin kuin Niskasen käännöksessä.

"Ei, hänhän kuuli selvästi! Mutta silloinhan hänenkin luokseen voidaan tulla heti *sen vuoksi*, varmasti sen vuoksi tämä kaikki tapahtuu ... tuon eilisen takia ... Hyvä Jumala!" Hän aikoi sulkea oven haan, mutta käsi ei kohonnut ...

Konkka

Myös Hollon ja Vuoren käännöksissä lainausmerkkejä on siirretty; ne alkavat nyt esimerkin toisesta virkkeestä. Koska kuitenkin kokevaan subjettiin viittaava kolmannen persoonan pronomini toisen virkkeen alussa on korvattu henkilön näkökulmaa heijastavalla paikanmääreellä *tänne*, on lähdetekstin monitulkintaisuus vain levinnyt: lainausmerkeissä oleva esitys voidaan kokonaisuudessaan lukea yhtä hyvin HD:na kuin KHD:nakin. Preesensin säilyttäminen ja kolmannen persoonan pronominin poistaminen viittaavat kuitenkin kääntäjien HD-tulkintaan.

Mutta ei, kuulihan hän liiankin selvästi! ... ”Jos niin on laita, silloinhan ne kohta tulevat **tännekin**, sillä ... varmaan tämä tapahtuu eilisen vuoksi ... eilisen asian vuoksi ... hyvä Jumala!” Hän aikoi panna oven säppiin, mutta käsi ei kohonnut ...

Vuori (Pyykkö)

On siis ilmeistä, että lainausmerkeillä – ja niiden sijainnilla – voi olla vaikutusta KHD-tulkinnan syntymiseen; käännöksissä ne kertovat myös siitä, miten kääntäjät ovat lähdetekstin esitystä tulkinneet.

2.3.4 Aikamuoto

KHD:n aikamuodot noudattavat monissa kielissä ympäröivän kerronnan aikamuotoja, jolloin henkilön kuluvaan hetkeen viitataan yleensä menneen ajan muodoilla. Aikamuoto käyttäytyy siis epäsuoran esityksen tavoin, eli vastaavan suoran esityksen preesensia vastaa imperfekti ja imperfektiä ja perfektii pluskvamperfekti. (Ks. esim. Cohn 1978: 14,100; McHale 1978: 252; Rimmon-Kenan 1983/1991: 142–143; Toolan 1988: 123; Tammi 1992: 39.) Toisaalta silloin, kun kerronta kaiken kaikkiaan on preesensissä, myös KHD:n aikamuoto

on luonnollisesti preesens (Leech & Short 1981: 327–328). Kerronnan aikamuodon käyttö myös puoltaa oletusta kertojan läsnäolosta KHD:ssa (Chatman 1978: 201; ks. myös Padučeva 1996 kohdassa 2.3.4.2 alla).

Kerronnan mennyt aikamuoto ei kuitenkaan ole KHD:n yleispätevä tuntomerkki, sillä aikamuodon käyttäytyminen KHD:ssa on sidoksissa kunkin kielen aikamuotojärjestelmään ja suoran ja epäsuoran esityksen käytäntöihin (Tommola 2006: 52–53). Venäjässä, aivan kuten suomessa ja englannissakin, henkilön kuluvaan hetkeen viitataan KHD:ssa vastaavan epäsuoran esityksen aikamuodoilla: koska ne eivät venäjässä kuitenkaan poikkea suoran esityksen aikamuodoista, aikamuoto on yleensä preesens. Alla tarkastelen lähemmin verbien aikamuodon käyttäytymistä ensin suomen- ja englanninkielisessä, sitten venäjänkielisessä KHD:ssa.

2.3.4.1 KHD:n aikamuodot suomessa ja englannissa

Suomen- ja englanninkielisessä KHD:ssa henkilön nykyhetkeen viitataan yleensä kerronnan tapaan menneen ajan muodolla, henkilön tulevaisuuteen taas konditionaalilla. Kerronnan aikamuodon noudattaminen ei tietenkään sinänsä edellytä menneen ajan muotojen käyttöä: kun kerronta on kauttaaltaan preesensissä, samoin on myös KHD. Juuri yhteisten aikamuotojen ansiosta siirtymät kerronnasta KHD:in ja toisinpäin ovat sulavia (Cohn 1978: 103). Samasta syystä KHD muistuttaa toisinaan erehdyttävästi kerrontaa: kun diskurssi ei sisällä selvästi henkilön näkökulmaan viittaavia ekspressiivisiä aineksia, katkelma voidaan usein lukea yhtä hyvin kerrontana kuin KHD:nakin (Cohn 1978: 106; McHale 1978: 252, 264).

Tähän yleissääntöön on kuitenkin olemassa poikkeuksia, kuten preesensin käyttö kerronnasta poiketen ajattomia totuuksia, sananlaskuja tms. sisältävässä esityksessä. Luonnollisen poikkeuksen muodostavat myös ne englannin modaaliapuverbit, joilla on vain yksi aikamuoto (*must, ought*). (McHale 1978: 251–252.) Toisaalta kaunokirjallisessa tekstissä on myös aina yksilöllisen vaihtelun mahdollisuus. KHD:ssa henkilön nykyhetkeen voidaankin viitata preesensillä ja tulevaisuuteen futurilla muutenkin kuin yleistävässä merkityksessä (Jahn 1992: 353; Leech & Short 1981: 328–329). Esimerkiksi Mäkelä (2002) kommentoi konditionaalin muuttuvan preesensiksi esimerkkitarkkelmassaan Flaubertin romaanista *Madame Bovary*, kun KHD ”lähenee niin paljon henkilön haaveilevaa diskurssia” (emt. 80–81): preesensin käyttö siis tekee KHD:sta vielä hiukan mimeettisempää, päästää lukijan vielä lähemmäksi fiktiivistä henkilöä. Samoin tuntuu käyvän seuraavassa katkelmassa Ahon *Papin rouvasta*, jossa aikamuodot eivät noudata johdonmukaisesti epäsuoran esityksen käytäntöä.

Kuta enemmän hän ajaessaan lähenee kotiaan sitä enemmän alkoi hänen sydämensä kevetä. *Ehk'ei hänen sentään ollutkaan niin suurta syytä valittaa onnettomuuttaan? Ehkä on Olavi jo tullut kotiin, odottaa häntä, on kenties*

lähtenyt häntä vastaan maantielle ja asettuu hänen viereensä tähän rattaille. Olisi voinut tulla sillalle saakka, – mutta ei häntä siellä sentään näkynyt. Mutta tuonne virstapatsaan luo mäelle hän olisi hyvinkin voinut tulla? – vaan ei häntä ollut sielläkään. Tien kääntyessä hän ehkä vielä ilmaantuu? Ei sielläkään. Eikä ha'an veräjällä eikä tarhalla. Hän ehkä lepää, on tullut vasta kotiin, on ollut väsyksissä ja nukahtanut.

Papin rouva, 270

Aikamuodon siirtyminen taaksepäin ei olekaan aina johdonmukaista edes niissä kielissä, joissa *consequutio temporum*, aikamuotojen mukauttaminen siirryttäessä suorasta esityksestä epäsuoriin muotoihin, on periaatteessa voimassa. Latinan kieliopista lähtöisin oleva käsitys aikamuotojen mukauttamisesta on kirjoitetussa kielessä kyllä yleistä, muttei mikään ehdoton sääntö. (Kalliokoski 2005: 21; Collins 2001: 134; Fludernik 1995: 100; 1993: 93–94, 193–196). Esimerkiksi sellaisissa KHD-katkelmissa, joissa kokeva subjekti muistelee jotain aikaisempaa tapahtumaa, muisteltuihin tapahtumiin viittaava pluskvamperfekti voi kesken kaiken ”yksinkertaistua” imperfektiksi (Cohn 1978: 128). Lisäksi historialliset tekstit poikkeavat usein tässä suhteessa vallitsevasta nykykäytännöstä, sillä keskiaikaisissa ja renessanssiaikaisissa englanninkielisissä teksteissä aikamuotojen vastaavuutta ei yleensä noudateta (Fludernik 1995: 100; 1993: 90).

Preesensmuotoisen kerronnan yleistyminen englanninkielisessä kaunokirjallisuudessa on luonnollisesti johtanut myös preesensmuotoisen KHD:n yleistymiseen – noudattaahan KHD yleensä ympäröivän kerronnan aikamuotokäytäntöä (ks. Fludernik 1996: 249–256; Tammi 2006b: 32–33). Kuitenkin silloin, kun kerronnan perusaikamuoto on imperfekti, on aikamuotojen mukauttaminen KHD:ssa edelleen oletusarvo ja mukauttamattomuus jokseenkin harvinaista (Fludernik 1993: 90, 195).

2.3.4.2 KHD:n aikamuodot venäjässä

Koska venäjän kielessä on vain yksi menneen ajan muoto, preteriti, verbin aikamuoto ei voi siirtyä suomen ja englannin tavoin askelta tai kahta taaksepäin, kun suora esitys muutetaan epäsuoraksi. Toisin kuin monissa muissa kielissä, venäjässä aikamuoto onkin epäsuorassa esityksessä sama kuin vastaavassa suorassa esityksessä. Myös konditionaalien käyttö poikkeaa suomen ja englannin käytännöistä: kun konditionaali toimii suomessa futuurin vastineena epäsuorassa esityksessä silloin, kun epäsuora esitys välittää jonkun tulevaisuutta koskevia sanoja tai ajatuksia, venäjässä puhetta tai ajatuksia referoivan sivulauseen aikamuoto on tällaisessa tapauksessa futuuri. (Barentsen 1996: 15; Nikunlassi 2002: 196.)

Vaikka aikamuoto ei venäjässä vaihdukaan suoran esityksen muuttuessa epäsuoraksi, aikamuodon tulkinta kuitenkin muuttuu. Kun suorassa esityksessä

verbin aikamuoto määräytyy puhujan nykyhetkestä käsin (kyse on siis *absoluuttisesta ajasta*), epäsuorassa esityksessä se ymmärretään johtolauseen subjektin nykyhetkestä katsottuna, ts. se sijoittuu samalle aikatasolle kuin päälauseen predikaatin ilmaisema toiminta (jolloin kyseessä on *suhteellinen aika*). (Padučeva 1996: 340; absoluuttisesta ja suhteellisesta ajasta ks. myös Nikunlassi 2002: 187.)

Venäjässä verbin aikamuoto KHD:ssa ei yleensä noudata kerronnan, vaan vastaavan henkilön puhetta tai ajatuksia välittävän suoran tai epäsuoran esityksen aikamuotoja. Henkilön nykyhetkeen viittaava verbi voi siis kerronnasta poiketen olla preesensissä. Samoin henkilön tulevaisuuteen viitataan futuurilla. (Collins 2001: 134; Padučeva 1996: 344, 379, 382, 401; Kovtunova 1960: 428; Tommola 2003: 106.). Niinpä venäjässä KHD:n aikamuodon funktio onkin toinen kuin suomessa ja englannissa: kun englanninkielisen KHD:n mennyt aikamuoto tekee siirtymistä KHD:n ja kerronnan välillä huomaamattomampia, venäjänkielisen KHD:n preesens puolestaan erottaa KHD:n selvästi kerronnasta (Tommola 2006: 74). Sokolova (1968: 50–51) pitääkin aikamuotoa tärkeimpänä KHD:n kontekstistaan erottavana tuntomerkinä venäjässä. Aikamuodon muutos korostaa siirtymää kerronnan temporaalisesta perspektiivistä henkilön aikakäsitykseen ja osoittaa selvästi diskurssin aseman vieraan puheen esityksenä.

Venäjänkielisessä KHD:ssa henkilön nykyhetkeen voidaan kuitenkin viitata myös imperfektiivisen aspektin²³ preteritillä. Esimerkiksi pysyvään tai ajattomaan tilanteeseen henkilön nykyhetkessä voidaan viitata niin preesensillä kuin preteritilläkin. Aina preesens ja imperfektiivisen aspektin preteriti eivät kuitenkaan ole vaihdettavissa: esimerkiksi monissa ekspressiivisissä huudahduksissa lauseen syntaktinen rakenne on sellainen, että preesens on ainoa vaihtoehto. Aikamuodon valinta ei kuitenkaan ole sattumanvaraista silloinkaan, kun se näyttää vapaalta, sillä aikamuoto vaikuttaa tekstin tulkintaan. Kun preesens tuo esiin henkilön aikakäsityksen ja siten myös henkilön näkökulman, korostaa imperfektiivisen aspektin preteriti puolestaan kertojan läsnäoloa KHD:ssa. (Padučeva 1996: 379–380, 401–404.) Aikamuotojen näennäisen vapaa vaihtelu painottaa siis joko kertojan välittävää roolia tai henkilön kokemuksen (näennäistä) välittömyyttä.

Preteritin käyttö KHD:n alussa voi myös pehmentää siirtymää kerronnasta KHD:in, kuten seuraavassa katkelmassa, joka alkaa kertojan kuvauksella [1],

²³ Venäjässä verbien aikamuotojen tulkinta on sidoksissa verbin aspektiin, joka on keskeinen venäjän verbejä luonnehtiva kategoria. Venäjässä jokainen verbi edustaa joko imperfektiivistä tai perfektiivistä aspektia. Perfektiivinen aspekti ilmaisee yleensä totaalista tai rajattua toimintaa, kun taas imperfektiivisen aspektin ilmaisemalla toiminnalla ei ole selviä rajoja. Perfektiivisen aspektin osoittama toiminta voi siis olla esimerkiksi kertaluonteista tai loppuunsaorittua, imperfektiivisen aspektin osoittama toiminta taas toistuvaa tai parhaillaan käynnissä olevaa. (Nikunlassi 2002: 173–176, 188.) Aspekteilla on myös lukuisia erityismerkityksiä, joista tarkemmin ks. Nikunlassi (2002: 178–186). Suurin osa verbeistä muodostaa aspektipareja eli verbipareja, joiden leksikaalinen merkitys on sama, mutta jotka poikkeavat toisistaan nimenomaan aspektin ilmaisemien piirteiden suhteen (Nikunlassi 2002: 177).

muuttuu sitten monitulkintaiseksi esitykseksi, jonka voi lukea jo KHD:na [2], mutta jonka preteriti vielä sitoo kerronnan taustaan, ja sitten selväksi, preesensmuotoiseksi KHD:ksi [3]. (Ks. katkelmasta tarkemmin kohdassa 4.1.3.)

[1] Он бродил по набережной Екатерининского канала уже с полчаса, а может и более, и несколько раз посматривал на сходы в канаву, где их встречал. [2] Но и подумать нельзя было исполнить намерение: или плоты стояли у самых сходов и на них прачки мыли белье, или лодки были причалены, [3] и везде люди так и кишат, да и отовсюду с набережных, со всех сторон, можно видеть, заметить: подозрительно, что человек нарочно сошел, остановился и что-то в воду бросает. А ну как футляры не утонут, а поплывут? Да и конечно так. (...)

Prestuplenie i nakazanie, katkelma (viii)

Venäjän aspekti- ja aikamuotoja on myös pidetty perusteena sille, että kertoja on KHD-katkelmissa henkilön kokemuksen korostumisesta huolimatta läsnä. Koska imperfektiivinen aspekti ei kuvaa toimintaa loppuunsaoritettuna ja totaalisenä, sen ilmaiseman toiminnan rakennetta on mahdollista tarkastella tai seurata. Imperfektiivinen aspekti siis kuvaa toimintaa, jonka etenemistä voidaan havainnoida. (Nikunlassi 2002: 175, 176.) Imperfektiivisen aspektin preteritin semantiikka vaatii samanaikaista tarkkailijaa myös KHD:ssa. Jos verbin osoittama hetki on kertomuksen henkilölle nykyisyyttä, tarkkailijan on oltava kertoja. (Padučeva 1996: 349.)

Preesensin runsas käyttö venäjässä suomeen ja englantiin verrattuna ei rajoitu ainoastaan KHD:in. Venäjässä preesensia käytetään yleisesti myös perinteisessä kerronnassa tyylillisenä tehokeinona ns. *historiallisen preesensin* merkityksessä, jossa kuvauksen kohteena olevat menneisyyteen sijoittuvat tapahtumat pyritään tuomaan lähelle lukijaa (Padučeva 1996: 382; Nikunlassi 2002: 188).

2.3.4.3 Erottava ja yhdistävä aikamuoto

Aikamuoto on näkyvin yksittäinen ero venäjän ja toisaalta suomen- tai englanninkielisen KHD:n välillä: suomessa ja englannissa KHD:n aikamuoto yhdistää sen kerrontaan, venäjässä taas erottaa sen kerronnasta. Voidaankin ajatella, että McHalen puheen esittämisen muotojen jatkumolla (ks. kohta 2.1) venäjänkielinen KHD sijaitsee lähempänä jatkumon mimeettistä ääripäätä kuin suomen- tai englanninkielinen. Tapauksissa, joissa KHD ei sisällä persoonamuotoja, sen voi sekoittaa vapaaseen suoraan esitykseen, aivan kuten suomen- tai englanninkielinen KHD voidaan lukea myös puhtaana kerrontana silloin, kun se ei sisällä selviä ekspressiivisiä elementtejä (mikä on tietysti mahdollista myös venäjänkielisen, henkilön kuluvaan hetkeen preteritillä viittaavan KHD:n kohdalla). Eroa mimeettisyyden asteessa venäjän-, suomen- ja englanninkielisen KHD:n välillä heijastavat itse asiassa myös muodosta yleisimmin käytetyt nimitykset näissä kielissä: yleistynein englanninkielinen

nimitys *free indirect discourse* ja sen mukaan muodostettu suomenkielinen vastine *vapaa epäsuora esitys* määrittelevät KHD:n suhteessa epäsuoraan esitykseen, kun taas venäjässä yleisimmin käytetty *несобственно-прямая речь* ('ei-varsinaisesti suora puhe') määrittelee sen suhteessa suoraan esitykseen.²⁴

Kun ero suhteutetaan tekstin minän eri rooleihin (ks. kohta 2.1), voidaan sanoa, että venäjässä havainnoijan rooli kuuluu usein kokonaan henkilölle, sillä tekstin aika- ja tilasuhteet voidaan hahmottaa kokonaan henkilön näkökulmasta, kun taas suomessa ja englannissa havainnoijan rooli on tyypillisesti jakautunut kertojan ja henkilön välille: aikamuoto määräytyy kertojan näkökulmasta, deiktiset adverbit taas henkilön näkökulmasta.

Venäjänkielisen KHD:n kääntämistä englantiin tarkastellut May (1994) pitää venäjää erityisen sopivana kielenä KHD:n käyttöön osittain juuri sen henkilön näkökulmaa korostavan aikamuotokäytännön takia. Toinen syy venäjän erityisasemaan KHD:n kannalta – ja venäjänkielisen KHD:n kääntämisen ongelmiin – ovat Mayn mukaan persoonattomat ilmaukset. (emt. 89–91, 96–98.) Tapauksissa, joissa preesensin ja ajattomien ilmausten käyttö jatkuu useamman virkkeen ajan, raja KHD:n ja HD:n välillä hämärtyy tavalla, jota ei sellaisenaan esiinny englannissa lainkaan (emt. 98–99).²⁵ Venäjänkielisen KHD:n erityispiirteet liittyvät siis juuri kertojan välittävän roolin näkyvyyteen tai näkymättömyyteen: ovathan kerronnan mennyt aikamuoto ja kokevasta subjektista käytetty kolmas persoona juuri ne piirteet, jotka osoittavat näkyvästi kertojan läsnäolon KHD-katkelmassa.

Seuraava esimerkki *Rikoksesta ja rangaistuksesta* välittää Raskolnikovin ajatuksia tämän noustessa portaita matkalla murhaamaan. Preesensin käyttö ja henkilöviittauksen puuttuminen luovat tekstiin tihenevää jännitystä; lukija seuraa ikään kuin yhdessä henkilön kanssa, kuinka matka lähestyy ratkaisevaa loppuaan.

Но вот и четвертый этаж, вот и дверь, вот и квартира напротив; та, пустая. В третьем этаже, по всем приметам, квартира, что прямо под старухиной, тоже пустая: визитный билет, прибитый к дверям гвоздочками, снят - выехали!.. Он задышался.

Prestuplenie i nakazanie, katkelma (iii)

²⁴ On mielenkiintoista, että Sokolovan (1968) uudistermi *несобственно-авторская речь* tulee päin vastoin korostaneeksi kertojan roolia esitysmuodossa ja määritelleeksi sen suhteessa kertojaan. Vaikka Sokolova katsookin esitysmuodon kuuluvan ensisijaisesti henkilölle, perustelee hän uuden termin käyttöönottoa kuitenkin sillä, että muodon esiintymät ovat ”poikkeamia kerronnasta” (emt. 149) (määritelmä, johon sopisi moni muukin ilmiö), joissa kertojalle kuulumattomia elementtejä upotetaan erilaisin keinoin kerrontaan (emt. 147–150).

²⁵ Samantyyppisistä piirteistä mandariinikiinassa on raportoinut Hagenaar (1996). Mandariinikiinassa KHD:n erottaminen niin kerronnasta kuin HD:stakin on monia indoeurooppalaisia kieliä vaikeampaa aikamuodon puuttumisen ja usein implisiittiseksi jäävän subjektin takia, jolloin kontekstin merkitys tulkinnalle korostuu (Hagenaar 1996: 292–295).

Suhteessa aikamuotoon ja persoonattomien ilmausten käyttöön venäjänkielinen KHD on usein suomen- ja englanninkielisiä vastineitaan lähtökohtaisesti monitulkintaisempaa: sen lisäksi, että se voi muistuttaa muodollisten piirteidensä osalta kerrontaa (kun henkilön kuluvaan hetkeen viitataan preteritillä), myös sen erottaminen HD:sta (vapaasta suorasta esityksestä) voi olla vaikeaa (silloin, kun aikamuoto on preesens ja kokevaan henkilöön viitataan persoonattomalla rakenteella tai henkilöviittaus puuttuu). Vaikka englanninkielisessä KHD:ssa verbin progressiivinen muoto voikin luoda vaikutelman samanaikaisuudesta henkilön kuluvaan hetkeen kanssa (Brinton 1980: 366) ja näin osittain vastata venäjän preesensia, menneen ajan progressiivinen muoto, toisin kuin preesens, osoittaa kuitenkin selvästi kertojan läsnäolon katkelmassa.

Eroavaisuuksissa KHD:n erikielisten versioiden välillä on kuitenkin kyse tiettyjen piirteiden esiintymistiheydestä pikemminkin kuin ehdottomista rajauksista. Preesens on mahdollinen myös niin suomen- kuin englanninkielisessä KHD:ssa (ks. kohta 2.3.4.1 yllä) – joskin huomattavasti harvinaisempi kuin venäjänkielisessä. Myös suomessa ja englannissa voi esiintyä preesensia ja persoonattomia muotoja yhdistävää, KHD:n ja HD:n rajat hämärtävää diskurssia.

Seuraavassa esimerkkikatkelmassa Marja-Liisa Vartion novellista aikamuoto on toisesta virkkeestä lähtien preesens. Katkelmassa käytetty konditionaalikin noudattaa HD:in käytäntöä, sillä kyse ei ole KHD:ssa usein esiintyvistä futuurin vastineesta, vaan joko optatiivista tai ei-reaalisesta tai hypoteettisesta asiantilasta. Katkelman ensimmäinen virke on persoonamuodon perusteella KHD:a, mutta toisessa virkkeessä henkilöviittaukset muuttuvat persoonattomiksi ja jatkuvat sellaisina vielä seuraavassakin kappaleessa, jossa viimeistään raja KHD:n ja HD:n välillä hämärtyy. Aikamuotojen HD:in viittaavasta käytöstä huolimatta KHD-tulkinnan puolesta puhuu se, ettei novellissa missään välitetä henkilön ajatuksia eksplisiittisenä HD:na (ts. kokijaan ei viitata ensimmäisen persoonan muodoilla).

Omituista, että vain junaan nouseminen sai aikaan tällaista, hän oli kokenut samaa ennenkin. Kun vain saisi unta, ajatukset vievät viimeisenkin unen toiveen, ne tulevat yhtenä tolkuttomana virtana niin kuin ne vaanisivat jossain valmiina hyökkäämään juuri tällaiseen väsyneeseen, tyhjään tilaan, ne tulevat laumana – kun juna vain pysähtyisi edes seisakkeelle, kun kuuluisi edes veturin vihellys, se saattaisi samassa olla poissa, vain pieni seikka, pieni muutos kolkutuksen yksitoikkoisuudessa saisi epätodellisuuden katoamaan.

Maantiellä kulkeminen on toisenlaista, maisemat, ihmiset, esineet tien varsilla ovat todellisia, tekee mieli pysähtyä, katsella aidan yli talojen pihalle, arvilla ketä siellä asuu. Auton ikkunasta saattaa nähdä suoraan keittiön pöydälle: pullat on juuri vedetty uunista, ne höyryävät pellin päällä, näky on kuin alankomaalainen asetelma. Mutta junan ikkunasta katsottuna, vaikka olisi päivä, esineet eivät tunnu todellisilta; lapsi juoksee radan viertä, vilahtaa talon päätyjä, kukkaketoja, pyöräilijä polkee tiellä; ne ovat vain kukkia, lapsia, taloja – vain kuvia, kaukaisia, epätodellisia. Mistä se johtuu? Junassa ei näe kuljettajaa, ei

näe, missä liike syntyy, mikä sen saa aikaan, junassa ollaan vain odottamassa että meno loppuisi.

Matkalla, 403–404

Preesensmuotoisen, persoonattoman KHD:n sekoittumisesta HD:in ks. myös Cohn (1978: 137–138), jonka ainoa kaunokirjallinen esimerkki tosin on alunperin ranskankielinen. Palaan tällaisen KHD:n tunnistamiseen vielä kohdassa 2.3.6.

2.3.5 *Ekspressiiviset ainekset*

Kertojan ja henkilön diskurssilla on myös semanttisia, syntaktisia ja leksikaalisia tuntomerkkejä, jotka eivät ole välttämättömiä KHD-tulkinnan syntymiselle, mutta voivat auttaa erottamaan KHD:n kerronnan kontekstista ja siten vahvistaa KHD-tulkintaa (Fludernik 1995: 99, 101). Näitä henkilön näkökulmasta tai puhetavasta kertovia piirteitä ovat kerrotun maailman aika- ja tilasuhteita jäsentävät deiktiset ainekset, modaaliset ja arvottavat ilmaisut, täyteilmaisut ja vahvistussanat, henkilön idiomiin tai rekisteriin kuuluvat ilmaisut ja muut puhutulle kielelle tai ajatusten vapaalle, spontaanille kululle tyypilliset syntaktiset tai leksikaaliset piirteet kuten puhekieliset tai murteelliset sanavalinnat, huudahdukset, kysymykset, vaillinaiset lauseet, korostainen sanajärjestys jne. Padučevan (1996: 347) mukaan mikä tahansa egosentrinen elementti voi olla KHD:n tuntomerkki, kunhan sen voi tulkita henkilön näkökulmasta kertovaksi.

KHD:ssa temporaaliset ja spatiaaliset deiktiset sanat kertovat tarinan henkilön aika- ja tilakäsityksestä. Muita henkilön näkökulmasta määräytyviä deiktisiä aineksia KHD:ssa voivat olla mm. demonstratiivi- ja persoonapronominit. Juuri henkilön välittömästä kokemuksesta kertovan ajanmäärään ja kertojan etäännyttävän aikamuodon yhdistelmä mainitaan usein KHD:lle tyypillisenä piirteenä, joka havainnollistaa sen luonnetta kahden näkökulman kohtaamispisteenä. (McHale 1978: 252; 265–266; Tammi 1992: 43–44; Fludernik 1995: 100.) Deiktisen merkityksen voi saada myös henkilön näkökulmasta kertova demonstratiivi tai määräinen artikkeli tekstissä ennen mainitsemattoman asian yhteydessä: tarkoite on tällöin määräinen henkilön näkökulmasta (Brinton 1980: 366, Ehrlich 1990: 25; Sanders & Redeker 1996: 308–309). Näin esimerkiksi seuraavan katkelman lopussa esiintyvä demonstratiivinen *se* korostaa kokevan henkilön (Ellin) näkökulmaa niin, että myös edeltävät, ympäristöä kuvaavat virkkeet hahmottuvat henkilön havaintoina ja tuntuvat heijastavan tämän alakuloa ja toivottomuutta.

Hän nousi ylös, kuivasi kyynelensä ja nousi pihaan. Ruis alkoi jo kellastua ja oli mennyt lakoon paikatellen. Metsä ja talo seisoivat mustina ja syksyisinä kajastavaa pohjoista taivaan rantaa vasten. Alkaisi taas syksy, tulisi *se* talvi...

KHD:n voivat erottaa kerronnasta myös sanat, jotka ilmaisevat henkilön varmuutta tai epävarmuutta, hänen käsitystään puheena olevan asian todennäköisyydestä, tarpeellisuudesta, laadusta tms. Tällaisia sanoja ovat modaaliapuverbit (*must, might, ought to* jne.), joita esiintyy englanninkielisessä KHD:ssa runsaasti, ja arvottavat adjektiivit ja adverbbit (*kai, siis, varmaan* jne.). Englannissa myös itsenäisessä lauseessa esiintyvä apuverbi *would* voi toimia KHD:n tuntomerkinä silloin, kun se ei ilmaise tavanomaista tekemistä. Henkilön näkökulmasta kertovat usein myös huudahdussanat (*ah, voi*), vahvistussanat (*kyllä, ei*) ja muut henkilön oletusta, päättelyä, vastaväitettä tms. ilmaisevat täytesanat. (McHale 1978: 265, 269; Toolan 1988: 123–124; Tammi 1992: 45–47; Fludernik 1993: 187–188.)

Myös puhuttua kieltä tai ajatusten spontaania kulkua jäljittelevä syntaksi voi erottaa KHD:n kontekstistaan. KHD:ssa voi esiintyä kysymyksiä, huudahduksia, inversiorakenteita ja muita korosteisia sanajärjestyksiä, toistoa, vaillinaisia tai keskeneräisiä lauseita tms., joiden avulla diskurssiin välittyy henkilön ekspressiivinen tai emotiivinen painotus (McHale 1978: 252; Fludernik 1995: 101; Brinton 1980: 367; ks. myös Banfield 1982: 65–108). Henkilön ja kertojan diskursseihin kuuluvat syntaktiset rakenteet voivat myös sekoittua: katkelma voi esimerkiksi alkaa henkilön diskurssiin kuuluvalla syntaktisella rakenteella ja jatkua sitten kertojan diskurssina, jota seuraa henkilön intonaatiota ilmaiseva huuto- tai kysymysmerkki, jolloin henkilön intonaatio ikään kuin seuraa mukana myös kertojan diskurssissa (Tammi 1992: 47–49). Näin tapahtuu seuraavassa esimerkissä *Ylpeydestä ja ennakkoluulosta*, joka välittää neiti Bingleyn puhetta.

'What could he mean? she was dying to know what could be his meaning?' – and asked Elizabeth whether she could at all understand him?

Pride and Prejudice, 55

Padučeva (1996: 346–347) toteaa, että periaatteessa mikä tahansa muu lausetyyppi kuin väitelause voi olla KHD:n tuntomerkki. Keskeistä tällöin on, että kysymyksen tms. esittää tekstissä henkilö, ei kertoja. Imperatiivien ja puhuttelujen esiintymisestä KHD:ssa tutkijat ovat kahta mieltä. Esimerkiksi Sternbergin (1982: 112) mukaan imperatiivia ja vokatiivia ei käytetä KHD:ssa, sillä välittävä puhuja – kertoja – voi puhutella vain omaa vastaanottajaansa, ei henkilön kuulijaa tarinan maailmassa. Kuitenkin esimerkiksi Padučeva (1996: 344, 346–347) pitää käskylauseita ja puhuttelua KHD:ssa mahdollisina, itse asiassa muodon tuntomerkkeinä, ja myös McHale (1983: 25–26) esittää KHD-katkelmia, joihin sisältyy suoraa puhuttelua ja muita kuulijalle suunnattuja kommunikatiivisia elementtejä (kuten *honestly*).

Myös murteellisen, idiolektisesti erottuvan tai emotionaalisesti värittyneen kielen käyttö voi erottaa KHD:n kerronnasta. Henkilön yksilöllisen puhutavan

luonnehtimisen lisäksi kyse voi olla sosiaalisten roolien tai rekisterien heijastumisesta diskurssiin. (Toolan 1988: 124–125; McHale 1978: 270.)

Kaikki vieras puhe erotetaan jollain tavoin taustastaan. Toiseuden merkkien näkyvyys kuitenkin kasvaa, kun siirrytään puheen esittämisen jatkumolla mimeettisempään suuntaan. (Fludernik 1995: 104–105.) Siksi ekspressiiviset ainekset ovatkin usein KHD:n tuntomerkeistä helpoimpia huomata. Yleistäen voidaan sanoa, että KHD:n valinnaisina tuntomerkkeinä ne erottavat diskurssin kerronnan taustasta poikkeamalla tyyllillisesti kertojan diskurssista niin, että lukija voi erottaa tekstissä toisen, vieraan äänen; jos myös diskurssin sisältö voidaan tulkita henkilölle kuuluvaksi, mutta sitä ei osoiteta selvästi HD:ksi (esimerkiksi kokevaan subjektiin viittaavilla ensimmäisen persoonan muodoilla), esitys on luontevaa lukea KHD:na. Sillä, luonnehtivatko esimerkiksi murteellisuus tai puhekielisyys henkilön vai kertojan diskurssia, ei sinänsä ole merkitystä: keskeistä on diskurssien erilaisuus tai tyyllinen ristiriita niiden välillä. Kuten sanottu, tämä tuntomerkki on kuitenkin valinnainen: kertojan ja henkilön diskurssit eivät välttämättä lainkaan eroa tyyllinsä puolesta toisistaan. (McHale 1978: 270; Toolan 1988: 124–125, 127; Fludernik 1995: 105.)

Toisaalta myöskään HD:lle tyypillisten aineiden esiintyminen diskurssissa ei yksinään riitä sen identifioimiseen KHD:ksi, sillä niitä tavataan myös niin kerronnassa kuin epäsuorassa esityksessäkin (Fludernik 1993: 332 ja *passim*; 1995: 95, 101–102, 108; Padučeva 1996: 347; McHale 1978: 254–255); tästä kertoo myös McHalen lanseeraama puhekattegoria *jossain määrin mimeettinen epäsuora esitys* (ks. kohta 2.1). Myös kerronnassa voi esiintyä esimerkiksi henkilön nykyhetkeen tai –sijaintiin viittaavia deiktisiä adverbeja luomassa tekstiin välittömyyden vaikutelmaa ja mahdollisesti edeltämässä ja sulavoittamassa siirtymää kerronnasta johonkin mimeettisempään esitysmuotoon, vaikka kerronnan perusaikamuoto olisikin mennyt (Kittel 1990: 61; Björklund 1993: 248). Yksinään siis edes nykyhetkeen viittaavan ajanmäärän ja menneen ajan verbimuodon yhdistelmä, joka toisinaan mainitaan vain KHD:ssa esiintyvänä piirteenä (ks. esim. Adamson 1995: 200, Adamsonin mukaan myös Bronzwaer 1970) ei välttämättä ”tee” katkelmasta KHD:a.

2.3.6 Sisältö ja konteksti

KHD:n tunnistaminen on viime kädessä kiinni lukijan tulkinnasta, joka suhteuttaa diskurssin kielelliset piirteet katkelman sisältöön ja laajempaan kontekstiin. Kuten Hernadi (1972: 35) toteaa, KHD:n tunnistaminen voi olla ensisijaisesti sen varassa, että diskurssin sisältö muuttuu mielekkääksi vasta henkilön näkökulmasta tulkittuna. Tähän viittaa myös Vološinovin (1930: 153) ”intonaatio”, henkilön arvoitusten ja painotusten heijastuminen esitettyyn sisältöön (ks. myös McHale 1978: 266–267). Sisältö voi osoittaa diskurssin henkilölle kuuluvaksi ja siten KHD:ksi myös esimerkiksi siinä esitettyjen rajoittuneiden tietojen perusteella, jotka lukija tunnistaa rajoittuneiksi ja siksi todennäköisemmin henkilölle kuin kertojalle kuuluviksi; lukija voi myös

tunnistaa diskurssin henkilölle kuuluvaksi retrospektiivisesti, kun tarinan myöhemmät tapahtumat osoittavat siinä esitetyt tiedot vääriksi (ks. Tammen esimerkki Austenin *Emmasta* kohdassa 2.3.1.1).

Usein konteksti sisältää jonkin vihjauksen, joka ohjaa lukijaa tulkitsemaan diskurssin sisällön kuuluvan henkilölle. KHD:n välittömässä läheisyydessä voi olla jokin henkilön puhetta tai kognitiota merkitsevä elementti, jonka ansiosta lukija ymmärtää diskurssin välittävän tämän sanoja tai mielenliikkeitä. Parenteettiset johtolauseet osoittavat selvästi diskurssin aseman puhuttuna tai ajateltuna; konteksti voi kuitenkin osoittaa myös epäsuorasti seuraavan (tai edeltävän) diskurssin kuulumisen henkilölle esimerkiksi ajattelua tai havaitsemista merkitsevän verbin tai muun elementin, eräänlaisen kontekstuaalisen ”sillan” (Pascal 1977: 26–27) avulla, joka ohjaa lukijan tulkintaa. Myös KHD:n esiintyminen kontekstissa, jossa henkilön puhetta tai ajatuksia välitetään suorana tai epäsuorana esityksenä, auttaa lukijaa tunnistamaan henkilön näkökulman myös KHD:ssa. (Pascal 1977: 26–27; Cohn 1978: 106; Tammi 1992: 54–56.) Henkilön havaintoa välittävissä esityksissä selvien vihjeiden kuten havaintoa osoittavien verbien lisäksi myös vähemmän selvät vihjeet, kuten henkilön kyky tai mahdollisuus havaita tulkitaan usein osoitukseksi henkilön havaitsemisesta: jos on selvää, että henkilö voisi kuvatussa tilanteessa havaita, lukija olettaa, että henkilö myös havaitsee. (Bortolussi & Dixon 2003: 188–189.) Aina johdattelevaa elementtiä ei kuitenkaan ole, ja joskus siirtyminen henkilön mielenliikkeitä välittävään KHD:in voi olla hyvinkin äkkinäinen, jolloin esityksen oivaltaminen tajunnankuvaukseksi jää yksinomaan lukijan päättelyn varaan (Ullmann 1957/1964: 116).

Seuraava katkelma, joka aloittaa uuden luvun romaanissa *Rikos ja rangaistus*, havainnollistaa erilaisia tapoja siirtyä muista kerronnan muodoista KHD:in. Kohdassa [1] KHD alkaa äkkinäisesti uuden kappaleen alussa. Sitä edeltävä henkilön ajatuksia välittävä HD ohjaa kuitenkin lukijaa tulkitsemaan myös jatkon henkilön näkökulmasta. KHD myös erottuu selvästi kerronnasta preesensmuodon, huudahduksen ja kysymyksen ansiosta, suorasta esityksestä taas lainausmerkkien loppumisen ja kappaleenvaihdon ansiosta. Henkilön huolista ja peloista (HD) siirrytään suoraan tämän havaintoon ja sen herättämiin ajatuksiin (KHD); henkilön havaintojen – ei kerronnan – kautta välittyy lukijalle myös se, että tämä on nyt saapunut huoneeseensa. Kohdassa [2] KHD:a edeltää henkilön toimintaa kuvaava kerronta. Siirtyminen henkilön näkökulmaan tapahtuu lähes huomaamatta, sillä aikamuoto yhdistää sen edeltävään kerrontaan, eikä sen alussa ole selviä, henkilön näkökulmaan viittaavia tuntomerkkejä: vasta henkilön käsitysten summittaisuutta välittävä *с чем-то в этом роде* viittaa selvästi tämän havaintoon ja sen käsittelyyn. KHD:n keskeyttää parenteettinen johtolause (*он хорошенько не посмотрел*), jonka jälkeen henkilön havainnot vielä jatkuvat edelleen kerronnasta vain heikosti erottuen: vain modaalinen *кажется* ja katkelman sisältö – se, että se kuvaa esineitä, joita henkilö nyt todennäköisesti tarkastelee – viittaavat KHD-tulkintaan.

"А что, если уж и был обыск? Что, если их как раз у себя и застану?"

[1] Но вот его комната. Ничего и никого; никто не заглядывал. Даже Настасья не притрогивалась. Но, господи! Как мог он оставить давеча все эти вещи в этой дыре?

Он бросился в угол, запустил руку под обои и стал вытаскивать вещи и нагружать ими карманы. [2] Всего оказалось восемь штук: две маленькие коробки с серьгами или с чем-то в этом роде - он хорошенько не посмотрел; потом четыре небольшие сафьянные футляра. Одна цепочка была просто завернута в газетную бумагу. Еще что-то в газетной бумаге, кажется орден...

Prestuplenie i nakazanie, katkelma (vi)

KHD-katkelmissa esiintyy usein myös ns. tunnusmerkittämiä lauseita, jotka voidaan ympäröivän kontekstin vaikutuksesta tulkita KHD:ksi, vaikka ne eivät itsessään sisältäisikään selviä KHD:n tuntomerkkejä. Edeltävä, selviä KHD:n tuntomerkkejä sisältävä diskurssi voi jättää sitä seuraavaan tekstiin eräänlaisen ”jälkimaun” (ks. Hernadi 1972: 34), jonka ansiosta lukija ymmärtää myös tämän diskurssin välittävän henkilön näkökulmaa. Näkökulmaa merkitsevän kielellisen piirteen vaikutus jatkuu siis usein virkerajan yli ja pidemmällekin (Sanders & Redeker 1996: 310). Usein KHD-tulkintaa tukevat tällaisessa tapauksessa lauseiden referentiaaliset, temporaaliset tai semanttiset sidokset ympäröivään KHD-diskurssiin – eli lukijan pyrkimys kielellisten elementtien koherenttiin tulkintaan (Ehrlich 1990: 39, 50–58, 81 ja *passim*).

Kun KHD ei sisällä persoona- ja aikamuotoja, joiden avulla sen voi erottaa HD:sta ja KD:sta, tulkintaan vaikuttavat erityisen paljon ympäröivät esitysmuodot. KHD:n kehystämänä tällainen monitulkintainen virke ymmärretään yleensä KHD:ksi, suoran esityksen ympäröimänä taas suoraksi esitykseksi. Usein monitulkintainen virke sijaitsee kuitenkin kahden selvän esitysmuodon välissä, ikään kuin pehmentämässä siirtymää muodosta toiseen. Tällöin ehdottomia kriteereitä monitulkintaisen katkelman luokitteluksi jompaan kumpaan ympäröivistä esitysmuodoista ei ole. Jos jompi kumpi kyseessä olevista esitysmuodoista on tarkastellussa tekstissä tunnusmerkitön perustekniikka, monitulkintaisen virkkeen voidaan kuitenkin katsoa kuuluvan siihen. (Jahn 1992: 352.)

Kontekstin vaikutusta tunnusmerkittömän tai ”heikon” KHD:n tulkintaan voi havainnollistaa seuraavalla esimerkillä *Rikoksesta ja rangaistuksesta* ja sen suomennoksista. Katkelma alkaa kertojan kuvauksella [1], jota seuraa lyhyt, mutta selvä KHD [2]. Sen jälkeen kerronnan muotojen yksiselitteinen tunnistaminen kuitenkin vaikeutuu. Kohta [3] näyttäisi havaintoverbin takia melko selvältä kertojan esitykseltä, mutta deiktiset elementit (*эти, эту*) pitävät kuitenkin myös henkilön näkökulman siinä mukana. Kohdissa [4] ja [6] esitys välittää preteritissä henkilön havaintoa ja sen tulkintaa: kohdassa [4] havaitun tulkinta on vahvemmin esillä, sillä modaaliset elementit *какой-то, что-то, где-то, как будто, какой-нибудь* välittävät henkilön arvelua ja samalla epävarmuutta äänen alkuperästä, kun taas kohdassa [6] havaitun tulkinta ei ole

enää yhtä selvästi esillä ja henkilön mahdollisuus havaita lieneekin vahvin viite KHD-tulkintaan. Kohtia [4] ja [6] erottaa lyhyt, kertojalle kuuluva kuvaus [5], ja lopussa esitys muuttuu jälleen yksiselitteiseksi kerronnaksi [7].

[1] Раскольников вошел в свою каморку и стал посреди ее. [2] "Для чего он воротился сюда?" [3] Он оглядел эти желтоватые, обшарканные обои, эту пыль, свою кушетку... [4] Со двора доносился резкий, непрерывный стук; что-то где-то как будто вколачивали, гвоздь какой-нибудь... [5] Он подошел к окну, поднялся на цыпочки и долго, с видом необычайного внимания, высматривал во дворе. [6] Но двор был пуст, и не было видно стучавших. Налево, во флигеле, виднелись кой-где отворенные окна; на подоконниках стояли горшочки с жиденькой геранью. За окнами было вывешено белье... [7] Все это он знал наизусть. Он отвернулся и сел на диван.

Prestuplenie i nakazanie, katkelma (xx)

Käännöksiä tarkastellessa näyttää kuitenkin siltä, että vahvin, kohtien [4] ja [6] KHD-tulkintaan ohjaava piirre on katkelman alussa [2] esiintyvä KHD-virke. Vuoren (Pyykön) suomennoksessa sen alkuun on lisätty johtolause, ja esitys on muuttunut KD:ksi. Myös kohta [3], sen lisäksi, että deiktiset elementit on poistettu, on yhdistetty samaan virkkeeseen. Kun katkelman alku ei enää ohjaa lukemaan jatkoa henkilön näkökulmasta, se on hyvin helppo tulkita yksinkertaisesti kerronnaksi, vaikka kohdan [4] epävarmuutta ilmaisevat elementit ovatkin välittyneet käännökseen. Kohdat [4] ja [6] voidaan siis edelleen lukea KHD:na, mutta tällainen luenta ei synny enää yhtä todennäköisesti kuin lähdetekstin pohjalta.

[1] Raskolnikov meni koppeeroonsa ja jäi seisomaan keskelle lattiaa. [2] **Hän ihmetteli**, miksi oli palannut sinne, [3] katseli ø kellertäviä kuluneita seinäpapereita, ø pölyä, sohvaa ... [4] Pihalta kuului herkeämättä teräviä iskuja, kuin jossain olisi taottu vasaralla jotain, isoa naulaa tai muuta sellaista ... [5] Raskolnikov meni ikkunan luo, nousi varpailleen ja katseli pihalle, katseli pitkään ja tarkkaavasti. [6] Mutta piha oli tyhjä, takojaa ei näkynyt. Vasemmalla sivurakennuksessa näkyi siellä täällä avonaisia ikkunoita, ikkunalaudoilla kukkaruukkuja, niissä kituvia pelargonioita. Ikkunoihin oli ripustettu pyykkejä kuivumaan. Tuon kaiken hän osasi ulkoa. Hän kääntyi ja istuutui sohvalle.

Vuori (Pyykkö)

2.3.7 Tulkinnallisuus

KHD:n tuntomerkkien lähempi tarkastelu (kohdat 2.3.1–2.3.6) osoittaa, että kaikkiin kielellisiin tuntomerkkeihin – jopa Fludernikin (1995) kielellisiin vähimmäisvaatimuksiin – on olemassa poikkeuksia. Valtaosaa KHD-katkelmista luonnehtivat kuitenkin kerronnan muodon yllä kuvatut välttämättömät

edellytykset ja vaihteleva kokoonpano sen valinnaisia tuntomerkkejä; ne hahmottavat suuntaviivat, joiden varassa kerronnan muoto (pienet poikkeukset huomioiden) voidaan tunnistaa.

Cohnin (1978: 14, 100–101) mukaan KHD:n tunnistamista voi helpottaa tai KHD-tulkinnan varmistaa muuttamalla tekstikatkelman aika- ja persoonamuodot suoran esityksen mukaisiksi. Jos katkelma voidaan näiden muutosten jälkeen tulkita henkilön diskurssiksi, kyseessä on KHD. Venäjän kieleen samaa koetta on soveltanut Padučeva (1996: 346), jonka mukaan persoonamuotojen muutos suoran esityksen mukaisiksi riittää varmistamaan KHD-tulkinnan, jos diskurssi voidaan sen jälkeen vaikeuksitta tulkita henkilön esitykseksi; aikamuotojen manipulointi ei venäjässä ole yleensä tarpeen.

Testiä on kuitenkin pidettävä puhtaasti teoreettisena apuvälineenä, sillä kaunokirjallisuudessa esiintyvällä KHD:lla ei todellisuudessa ole ”alkuperäistä” HD-muotoa, johon se olisi palautettavissa (McHale 1978: 256–257; Jahn 1992: 351). Siksi tunnistamistestiä käytettäessä pitäisikin varoa puhumasta diskurssin muuttamisesta ”takaisin” henkilön diskurssiksi, ellei kyse ole esimerkiksi lehtitekstiaineistosta, jolloin toimittajan sittemmin muokkaaman esityksen taustalla yleensä todella on sitä ajallisesti edeltävä suora esitys. Aina tunnistamistestiä ei edes voi soveltaa. Jos venäjänkielisen KHD:n aikamuoto on preesens eikä diskurssi sisällä persoonamuotoja lainkaan, sen erottaminen henkilön (vapaasta) suorasta esityksestä muodollisin perustein on vaikeaa (Kovtunova 1960: 431). Seuraavassa katkelmassa tutkielman aineistosta (jota on tarkasteltu jo kohdassa 2.3.4.3) ei viitata lainkaan kokevaan subjektiin, jonka havainnot ja ajatuksia katkelma välittää; kerronnan kuluvaan hetkeen taas viitataan preesensissä (jota osoittaa tekstissä aikamuodon puuttuminen).

Но вот и четвертый этаж, вот и дверь, вот и квартира напротив; та, пустая. В третьем этаже, по всем приметам, квартира, что прямо под старухиной, тоже пустая: визитный билет, прибитый к дверям гвоздочками, снят - выехали!..

Prestuplenie i nakazanie, katkelma (iii)

Tähän katkelmaan ei yllä esitetyn ”monologitestin” soveltaminen ei onnistu. Sama pätee yhtä lailla englanninkieliseen KHD:in tapauksissa, joissa teksti ei sisällä aika- eikä persoonamuotoja (Jahn 1992: 352).

Ehrlichin (1990: 71) mukaan KHD-tulkinnan voi varmistaa myös lisäämällä diskurssiin modaalisen sanan. Jos virke on edelleen luontevasti tulkittavissa henkilön näkökulmasta lähteväksi, kyseessä on KHD. Näin voidaankin varmistaa KHD-tulkinnan mahdollisuus tapauksissa, joissa KHD muistuttaa erehdyttävästi kerrontaa, sillä KHD:n kieliopilliset ”reunaehdot” sallivat ekspressiivisen materiaalin lisäyksen, vaikkeivat sitä vaadikaan. Yllä (kohdassa 2.3.6) jo tarkastellun aineistokatkelman (xx) lopussa kerrontaa [1] seuraa monitulkintainen esitys [2], joka välittää henkilön havainnot: eksplisiittisten

KHD:n tuntomerkkien puuttuessa se voidaan lukea yhtä hyvin KHD:na kuin kerrontanakin.

[1] Он подошел к окну, поднялся на цыпочки и долго, с видом чрезвычайного внимания, высматривал во дворе. [2] Но двор был пуст, и не было видно стучавших. Налево, во флигеле, виднелись кой-где отворенные окна; на подоконниках стояли горшочки с жиденькой геранью. За окнами было вывешено белье... [3] Все это он знал наизусть. Он отвернулся и сел на диван.

Prestuplenie i nakazanie, katkelma (xx)

Modaalisen sanan, huutomerkin tms. henkilön näkökulmaan viittaavan ekspressiivisen tai deiktisen aineksen lisääminen katkelmaan vahvistaa vaikutelmaa henkilön näkökulmasta.

Но двор был пуст, и не было видно стучавших!

Налево, во флигеле, виднелись кой-где отворенные окна; на подоконниках стояли горшочки с жиденькой, **кажется**, геранью.

За окнами было вывешено **какое-то** белье...

On kuitenkin epäselvää, voidaanko muutosoperaation katsoa *varmistavan* KHD-tulkintaa; korkeintaan se varmistaa, että KHD-tulkinta on mahdollinen. Modaalisen sanan lisäys ei myöskään auta erottamaan KHD:a HD:sta (vapaasta suorasta esityksestä) silloin, kun esitys ei sisällä paljastavia persoona- ja aikamuotoja, kuten aineistokatkelmassa (iii) yllä.

Yleispätevien tunnistamissääntöjen muotoilemisesta tekee ongelmallista juuri se, ettei minkään yksittäisen tuntomerkin tai tuntomerkkien yhdistelmän läsnäolo ole välttämätöntä kaikissa KHD-katkelmissa: riippuu kontekstista, mitkä niistä ovat KHD:n tunnistamisen kannalta ratkaisevia. (McHale 1978: 264–265; Oltean 1993: 705.) Toisaalta ei myöskään voida osoittaa mitään kielellistä piirrettä tai kielellisten piirteiden yhdistelmää, joka esiintyisi yksinomaan KHD:ssa. Kuten kohdassa 2.3 yllä on mainittu, Sokolova (1968: 140–141) pitää KHD:n tärkeimpänä – ja yleispätevänä – kielellisenä tuntomerkkiä tasapainoa niiden tuntomerkkien välillä, jotka yhdistävät sen kerronnan kontekstiin, ja niiden välillä, jotka erottavat sen siitä: KHD:ssa on siis saavutettava tasapaino KD:n ja HD:n ilmaisukeinojen välille, ettei muoto supistuisi toiseksi osatekijäkseen. Samaan tapaan myös Bortolussi ja Dixon (2003: 206) katsovat KHD:n koostuvan toisaalta sellaisista tekstuaalisista elementeistä, jotka välittävät henkilön diskurssin kielellisiä piirteitä, toisaalta sellaisista, jotka osoittavat, ettei esityksessä kuitenkaan ole kyse transkriptiosta. Sokolova (1968: 142) myös jakaa KHD:n tuntomerkit niihin, jotka erottavat sen kerronnan kontekstista joko selvästi tai heikosti, ja niihin, jotka sitovat sen kerronnan kontekstiin, joko selvästi tai heikosti. Sokolovan esittämä jaottelu ei kuitenkaan luo tulkinnalle

ehdottomia suuntaviivoja, jotka toimisivat tapauksessa kuin tapauksessa, sillä myös tasapaino erilaisten kielellisten ja sisällöllisten tekijöiden välillä on viime kädessä tulkintakysymys. Toisaalta myös minkä tahansa HD:n ja KD:n elementtien yhdistelmän ymmärtäminen KHD:ksi on määritelmänä liian väljä, sillä niin kerronta kuin KD:kin voivat sisältää HD:in viittaavaa mimeettistä materiaalia (ks. kohta 2.3.5).

Koska KHD:n tunnistamisessa on siis ennen kaikkea kyse tulkinnasta, yhtä yksiselitteistä, kaikkiin konteksteihin sopivaa tunnistamisen keinoa ei voikaan olla. Kielelliset vihjeet antavat tulkinnalle kimmokkeen, mutta henkilön ymmärtäminen tekstin kokevaksi subjektiksi vaatii aina lukijalta päättelyä (Fludernik 2001: 111–112). KHD:n kielellinen asu ei useinkaan yksiselitteisesti osoita, kenelle näkökulma kuuluu ja koska se vaihtuu. Siksi KHD-tulkinnan ”oikeellisuuden” todistaminen diskurssin kielellisten piirteiden perusteella ei useinkaan ole mahdollista, vaikei näkökulman tunnistaminen sinänsä tuottaisikaan lukijalle vaikeuksia.

Tunnistamisen kulmakiveksi nousevat näin ollen diskurssin sisältö ja sen tulkinta. Kielen subjektiivisuuden näkökulmasta KHD:n kielelliset piirteet ja sen herättämä vaikutelma henkilön ”äänestä” tai ”näkökulmasta” kuuluvatkin yksinkertaisesti analyysin eri tasoille. KHD:ssa, kuten kaikessa välitetyssä diskurssissa, kerronta hyödyntää subjektiivisuuden kielellisiä merkkejä – toiseuden konventionaalisia osoittimia – erottaakseen vieraan diskurssin omastaan. Ne ohjaavat lukijaa etsimään deiktistä keskusta, jolle nämä kerrontaan kontrastoituvat ainekset voisivat kuulua, mutta niiden lukeminen fiktiivisen henkilön äänenä – vieraan äänen konstruoiminen – on lukijan tulkintaa, tekstin kognitiivista prosessointia. (Fludernik 1993: 437; ks. myös Jahn 1994.) Kuten Fludernik (emt. 441) osuvasti havainnollistaa, KHD ”materialisoituu lukuprosessissa”.

Kerronnan muodon tulkinnanvaraisuuden asettamista haasteista huolimatta yksinomaan ”prototyypin”, helposti identifioitavan diskurssin tarkastelu KHD:na ei kuitenkaan ole tarkoituksenmukaista, sillä se rajaisi idiosynkraattisen vaihtelun ja sen myötä ehkä kaikkein kiinnostavimmat tapaukset analyysin ulkopuolelle (McHale 1978: 253; Toolan 1988: 122, 125–126; 1990: 80). Ajatus puheen esittämisen muodoista jatkumona mahdollistaakin joustavan lähestymistavan, jossa siirtymät muodosta toiseen nähdään asteittaisina. Rajanvedon vaikeus KHD:n ja sen lähimuotojen välillä ja lukijan tulkinnan korostuminen KHD:n tunnistamisessa eivät sinänsä kyseenalaista käsitteen käyttökelpoisuutta analyttisen tarkastelun abstraktina apuvälineenä; päinvastoin, jos monitulkintaisuus tai moniselitteisyys hyväksytään KHD:n keskeiseksi funktioksi (ks. kohta 2.4.2), sen muodollisen määritelmän on jätettävä tulkinnalle tilaa.

Rajojen – vaikka väljienkin – määrittely on kuitenkin ensisijaisen tärkeää, jos käsitettä halutaan käyttää käytännön tekstianalyysin apuvälineenä. Vaikka minkä tahansa tekstikatkelman voidaankin ymmärtää kuvaavan fiktiivisen henkilön mieltä (joka voi heijastua niin henkilön toiminnassa kuin tarinamaailman olosuhteiden kuvauksessakin, ks. Palmer 2004: 120, 122, 161 ja *passim*), se ei

kuitenkaan automaattisesti johda siihen, että mikä tahansa tekstikatkelma voitaisiin lukea KHD:na tai ettei eroa eri kategorioiden välille kannattaisi tehdä. Luokittelu sinänsä on aina jossain määrin mielivaltaista ja keinotekoista; kaikkien kategorioiden rajat väistämättä joustavat ja rajatapaukset limittyvät toisiinsa. Vaikka Palmer (2004) toteaaakin, että esimerkiksi mielen ja toiminnan ja toisaalta ajatusten ja tunteiden erottaminen toisistaan on usein käytännöllisesti katsoen mahdotonta (emt. 107, 117, 120), se ei estä häntä käsittelemästä niitä teoriassa erillisinä ilmiönä. Jälkiklassisen kertomuksen teorian korostuksista – tulkinnallisuudesta ja kategorioiden häilyvyydestä (ks. esim. Tammi 2006a: 160–161) – huolimatta KHD on toimiva lähtökohta käännosten näkökulman siirtymien analyysiin: se toimii eräänlaisena ”esiteoreettisena sumeana käsitteenä” (Fludernik 1993: 437), jonka klassinen (kielellinen) määritelmä voi toteutua eri tavoin eri konteksteissa.

Tässä tutkielmassa tarkastelen KHD:na myös toisten tutkijoiden rajatapauksina pitämiä katkelmia. Aina ei ole olennaista – eikä myöskään mahdollista – varmasti paikantaa, missä kohden diskurssia kerronnan muoto muuttuu: käännostudkijan kannalta kiinnostavaa – ja kohdelukijoiden tulkinnan kannalta ratkaisevaa – sen sijaan on, miten kääntäjät, tekstin usein tarkimmat lukijat, ovat näitä näkökulmarakenteen siirtymäkohtia tulkinneet ja välittäneet.

2.4 Funktiot

Kertojan ja henkilön diskurssia on tarkasteltu toisaalta syntaktisena tai kieliopillisena kategoriana rinnakkain suoran ja epäsuoran esityksen kanssa, toisaalta kaunokirjallisena esitysmuotona tai tyylinä. Ero lähestymistavoissa heijastuu KHD:lle jo varhain vakiintuneissa ranskan- ja saksankielisissä nimityksissä (*le style indirect libre* vs. *erlebte Rede*, ks. esim. Pascal 1977: 31). Kieliopillista lähestymistapaa edustavat mm. Banfield (1973, 1982), Ehrlich (1990) ja Collins (2001), kun taas kaunokirjallisten kategorioiden ensisijaisuutta puoltavat esimerkiksi Sokolova (1968: 10–16), McHale (1978: 256–258) ja Toolan (1990: 74–75). McHalen (1978: 269) mukaan KHD:ssa ei ole niinkään kyse syntaktisesta kehyksestä, johon yleensä vain suorassa esityksessä esiintyvä mimeettinen materiaali sopii, vaan päinvastoin semanttisesta materiaalista, joka tuo tekstiin henkilön äänen tai läsnäolon ja johtaa vapaan epäsuoran syntaksin tunnistamiseen.

Se, operoiko tutkija suoran, epäsuoran ja vapaan epäsuoran esityksen vai kertojan, henkilön ja kertojan ja henkilön diskurssin käsitteillä ei kuitenkaan välttämättä kerro mitään käsittelyn kieli- tai kirjallisuustieteellisistä painotuksista. Molemmista leireissä on myös perinteisesti havainnollistettu KHD:n muodollisia piirteitä tarkastelemalla sitä rinnan suoran ja epäsuoran esityksen kanssa. Välitetyn diskurssin muotojen tarkastelu rinnakkain on usein luontevaa jo siksi, että niiden vaihtelu ja vuorottelu tekstissä näyttää olevan tärkeä osa KHD:n funktioita (Leech & Short 1982: 335): usein KHD:n saama

sävy riippuu sen lähiympäristöstä (Cohn 1978: 106), ja toisaalta yksi sen tehtävistä – muiden funktioiden ohessa – on KD:n ja HD:n välisen siirtymän pehmentäminen, joka puolestaan voi saada kontekstista riippuen erilaisia tekstuaalisia funktioita (Page 1972: 126; Fludernik 1993: 310).

Padučeva (1996) tarkastelee KHD:a niin kaunokirjallisenä kuin kieliopillisenäkin ilmiönä erottamalla toisistaan KHD:n kerronnan muotona (*свободный косвенный дискурс*, 'vapaa epäsuora diskurssi') ja kielellisenä rakenteena (*несобственно-прямая речь*, 'ei-varsinaisesti suora puhe'). Näistä jälkimmäistä hän pitää edelliselle tyypillisenä samalla tavoin kuin suora esitys on minä-kerronnalle ja epäsuora esitys hän-kerronnalle tyypillinen kielellinen rakenne. Kerronnan muodosta on kyse, kun KHD on tekstiä hallitseva tekniikka, kielellisistä rakenteista taas sen yksittäisissä esiintymissä. Erilaisten kielellisten rakenteiden suhteet kerronnan eri muotoja edustavissa teksteissä määräytyvät kuitenkin suhteellisen vapaasti, eikä teksti, jossa KHD on vallitseva kerronnan muoto, yleensä kuitenkaan koostu yksinomaan sitä edustavista lauseista. (Emt. 335–338, 347.) Padučevan jako kielellisen ja kaunokirjallisen ilmiön välillä vastaa siis jakoa KHD:n sporadisen ja systemaattisen käytön välillä (ks. Adamsonin *lausetason KHD vs. narratiivinen KHD* kohdassa 2.5). Käytännön tekstianalyysissä Padučevan jaottelu voi kuitenkin osoittautua ongelmalliseksi: KHD:n tarkastelu pelkkänä kielellisenä muotona silloin, kun sitä ei voida pitää teoksen hallitsevana kerrontatekniikkana, on sen tulkinnallisesta luonteesta johtuen vaikeaa. Ehkä juuri tästä syystä KHD:n funktioiden käsittelyssä Padučevallakin (emt. 350 ja *passim*) tarkastelun keskiöön nousee nimenomaan kerronnan muoto. Kuten Sokolova (1968: 276) kiteyttää, näyttää siltä, että KHD:a voi luonnehtia tyhjentävästi vain lähestymällä sitä niin lingvistisen kuin kaunokirjallisenkin analyysin avulla.

2.4.1 Sanoja ja sanattomia mielenliikkeitä

Vaikka narratologiassa puhutaankin yleisesti *puhe*kategorioista, ne ymmärretään kuitenkin yleensä laajemmin muotoina, joiden avulla välitetään henkilöiden puheen lisäksi myös ajatuksia, tunteita, vaikutelmia tai muuta henkistä toimintaa, oli se sitten puettu sanoiksi tai ei. Palmerin (2004: 53 ja *passim*) puhekategorioiden kohdistaman kritiikin terä suuntautuukin juuri verbalisoidun diskurssin – oli kyse sitten ulkoisesta tai sisäisestä puheesta – tarpeettomaan ja tietystä mielessä jopa luonnottomaan (ts. todellisten ihmisten kognitiosta poikkeavaan) korostukseen. Monet mielenliikkeet eivät sisällä lainkaan verbaalia ainesta tai sisältävät sitä hyvin vähän: mielialat, toiveet ja tahtominen, tunteet, tuntemukset, mielikuvat, muistot, asenteet, vakiintuneet ajattelutavat jne. ovat harvoin sanallisia ja eivätkä siksi Palmerin (emt. 58) mukaan sovellu tarkasteltaviksi puhekategorioiden avulla, joiden käyttö usein korostaa mimeettisiä kategorioita kertojan kuvauksen kustannuksella. Tässä tutkielmassa tarkastelenkin KHD:a ilmiönä, jossa keskeistä ei niinkään ole diskurssin

verbalisoinnin aste, vaan ”vieraan sanan” (Vološinov 1930) erottaminen kerronnan taustasta, kerronnasta esiin nouseva toiseus.

Puhekategoria-nimityksestä huolimatta KHD:a käsittelevässä tutkimuksessa on ylivoimaisesti eniten tarkasteltu ajatusdiskurssia välittäviä esiintymiä. Käsitteeseen sisällytetään kuitenkin yleensä myös henkilöiden varsinainen, ulkoinen puhe, ja lehtitekstiaineistossa esiintyvää VEE:tä käsittelevissä tutkimuksissa puheen välittäminen nousee luonnollisesti päärooliin (ks. esim. Redeker 1996). Osa tutkijoista tarkastelee toisaalta henkilön ajatuksia välittävää ja toisaalta henkilön puhetta välittävää KHD:a eri tekniikoina. Esimerkiksi Jahn (1992: 349–350) painottaa, että nimitystä *represented speech and thought* (Jahnin termi KHD:lle) tulisi pitää vain käsittelyä helpottavana yleisnimityksenä, kun taas konkreettisia tekstitasoin ilmentymiä tarkastellessa olisi käytettävä aina asiaankuuluvaa nimitystä *represented speech* tai *represented thought*. Myös Toolan (1988) ja Leech ja Short (1981) käsittelevät erikseen toisaalta puhetta, toisaalta ajatuksia välittävää diskurssia. Puhetta välittävällä ja ajatuksia välittävällä KHD:lla onkin osin erilaiset funktiot, mikä voisi puoltaa niiden käsittelyä erillisinä tekniikoina (ks. kohta 2.4.2 alla). Puheen ja ajatuksen erottaminen voi kuitenkin olla ongelmallista, sillä johtoverbin puuttuessa teksti jättää usein lukijan pääteltäväksi, onko tekstissä kyse henkilön äänenlausutusta puheesta vai hänen ajatuksistaan (Neumann 1986: 369; Chatman 1978: 201).

Toinen rajaukseen liittyvä ongelma koskee henkilön havaintoa välittävän diskurssin tarkastelua KHD:na. Jahn (1992: 360) rajaa havaintoa välittävän esityksen kokonaan KHD:n ulkopuolelle omaksi tekniikakseen, ellei sitä voida kuvitella henkilön (mielessään) verbalisoimaksi, ja perustelee rajanvetoa sillä, että muuten diskurssia ei voida identifioida KHD:ksi Cohnin tunnistamistestin avulla. Myös Toolan (1988: 125) katsoo KHD:n välittävän ainoastaan henkilön puhetta tai artikuloituja ajatuksia, jättäen sekä henkilön havainnot että artikuloimattomat, esiverbaalit ajatukset käsitteen ulkopuolelle. Tällaiset rajaukset eivät kuitenkaan ole sen ongelmattomampia kuin ajattelun ja kielen välinen suhde yleensäkin (Cohnin tunnistamistestin rajallisuudesta taas ks. kohta 2.3.7). Palmer (2004: 92) arvosteleeekin fiktiivisen mielen tutkimusta kognitiotieteisiin – todellisten mielten tutkimukseen – verrattuna juuri ajattelun kielellisyyden liiallisesta korostamisesta. Esimerkiksi psykolingvistinen tutkimus osoittaa, ettei ”sisäinen puhe”, ihmisen omalle itselleen suuntaama sisäinen diskurssi, edes voi olla täysin verbalisoitua; sen monimutkaisuus tekee kielellistämistä käytännössä mahdotonta (Palmerin 2004: 150 mukaan Vygotsky 1986).

Moni narratologi katsookin, ettei KHD välttämättä välitä puhetta artikuloitua tai yleensä verbalisoidun puheen merkityksessä. Esimerkiksi Brintonin (1980: 366, 370) mukaan KHD voi välittää henkilön havainnon suoraan implikoimatta kuitenkaan samalla, että henkilö itse pukisi sen sanoiksi, ja Cohn (1978: 103) toteaa osuvasti KHD:n voivan välittää ”verbalisoinnin kynnykselle” jäävää esitystä (ks. myös Ullmann 1957/1964: 104), usein niin, että HD:n välittömässä läheisyydessä – HD:n kontrastoituessaan – vaikutelma henkilön artikuloimasta esityksestä heikkenee, kun taas KD:n läheisyydessä voimistuu (Cohn 1978: 106).

Myös Hernadin (1972: 39–40) mukaan KHD:ssa voidaan esittää henkilön mielenliikkeitä tavalla, joka ei HD:n tavoin luo vaikutelmaa henkilön itsensä verbalisoimasta diskurssista²⁶, muttei myöskään pakota KD:n tapaan henkilön mielenliikkeiden analyyttiseen kuvaamiseen, jolloin siinä säilyy vaikutelma sanoiksi pukemattomasta tajunnasta. Oltean (1993: 711) kirjoittaa KHD:n voivan välittää verbaalien tapahtumien lisäksi myös psykologisia tapahtumia; verbalisoidun ajatuksen sijaan kyse voi siis olla myös henkilön tajunnan spontaanista reaktiosta. Henkilön tajunta voi näyttäytyä KHD:ssa tuntemuksina, aistihavaintoina ja vaikutelmina, joita tämä ei ole pukenut sanoiksi – edes itselleen (Pascal 1977: 137; Tammi 1992: 34, 44–45; 2003: 45; Sokolova 1968: 22; ks. myös Leech & Short 1981: 345). Esitys voi siis liikkua tietoisesta ja tiedostamattomasta, ajatuksen ja kokemuksen rajalla (Dahlberg 1996: 48). Tällaiset määritelmät tukevat myös käsitystä kertojan läsnäolosta KHD:ssa, sillä verbalisoimattoman verbalisoinnista vastaa aina kertoja (Jahn 1992: 351; ks. myös Sternberg 1982: 79–80).

Havaintoa ja muita sanattomia mielenliikkeitä välittävän diskurssin hyväksyminen osaksi KHD:a ei ole kuitenkaan aivan ongelmattonta. Kuten Tammi (2003) kirjoittaa, havainnon ja esiverbaalin henkisen toiminnan sisällyttäminen KHD:in tekee kerronnan muodosta entistä tulkinnanvaraisemman: muodollisten piirteiden perusteella ei voida enää ratkaista, milloin tekstissä siirrytään kerronnasta henkilön (ei-verbaalin) henkisen toiminnan välittämiseen (emt. 46). On kuitenkin huomattava, että myöskään KHD:n ymmärtäminen yksinomaan sanallista ja tietoisesta diskurssista käsitteeksi kategoriaksi ei rajaa tulkintakysymyksiä vedenpitävästi pois kerronnan muodon määrittelystä, sillä havainnon ja sen herättämän ajatuksen välinen raja on usein tulkinnan kysymys. Diskurssin varma identifioiminen henkilön mielessään verbalisoimaksi onkin usein käytännössä vaikeaa, jollei mahdotonta.

Banfield (1982: 203–206) erottaa spontaaneja aistihavaintoja välittävän (ei-reflektiivisen) KHD:n reflektiivaa, verbalisoitua tietoisuutta välittävästä KHD:sta (Banfieldin jaottelusta ks. myös kohta 2.3.1.1) kielellisten kriteerien avulla: edellisessä ei voi esiintyä sellaisia KHD:lle tyypillisiä syntaktisia rakenteita kuin huudahduksia, suoria kysymyksiä tai parenteettisia johtolauseita, kun taas viittaus kokevaan henkilöön erisnimellä on muusta KHD:sta poiketen mahdollinen. KHD-katkelma ei kuitenkaan välttämättä sisällä mitään näistä tuntomerkeistä, ja tällöin esitys jää monitulkintaiseksi tietoisuuden ja verbalisoinnin asteen suhteen (emt. 203); kielelliset tuntomerkit eivät siis auta läheskään kaikkien tapausten luokittelussa. Fludernik (1993) myös torjuu osan Banfieldin reflektiivisyyden kriteereistä huomauttamalla muun muassa, että

²⁶ Vaikka käsitys HD:sta vain verbalisoiduille (ja siis tiedostetuille) ajatuksille varattuna muotona näyttääkin olevan narratologiassa yleinen (ks. myös esim. Palmer 2004: 56), osoittaa Sternbergin (1982: 78–80) tarkastelu sen voivan välittää niin esiverbaalia kuin täysin verbalisoimattomakin ajatusta, jonka pukee sanoiksi kertoja.

huudahdukset ja kysymykset voivat välittää yhtä hyvin mykkää hämmennystä kuin verbalisoitua ja tiedostettua ajatusta (emt. 430).

Todellisissa kaunokirjallisissa esimerkeissä ilmaistaankin vain harvoin eksplisiittisen selvästi, milloin aistihavainnon passiivinen vastaanottaminen muuttuu sen aktiiviseksi tulkinnaksi, refleктоimaton reflektoiduksi. Tietyissä mielessä havaitseminen on aina myös tulkintaa. Kuten Arutjunova (1988: 114–115, Björklundin 1993: 243 mukaan) visuaalisen havainnon ja sen tulkinnan välisiä suhteita havainnollistaa, lause *Näen pallon* sisältää aina sekä havainnon *Näen pyöreän esineen* että sen tulkinnan *Luulen, että se on pallo*. Puhtaan aistihavainnon ja sen tulkinnan erottaminen onkin usein mahdotonta – ainakin kieli-, kirjallisuus- tai käännöstieteellisin menetelmin. Sama pätee tulkinnan ja sen verbalisoinnin väliseen eroon. Implisiittisyys ja monitulkintaisuus luonnehtivat KHD:a myös tässä suhteessa: johtolauseen ja paljastavan johtoverbin puuttuessa teksti ei suoraan ilmaise, onko kyse reflektoidusta vai refleктоimattomasta, verbalisoidusta vai sanattomasta diskurssista. Siksi KHD:n määrittely vain (sisäisesti tai ulkoisesti) verbalisoiduksi diskurssiksi jättäisi kategorian yhtä lailla tulkinnanvaraiseksi, sillä teksti usein korkeintaan implikoi, onko esitys verbalisoitua vai ei.

Havainnon, tulkinnan ja verbalisoidun diskurssin välisen rajanvedon vaikeutta havainnollistaa myös henkilön puheen välittyminen toisen henkilön tietoisuuden kautta. Puhetta välittävässä KHD:ssa onkin usein kyse henkilön tajunnan kuvauksesta, sillä keskustelun sanatarkan kuvauksen sijaan se voi välittää puhetta sellaisena, jollaisena se kuulevan henkilön tajuntaan heijastuu (Dahlberg 1996: 61; Banfield 1973: 31). Kun puhe suodattuu kuulijan tajunnan läpi, teksti ei enää anna varmuutta siitä, mikä diskurssissa on kuulunut puhujan alkuperäiseen esitykseen, mikä on kuullun passiivista vastaanottamista ja mikä kuulijan aktiivista tulkintaa.

Ainoastaan verbalisoidun diskurssin käsitteleminen KHD:na on ongelmallista myös siksi, että vaikka esitys ”alun perin” olisikin verbalisoitu jossain muodossa, se ei takaa, että KHD:na välitetty esitys toistaa sen edes osittain (persoona- ja joskus aikamuotoja lukuunottamatta) sellaisenaan. KHD – kuten muutkin välitetyn diskurssin muodot – välittää usein yhteenvetomaisen, tyypillistetyn tai tyyllitellyn version vieraasta (ehkä vain oletetusta) diskurssista. Se voi kuvata vieraan puhujan tyyliä tai asennetta pikemminkin kuin toistaa tämän sanoja; samoin se voi välittää yhteisön diskurssia tai yleisen asenteen, jolloin varsinaisen KHD:n kielellinen asu on kertojan tiivistelmä lukuisista, samantyyppisistä diskursseista eikä enää mukaile yhtä, ainutkertaista esitystä (Fludernik 1993: 398 ja *passim*; 1995: 103–105; usean henkilön ajatuksia tai asenteita välittävästä KHD:sta ks. myös Palmer 2004: 208–209). Toisinaan KHD-katkelman kieli voi myös kuulua selvästi kertojalle, vaikka katkelma sinänsä välittäisikin henkilön ajatuksia (Ullmann 1957/1964: 112–113); tällöinkään diskurssi ei paljasta, onko henkilö alunperin verbalisoinut ajatuksiaan lainkaan, ja jos on, missä muodossa.

KHD:n luonnetta muokattuna esityksenä havainnollistavat muun muassa lyhennyksiä osoittavat elementit (*jne., se ja se tms.*). Ne ovat tyypillisiä

erityisesti puhetta välittävissä KHD:ssa, jossa ne usein kertovat kuulijan vaikutuksesta esitettyyn (Koževnikova 1976: 289).

He [Mr Bingley] sat with them above an hour, and was in remarkably good spirits. Mrs. Bennet invited him to dine with them; but, with many expressions of concern, he confessed himself engaged elsewhere.

“Next time you call,” said she, “I hope we shall be more lucky.”

He should be particularly happy at any time, **etc., etc.**; and if she would give him leave, would take an early opportunity of waiting on them.

Pride and Prejudice, 342

Esityksen merkitseminen lyhennetyksi voi tietysti osoittaa myös kertojan järjestävää ja muokkaavaa näkökulmaa, esimerkiksi silloin, kun varsinaista kuulijaa ei osoiteta, kuten seuraavassa katkelmassa Dostojevskin *Rikoksesta ja rangaistuksesta*, joka välittää Svidrigailovin morsiamen äidin puhediskurssia KHD:na (ks. myös kohta 4.2.2 tuonnempana). Tapa, jolla kääntäjä on tarkentanut katkelman loppua, osoittaa myös hänen tulkinneen sen osoittavan nimenomaan esityksen lyhennettyä ja esimerkinomaista luonnetta.

... а деньги поскорее под замок, и, уж конечно, самое лучшее во всем этом, что Федосья просидела в кухне, а главное, отнюдь, отнюдь, отнюдь не надо сообщать ничего этой пройдохе Ресслих, **и прочее, и прочее.**

Prestuplenie i nakazanie, katkelma (xxiv)

Rahat piti tuota pikaa pistää lukon taakse - oli kerrassaan siunattu asia, että Fedosia oli ollut keittiössä. Varsinkaan ei asiasta pitänyt mainita mitään kavalalle rouva Rösslichille. **Siihen tapaan jatkui hänen juttuansa vielä pitkältäkin.**

Hollo

Lyhennysten lisäksi erilaiset poistot ovat tyypillisiä erityisesti dialogia välittävälle KHD:lle: esimerkiksi kysymys-vastaus -rakenteessa vastaus voi alkaa emfaattisella vahvistussanalla, jolloin kysymystä ei tarvita ja jää lukijan tehtäväksi päätellä, millainen dialogi jäljelle jätettyjen repliikkien varaan rakentuisi. Tällainen katkonainen dialogi voi olla semanttisesti hyvin tiivistä, mutta samalla kuitenkin dramaattista ja elävää. (Koževnikova 1976: 292–294; Page 1972: 124 ja *passim.*) Vaikka seuraava katkelma *Papin rouvasta* ei välitäkään Olavin vastauksia tuttavajoukon kyselyihin, lukija pystyy varsin helposti hahmottamaan keskustelun kulun täydentämällä sen puuttuvat osat tekstissä annettujen tuttavien repliikkien perusteella. Samalla on ilmeistä, että KHD:na välitetyt tuttavien repliikit ovat itsessään tiivistetty versio usean henkilön samaan päämäärään tähtäävästi diskurssista.

Ei otettu kuulevaan korvaankaan, ettei hän tulisi mukaan. **Mitä hän täällä... sydänmaassa ... koko kesää? Ihastunutko johonkuhun sinisilmään? Eihän vai? Ehkä tosiaankin... –Oo, Oo! – Vai ei kuitenkaan? No, hyvä sitten! –** "Panet siis pillisi pussiin ja tänä iltana lähdetään ... eihän tämä seutu näytä miltään erikoisen hauskalta ... me emme ainakaan viitsi viipyä täällä kauvempaa."

Papin rouva, 337

Poistot ja lyhenteet KHD:ssa osoittavat havainnollisesti, ettei KHD läheskään aina välitä sanatarkasti henkilön ”alkuperäistä”, oletettua diskurssia, vaan usein tiivistettyä, tyypillistä, kuulijan odotusten ja tarkoitusten muokkaamaa esitystä (ks. Fludernik 1993: 403–404 ja 1995: 104, 106). Esimerkiksi ajatusviivat puhetta välittävän KHD:n keskellä voivat taukojen lisäksi kuvata myös sitä, että kyse on tiivistetystä esityksestä, joka välittää vain pääkohdat pidemmästä puheesta tai keskustelusta (Page 1972: 124 ja *passim*; Dahlberg 1996: 53); näin esimerkiksi seuraavassa katkelmasta romaanista *Emma*, jossa Frank Churchillin selonteko myöhäisen saapumisensa onnettomista vaiheista välittyy lukijalle mitä ilmeisimmin Emman tajunnan kautta. Esityksen tiivistettyä luonnetta osoittaa myös loppupuolen *etc.* Katkelma välittää – ehkä lievästi parodioiden – henkilön puhetyyliä ja mielentilaa sen sijaan, että pyrkisi tämän diskurssin tarkkaan toistamiseen.

He [Frank Churchill] had been detained by a temporary increase of illness in her; a nervous seizure, which had lasted some hours – and he had quite given up every thought of coming, till very late; – and had he known how hot a ride he should have, and how late, with all his hurry, he must be, he believed he should not have come at all. The heat was excessive; he had never suffered anything like it – almost wished he had stayed at home – nothing killed him like heat – he could bear any degree of cold, etc., but heat was intolerable – and he sat down, at the greatest possible distance from the slight remains of Mr. Woodhouse’s fire, looking very deplorable.

Emma, 265

KHD-katkelmaa voi saatella myös eksplisiittinen maininta sen luonteesta summittaisena ja esimerkinomaisena pikemminkin kuin ainutkertaisen esityksen mahdollisimman sananmukaisena toisintona. Seuraava katkelma *Rikoksesta ja rangaistuksesta* välittää päähenkilön, Raskolnikovin, ajatuksia tämän kiihuhaassa Svidrigailovin luo. Alun KD:n jälkeen esitys muuttuu KHD:ksi huutomerkkin ja – vielä kertojalle kuuluvan – johtolauseen jälkeen Svidrigailov-nimen rytmikkään toiston myötä [1]. Henkilön ajatuksiin johdattelevassa KD:ssa kuitenkin erikseen todetaan, että välitetyt ajatukset pyörivät henkilön mielessä ”jatkuvasti kaikkina näinä päivinä” ja että hän ajatteli näin ”joskus”, ”välillä”: esitys ei siis pyrikään henkilön ainutkertaisen verbalisoinnin mahdollisimman tarkkaan välittämiseen, vaan esittää kertojan muokkaaman yhteenvedon siitä, sen ytimen.

Мелькала **постоянно во все эти дни** у Раскольниковога еще одна мысль и страшно его беспокоила, хотя он даже старался прогонять ее от себя, так она была тяжела для него! **Он думал иногда:** [1] Свидригайлов всё вертелся около него, да и теперь вертится; Свидригайлов узнал его тайну; Свидригайлов имел замыслы против Дуни. А если и теперь имеет? Почти наверное можно сказать, что да. А если теперь, узнав его тайну и таким образом получив над ним власть, он захочет употребить ее как оружие против Дуни?

Prestuplenie i nakazanie, katkelma (xxii)

Välitetty diskurssi on aina jossain määrin välittävän puhujan muokkaamaa, eikä sen tekstuaalinen asu KHD:n tapauksessa yleensä paljasta, kuinka lähellä ”alkuperäistä” verbalisointia esitys on, tai onko sellaista edes ollut.

Vaikka havaintoa välittävän ja verbalisoimattoman diskurssin tarkastelu KHD:na tekeekin kategoriasta auttamatta tulkinnallisen niin, ettei kaikkia sen esiintymiä enää voida tunnistaa puhtaasti kielellisten tuntomerkkien avulla, on tulkinnalla kuitenkin rajansa. Minkä tahansa tekstikatkelman voi kyllä tulkita välittävän fiktiivisen henkilön tajuntaa (ks. Tammi 2006: 161), mutta ei olevan KHD:a. Fludernikin (1995) muotoilemat vähimmäisehdot ovat edelleen välttämättömiä nimenomaan KHD-tulkinnan kannalta. Mielen esittämisen jatkumolla voidaan erottaa erilaisia muotoja niiden liukuvuudesta ja rajatapauksista huolimatta, ja tämä tutkielma keskittyy niistä nimenomaan KHD:in käännösteoreettisista syistä, joihin paneudun tarkemmin luvussa 3.

2.4.2 Ironia, empatia ja moniäänisyys

KHD:n yleisimmin tunnistettuja funktioita kaunokirjallisuudessa²⁷ ovat ironia, empatia ja moniäänisyys tai monitulkintaisuus. KHD:n luonnetta kuvaa hyvin se, että se voi välittää niin ironiaa kuin empatiaakin – tai jäädä moniselitteisesti näiden kahden vaihtoehdon väliin. Ironia ja empatia ovatkin saman funktion kaksi eri puolta. Ironisessa, usein myös satiirisessa, muodossaan kertoja pitää KHD:n välityksellä välimatkaa henkilöön; empaattisessa muodossa puolestaan syntyy vaikutelma kertojan – ja siksi myös lukijan – läheisyydestä henkilöön. (McHale 1978: 275; Hernadi 1972: 37; Padučeva 1996: 350; Rimmon-Kenan 1983/1991: 145.)

Ironisessa KHD:ssa henkilön subjektiivinen kieli erottuu yleensä selvästi kertojan objektiivisen äänen muodostamaa taustaa vasten. Ironia syntyy tällöin rekisterien tai tyylien välisestä ristiriidasta. (Cohn 1978: 117–118; McHale 1978: 1975.) Usein KHD:n luonne tyypillistettynä ja tiivistettynä diskurssina palvelee ja luo ironiaa: välittämällä puhujan tyylin – tai, yhtä hyvin, asenteen – tiivistetyssä ja skemaattisessa muodossa kertoja voi parodioida tätä (Fludernik

²⁷ Lehtiteksteissä esiintyvän vapaan epäsuoran esityksen funktioista ks. Redeker 1996: 231–232; Tammi 1995.

1993: 400–403, 408). Toisaalta ironiaa voi luoda myös sellainen diskurssin sisältö, joka sotii lukijan tervettä järkeä vastaan. Henkilön käsitys on tällöin ristiriidassa lukijan tekstistä saaman käsityksen kanssa. (Paduceva 1996: 351; Toolan 1990: 80–81.) Tällöin ironiaa ei voi paikantaa puhtaasti tekstuaalisin keinoin, sillä se syntyy viime kädessä lukijan tulkinnassa: lukija havaitsee vastakkainasettelun tekstin sanoituksen ja sen kanssa yhteensopimattomien kulttuuristen tai tekstuaalisten normien välillä (Fludernik 1993: 440).

Seuraava katkelma *Emmasta* on varsin tyypillinen esimerkki Austenin romaaneille tyypillisestä ironisesta tai satiirisesta KHD:sta: ironia syntyy diskurssin ja tilanteen vuorovaikutuksesta, toisaalta [1] Eltonin ylitsevuotavan kohteliaain sanakääntein ilmaistusta innokkuudesta, toisaalta [2] Emman yhtä kohteliaaseen sävyyn esittämistä estelyistä, jotka kontrastoituvat [3] kertojan eksplisiittiseen kommentaariin siitä, mihin vastaväitteillä varsinaisesti pyrittiin.

But no sooner was the distress known to Mr. Elton, than it was removed. His gallantry was always on the alert. [1] “Might he be trusted with the commission, what infinite pleasure should he have in executing it! He could ride to London at any time. It was impossible to say how much he should be gratified by being employed on such an errand.”

[2] “He was too good! – she could not endure the thought! – she would not give him such a troublesome office for the world” – [3] brought on the desired repetition of entreaties and assurances, – and a very few minutes settled the business.

Emma, 39

Samantyyppistä (austenmaisen?) satiirista esimerkkiä *Rikoksesta ja rangaistuksesta* on tarkasteltu kohdassa 2.3.1.2 (katkelma (xxiv)); siinä Svidrigailovin morsiamen äidin puhetta välittävä KHD kuvastaa tämän kiihkeää halua selittää kaikki parhain päin, olla näkemättä koko tapauksessa mitään epäilyttävää tai outoa ja oikeuttaa tai varmistaa rahojen kuulumisen heille.

Empaattisessa KHD:ssa kertojan ja henkilön diskurssit eivät yleensä eroa tyyllisesti toisistaan, vaan ikään kuin ”sulautuvat yhteen”. Tyylien samankaltaisuus viestittää, ettei diskurssien välistä eroa ole tarpeen korostaa ja että esityksen sisältämä ajatus voisi periaatteessa kuulua kummalle vain; jos se kuuluu henkilölle, sillä on kertojan hyväksyntä. (Chatman 1978: 206–207.)

Vaikutelma kertojan empatiasta herättää usein myös lukijan empatian henkilöhahmoa kohtaan. Kun empaattinen KHD tarjoaa jatkuvasti tietoa tietyn henkilön ajatuksista, tunteista jne., se voi ohjata lukijan muodostamaan kertojan ja tämän henkilön välisen assosiaation. Tällöin lukija voi olettaa, että diskurssin kokeva subjekti ikään kuin edustaa kertojaa tarinan maailmassa ja että henkilön piirteet ovat myös kertojan piirteitä tai toisinpäin. (Bortolussi & Dixon 2003: 229–236.) Kerronnan muotojen vaihtelulla voidaankin pyrkiä ohjaamaan lukijoiden sympatioita tai antipatioita kertomuksen henkilöitä kohtaan (Leech & Short 1981: 340, 346–347).

Puhetta välittävä KHD on tyyppillisesti luonteeltaan ironista, kun taas ajatuksia välittävä KHD päästää lukijan lähemmäksi henkilön tajuntaa, jolloin syntyy vaikutelma empatiasta. (Leech & Short 1981: 334–336, 344–345; Hernadi 1972: 37; ks. myös Cohn 1978: 11). Esimerkiksi Jane Austenin romaaneissa juuri henkilöiden puhetta välittävä KHD on usein ironista tai satiirista. Siinä henkilön diskurssi erottuu selvästi kerronnan taustaa vasten. Kertojan ja henkilön diskurssit ovat ikään kuin törmäyskurssilla. Ajatuksia välittävä KHD on puolestaan usein empaattista. Se ei tyyllisesti juurikaan eroa kertojan diskurssista, eikä satiirista kontrastia näin ollen synny. Ehdottomasta jaottelusta ei kuitenkaan ole kyse: toisinaan empaattinen KHD välittää Austenilla myös henkilön puhuttua diskurssia.²⁸ (Neumann 1986: 368, 372; 1992: 115.)

Mielenkiintoista on, että myös perinteinen jaottelu kertojan ääneen ja henkilön visioon voi puhetta välittävässä ironisessa KHD:ssa kääntyä toisin päin: siinä diskurssin sanavalinnat ja tyyli kuuluvat henkilölle, mutta niitä värittävät kertojan arvotukset; kieli on kokijan, mutta tulkinta kertojan. Ironia ja empatia edellyttävätkin aina kaksi- tai moniäänisyyttä: molemmissa diskurssilla on kaksi lähdettä, henkilö (jonka diskurssia välitetään) ja kertoja, joka on ironisen tai empaattisen asenteen lähde. Ironia ja empatia KHD:n funktiona todistavatkin, että kertoja on läsnä myös KHD:ssa, sillä ilman kertojaa ironisella tai empaattisella asenteella ei olisi lähdettä (McHale 1978: 278–279; Hernadi 1972: 40; Padučeva 1996: 351). Henkilön näkökulman (tai äänen) välittäminen, kertojan arvion välittäminen ja näiden kahden yhteentörmäyksestä (tai, empaattisessa diskurssissa, harmoniasta) syntyvä semanttinen tai tyyllinen efekti ovatkin Sokolovan (1968: 275–276) mukaan ne kolme perusfunktioita, joihin KHD:n muut funktiot sisältyvät.

Ajatus KHD:n kaksiäänisyydestä (ks. Pascal 1977) on herättänyt myös vastustusta, näkyvimmin ehkä Banfieldin (1982) taholta, jonka mukaan yksi ilmaus voi sisältää vain yhden subjektiviteetin, ja kaikki sen ekspressiiviset ainekset kuuluvat aina samalle puhujalle; KHD:ssa tämä puhuja on henkilö (Banfieldin teoriasta ks. esim. McHale 1983, Fludernik 1993: 360 ja *passim*). Myöskään esimerkiksi Toolanin (1990: 78) mukaan ilmaus ei voi olla yhtä aikaa peräisin kahdesta lähteestä, ts. yksittäinen sana ei voi olla bahtinilaisittain kaksiääninen, ja siksi myös vaikutelma kaksiäänisyydestä KHD:ssa syntyy lineaarisesti tekstin edetessä kertojalle ja henkilölle kuuluvien elementtien vuorottelusta.

McHale (1983) taas tarkastelee kaksiäänisyyttä pikemminkin vertikaalisena kuin lineaarisena ilmiönä, jossa lukija tulkitsee äänten *hierarkiaa* ja voi siksi erottaa dominoivan ja alisteisen äänen toisistaan. Kieli ja sitä värittävät arvotukset eivät siis vuorottele tekstissä lineaarisesti, vaan lukija erottaa siitä toisaalta henkilön sanat ja toisaalta kertojan ironisen tai empaattisen suhtautumisen liikkeessaan dialektisesti tekstin tasojen välillä, kun luettu (kieli)

²⁸ Neumannin havainnon vastaisesti Fludernik (1993: 312) korostaa, ettei puhetta välittävä KHD voi olla empaattista, ainoastaan ironista tai neutraalia, kun taas tajuntaa välittävälle KHD:lle Fludernik sallii molemmat funktiot.

ja sen perusteella muodostetut tulkintakehykset vaikuttavat toisiinsa (emt. 34–36, 39).

Kielen subjektiivisuuden näkökulmasta kaksiaäänisyydessä on pohjimmiltaan todella kyse illuusiosta. Puhtaasti tekstuaalisesta näkökulmasta kertoja, tekstin puhuja, on kuitenkin väistämättä aina läsnä omassa diskurssissaan: henkilön läsnäolo sen sijaan on puhujan kielellisistä valinnoista, tämän eläytymisstrategioista syntyvä vaikutelma (ks. Björklund 1993 kohdassa 2.1). Kuten Fludernik (1993: 356, 440) toteaa, KHD:ssa on vain yksi subjektiiviteetti, mutta se kuuluu välittävälle puhujalle, kun taas vaikutelma kahdesta äänestä syntyy lukijan tulkinnassa; tekstin kielelliset strategiat ohjaavat lukijaa konstruoimaan vieraan äänen, jonka tämä tulkitsee kuuluvan fiktiiviselle henkilölle. Tästä lähtökohdasta kaksiaäänisyys on siis pikemminkin KHD:n funktio kuin lingvistinen fakta. Lukijan näkökulmasta tuntuu kuitenkin mielekkäältä puhua *kertojan* ja *henkilön* diskursseista yhdessä ja erikseen, sillä äänen vaikutelman taustalla olevien tekstuaalisten valintojen tarkastelu nousee etualalle vasta tekstin lähiluvussa, esimerkiksi silloin, kun etsitään syytä tekstin ja sen käännöksen luomien näkökulmavaikutelmien välillä havaittuun eroon. Fludernik (1993: 350) toteaa, että vaikka tekstin ääntä ei voida kielellisen analyysin avulla paikantaa, äänen ja moniäänisyyden käsitteitä tarvitaan silloin, kun analysoidaan lukijan kokemusta. Lukija – yhtä hyvin kääntäjä kuin tutkijakin – konstruoi kertojan tekstin lähtökohtaiseksi ääneksi, ja voi kokea, että sen muodostamaa taustaa vasten syntyy vaikutelma toisesta, vieraasta subjektiiviteetista – henkilön äänestä (emt. 350). Siksi hyödynnän analyysiluvussa 4 äänen ja näkökulman metaforia siitä huolimatta, että varsinaisesti tekstin kielelliset piirteet kuuluvat aina kertojalle, tai kerronnalle.

Siitä huolimatta, että niin McHalen kuin Toolaninkin näkemykset korostavat lukijan tulkintaa kaksiaäänisyyden vaikutelman synnyssä, on edellinen helpommin sovitettavissa ajatukseen kielen subjektiivisuudesta ja puhujan eläytymisstrategioista kaksiaäänisyyden taustalla. Lukijan konstruoimassa kaksiaäänisyydessä on pohjimmiltaan kyse tekstin eri tasoista – toisaalta lingvistisestä perustekstianalyysistä, toisaalta tekstin kognitiivisesta prosessoinnista – pikemminkin kuin todella erillisille lähteille kuuluvien ainesten vuorottelusta tekstin sisällä. Kun lukija rekonstruoi äänen hierarkian, myös tekstin sisäkkäiset merkitykset avautuvat; sama ilmaus voi saada sekä välitetyn että välittävän puhujan sille antamat merkitykset; ”yhdessä kielen konstruktiossa kuuluvat kahden eri tavoin suuntautuneen äänen aksentit” (Vološinov 1930/1990: 170).

Ironiaan ja empatiaan olennaisena osana liittyvä kaksi- tai moniäänisyys on myös KHD:n monitulkintaisuuden lähde. Kun lukija konstruoi diskurssin pohjalta sekä henkilön että kertojan äänet, raja kertojan ja henkilön diskurssien – tai kertojan ja useiden henkilöiden diskurssien – välillä saattaa hämärtyä. Monitulkintaisuus voi olla tarkoituksellista: KHD:n teho kaunokirjallisuudessa perustuu pitkälti juuri siihen, että se sallii monia tulkinnan mahdollisuuksia. (McHale 1978: 278–279; Toolan 1988: 125, 127, 129; Chatman 1978: 206; Padučeva 1996: 352–353, 380; Neumann 1992: 113, 115; 1986: 369; Tammi

1992: 62–64.) Keskeistä voikin puhujan ehdottoman varman tunnistamisen sijaan olla näkökulmien tahallinen yhteensulautuminen. Kun kerrotun maailman sisäinen ja ulkoinen todellisuus sulautuvat yhteen, kerronnasta tulee potentiaalisesti epäluotettavaa, subjektiivista (Brinton 1980: 368). Se, kenelle lukija tulkitsee tekstin näkökulman kuuluvan, voikin vaikuttaa olennaisesti siihen, millainen käsitys diskurssissa mainittujen asioiden totuusarvosta hänelle muodostuu.

Seuraava katkelma *Rikoksesta ja rangaistuksesta* välittää Sonjan ajatuksia sen jälkeen, kun Raskolnikov on lähtenyt tämän luota luvattuaan pian kertoa, kuka on surmannut Lizavetan. Esitys alkaa kertojan kuvauksella [1], sitä seuraa henkilön näkökulmaa välittävä esitys, joka voisi kokevaan subjektiin viittaavien persoonamuotojen puuttuessa olla yhtä hyvin HD:a kuin KHD:akin [2], sitten taas kertojan kuvaus [3]. Sen ja lopun KHD:n [5] välissä toistuu kahdesti arvoituksellinen huudahdus *Никак!* [4], jota on vaikea luokitella yksiselitteisesti sen paremmin KD:ksi kuin KHD:ksikaan. Huudahtaako Sonja, ettei millään keksi järkevää selitystä arvoitukseen? Vai kertoja, ettei se oikea vastaus millään tule Sonjan mieleen? Huudahdukset sijaitsevat yhdessä niitä edeltävän KD:n kanssa lopun KHD:a [5] ympäröivien lainausmerkkien ulkopuolella, mutta tuntuvat ekspressiivisyytensä puolesta kuuluvan kuitenkin henkilölle. Syntyy vaikutelma, että vastaus on jo melkein siinä, Sonjan ulottuvilla, mutta jää (torjuttuna?) tietoisuuden kynnykselle, ja esitys siirtyy lainausmerkkien myötä selkeämmin artikuloituihin, helpommin käsiteltäviin ajatuksiin äsken tapahtuneesta. Monitulkintaisuuden käsittelystä katkelman käänöksissä ks. kohta 4.2.5.

[1] Он вышел. Соня смотрела на него как на помешанного; но она и сама была как безумная и чувствовала это. Голова у ней кружилась. [2] "Господи! как он знает, кто убил Лизавету? Что значили эти слова? Страшно это!" [3] Но в то же время мысль не приходила ей в голову. [4] **Никак! Никак!..** [5] "О, он должен быть ужасно несчастен!.. Он бросил мать и сестру. Зачем? Что было? И что у него в намерениях? Что это он ей говорил? Он ей поцеловал ногу и говорил... говорил (да, он ясно это сказал), что без нее уже жить не может... О господи!"

Prestuplenie i nakazanie, katkelma (xvii)

Kaunokirjallisuudelle ominaisen monitulkintaisuuden arvo tekstissä perustuu osin juuri siihen, että se saa lukijan käyttämään omaa päättelykykyään ja lisää siten tämän osallistumista tekstin merkityksen rakentumiseen; se vaatii lukijoilta enemmän ja nostaa siksi myös tekstin arvostusta lukijoiden silmissä (Bortolussi & Dixonin 2003: 90–95, 251). Toisaalta monitulkintaisuus kuuluu kaikkeen vieraan puheen esittämiseen. Kuten Sternberg (1982: 111) toteaa, jokainen lausuma on monitulkintainen ja moniääninen alkuperäisen kontekstinsa ulkopuolella, ja monitulkintaisuudessa KHD:n ja muiden puhekategorioiden välillä on kyse lähinnä aste-erosta (emt. 70–71, 74, 77). Tämä aste-ero ei kuitenkaan ole merkityksetön: KHD tekee ilmeiseksi ja nostaa etualalle sen,

mikä muissa vieraan puheen esittämisen muodoissa jää usein huomaamatta: kun kaksi perspektiiviä, välittävä ja välitetty, kohtaavat, ei ole varmuutta, kumman sanat, ideologia ja näkökulma diskurssia värittävät.

Aina diskurssin subjektin päättelemisen ei kuitenkaan ole vaikeaa, ja KHD:n monitulkintaisuus voi olla vain muodollista. Esimerkiksi silloin, kun kertojan ja henkilön diskurssit eroavat tyylillisesti toisistaan, diskurssin lähde on yleensä varsin helppo päätellä. KHD on tällöin hyvä esimerkki siitä, kuinka kieli voi luonnehtia käyttäjänsä – tai paljastaa tämän. (Neumann 1992: 127.)

Ironia, empatia ja moniäänisyys ovat KHD:n yleisiä funktioita, joiden lisäksi se voi konkreettisesti kontekstissa saada myös muita, paikallisia merkityksiä. Nämä teoskohtaiset, yleensä temaattiset funktiot ovat McHalen mukaan (1978: 274) ”funktioiden funktioita” – ironian, empatian ja moniäänisyyden funktioita tietyn teoksen temaattisessa rakenteessa.

2.4.3 Kaunokirjallisuuden peili?

KHD:a on useimmiten tarkasteltu nimenomaan kaunokirjallisenä ilmiönä ennen kaikkea siksi, että vaikka KHD:a (vapaata epäsuoraa esitystä) tavataankin niin asiateksteissä kuin puhutussakin kielessä, yleisintä sen käyttö on nimenomaan kaunokirjallisuudessa. Tämä näkyy esimerkiksi Seminon (2005) tutkimuksessa, jonka avulla selvitettiin vapaan epäsuoran esityksen esiintymistä eri tekstilajeissa. Proosaa, lehtitekstejä, (oma)elämäkerrallisia tekstejä ja puhuttua kieltä sisältävän aineiston analyysi osoitti, että KHD oli kaiken kaikkiaan yleisempää kirjallisessa kuin puhutussa korpuksessa, että kirjallisen aineiston sisällä esiintymät painottuivat aineiston kaunokirjalliseen osaan ja että KHD oli yleisempää vakavaksi kuin populaareiksi luokitelluissa teksteissä, mikä viittaa siihen, että sitä pidetään lukijalle vaativana muotona – niin kuin kaunokirjallisuutta yleensäkin.

Vaikka KHD:a siis käytetäänkin kaunokirjallisen diskurssin lisäksi myös asiateksteissä (ks. myös Adamson 2001, Redeker 1996, Sanders & Redeker 1996, Lehtimäki 2005 ja Pietilä 1993, Fludernik 1993: 92–93) ja puhutussa kielessä (ks. esim. Fludernik 1993: 83–84), sen luonteessa on kuitenkin nähty nimenomaan kaunokirjallisia piirteitä. McHalen (1978: 275, 282–284) mukaan KHD on kaunokirjallisen rekisterin tuntomerkki, joka luo kaunokirjallisen vivahteen muihinkin esiintymisympäristöihinsä. Myös esimerkiksi Lehtimäki (2005: 38–41) toteaa, että vapaata epäsuoraa esitystä voidaan hyödyntää journalistisissa tai muissa ei-fiktiivisissä teksteissä fikcionalisaation keinona; Dahlberg (1996: 45) taas kirjoittaa, että vapaata epäsuoraa esitystä sisältäviin puhutun kielen katkelmiin näyttäisi liittyvän tietty ”tarinamaisuus”, joka voimistaa vaikutelmaa vieraan puhujan äänestä.

KHD:n yleistä kirjallista vivahdetta ei hyväksy esimerkiksi Jahn (1992: 353), jonka mukaan suullisessa esityksessä tai asiateksteissä esiintyvä vapaa epäsuora esitys voi palvella välittävän puhujan pyrkimystä pysytellä lähellä alkuperäisen, raportoidun diskurssin sanamuotoa konteksteissa, joissa kaunokirjallinen

sivumaku olisi asiaton. Fludernik (1995: 106) kuitenkin toteaa, että vaikka vaikutelma uskollisuudesta raportoidulle diskurssille olisikin yksi KHD:n diskurssifunktioista, KHD:n – kuten yleensäkin vieraan diskurssin välittämisen – funktioista tärkeimpiä ovat kuitenkin lainauksen tehokkuus ja ytimekkyys ja puhujan tarkoituksen palveleminen. Tässä mielessä KHD, kuten kaikki vierasta diskurssia välittävä esitys, on aina tietyn vaikutelman luomista kielen avulla pikemmin kuin uskollista raportointia ja siksi väistämättä luonteeltaan fiktiivistä. (Fludernik 1995: 106; 1993: 398 ja *passim*.)

KHD:n leimallisesti kaunokirjallisin piirre on kuitenkin sen luonne moniäänisenä ja monitulkintaisena kerronnan muotona, joka on saanut toiset tutkijat näkemään siinä eräänlaisen kaunokirjallisuuden kuvan tai pienoismallin: esimerkiksi Dahlbergin (1996: 117–118) mukaan KHD:ssa tiivistyy kerronnan kaksiaäninen olemus, kerronnan ja kokemuksen yhdistyminen. Ginsburg (1982: 134, 140, 145–146) taas tarkastelee KHD:a pelkän merkityksen välittäjän, vieraan puheen esitysmuodon tai tyylikeinon sijasta itsessään merkityksen tuottajana, jossa havainnollistuu kaunokirjalliseen tekstiin olennaisena osana kuuluva dualismi. Tai kuten McHale (1978: 284) ja Rimmon-Kenan (1983/1991: 147) sen luonnetta hahmottavat: dialogisena ilmiönä – kielellisen vuorovaikutuksen kenttänä – KHD heijastelee kirjallisuuden yleistä dialogista tai polyfonista luonnetta.

2.5 Vakiintuminen kerrontatekniikkana

KHD:n alkuperää koskevat näkemuserot jakoivat tutkimuksen kahteen leiriin jo sen alkuvuosina: kun osa varhaisista tutkijoista (Bally, Lips) piti sitä puhtaasti kirjallisena ilmiönä, toiset (Thibaudet, Spitzer) sen sijaan arvelivat sen siirtyneen kirjoitettuun kieleen puhutusta (Ullman 1957/1964: 98). Monet myöhemmätkin tutkijat ovat tarkastelleet KHD:a 1600–1800-luvuilla syntyneenä, puhtaasti kaunokirjallisena – tai vähintään kirjoitetun kielen – ilmiönä, jonka yleistyminen on tiiviissä yhteydessä romaanimuodon kehitykseen (ks. Banfield 1982: 228–241; Padučeva 1996: 360; Chatman 1978: 201). KHD:a on kuitenkin esiintynyt todistettavasti jo huomattavasti varhaisemmissa asiateksteissä, kuten keskiaikaisissa venäläisissä oikeudenkäyntiasiakirjoissa (Collins 2001: 135–136) ja englanniksi vuoden 1612 selonteossa noitaoikeudenkäynneistä (Leech & Short 1981: 332), joten sen historiaa on tarkasteltava laajemmasta perspektiivistä niin ajallisesti kuin tekstilajienkin suhteen. KHD:n alkuperään puhutun kielen ilmiönä viittaa Pascalin (1977: 34) mukaan se, kuinka taitavasti niin Goethe kuin Jane Austenkin sitä käyttivät: koska merkittäviä kaunokirjallisia esikuvia ei vielä ollut, KHD:n on täytynyt olla näille kirjailijoille tuttu oman aikansa yleisestä kielenkäytöstä. Myös se, että 1700-luvun kaunokirjallisuudessa henkilöt saattoivat lainata toistensa puhetta KHD:na, viittaa ilmiön puhuttuun alkuperään

(Neumann 1992: 116; 1986: 391).²⁹ KHD:n synnystä osana puhuttua diskurssia saattaa kertoa myös se, että varhaiset englanninkieliset esiintymät välittivät lähes yksinomaan puhetta; henkilöiden tajunnan välittämiseen KHD:a alettiin englanninkielisessä kirjallisuudessa käyttää vasta 1800-luvulla (Fludernik 1993: 96). Esimerkiksi Henry Fieldingin romaanien (ajoittaiset ja vielä suhteellisen lyhyet) KHD-esiintymät välittävät lähes yksinomaan henkilöiden puhuttua diskurssia (Taivalkoski-Shilov 2006: 136–137).

Uudempi KHD:n tutkimus ei enää kritiikittä hyväksykään käsitystä edes kaunokirjallisesta KHD:sta 1800-luvun keksintönä. Dahlberg (1996: 20–23) toteaa jo Chaucerilla (*Troilus and Criseyde*, 1300-luku) esiintyvän eräänlaista KHD:n prototyyppiä (esimerkiksi ympäröivästä epäsuorasta esityksestä kieliopillisesti vapaa kysymys). Esiintymät ovat monitulkintaisia, mutta toisaalta juuri se tekee niitä mahdollista KHD:a. KHD:n varhaismuotona Dahlberg (emt. 33–40) pitää myös 1. Mooseksen kirjassa esiintyviä näkökulman siirtymiä, joissa hän-kerronta ja henkilön havainto yhdistyvät.

Adamsonin (2001) mukaan KHD:n historiaa kartoitettaessa on tärkeää erottaa toisistaan lausetason KHD ja narratiivinen KHD eli toisin sanoen KHD:n ajoittainen ja jatkuva käyttö. KHD:a käytettiin erillisenä, läpi koko teoksen jatkuvana kerronnan muotona jo 1800-luvun alussa. Yksittäisiä KHD-virkkeitä oli kuitenkin esiintynyt jo varhaisemmissa teksteissä, vaikka Austen olikin ensimmäinen kirjailija, jonka romaaneissa KHD:a esiintyi koko teoksen pituudelta. (Adamson 2001: 84; KHD:sta Austenilla ks. myös Page 1972: 124.) Austenilla KHD-katkelmia kuitenkin yleensä vielä kehystää perinteinen kerronta, kun taas 1900-luvulla (esimerkiksi Virginia Woolfin tuotannossa) KHD on usein kerronnan vallitseva muoto (Cohn 1978: 115). Vastaavasti suomalaisen kirjallisuuden ensimmäiset, yksittäiset KHD-esiintymät on paikannettu suomenkielisen romaanin syntyvuosiin, 1870-luvulle, mutta systemaattista KHD:n käyttöä esiintyy vasta Juhani Ahon ja Teuvo Pakkalan teksteissä (Valkeakari 1969: 137–139, 144; Valkama 1969: 208). Venäläisessä kirjallisuudessa taas KHD-katkelmia esiintyy jo Puškinin runoudessa, mutta laajemmin proosakirjallisuudessa Dostojevskin ja Gontšarovin tuotannossa (Bulahovskij 1954: 442–445).

KHD:n yleistymisen kirjallisuudessa liittyy pyrkimykseen kuvata henkilöiden sisäistä elämää (Cohn 1978: 112–113; Valkeakari 1969: 136). Adamsonin (2001) mukaan KHD yleistyi osana romantiikan yleistä pyrkimystä toisen tunteiden ja näkökulman ymmärtämiseen. KHD:a esiintyy toistuvasti, koko teoksen pituudelta Bunyanin minä-muotoisessa, ei-fiktiivisessä teoksessa *Grace Abounding* (1666), jonka taustalta löytyy 1600-luvun kiinnostus tietoisuuteen ja tajuntaan sekä englantilainen purismi. Vaikka minä-kerronnassa esiintyvää KHD:a onkin toisinaan pidetty KHD:n harvinaisempana muotona, se näyttää siis edeltäneen ajallisesti hän-kerronnassa esiintyvää KHD:a. Puritanismin kääntymyskertomusten tajunnan esittämisen traditiossa tarinan

²⁹ Neumann (1992: 115) määrittelee KHD:n laajasti sanoiksi tai lauseiksi, jotka voidaan uskottavasti tulkita lainaukseksi, mutta joita ei eksplisiittisesti identifioida lainatuiksi.

päähenkilönä esiintyi kirjoittajan sielu ja kerronta koostui itsestä saavutettujen voittojen kuvauksesta. Introspektio oli pääasiallisesti retrospektiota ja esitetty tajunta ennen kaikkea muistelua, joten subjektin ja objektin välinen jako oli selvä: armon saanut kertova minä muisteli (sielunsa hyödyksi) katumatonta kerrottua minää, jonka tila pyrittiin kuvaamaan mahdollisimman elävästi. Tähän tarkoitukseen KHD sopikin erinomaisesti. Kun KHD:n käyttö laajeni hänkerrontaan, se siirtyi ensin näiden kääntymyskertomusten maallistuneeseen varianttiin, kehitysromaanin (*Bildungsroman*). Tyyllinen muutos minä- ja hänmuotoisen KHD:n välillä johtui siis oletettavasti tekstilajin vaihdoksesta, joka puolestaan pohjautui ideologiseen muutokseen, siirtymään puritanismista romantiikkaan. (Adamson 2001: 84–90.)

On siis ilmeistä, että KHD:a on esiintynyt kaunokirjallisuudessa jo ennen 1800-lukua. Sen varsinainen kukoistus osuu kuitenkin 1800-luvun romaaneihin ja 1900-luvun moderneihin romaaneihin (ks. esim. McHale 1978: 281). Tämän tutkielman aineisto koostuukin juuri 1800-luvun romaanikirjallisuudesta käännöksineen, ja nimenomaan sellaisten kirjailijoiden teoksista, jotka omassa kirjallisessa kulttuurissaan ensimmäisten joukossa käyttivät KHD:a koko romaanin pituudelta esiintyvänä tekniikkana.

KHD:n historiaa kartoitettaessa on tärkeää pitää mielessä, että myös kielen muuttuminen voi vaikuttaa KHD-tulkinnan syntymiseen. Esimerkiksi itsenäisessä lauseessa esiintyvää apuverbiä *would* pidetään yleensä KHD:n tuntomerkinä, jos kyse ei ole konditionaalien tai tavanomaisen tekemisen merkityksestä. Samoin KHD:n tuntomerkeiksi käsitetään menneen ajan episteeminen tai deonttinen *must*-verbi ja sellainen refleksiivipronomini, jolla ei ole pääsanana samassa virkkeessä. (Dry 1990: 137–138; 1995: 111–112; Banfield 1973: 11). Dryn (1990) mukaan 1800-luvun tekstien aikalaislukijat eivät kuitenkaan välttämättä tulkinneet näitä muotoja KHD:n tai henkilön näkökulman merkeiksi. *Must*-verbiä saatettiin käyttää menneen ajan merkityksessä, ja se saattoi osoittaa menneen ajan välttämättömyyttä; refleksiivipronominin, joilla ei ole pääsanana samassa virkkeessä, eivät välttämättä olleet henkilön näkökulman merkkejä eli viitanneet puhuvaan tai kokevaan tietoisuuteen; *would* taas saattoi ilmaista toivetta menneessä ajassa. Nykylukijan tulkinta perustuu kuitenkin yleensä nykykäytäntöön myös 1800-luvun tekstejä lukiessa, jolloin nämä piirteet voidaan ymmärtää KHD:a vahvistavina henkilön näkökulman merkkeinä ainakin tapauksissa, joissa tekstin semanttinen sisältö tuntuu sopivan henkilön näkökulmaan. Ne voivatkin vahvistaa nykylukijan KHD-tulkintaa tapauksissa, joissa 1800-luvun tekstikatkelma on itse asiassa monitulkintainen tai joissa KHD erottuu vain heikosti kerronnasta. (emt.136–146.) Fludernik (1993: 189–190) kuitenkin torjuu osan Dryn esimerkeistä ja katsoo, että niissä *would* (=will) ja *must* ovat nimenomaan subjektiivisuuden indikaattoreita (*must*, koska se välittää henkilölle kuuluvaa käskyä tai päätelmää, ja *would*, koska se on henkilön tahdonilmausta välittävän *will*-verbin menneen ajan muoto).

Vaikka Dryn 1800-luvun *would*- ja *must*-esiintymien tulkintaa koskevat varoitukset eivät olisikaan tarpeeseen, on vanhojen tekstien tutkimuksessa periaatteessa tärkeää olla tietoinen siitä, ettei kaikki KHD:a muistuttava esitys

ole välttämättä alun perin ollut sitä (ks. myös Taivalkoski-Shilov 2006: 141, alaviite 15). Tässä suhteessa lukijan tulkinnan hyväksyminen KHD:n tunnistamisen avaintekijäksi voi johtaa korostuneeseen selvään KHD-tulkintaan tekstin historialliseen syntykontekstiin ja aikalaislukijoiden tulkintaan verrattuna.

3 KHD ja kääntämisen universaalit

3.1 Katsaus KHD:n kääntämisen tutkimukseen

Narratologiassa alkuperäisen ja käännetyn narratiivin eroa ei ole juurikaan käsitelty, eikä kaunokirjallisten teosten narratologisessa analyysissä välttämättä tehdä mitään eroa alkuperäisen ja käännetyn tekstin välille (Schiavi 1996: 2). Syynä tähän voi olla kaunokirjallisen teoksen kerronnallisen rakenteen ymmärtäminen kielestä riippumattomaksi tekijäksi, joka siirtyy käännökseen automaattisesti (Lodge 1990: 4–5; ks. myös Rimmon-Kenan 1989: 159). Tarinaa pidetään tällöin representaatiostaan erillisenä kokonaisuutena, joka säilyy silloinkin, kun se esitetään toisella kielellä tai kokonaan toisella välineellä (kuten elokuvana); Chatman (1978: 20) kutsuu tätä tarinan käännettävyydeksi tai siirrettävyydeksi (*transposability*). Kerronnan ja kerrotun erottaminen toisistaan on kuitenkin mahdollista vain käsitteellisellä tasolla (ks. luku 2.1), sillä ”kaksi kertomusta ei koskaan kerro täsmälleen samaa tarinaa” (Ikonen 2003: 193). Kirjallinen kertomus välittyy lukijalle aina kielen kautta, ja Rimmon-Kenanin (1989: 164) mukaan kieltä kertomuksen välineenä olisikin tarkasteltava sen kerronnallisia tasoja – myös tarinaa – määrittävänä tekijänä.

Esimerkiksi Dorrit Cohn (1978: vi–vii) toteaa esipuheessaan teokseensa *Transparent Minds* – fiktiivisen tajunnankuvauksen kiistattomaan perusteokseen – että teoksessa lainattujen kirjallisuuskatkelmien käännökset ovat pitkälti hänen omiaan, joko alusta lähtien uudelleen käännettyjä tai julkaistujen käännösten pohjalta muokattuja, sillä olemassaolevat käännökset eivät useinkaan sisältäneet Cohnin käsittelyn kannalta keskeisiä tekstuaalisia piirteitä. Käännöstutkijat ovatkin toistuvasti vahvistaneet teoksen narratiivisen rakenteen ja kielen yhteyden: kerronnan rakenne ilmenee aina viime kädessä kielen välityksellä ja voi siksi muuttua käännosprosessissa, joka väistämättä muokkaa teoksen kieltä (Schiavi 1996: 2; Bosseaux 2004: 107; Valle 1993: 247–248). Tätä havainnollistavat myös luvussa 2 alustavasti esittämäni käännosesimerkit: tulkinnallisuudesta huolimatta KHD on *myös* kielellinen kategoria, eivätkä sen tekstuaaliset piirteet välity käännöksiin automaattisesti. Tekstin narratiivinen rakenne, aivan kuten tekstin muutkin merkitykset, muotoutuu tekstuaalisten piirteiden ja lukijan tulkinnan yhteisvaikutuksesta. Kääntäjän tulkinta, jonka kautta kaikki merkitykset kohdekielelle suodattuvat, vaikuttaa käännetyn narratiivin tekstuaalisiin piirteisiin, jotka puolestaan muokkaavat kohdekielisen lukijan tulkintaa.

Schiavi (1996: 14–15) on pyrkinyt havainnollistamaan eroa alkuperäisen ja käännetyn narratiivin välillä sisällyttämällä Chatmanin narratiivisen kommunikaation malliin (ks. kohta 2.1) käännetyn narratiivin tapauksessa sisäiskääntäjän tai implisiittisen kääntäjän (*implied translator*) käsitteen, jota tarvitaan käännetyn tekstin analyysissä aivan samoista syistä kuin implisiittisen tekijän käsitettä alkuperäisteksteissä. Kun teksti on suunnattu uudelle kohdeyleisölle, siihen sisältyy myös uusi implisiittinen lukija (*implied reader of translation*), joka näkyy käännetyn tekstin konkreettisissa kielellisissä valinnoissa samoin kuin implisiittinen lukija lähdetekstissä. Uudelleenkirjoittamiseen sisältyvä muokkaus heijastaa kääntäjän oletuksia lukijastaan. Käännöksessä narratiivin kommunikatiivinen tilanne ikään kuin kertautuu. Todellisen tekijän viesti kirjautuu alkuperäiseen tekstiin ja muuttuu tekstuaaliseksi tuotteeksi, joka itsessään sisältää lukijan tulkintaa ohjaavan implisiittisen tekijän, jonka todellinen lukija tekstin perusteella konstruoi (ks. Chatman 1990: 81, 84–85); samalla tavalla myös todellisen kääntäjän toiminta kirjautuu käännettyyn narratiiviin sen implisiittisenä kääntäjänä, joka jakaa käännöksen implisiittisen lukijan kanssa yhteisen kohdekulttuurin normeja ja standardeja koskevan viitekehyksen. Jos implisiittistä tekijää tarkastellaan ”tekstuaalisen tuotteen” sijaan Phelanin (2005: 45) termein ”agenttina, joka on vastuussa tekstin olemassaolosta”, käsitteen merkitys käännösten ja käännösanalyysin kannalta käy vielä ilmeisemmäksi: implisiittinen kääntäjä on se, mitä lukija (tutkija) voi käännöksen kielellisten ratkaisujen (käännöksen ja lähdetekstin vertailun) perusteella todellisesta kääntäjästä tietää. Schiavin (1996: 14-15) mallissa todellinen kääntäjä ottaa itselleen alkuperäisen tekstin implisiittisen lukijan funktion. Käännöksen todellinen lukija vastaanottaa jaetun viestin kahdelta eri taholta: toisen alkuperäiseltä tekijältä kääntäjän välittämänä ja tuottamana ja toisen, käännöksen kielen, suoraan kääntäjältä (emt. 14–15). Näin myös kerrontaan olennaisesti liittyvä välitteisyys (ks. Stanzel 1979/1984) kertautuu käännöksessä: kerronta näkökulmineen välittää fiktiivistä maailmaa koskevaa tietoa, joka puolestaan välittyy (tai ei välity) käännökseen.

Hermans (1996: 27) kuvaa eroa alkuperäisen ja käännetyn narratiivin välillä kääntäjän äänen tai diskursiivisen läsnäolon käsitteellä, joka voi olla näkyvää joko sinänsä, esimerkiksi kääntäjän huomautuksina, tai vain suhteessa lähdetekstiin. Hermansin artikkeli keskittyy näistä edelliseseen, kun taas jälkimmäistä edustaa itse asiassa kaikki käännöksiä ja lähdetekstejä keskenään vertaileva tutkimus, vaikka se ei havaittuja käännössiirtymiä nimenomaan kääntäjän äänen tekstuaalisina merkkeinä käsitteleisikään. Toisaalta esimerkiksi Bosseaux (2004: 108) mainitsee tarkastelevansa nimenomaan kääntäjän diskursiivisen läsnäolon heijastumista käännöksen narratologiseen rakenteeseen ja ennen kaikkea tekstin näkökulmaa välittäviin piirteisiin.

Näkökulman käsite sinänsä on varsin laaja, ja niin Bosseaux’n tutkimuksessa kuin monissa kerronnan näkökulman kääntämistä tarkastelevissa tutkimuksissa onkin keskitytty nimenomaan kertojan ja henkilön diskurssiin (vapaaseen epäsuoraan esitykseen). KHD:a sisältävissä konteksteissa näkökulman vaihdokset ja näkökulman kulloisenkin lähteen tunnistaminen (tai

monitulkintaisuus) ovat keskeisessä asemassa. Narratologiassa näkökulman vaihdoksista puhutaan, kun perspektiivi, josta tapahtumat koetaan, siirtyy tekstin sisällä agentilta toiselle, esimerkiksi kertojalta henkilölle, henkilöltä kertojalle tai henkilöltä toiselle henkilölle. Käännöksen näkökulman siirtymästä taas voidaan puhua silloin, kun näkökulman vaihdos ei välity käännökseen, tai näkökulma vaihtuu käännöksessä lähdetekstistä poiketen. Näkökulman siirtymän käsite liittyy *käännössiirtymän* käsitteeseen, joka voidaan määritellä sellaiseksi sanalliseksi muutokseksi, joka vaikuttaa uudelta suhteesta lähdetekstiin tai puuttuu sieltä, missä sitä olisi voinut odottaa (Shuttleworth & Cowie 1997: 153 mukaan Popovič 1970: 79, 85). Kun siis narratologinen näkökulman vaihdos havaitaan lineaarisesti saman tekstin sisällä, käännöksen näkökulman siirtymä ilmenee rinnakkaisesti lähde- ja kohdetekstin välillä.

Näkökulman siirtymä vaikuttaa usein myös tekstissä käytettyyn puhekattegoriaan tai kerronnan muotoon. Kun näkökulma siirtyy lähdetekstiin verrattuna lähemmäs kertojaa tai henkilöä, myös KHD voi muuttua KD:ksi tai HD:ksi. Aina näin ei kuitenkaan ole: näkökulman siirtyessä vain heikosti lähemmäs kertojaa tai henkilöä kerronnan muoto voi säilyä entisellään, joskaan ei välttämättä yhtä selvästi tunnistettavana kuin lähdetekstissä. Muutos puhekattegoriasta toiseen taas vaikuttaa aina tekstin näkökulmaan: kun lähdetekstin KHD:n korvaa käännöksessä KD tai HD, muuttuu lähdetekstin ainakin potentiaalisesti monitulkintainen näkökulma käännöksessä yksiselitteiseksi.

3.1.1 Tarkastellut tutkimukset

Vaikka KHD:n – tai yleensä tekstin näkökulman – kääntämisen tutkimus on toistaiseksi varsin hajanaista, on siinä kuitenkin tarkasteltu useiden eri kieliparien välillä ja eri käännössuuntiin tehtyjä käännöksiä. Tarkastelun kohteena on ollut KHD:n välittyminen ainakin käännöksiin englannista suomeen (Valtanen 1989; Valle 1993; Rouhiainen 2000; Karppinen 2002; Kuusi 2002, 2003, 2006a, 2006b; Rivinoja 2004, 2006), englannista ranskaan (Levenston & Sonnenschein 1986; Kittel 1992; Bosseaux 2004; Taivalkoski, tulossa [1999]; Taivalkoski-Shilov 2006), englannista saksaan (Kittel 1990), englannista hepreaan (Levenston & Sonnenschein 1986), englannista venäjään (Kuusi 2002, 2003 ja 2006), venäjästä englantiin (May 1994), venäjästä saksaan (Jekutsch 1995; Vykoupil 1995), venäjästä ranskaan (Kurt 2003), ranskasta venäjään (Kurt 2003), ranskasta saksaan (Kullman 1992), suomesta venäjään (Kuusi 2002, 2003), saksasta slovakkiin ja unkariin (Tommola 2006) ja saksasta unkariin ja unkarista saksaan (Tommolan 2006: 77 mukaan Canisius 1997). Tutkimuksissa analysoitu aineisto on monipuolista muutenkin kuin kielivalikoiman suhteen, sillä edustettuna on niin 1700-, 1800- kuin 1900-luvunkin kirjallisuutta käännöksineen, osassa tutkimuksista on vertailtu useampaa eri aikoina samalle kielelle tehtyä käännöstä ja lähdetekstiaineistoon kuuluu niin hän- kuin minäkerronnassakin esiintyvää KHD:a. Vain yhdessä suhteessa analysoitu aineisto on

täysin yhtenäinen: se on puhtaasti kaunokirjallista. Syynä lienevät toisaalta KHD:n esiintyminen ennen kaikkea fiktiivisissä teksteissä, toisaalta kaunokirjallisten käännösten runsaus ja saatavuus esimerkiksi journalististen tekstien käännöksiin verrattuna.

Yhteisestä aihepiiristään huolimatta tutkimukset poikkeavat toisistaan niin lähtökohdiltaan kuin menetelmiltäänkin. Osassa tutkimuksista KHD:n kääntämistä tarkastellaan käännöstieteellisistä lähtökohdista käsin (Bosseaux 2004; Valle 1993; Taivalkoski, tulossa [1999]; Karppinen 2002; Rivinoja 2004 ja 2006; Kuusi 2002, 2003 ja 2006), kun taas toiset lähestyvät käännöksiä lähinnä kirjallisuustieteen näkökulmasta (May 1994; Kittel 1992; Valtanen 1989). Koska kaikki tutkimukset eivät ota kantaa luvussa 2 käsiteltyihin KHD:n muotoon ja tarkkaan määrittelyyn liittyviin kiistakysymyksiin, on mahdollista, että tutkijat ovat rajanneet aineistonsa eri tavoin, jolloin tarkasteltava kerronnan muoto ymmärretään toisissa tutkimuksissa laajemmin kuin toisissa. Kun suurin osa mainituista tutkimuksista keskittyy nimenomaan KHD:n kääntämiseen, toiset (Taivalkoski, tulossa [1999] ja Jekutsch 1995) tarkastelevat useamman eri esitysmuodon kääntämistä, joista KHD on vain yksi (Jekutschilla tosin tarkastelun keskeisin kohde). Myös tarkkuus, jolla analyysin tuloksista tutkimuksissa raportoidaan, vaihtelee. Bosseaux (2004), Taivalkoski-Shilov (2006) ja Karppinen (2002) ilmoittavat määrällisesti, kuinka suuressa osassa analysoiduista katkelmista näkökulman siirtymiä on tapahtunut; valtaosassa tutkimuksista niitä kuitenkin kartoitetaan yleisesti lähinnä esittämällä esimerkkejä erilaisista tai eri syistä johtuvista siirtymistä ja kommentoimalla toisinaan yleisesti niiden yleisyyttä tai harvinaisuutta aineistossa. Pääosin laadullinen tutkimusote johtunee KHD:n tulkinnallisesta luonteesta; kerronnan muodon esiintymien ja käännöksissä havaittujen näkökulman siirtymien luokittelu ei ole aina yksiselitteistä. Aina käännöksissä havaitut näkökulman siirtymät eivät ole selviä, ja usein ne vain heikentävät KHD:a eriasteisesti niin, että sen erottaminen kerronnan kontekstista (tai harvemmin HD:sta) on vaikeampaa kuin lähdetekstissä. Näistä epäyhtenäisyyksistä huolimatta tutkimusten osoittama yleinen tendenssi on selvä: KHD:n väheneminen ja toisaalta kertojan osuuden voimistuminen tekstissä on tarkasteltuja käännöksiä yleisesti luonnehtiva ilmiö.

3.1.2 Näkökulman siirtymät

Tutkimuksissa raportoidaan tapauksista, joissa KHD-katkelman näkökulma siirtyy kokonaan kertojalle, kokonaan henkilölle tai henkilöltä toiselle ja katkelman kerronnan muoto muuttuu KHD:sta KD:ksi tai HD:ksi. Aina kerronnan muodon muutokset eivät kuitenkaan ole selviä, ja usein vaikutelma tietystä näkökulmasta yksinkertaisesti hämärtyy niin, ettei käännöksen näkökulmaa voi enää luokitella KD:ksi, HD:ksi tai KHD:ksi yhtä helposti kuin lähdetekstissä. Tässä luvussa tarkastelenkin kaikkia raportoituja muutoksia siirtyminä *kohti* kertojan tai henkilön diskurssia, en muutoksina KD:ksi tai

HD:ksi. Tätä käsittelytapaa puoltaa se, että tarkastelluissa tutkimuksissa muutosten luokitteluperusteet ja raportoinnin tarkkuus vaihtelevat: valtaosassa puhutaan vain HD:sta, KD:sta ja KHD:sta (tai suorasta, epäsuorasta ja vapaasta epäsuorasta esityksestä), mutta esimerkiksi Taivalkoski-Shilov (2006) soveltaa analyysiin McHalen puheen esittämisen muotojen typologiaa, jolloin kategorioita on perinteistä kolmijakoa enemmän. Aina tutkimuksissa ei myöskään eritellä, onko kyse (tutkijan näkökulmasta) selvästä kerronnan muodon muutoksesta vai ei; usein tutkija toteaa, että käännöksen diskurssi ”voidaan lukea” KD:na tai KHD:na (ks. esim. Bosseaux 2004: 117–118).

Tyypillisin tutkimuksissa raportoiduista siirtymistä on siirtymä kohti KD:a, jonka mainitsevat Levenston & Sonnenschein (1986: 54), Kittel (1990: 58, 63; 1992: 344), Bosseaux (2004: 113, 115), Taivalkoski-Shilov (2006: 144–146, 148–149, 151), Taivalkoski (tulossa [1999]), Vykoupil (1995: 194, 204, 216, 218), Jekutsch (1995: 174), Valle (1993: 251–252), Valtanen (1989: 70), Rouhiainen (2000: 119–121, 123), Kuusi (2002: 77–80; 2003: 28–29; 33–35; 2006a: 122, 126, 129–130; 2006b: 94–95, 97–99), Rivinoja (2004: 150), Karppinen (2002: 38, 83) ja Canisius (1997, Tommolan 2006: 77 mukaan). Käännetyssä narratiivissa nimenomaan kertojan näkökulma näyttää siis useimmiten valtaavan KHD-katkelmissa henkilöltä alaa.

Muutokset kohti henkilön diskurssia ovat harvinaisempia, ja niistä raportoivat Kittel (1992: 343), Bosseaux (2004: 113, 115), Taivalkoski-Shilov (2006: 144, 148–149), Taivalkoski (tulossa [1999]) ja Kuusi (2002: 79, 2003: 37). On mielenkiintoista, että lähes kaikissa näistä tapauksista kerronnan muoto muuttuu yksiselitteisesti HD:ksi. Tämä johtuu todennäköisesti siitä, että useimmiten siirtymä aiheutuu kokevaan subjektiin viittaavien kolmannen persoonan muotojen korvaamisesta ensimmäisen persoonan muodoilla (ks. kohta 3.3. alla), joka ei jätä diskurssiin juurikaan tulkinnanvaraa.

Näkökulman siirtymä lähdetekstin kokevalta subjektilta toiselle henkilöahmolle ovat havainneet Karppinen (2002: 38, 83), Rivinoja (2004: 150) ja Valtanen (1989: 71). Myös näissä tapauksissa siirtymät ovat yksiselitteisiä, ja syynä on nimenomaan henkilöviittausten manipulointi (ks. kohta 3.1.3).

KHD:n vahvistumisesta tai leviämisestä ympäröivään diskurssiin käännöksissä ovat raportoineet Kuusi (2002: 79–80, 2003: 35–36), Vykoupil (1995: 194) ja Jekutsch (1995: 175). Havainnot ovat kuitenkin satunnaisia, sillä koska mikään tutkimuksista ei ole varsinaisesti pyrkinyt tarkastelemaan muutoksia muista kerronnan muodoista KHD:ksi, aineistoksi on valittu lähdetekstin KHD-katkelmia ja niiden käännöksiä, jolloin muutoksia muista kerronnan muodoista KHD:ksi voi osua mukaan lähinnä silloin, kun katkelmassa KHD:n välillä keskeyttää – tai sitä ympäröi – HD tai KD.

Osassa tutkimuksista mainitaan erikseen, etteivät näkökulman siirtymät suinkaan koske jokaista tarkasteltua KHD-katkelmaa. Havaituista ongelmista huolimatta lähdetekstin näkökulma välittyy siis usein käännöksiin ongelmitta. Toisinaan tekstin narratiivinen rakenne on säilytetty lähdetekstistä poikkeavien kielellisten keinojen avulla; näkökulma saattaa säilyä kompensaation ansiosta

jopa silloin, kun käänнос ei sisällä KHD:n tärkeimpinä pidettynä tuntomerkkejä (Kittel 1992: 344–345; Kuusi 2003: 29–31, 36).

3.1.3 Kielelliset muutokset

Kuten jo Levenston & Sonnenschein (1986: 54) toteavat, KHD:n kielellisten tuntomerkkien karsiutuminen käännöksestä voi johtaa kerronnan muodon muutokseen. Yleensä KHD:n kääntämisistä tarkastelevissa tutkimuksissa mainitaankin, mistä tekstuaalisista muutoksista havaitut näkökulman siirtymät johtuvat.

Yhteenvetona voidaan sanoa, että siirtymät lähemmäs KD:a aiheutuvat esityksen selventämisestä tai tarkentamisesta tai sen muokkaamisesta kirjakielisempään tai muuten totunnaisempaan muotoon. Samat muutokset, jotka toisinaan siirtävät näkökulman kokonaan kertojalle, toisinaan vain voimistavat kertojan ääntä henkilön näkökulman kustannuksella.

Esitystä selventäviksi tai tarkentaviksi olen katsonut muutokset, joissa

1. esitykseen on lisätty alistava johtolause, joka ilmaisee eksplisiittisesti sekä diskurssin luonteen puhuttuna, ajateltuna tms. että usein myös sen lähteen (Kuusi 2006b: 97–98; 2003: 33; 2002: 62, 75) tai esitys on muuten alistettu johtolauseelle, esimerkiksi lisäämällä että-konjunktio (Taivalkoski-Shilov 2006: 146; Kittel 1990: 58; 1992: 344; Vykoupil 1995: 218; Kuusi 2002: 76);
2. henkilöviittauksia on tarkennettu korvaamalla kokevaan subjettiin viittaava yksikön kolmannen persoonan pronomini erisnimellä tai muulla tarkemmalla ilmauksella (Valtanen 1989: 71; Valle 1993: 251–252; Rouhiainen 2000: 119, 124; Kuusi 2003: 28–31; 2002: 42–46, 49–50, 52, 55, 67–68; Rivinoja 2004: 148–151; 2006: 123; Karppinen 2002: 81; Tommolán 2006: 77 mukaan Canisius 1977), korvaamalla kokevaan subjettiin viittaava persoonaton ilmaus erisnimellä (May 1994: 103; Kuusi 2006b: 94–95; 2002: 46) tai korvaamalla johonkuhun toiseen henkilöön viittaava pronomini substantiivilla tai demonstratiivipronominilla (Rouhiainen 2000: 119). Joskus KHD heikkenee lievästi tapauksissa, joissa englanninkielisessä lähdetekstissä kokevaan subjettiin viitataan indefiniittipronominilla *one*, kun taas suomennoksessa viittauskeinona on yksikön 3. persoonan pronomini, substantiivi *ihminen* tai yksipersonainen verbimuoto. Muutoksen seurauksena vaikutelma henkilön näkökulmasta saattaa heiketä, sillä yleistävästä luonteestaan huolimatta indefiniittipronomini viittaa myös ajattelevaan tai havaitsevaan henkilöön itseensä, mikä ei aina selvästi välity käännökseen. (Valtanen 1989: 72–76.)

Muutoksia, jotka muokkasivat esitystä kirjakielisemmäksi, ovat

1. toiston karsiminen tai korvaaminen synonyymisilla ilmauksilla tai muun näennäisesti redundantin informaation karsiminen diskurssista (Rouhiainen 2000: 120–121; Kuusi 2003: 34–35),
2. ”ylimääräisten” välimerkkien karsiminen tai korvaaminen neutraalimmalla vaihtoehdolla, kuten kysymysmerkin korvaaminen pisteellä, (May 1994: 93; Vykoupil 1995: 218); Rouhiainen 2000: 120–121; Kuusi 2006b: 99; 2002: 52–54; Bosseaux 2004: 116–118),
3. emfaattisten huudahdus- ja vahvistussanojen, täyteilmaisujen ja kliseiden sekä henkilön tunteita, asenteita ja arvotuksia osoittavien sanojen karsiminen, puhekielisten fraasien korvaaminen muodollisemmalla kielenkäytöllä ja ekspressiivisten huudahdusten korvaaminen emotionaalisen tilan ulkoisella kuvauksella (Rouhiainen 2000: 120–124; Valtanen 1989: 78; Kuusi 2003: 34; 2002: 55–56),
4. vaillinaisten tai katkonaisten virkkeiden täydentäminen tai niiden korvaaminen täydellisillä virkerakenteilla (May 1994: 104–105; Rouhiainen 2000: 120–121; Kuusi 2006b: 97–98; 2002: 66, 74),
5. epäkonventionaalisen lause- tai virkejaon korvaaminen neutraalimmalla, sujuvalla normaalikerronnalla (May 1994: 104–105; Bosseaux 2004: 116–118; Kuusi 2003: 34–35),
6. henkilön nykyhetkeen viittaavien deiktisten elementtien karsiminen tai korvaaminen kertojan aikakäsityksestä kertovilla deiktisillä elementeillä (Vykoupil 1995: 185; Bosseaux 2004: 120) ja
7. lähdetekstin preesensin korvaaminen menneen ajan muodolla (May 1994: 96–98; Vykoupil 1995: 218).

Erityisesti diskurssia kirjakielisemmäksi muokkaavien muutosten kohdalla kyse on usein usean muutoksen yhteisvaikutuksesta, sillä samassa käännöskatkelmassa esiintyy usein useampi tämäntyyppinen muutos yhdessä. Näistä muutoksista vaillinaisten ja katkonaisten virkkeiden täydentäminen voidaan näkökulmasta riippuen luokitella myös esitystä selventäväksi ja tarkentavaksi muutokseksi, sillä usein ne lisäävät käännöksen sellaista tietoa, joka on lähdetekstissä vain implisiittisesti läsnä. Lisäksi esimerkiksi välimerkkityksen karsimisessa ja lauserakenteen yksinkertaistamisessa voi usein olla kyse hyvin samantyyppisistä muutoksista.

Siirtymän KHD:sta HD:ksi puolestaan saattaa aiheuttaa henkilöviittausten muuttaminen: kokevaan subjettiin viittaavan yksikön kolmannen persoonan korvaaminen yksikön ensimmäisellä persoonalla tai, jos kokeva subjekti on kuulija, toisella persoonalla, aikamuodon muutos ja lainausmerkkien tai repliikkiviivojen lisääminen diskurssiin (Kuusi 2003: 37; 2002: 68–71, 74; Taivalkoski-Shilov 2006: 144, Taivalkoski, tulossa [1999]; Kittel 1992: 343; Bosseaux 2004: 120).

Näkökulman siirtymä lähdetekstin kokevalta subjektilta toiselle henkilöahmolle saattavat aiheuttaa henkilöviittausten muutokset, lähinnä kokevaan subjettiin viittaavan kolmannen persoonan pronominin korvaaminen eksplisiittisemmällä viittauskeinolla (esim. *hänen vaimonsa, miehensä*) (Valtanen 1989: 71; Rivinoja 2004: 150).

Tapauksissa, joissa KHD on vahvistunut käännöksessä lähdetekstiin verrattuna, syynä on syntaktisten yksiköitten lyhentäminen ja henkilön näkökulmasta kertovien deiktisten elementtien, huudahdusten, sanavalintojen tai välimerkkien lisääminen (Vykoupil 1995: 194; Kuusi 2002: 57, 61, 71) – siis henkilön osuuden vahvistaminen diskurssissa.

Muutoksia muista kerronnan muodoista KHD:ksi – joita tutkimuksissa käsitellään vain satunnaisesti – esiintyy ainakin tapauksissa, joissa KD:n parenteettinen johtolause on poistettu tai korvattu henkilön oletuksista kertovalla modaalisella adverbilla (Kuusi 2003: 35–36; 2002: 51, 62), kun KD:n erisnimen korvaa kolmannen persoonan pronomini tai HD:n ensimmäisen persoonan kolmas persoona tai KD:n väitelauseen kysymys tai huudahdus (Kuusi 2002: 62, 64–65, 73–74). Aina muutos KHD:ksi ei ole selvä: esimerkiksi Kittel (1990: 59) raportoi tapauksesta, jossa preesensin korvaaminen menneen ajan muodolla minä-kerronnassa muuttaa HD:n monitulkintaiseksi diskurssiksi, joka voisi kielipiillisesti olla yhtä hyvin kokevan minän KHD:a kuin kertojan objektiivinen kommentti.

3.1.3.1 Yleisimmät muutokset

Osa tekstuaalisista muutoksista, jotka estivät KHD:n välittymisen käännöksiin tai vaikeuttivat sitä, esiintyi vain yhden kieliparin tai käännösuunnan yhteydessä. Sellaisia muutoksia, jotka mainittiin useamman kuin yhden kieliparin tai käännösuunnan kohdalla, olivat

1. kokevaan subjettiin viittaavan kolmannen persoonan pronominin korvaaminen erisnimellä tai muulla tarkemmalla ilmauksella (käännöksissä englannista suomeen ja venäjään, venäjistä suomeen, suomesta venäjään, saksasta unkariin), kokevaan subjettiin viittaavan persoonattoman ilmauksen korvaaminen erisnimellä (käännöksissä englannista ja venäjistä suomeen, venäjistä englantiin),
2. välimerkityksen karsiminen tai korvaaminen totunnaisemmalla välimerkityksellä (käännöksissä englannista ranskaan, suomeen ja venäjään, venäjistä englantiin ja saksaan),
3. vaillinaisten tai katkonaisten lauseiden täydentäminen (englannista suomeen, venäjistä englantiin ja suomeen, suomesta venäjään),
4. alkuperäisen lause- tai virkejaon korvaaminen neutraalimmalla, sujuvalla normaalikerronnalla (englannista ranskaan ja suomeen, venäjistä englantiin)
5. kerronnan kuluvaan hetkeen viittaavien deiktisten määreiden karsiminen (englannista ranskaan, venäjistä saksaan)
6. diskurssin alistaminen johtolauseelle (englannista suomeen, ranskaan ja saksaan, suomesta venäjään, venäjistä suomeen) ja
7. kokevaan subjettiin viittaavan kolmannen persoonan korvaaminen ensimmäisellä tai toisella persoonalla (englannista suomeen ja ranskaan, venäjistä suomeen, suomesta venäjään).

Yleistäen voidaan siis sanoa, että KHD:n välittyminen käännöksiin voi estyä tai vaikeutua, kun KHD:n kokevaan subjektiin viittaava kolmannen persoonan pronomini korvataan erisnimellä, muulla korvaavalla ilmaisulla kuten substantiivilla, kun kolmannen persoonan muodot korvataan ensimmäisen persoonan muodoilla, kun esitystä muokataan kirjakielisemmäksi tai se alistetaan johtolauseelle. Muutetut piirteet – viittaus kokevaan subjektiin kolmannen persoonan pronominilla, johtolauseettomuus ja toisaalta suoralle esitykselle tyypilliset rakenteet – mainitaankin yleensä KHD:n perustuntomerkeinä. Kun käänösprosessissa tehdyt kielelliset muutokset siis kohdistuvat KHD:n tuntomerkkeihin, ei alkuperäinen näkökulma välttämättä välity käännökseen.

3.1.3.2 Tilannesidonnaisuus

Vaikka pientenkin kielellisten muutosten vaikutus käännöksen näkökulmaan voi olla suuri, seuraukset ovat kuitenkin aina jossain määrin tilannesidonnaisia. Sama kielellinen muutos ei aina vaikuta samalla lailla KHD:n välittymiseen. Koska KHD:n tuntomerkkien painoarvo kerronnan muodon tunnistamisen kannalta ei ole vakio, vaan riippuu pitkälti kontekstista, myöskään käännettäessä tehdyt muutokset eivät vaikuta kaikissa konteksteissa samalla lailla.

Keskeisenkään KHD:n tuntomerkin katoaminen käännöksestä ei välttämättä ole ratkaisevaa käännöksen näkökulman kannalta. Esimerkiksi henkilöviittausten kääntämisen merkitystä korostavista tutkimustuloksista huolimatta edes kokevaan subjektiin viittaavan kolmannen persoonan pronominin korvaaminen erisnimellä ei aina siirrä näkökulmaa kertojalle, jos muut henkilön diskurssin piirteet ovat katkelmassa riittävän vahvoja (Kuusi 2003: 29–31). Näin kielen luonnollinen redundanssi palvelee KHD:n välittymistä käännökseen, sillä muutoksista huolimatta näkökulma saattaa säilyä muiden sitä osoittavien kielellisten merkkien ansiosta (Levenston & Sonnenschein 1986: 58; Bosseaux 2004: 117; Kuusi 2003: 30–31). Käänös voi myös säilyttää lähdetekstin näkökulman siitä poikkeavien kielellisten keinojen avulla (Kittel 1992: 345; May 1994: 97). Näkökulman tai sen indikaattoreiden kompensoiminen voi myös tapahtua muualla tekstissä: kääntäjät voivat korvata näkökulman hämartyksen yhtäällä vahvistamalla sitä jossain toisessa tekstinkohdassa (Levenston & Sonnenchein 1986: 53). Siksi yksittäisten virkkeiden tarkastelu ei välttämättä auta arvioimaan, kuinka teoksen näkökulmarakenne kokonaisuudessaan on välittynyt käännökseen.

On mahdollista, että erityyppinen ja erilaisissa tekstikohdissa esiintyvä KHD välittyy käännöksiin eri lailla. Valtasen (1989) mukaan havaintoa välittävä KHD välittyy käännöksiin yleensä hyvin, sillä sen tärkeimmät tuntomerkit ovat sanasto ja deiktiset viittaukset, jotka pääsääntöisesti välittyvät käännöksiin ongelmitta, kun taas suomentamisen kannalta ongelmallisia persoonapronomineja havaintoa välittävässä KHD:ssa ei yleensä esiinny. Samoin näkökulman vaihdokset lukujen vaihtuessa ja keskellä virkettä välittyvät käännöksiin paremmin kuin näkökulman vaihdokset kappaleiden vaihtuessa ja keskellä kappaletta. (Valtanen

1989: 80.) Myös Kuusi (2002: 85) toteaa, että joskus kääntäjät näyttävät välttelevän siirtymiä KHD:in uuden kappaleen alussa, ja pyrkivät pohjustamaan siirtymää muuttamalla kappaleen ensimmäiset virkkeet kertojan näkökulmasta tapahtuvaksi, henkilön ajatuksiin johdattavaksi kuvaukseksi.

Käännöksissä tapahtuneita näkökulman siirtymiä arvioidessa on myös olennaista muistaa, että KHD on ennen kaikkea tulkinnallinen kategoria. Kuten Levenston ja Sonnenschein (1986: 55) toteavat, tekstin näkökulman määrittelyminen jollekulle kerronnan agentille kuuluvaksi on pikemminkin tulkintakysymys kuin lingvistinen fakta ja näkökulman kielelliset indikaattorit loppujen lopuksi vain piirteitä, jotka todennäköisesti ohjaavat lukijan tulkintaa tiettyyn suuntaan.

3.1.4 Siirtymien vaikutus tekstin tulkintaan

Levenston ja Sonnenschein (1986: 55) pitävät käännöksen näkökulmaa vääristyneenä, jos se ei ole säilynyt samanlaisena kuin lähdetekstissä – yksiselitteinen yksiselitteisenä, moniselitteinen moniselitteisenä, ja ellei käännös säilytä myös lähdetekstiin kuuluneita näkökulman vaihtoksia. Kaikissa tutkimuksissa näkökulman siirtymiä ei tuomita yhtä suorasanaisesti, mutta kaiken kaikkiaan näkökulman tai kerronnan muodon välittyminen käännökseen nähdään kuitenkin osana käännöksen ekvivalenssia kaunokirjallisen rakenteen tasolla (ks. esim. Valle 1993: 246). Ennen kaikkea käännettäessä tapahtuneiden kerronnan muodon muutosten katsotaan voivan estää lähdetekstin KHD:n funktioiden toteutumisen käännöksessä. Näkökulman siirtyminen kokonaan kertojalle voi johtaa esimerkiksi KHD:in liittyneen ironian, empatian ja monitulkintaisuuden katoamiseen käännöksestä. (May 1994: 106–107; Levenston & Sonnenschein 1986: 55; Rouhiainen 2000: 112; Kuusi 2003: 35, 37; Karppinen 2002: 76.)

Toisinaan näkökulman siirtymä voi johtaa muutokseen henkilökuvassa, diskurssin totuusarvossa tai jopa juonenkulussa. Usein nämä seuraukset punoutuvat yhteen niin, että yksi tuo mukanaan toisen. Silloin, kun KHD luo vaikutelman henkilön mielenliikkeiden välittömästä seuraamisesta, esityksen muuttuminen kertojan diskurssiksi voi johtaa siihen, että tunne pääsystä henkilön tietoisuuteen katoaa; vaikutelma henkilön tunteista laimenee ja lukijan kokemus siitä, että hän seuraa henkilön tunnekuohua läheltä tai jopa osallistuu siihen, vaihtuu ulkoapäin tapahtuvaksi kuvaukseksi (Rouhiainen 2000: 119–121; Kuusi 2003: 33–34; 2006b: 98; ks. myös Bosseaux 2004: 121). Juuri etääntyminen henkilöstä voi puolestaan heikentää vaikutelmaa kertojan empatiasta henkilöä kohtaan ja sitä kautta lukijan kokemaa empatiaa ja samastumista henkilöön.

Se, kenen näkökulmasta henkilön ajatukset tai tunteet esitetään, henkilön itsensä vai kertojan, voi vaikuttaa myös siihen, tuntuuko henkilö olevan itse tietoinen tunteistaan tai ajatuksistaan vai ei, mikä puolestaan muokkaa tekstin pohjalta muotoutuvaa henkilökuvaa. Kun henkilön ekspressiivinen ilmaisu

muuttuu kertojan objektiiviseksi toteamukseksi koetusta tunnetilasta, tekstistä ei välttämättä enää käy esille, miten henkilö omat tunteensa kokee ja mitä niistä itse ajattelee. Kuten Cohn (1978) toteaa, mitä suuremmasta esityksestä on kyse, sitä selvemmin sen välittämät ajatukset ovat verbalisoituja, ja siksi myös tiedostettuja (emt. 139). Kun käänнос siirtyy lähdetekstiin nähden askelen epäsuorempaan suuntaan, myös vaikutelma diskurssista henkilön verbalisoimana – ja siksi tiedostamana – heikkenee.

Syntaksin kirjakielistäminen voi johtaa siihen, että kokeva subjekti vaikuttaa käänöksessä lähdetekstiä rauhallisemmalta ja hallitummalta. Samalla vaikutelma henkilön ajatusprosessin välittömästä seuraamisesta katoaa. Ero kertojan ja henkilön diskurssien välillä pienenee, mikä myös vaikeuttaa KHD:n tunnistamista. (Rouhiainen 2000: 120–121.)

Toisaalta KHD:n muuttuminen KD:ksi voi vaikuttaa lukijan tulkintaan diskurssin sisällön totuusarvosta, ja henkilön mielipiteestä tai harhaluulosta voi paisua kertojan objektiivinen toteamus (Kuusi 2003: 29, 2006b: 94–95; Rivinoja 2004: 142, 150). Myös käsitys tapahtumien kulusta voi muuttua, kuten Valtasen (1989: 70–71) esimerkissä Virginia Woolfin romaanista *To the Lighthouse*. Ote on osa pidempää katkelmaa, jonka näkökulma kuuluu rouva Ramsaylle: siinä kokevan subjektin – johon viitataan persoonapronomilla *she* – mieleen tulee kesken kaiken aikaisemmin käyty keskustelu herra Ramsayn kanssa, joka saa hänet vertailemaan miehensä ja omaa asennettaan elämään. Suomennoksessa vaikuttaa kuitenkin siltä, kuin keskustelu sijoittuisi henkilön (johon nyt viitataan *rouva Ramsayna*, *hänen vaimonaan* ja taas *rouva Ramsayna*) nykyhetkeen. Kun näkökulma henkilöviittauksen muutoksen seurauksena siirtyy ensin kertojalle ja sitten – henkilöviittauksen *hänen vaimonsa* myötä – herra Ramsaylle, myös katkelman sisällön ymmärtäminen rouva Ramsayn muistumaksi vaikeutuu.

They had all their little treasures ... And so **she** went down and said to her husband, Why must they grow up and lose it all? Never will they be so happy again. And he was angry. Why take such a gloomy view of life? he said. It is not sensible. For it was odd; and **she** believed it to be true; that with all his gloom and desperation he was happier, more hopeful on the whole, than **she** was (...)

Woolf, To the Lighthouse (Valtanen 1989: 70)

Heillä kaikilla oli pikku aarteensa ... Ja sitten **rouva Ramsay** meni alakertaan ja sanoi miehelleen: - Miksi heidän täytyy kasvaa ja menettää tämä kaikki? He eivät enää koskaan tule olemaan yhtä onnellisia. Ja herra Ramsay oli vihainen. Miksi suhtautua elämään niin synkästi, hän sanoi. Se ei ole järkevää. Oli näet outoa, ja **hänen vaimonsa** uskoi asian niin olevan, että murjottamisestaan ja epätoivostaan huolimatta hän oli kaiken kaikkiaan onnellisempi ja toiveikkaampi kuin **rouva Ramsay** (...)

Kaila (Valtanen 1989: 70–71)

Kittelin (1990: 63) esimerkissä minä-kerronnasta lähdetekstin KHD muuttuu käännöksessä monitulkitseväksi esitykseksi, joka voisi olla yhtä hyvin kertovan kuin kokevankin minän diskurssia. Samalla lähdetekstissä kokevan minän varovaisesta epäilystä tulee käännöksessä kertovan minän retrospektiivinen oikeutus entisen, kokevan minän toiminnalle. Myös Jekutsch (1995: 174) mainitsee havaitsemiensa näkökulman siirtymien selventävän ja yksinkertaistavan päähenkilön motiiveja ja tapahtumien kulkua.

Vaikka yksittäisten kerronnan muodon muutosten vaikutusta tekstin kokonaisvaltaiseen tulkintaan onkin vaikea arvioida, Bosseaux (2004: 110, 121) toteaa, että näkökulmaan tai fokalisaatioon liittyvät muutokset voivat johtaa tekstin luoman yleivaikutelman tai tekstin tunnun muuttumiseen. Erityisesti toistuvina näkökulman siirtymät voivat vaikuttaa merkittävästikin tekstin narratologiseen rakenteeseen: moniäänisyyden häviäminen voi johtaa tekstin standardisaatioon ja KHD:n korvaaminen muilla kerronnan muodoilla estää kirjailijan tyylin välittymisen käännökseen (Taivalkoski, tulossa [1999]; May 1994: 104–105; Valle 1993: 252).

3.1.5 Syyt muutoksiin

Syyksi kielellisiin muutoksiin, jotka aiheuttavat ongelmia KHD:n välittymisessä käännöksiin, on ehdotettu kieliopin ja tyylikonventioiden asettamia rajoituksia, kohdekulttuurin poetiikkaa ja kohdeyleisön odotuksia sekä kääntäjän pyrkimystä selventää tekstiä. Lisäksi KHD:n välittymiseen saattaa vaikuttaa se, onko kääntäjä tietoinen lähdetekstin KHD:sta, kerronnan muodon muuttumisesta käännöksessä ja muutoksen merkityksestä tekstin tulkinnalle.

3.1.5.1 Kielikohtaiset ongelmat

KHD:n kääntämiseen liittyvien ongelmien on ehdotettu johtuvan lähde- ja kohdekielen kieliopin ja tyylikonventioiden välisistä eroista. Levenston ja Sonnenschein (1986: 56) ehdottavat, että olemassaolevien käännösten virheanalyysin lisäksi näkökulmaan liittyviä käännösongelmia voitaisiin ennakoita kontrastiivisen kielentutkimuksen avulla silloin, kun lähde- ja kohdekieli poikkeavat toisistaan jonkin KHD:n tai fokalisaation tuntomerkinä pidetyn kielellisen piirteen suhteen. Ajatus on toiminut kimmokkeena useammalle KHD:n suomentamista tarkastelevalle tutkimukselle (ks. Valtanen 1989; Valle 1993; Rouhiainen 2000; Karppinen 2002; Rivinoja 2004, 2006). Näiden tutkimusten pääpaino on ongelmissa, joita aiheuttaa englannin he- ja she-pronominien suomentaminen eli kääntäminen kielelle, jossa on vain yksi yksikön kolmannen persoonan pronomini, joka ei ilmaise tarkoitteensa sukua. Kun pronominin suku takaa henkilöviittausten selvyyden lähdetekstissä, mutta ei kohdetekstissä, on jälkimmäisessä turvauduttava muihin keinoihin viittaussuhteiden selventämiseksi. Korvaavat keinot voivat kuitenkin muuttaa

alkuperäistä näkökulmaa. Ongelmaa käsitellään nimenomaan KHD:n suomentamiseen liittyvänä kielikohtaisena ja kielten rakenteellisista eroista johtuvana ongelmana. Onkin luontevaa olettaa, että KHD:n käyttö on vapaampaa kielissä, joissa on englannin tapaan kaksi yksikön kolmannen persoonan pronominia; samanlaisista ongelmista käännoksissä saksasta unkariin (jossa on suomen tavoin vain yksi kolmannen persoonan pronomini) on raportoinut Canisius (1997, Tommolan 2006: 77 mukaan). Toisaalta ero ei kuitenkaan vaikuta KHD:n esiintymiseen alunperin näillä kielillä kirjoitetuissa teksteissä, sillä alunperin suomenkielisessä KHD:ssa henkilöviittauksen selvyyteen liittyvät ongelmat on ratkaistu muilla tavoin (ks. Rivinoja 2006: 122 ja *passim*; Rouhiainen 2000: 116–117). Lisäksi samanlaisia ongelmia esiintyy myös käännoksissä venäjään huolimatta siitä, että venäjässä on englannin tapaan kaksi yksikön kolmannen persoonan pronominia, jotka ilmaisevat tarkoitteensa suvun (Kuusi 2003: 29; 2006b: 97). Yksikön kolmannen persoonan pronominin korvaamisesta aiheutuvat näkökulman siirtymät käännoksissä eivät siis voi olla ainakaan puhtaasti lähde- ja kohdekielten pronominijärjestelmien eroista johtuva ongelma.

Muiksi mahdollisiksi näkökulman kääntämistä vaikeuttaviksi piirteiksi Levenston ja Sonnenschein (1986: 56–57) ehdottavat näkökulman indikaattorina toimivaa sosiolektistä variaatiota (johon sisältyy myös maantieteellisten murteiden käyttö tekstissä), oikeinkirjoitusta ja muita puhetapaa ilmaisevia graafisia keinoja sekä lähdekielen sanoja, joilla on voimakkaita konnotaatioita, joita niiden kohdekielisillä vastineilla ei ole. KHD:n kääntämistä tarkastelevissa tutkimuksissa ei kuitenkaan ainakaan toistaiseksi ole raportoitu näiden piirteiden vaikeuttavan lähdetekstin näkökulman välittymistä käännoksiin.

Kielikohtaisia tekijöitä KHD:n karsiutumisen syyksi ovat ehdottaneet myös May (1994) ja Bosseaux (2004), joista edellisen mukaan ongelmia aiheuttaa englanti kohdekielenä, jälkimmäisen mukaan taas englanti lähdekielenä. Mayn (1994: 89–91) mukaan tietyt venäjän syntaktiset piirteet, ennen kaikkea preesensin ja persoonattomien rakenteiden runsas käyttö, tekevät kielestä erityisen sopivan KHD:n tarpeisiin, mutta toisaalta vaikeuttavat venäjänkielisen KHD:n kääntämistä englantiin, sillä englannissa subjekti ja objekti on erotettava toisistaan ja persoona- ja aikamuoto ilmaistava venäjää selvemmin. Preesensin käyttö venäjän tapaan KHD:n aikamuotona vaatisi englannin kielen tietoista manipulointia, sillä preesens tai venäjälle tyypilliset kopulan puuttumisesta johtuvat ”ajattomat” ilmaukset kuulostaisivat englannissa oudoilta (emt. 97–98).

Bosseaux (2004: 113–114) taas arvioi kielten välisten rakenteellisten erojen olevan syynä KHD:n vähenemiseen tai heikkenemiseen englannista ranskaan käännettyissä teksteissä. Vaikeudet johtuisivat ennen kaikkea kielten erilaisista temporaalijärjestelmistä: kun englannissa samaa muotoa käytetään sekä kerronnassa että KHD:ssä, ranskassa aikamuoto voi erottaa KHD:n kerronnasta, sillä menneen ajan muodoista *passé simple* esiintyy kerronnassa, kun taas *imparfait* KHD:ssa. Englannissa myös deiktisten elementtien käyttö on joustavampaa kuin ranskassa, jossa raportoivan, välittävän diskurssin näkökulmaa suositaan välitetyn puhujan näkökulman kustannuksella. Deiktisiin

elementteihin kohdistuvia muutoksia onkin epäilty yhdeksi syyksi siihen, että ranskannoksissa englannin KHD muuttuu usein epäsuoraksi tai suoraksi esitykseksi. (Ks. myös Taivalkoski-Shilov 2006: 138–139.)

Kuitenkin sekä Mayn että Bosseaux'n aineistossa KHD on välittynyt toisiin käännöksiin paremmin kuin toisiin, ja nimenomaan käännöksistä uudemmat ovat säilyttäneet lähdetekstin näkökulmarakenteen uskollisemmin. Tulosten perusteella ei siis voida päätellä, että Englanti sopisi KHD:n käyttöön sen paremmin tai huonommin kuin muutkaan kielet. Sen sijaan ne – samoin kuin KHD:n kolmannen persoonan pronominien suomentamista tarkastelevat tutkimukset – osoittavat, että alkuperäisen näkökulmarakenteen välittämiseen pyrkivän kääntäjän tulisi kiinnittää erityistä huomiota KHD:n tuntomerkkeinä kussakin kielessä toimivien kielellisten piirteiden kääntämiseen ja pyrkiä kompensoimaan kielijärjestelmien eroista aiheutuvat menetykset erottamalla KHD kontekstistaan kullekin kielelle ominaisten keinojen avulla.

Jo KHD:n kääntämisen osoittautuminen ongelmalliseksi eri kielipareja tarkastelevissa tutkimuksissa osoittaa, etteivät KHD:n kääntämisen ongelmat johdu ainakaan yksinomaan tietyn kielen tai kieliparin erityispiirteistä. Myöskään kaikki KHD:a käännöksissä heikentävät muutokset eivät näytä liittyvän kielten väliin eroihin: esimerkiksi johtolauseen lisääminen diskurssiin ei ole minkään kohdekielen sinänsä edellyttämä muutos. On siis etsittävä muita syitä siihen, miksi lähdetekstin KHD ei aina välity käännöksiin.

3.1.5.2 Kohdekulttuurin vaikutus

Kohdekulttuurin poeettiset normit ja kohdeyleisön odotukset ovat toinen syy, jonka on usein ehdotettu johtavan KHD:n heikkenemiseen käännöksissä. Kääntäjän ratkaisuja voikin ohjailla hänen käsityksensä siitä, mitä kohdekielen kirjallisessa kulttuurissa pidetään tyylillisesti hyväksyttävänä. Kohdekulttuurin vaikutusta tutkijat ovat nähneet niin KHD:n yksittäisten tuntomerkkien kuin myös koko kerronnan muodon käsittelyssä.

Yksittäisiä kielellisiä piirteitä, joiden on ehdotettu karsiutuvan käännöksistä eri kohdekulttuurien vaikutuksesta, ovat puhutulle tai muuten epämuodolliselle kielelle tyypilliset piirteet, ekspressiivinen välimerkitys ja emotionaalinen kielenkäyttö yleensä. Levenston ja Sonnenschein (1986: 51–52) toteavat, että lähde- ja kohdekulttuurien erilaiset kirjalliset normit voivat johtaa henkilön näkökulman indikaattorina toimivan epämuodollisen kielenkäytön välttelyyn. Esimerkkinä he mainitsevan pitkään vallinneen pyrkimyksen pitää hepreankielisen käännöskirjallisuuden kieli ”korkeakirjallisena” – hepreankieliselle kirjallisuudelle ”sopivana” – minkä seurauksena esimerkiksi Joycen *Dubliners*-romaanin hepreankielisessä käännöksessä alkuperäinen näkökulma on usein kadonnut (emt. 53).

May (1994: 93) arvelee, että KHD:n välittymistä haittaava ekspressiivisten välimerkkien karsiminen käännöksissä venäjistä englantiin johtuu englanninkielisen kirjallisuuden konventioista ja liittyy englanninkielistä

kirjallisuutta luonnehtivaan laajempaan tendessiin karttaa emotionaalista kielenkäyttöä. Myös toiston karsimisen syynä hän pitää englannin kirjallisia konventioita, jotka suosivat toiston sijaan leksikaalista ja syntaktista vaihtelua (May 1994: 112, 18).

Myös Rouhiainen (2000: 124) olettaa, ettei KHD:lle tyypillisten puhutun kielen piirteiden välttelyssä ole kyse lähde- ja kohdekielen välisistä puhtaasti kielellisistä eroista, vaan pikemminkin kääntäjien oletuksesta, ettei kohdeyleisö hyväksyisi puhutun kielen rakenteita kirjoitetussa kielessä ja näkisi ne tyylivirheinä – eikä välttämättä edes kirjailijan, vaan mahdollisesti nimenomaan kääntäjän virheinä. Hän olettaakin KHD:n puhekielisten syntaktisten rakenteiden muokkaamisen kirjakielisemmiksi ja erityisesti niihin sisältyvän toiston karsimisen johtuvan osittain kirjailijan runsaasti käyttämien toistorakenteiden saamasta kritiikistä; toiseksi syyksi hän ehdottaa kääntäjän pyrkimystä pitää teksti riittävän lyhyenä (emt. 121). Samoin Kittel (1990: 58–59) on ehdottanut pyrkimystä tyyllilliseen vaihteluun syyksi KHD:a heikentäviin muutoksiin.

Saksasta unkariin tehtyjä käännöksiä tarkastellut Canisius (1997, Tommolan 2006: 74, 77 mukaan) katsoo KHD:n karsiutumisen käännöksistä voivan toisinaan johtua kielten välisten erojen ja kohdekielisten tekstikonventioiden yhteisvaikutuksesta: silloin, kun kääntäjä joutuu viittaussuhteiden selvyiden vuoksi korvaamaan lähdeteksin persoonapronominin substantiivilla, hän saattaa konventionaalisuuden nimessä myös säilyttää lähdetekstin menneen ajan muodon sen sijaan, että käyttäisi kohdekielisen KHD:n vaatimaa preesensia, sillä toisen KHD:n tuntomerkin (preesensin) säilyttäminen vaikuttaisi oudolta kontekstissa, jossa toisesta (pronominiviittauksesta) on täytynyt luopua.

Syynä KHD:n kääntämisen ongelmiin voi olla myös kohdekulttuurin suhtautuminen pikemminkin KHD:iin sinänsä kuin sen yksittäisiin kielellisiin tuntomerkkeihin. Kittel (1990: 60, 65) pitää KHD:n muuttumista KD:ksi Charles Brockden Brownin teoksen *Edgar Huntly* (1799) saksannoksessa vuodelta 1857 kääntäjän mukautumisena kohdekulttuurin vallitseviin kielellisiin ja kirjallisiin käytäntöihin ja olettaa kääntäjän noudattaneen aikansa kohdekulttuurin konventioita korvatessaan KHD:n totunnaisemmilla esitysmuodoilla sen sijaan, että olisi jäljitellyt Brownin vierasta kerrontatekniikkaa kohdekielellä. May (1994: 90, 107) taas arvelee KHD:n kärsivän käännöksissä englantiin ennen kaikkea siksi, ettei englanninkielinen tutkimus pitkään kiinnittänyt KHD:iin riittävää huomiota ja näin aliarvioi sen merkitystä. Tämä asennoituminen on Mayn mukaan vaikuttanut kääntäjiin, jotka ovat taipuvaisia pysyttämään turvallisiksi koettujen muotojen puitteissa ja välttelevät siksi kerronnan muotoa, jonka käyttöön kohdekielinen kirjallinen kulttuuri ei rohkaise.

Myös kohdekulttuurin historiallisella kehityksellä on arveltu olevan vaikutusta KHD:n kääntämiseen niin, että KHD välittyisi ajallisesti myöhempiin käännöksiin varhaisempia käännöksiä paremmin (Levenston & Sonnenschein 1986: 52; Bosseaux 2004: 114–115, 121; Kurt 2003: 504³⁰; Kuusi 2003: 38;

³⁰ Kurt (2003) ei kuitenkaan katso ranskasta venäjään tehtyjen käännösten evoluution johtuvan muutoksista vastaanottavassa kulttuurissa sinänsä, vaan kääntäjien parantuneesta

Vykoupil 1995: 216, 220). Lähdetekstin näkökulmarakenteen katsotaan välittyneen esimerkiksi Pevearin ja Volokhonskyn uusiin englanninkielisiin Dostojevski-käännöksiin huomattavasti aikaisempia käännöksiä paremmin (Jones 1990/1997: xix; May 1994: 52–54; Venuti 1998: 312). Toisaalta myös päinvastaisia tutkimustuloksia on saatu. Taivalkoski-Shilovin (2006) nimenomaan KHD:n kääntämisen historiallista kehitystä tarkasteleva artikkeli osoittaa, etteivät uudemmat käännökset välttämättä säilytä lähdetekstin näkökulmaa vanhempia käännöksiä paremmin (emt. 148); myös Kullman (1992: 332) mainitsee, että taipumus selittää lähdetekstin tulkinnanvaraisuuksia oli selvä vielä uusimmissa tarkastelluissa käännöksissä. Luonnollisesti kyse voi olla siitä, kuinka tuoreita analysoidut uudemmat käännökset ovat; Taivalkoski-Shilovin tarkastelemat uudet käännökset vuosilta 1951, 1955 ja 1964 voivat antaa erilaisen kuvan käännösten kehityksestä kuin esimerkiksi 1990- tai 2000-luvun käännökset (Taivalkoski-Shilov 2006: 152); myös Kullmanin (1992) aineisto koostuu vain vuoteen 1930 mennessä tehdyistä käännöksistä. Taivalkoski-Shilov (2006: 152–153) kuitenkin päättelee, ettei KHD:n väheneminen käännöksissä voi johtua kohdekulttuurin poetiikasta, sillä kääntäjät näyttävät välttelevän KHD:a riippumatta siitä, kuinka yleistä se on kohdekielisessä kirjallisuudessa käännöksen tekoajankohtana.

Ei kuitenkaan ole selvää, että alun perin kohdekielellä kirjoitettua kirjallisuutta koskevat poeettiset normit olisivat suoraan sovellettavissa käännettyyn kirjallisuuteen. Se, että KHD:n kääntämisen ongelmassa on nähty kohdekulttuurin vaikutusta kohdekielen, -kulttuurin ja käännöksen ajankohdan vaihdelleessa, saattaakin kertoa siitä, ettei kyse ole yksittäisen kohdekulttuurin poetiikasta, vaan käännekirjallisuuden yleensä kohdistuvista odotuksista ja asenteista. Vaikka esimerkiksi May (1994: 107) epäileekin englantia KHD-kieliseksi kulttuuriksi, kerronnan muotoa on kuitenkin esiintynyt alunperin englanniksi kirjoitetussa kirjallisuudessa jo pitkään, ainakin 1700-luvulta alkaen. Toisaalta englanninkielisen KHD:n kääntämistä tarkastelevat tutkimukset (ks. esim. Kittel 1990; Rouhiainen 2000; Bosseaux 2004; Kuusi 2003; Rivinoja 2004) ovat osoittaneet, ettei myöskään englanninkielinen KHD aina välity käännöksiin muille kielille – ei edes venäjään, jota May (1994: 89, 91) pitää KHD:n käyttöön erityisen soveliaana niin kielen kuin kulttuurinkin puolesta. Rouhiainen (2000: 124) ehdottaakin syyksi KHD:n heikkenemiseen käännöksissä lukijoiden erilaisia odotuksia käännettyä ja alunperin kohdekielellä kirjoitettua kirjallisuutta kohtaan – tai kääntäjän oletuksia lukijoiden odotuksista (vrt. Schiavin *käännöksen sisäislukija*). Kääntäjän kielelliset valinnat voivat paljastaa kääntäjän omaksumat ja noudattamat, kohdekulttuurista kumpuavat asenteet tiettyä lähdetekstiä kohtaan, tai käännettyä kirjallisuutta kohtaan yleensä (Lefevere 1992: 91). Vaikuttaa siltä, että usein kohdekulttuurin käännöksiin kohdistamat poeettiset odotukset laahaavat ajallisesti jäljessä siitä poetiikasta,

lähdekielen hallinnasta, jonka ansiosta ranskan *conditionnel-futur du passé* on tulkittu uudemmissa käännöksissä temporaalisena, ei enää varhaisempien käännösten tapaan virheellisesti modaalisen rakenteena (emt. 504).

jota alun perin kohdekielellä kirjoitettuihin teksteihin sovelletaan. Kulttuureilla on ikään kuin eräänlaiset kaksoisstandardit toisaalta omaa, toisaalta käännettyä kirjallisuutta kohtaan. (Lefevere 1998: 53.) Vanderauwera (1985: 85–86) toteakin, että käänнос voi olla narratiivina selvästi lähdetekstiään konventionalisempi, vaikka kohdekulttuurin kirjallisuudessa olisikin malleja lähdetekstin kaltaisille uudemmille ja kokeellisemmille muodoille. Muutosten syynä ovat siis kääntäjien oletukset siitä, kuinka paljon outoutta kohdeyleisö käännökseltä odottaa ja hyväksyy (emt. 115–117). Kaksoisstandardit voivat toki vaikuttaa toisinkin päin: on tapauksia, joissa kohdekieliseen kirjallisuuteen pyritään tuomaan käännöksinä markkinoitujen ”lumekäännösten” kautta innovaatioita, joita alun perin kohdekielellä kirjoitetuilta teksteiltä ei hyväksyttäisi (Touy 1984: 83). KHD:n kääntämisessä vallitseva tendenssi näyttää kuitenkin olevan käännöksen muokkaaminen alun perin kohdekielellä kirjoitettua kirjallisuutta tiukemmilla – tai konventionalisemmilla – ehdoilla.

3.1.5.3 *Tekstin tulkinta ja selventäminen*

Monet KHD:n välittymistä vaikeuttavat muutokset näyttävät liittyvän tekstin selventämiseen. Kääntäjän pyrkimystä selventää tekstiä ja helpottaa lukijan tulkintatehtävää onkin ehdotettu yhdeksi syyksi KHD:n kääntämisen ongelmiin.

Esimerkiksi johtolauseen, kognitioverbin tai muun vastaavan elementin lisääminen KHD:n yhteyteen voi todistaa kääntäjän pyrkimyksestä osoittaa selvästi, että esitys välittää henkilön puhetta tai ajatuksia, mahdollisesti samalla kohdekulttuurin aikalaikäytäntöä noudattaen (Kittel 1992: 344; 1990: 58–59; Kullman 1992: 331–332; Kuusi 2003: 33–34). Osoittaessaan selvästi diskurssin luonteen puhuttuna tai ajateltuna (sekä sen lähteen, jos johtolause viittaa ajattelevaan tai puhuvaan subjektiin riittävän eksplisiittisesti) johtolauseen lisäys vähentää kyllä tekstin monitulkintaisuutta, mutta vaikeuttaa samalla kohdetekstin KHD-tulkintaa. Samoin KHD:n korvaaminen HD:lla lainausmerkkeineen ja johtolauseineen voi kertoa kääntäjän pyrkimyksestä varmistaa, että lukija osaa tulkita esityksen tietyn henkilön puheeksi tai ajatukseksi – tai yksinkertaisesti siitä, että tämä on itse tulkinnut esityksen kuuluvan henkilölle (ks. Kullman 1992: 327–328). Myös englannin yksikön kolmannen persoonan pronomien korvaaminen suomennoksissa esimerkiksi erisnimillä on esimerkki tekstin selventämisestä. Koska suomen *hän*-pronomini ei ilmaise tarkoitteensa sukua, se on luonteeltaan englanninkielisiä vastineitaan monitulkintaisempi, ja sen korvaaminen erisnimellä tai muulla eksplisiittisellä viittausmuodolla johtuukin mitä ilmeisimmin kääntäjän pyrkimyksestä selventää henkilöviittausta.

Mayn (1994: 116–117) mukaan kääntäjät ovat yleensäkin taipuvaisia selittämään ja neutraloimaan lähdetekstin epäselvyyksiä eivätkä luota lukijan kykyyn tulkita tekstin poisjättöjä tai odottaa, että monitulkintaiseksi jätetty kohta selviää myöhemmin tekstissä. Kääntäjät pyrkivät muun muassa erottamaan KHD:ssa yhteenpunoutuneet kertojan ja henkilön äänet selvästi toisistaan ja vähentämään näin esityksen monitulkintaisuutta (May 1994: 90, 114; Jekutsch

1995: 174–176). Taivalkoski (tulossa [1999]) ehdottaakin, että kääntäjien pyrkimys avata tekstin tulkinnanvaraisuuksia saattaa liittyä Blum-Kulkan (1986: 21) eksplisiittistämishypoteesiin, jonka mukaan käännökset yleensä ovat lähdetekstejään eksplisiittisempiä (ks. myös Taivalkoski-Shilov 2006: 141). Tähän palaan tarkemmin kohdassa 3.3.

Pyrkimys tekstin selventämiseen on väistämättä sidoksissa kääntäjän omaan tulkintaan diskurssin sisällöstä. Tarkentaessaan tekstin viittaussuhteita ja avatessaan monitulkintaisia kohtia kääntäjä paljastaa oman tulkintansa niistä. Kääntäjän tulkintaa onkin pidetty yhtenä syynä KHD:n katoamiseen käännoksistä. Vaikka kääntäjän, kuten muidenkin lukijoiden, tulkintaa on vaikea todentaa tutkimuksen keinoin, erityisesti, kun käänнос on vanha eikä kääntäjä eksplisiittisesti kommentoi ratkaisujaan esipuheessa tai kääntäjän huomautuksissa, käännökset itse tarjoavat yhden mahdollisuuden kääntäjien tulkinnan tarkasteluun. Käänнос sisältää aina tulkinnan lähdetekstistä – joskaan ei välttämättä harkittua tai yhtenäistä sellaista (Kittel 1992: 342–343).

Kääntäjän ei välttämättä tarvitse tunnistaa KHD:a kerronnan muotona ymmärtääkseen, kenen näkökulmasta kulloinkin on kyse ja pystyäkseen yhdistämään muodollisesti ristiriitaiset kielelliset signaalit oikeaan henkilöön (Kittel 1990: 58). Lähdetekstin KHD:n välittyminen käännokseseen yksiselitteisenä epäsuorana esityksenä dokumentoikin kääntäjän tulkinneen diskurssin henkilön puheeksi tai ajatuksiksi (Kittel 1990: 57–59, 1992: 342–343). Kolmannen persoonan korvaaminen ensimmäisellä osoittaa lisäksi, että kääntäjä on tulkinnut esityksen välittävän henkilön näkökulmaa; minäkerronnassa esiintyvässä KHD:ssa vastaava muutos olisi menneen ajan muodon korvaaminen preesensillä. Muutos voi olla seurausta diskurssin luomasta vahvasta henkilön oman puheen vaikutelmasta, joka ohjaa kääntäjän tulkintaa ja tulkinnan kautta, myös tämän kielellisiä valintoja. Näin diskurssin lähdeä ja luonnetta lähdetekstissä koskenut monitulkintaisuus – ja samalla KHD – katoaa käännoksestä. Pyrkiessään helpottamaan kohdelukijan tulkintatehtävää tarkentamalla kääntäjä rajoittaa niitä tulkinnan mahdollisuuksia, joita teksti lukijalle avaa.

3.1.5.4 Tietoisuus

Toisissa tutkimuksissa kerronnan muodon muutoksia tarkastellaan kääntäjien tietoisina valintoina. Esimerkiksi Karppinen (2002: 69) olettaa henkilöviittauksia selventävien muutosten perusteella kääntäjien pitävän henkilöviittausten selkeyttä lähdetekstin näkökulman säilyttämistä tärkeämpänä. Myös Valtanen (1989: 81) arvioi näkökulman siirtymien johtuvan mahdollisesti kääntäjien välinpitämättömyydestä käännoksen näkökulmarakennetta kohtaan. Samanlainen tietoisuuden muutoksen oletus tuntuu liittyvän Mayn (1994: 114–115) väitteeseen, jonka mukaan kääntäjät eivät halua ottaa vastuuta epäluotettavien henkilöiden tai kertojien sanoista ja kilpailevat tekstin äänien kanssa muuttaen samalla tekstin eri agenttien välisiä valtasuhteita.

KHD:n heikkeneminen käänöksessä ei kuitenkaan välttämättä tarkoita, että kääntäjä olisi tehnyt tietoisin valinnan esimerkiksi kohdekielen poeettisten normien ja lähdetekstin näkökulman säilyttämisen välillä. Kaikki KHD:n kääntämisen ongelmiin ehdotetut selitykset – lähde- ja kohdekielen väliset erot, kohdekulttuurin poetiikka ja kohdeyleisön odotukset, kääntäjän pyrkimys selventää tekstiä ja hänen oma tulkintansa diskurssin sisällöstä – saattavat ohjata käännöksen pintarakenteen muotoutumista ilman, että kääntäjä olisi tietoinen muutosten vaikutuksesta tekstin näkökulmaan. Vaikka tekstin kielelliseen rakenteeseen tehdyt muutokset paljastaisivatkin, kenet tekstin agenteista kääntäjä on ymmärtänyt diskurssin lähteeksi, niiden perusteella ei kuitenkaan voi yleensä päätellä, onko kääntäjä ollut tietoinen muutosten vaikutuksesta siihen, kuinka kerronnan muoto ja edelleen sen funktiot käänökseen välittyvät (Kuusi 2003: 37–38; ks. myös Kittel 1990: 59–60; 63–64; 1992: 347).

Päinvastoin tuntuu luontevalta olettaa, etteivät kääntäjät tieteen tahtoen muuta tekstin näkökulmarakennetta etenkin, jos he ovat tietoisia tietyn näkökulman funktioista tekstissä. Tietoisuuden puute sen sijaan luo otollisen lähtökohdan kerronnan muodon muutoksille. Rouhiainen (2000: 122–123) toteaa, että KHD:n tuntomerkkinä toimiva epämuodollinen ja puhekielinen sanasto saattaa karsiutua käänöksistä semanttisesti tyhjänä elementtinä, ellei kääntäjä nimenomaan tunnista sitä näkökulman indikaattoriksi. Myös Vykoupil (1995: 219) olettaa, että eräs syy KHD:n ja sen lähitekniikoiden vaihtelun karsiutumiseen käänöksistä on voinut olla niiden tuntomerkkien ymmärtäminen tyyllillisiksi tai kieliopillisiksi virheiksi. Samoin olosuhteista johtuvat tulkintavirheet – kuten kiireisen lukutavan tai yleensä huonojen työolosuhteiden aiheuttamat väärinymmärrykset – joita on myös esitetty selitykseksi KHD:n karsiutumiseen käänöksistä (Kittel 1990: 64; Taivalkoski, tulossa [1999]), ovat todennäköisempiä, jos kääntäjä ei huomaa kielellisten yksityiskohtien merkitystä tekstin näkökulmalle.

3.2 Kääntämisen universaalit

Käänöstutkimuksessa on alustavasti ehdotettu, että käänöksissä yleensä, kieliparista ja käänössuunnasta riippumatta, esiintyy tiettyjä nimenomaan käänöksille tyypillisiä piirteitä. Nämä *kääntämisen universaaleiksi* kutsutut piirteet eivät siis johdu tietyn lähde- ja kohdekielen välisistä eroista, oli sitten kyse kielestä sinänsä tai lähde- ja kohdekulttuurin kirjallisista konventioista, ja toisinaan niitä onkin pidetty käänösprosessin lähes väistämättöminä ”sivutuotteina” (Shuttleworth & Cowie 1997: 193–194; Laviosa-Braithwaite 1998: 288–291). Baker (1993: 243) määrittelee kääntämisen universaalit ”piirteiksi (...), jotka eivät aiheudu tiettyjen kielijärjestelmien vaikutuksesta”. Lähde- ja kohdekielten välisten syntaktisten ja semanttisten erojen aiheuttamat muutokset rajataankin kääntämisen universaalien käsitteen ulkopuolelle, sillä ne ovat pakollisia sikäli, että ilman niitä kohdeteksti olisi epäkielipillinen (Blum-

Kulka 1986: 33; Klaudy 1998: 83). Kääntämisen universaalien käsite on erotettava myös *normeista*, jotka säätelevät kääntämistä tietyssä sosiokulttuurisessa ja historiallisessa kontekstissa (Baker 1993: 246). Kääntämisen universaaleja on tutkittu toisaalta vertailemalla käännoiksi lähdeteksteihinsä, jolloin kääntämisen universaaleja tarkastellaan siirtyminä tai muutoksina suhteessa lähdetekstiin, ja toisaalta vertailemalla niitä alunperin kohdekielillä kirjoitettuihin saman tekstilajin teksteihin, jolloin ne ymmärretään poikkeamina kohdekielen konventioista (Chesterman 2004: 39). Chesterman (2004: 39–40) nimittää edellisiä S-universaaleiksi (*S* kuten *source*), jälkimmäisiä T-universaaleiksi (*T* kuten *target*); suomenkielisessä tutkimuksessa voitaisiin puhua *siirtymistä* suhteessa lähdetekstiin ja *poikkeamista* suhteessa kohdekielisiin teksteihin. Tässä tutkielmassa keskityn näistä kahdesta edelliseen eli siirtymiin, jotka paljastuvat, kun käännoistä tarkastellaan suhteessa lähdetekstiinsä.

Ennen yksittäisten kääntämisen universaalien tarkastelua on kuitenkin huomautettava, että ajatus kääntämisessä vaikuttavista yleisistä lainalaisuuksista yleensä – kuten myös yksittäiset ehdokkaat kääntämisen universaaleiksi – on toistaiseksi pikemminkin hypoteesi kuin käännoistieteessä yleisesti hyväksytty tosiasia. Myöskään ilmiön kuvaamiseen käytetty terminologia ei ole vakiintunutta, ja kääntämisen *universaalien* sijaan voitaisiin puhua myös *laeista* (Tourey 1995: 267; 2004: 29; Chesterman 2004: 43–44). Yksittäisiin universaaliehdokkaisiin on viitattu myös *hypoteeseina* kääntämisessä yleisesti vaikuttavista tendensseistä, esimerkkinä Blum-Kulkan (1986) *eksplisiittistämishypoteesi*. Yksittäisten universaalihypoteesien todentamisen ajatellaan edelleen vaativan laajoja empiirisiä tutkimuksia tuekseen. Mahdollisuuden riittävän suurten tekstimassojen tehokkaaseen analyysiin tarjoaa korpusteknologia laajoine elektronise aineistoineen, ja suuri osa kääntämisen universaalien tutkimuksesta perustuukin elektronisiin korpuksiin. Rinnakkaiskorpusten eli käännoksista ja niiden lähdeteksteistä koottujen korpusten avulla voidaan tutkia nimenomaan sellaisia käännettyihin teksteihin liittyviä piirteitä, jotka erottavat käännookset lähdeteksteistään. (Ks. esim. Baker 1993.)

Kääntämisen universaalien hypoteesistatuksesta huolimatta ajatus kaikkeen kääntämiseen liittyvistä piirteistä on herättänyt käännoistieteessä aktiivista keskustelua ja toiminut kimmokkeena monelle ansiokkaalle tutkimukselle. Kuten Tourey (2004: 22, 29) toteaa, käsitteen käyttökelpoisuus ja selitysvoima saattavat olla universaalien varsinaisen ”olemassaolon” todistamista tärkeämpiä. Kääntämisen universaalien käsite voi siis osoittautua hyödylliseksi riippumatta siitä, vahvistaako tuleva tutkimus minkään universaaliksi ehdotetun piirteen tai yleensä koko ilmiön olemassaoloa. Tämä selitysvoima onkin tutkielmani keskeinen tarkastelun kohde: aiemman KHD:n kääntämistä tarkastelevan tutkimuksen ja oman luvussa 4 esittämäni esimerkkiaineiston valossa pohdin, voidaanko kääntämisen universaalien käsitettä hyödyntää niiden muutosten luokittelussa ja selittämisessä, jotka usein vaikeuttavat KHD:n välittymistä käännoksiin. Keskityn kolmeen (tai varsinaisesti kahteen) kääntämisen

universaaleiksi ehdotettuun piirteeseen, jotka paljastuvat, kun käännöstä tarkastellaan suhteessa lähdetekstiinsä. Nämä piirteet ovat *eksplisiittistäminen*, *konventionaalistaminen* ja, ennen käsitteiden täsmentämistä, *yksinkertaistaminen*. Touryn (2004: 29) kritiikistä huolimatta käytän tässä tutkielmassa nimitystä *kääntämisen universaali*, joka on tällä hetkellä ehdotetuista termeistä yleisin, vaikka kääntämisen universaalit ovatkin toistaiseksi vain hypoteeseja, jotka perustuvat tiettyihin tutkimuksissa havaittuihin tendensseihin. *Universaalius* viittaa tässä yhteydessä ilmiön luonteeseen yksilöllisen, kielipari- ja käännoosuuntakohtaisen ja tiettyyn historialliseen ajanjaksoon sidotun vaihtelun ylittävänä tendenssinä pikemmin kuin absoluuttiseen universaaliuteen. Puhtaasti suomenkielisen tutkimuksen ongelmiin sen sijaan liittyy valinta *eksplisiittistymisen* ja *eksplisiittistämisen*, *konventionaalistumisen* ja *konventionaalistamisen* välillä. Valintani jälkimmäisten vaihtoehtojen hyväksi pohjautuu niiden sisältämään oletukseen siirtymistä kääntäjän aktiivisen toiminnan seurauksina: käännossiirtymissä on viime kädessä aina kyse persoonallisen toimijan (tietoisesta tai tiedostamattomasta) valinnasta, ei käännoosprosessin sinänsä sanelemasta vaikutuksesta.

3.2.1 Eksplisiittistäminen

Käännoksen eksplisiittistäminen eli sen tarkentaminen lähdetekstiin nähden seuraa yleensä lähdetekstissä implisiittisen tai monitulkintaisen informaation selventämisestä (Klaudy 1998: 80). Eksplisiittistäminen vahvistaa tekstin koheesiota, lisää siihen informaatiota ja selventää epäselviä tai monitulkintaisia kohtia niin, että tuloksena on johdonmukaisempi, koherentimpi ja yksitulkintaisempi kohdeteksti. Eksplisiittistämisen on ehdotettu näkyvän käännoksissä muun muassa sellaisina kielellisinä muutoksina kuin pronominien leksikalisointi eli korvaaminen tarkemmilla viittausmuodoilla kuten substantiiveilla, elliptisten rakenteiden täyttämisen, lisäinformaation ja selitysten lisääminen käännokseen ja monitulkintaisten ja hämärien kohtien uudelleenkirjoittaminen. Näin eksplisiittistäminen luo teksteihin redundanssia, ja voi kasvattaa käännoksen pituutta suhteessa lähdetekstiin. (Vanderauwera 1985: 72–73, 76, 78, 93, 97–98, 113; Blum-Kulka 1986: 19, 21; Pápai 2004: 144–150, 153.) Lähdetekstistä puuttuvan informaation lisäämisen lisäksi eksplisiittistämiseksi luetaan myös tapaukset, joissa lähdetekstissä implikoitu sisältö ilmaistaan käännoksessä selvästi tai lähdetekstin elementin painoarvo on kasvanut käännoksessä (Klaudyn 1998: 82 mukaan Séguinot 1988: 108, 109). Näyttää siltä, etteivät kääntäjät luota kohdelukijan kykyyn tulkita teksti koherentiksi, ja turvautuvat lähdetekstejä useammin näkyvään koheesioon tehdäkseen koherenssin eksplisiittiseksi (Øverås 1998: 577).

Eksplisiittistämiseen käännoksiä yleensä luonnehtivana tendenssinä kiinnitti huomiota jo Blum-Kulka (1986: 19), jonka eksplisiittistämishypoteesin mukaan koheesio on käännoksissä lähdetekstejä eksplisiittisempää. Klaudyn (1998: 82)

mukaan Vehmas-Lehdon (1989) tutkimus puolestaan viittaa siihen, että koheesion eksplisiittistymisen luonnehtii käännöksiä myös alunperin kohdekielellä kirjoitettuihin teksteihin verrattuna. Blum-Kulka (emt. 21) pitääkin käännöksissä ilmenevää eksplisiittistämistä kaikkeen kielelliseen välitystoimintaan liittyvänä strategiana, joka näkyy yhtä lailla niin vieraan kielen opiskelijoiden kuin harrastelija- ja ammattikäytäjäjienkin teksteissä.

Eksplisiittistämisen tarkastelussa on pyritty erottamaan kääntämisen luonteesta johtuva eksplisiittistäminen kielten ja tekstikäytänteiden erojen aiheuttamasta eksplisiittistämisestä. Ennen kuin Blum-Kulka (1986: 18–19) päätyy esittämään universaalia tekijää, käänösprosessia itseään, syyksi koheesion tasolla tapahtuvaan tarkentamiseen, hän tarkastelee erikseen toisaalta lähde- ja kohdekielten välisten kieliopillisten erojen, toisaalta niiden erilaisten tyylillisten konventioiden aiheuttamia eksplisiittistäviä siirtymiä. Puhtaasti kielten välisistä eroista johtuva tarkentaminen ei ole luonteeltaan universaalia, ja siihen voidaankin viitata pakollisena eksplisiittistämisenä. Pakollista eksplisiittistämistä edustavat esimerkiksi puuttuvien kategorioiden aiheuttamat muutokset, kuten määräisen artikkelin lisäys käännöksissä venäjistä englantiin, tai kielitypologisista eroista johtuvat tarkentavat lisäykset, kuten sanamäärän kasvaminen synteettisestä analyttiseen kieleen käännettäessä. Pakolliseksi voidaan katsoa myös semanttinen eksplisiittistäminen, jossa lähdetekstin leksikaalinen elementti on korvattava spesifisemmällä vastineella kohdetekstissä (*isoisä* → *mormor* / *farmor*). Jos eksplisiittistävät muutokset eivät ole välttämättömiä kieliopillisen virheettömyyden näkökulmasta, mutta kuitenkin tarpeen kömpelön ja luonnottoman vaikutelman välttämiseksi, niitä kutsutaan valinnaisiksi. Valinnainen eksplisiittistäminen liittyy yleensä kääntäjän strategioihin tai tyyliin, ja sitä voivat edustaa esimerkiksi koheesion vahvistuminen, vasemmalle haarautuvat nominaalirakenteet ja vahvistussanojen lisäys virkeperspektiivin tarkentamiseksi. Kun tarkentavien tai selittävien lisäysten tarve syntyy kulttuurien välisistä eroista, puhutaan pragmaattisesta eksplisiittistämisestä. (Klaudy 1998: 83.) Pakollisen ja valinnaisen eksplisiittistämisen erottaminen toisistaan ei kuitenkaan ole aina helppoa, kuten ei myöskään valinnaisen eksplisiittistämisen erottaminen varsinaisesta käänösprosessista johtuvasta eksplisiittistämisestä (Øverås 1998: 578).

Käänöstutkijoiden erilaisista tarkentavista muutoksista käyttämät nimitykset vaihtelevat. Eksplisiittistäminen ja sen rinnakkais-, ylä- tai alakäsitteet myös järjestyvät hierarkkisesti eri tavoin eri tutkijoilla: toiset käsittelevät eksplisiittistämistä lisäysten yläkäsitteenä, toiset taas alakäsitteenä, toisten mukaan kyse on saman asian eri nimityksistä (Klaudy 1998: 80). Esimerkiksi van Leuven-Zwart nimittää eksplisiittistämiseksi (implisiittistämiseksi) syntaktis-tyylillisiä muutoksia, joissa käänös sisältää lähdetekstiä enemmän (vähemmän) merkityselementtejä, vaikka informaation määrä pysyy samana (1989: 167; 1990: 81–82), tarkentamiseksi (yleistämiseksi) korvaamista alakäsitteellä (yläkäsitteellä) (1989: 159), selityksiksi taas konjunktioiden, prepositioiden ja muiden funktiosanojen lisäämistä tai korvaamista semanttisesti painavammilla ilmauksilla (1990: 88–89) ja mutaatioiksi varsinaiseen

informaatioon kohdistuvia lisäyksiä ja poistoja, esimerkiksi johtolauseen lisäämistä tekstiin tai poistamista siitä (1989: 169; 1990: 86). Lisäksi van Leuvan-Zwart käsittelee vielä erikseen muutoksia, joissa referentiaalinen (deiktinen ja anaforinen) elementti korvataan elementillä, jolla on itsenäinen merkitys (esim. substantiivilla) (1989: 167–168; 1990: 84–85). Tarkastelen tässä tutkielmassa kaikkia näitä muutoksia eksplisiittistämisen kattotermin alla. Kategorioiden yhdistämistä tukee myös van Leuvan-Zwartin (1990: 90) oma havainto, jonka mukaan tarkentaminen ja selittäminen kulkevat usein käänöksissä käsi kädessä.

3.2.2 Konventionaalistaminen ja yksinkertaistaminen

Konventionaalistaminen eli käänösten kielen normalisoiminen kohdekielen kieliopin tai kohdekulttuurin ehdoilla voi ilmetä välimerkityksen, sanaston, virkerakenteen, tyylin ja tekstin järjestymisen tasolla. Esimerkkeinä konventionaalistamisesta on mainittu mm. epätavallisen välimerkityksen normalisointi, keskeneräisten virkkeiden täydentäminen, kömpelön tai idiosynkraattisen virkerakenteen muokkaaminen yksinkertaisemmaksi, historiallisen preesensin korvaaminen kerronnan menneellä ajalla, puhuttua kieltä muistuttavan esityksen muokkaaminen kirjakielen normeja vastaaviksi ja kokeellisten kerronnan muotojen, esimerkiksi vapaan epäsuoran esityksen, korvaaminen tutummilla tekniikoilla. Nämä yksittäiset muutokset ovat osa laajempaa tendenssiä ”kohti tekstuaalista konventionaalisuutta” (Vanderauwera 1985: 76, 93) eli luettavuutta, idiomaattisuutta, koherenssia ja tuttuutta – siis pitkälti samoja piirteitä, joihin myös eksplisiittistämisen on katsottu johtavan. (Vanderauwera 1985: 45, 47, 51, 72–79, 85, 93 ja *passim*; Baker 1993: 244; Laviosa-Braithwaite 1998: 290.) Muutosten universaalista luonteesta kertoo myös niiden esiintyminen niin kohdeteksti- kuin lähdetekstiorientoituneissakin käänöksissä (Vanderauwera 1985: 41, 75–77). Samantyyppisistä muutoksista on raportoitu myös tulkkauksen tutkimuksessa: epätäydellisten virkkeiden täydentäminen, kieliopillisesti virheellisten ilmausten korjaaminen ja väärin aloitusten ja korjausten jättäminen pois ovat Shlesingerin (1991) mukaan esimerkkejä oikeustulkkauksessa esiintyvistä konventionaalistamisesta (Laviosa-Braithwaite 1998: 290).

Baker (1997, Kennyn 1998: 52 mukaan) toteaaakin, että käänöksissä korostuu pyrkimys jatkumoiden keskikohtaan, eräänlainen stabiloitumispyrkimys. Samaan ilmiöön viitanee myös Touryn (1995: 267–268) *kasvavan standardisaation laki*, jonka Toury esittää – laajan kaunokirjallisista käänöksistä koostuvan aineiston pohjalta – vaikuttavan kääntämisessä yleensä. Standardisaation lain vaikutuksesta lähdetekstin *teksteemeistä* eli käyttökontekstistaan erityismerkityksen saavista merkeistä tulee kohdekielen *repertoiremeja*, institutionaalisen merkkirepertuaarin kodifioituja edustajia. Erityinen korvataan totunnaisella, uusi jo olemassa olevalla: lähdetekstin

erityiset tekstuaaliset suhteet korvataan kohdetekstissä konventionaalisilla suhteilla tai jätetään siitä kokonaan pois.

Käännösten yksinkertaistamista tutkittaessa on tarkasteltu erikseen leksikaalista, syntaktista ja tyyllillistä yksinkertaistamista. Leksikaalisella yksinkertaistamisella voidaan viitata esimerkiksi lähdetekstin leksikaalisen valinnan korvaamiseen tutummalla tai yleisemmin käytetyllä kohdekielisellä vastineella, syntaktisella yksinkertaistamisella taas monimutkaisten syntaktisten rakenteiden muokkaamiseen selkeämmiksi ja helpommin hahmotettaviksi. Tyyllilliseksi yksinkertaistamiseksi (joka voi itse asiassa sisältää niin syntaktista kuin leksikaalistakin yksinkertaistamista) on luokiteltu mm. sellaisia piirteitä kuin pitkien virkkeiden jakaminen lyhyemmiksi ja redundantilta vaikuttavan informaation karsiminen tai poistaminen. Toiston välttämistä, jota Toury (1991: 188, Laviosa-Braithwaiten 1998: 289 mukaan) pitää kääntämisen universaaleista yleisimpänä ja parhaiten dokumentoituna, on tarkasteltu joko tyyllillisen yksinkertaistamisen alalajina tai erillisenä universaaliehdokkaana. (Vanderauwera 1985: 72–73, 75–76, 80–81, 85; Laviosa-Braithwaite 1998: 288–289.)

Vaikka Halverson (2003: 221) mainitseekin, että yksinkertaistamista käsitellään yleensä leksikaalisena ja konventionaalistamista syntaktisena ilmiönä, kaikkiin tutkimuksiin tämä jaottelu ei päde, ja yksinkertaistamisen ja konventionaalistamisen käsitteet näyttäisivät usein limittyvän. Esimerkiksi leksikaalisena yksinkertaistamisena ja sanaston konventionaalistamisena raportoiduissa muutoksissa lienee kyse valtaosin samantyyppisistä ilmiöistä. Käännösten leksikaalisia valintoja tarkastellessa on havaittu, että alunperin eikäännettyihin teksteihin verrattuna käännöksissä käytetään runsaasti sanoja, joiden esiintymisfrekvenssi on korkea, kun leksikaalisten valintojen kirjo on samalla kapeampi. Käännöksiin valitaan siis kohdekielessä usein esiintyviä sanoja useammin kuin alun perin kohdekielellä kirjoitettuihin teksteihin. (Laviosa 1998: 561–562, 565; ks. myös Halverson 2003: 219.) Havaintoa voidaan käsitellä leksikaalisen yksinkertaistamisen lisäksi myös sanaston konventionaalistamisena, sillä konventionaalisuus on juuri tiheäfrekvenssisyyttä (ks. Halverson 2003: 236, viite 13). Samoin esimerkiksi pitkien virkkeiden pilkkomista voitaisiin käsitellä syntaktisen tai tyyllillisen yksinkertaistamisen lisäksi myös konventionaalistamisena, jos muutos myös sopeuttaa tekstiä kohdekielen konventioihin.

3.2.3 *Kategorioiden limittäisyys – ja vastakkaisuus*

Kääntämisen universaaleiksi ehdotettujen kategorioiden rajat eivät siis aina ole yksiselitteisen selviä. Chesterman (2004: 43–44) toteaaakin, että kääntämisen universaalien tutkimuksessa terminologia on vielä pitkälti selkeytymätöntä ja käytetyt termit usein päällekkäisiä.

Baker (1993: 243–245) tarkastelee erillisinä kategorioina a) eksplisiittistämistä, b) selventämistä ja yksinkertaistamista (*disambiguation and*

simplification) ja c) konventionaalistamista. Bakerin jaottelussa esimerkkejä käännosten selventämisestä ja yksinkertaistamisesta, joita hän käsittelee yhtenä kategoriana, ovat sekä pronominiin korvaaminen tarkemmilla viittauskeinoilla, joka on yllä mainittu esimerkkinä eksplisiittistamisestä, että vaikeiden syntaktisten rakenteiden yksinkertaistaminen. Esimerkkinä eksplisiittistamisesta Baker mainitsee vain vierasta kulttuuritaustaa selittävän informaation lisäämisen käännoksen (ks. *pragmaattinen eksplisiittistäminen* kohdassa 3.2.1) ja esimerkkinä konventionaalistamisesta kieliopillisen konventionaalistamisen, johon sisältyy lähinnä kieliopillisesti virheellisten rakenteiden korjaaminen tai poistaminen. Toiston välttämisen Baker mainitsee omana ryhmänään sen sijaan, että lukisi sen osaksi yksinkertaistamista.

Øverås (1998: 581–583) taas luokittelee eksplisiittistämiseksi myös tekstiä neutraloivat muutokset kuten epätavallisen kollokaation korvaamisen konventionaalilla tai metaforisten ilmausten neutraloimisen, sillä edellinen parantaa tekstin koheesiota, jälkimmäinen taas vähentää tekstin prosessoimisen vaivaa ja parantaa siten luettavuutta. Nämä muutokset voitaisiin kuitenkin katsoa yhtä hyvin konventionaalistamiseksi, joka sekin parantaa luettavuutta.

Blum-Kulka ja Levenston (1983: 126–127) puolestaan tarkastelevat leksikaalisen yksinkertaistamisen muotoina muun muassa lähdetekstin leksikaalisen elementin korvaamista yläkäsitteellä, joka van Leuven-Zwartin (1989: 159) ja Halversonin (2003: 219) käsittelyssä luokitellaan yleistämiseksi (*generalization*), sekä parafrasoin käyttöä tapauksissa, joissa lähde- ja kohdekulttuuri poikkeavat toisistaan, mikä puolestaan vastaa lähinnä pragmaattista eksplisiittistämistä (tai Bakerin eksplisiittistämistä yllä).

Tässä tutkielmassa tarkastelen kaikkia tarkentavia, selventäviä ja selittäviä muutoksia eksplisiittistämisen ilmentyminä ja yksinkertaistamista ja konventionaalistamista pitkälti rinnakkaisina ilmiöinä. On kuitenkin tapauksia, joissa muutosten yksilöiminen tarkemmilla nimityksillä voi olla tarpeen. Yksinkertaistamisen ja konventionaalistamisen kategoriat eivät aina kata toisiaan, sillä jälkimmäisen kielelliset ilmentymät vaihtelevat kohdekulttuurista ja tekstilajista riippuen eivätkä välttämättä aina yksinkertaista tekstiä. Toisaalta tyyllillisestä yksinkertaistamisesta puhuminen voi olla käytännöllistä tapauksissa, joissa muutos yksinkertaistaa tekstiä sekä syntaktisten että leksikaalisten valintojen tasolla.

Osa aineistoluvussa käsitellyistä muutoksista voidaan myös luokitella eri universaalikategorioihin näkökulmasta riippuen, sillä sama muutos voi sekä eksplisiittistää että konventionaalistaa diskurssia. Esimerkiksi seuraavan aineistokatkelman käännoksiin tehdyt muutokset (ks. tarkemmin kohdassa 4.2.2) voitaisiin luokitella yhtä hyvin esitystä tarkentaviksi kuin konventionaalistaviksikin. Katkelmassa Svidrigailovin luo kiiruhtava Raskolnikov tulee ajatelleeksi Sonjaa. Pelkkä kysymysmerkin saattelema Sonjan nimi riittää luomaan vaikutelman henkilön ajatusten spontaanista kulusta.

Соня? Да и зачем бы он пошел теперь к Соне? Опять просить у ней ее слез?

Suomennoksessa ensimmäiseen virkkeeseen on lisätty johtolause *hän ajatteli*. Sen lisäksi, että muutos eksplisiittistaa lähdetekstissä vain implisiittisesti läsnä olleen informaation, se myös konventionaalistaa esitystä, sillä siinä vaillinainen virke korvataan täydellisellä.

Hän ajatteli Sonjaa. Mutta miksi hän nyt menisi Sonjan luo? Jälleenkö anelemaan häneltä säälin kyyneliä?

Hollo

Kaiken kaikkiaan eksplisiittistävät muutokset palvelevat myös tekstin konventionaalisuutta. Gottlieb mainitseeekin eksplisiittistämisen osana konventionaalistamista (normalisoimista) (1999/2004: 22, Taivalkoski-Shilovin 2006: 145, fn. 22, mukaan). Pápain (2004) käsittelyssä taas eksplisiittistäminen kietoutuu mielenkiintoisella tavalla yhteen yksinkertaistamisen kanssa. Pápain (2004: 159–160) mukaan eksplisiittistäminen, muun muassa konjunktioiden lisääminen, elliptisten ilmausten täyttäminen ja pronomien leksikalisointi, johtavat leksikaaliseen toistoon ja sitä kautta alhaisempaan leksikaaliseen variaatioon – siis sanaston yksinkertaistamiseen. Niin eksplisiittistävät kuin konventionaalistavat (yksinkertaistavat) muutokset näyttävätkin tähtäävän samaan päämäärään – tekstin parempaan luettavuuteen sen prosessoinnin helpottumisen merkityksessä.

Toisinaan kääntämisen universaaleiksi ehdotetut piirteet on myös nähty keskenään ristiriitaisina. Vaikka van Leuven-Zwart (1990: 88–89, 93–94) pitää käännöksiä sekä tarkentavina että selittävinä ja toteaa tarkentamisen olevan huomattavasti vastakkaista taipumusta, yleistämistä, yleisempää, hän kuitenkin huomauttaa (emt. 89) havaintonsa olevan osittain ristiriitainen Levýn (1969) ja van den Broeckin ja Lefeveren (1979) tulosten kanssa, joiden mukaan yleistäminen on tarkentamista yleisempää. On kuitenkin epäselvää, onko Levýn tendenssi kohti ”neutraalia ja tasaista” tekstiä, jota van Leuven-Zwart (1990: 89) pitää yleistämisenä, itse asiassa tarkentamisen vastakohta, sillä sen voisi yhdistää myös konventionaalistamiseen. Kun tarkentamisen (alakäsitteellä korvaamisen) vastakohta on yleistäminen (korvaaminen yläkäsitteellä), on eksplisiittistämislle vastakkainen tendenssi implisiittistäminen. Yläkäsitteellä korvaamisen lisäksi sen ilmentymiä voivat olla kaikki muutokset, joiden seurauksena lähdetekstissä suoraan ilmaistu ilmaistaan käännöksessä epäsuorasti tavalla, joka vaatii lukijalta päättelyä ja tulkintaa, kuten substantiivin korvaaminen pronomilla tai johtolauseen poistaminen. Vaikka käännöksissä esiintyykin niin eksplisiittistäviä kuin implisiittistäviäkin muutoksia, eksplisiittistämistaipumus näyttää kuitenkin olevan vastakohtaansa voimakkaampi (Klaudy 1998: 84).

Konkreettisten tekstiesiintymien tasolla universaaleiksi oletetut piirteet voivat kuitenkin toisinaan myös kumota toisensa. Esimerkiksi Pápai (2004: 153) toteaa, että vaikka toiston välttämisen on ehdotettu olevan käännöksiä universaalisti

luonnehtiva piirre, monet eksplisiittistävät muutokset – kuten elliptisten rakenteiden täyttämisen tai pronominiens leksikalisointi – johtavat leksikaaliseen toistoon. Pyrkimys selvyyteen ajaa siis toisen – ilmeisesti heikomman – pyrkimyksen ohi. Mahdollisesti juuri tällaisten tapausten takia Toury (2004: 29) toteaa, että kääntämistä yleensä luonnehtivia piirteitä olisi parempi kutsua kääntämisen ”laeiksi” kuin ”universaaleiksi”, sillä tällöin (näennäiset) poikkeamat voidaan selittää toisen, toisella tasolla toimivan lain avulla.

3.2.4 Kääntämisen universaalien syyt

Yksittäisille kääntämisen universaaliehdokkaille on pyritty löytämään selityksiä mm. kohdekulttuurin normeista. Konventionaalistamisen on ehdotettu liittyvän kääntäjän käsitykseen kohdekulttuurin käännöksiä koskevista kirjallisista normeista ja tämän pyrkimykseen täyttää kohdeyleisön odotukset; kääntäjän itsenäisten ratkaisujen lisäksi kyse voi luonnollisesti olla myös kustantajan käytännöistä (Vanderauwera 1985: 12; 93–97). Myös eksplisiittistämisen on oletettu seuraavan kääntäjän tietoisesta tai tiedostamattomasta pyrkimyksestä vastata kohdelukijoiden odotuksiin (Pápai 2004: 160). Kääntäjät voivat nähdä lukijan tulkinnan helpottamisen osana välitystehtäväänsä, jossa olennaista on käsittämättömän esittäminen ymmärrettävässä muodossa. Esimerkiksi kääntäjänkoulutuksessa saatetaan rohkaista tekstin eksplisiittistämiseen, jolloin kääntäjät itse voivat pitää sitä vallitsevana normina. (Chesterman 2004: 45.) Myös van Leuven-Zwart (1990: 90) olettaa, että syynä niin käännosten tarkentamiseen kuin niihin lisättyihin selityksiinkin on kääntäjän pyrkimys avata tekstin maailmaa kohdelukijalle. Kun kääntäjä pyrkii tarjoamaan lukijalle tavoitettavan, ymmärrettävän ja johdonmukaisen tekstin, vieraiden elementtien muokkaaminen ja selittäminen johtavat tekstin tarkentamiseen.

Eksplisiittistäminen toteuttaa siis käännoksissä vaikuttavaa hyväksyttävyyden (*acceptability*) normia (van Leuven-Zwart 1990: 92–93). Venutin (1992) mukaan sujuva ja luonteva käänno – johon niin konventionaalistaminen kuin eksplisiittistämisenkin tähtäävät – on osoitus kääntäjien pyrkimyksestä pysytellä näkymättöminä ja olla kiinnittämättä lukijan huomiota kieleen sinänsä, häivyttää kielen materiaalisuus, luoda ”läpinäkyvä” käänno eli käänno, jota lukija erehtyy pitämään alkuperäisenä teoksena tai identtisenä sen kanssa, sillä juuri tällaista käännoista niin kustantajat, arvostelijat kuin lukijatkin arvostavat (emt. 4). Kääntäjät ovat siis taipuvaisia pysyttelemään turvalliseksi koettujen muotojen – kohdekulttuurin konventioiden – suojassa (May 1994: 90).

Kääntäjän noudattamat normit eivät kuitenkaan välttämättä ole universaali ilmiö; jopa saman kohdekulttuurin sisällä voi vaikuttaa toisilleen vastakkaisia normeja, joista jotakin kääntäjä voi (enemmän tai vähemmän tietoisesti ja johdonmukaisesti) noudattaa. Normi, joka kehottaa kohdekulttuurin konventioiden noudattamiseen, ei vielä sinänsä riitä selittämään universaalia ilmiötä, sillä niin normit kuin konventiotkin vaihtelevat. Toinen käännouniversaaleille ehdotettu selitys, joka ei ole samalla lailla sidottu

(vaihtuviin) normeihin, on eksplisiittistämisen ja konventionaalistamisen tarkastelu kääntäjän tulkinnan seurauksina. Kääntäjän tulkinta on eräänlainen suodatin, jonka kautta lähdeteksti kohdekielelle välittyy. Tulkintaprosessissa kääntäjä editoi tekstiä valikoimalla lähdetekstistä tärkeimmältä ja olennaisimmalta vaikuttavan tiedon ja välittämällä sen käännökseen. (Blum-Kulka 1986: 19; Chesterman 2004: 44–45.) Kääntäjä tulkitsee tekstiä ennen kohdelukijaa – ja usein myös tämän puolesta. Vaikka kääntäjän tulkintaan ei voida päästä suoraan käsiksi, tarjoaa käännetty teksti kuitenkin aina joitain viitteitä siitä. Kaikki eksplisiittistävät muutokset – kohdat, joissa kohdeteksti sanoo enemmän kuin lähdeteksti, avaa lähdetekstissä implisiittisenä ilmaistua informaatiota – kertovat tietystä tulkinnasta. Esimerkiksi persoonapronominin korvaaminen erisnimellä kertoo siitä, keneen kääntäjä on tulkinnut pronominin viittaneen; tulkinta voi olla myös väärä, jolloin eksplisiittistämisen ja tulkinnan välinen yhteys käy erityisen selväksi (ks. Kuusi 2006a: 135; 2006b: 104–105). Myös konventionaalistamisessa on varsinaisesti kyse kääntäjän merkityksellisiksi tulkitsemien piirteiden valikoitumisesta kohdetekstiin, jolloin epäkonventionaalinen aines karsiutuu epäolennaiseksi tulkittuna pois.

Kääntämisen universaalien tutkimuksessa on arveltu, etteivät universaaleiksi ehdotetut piirteet ole ominaisia ainoastaan kääntämiselle, vaan pikemminkin osa laajempaa ilmiötä, kommunikaatiostrategioita, jotka liittyisivät myös muuhun kielelliseen välitystoimintaan. Kääntämisen universaalien käsite voidaan siis ymmärtää osana mahdollisesti laajempaa ilmiötä. Jo Blum-Kulka (1986: 21) huomauttaa, että eksplisiittistäminen saattaa olla tyypillistä kielelliselle välitystoiminnalle yleensä. Kognitiiviset rajoitteet, joista kääntämisen universaalit kumpuavat, voivat olla luonteenomaisia kaikelle jollain tapaa rajoitetulle kommunikaatiolle, esimerkiksi välitetylle diskurssille yleensä (Chesterman 2004: 45). Kognitiivista pohjaa kääntämisen universaaleille on hahmotellut Halverson (2003), jonka mukaan yksinkertaistaminen, konventionaalistaminen ja yleistäminen ovat seurausta epäsymmetriasta semanttisen informaation kognitiivisessa järjestymisessä: yksinkertaistaminen ja konventionaalistaminen kategorioiden prototyyppien, yleistäminen taas korkeamman tason skeemojen vetovoimasta (emt. 219, 221).

3.3 KHD ja kääntämisen universaalit törmäyskurssilla³¹

Kuten luvussa 2 todetaan, kertojan ja henkilön diskurssi on pikemminkin tulkinnallinen kuin kieliopillinen kategoria. Vaikka KHD-tulkinta onkin mahdollinen vain, kun diskurssi täyttää tietyt minimaaliset kielelliset vaatimukset, sen lukeminen kahden näkökulman yhdistelmänä on aina kuitenkin tulkinnan kysymys. KHD:lle luonteenomaiset piirteet, tekstuaalinen implisiittisyys ja näkyvän koheesion puute sekä niistä syntyvä monitulkintaisuus

³¹ Tämän alaluvun keskeiset ajatukset sisältyvät artikkeleihin Kuusi 2006a ja 2006b.

edellyttävät lukijalta tulkintaa, joka täyttää tekstin tyhjät kohdat, ymmärtää sanomattakin ja luo koheesiota sinne, missä sitä ei eksplisiittisesti ilmaista.

Kääntämisen universaalien tutkimuksen näkökulmasta kääntämistä sen sijaan luonnehtii pyrkimys eksplisiittisyyteen ja konventionaalisuuteen. KHD:n keskeisimmät piirteet näyttävät siis olevan lähes vastakkaisia niille tendensseille, joiden ajatellaan luonnehtivan käännöksiä yleensä. Oletankin, että kääntäminen tarkentavana ja totunnaistavana prosessina altistaa muutoksille kielelliseltä asultaan implisiittisen ja epäkonventionaalisen KHD:n. (Tässä on ehkä hyvä tarkentaa, että epäkonventionaalisuus – aivan kuten implisiittisyyskin – on siis KHD:n tekstuaalinen ominaisuus, joka syntyy toisaalta yleensä HD:ssa, toisaalta yleensä KD:ssa esiintyvien kielellisten piirteiden yhdistämisestä saman diskurssin sisällä; KHD on siis implisiittistä ja epäkonventionaalista samalla tekstuaalisella tasolla kuin kääntäminen on eksplisiittistä ja konventionaalista. Kerronnan muotona KHD sen sijaan ei ole ollut epäkonventionaalinen enää pitkään aikaan. Monitulkintaisuus taas on funktio, joka syntyy KHD:n tekstuaalisten piirteiden tulkinnassa.) Kun nämä käännösprosessille tyypilliset tekstuaaliset muutokset kohdistuvat KHD:n tuntomerkkeihin, ne voivat johtaa näkökulman siirtymiin käännöksessä. KHD:n heikkeneminen käännöksissä saattaa siis olla luonnollinen seuraus tendensseistä, jotka ovat tyypillisiä kääntämiselle yleensä.

Tässä alaluvussa tarkastelen aiemman KHD:n kääntämisen ongelmia kartoittavan tutkimuksen tuloksia kääntämisen universaalien näkökulmasta. Universaalitutkimuksen näkökulmasta ne kielelliset muutokset, joiden on havaittu vaikeuttavan KHD:n välittymistä käännöksiin, ovat itse asiassa eksplisiittistämisen ja konventionaalistamisen ilmentymiä. Samoin ne syyt, joiden on ehdotettu johtavan KHD:a heikentäviin muutoksiin, ovat pitkälti samoja kuin kääntämisen universaaleille ehdotetut syyt.

Aikaisempi KHD:n kääntämisen tutkimus näyttäisi tukevan oletustani myös sikäli, että se osoittaa KHD:n heikenneen kaikissa tarkastelluissa käännöksissä, vaikka kielipari, käännössuunta ja käännösten ajankohta vaihtelevat. Havaittujen ongelmien yhteyttä kääntämisen universaaleihin siinä ei kuitenkaan ole käsitelty lukuunottamatta Taivalkosken (tulossa [1999]) mainintaa niiden mahdollisesta yhteydestä Blum-Kulkan eksplisiittistämishypoteesiin (ks. kohta 3.3.3 alla). Eksplisiittistäminen yksin ei kuitenkaan riitä kattavaksi selitykseksi KHD:n välittymisen ongelmiin, sillä kaikki käännöksissä havaitut KHD:a heikentävät kielelliset muutokset eivät suinkaan tarkenna tekstiä. Lähemmäs kattavaa selitysmallia päästään, kun eksplisiittistämistä tarkastellaan yhtenä kääntämisen universaaleista – tai osana käännösten universaalia konventionaalistamista (ks. kohta 3.2.3). Oletankin, että kääntämisen universaaleiksi ehdotetut eksplisiittistäminen ja konventionaalistaminen/yksinkertaistaminen yhdessä selittävät valtaosan, jolleivät kaikkia, tapauksista, joissa KHD heikkenee käännöksissä.

Universaalitutkimuksen näkökulma ei kumoa KHD:n kääntämisen tutkimuksessa esitettyjä selityksiä KHD:n kääntämisen ongelmiin, vaan sallii niiden tarkastelun yhtenäisenä ilmiönä. KHD:a heikentävässä pyrkimyksessä

selventää tekstiä on itse asiassa kyse kääntämistä yleensä luonnehtivasta eksplisiittistamisesta, ja kohdekulttuurin vaikutusta kerronnan muotoon voidaan tarkastella osana kääntämisen yleistä konventionaalistamistaipumusta. Vaikka samojen tendenssien ilmenemismuodot voivat poiketa toisistaan eri kieliparien kohdalla, myös kielikohtaisiksi oletetut muutokset voidaan näin nähdä osana laajempia tendenssejä.

Kääntäminen on aina tulkintaa; kääntäjä on aina ensin tekstin lukija ja tulkitsija ja vasta sitten sen välittäjä. Kääntämisen tarkastelu tulkinnallisena prosessina auttaakin hahmottamaan ja selittämään sekä kääntämiselle yleensä tyypillisiä muutoksia että niitä KHD-kontekstissa tapahtuvia kerrontateknisiä muutoksia, joihin ne johtavat. KHD tulkintaa vaativana kategoriana ja kääntäminen tulkintaan perustuvana prosessina luovat tilanteen, jossa näkökulman siirtymiä voidaan odottaa.

3.3.1 KHD:a heikentävät tekstuaaliset muutokset universaalien ilmentymiä

Ne tekstuaaliset muutokset, joiden on kohdassa 3.1.3.1 todettu vaikeuttavan KHD:n välittymistä käännöksiin kieliparista riippumatta (henkilöviittausten tarkentaminen, esityksen muokkaaminen kirjakielisemmäksi ja esityksen alistaminen johtolauseelle) kaikki joko eksplisiittistävät, konventionaalistavat tai yksinkertaistavat tekstiä.

Kokevaan subjektiin viittaavan kolmannen persoonan pronominin korvaaminen erisnimellä tai muulla substantiivilla tarkentaa diskurssia osoittamalla selvästi potentiaalisesti monitulkintaisen persoonapronominin viittauskohteen. Samoin esitystä tarkentavat johtolauseelle alistavat muutokset, sillä ne osoittavat yksiselitteisesti sen, että diskurssi välittää jonkun puhetta tai mielenliikkeitä; jos puhujaan tai kokijaan viitataan erisnimellä, ne osoittavat myös diskurssin lähteen. Molemmat muutokset vähentävät monitulkintaisuutta ja vahvistavat tekstin koheesiota.

Voidaan ajatella, että kokevaan subjektiin viittaavan kolmannen persoonan pronominin korvaaminen ensimmäisen persoonan pronominilla joko eksplisiittistää tai konventionaalistaa diskurssia, näkökulmasta riippuen. Se eksplisiittistää sitä, sillä ensimmäisen persoonan pronomini osoittaa selvästi, että välitetty ajatus kuuluu henkilölle itselleen. Toisaalta muutos myös konventionaalistaa diskurssia yhtenäistämällä sen kielellisiä piirteitä, sillä yleensä kyse on tapauksista, joissa diskurssin muut, HD:in viittaavat piirteet ovat niin selviä, että kertojan diskurssiin viittaava kolmannen persoonan pronomini on saattanut vaikuttaa kääntäjistä niiden yhteydessä epäjohdonmukaiselta tai oudolta.

Esitystä kirjakielisemmäksi muokkaavat muutokset ovat luonteeltaan konventionaalistavia; ne taivuttavat diskurssin puheenomaiset, henkilön näkökulmasta tai puhetavasta kertovat piirteet samaan muottiin kertojan

esityksen kanssa, joka on kieleltään yleensä neutraalimpaa ja vähemmän ekspressiivistä.

Kun KHD:a käänöksissä heikentäviä kielellisiä muutoksia tarkastellaan eksplisiittistämisen, konventionaalistamisen ja yksinkertaistamisen ilmentyminä, osoittautuu, että eri kielten välillä ilmenneistä ongelmista löytyy kohdassa 3.1.3.1 esitettyä yhteenvetoa enemmän yhteistä. Henkilön näkökulmaa korostavien emfaattisten vahvistussanojen karsiminen (käänöksissä englannista suomeen), preesensin korvaaminen menneen ajan muodolla (venäjistä tehdyissä käänöksissä) ja henkilön ekspressiota välittävän huudahduksen muuttaminen ulkoapäin tapahtuvaksi emotionaalisen tilan kuvaukseksi (käänöksissä englannista venäjään) ovat kaikki konventionaalistamisen ilmentymiä. Myös menneen ajan verbimuodon korvaamista preesensillä (englannista ranskaan) voidaan pitää konventionaalistamisena silloin, kun se saattaa verbin aikamuodon ja deiktisen ajanmäärään samalle aikatasolle. Konventionaalistamisen tai yksinkertaistamisen ilmentyminä voidaan tarkastella niin toiston ja muun redundandilta vaikuttavan informaation karsimista (käänöksissä englannista suomeen) kuin murteellisen tai muuten henkilön erityispiirteitä kuvaavan sanaston korvaamista neutraalimmilla leksikaalisilla valinnoilla (englannista ranskaan ja hepreaan); edelliset karsivat tekstistä turhana pidettyä materiaalia, jälkimmäiset yhtenäistävät tekstiä sanastollisesti ja samalla konventionaalistavat ja yksinkertaistavat sitä. Toiset muutoksista voidaan luokitella näkökulmasta riippuen joko eksplisiittistämiseksi tai konventionaalistamiseksi: esimerkiksi lainausmerkkien lisääminen diskurssin ympärille (jota esiintyy käänöksissä englannista ranskaan) varmistaa diskurssin tulkinnan henkilön puheena tai ajatuksina ja sikäli tarkentaa sitä, mutta myös konventionaalistaa esitystä silloin, kun diskurssi sisältää vahvasti HD:in viittaavia ekspressiivisiä elementtejä, jotka voivat vaikuttaa epäkonventionaalisilta muuten kerrontaan sulautuvassa kontekstissa.

Kaikki tekstiä eksplisiittistävät, konventionaalistavat ja yksinkertaistavat muutokset eivät suinkaan vaikeuta KHD:n välittymistä käänöksiin; ne vaikeuttavat sitä ennen kaikkea silloin, kun ne kohdistuvat KHD:n tuntomerkkeihin eli kolmannen persoonan pronominin käyttöön kokevasta subjektista, johtolauseen puuttumiseen ja HD:lle tyypillisten syntaktisten tai leksikaalisten piirteiden esiintymiseen muuten kertojan diskurssia muistuttavassa esityksessä – siis juuri niihin piirteisiin, jotka tekevät KHD:sta implisiittistä ja epäkonventionaalista. Kun KHD:n epämääräisiä (*hän* kokevasta subjektista) tai subjektiivisesti (kokevan henkilön näkökulmasta) määräytyviä henkilöviittauksia tarkennetaan korvaamalla ne eksplisiittisemmällä ilmauksella tai diskurssin luonnetta nimenomaan henkilön puheena tai ajatuksina tarkennetaan alistamalla se johtolauseelle, diskurssista poistuu KHD:lle luonteenomainen implisiittisyys; siinä ilmaistaan selvästi, kuka tekstissä puhuu, tai että kyse on puheesta tai ajatuksista. Konventionaalistavat muutokset taas yhtenäistävät diskurssia karsimalla siitä joko HD:n tai KD:n elementtejä. Yleensä kyse on henkilön subjektiivisuuden ilmentymien karsimisesta esimerkiksi normalisoimalla

ekspressiivistä välimerkitystä tai täydentämällä henkilön näkökulmasta kertovia vaillinaisia lauseita.

Monet KHD:a heikentävistä tekstuaalisista muutoksista myös täsmäävät niiden kielellisten muutosten kanssa, joita on esitetty esimerkkeinä käännosten eksplisiittistamisesta tai konventionaalistamisesta. Esimerkiksi pronomien korvaaminen tarkemmilla (yksiselitteisemmällä) viittausmuodoilla on usein mainittu esimerkiksi käännosten eksplisiittistamisesta, kun taas konventionaalistamista kääntämisen universaalina on perusteltu mm. tapauksilla, joissa käännoksen välimerkitystä on normalisoitu, keskeneräisiä tai epätäydellisiä virkkeitä täydennetty, kömpelöä tai idiosynkraattista virkerakennetta muokattu tai yleensä puhuttua kieltä välittävää esitystä muokattu kirjakielen normeja vastaaviksi.

Myös kielikohtaisina pidettyjä syitä KHD:n kääntämisen ongelmiin voidaan tarkastella eksplisiittistämisen ja konventionaalistamisen ilmentymänä. Yksikön kolmannen persoonan pronomien korvaamisesta johtuvia ongelmia KHD:n kääntämisessä käsitellään kielikohtaisina, sillä niiden oletetaan ilmenevän silloin, kun lähdekielessä (esimerkiksi englannissa tai venäjässä) on kaksi yksikön kolmannen persoonan pronomia, jotka ilmaisevat tarkoitteensa suvun, kun taas kohdekielessä (esimerkiksi suomessa) pronomineja on vain yksi (ks. Valtanen 1989, Valle 1993, Rouhiainen 2000, Kuusi 2003, Rivinoja 2004). Universaalitutkimuksessa lähde- ja kohdekielten välisistä kieliopillisista eroista johtuva eksplisiittistäminen on luokiteltu pakolliseksi siinä mielessä, että ilman sitä kohdeteksti olisi epäkieliopillinen, ja rajattu siksi kääntämisen universaalien käsitteen ulkopuolelle (ks. kohta 4.1.1). Kielellinen epäsymmetrisyys sinänsä ei kuitenkaan pakota kääntäjää tarkentamaan. Kun englannin tai venäjän yksikön kolmannen persoonan pronomineja käännetään suomeen, tarkan vastineen (tarkoitteensa suvun ilmaisevan yksikön kolmannen persoonan pronomien) puuttuminen ei automaattisesti johda eksplisiittistämiseen, vaan valintaan eksplisiittistämisen ja implisiittistämisen välillä. Lähdetekstin pronomien korvaaminen erisnimellä on esimerkki edellisestä, kun taas korvaaminen suomen yksikön kolmannen persoonan pronomilla jälkimmäisestä. Koska implisiittistäminen ei tässä tapauksessa tee kohdetekstistä epäkieliopillista, on eksplisiittistämistä pidettävänä valintana pikemmin kuin kielijärjestelmän sanelemana pakollisena muutoksena.

Käänöksissä englannista tai venäjältä suomeen eksplisiittisemmän vaihtoehdon valinta johtuu todennäköisesti kääntäjän pyrkimyksestä välttää implisiittistämistä – erityisesti silloin, kun lähdeteksti viittaa yksikön kolmannen persoonan pronomineilla kahteen eri sukupuolta olevaan henkilöön, ja pronomien suku varmistaa viittausten eksplisiittisyyden. Suomentaja, joka pyrkii viittausten yksiselitteisyyteen ja kohdelukijan tulkintaprosessin helpottamiseen, valitsee eksplisiittisemmän vaihtoehdon (erisnimen) implisiittisemmän (persoonapronominin) sijasta. Ongelma ei ole kuitenkaan puhtaasti kielikohtainen eivätkä selitykseksi riitä yksinomaan lingvistiset syyt. Tapauksissa, joissa KHD:ssa viitataan kahteen samaa sukupuolta olevaan henkilöön, myös englannin- tai venäjänkielisen KHD:n on huomioitava

viittausten eksplisiittisyys muilla tavoin; silti näissäkin tapauksissa suomentajat saattavat eksplisiittistää esitystä (ks. esimerkiksi katkelman (xviii) Konkan käännös kohdassa 4.2.1). Lisäksi samanlaisia tarkentavia muutoksia esiintyy myös käännöksissä kieliin, joissa on kaksi yksikön kolmannen persoonan pronominia, kuten englannista venäjään (ks. esimerkiksi Kuusi 2003: 29 ja katkelman (xviii) Garnettin käännös kohdassa 4.2.1), jolloin syytä ei voi enää etsiä kieliopista. On myös muistettava, ettei implisiittisyys välttämättä merkitse monitulkintaisuutta: käytännössä implisiittistenkin viittausten merkitys käy usein ko(n)tekstista varsin selvästi ilmi. Henkilöviittausten eksplisiittistäminen ja siitä johtuva KHD:n heikkeneminen eivät siis voi aiheutua yksinomaan kielijärjestelmien välisistä eroista; osittain kyse saattaa olla kääntämiseen liittyvästä yleisestä eksplisiittistämistäipumuksesta.

Myöskään venäjän preesensin korvaaminen englannissa menneen ajan muodoilla ei aina ole käännöksen kieliopillisuuden kannalta pakollinen muutos, joten sitä voidaan pitää esimerkkinä käännösten yleisestä konventionaalistumisesta. Konventionaalistamisesta on kyse myös, kun englanninkielisen lähdetekstin henkilön näkökulmasta määräytyviä deiktisiä elementtejä korvataan ranskassa kertojan näkökulmasta määräytyvillä vastineilla.

Näkökulman siirtymä tapahtuu käännöksissä myös päinvastaiseen suuntaan, muista kerronnan muodoista KHD:ksi. Myös nämä muutokset tukevat oletusta kääntämisen universaalien KHD:a heikentävästä vaikutuksesta, sillä syynä niihin ovat tekstuaaliset muutokset, jotka muokkaavat tekstiä implisiittisempään tai epäkonventionaalisempaan suuntaan; kyse on siis käännöksissä universaaleiksi väitetyille piirteille vastakkaisista muutoksista, kuten johtolauseen poistaminen (implisiittistäminen).

Taivalkoski-Shilov (2006: 138, 140, 143) pitää KHD:a käännösongelmana sillä perusteella, että käännöksissä siirtymä tapahtuu enemmän KHD:n ja McHalen *jossain määrin mimeettisen epäsuoran esityksen* kuin muiden puheen esittämisen muotojen³² kohdalla, KHD:n kohdalla kuitenkin eniten. Havainto tukee oletustani sikäli, että nämä hybridit muodot ovat tarkastelluista muodoista tulkinnanvaraisimpia ja epäkonventionaalisimpia, perinteisen (kieliopillisen) näkemyksen mukaan kieliopinvastaisen rajalla häilyviä esitystapoja. Taivalkosken (tulossa [1999]) esittämät kerronnan muotojen muutokset ovat itse asiassa kaikki siirtymä eräänlaisista ”välimuodoista” astetta selkeämpiin, perinteisempiin muotoihin: vähemmän puhtaasti diegeettisestä yhteenvedosta diegeettiseen yhteenvedon tai epäsuoraan esitykseen, jossain määrin mimeettisestä epäsuorasta esityksestä suoraan tai epäsuoraan esitykseen, vapaasta epäsuorasta esityksestä suoraan tai epäsuoraan esitykseen, mimeettisemmästä suorasta esityksestä vähemmän mimeettiseen suoraan esitykseen ja vapaasta suorasta esityksestä suoraan esitykseen. Kyse ei siis ole mimeettisen materiaalin karsiutumuksesta sinänsä, vaan pikemminkin vieraan

³² Taivalkoski-Shilov soveltaa puheen esittämisen muotojen analyysiin McHalen (1978) typologiaa (ks. kohta 2.1) pienin muutoksin (Taivalkoski-Shilov 2006: 138; ks. myös Taivalkoski, tulossa [1999]).

puheen esittämisen ohjautumisesta yksiselitteisempiin ja totunnaisempiin uomiin.

3.3.2 Yhteinen tausta

KHD:n kääntämisen ongelmien ja toisaalta eksplisiittistämisen ja konventionaalistamisen taustalla on nähty samoja syitä: kääntäjän pyrkimys tekstin selventämiseen ja kohdekuulttuurin konventioiden noudattamiseen sekä kääntäjän tulkinta.

Kääntäjän pyrkimys selventää tekstiä ja helpottaa siten lukijan tulkintatehtävää voi johtaa tekstiä eksplisiittistäviin muutoksiin, kuten yksikön kolmannen persoonan pronominin korvaamiseen erisnimellä tai puuttuvan johtolauseen lisäämiseen; KHD-kontekstissa nämä muutokset voivat johtaa myös kerronnan muodon muutokseen (ks. kohdat 3.1.5.3 ja 3.2.4). Kääntäjän pyrkimys noudattaa kohdekuulttuurin kirjallisia tai poettisia normeja ja mukautua kohdeyleisön odotuksiin voi puolestaan konventionaalistaa tekstiä esimerkiksi karsimalla siitä HD:a kuvaavia piirteitä kuten ekspressiivistä välimerkitystä tai emotionaalista kielenkäyttöä yleensä (ks. kohdat 3.1.5.2 ja 3.2.4).

Eksplisiittistämiseen ja konventionaalistamiseen ja toisaalta KHD:n kääntämisen ongelmiin on esitetty syyksi myös kääntäjän tulkintaa diskurssin sisällöstä (ks. kohdat 3.1.5.3 ja 3.2.4). Tarkentaessaan tekstin viittaussuhteita ja ilmaistessaan eksplisiittisesti sen, mikä on lähdetekstissä vain implisiittisesti läsnä, kääntäjä paljastaa oman tulkintansa tekstin merkityksistä. Johtolauseen lisääminen KHD:n yhteyteen osoittaa, että kääntäjä on tulkinnut esityksen tietyn henkilön puheeksi tai ajatuksiksi, vaikka sitä ei lähdetekstissä eksplisiittisesti ilmaistaisikaan. Samoin tekstiä konventionaalistava ekspressiivisten elementtien karsiminen tekstistä kertoo, mitä tekstuaalisia piirteitä kääntäjä on pitänyt olennaisina, mitä epäolennaisina.

KHD:n välittymisen ongelmien on myös ehdotettu seuraavan siitä, ettei kääntäjä välttämättä ole lainkaan tietoinen lähdetekstin KHD:sta tai tekstin kielellisen muokkauksen aiheuttamista näkökulman siirtymistä (ks. kohta 3.1.5.4); samoin kääntäjien tietoisuuden puutteen on arveltu vaikuttavan myös kääntämisen universaalien ”universaaliuteen”, sillä tietoisuus mahdollisesti universaaleista piirteistä saattaisi auttaa kääntäjää välttämään niitä silloin, kun siihen on syytä ja toisaalta käyttämään hyväkseen silloin, kuin yleisesti hyväksi havaitut ratkaisut tai käytännöt sopivat myös työn alla olevaan käännösongelmaan (ks. Chesterman 2004: 45).

3.3.3 Aiempia oletuksia KHD:n ja universaalien yhteydestä

Vaikka KHD:n kääntämisen ja kääntämisen universaalien suhdetta ei toistaiseksi ole käännöstieteessä juurikaan käsitelty, tutkimuksissa kuitenkin esitetään joitain oletuksia KHD:n kääntämisen ongelmien yhteydestä laajempiin kääntämistä

koskeviin tendensseihin samoin kuin yksittäisiä havaintoja kääntämisen universaalien vaikutuksesta tekstin näkökulmaan. Puheen esittämisen muotojen kääntämistä tarkasteleva Taivalkoski (tulossa [1999]) katsoo KHD:n kääntämisessä havaittujen ongelmien tukevan Touryn (1995) oletusta käännöksissä vaikuttavasta kasvavan standardisaation laista; Taivalkoski siis pitää sitä esimerkkinä standardisaatiosta, jolla usein tarkoitetaan samaa kuin konventionaalistamisella (ks. Laviosa-Braithwaite 1998: 290; Chesterman 2004: 44; Halverson 2003: 221). Toisaalla Taivalkoski-Shilov (2006: 141) taas arvelee KHD:n vähenemisen käännöksissä liittyvän Blum-Kulkan (1986: 21) eksplisiittistämishypoteesiin.

KHD:n kääntämisen ja kääntämisen universaalien yhtymäkohdat eivät kuitenkaan rajoitu toteamukseen KHD:n kääntämisen ongelmien universaaliudesta siinä mielessä, että ne ovat yleisiä käännöksissä kieliparista riippumatta. KHD:n heikkeneminen käännöksissä ei ole ainoastaan esimerkki oletetuista universaaleista tendensseista käännösprosessissa, vaan, paradoksaalisesti, myös seurausta niistä. Van Leuven-Zwart (1990: 90) toteaa yleisesti, että sekä tarkentaminen että selitykset voivat vaikuttaa tekstin tulkintaan myös makrotasolla, fiktiivisen maailman sisällön ja rakenteen tasolla. Itse asiassa van Leuven-Zwartin aineistossa kaikki analysoidut mikrotason muutokset vaikuttivat jollain tavalla tekstin interpersonaaliseen funktioon, johon kuuluvat niin kertojan asema kuin fokalisaatiokin (van Leuven-Zwart 1990: 87, 1989: 173–175). Rivinoja (2006: 131), joka keskittyy tutkimuksessaan nimenomaan KHD:n yksikön kolmannen persoonan pronomien suomentamisen ongelmiin, ehdottaa niiden johtuvan osaksi suomentajien haluttomuudesta käyttää puhekielisiä pronominiäityksiä (*se*), minkä hän puolestaan selittää käännösten universaalilla konservatiivisuudella – toisin sanoen konventionaalistamisella. Kääntämisen universaalien tutkimuksen puolella taas Vanderauwera (1985: 96–97) mainitsee tekstuaalisen konventionaalistamisen ilmentymiä tarkastellessaan, että preesensin korvaaminen menneen ajan muodoilla voi vaikuttaa tekstin fokalisaatioon ja heikentää lukijalle syntyvää vaikutelmaa siitä, että hän näkee ikään kuin henkilön silmin. Kohdeorientoituneiden käännösten analyysissä Vanderauwera (1985: 73–74, 76) osoittaa myös tapauksia, joissa konventionaalistavat muutokset johtavat KHD:n katoamiseen käännöksestä.

Kun Taivalkoski näkee käännösten näkökulmarakenteen ongelmat *esimerkkinä* universaalista tendenssistä (standardisaatiosta tai konventionaalistamisesta) ja Rivinoja *seurauksena* universaalien piirteiden (konservatiivisuuden tai konventionaalistamisen) tekstuaalisesta ilmentymästä (*se*-pronominin välttely), Vanderauwera taas havaitsee universaalien tendenssin (konventionaalistamisen) tekstuaalisten ilmentymien voivan vaikuttaa myös käännöksen näkökulmarakenteeseen.

Onkin tärkeää erottaa toisistaan eksplisiittistäminen, konventionaalistaminen ja yksinkertaistaminen toisaalta tekstuaalisten muutosten, toisaalta tekstin narratiivisen rakenteen tasolla. Kielen tasolla voidaan tarkastella eksplisiittistämisen tai konventionaalistamisen tekstuaalisia ilmentymiä syynä

KHD:n kääntämisen ongelmiin, kun taas narratiivisen rakenteen tasolla KHD:n kääntämisen ongelmat sinänsä voivat osaltaan vahvistaa oletusta käännosten universaalista yksinkertaistumis- tai standardoitumistaipumuksesta. Sen paremmin KHD:n kääntämistä (Taivalkoski, Rivinoja) kuin kääntämisen universaalejakaan (Vanderauwera) käsittelevissä tutkimuksissa ei kuitenkaan ole pyritty kääntämisen universaalien ja KHD:n suhteiden perusteellisempaan tarkasteluun, ja siksi kääntämisen universaalit havaitaan niissä yksipuolisesti joko tekstuaalisten muutosten tai narratiivin näkökulmarakenteen tasolla. KHD:n heikkeneminen käänöksissä on kuitenkin usein *sekä* esimerkki oletetuista universaaleista tendensseista käänösprosessissa *että* niiden seurausta. Eksplisiittistävä tekstuaalinen muutos (esimerkiksi johtolauseen lisäys) johtaa näkökulman siirtymään (KHD:sta KD:ksi), joka puolestaan on esimerkki kertomuksen näkökulmarakenteen yksinkertaistamisesta.

3.4 Yhteenveto

Niitä kielellisiä muutoksia, jotka vaikeuttavat KHD:n välittymistä käänöksiin tai joissain tapauksissa jopa estävät sen, voidaan siis tarkastella kääntämisen universaaleiksi ehdotettujen eksplisiittistämisen, konventionaalistamisen ja yksinkertaistamisen ilmentyminä. Tai toisinpäin: kääntämisen universaaleiksi ehdotettujen eksplisiittistämisen, konventionaalistamisen ja yksinkertaistamisen kielelliset ilmentymät voivat johtaa siihen, ettei lähdetekstin KHD välity käänökseen. Eksplisiittistämisen ja konventionaalistamisen ja KHD:n kääntämisen välinen yhteys on seurausta niiden vastakkaisista luonteista. Tekstiä tarkentavat, konventionaalistavat ja yksinkertaistavat muutokset vahvistavat sen koheesiota ja lisäävät siihen informaatiota. Tekstuaalinen implisiittisyys ja epäkonventionaalisuus – ja monitulkintaisuus, johon ne narratiivin tasolla usein johtavat – ovat kuitenkin olennainen osa KHD:a. Itse asiassa sellaiset KHD:n tuntomerkkeinä yleisesti pidetyt piirteet kuin johtolauseen puuttuminen tai viittaukset henkilöihin kolmannen persoonan pronomineilla toimivat KHD:n indikaattoreina juuri implisiittisyytensä ja näkyvän koheesion puutteen ansiosta. KHD:n karsiutuminen käänöksistä saattaa siis olla luonnollinen seuraus muutoksista, jotka ovat luonteenomaisia kääntämiselle yleensä.

Toisaalta myös KHD:n korvaaminen käänöksissä perinteisemmillä, yksinäisillä kerronnan muodoilla on esimerkki tekstin näkökulmarakenteen yksinkertaistamisesta. Kun eksplisiittistävä muutos vaikeuttaa KHD:n välittymistä käänökseen, se samalla yksinkertaistaa tekstin näkökulmarakennetta: kaksinäisestä ja monitulkintaisesta KHD:sta siirrytään yksinäiseen ja yksiselitteiseen kertojan esitykseen tai henkilön diskurssiin. Tarkentaessaan, kuka puhuu, kääntäjä yksinkertaistaa tekstin narratiivista rakennetta. Yhden kääntämisen universaalien ilmentymä kielen tasolla johtaa toisen kääntämisen universaalien toteutumiseen tekstin narratiivisen rakenteen tasolla.

Kuten kielen tasolla, myös narratiivisen rakenteen tasolla eksplisiittistämisen, konventionaalistamisen ja yksinkertaistamisen käsitteet näyttävät paikoin limittyvän. KHD:n heiketessä tai kadotessa käännöksestä voidaan näkökulmarakenteen yksinkertaistamisen sijaan yhtä hyvin puhua eksplisiittistämisestä tai konventionaalistamisesta: kerronnan muodon konventionaalistamisesta, sillä KHD korvataan perinteisemmällä esitystavoilla, tai näkökulman eksplisiittistämisestä, sillä muutoksen seurauksena KHD:lle ominainen epävarmuus diskurssin alkuperästä häviää ja esityksen voi lähdetekstiä selvemmin tunnistaa joko kertojalle tai henkilölle kuuluvaksi.

4 KHD käännösaineistossa

Tässä luvussa tarkastelen KHD:n välittymistä venäjän-, englannin- ja suomenkielisten romaanien suomen-, englannin- ja venäjänkielisiin käännöksiin ja pyrin selittämään esille tulevat ongelmat kääntämisen universaaleiksi ehdotettujen eksplisiittistämisen ja konventionaalistamisen (yksinkertaistamisen) avulla.

KHD:n ja kääntämisen tulkinnallisesta luonteesta huolimatta molemmat operoivat kielellä, sillä niin konteksti – jonka pohjalta tulkinta syntyy – kuin käänöskin – jonka tulkinta synnyttää – ovat kielellisiä. Käänössiirtymien paikantamiseksi teksti on segmentoitava näkökulman tai kerronnan muodon suhteen erilaisiin palasiin, olkoonkin että tällainen jaottelu tekee aina jossain määrin väkivaltaa puhekategorioiden hämärille reuna-alueille. Voidaan ajatella, että käänösten näkökulman siirtymien tarkastelussa yhdistyvät narratologian strukturalistinen ja kognitiivinen paradigma: siirtymien paikantamiseksi perinteinen strukturalistinen analyysi on välttämätöntä, mutta itse siirtymät edustavat kognition, tekstin tulkinnan, todellisia ilmentymiä: todellisen mielen tulkintaa fiktiivisen mielen esityksestä, tekstuaalisesti dokumentoituna.

4.1 Aineisto ja metodit

4.1.1 Romaanit ja niiden käännökset

Tutkimusaineiston muodostaa valikoima KHD-katkelmia F. M. Dostojevskin romaanista *Prestuplenie i nakazanie* (1866; *Rikos ja rangaistus*) ja sen suomen- ja englanninkielisistä käänöksistä. Varsinaisen tutkimusaineiston lisäksi esitän KHD-katkelmia Jane Austenin romaaneista *Pride and Prejudice* (1813, *Ylpeys ja ennakkoluulo*) ja *Emma* (1816, *Emma*) ja Juhani Ahon romaanista *Papin rouva* (1893) sekä niiden suomen- ja venäjänkielisistä käänöksistä. Valittua lähdetekstiaineistoa yhdistää se, että Dostojevski, Austen ja Aho ovat kukin omassa kirjallisessa kulttuurissaan ensimmäisten joukossa käyttäneet KHD:a laajemmalti kerronnan muotona; sporadista käyttöä on esiintynyt jo aiemmin.

Varsinaisena tarkastelun kohteena ovat venäjänkielinen lähdetekstiaineisto ja venäjältä tehdyt käännökset, sillä narratologiassa on yleisimmin käsitelty sellaisia vapaan epäsuoran esityksen muotoja, joita edustavat esimerkiksi englanninkielisen kerronnan konventiot, kun taas venäjänkielinen KHD on

lähtökohtaisesti monitulkintaisempaa kieliopillisten ja tyyllisten ominaisuuksiensa vuoksi (ks. kohta 2.3.4.3). Suomesta ja englannista käännetyn aineiston avulla pyrin kuitenkin havainnollistamaan, ettei kyse ole ilmiöstä, joka esiintyisi ainoastaan venäjänkielisen KHD:n käänöksissä.

Pyrin eliminoimaan tuloksista tilannesidonnaiset ja idiosynkraattiset tekijät tarkastelemalla mahdollisuuksien mukaan useita saman teoksen käännöksiä, jotka ovat eri kääntäjien eri aikoina samaan kieleen tekemiä. Venäjänkielisen lähdetekstiaineiston valintakriteerinä onkin ollut suomennosten poikkeuksellisen runsas määrä, mikä parantaa aineiston vertailtavuutta ja tekee siten analyysistä kattavamman. Eri aikakausilta peräisin olevien käännosten vertailu tuo tutkimukseen myös historiallisen perspektiivin. Tarkasteltavina ovat *Rikoksen ja rangaistuksen* neljä suomennosta, joiden kääntäjät ovat O. Niskanen (1907), J. A. Hollo (1922), J. Konkka (1970) ja M. Vuori (Bergh-Wuori, 1888–1889), jonka käännöksestä on ollut käytössä alkuperäisen käännoksen lisäksi myös L. Pyykön vuosina 1985–1986 kielellisesti uudistama versio³³. Lisäksi tarkastelen kahta englanninnosta, joiden kääntäjät ovat C. Garnett (1914) sekä R. Pevear ja L. Volokhonsky (1992). Olen rajannut romaanin muut englanninkieliset käännökset aineiston ulkopuolelle pitääkseni sen kohtuullisen kokoisena; tutkimuksen on myös tarkoitus painottaa enemmän suomennoksiin kuin englanninnoksiin. Useiden englanninkielisten käännosten joukosta Constance Garnettin käänнос on luonteva valinta, sillä mittavan elämäntyön venäläisen kirjallisuuden kääntäjänä tehnyt Garnett on epäilemättä vaikuttanut suuresti venäläisestä kirjallisuudesta englanninkielisen yleisön keskuudessa muodostuneeseen kuvaan. Garnettin käänнос on myös *Rikoksen ja rangaistuksen* ensimmäinen englanninkielinen käänнос. Aikanaan käännoistä pidettiin hyvin onnistuneena, ja Garnettin venäläisen kirjallisuuden käännöksiä kohtaan sittemmin esitetystä kritiikistä huolimatta³⁴ sitä painetaan edelleen. Richard Pevearin ja Larissa Volokhonskyn käänнос taas edustaa ajallisesti *Rikoksen ja rangaistuksen* englanninnosten toista ääripäätä. Myös he ovat kääntäneet useita Dostojevskin teoksia, ja heidän käännöksiään on pidetty erityisen onnistuneina nimenomaan lähdetekstin moniäänisen kerronnan välittymisen suhteen (ks. May 1994: 52–54; Venuti 1998: 312; Jones 1990/1997: xix).

Englannista suomeen ja venäjään käännettyä ja suomesta venäjään käännettyä KHD:a olen tarkastellut pro gradu –tutkielmassani (Kuusi 2002),

³³ Selvyyden vuoksi erottelen jatkossa Vuoren käännoksen alkuperäisen version kielellisesti uudistetusta versiosta nimittämällä niitä *Wuoren* käännökseksi (alkuperäinen, kuten sukunimen kirjoitusasukin) ja *Vuoren (Pyykön)* käännökseksi (kielellisesti uudistettu versio).

³⁴ Esimerkki Vladimir Nabokovin Garnettin käännoksiin kohdistamasta kritiikistä: ”Джозеф Конрад, английский романист польского происхождения, в письме от 10 июня 1902 г. к Эдуарду Гарнетту, писателю средней руки, обмолвился: «Напомни обо мне своей жене, чей перевод «Анны Карениной» мне кажется великолепным. О самой же книге я невысокого мнения, так что перевод придал ей некоторого блеска.» Я никогда не прошу Конраду этого вздора. На самом деле перевод Гарнетт очень слабый.” (Nabokov 1996: 231; ks. myös esim. Nabokov 1944/1961: 38 (“[Garnett=] totally lacking verbal talent”).

josta tässä tutkielmassa esittämäni esimerkit on valittu. Austenin romaanista *Pride and Prejudice* käytössäni on ollut kaksi suomennosta, O. A. Joutsenen käännös vuodelta 1922 ja S-L Norko-Turjan käännös vuodelta 1947, sekä I. Maršakin venäjänkielinen käännös, joka on julkaistu vuonna 1988, mutta todennäköisesti peräisin jo vuodelta 1967.³⁵ Austenin romaani *Emma* taas on suomennettu vain kerran, ja tämän A. Brotheruksen suomennoksen (1950) lisäksi tarkastelen M. Kanin venäjännöstä, joka on julkaistu vuonna 2001.³⁶ Ahon romaanista *Papin rouva* käytössäni on ollut kaksi venäjännöstä, V. Firsovin käännös vuodelta 1895 ja A. Mantereen käännös vuodelta 1969. Firsovin käännös on ilmestynyt vain kaksi vuotta alkuteoksen julkaisemisen jälkeen nimellä *В глуши Финляндии* ('Suomen saloilla') yhdessä *Papin tyttären* käännöksen kanssa. Olen uudistanut käännöskatkelmien ortografian nykynormeja vastaavaksi. A. Mantereen käännös *Жена пастора* ('Pastorin vaimo') vuodelta 1969 on julkaistu kokoelmassa *Совесть* ('Omatunto'), joka sisältää myös Ahon muuta venäjäksi käännettyä tuotantoa. Ahon *Papin rouvaa* ei tiettävästi ole käännetty englanniksi, eivätkä käännökset suomesta englantiin näin ollen ole aineistossani edustettuina. Koska pro gradu -tutkielmani englannista ja suomesta käännetyn KHD-aineiston analyysi sisältyy jo luvun 3 katsaukseen KHD:n kääntämisen tutkimuksesta, esitän tässä luvussa katkelmia näistä käännöksistä vain havainnollistaakseni käännöksissä esiintyvien muutosten mahdollisesti universaalia luonnetta.

4.1.2 Valitut KHD-katkelmat

Olen pyrkinyt valitsemaan aineistooni erityyppisiä KHD-katkelmia. Valtaosa *Rikoksen ja rangaistuksen* KHD:sta välittää päähenkilön, Raskolnikovin, mielenliikkeitä, joten myös aineistossani ovat kattavimmin edustettuina katkelmat, joissa kokevana subjektina on Raskolnikov. Loput aineistoon valituista katkelmista välittävät muiden keskeisten henkilöiden (Razumihin, Sonja, Dunja, Lužin) diskurssia; tällaisia katkelmia on romaanissa selvästi päähenkilön diskurssia välittäviä KHD-katkelmia vähemmän. Aineistossa on mukana myös yksi KHD-katkelma, jossa diskurssin subjektina on teoksessa vain pientä osaa näyttelevä sivuhenkilö (Svidrigailovin kihlatun äiti). Se kuuluu romaanin harvoihin henkilön puhetta välittäviin KHD-katkelmiin; muut aineistoon valitut katkelmat välittävät henkilöiden ajatuksia, havaintoja tai vielä sanoiksi pukemattomia mielenliikkeitä.

Aineiston Raskolnikovin mielenliikkeitä välittävät katkelmat on koottu seuraavista kohtauksista: Raskolnikov kadulla ja portaikossa ennen murhaa (1/VI

³⁵ Käyttämässäni venäjänkielisissä käännöksissä ei ole ilmoitettu niiden ensimmäistä ilmestymisvuotta. Käyttämäni I. Maršakin venäjännös ja vuonna 1967 ilmestynyt *Гордость и предубеждение* (ks. esim. KLÈ 1968: 487) ovat kuitenkin todennäköisesti sama käännös.

³⁶ Myöskään *Emman* venäjännöksen ensimmäisestä ilmestymisvuodesta ei ole täyttä varmuutta, mutta se on joka tapauksessa käännetty myöhemmin kuin *Pride and Prejudice*.

s. 70–71; katkelmat (i)–(iii)); Raskolnikov palattuaan kotiin murhan jälkeen (2/I s. 83–85; katkelmat (iv)–(v)); Raskolnikov palattuaan kotiin poliisiasemalta ja etsimässä kätköpaikkaa varastetuille esineille (2/II s. 99–101; katkelmat (vi)–(ix)); Raskolnikovin unihoure (2/II s. 107–108; katkelma (x)); Raskolnikov Porfirin kuulustelun jälkeen (4/VI s. 329–331; katkelmat (xviii)–(xix)); Raskolnikov huoneessaan palattuaan Sonjan luota (5/V s. 394, katkelma (xx)) ja Raskolnikov matkalla Svidrigailovin luo (6/III s. 428–430; katkelmat (xxi)–(xxii)). Muiden henkilöiden näkökulmaa välittävä aineisto on kerätty seuraavista kohtauksista: Razumihin pukeutumassa (3/II s. 193–194; katkelmat (xi)–(xiii)); Sonja lähdettyään Raskolnikovin luota (3/IV s. 224; katkelma (xiv)); Sonja Raskolnikovin lähdettyä hänen luotaan (4/IV s. 305; katkelma (xvii)); Lužin välirikon jälkeen (4/III s. 284; katkelmat (xv)–(xvi)); Dunja Svidrigailovin luona (6/V s. 461; katkelma (xxiii)) ja Svidrigailovin kihlatun äiti Svidrigailovin lähdettyä (6/VI s. 466–467; katkelma (xxiv)). Katkelmat on numeroitu roomalaisin numeroin siinä järjestyksessä, jossa ne romaanissa esiintyvät.

Tarkastelen yhtenä katkelmana hyvin eripituisia KHD-esiintymiä. Toisissa, erityisesti pitkissä, katkelmissa KHD:n keskeyttävät välillä muut kerronnan muodot. Niiden tarkastelu yhtenäisinä katkelmina tuntuu kuitenkin perustellulta siksi, että ne ovat yhtenäisiä kerronnallisen sisältönsä puolesta, vaikka kerronnan muoto vaihtelisikin: kyse on tällöin saman henkilön diskurssista samassa kohtauksessa. Usein myös tekstin näkökulmarakenteen ymmärtäminen vaatii kontekstin ja erityisesti kerronnan eri muotojen vuorottelun huomioonottamista. Pitkien katkelmien pilkkominen erillisiksi esiintymiksi joko virkerajojen tai kerronnan muodon vaihdosten perusteella – jolloin esiintymäksi katsottaisiin yhtenäinen KHD, jota edeltää ja seuraa jokin muu kerronnan muoto – vaikeuttaisi kerronnan muodon tunnistamista niin lähdeteksteissä kuin käännöksissäkin. Toisaalta erityyppisten ja –pituisten katkelmien tarkastelu rinnakkain johtaa siihen, että katkelmat tai niiden käännöksissä tapahtuneet siirtymät eivät useinkaan ole kokonsa tai määränsä puolesta vertailukelpoisia, sillä osa katkelmista sisältää vain yhden, lyhyen KHD-virkkeen, osa taas useita erillisiä KHD-virkkeitä, osa useammasta virkkeestä koostuvan yhtenäisen KHD-esiintymän.³⁷

En esitä katkelmia analyysiluvussa aina kokonaisuudessaan, vaikka pyrinkin ottamaan mukaan tarkastellun siirtymän kannalta välttämättömän lähikontekstin. Katkelmien numeroinnin lisäksi niistä aineistolukuun otetut esimerkit on numeroitu juoksevasti, sillä olen käsitellyt analyysin eri kohdissa samoja katkelmia – joskus samoja, joskus eri kohtia samasta katkelmasta – eri näkökulmista. *Rikoksesta ja rangaistuksesta* ja sen suomen- ja englanninkielisistä käännöksistä kerätty aineisto on kokonaisuudessaan luettavissa tutkielman liitteessä.

³⁷ Samantyyppisistä ongelmista KHD-katkelmien laskemisessa mainitsee myös Ullman (1957/1964: 106), joka toteaa esiintymien pituuden sekä KHD:n, suoran ja epäsuoran esityksen vuorottelun vaikeuttavan KHD:n määrällistä arviointia *Madame Bovaryssa*.

Katkelmat on pyritty valitsemaan eri puolilta teosta niiden sisältö huomioon ottaen. Mekaanisempi ote, esimerkiksi ensimmäisten kahdenkymmenen katkelman valitseminen teoksen alusta lukien, voisi kaventaa erityyppisten KHD-katkelmien valikoimaa ainakin siltä osin, kenen näkökulmaa ne välittävät (henkilöt, jotka tulevat mukaan vasta myöhemmin kertomuksessa, jäisivät aineistosta pois). Tällainen valintakriteeri vaatisi myös katkelman määritelmältä täsmällisyyttä: esimerkiksi jokaisen keskeytyksen jälkeen uudelleen alkava KHD olisi laskettava uudeksi katkelmaksi, vaikka kyseessä olisi sisällöllisesti yhtenäinen kohta. Aineiston keruu tätä tutkielmaa varten – KHD:n paikantaminen ja katkelmien valinta ja rajaus – on siis tehty ennen kaikkea teoksen sisällön pohjalta.

Myös mekaanisemmalle aineistohauulle olisi esikuva KHD:n kääntämisen tutkimuksessa: Bosseaux (2004) hyödyntää elektronista korpusta aineiston keruussa. Tutkimuksessa haetaan KHD:a tekstikorpuksesta tiettyjen kielellisten tuntomerkkien tai niiden yhdistelmien perusteella, joita ovat 1) menneen ajan verbimuodon ja henkilön näkökulmasta määräytyvien ajan tai paikan adverbien yhdistelmät, 2) sisäistä päättelyä tai suostuttelua kuvaavat adverbit (*surely, certainly, perhaps*) ja 3) huudahdukset ja kysymyssanat (*yes, oh, but why*). Tuntomerkeistä ensimmäinen ei kuitenkaan toimisi venäjänkielisen lähdeaineiston kohdalla, sillä se jättäisi preesensia käyttävän KHD:n haun ulkopuolelle, kun taas toinen ja kolmas sopivat yhtä hyvin HD:in, ellei niiden yhteydessä esiinny menneen ajan verbimuotoja tai kokevaan subjektiin viittaavia kolmannen persoonan muotoja. Tällainen aineiston keruutapa jättää lisäksi haun ulkopuolelle KHD:n, jolla ei ole eksplisiittisiä kielellisiä tuntomerkkejä ja jonka tunnistaminen tapahtuu ennen kaikkea kontekstin perusteella. Mekaanisen korpushaun tulokset olisi myös käytävä KHD-tulkinnan varmistamiseksi läpi konteksti huomioon ottaen, joten on kyseenalaista, olisiko elektronisen korpuksen käyttö nopeuttanut aineiston keruuta merkittävästi.³⁸

Myös Adamson (1995: 199–200), joka tutkii KHD:n historiallista kehittymistä satunnaisista esiintymistä kerronnan muodoksi, hakee KHD-esiintymiä menneen ajan verbimuodon ja nykyhetkeen viittaavan ajan adverbien yhdistelmällä (Adamsonin ”was-now”-paradoksi), jota hän pitää yksinomaan KHD:ssa esiintyvänä kontrastina. Sen lisäksi, että kriteeri sopii vain osittain venäjänkieliseen aineistoon, sen esiintymät eivät myöskään rajoitu yksinomaan KHD:in, kuten Adamson olettaa (ks. tarkemmin kohta 2.3.5). Adamson (1995: 198) myöntääkin, että KHD:n paikantaminen kielellisten kriteerien perusteella on ongelmallista jo siksi, ettei kaikkia esiintymiä voi tunnistaa KHD:ksi minkään muodollisen kielellisen piirteen avulla, sillä tunnistaminen tapahtuu viime kädessä aina kontekstin valossa.

³⁸ Kvantitatiivisen, tilastollisen tutkimusotteen ongelmista KHD:n kaltaisen kategorian tarkastelussa ks. myös Fludernik 1993: 9.

4.1.3 *Metodi*

Taivalkoski-Shilov (2006: 143, fn. 18) käsittelee käännössiirtymänä muutosta puhekategoriasta toiseen McHalen typologiaa soveltaen, esimerkiksi lähdetekstin KHD:sta jossain määrin mimeettiseen epäsuoraan esitykseen käännöksessä. Siirtymiä ovat siis esimerkiksi muutos KHD:sta suoraksi esitykseksi, kun kääntäjä korvaa kokevaan subjektiin viittaavat kolmannen persoonan muodot ensimmäisen persoonan muodoilla, tai KHD:sta (tapauksesta riippuen) epäsuoraksi tai jossain määrin mimeettiseksi epäsuoraksi esitykseksi, kun esitykseen lisätään johtolause. McHalen typologian soveltaminen salliikin siirtymien tarkemman luokittelun kuin niiden tarkastelu muutoksina KD:ksi tai HD:ksi. Toisaalta tämäkään luokittelu ei tavoita siirtymiä KHD:n sisällä, ts. tapauksia, jossa KHD heikkenee, mutta ei kuitenkaan niin selvästi, että voitaisiin puhua puhe kategorian muutoksesta. Esimerkiksi silloin, kun käännöksessä KHD:n ekspressiivisiä elementtejä on karsittu, esitys voidaan usein edelleen lukea KHD:na, mutta vieraan äänen erottaminen kerronnan taustasta ei ole kohdetekstin lukijoille yhtä helppoa – ja siksi tulkintastrategiana yhtä todennäköinen – kuin lähdetekstin lukijoille. Typologia ei myöskään auta luokittelemaan tapauksia, joissa KHD:n voisi muodollisten piirteidensä puolesta lukea yhtä hyvin kerrontana kuin KHD:nakin tai yhtä hyvin KHD:na kuin vapaana suorana esityksenä. Luokittelu soveltuukin ehkä paremmin aineistoon, joka sisältää vain henkilöiden puhetta välittävää diskurssia, kuten Taivalkoski-Shilovilla, sillä puhetta välittävä KHD erottuu yleensä ympäröivästä kerronnasta ajatuksia tai havaintoja välittävää KHD:a selvemmin eikä sen sekoittaminen kerrontaan ole yhtä todennäköistä. KHD:n sekoittuminen vapaaseen suoraan esitykseen taas ei ole yhtä todennäköistä englannin- kuin venäjänkielisen lähdetekstiaineiston kohdalla aikamuotokäytäntöjen eroista johtuen.

Tässä luvussa tarkastelen näkökulman siirtymänä tapauksia, joissa lähdetekstin KHD:n korvaa käännöksessä KD tai HD tai jossa käännöksen näkökulma on siirtynyt lähemmäs kertojaa tai henkilöä, mutta ei niin selvästi, että voitaisiin puhua puhe kategorian muutoksesta. Edellisissä tapauksissa on kyse KHD:n katoamisesta, jälkimmäisissä sen heikkenemisestä. Aina ei ole selvää, kummasta käännöksessä on kyse: raja KHD:n heikkenemisen ja katoamisen välillä on toisinaan hiuksenhieno. Aivan kuten kerronnan muodot, myös niiden siirtymät käännöksissä muodostavat jatkumon, jolla voidaan erottaa lukemattomia pisteitä, KHD:n lievästä heikkenemisestä selvään katoamiseen. Tästä syystä en jaottele siirtymiä tarkempiin alaluokkiin, vaikka kommentoinkin niiden selvyyttä kunkin katkelman käsittelyn kohdalla kohdassa 4.2.

Seuraava esimerkki³⁹ havainnollistaa jatkumon toista ääripäätä, KHD:n yksiselitteistä katoamista. Katkelmassa kerrontaa seuraa KHD, joka välittää Dunjan ajatuksia sen jälkeen, kun tämä on yrittänyt ampua Svidrigailovin, epäonnistunut ja saa vielä toisen mahdollisuuden yrittää, enää vain parin askelen päästä. Suomenoksessa kokevaan subjektiin viittaavat kolmannen persoonan

³⁹ Tarkastelen katkelmaa myös artikkelissani Kuusi 2003 (s. 37).

muodot on korvattu ensimmäisellä persoonalla ja KHD on muuttunut HD:ksi. Puhujan rooli on siis siirtynyt kertojalta henkilölle, josta on nyt tullut tekstin täysivaltainen *minä*, niin persoonamuotojen, tila- ja aikakoordinaattien kuin tilanearvionkin lähde. Samanlainen muutos on tehty katkelman kaikissa suomennoksissa Wuoren alkuperäistä käännöstä lukuunottamatta.

(1)

[KD] Он стоял пред нею в двух шагах, ждал и смотрел на нее с дикою решимостью, воспаленно-страстным, тяжелым взглядом. Дуня поняла, что он скорее умрет, чем отпустит ее. [KHD] "И... и уж, конечно, **она убьет** его теперь, в двух шагах!.."

Katkelma (xxiii)

[KD] Hän seisoi parin askeleen päässä, odotti ja katseli Dunjaa päättävästi, tulisen intohimoisesti, syvästi. Dunja ymmärsi, että mies ennen kuolee kuin luopuu hänestä. [HD] "Ja nyt ... varmasti **tapaa** hänet, kahden askeleen päähän! ..."

Vuori (Pyykkö)

Esimerkissä (2) taas on kyse KHD:n lievästä heikkenemisestä. Katkelma välittää KHD:na Raskolnikovin ajatuksia poliisin kuulustelun jälkeen. Vaikka käännöksestä on karsittu useampi henkilön näkökulmasta kertova KHD:n tuntomerkki (henkilön nykyhetkeen viittaava preesens, ekspressiivinen toisto, parenteettinen *однако же* ja deiktinen ajanmääre *теперь*), säilyy KHD kuitenkin vain hiukan heikenneenä kysymysrakenteen, sisällön ja kontekstin ansiosta. Vaikka osa henkilön havainnoijan rooliin liittyvistä aineksista on siis siirretty kertojalle, kuuluu tulkitsijan rooli kuitenkin edelleen selvästi henkilölle. Samat poistot – tai osa niistä – on tehty myös kaikissa muissa suomennoksissa ja Garnettin englanninkielisessä käännöksessä.

(2)

[KHD] **Но так ли, однако же**, так ли он это все **теперь** понимает? Не ошибается ли он? К какому именно результату клонил сегодня Порфирий?

Katkelma (xviii)

[KHD] Käsittikö hän kaiken tuon oikein? Eikö hän erehtynyt? Mihin tuloksiin Porfiri yritti nimenomaan tänään päästä?

Konkka

Ongelmallisimpia siirtymien tarkemman luokittelun kannalta ovat kuitenkin tapaukset, joissa joko lähde- tai kohdeteksti voitaisiin lukea yhtä hyvin esimerkiksi kerrontana tai HD:na kuin KHD:nakin. Seuraava esimerkki välittää

Raskolnikovin ajatuksia tämän harhaillessa etsimässä kätköpaikkaa ryöstösaaliille. Esitys alkaa kertojan kuvauksella, mutta jo toisen virkkeen alku [1] voidaan lukea myös KHD:na. Persoonattomuuden ja modaalisuuden yhdistelmä (*нельзя было*) viittaa henkilöön diskurssin lähteenä, mutta sallii kuitenkin myös KD-tulkinnan, jota puoltaa myös henkilön kuluvaan hetkeen viittaavan preteritin käyttö ja selvien – ekspressiivisten – KHD:n tuntomerkkien puuttuminen. Toisaalta virkkeen sisältö tuntuu ohjaavan lukijaa ymmärtämään sen henkilölle kuuluvana päättelynä ja perusteluna sille, miksi alkuperäinen suunnitelma on hylättävä. Lisäksi KHD:n alussa käytetyn preteritin voi ajatella pehmentävän siirtymää kerronnasta KHD:in (ks. kohta 2.3.4.2); samaa tarkoitusta palvelee myös ensimmäisen virkkeen modaalinen täsmennys *может и более*, joka tuo häivähdyksen henkilön näkökulmasta mukaan jo katkelman alkuun. Kun preteritistä siirrytään preesensiin kesken virkkeen [2], esitys muuttuu selväksi KHD:ksi.

(3)

[KD] Он бродил по набережной Екатерининского канала уже с полчаса, а может и более, и несколько раз посматривал на сходы в канаву, где их встречал. [1] [KD vai KHD?] Но и подумать **нельзя было** исполнить намерение: или плоты стояли у самых сходов и на них прачки мыли белье, или лодки были причалены, [2] [KHD] и везде люди так и кишат, да и отовсюду с набережных, со всех сторон, можно видеть, заметить: подозрительно, что человек нарочно сошел, остановился и что-то в воду бросает. А ну как футляры не утонут, а поплывут? Да и конечно так. (...)

Katkelma (viii)

Garnettin käänöksessä ensimmäinen monitulkintaisista lauseista [1] on sidottu syntaktisesti edeltävään kerrontaan, ja siihen on lisätty kokevaan henkilöön viittaava kolmannen persoonan pronomini. Muutosten seurauksena esitys muistuttaa enemmän kerrontaa kuin KHD:a. Kohdasta [2] eteenpäin katkelman voi lukea kerrontana, mutta yhtä hyvin KHD:na: progressiivisten verbimuotojen käyttö tukee KHD-tulkintaa, ja kysymyslauseesta alkavan [3] selvän KHD:n voi ajatella vaikuttavan takautuvasti edeltävän esityksen tulkintaan niin, että sekin on luontevinta lukea henkilön ajatuksina. Toisaalta takautuva vaikutus näkyy myös kohtien [1] ja [2] välillä, mutta päinvastaisella tavalla: kohdassa [2] henkilön näkökulmaa heikentää lähdetekstiin verrattuna ekspressiivisen *так и* –fraasin poisjätto, ja tämä henkilön näkökulman ohentuminen puolestaan vaikuttaa myös kohdan [1] tulkintaan.

[KD] He wandered along the bank of the Ekaterininsky Canal for half an hour or more and looked several times at the steps running down to the water, [1] but **he** could not think of carrying out his plan; [2] [KD vai KHD?] either rafts stood at the steps' edge, and women were washing clothes on them, or boats were moored there and people were \emptyset swarming everywhere. Moreover, he could be seen and noticed from the banks on all sides; it would look suspicious for a man

to go down on purpose, stop, and throw something into the water. [3] [KHD]
And what if the boxes were to float instead of sinking? And of course they
would. (...)

Garnett

Sekä selvä KHD että KHD:n ja KD:n välillä häilyvä esitys alkavat siis molemmat käännöksessä hiukan myöhemmin kuin alkutekstissä. Jos lähdetekstin lukee toisen virkkeen alusta [1] lähtien KHD:na, käännöksessä on ensin [1] kyse KHD:n katoamisesta, sitten [2] heikkenemisestä, jonka aiheuttaa osittain konteksti, edeltävän KHD:n katoaminen; jos kuitenkin myös lähdetekstin lukee toisen virkkeen alussa [1] KD:na, käännöksen vastaavassa kohdassa [1] ei ole tapahtunut näkökulman siirtymää. Palaan katkelman käännöksiin vielä kohdan 4.2.7 esimerkissä 45.

Samantyyppistä ongelmaa siirtymien luokittelussa havainnollistaa myös seuraava esimerkki, jossa Raskolnikov on juuri oivaltanut, että hänen vaatteisiinsa on voinut jäädä veritahroja. Mahdollisen KHD:n tuntomerkit ovat kolmannen virkkeen alussa [2] samat kuin edellisessä esimerkissä, mutta tässä niitä edeltää todennäköisesti henkilölle, Raskolnikoville, kuuluva kysymys [1] – joka selventää, mitä tämä etsii tutkiessaan vaatteitaan – ja seuraa kerronta.

(4)

[KD] Он бросился к окошку. Свету было довольно, и он поскорей стал себя оглядывать, всего с ног до головы, все свое платье: [1] [KD vai KHD?] **нет ли следов?** [2] **Но так нельзя было:** [KD] дрожа от озноба, стал он снимать с себя все и опять осматривать кругом.

Katkelma (iv)

Käännöksessä koko katkelma on kuitenkin puhdasta KD:a. Dostojevskille tyypillinen johtolauseen ja kaksoispisteen edeltämä KHD on korvattu tavallisella epäsuoralla esityksellä, kun kaksoispiste ja alisteiseen lauseeseen kuuluva kysymysmerkki on poistettu [1]. Seuraavan virkkeen alkuun [2] on lisätty selitys siihen, miksi yritys ei onnistunut. Kolmannen persoonan pronomini ja havaintoverbi laajentavat perspektiivin ulkoapäin tapahtuvaksi kuvaukseksi.

[KD] Hän syöksyi ikkunan ääreen. Oli jo riittävän valoisaa, ja hän rupesi hätäisesti tarkastelemaan itseään, kaikkea kiireestä kantapäähän, koko vaatetustaan, [1] oliko siinä ehkä jälkiä. [2] Mutta **hän ei nähnyt joka kohtaa:** väristen vilusta hän riisui kaiken yltään ja tutki uudelleen jokaisen vaatekappaleen.

Konkka

Lähdetekstin lukeminen KHD:na merkitsisi selvää siirtymää, KHD:n katoamista käännöksestä, sen lukeminen KD:n ja KHD:n välimuotona merkitsisi KHD:n

heikkenemistä käännöksessä, ja sen lukeminen KD:na taas sitä, ettei käännöksessä ole tapahtunut näkökulman siirtymää.

Käsittelen tällaisia epäselviä tapauksia KHD:n heikkenemisenä. Samoin käsittelen KHD:n heikkenemisenä tapauksia, joissa lähdeteksti on selvää KHD:a, mutta käännös voidaan tulkita yhtä hyvin KD:ksi (tai HD:ksi) kuin KHD:ksikin. Tulkinnanvaraisuudesta huolimatta – tai juuri sen takia – tällaisten katkelmien analyysi on erityisen antoisaa, sillä ne kertovat, miten kääntäjät käsittelevät kerronnan muotojen häilyviä rajatapauksia, kohtia, joissa kertojan ja henkilön yhtäaikaiseen läsnäoloon viittaavat merkit ovat hyvin hienovaraisia ja huomaamattomia.

Aineistossa esiintyy myös tapauksia, joissa käännöksiin tehdyt tekstuaaliset muutokset heikentävät KHD:a, mutta niin lievästi, etten ole laskenut niitä siirtymiksi. Lähdeteksti- ja käännösaineiston segmentointi kerronnan muotojen suhteen on kokonaisuudessaan nähtävissä tutkielman liitteessä, jossa käytän lyhenteitä [KD], [HD] ja [KHD] kerronnan muotojen vaihtelun merkitsemiseksi. Usein diskurssi jää monitulkintaisesti kahden kerronnan muodon väliin; tällöin käytän merkintöjä [KD vai KHD?] ja [HD vai KHD?]. Juuri näiden välimuotoja tai monitulkintaisuutta osoittavien merkintöjen runsaus aineistossa tuo selvästi näkyviin sen, miten vaikeaa kerronnan liukuvien muotojen varma tunnistaminen ja niiden välisten siirtymäkohtien täsmällinen osoittaminen toisinaan on – ja havainnollistaa siksi hyvin KHD:n ja sen lähitekniikoiden sekoittumista ja limittymistä tekstissä. Kaiken kaikkiaan esitän oman jaotteluni tietoisena siitä, että monet katkelmista voisi tulkita myös toisin.

Käännöksissä havaitut näkökulman siirtymät koskevat myös vaihtelevasti milloin koko KHD-katkelmaa, milloin vain osaa siitä. Osa tietyn lähdetekstikatkelman KHD:sta on voinut välittyä käännökseen ongelmitta, osa heiketä tai kadota. Yhden katkelman käännöksessä siirtymiä voi olla useita. Siirtymien määrä ei siis ole missään suhteessa katkelmien määrään. Samasta syystä myöskään siirtymien määrä saman katkelman eri käännösten välillä ei ole vertailukelpoinen, sillä siirtymä voi yhden käännöksen kohdalla koskea yhtä virkettä tai lausetta, toisen kohdalla taas useampaa virkettä. Siirtymät voivat myös vaikuttaa ympäröivien virkkeiden näkökulman tulkintaan. Esittämäni tiedot siirtymien määristä ovatkin luonteeltaan lähinnä suuntaa-antavia: esitän lukuja vähän ja nekin tietoisena siitä, että niin lähdetekstikatkelman kerronnan muodon kuin käännöksissä havaitut siirtymätkin voisi monessa tapauksessa tulkita myös toisin, ja etteivät kaikki siirtymät suinkaan ole merkitykseltään samanarvoisia. Kvantitatiivisen tutkimusotteen ongelma KHD:n kaltaisen tulkinnallisen kategorian yhteydessä on juuri siinä, ettei lähdetekstin KHD-esiintymiä sen paremmin kuin käännöksissä tapahtuneita näkökulman siirtymiäkään voi aina yksiselitteisesti tunnistaa.

Olennaista ei kuitenkaan ole siirtymien luokittelu KHD:n heikkenemisen ja katoamisen välillä sen paremmin kuin siirtymien määräkään. Merkitystä on sillä, miten siirtymät vaikuttavat tai saattavat vaikuttaa tekstin tulkintaan. En tässä tutkielmassa keskitykään siirtymien ja niihin johtaneiden tekstuaalisten muutosten määrälliseen tarkasteluun, vaan pyrin havainnollistamaan aineistoni

avulla toisaalta sitä, miten siirtymät voivat vaikuttaa lukijan tulkintaan, ja toisaalta sitä, miten ne kertovat kääntäjien lähdetekstiä tulkinneen.

4.2 Siirtymät käänösaineistossa

Käänösvertailu osoitti, että näkökulman siirtymiä esiintyi kaikissa tarkastelluissa käänöksissä ja lähes kaikkien katkelmien käänöksissä.

Aineistossa on vain yksi katkelma, (iii), jonka yhdessäkään käänöksessä KHD ei heikennyt mainittavasti missään kohden. Muiden katkelmien käänöksistä KHD heikkeni aina vähintään kahdessa. Katkelmia, joiden kaikissa käänöksissä KHD oli ainakin jossain kohdin heikennyt tai kadonnut, olivat (iv), (v) ja (xiv).

Käänöskohtaisesti tarkasteltuna eniten siirtymiä oli Hollon käänöksessä (45: 25/20⁴⁰), seuraavaksi eniten Niskasén (39: 19/20), Vuoren (Pyykón) (37: 20/17), Konkan (33: 23/10), Garnettin (28: 21/7), Pevearin ja Volokhonskyn (12: 10/2) ja Vuoren (11: 3/8) käänöksissä. Mielenkiintoista on, että erot siirtymien määrässä käänösten välillä eivät ole suuria Pevearin ja Volokhonskyn sekä Vuoren alkuperäistä käänöstä lukuunottamatta, joissa niitä esiintyy selvästi muita käänöksiä vähemmän. Pevearin ja Volokhonskyn käänös eroaa muista tarkastelluista käänöksistä myös sikäli, että lähes kaikki sen siirtymistä – kahta poikkeusta lukuunottamatta – vain heikentävät KHD:a tai johtavat jo lähdetekstissäkin epäselvään tai heikon KHD:n katoamiseen. Myös muissa käänöksissä osa siirtymistä vain heikentää KHD:a; niissä kuitenkin esiintyy enemmän myös tapauksia, joissa lähdetekstin suhteellisen selvästä KHD:sta ei ole käänöksessä jälkeäkään.

Esitetyille luvuille sinänsä ei pidä panna liikaa painoa: kuten olen yllä (kohta 4.1.3) todennut, tutkittavan ilmiön luonteesta johtuen tässä annetut numeeriset tiedot ovat luonteeltaan pikemminkin suuntaa-antavia kuin eksakteja. Joitain tendenssejä ne kuitenkin voivat osoittaa: käänösten vertailu osoittaa esimerkiksi varsin selvästi, että aineiston perusteella KHD on välittynyt parhaiten käänöksistä uusimpaan (Pevear ja Volokhonsky) ja vanhimpaan (Wuori). Vaikka molemmat englanninkieliset käänökset sijoittuvatkin jatkumon siihen päähän, jossa siirtymiä on vähiten, ei sen perusteella voi juuri tehdä päätelmiä suomen- ja englanninkielisten käänösten eroista, sillä viiden suomennoksen rinnalla tarkasteltavana on vain kaksi englanninnosta. Erikielisten käänösten tarkastelun tarkoitus onkin lähinnä tukea tai kumota oletus havaittujen tendenssien mahdollisesta universaaliudesta, ei vertailla suomennoksia ja englanninnoksia sinänsä. Siirtymien määrät eivät siis osoita mitään selvää KHD:n historiallisesta kehityksestä tai sen välittymisestä erikielisiin käänöksiin.

⁴⁰ Suluihin ensimmäisenä esitetty luku on siirtymien kokonaismäärä, kaksoispisteen jälkeen seuraavat KHD:n heikkeneminen ja KHD:n katoaminen tässä järjestyksessä.

Historiallinen muutos näkyy kuitenkin osassa käännöksiä hieman toisella tavoin. Austenin ja Ahon suomen- ja venäjänkielisten käännösten analyysi pro gradu –tutkielmassani (Kuusi 2002) osoitti, että käännöksistä vanhimmat, *Papin rouvan* Firsovin venäjännös vuodelta 1895 ja *Pride and Prejudice* -romaanin Joutsenen suomennos vuodelta 1922 olivat otteeltaan vapaimpia (ja näistä kahdesta varhaisempi myös huomattavasti vapaampi). Venäjistä käännettyssä aineistossa Niskasen suomennos vuodelta 1907 sopii tähän kuvaan, kun taas Vuoren alkuperäinen käännös vuodelta 1889 ei: se pysyttelee varsin lähellä lähdetekstiä niin puhekategorioiden kuin yksittäisten tekstuaalisten piirteidenkin tasolla. Firsovin, Niskasen ja Joutsenen käännöksissä otteen vapaus näkyy erilaisina pieninä lisäyksinä ja poistoina. Ne eivät aina vaikuta millään lailla KHD:n välittymiseen; ks. esim. Firsovin lisäykset esimerkissä 16 (kohta 4.2.1); toisinaan kuitenkin kokonaisia KHD-lauseita tai virkkeitä on poistettu, ks. esim. Niskasen käännökset katkelmista (ix), (xiv), (xvii) ja (xx). Erilainen suhtautuminen lähdetekstiin on kuitenkin voinut vaikuttaa KHD:n käsittelyyn välillisesti. Kun suuri osa uudempien käännösten siirtymistä on saattanut syntyä ilman, että kääntäjät ovat olleet tietoisia tekemiensä näennäisesti pienten tekstuaalisten muutosten vaikutuksesta käännöksen näkökulmaan, viittaa varhaisempien käännösten rohkeampi ote siihen, että osa kerronnan muodon muutoksista voi hyvin olla myös tarkoituksellisia: erityisesti Firsovilla puhekategorioiden käsittely on varsin vapaata.

Käännösvertailu osoitti lisäksi Vuoren käännöksen uudistetun version ja Hollon käännöksen muistuttavan toisiaan monin paikoin niin selvästi, että on vaikea uskoa niiden syntyneen toisistaan riippumatta. Pyykön uudistama versio Vuoren suomennoksesta muistuttaakin usein enemmän Hollon käännöstä kuin Vuoren alkuperäistä suomennosta. Samankaltaisuus Hollon käännöksen kanssa on usein hyvin näkyvää: samat kielelliset syyt johtavat monesti käännöksissä KHD:n vähenemiseen ja käännökset muistuttavat erehdyttävästi toisiaan pitkissäkin katkelmissa. Näyttääkin ilmeiseltä, että Vuoren käännöksen uudistettu versio on tehty Hollon käännöstä apuna käyttäen. Seuraavissa esimerkeissä katkelmista (xvi) ja (xix) olen alleviivannut kohdat, jotka ovat täsmälleen samanlaisia Vuoren uudistetussa käännöksessä ja Hollon käännöksessä.

Se oli jotakin törkeää, mieletöntä kujetta! Hän oli rahtusen vaan uljastunut; hän ei ollut edes ehtinyt lausua ajatuksiansakaan, hän oli pelkästään vaan leikkiä laskenut, innostunut ja nyt päättynyt kaikki näin täytenä totena.

Katkelma (xvi), Wuori

Se oli sopimatonta pilaa, ilmeinen mahdottomuus! Hän oli vain hieman ylpeillyt, ei ollut edes saanut kunnolla sanotuksi mitä oli aikonut! Hän oli vain hieman laskenut leikkiä, intoutunut, ja asia oli päättynyt näin vakavasti!

Katkelma (xvi), Vuori (Pyykkö)

Se oli sopimatonta pilaa, ilmeinen mahdottomuus! Hän oli vain hiukan ylpeillyt, ei ollut edes saanut kunnolla sanotuksi, mitä oli aikonut! Hän oli vain hiukan laskenut leikkiä, intoutunut, ja asia oli päättynyt näin vakavasti!

Katkelma (xvi), Hollo

Kas siten siis päättyi koko tuo eilinen kauhu. Kaikkein kauheinta oli ajatella, että hän todellakin oli vähällä hukkaa, oli vähällä hukuttaa itsensä sellaisen *mitättömän* seikan tähden. Paitse kortteerin vuokraamista ja keskustelua verestä ei tämä mies niinmuodoin voi kertoa mitään.

Katkelma (xix), Wuori

Siinä siis oli eilisen pelottavan tapauksen selitys. Kauhistuttavinta hänestä oli ajatella, että hän oli ollut syöksymäisillään turmioon, omin ehdoin, sellaisen *mitättömän* asian vuoksi. Tämä mies ei siis olisi tiennyt muusta kuin huoneiston vuokraamisesta ja verta koskevasta kyselystä.

Katkelma (xix), Vuori (Pyykkö)

Siinä siis oli eilisen pelottavan tapauksen selitys. Kauhistuttavinta oli hänestä ajatella, että hän oli ollut kerrassaan syöksymäisillään turmioon, omin ehdoin, sellaisen *mitättömän* asian vuoksi. Tuo mies siis ei olisi tietänyt puhua muusta kuin huoneiston vuokraamisesta ja verta koskevasta kyselystä.

Katkelma (xix), Hollo

Vastaavia esimerkkejä voisi esittää lähes kaikista aineiston katkelmista. KHD:n kääntämisen kannalta mielenkiintoisinta kuitenkin on se, että Pyykön uudistamassa Vuoren suomennoksessa esiintyy samoja, näkökulmarakenteen välittymistä vaikeuttavia tekstuaalisia ratkaisuja, joita Hollokin on käyttänyt – Vuoren alkuperäisestä käännöksestä poiketen. Niinpä Vuoren uudistettu käännös toistaa myös Hollon näkökulman siirtymän aiheuttavan muutoksen yllä esitetyissä katkelmissa: katkelman (xvi) lopussa (ks. esimerkki 29) ja katkelman (xix) alussa (ks. esimerkki 10).⁴¹ Käännöksen kieliasun uudistaminen ei siis välttämättä kaikissa suhteissa paranna sitä: tässä tapauksessa se on johtanut siihen, että lähdetekstin näkökulmarakenne on välittynyt käännöksen uudistettuun versioon alkuperäistä käännöstä heikommin.

Muiden käännösten kohdalla näkökulman siirtymien voidaan kuitenkin olettaa syntyneen toisistaan riippumatta. Käännösten välisten erojen – johtuivat ne sitten kohdekielestä, käännöksen julkaisuajankohdasta tai kääntäjän yksilöllisistä ratkaisuista – sijaan kiinnostavinta onkin niiden yhtäläisyyksien tarkastelu. On itse asiassa varsin tyypillistä, että sama tai samantyyppinen kielellinen muutos aiheuttaa näkökulman siirtymän useammassa kuin yhdessä

⁴¹ KHD:n välittymisen ongelmien samankaltaisuudesta sekä vanhemmassa että sen pohjalta tehdyssä uudemmassa käännöksessä ks. myös Taivalkoski-Shilov (2006: 150–151).

käännöksessä, toisinaan myös erikielisissä käännöksissä. Kommentoinkin kunkin esimerkkikatkelman kohdalla siksi myös sitä, esiintyykö muissa käännöksissä samantyyppisiä ratkaisuja.

Aineiston tarkastelu vahvistaa oletukseni, jonka mukaan KHD:n heikkeneminen käännöksissä voidaan selittää kääntämisen universaaleiksi ehdotettujen eksplisiittistämisen ja konventionaalistamisen avulla. KHD:n välittymistä käännöksiin vaikeuttavat sellaiset kielelliset muutokset, joita voidaan tarkastella eksplisiittistämisen ja konventionaalistamisen ilmentyminä. Näitä muutoksia ovat muun muassa johtolauseen lisäys tai esityksen alistaminen edeltävälle johtolauseelle, kokevaan subjektiin viittaavan kolmannen persoonan pronominin tai persoonattoman ilmauksen korvaaminen erisnimellä tai muulla substantiivilla ja henkilön näkökulmasta kertovien ekspressiivisten elementtien, kuten huuto- tai kysymysmerkkien, rikkonaisen syntaksin tai henkilön näkökulmasta kertovien deiktisten elementtien karsiminen.

Toiset kielelliset muutokset vaikuttavat käännösten näkökulmaan voimakkaammin kuin toiset. Kun yksittäinenkin eksplisiittistävä muutos, kuten johtolauseen lisääminen tai persoonapronominiviittauksen leksikalisoiminen, usein siirtää näkökulmaa selvästi kertojan suuntaan, konventionaalistavat muutokset vaikuttavat usein samalla tavoin lähinnä silloin, kun niitä on useita samassa katkelmassa. Toisaalta kokevaan henkilöön viittaavan kolmannen persoonan korvaaminen ensimmäisellä – jota olen käsitellyt konventionaalistavana muutoksena – siirtää aina näkökulman puhtaasti henkilölle. Kielellisten muutosten määrällä ei sinänsä olekaan merkitystä näkökulman välittymisen kannalta, sillä tietyn muutoksen yleisyys ei vielä tarkoita, että sillä olisi erityisen suuri merkitys KHD:n välittymiseen tai välittymättä jäämiseen.

Aineistossa esiintyy satunnaisesti myös muutamia sellaisia näkökulman siirtymiä, joissa KHD vahvistuu lähdetekstiin verrattuna tai lähdetekstin HD tai KD välittyy käännökseen KHD:na. Näissä tapauksissa syynä ovat yleensä ehdotetuille universaaleille tendensseille päinvastaiset, tekstiä implisiittisempään tai epäkonventionaalisempaan suuntaan muokkaavat muutokset, kuten alistuskonjunktion tai johtolauseen poistaminen (implisiittistäminen) tai henkilön näkökulmasta kertovan deiktisen ajan- tai paikanmääreen, huuto- tai kysymysmerkin lisäys (”epäkonventionaalistaminen”). Poikkeuksen muodostavat kuitenkin tapaukset, joissa lähdetekstin aikamuoto on preesens ja suora henkilöviittaus kokevaan subjektiin puuttuu; tällöin esitys voidaan luokitella yhtä hyvin KHD:ksi kuin HD:ksikin. Näissä tapauksessa preesensin korvaaminen kohdekielissä konventionaalisemmalla menneen ajan muodolla – siis konventionaalistaminen – muuttaa esityksen KHD:ksi.

Käsittelen tässä luvussa vain niitä käännöksissä esiintyviä eksplisiittistämisen tai konventionaalistamisen ilmentymiä, jotka vaikuttavat KHD:n välittymiseen. Vaikka pyrinkin osoittamaan, että KHD:n välittymiseen vaikuttavat kielelliset muutokset ovat usein eksplisiittistämisen tai konventionaalistamisen tekstuaalisia ilmentymiä, eivät eksplisiittistäminen ja konventionaalistaminen sinänsä ole tutkimuksen kohteina, sillä ne eivät aina suinkaan johda näkökulman siirtymiin

käännöksissä. Näkökulman kannalta eksplisiittistämällä ja konventionaalistamisella on merkitystä silloin, kun ne kohdistuvat niihin tekstin implisiittisiin tai epäkonventionaalisiin piirteisiin, jotka ovat KHD-tulkinnan kannalta kulloinkin keskeisiä.

Implisiittistä KHD:ssa on diskurssin lähde ja sen luonne puhetta, ajatuksia tai havaintoja välittävänä esityksenä, epäkonventionaalista taas KD:n ja HD:n elementtien yhdistäminen. Seuraavissa alaluvuissa käsittelen ensin KHD:n implisiittisiin tai monitulkintaisiin piirteisiin, sitten sen epäkonventionaaliseen luonteeseen kohdistuvia tekstuaalisia muutoksia käännösaineistossa. Eksplisiittistävät muutokset olen jaotellut henkilöviittauksiin, johtolauseettomuuteen ja esityksen muihin implisiittisiin piirteisiin kohdistuviin muutoksiin. Konventionaalistavina muutoksina käsittelen kolmannen persoonan korvaamista ensimmäisellä, syntaktista ja välimerkitykseen kohdistuvaa konventionaalistamista ja leksikaalista konventionaalistamista. Viimeisenä tarkastelen aikamuotojen konventionaalistamisen vaikutusta käännöksen näkökulmaan ja poikkeusta, jossa juuri aikamuotojen konventionaalistaminen vahvistaa käännöksen KHD-tulkintaa.

4.2.1 Henkilöviittausten eksplisiittistäminen

Vaikka erisnimi- tai muu substantiivi viittaus kokevaan subjettiin määräytyykin kolmannen persoonan pronominin tapaan kertojan näkökulmasta, se voi näkyvyytensä takia heikentää vaikutelmaa henkilön näkökulmasta käännöksessä silloin, kun lähdeteksti viittaa henkilöön pronominilla tai persoonattomalla ilmauksella (ks. kohta 2.3.1.1).

KHD:n suomentamista tarkastelevissa tutkimuksissa on tähän asti kiinnitetty huomiota lähinnä englanninkielisen KHD:n kolmannen persoonan pronomien kääntämiseen tapauksissa, joissa ne viittaavat kahteen eri sukupuolta olevaan henkilöön. Tällöin kääntäjä saattaa viittaussuhteiden selvytyden varmistamiseksi korvata toisen pronomineista jollain eksplisiittisemmällä muodolla, kuten erisnimellä, ja siten heikentää tekstistä muodostuvaa vaikutelmaa henkilön omasta näkökulmasta, erityisesti, jos nimenomaan kokevaan subjettiin itseensä viitataan nyt jollain pronominia tarkemmalla keinolla. Kysymyksenasettelu jättää kuitenkin huomiotta tapaukset, joissa

- i) kolmannen persoonan pronominilla viitataan vain yhteen henkilöön, kokevaan subjettiin, mutta henkilöviittausta on silti tarkennettu käännöksessä
- ii) lähdetekstissä viitataan kolmannen persoonan pronomineilla samaa sukupuolta oleviin henkilöihin, jolloin pronomien suku ei enää ohjaa lukijan tulkintaa.

Kummassakaan tapauksessa henkilöviittauksen eksplisiittistämistä käännöksessä ei voi selittää lähde- ja kohdekielten välisillä eroilla. Kyse ei myöskään ole ainoastaan kolmannen persoonan pronomien korvaamisesta, vaan laajemmin henkilöviittausten eksplisiittistämisestä, sillä näkökulman siirtymä

lähemmäs kertojaa voi aiheutua myös kokevaan subjettiin viittaavan persoonattoman ilmauksen korvaamisesta eksplisiittisemmällä ilmauksella – toisinaan jopa kolmannen persoonan pronomiinilla.

Seuraava esimerkki välittää Raskolnikovin ajatuksia Porfiri Petrovitšin kuulustelun jälkeen. Katkelma alkaa KD:lla, joka johdattelee lukijan henkilön ajatuksia välittävään KHD:in. Katkelmassa viitataan kahteen samaa sukupuolta olevaan henkilöähahmoon, kokevaan subjettiin (Raskolnikov) ja hänen ajatustensa kohteeseen (Porfiri Petrovitš) sekä kolmannen persoonan pronomineilla että erisnimillä. Pääsääntöisesti kokevasta subjektista käytetään kolmannen persoonan pronominia ja hänen ajatustensa kohteesta erisnimeä. Porfiriin viitataan kuitenkin pronomiinilla tapauksissa, joissa väärintulkinnan vaaraa ei ole: toisen virkkeen lopussa [1], jossa edellisessä lauseessa käytetty erisnimi varmistaa oikean tulkinnan, ja lopun kysymyssarjassa neljännessä kysymyksestä alkaen [2], jossa oikean tulkinnan varmistaa jälleen edellisen kysymyksen erisnimiviittaus eikä Raskolnikoviin itseensä viitata enää lainkaan. Katkelmassa viitataan kerran erisnimellä myös Raskolnikoviin [3], mikä tuntuu siirtävän näkökulman kesken katkelman lähemmäs kertojaa; toisaalta virkkeen asema KHD:n edeltämänä ja seuraamana rohkaisee tulkitsemaan sen erisimestä huolimatta henkilön sisäiseksi diskurssiksi. Jää kuitenkin avoimeksi, ajatteleeko Raskolnikov itse saattaneensa itsensä jo aiemmin huonoon valoon, vai onko kyse kertojan arviosta Syynä erisnimen käyttöön on todennäköisesti ennen kaikkea viittaussuhteen selvyys: koska edeltävässä virkkeessä viitataan Porfiriin erisnimellä, erisnimi on tässä tarpeen tulkintavirheiden välttämiseksi (joskin kontekstin valossa myös persoonapronominin voisi tässä yhteydessä ymmärtää viittaavan Raskolnikoviin). Tätä keskeytystä seuraa kuitenkin taas KHD, sillä jo saman virkkeen lopussa siirrytään preesensiin, ja sitä seuraavat kysymykset risteilevät ilmiselvästi henkilön, eivät kertojan, mielessä. Voi olla, että lähdetekstin erisnimiviittaus kokevaan subjettiin kesken KHD-katkelman on osaltaan vaikuttanut siihen, että osa kääntäjistä käyttää tästä erisnimeä muuallakin katkelmassa.

(5)

[KD] Припоминая, вчерне, в общей связи, всю свою давешнюю сцену с Порфирием, он не мог еще раз не содрогнуться от ужаса. [KHD] Конечно, он не знал еще всех целей Порфирия, не мог постигнуть всех давешних расчетов [1] его. Но часть игры была обнаружена, и уж, конечно, никто лучше **его** не мог понять, как страшен был для него этот "ход" в игре Порфирия. Еще немного, и он мог выдать себя совершенно, уже фактически. Зная болезненность **его** характера и с первого взгляда верно схватив и проникнув его, Порфирий действовал хотя слишком решительно, но почти наверное. [KD vai KHD?] Спору нет, [3] **Раскольников** успел уже себя и давеча слишком скомпрометировать, но до фактов все-таки еще не дошло; все еще это только относительно. [KHD] Но так ли, однако же, так ли он это все теперь понимает? Не ошибается ли он? К какому именно результату клонил сегодня Порфирий? Действительно ли было у [2] него

что-нибудь приготовлено сегодня? Да и что именно? Действительно ли он ждал чего или нет? Как именно расстались бы они сегодня, если бы не подошла неожиданная катастрофа через Николая?

Katkelma (xviii)

Konkan suomennoksessa yksi Raskolnikoviin viittaavista kolmannen persoonan pronomineista on korvattu erisnimellä, joka siirtää näkökulman lähemmäksi kertojaa, erityisesti, kun erisnimi viittaus kohevaan subjektiin esiintyy nyt kahdessa virkkeessä peräkkäin. Kaiken kaikkiaan katkelman KHD erottuu kontekstistaan heikommin kuin lähdetekstissä, sillä KHD:n alkukaan ei ole yhtä selvä henkilön arviosta kertovan *конечно*-sanana jäätyä pois. Suomennoksessa koko katkelman aina lopun kysymyssarjaan saakka voikin lukea myös kertojan kuvauksena tilanteesta ja Raskolnikovin ajatuksista.

[KD] Muistelllessaan likimain, kokonaisuutena äskeistä kohtausta hän ei voinut olla vielä kerran hätkähtämättä kauhusta. [KD vai KHD?] *o* Hän ei vielä tuntenut Porfirin kaikkia aikeita eikä voinut oivaltaa hänen äskeisiä laskelmiaan. [KHD] Mutta osa peliä oli paljastunut eikä tietenkään kukaan toinen voinut paremmin kuin hän ymmärtää, kuinka pelottava hänelle oli ollut tuo "siirto" Porfirin pelissä. Puuttui vain vähän, ja hän olisi voinut ilmi antaa itsensä kokonaan, jos tosiasiallisesti. [KD vai KHD?] Tuntien **Raskolnikovin** luonteen sairaalloisuuden ja arvioituaan hänet heti ensi silmäyksellä oikein ja tunkeuduttuaan hänen sisimpäänsä Porfiri oli pelannut liiankin rohkeasti, mutta miltei pettämättömästi. Ei käy kieltäminen, että Raskolnikov oli ehtinyt jo taannoin saattaa itsensä perin huonoon valoon, mutta tosiasioihin asti ei sentään päästy; kaikki oli vielä jollakin tavoin suhteellista. [KHD] Käsittikö hän kaiken tuon oikein? Eikö hän erehtynyt? Mihin tuloksiin Porfiri yritti nimenomaan tänään päästä? Oliko hänellä tosiaankin jonkinlainen suunnitelma valmiina? Ja mikä? Odottiko hän jotakin vai ei? Ja miten he olisivat tänään eronneet, jollei olisi sattunut tuota Nikolain aiheuttamaa odottamatonta käännettä?

Konkka

Kun näkökulma siirtyy lähemmäs kertojaa, jää epäselväksi, ajatteleeko Raskolnikov itse Porfirin pelanneen ”rohkeasti, mutta (...) pettämättömästi” ja arvioiko hän oman luonteensa ”sairaalloiseksi”, mikä taas saattaa vaikuttaa tekstin pohjalta muodostuvaan henkilökuvaan; muutos siis heikentää vaikutelmaa henkilön reflektiivisistä, tietoisesta, ajattelusta (ks. kohta 2.3.1.1). Virkkeen voisi lukea myös lähdetekstissä kertojan esityksenä, sillä se ei sisällä sellaisia ekspressiivisiä elementtejä, jotka varmistaisivat KHD-tulkinnan; tämäkin on voinut osaltaan vaikuttaa erisnimen käyttöön käänöksessä. Yhtä kaikki käänöksessä kertojan osuus on korostunut lähdetekstiin verrattuna, ja sen pohjalta KD-tulkinta syntyikin lähdetekstiä todennäköisemmin. Henkilöviittauksen tarkentaminen on kääntäjän valinta, ei välttämättömyys, sillä myös persoonapronominiviittaus olisi tässä kontekstissa riittävän selvä;

viitataanhan edellisessä virkkeessä kolmannen persoonan pronomiinilla juuri Raskolnikoviin, vrt. Wuoren, Hollon ja Vuoren (Pyykön) käännökset.

Myös Garnettin käännöksessä yksi kokevaan subjektiin viittaavista kolmannen persoonan pronomineista on korvattu erisnimellä. Kuten Konkan käännöksessä, tässäkin erisnimiviittaus kokevaan subjektiin heikentää vaikutelmaa tämän omasta näkökulmasta ja nostaa kertojan, ulkopuolisen kuvaajan, äänen hetkeksi selvemmin esiin, vaikka konteksti (lausetta sekä edeltävä että seuraava selvä KHD) tekeekin KHD-tulkinnasta edelleen todennäköisen.

[KD] Remembering, sketchily, the main outlines of his recent scene with Porfiry, he could not help shuddering again with horror. [KHD] Of course, he did not yet know all Porfiry's aims, he could not see into all his calculations. But **he** had already partly shown his hand, [KD vai KHD?] and no one knew better than **Raskolnikov** how terrible Porfiry's 'lead' had been for him. [KHD] A little more and he *might* had given himself away completely, circumstantially. Knowing his nervous temperament and from the first glance seeing through him, Porfiry, though playing a bold game, was bound to win. [KD vai KHD?] There's no denying that Raskolnikov had compromised himself seriously, but no facts had come to light as yet; there was nothing positive. [KHD] But was he taking a true view of the position? Wasn't he mistaken? What had Porfiry been trying to get at? Had he really some surprise prepared for him? And what was it? Had he really been expecting something or not? How would they have parted if it had not been for the unexpected appearance of Nikolay?

Garnett

Muutoksen olisi jälleen voinut myös välttää, ks. Pevearin ja Volokhonskyn käännös. Garnettin ratkaisuun viitata kokevaan subjektiin erisnimellä lienee vaikuttanut myös virkkeen alun passiivirakenteen korvaaminen persoonapronominiviittauksella.

Kääntäjien ratkaisu käyttää erisnimeä kokevasta subjektista saattaa siis ainakin osittain johtua lähdetekstin erisnimiviittauksesta, joka keskeyttää muuten yhtenäisen KHD-katkelman. Osa kääntäjistä on kuitenkin käsitellyt keskeytystä päinvastaisella tavalla. Hollon ja Vuoren (Pyykön) suomennoksissa (ks. alla) katkelman kerronnan muotoa on yhtenäistetty lisäämällä erisnimen yhteyteen kolmannen persoonan pronomini (*hän, Raskolnikov*), joka muuttaa lauseen yksiselitteiseksi KHD:ksi.⁴²

Erisnimiviittaus kokevaan subjektiin ei kuitenkaan yksiselitteisesti siirrä näkökulmaa kertojalle, ja toisenlaisissa konteksteissa muutoksen vaikutus voi

⁴² Pevearin ja Volokhonskyn käännöksessä virkkeessä on käytetty henkilön näkökulmaan selvästi viittaavaa ajanmäärettä *today* (lähdetekstin *дaсeчa*) ikään kuin tasapainottamaan erisnimen aiheuttamaa epävarmuutta diskurssin alkuperästä (*There was no question that Raskolnikov had managed to compromise himself far too much today, but still it had not gone as far as facts; it was all still relative.*).

jäää vielä yllä kuvattua heikommaksi. Seuraavassa katkelmassa KHD välittää Raskolnikovin ajatuksia tämän kiirehtiessä Svidrigailovin luo. Alun KD johdattaa lukijan Raskolnikovin mieleen kertojan avustuksella, mutta päättyy KHD:a enteilevästi huutomerkkiin. Vielä seuraava virke alkaa johtolauseella, mutta sen jälkeen esitys muuttuu Svidrigailov-nimen rytmikkään toiston myötä KHD:ksi, jonka tuntomerkkejä ovat viittaus kokevaan subjettiin kolmannen persoonan pronomiinilla, kertomuksen kuluvaan hetkeen viittaava preesens, kysymykset, vastauksen sisältämä henkilön arvio tilanteesta ja kaiken kaikkiaan katkelman sisältö, jossa tapahtuneita tosiasioita kertaavista toteamuksista siirrytään vääjäämättömän johdonmukaisesti Raskolnikovia puistattavaan johtopäätökseen.

(6)

[KD] Мелькала постоянно во все эти дни у Раскольникова еще одна мысль и страшно его беспокоила, хотя он даже старался прогнать ее от себя, [KD vai KHD?] так она была тяжела для него! [KD] Он думал иногда: [KHD] Свидригайлов всё вертелся около него, да и теперь вертится; Свидригайлов узнал его тайну; Свидригайлов имел замыслы против Дуни. А если и теперь имеет? Почти наверное можно сказать, что да. А если теперь, узнав **его** тайну и таким образом получив над ним власть, он захочет употребить ее как оружие против Дуни?

Katkelma (xxii)

Hollon käänöksessä katkelman lopussa kokevaan subjettiin viittaava kolmannen persoonan pronomini on korvattu erisnimellä. Vaikka kertojan osuus diskurssin verbalisoinnissa hiukan kasvaakin, säilyy näkökulma ekspressiivisen kysymysrakenteen ansiosta silti Raskolnikovilla. KHD:n muut tuntomerkit ovat katkelmassa niin vahvoja, ettei edes kokevaan subjettiin viittaava erisnimi riitä kallistamaan vaakaa kokonaan kertojan puolelle, vaikka se tuntuukin hiukan etäännyttävän lukijaa henkilöstä.

[KD] Kaikkina näinä päivinä oli Raskolnikovin mielessä liikkunut eräs ajatus, joka oli häntä ankarasti vaivannut, vaikka hän olikin yrittänyt karkottaa sitä luotansa - niin painostavalta se oli hänestä tuntunut. Hän mietti näin: [KHD] Svidrigailov oli kierrellyt hänen vaiheillansa ja kierteli yhä vielä. Svidrigailov oli saanut tietää hänen salaisuutensa; Svidrigailovilla oli ollut pahoja aikeita Dunjaan nähden. Entäpä, jos hänellä oli niitä yhä vielä? Voi melkein varmasti sanoa, että niin oli laita. [KD vai KHD?] Mitäpä, jos hän nyt, saatuaan tietää salaisuuden ja siten päästyään tavallansa **Raskolnikovia** vallitsemaan, alkoi käyttää tuota valtaa aseena Dunjaa vastaan?

Hollo

Muutoksessa on kyse kääntäjän valinnasta, ei kielellisestä välttämättömyydestä: katkelman muut käännökset osoittavat, että pronomini- ja sen myötä henkilön näkökulman alkuperäisen intensiteetin olisi voinut myös säilyttää.

Erisnimi- ja pronomini- ja sen myötä henkilön näkökulman alkuperäisen intensiteetin olisi voinut myös säilyttää. Erisnimi- ja pronomini- ja sen myötä henkilön näkökulman alkuperäisen intensiteetin olisi voinut myös säilyttää. Erisnimi- ja pronomini- ja sen myötä henkilön näkökulman alkuperäisen intensiteetin olisi voinut myös säilyttää.

Erisnimien käyttö ei tietenkään ole ainoa tapa tarkentaa persoonapronominiviittausta. Seuraava katkelma on poimittu kohtauksesta, jossa kertoja kuvaa Lužinin tunteja odottamattoman välirikon jälkeen ja sitä, miten onnekas löytö Dunjan kaltainen morsian oli tälle ollut. Katkelman alku voi periaatteessa olla yhtä hyvin KD:a kuin KHD:akin, mutta sulkuihin merkityn johtolauseen jälkeen kuvaus muuttuu sisältönsä perusteella selväksi KHD:ksi, joka välittää henkilön kuvitelmia tulevasta avio-onnesta tämän omasta näkökulmasta, kuitenkin kertojan ironian höystämänä.

(7)

[KD vai KHD?] Тут являлось даже несколько более того, о чем он мечтал: явилась девушка гордая, характерная, добродетельная, воспитанием и развитием выше его [KD] (он чувствовал это), [KHD] и такое-то существо будет рабски благодарно ему всю жизнь за его подвиг и благоговейно уничтожится перед ним, а он-то будет безгранично и всецело владычествовать!..

Katkelma (xv)

Katkelman lopussa Konkka, Hollo ja Vuori (Pyykkö) ovat korvanneet kokevaan subjektiin viittaavan kolmannen persoonan pronominin substantiivilla *mies*. KHD-tulkintaan ja henkilön omaan näkökulmaan se ei sovi, mutta KD-tulkintakaan ei ole aivan luonteva esityksen sisällön ja ekspressiivisyyden takia. Jos lukija pitää katkelman jälkipuoliskoa kertojan arviona tilanteesta, se saa aivan uuden sävyn: henkilön houkkamaisesta ja itserakkaasta haaveesta tulee kertojan arvio, ikään kuin kertojakin uskoisi, että Dunjan suhtautuminen Lužiniin tulisi olemaan katkelmassa kuvatun kaltainen, ja viimeisessä huudahduksessa joko ihastelisi tai kauhistelisi Lužinin tulevaa roolia vaimonsa vallitsijana.

[KD vai KHD?] Ehkä hän oli löytänyt enemmän kuin oli voinut kuvitella: oli löytänyt ylpeän, lujaluontoisen, hyveellisen tytön, joka oli henkiseltä kehitykseltään ja sivistykseltään hänen yläpuolellaan [KD] (Lužin tunsin sen), [KD vai KHD?] ja sellainen olento tulisi koko elämänsä ajan olemaan orjamaisesti kiittollinen hänen jalosta teostaan, tuntisi häntä kohtaan mitä syvintä kunnioitusta, ja **mies** saisi käytellä rajatonta hallitsijanvaltaansa!

Konkka

Persoonapronominiviittauksen säilyttäminen ei tässä tapauksessa vaikeuttaisi henkilöviittausten ymmärtämistä (Vrt. *ja sellainen olento tulisi koko elämänsä ajan olemaan orjamaisesti kiitollinen hänen jalosta teostaan, tuntisi häntä kohtaan mitä syvintä kunnioitusta, ja hän saisi käytellä rajatonta hallitsijanvaltaansa!* sekä Niskasen ja Vuoren käännökset). Eksplisiittistaminen ei siis johdu tarpeesta selventää henkilöviittausta. Vaikuttaakin siltä, etteivät kääntäjät ole olleet tietoisia henkilöviittauksen merkityksestä näkökulmalle. Siitä ei ole ollut tietoinen myöskään Vuoren käännöstä uudistanut Pyykkö, joka on tuonut käännökseen Vuoren alkuperäisen persoonapronominiviittauksen sijaan Hollon substantiiviviittauksen ja sen myötä näkökulman siirtymän.

Samanlainen muutos osoittautuu vielä ongelmallisemmaksi seuraavan esimerkin Hollon ja Vuoren (Pyykön) suomennoksissa. Katkelma välittää Razumihinin ajatuksia tämän peseytyessä ja pukeutuessa mennäkseen tapaamaan Raskolnikovin sisarta ja äitiä. Razumihin pohtii, ajaisiko partansa vai ei, ja päättää olla ajamatta. Esitys alkaa HD:na, mutta muuttuu kappaleen vaihtuessa KHD:ksi, kun ensimmäisestä persoonasta siirrytään kolmanteen. KHD:ssa esiintyvässä monikon ensimmäisen persoonan muodossa (*положим*) on kyse vakiintuneesta ilmaisusta, ei ensimmäisen persoonan käytöstä varsinaisessa merkityksessään. Hiukan myöhemmin KHD:n keskeyttää johtolause suluissa. Katkelman lopussa esitys siirtyy jälleen ensimmäiseen persoonaan ja muuttuu siis takaisin HD:ksi viimeistään toiseksi viimeisessä virkkeessä; sitä edeltävät huudahdukset voisivat kuulua yhtä hyvin niin edeltävään KHD:in kuin seuraavaan HD:inkin. Koko katkelma, sekä HD että KHD, on merkitty samojen lainausmerkkien sisään.

(8)

[HD] "Пусть так и остается! Ну, как подумают, что я выбрился для... да непременно же подумают! Да ни за что же на свете!

[KHD] И... и главное, он такой грубый, грязный, обращение у него трактирное; и... и, положим, он знает, что и он, ну хоть немного, да порядочный же человек... ну, так чем же тут гордиться, что порядочный человек? Всякий должен быть порядочный человек, да еще почище, и... и все-таки [KD] (он помнит это) [KHD] были и за ним такие делишки... не то чтоб уж бесчестные, ну да однако ж!.. А какие помышления-то бывали! гм... и это все поставить рядом с Авдотьей Романовной! [HD vai KHD?] Ну да, черт! А пусть! [HD] Ну и нарочно буду такой грязный, сальный, трактирный, и наплевать! Еще больше буду!.."

Katkelma (xiii)

Sekä Hollon että Vuoren (Pyykön) käännöksissä ensimmäinen kokevaan subjektiin viittaava kolmannen persoonan pronomini on korvattu substantiivilla *mies*, joka on käytännöllisesti katsoen mahdotonta ymmärtää kokevan subjektin viittaukseksi itseensä. Muutos ei tässä tapauksessa kuitenkaan siirrä näkökulmaa

kertojan suuntaan, vaan muuttaa viittauksen kohteen: suomennoksissa Razumihin ei tunnu enää soimaavan itseään vaan Lužinia, jota Razumihin on edeltävässä diskurssissa ajatellut *miehenä*. Koko katkelman voi lukea Razumihinin suorana esityksenä (paitsi heti johtolausetta seuraavaa lausetta, jonka aikamuoto viittaa pikemminkin KHD:in kuin HD:in). Näin kääntäjät kaikesta päätellen ovatkin katkelman ymmärtäneet. HD-tulkinnasta kertovat myös käännöksissä säilytetyt henkilön nykyhetkeen viittaavat preesensmuodot. Sulkujen jälkeinen muistuma Razumihinin tekemistä ”pikku asioista” ja erityisesti mielessä olleista ajatuksista – sillä kenen toisen mielenliikkeet Razumihin voisi tuntea, paitsi omansa? – ja lopun päätös olla ”vasiten ... törkeä” jäävät kuitenkin tässä tulkintakontekstissa hiukan irrallisiksi. Johdonmukaisin tulkinta niille on ymmärtää Razumihin siirtyvän Lužinin arvostelemisesta yleisen kunniallisen käytöksen vaatimuksen kautta pohtimaan, suluissa olevan johtolauseen jälkeen, myös omia puutteitaan. Tulkintaan on todennäköisesti johtanut kerronnan muodon liukuva vaihtelu lähdetekstissä: HD, KHD ja taas HD esiintyvät siinä samojen lainausmerkkien sisällä, KHD:n alussa käytetään vielä ensimmäistä persoonaa, vaikkakaan ei varsinaisessa merkityksessään, eikä siirtymää KHD:sta lopun HD:in voi tarkasti paikantaa. Virheellinen tulkinta johtaa henkilöviittauksen eksplisiittistämiseen, kerronnan muodon muutokseen ja ristiriitoihin katkelman tulkinnassa. Muutokset myös muokkaavat katkelman pohjalta syntyvää henkilökuvaa, sillä se, moittiiko henkilö mielessään itseään vai toista henkilöä, vaikuttaa tästä lukijalle syntyvään mielikuvaan. Tässä tapauksessa eksplisiittistäminen ei johdu kielijärjestelmien eroista – viittaavathan lähdetekstin ensimmäisen ja kolmannen persoonan pronominit lähdetekstissä yhteen ja samaan henkilöön – vaan kääntäjän tulkinnasta, siitä, miten tämä on henkilöviittaukset ymmärtänyt.

[HD] "Olkoon entisellään! Muutoin luulevat vielä, että olen ajellut partani siinä tarkoituksessa, että ... ja ihan varmasti luulevatkin! Ei, ei missään tapauksessa!"

"Pahinta, kaikkein pahinta on, että **mies** on niin raaka, siivoton, että hänellä on niin ruokoton käytös, ja ... ja olkoonkin, että hän tietää, tietää rahtusenkin olevansa kunnollinen ihminen ... niin mitä ylpeilemistä siinä on, jos on kunnollinen? Jokaisen velvollisuus on olla kunnollinen ihminen ja vähän enemmänkin, ja ... ja kumminkin [KD] (tämä muistui hänen mieleensä) [KHD] **oli** jo tullut tehdyksi tuollaisia pikku asioita ... ei juuri kunniantomia, mutta kuitenkin! Ja millaisia ajatuksia toisinaan on mielessä, hm! Ja kun tämän kaiken asettaa Avdotja Romanovnan rinnalle! [HD vai KHD?] No, hitto vieköön! Olkoon! [HD] Niinpä tahdonkin ihan vasiten olla likainen, törkeä, siivoton ja viis siitä! Sitä suuremmallakin syyllä!..."

Vuori (Pyykkö)

Eksplisiittistämisen olisi hyvin voinut myös välttää, kuten Wuoren, Konkan ja Niskasen käännökset osoittavat. Vuori (Pyykkö) noudattaa siis tässäkin Hollon

esimerkkiä ja ”uudistaa” näin Wuoren käännöksen kielen lisäksi myös sen näkökulmarakennetta.

Mielenkiintoista on, että kerrontatekniikkojen vaihtelu katkelmassa on ajanut yhden kääntäjistä päinvastaiseen muutokseen: Garnettin käännöksessä, katkelman lopussa, ensimmäinen persoona on muutettu kolmanneksi ja HD sen myötä KHD:ksi. Vaikutelma henkilön verbalisoimasta, välittömästi kuullusta esityksestä vaihtuu siis kertojan muokkaamaan ja välittämään versioon siitä. Muutos yhtenäistää kappaleen kerronnan muotoja, sillä nyt yhtenäisen KHD:n keskeyttää vain lyhyt, kertojalle kuuluva parenteettinen johtolause.

[HD] 'Let it stay as it is! What if they think that I shaved on purpose to ... ! They certainly would think so! Not on any account!

[KHD] 'And ... the worst of it was he was so coarse, so dirty, he had the manners of the pot-house; and ... and even admitting that he knew he had some of the essentials of a gentleman ... what was there in that to be proud of? Everyone ought to be a gentleman and more than that ... and all the same,' [KD] he remembered, [KHD] 'he, too, had done little things ... not exactly dishonest, and yet ... And what thoughts he sometimes had; hm ... and to set all that beside Avdotya Romanovna! Confound it! So be it! Well, **he'd** make a point then of being dirty, greasy, pot-house in **his** manners and **he** wouldn't care! **He'd** be worse!'

Garnett

Henkilöviittaukseen liittyvä selventämisspyrkimys voi ilmetä myös persoonattoman rakenteen korvaamisena persoonaisella. Seuraavassa esimerkissä⁴³ Raskolnikov pohtii, miten voisi huomaamatta hankkiutua eroon ryöstösaaliista. Hän harkitsee sen viskaamista kanavaan, mutta tulee sitten toisiin ajatuksiin. Kokevaan subjektiin, katsomisen objektiin, viitataan ensin persoonattomalla ilmauksella, joka jättää katsomisen kohteen ilmaisematta (*смотрят, оглядывают*). Rakenne on luonteva, kun kokeva henkilö viittaa itseensä; Raskolnikoville on itsestään selvää – ja lukijallekin riittävän selvää – kuka kohdassa on (luulee olevansa) kaikkien huomion kohteena. Vasta virkkeen lopussa kokevaan henkilöön viitataan kolmannen persoonan pronomiinilla, joka varmistaa esityksen KHD:ksi.

(9)

[KHD] А ну как футляры не утонут, а поплывут? Да и конечно так. Всякий увидит. И без того уже все так и смотрят, встречаясь, оглядывают, как будто им и дело только до **него**.

Katkelma (viii)

⁴³ Olen käsitellyt katkelmaa myös artikkeleissani Kuusi 2006a ja 2006b.

Konkan suomennoksessa kokevaan subjektiin viitataan erisnimellä. Diskurssia siis tarkennetaan ilmoittamalla eksplisiittisesti, ketä vastaantulijoiden ajatellaan katsovan. Vaikka katkelman ensimmäiset kolme virkettä voidaan lukea henkilön ajatuksia välittävänä KHD:na,⁴⁴ neljännen virkkeen alussa muutos tuntuu siirtävän näkökulman askelta lähemmäs ulkopuolista kertojaa.

[KHD] Entäpä jos kotelot eivät uppoaisikaan vaan jäisivät kellumaan pinnalle? Tietysti ne jäisivät. Jokainen näkisi. [KD vai KHD?] Muutenkin vastaantulijat kääntyivät katselemaan **Raskolnikovia** uteliaina, aivan kuin heillä ei olisi muuta tekemistä ollutkaan.

Konkka

KHD:n heikkeneminen saattaa vaikuttaa myös katkelman tulkintaan. Jos lukija tulkitsee näkökulman kuuluvan kertojalle, myös hänen käsityksensä diskurssin totuusarvosta voi muuttua. Lähdetekstissä kyse on Raskolnikovin lievästi vainoharhaisesta kuvitelmosta, mutta käännöksessä ajatuksen voi tulkita myös kertojan toteamukseksi ja siksi paikkansapitäväksi fiktiivisen maailman todellisuudessa. Käännöksen lukijasta voi vaikuttaa siltä, kuin ohikulkijat todella kääntyisivät katsomaan Raskolnikovia.

Kääntäjistä vain Wuori ja Garnett säilyttävät tässä persoonattoman rakenteen. Niskasen, Hollon, Vuoren (Pyykön) ja Pevearin ja Volokhonskyn käännöksissä persoonaton ilmaus on korvattu yksikön kolmannen persoonan pronomiinilla, joka ei kuitenkaan muuta alkuperäistä näkökulmaa. Persoonattoman ilmauksen korvaamisesta erisnimellä ks. myös katkelman (x) Niskasen käännös (ks. esimerkki 11 alla).

Joskus myös persoonattoman rakenteen korvaaminen kolmannen persoonan pronomiinilla voi siirtää tekstin näkökulmaa lähemmäksi kertojaa. Seuraava esimerkki välittää Raskolnikovin ajatuksia salaperäisen pikkuporvarin tehtyä tunnustuksensa. Toisen virkkeen alun datiivirakenteessa ei viitata kokijaan itseensä, mikä vahvistaa vaikutelmaa tämän omasta näkökulmasta; Raskolnikoville on itsestään selvää, *kenestä* asian ajattelemisen on kauheaa. Kerrotun maailman kuluvaan hetkeen viitataan kuitenkin kertojan näkökulmasta menneen ajan muodolla (*было думать*). Kuten katkelmassa (viii) (ks. esimerkki 3 kohdassa 4.1.3), tässäkin vaikuttaa siltä, kuin KHD:n alussa käytetyn preteritin tarkoitus olisi pehmentää siirtymää kerronnasta KHD:in, joka jatkossa siirtyy viittaamaan henkilön nykyhetkeen preesensillä. Alun siirtymän jälkeen KHD:n tuntomerkit ovat varsin selviä (viittaus kokevaan subjektiin kolmannen persoonan pronomiinilla, deiktiset ilmaukset *этом, этого, теперь, сейчас*, kursiivin käyttö henkilön painotuksia osoittamassa, henkilön arviota ilmaiseva

⁴⁴ Lähdetekstissä kolme ensimmäistä virkettä voisivat olla yhtä hyvin HD:a (vapaata suoraa esitystä), sillä ne eivät sisällä persoonaviittauksia, eikä aikamuoto, tässä tapauksessa erota HD:a ja KHD:a toisistaan. KHD:n edeltämänä ja seuraamana (ks. liite) myös katkelman alku on kuitenkin luontevinta tulkita KHD:ksi.

стало быть, toistorakenne, huudahdus, kysymykset ja henkilön näkökulmasta kertovat preesens- ja futuurimuodot).

(10)

[KHD] Так вот, стало быть, чем разрешился весь этот вчерашний ужас. Всего **ужаснее было думать**, что он действительно чуть не погиб, чуть не погубил себя из-за такого *ничтожного* обстоятельства. Стало быть, кроме найма квартиры и разговоров о крови, этот человек ничего не может рассказать. Стало быть, и у Порфирия тоже нет ничего, кроме этого *бреда*, никаких фактов, кроме *психологии*, которая *о двух концах*, ничего положительного. Стало быть, если не явится никаких больше фактов (а они не должны уже более явиться, не должны!), то... то что же могут с ним сделать? Чем же могут его обличить окончательно, хоть и арестуют? И, стало быть, Порфирий только теперь, только сейчас узнал о квартире, а до сих пор и не знал.

Katkelma (xix)

Hollon, Vuoren (Pyykön) ja Niskasén käännöksissä katkelman toinen virke on muutettu persoonaiseksi: kokevaan subjektiin viitataan kolmannen persoonan pronomiinilla. Koska lähdetekstin persoonattoman rakenteen yhteydessä esiintyy ajattelua merkitsevä verbi, persoonapronominin lisäys muuttaa sen selväksi johtolauseeksi. Muutos siirtää lauseen näkökulmaa lähemmäksi kertojaa: käännöksessä kertojan ulkopuolinen, kuvaileva ote katkelmassa korostuu.

[KHD] Siinä siis oli eilisen pelottavan tapauksen selitys. [KD] Kauhistuttavinta **oli hänestä ajatella**⁴⁵, että hän oli ollut kerrassaan syöksymäisillään turmioon, omin ehdoin, [KHD] sellaisen *mitättömän* asian vuoksi. Tuo mies siis ei olisi tietänyt puhua muusta kuin huoneiston vuokraamisesta ja verta koskevasta kyselystä. Niinpä ei Porfirillakaan ollut muita todisteita kuin tuo *kuumehoure*, ei mitään muita tosiasioita kuin tuo *psykologiansa*, jossa oli *kaksi puolta*, sanalla sanoen: ei mitään varmaa. Jos siis ei uusia tosiasioita ilmennyt (eikä niitä saanut enää ilmetä, ei saanut, ei saanut!), niin ... niin mitä he voivat hänelle tehdä? Miten he voivat riittävästi todistaa hänet syylliseksi, vaikka hänet pidättäisivätkin? Porfiri oli siis vasta nyt aivan äskettäin, saanut kuulla hänen käyneen huoneistossa, ei ollut aikaisemmin tiennyt siitä mitään.

Hollo

Muutos ei välttämättä ole ollut lainkaan tietoinen, ja kertoo yksinkertaisesti siitä, miten kääntäjät ovat kohdan ymmärtäneet. Personattoman henkilöviittauksen olisi voinut hyvin säilyttää, ks. Konkan ja Vuoren käännökset. Tässäkin Vuoren (Pyykön) kielellisesti uudistettu käännös toistaa alkuperäisestä käännöksestä

⁴⁵ *Kauhistuttavinta hänestä oli ajatella* (Vuori (Pyykkö)), *Hänen oli melkein mahdotonta kestää ajatusta* (Niskanen).

poiketen Hollon eksplisiittistävän muutoksen ja sen aiheuttaman näkökulman siirtymän.

Seuraavan esimerkin viimeinen virke välittää KHD:na henkilön havaintoa (tai, itse asiassa, houretta – mutta se selviää lukijalle varmuudella vasta hiukan myöhemmin). Se ei sisällä persoonaista viittausta henkilöön itseensä, ja kun edeltävien virkkeiden preesensistä siirrytään samalla preteritiin, esitys muistuttaa erehdyttävästi KD:a. Ehkä juuri siksi Garnettin lisäämä kolmannen persoonan pronomini siirtää näkökulmaa jälleen askelen verran kertojan suuntaan: käännöksessä virkkeen voi hyvin lukea myös kertojan kuvauksena henkilön havaitsemisesta.

(11)

[KD] Вдруг Раскольников затрепетал как лист: Он узнал этот голос; это был голос Ильи Петровича. [KHD] Илья Петрович здесь и бьет хозяйку! Он бьет ее ногами, колотит ее головою о ступени, - это ясно, это слышно по звукам, по воплям, по ударам! Что это, свет перевернулся, что ли? **Слышно было**, как во всех этажах, по всей лестнице собиралась толпа, **слышались** голоса, восклицания, всходили, стучали, хлопали дверями, сбегались.

Katkelma (x)

[KD] All at once Raskolnikov trembled; he recognised the voice - it was the voice of Ilya Petrovitch. [KHD] Ilya Petrovitch here and beating the landlady! He is kicking her, banging her head against the stairs - that's clear, that can be told from the sounds, from the cries and the thuds. How is it - is the world topsy-turvy? [KD vai KHD?] **He could hear** people running in crowds from all the storeys and all the staircases; **he heard** voices, exclamations, knocking, doors banging.

Garnett

Kolmannen persoonan pronominin lisäys siirtää henkilön havaintoa välittävän esityksen näkökulmaa samalla lailla lähemmäksi kertojaa myös Hollon ja Garnettin käännöksissä katkelmasta (ii), Garnettin käännöksissä katkelmista (ix), (xviii) ja (xx) ja Niskasén, Garnettin ja Pevearin ja Volokhonskyn käännöksissä katkelmasta (viii) (ks. esimerkit 3 kohdassa 4.1.3 ja 45 kohdassa 4.2.7 ja liite). Mielenkiintoisen juuri katkelman (x) tapauksesta tekee kuitenkin se, että siinä on kyse henkilön houresta – fiktiivisessä todellisuudessa kuvatut äänet kaikuvat vain Raskolnikovin päässä. Lähdetekstiä selvempi siirtyminen kertojan diskurssiin Garnettin käännöksessä vahvistaa vaikutelmaa katkelmasta kerrotun maailman objektiivisen todellisuuden kuvauksena. Samalla lailla vaikuttaa tietysti myös persoonattoman rakenteen korvaaminen erisnimellä, kuten Niskasén käännöksessä. Kertojan näkökulmaa voimistavaa muutosta kompensoi kuitenkin kääntäjän ratkaisu käyttää preesensia myös esimerkin viimeisessä

virkkeessä, joka on lähdetekstissä preteritissä. Preesens tuo siihen välittömyyttä, joka nostaa henkilön kokemuksen erisnimestä huolimatta etualalle.

[KD] Äkkiä tunki Raskolnikow äänen, [KD vai KHD?] se oli Ilja Petrowitshin!
[KHD] Ilja Petrowitsh oli siellä ja pieksi emäntää - hän potki häntä jalkoineen, iski hänen päätänsä portaita vastaan - se on selvää, sen kuulee äänestä, voiinkinasta, iskuista! Mitä on tekeillä? Onko jo maailmanloppu? [KD vai KHD?] **Raskolnikow** kuulee, miten paikalle kiiruhtaa ihmisiä kaikista kerroksista, kaikista portaista, ääniä, huutoja kajahtaa; siellä juostaan, koputetaan, isketään ovia kiinni, juostaan sinne, tänne! ...

Niskanen

Persoonattomuuden säilyttämisestä ks. Wuori, Hollo, Konkka, Vuori (Pyykkö) ja Pevear ja Volokhonsky.

Persoonattomuus ei ole aina KHD-tulkinnan kannalta olennainen piirre, eikä kokevaan subjektiin viittaavan persoonattoman ilmauksen korvaaminen kolmannen persoonan pronomiinilla aina vaikutakaan esityksen näkökulmaan millään tavalla. Esimerkit 10 ja 11 havainnollistavatkin ennen kaikkea sitä, ettei kolmannen persoonan pronomini sinänsä aina ole KHD:n tuntomerkki, jollaisena se usein mainitaan, sillä joskus sen lisääminen käännökseen voi myös heikentää henkilön näkökulmaa. Se voi siirtää näkökulman lähemmäs kertojaa esimerkiksi silloin, kun lähdetekstin KHD ei sisällä ekspressiivisiä elementtejä eikä siksi erotu selvästi taustastaan, jolloin sen voisi lukea myös KD:na, tai kun lähdeteksti sisältää myös henkilön ajatteluun tai havaintoon viittaavan verbin tai muun ilmaisun, jolloin persoonapronominin lisääminen muuttaa sen johtolauseeksi tai vastaavaksi henkilön kognitiota ilmaisevaksi rakenteeksi. Persoonapronominin lisäyksellä voi olla merkitystä näkökulman kannalta myös silloin, kun samassa katkelmassa on myös karsittu henkilön diskurssiin viittaavia elementtejä – tuohan kolmannen persoonan pronomini kertojan näkökulman katkelmassa persoonatonta rakennetta selvemmin esille. Aina kolmannen persoonan pronominin lisäys ei kuitenkaan vaikuta tekstin näkökulmaan millään lailla; tällaisia esimerkkejä on aineistossa runsaasti.

Persoonattomien ilmausten merkitys näkökulmalle vaihtelee siis kontekstista riippuen. Vaikka May (1994: 90–91) pitääkin persoonattomia henkilöviittauksia ja preesensin käyttöä venäjän kielen vahvuuksina henkilön näkökulmaa välittävissä esityksissä, säilyy KHD käännöksissä usein silloinkin, kun nämä piirteet eivät säily.

Seuraavassa katkelmassa, joka välittää Raskolnikovin ajatuksia tämän ollessa matkalla murhaamaan, persoonaton ilmaus (*близко кому?*) ja henkilön kuluvaan hetkeen viittaava preesens (tai aikamuodon puuttuminen) tuovat lähdetekstiin välittömyyttä, ikään kuin lukija pääsisi suoraan henkilön tajuntaan ilman kertojan välittävää, etäännyttävää ääntä. Niiden korvaaminen kertojan näkökulmaa välittävillä yksikön kolmannen persoonan pronomiinilla ja menneen ajan muodolla ei kuitenkaan siirrä näkökulmaa kertojalle: diskurssin muut piirteet, kuten deiktinen paikanmääre (*tuossa, here*) ja sisältö pitävät henkilön

näkökulmaa esillä, vaikka se ei ehkä erotukaan ympäröivästä kerronnasta yhtä selvästi kuin lähdetekstissä. Yksikään käännöksistä ei ole säilyttänyt sekä persoonattomuutta että aikamuodottomuutta; preesensia käyttävät vain Wuori ja Niskanen.

(12)

[HD] "Так, верно, те, которых ведут на казнь, прилепливаются мыслями ко всем предметам, которые им встречаются на дороге", [KD] - мелькнуло у него в голове, но только мелькнуло как молния; он сам поскорей погасил эту мысль... [KHD] **Но вот уже и близко, вот и дом, вот и ворота.** [KD] Где-то вдруг часы пробили один удар. [HD] "Что это, неужели половина восьмого? Быть не может, верно, бегут!"

Katkelma (ii)

[HD] "Ihmiset, joita kuljetetaan mestattaviksi, kiinnittävät luultavasti samoin ajatuksensa kaikenlaisiin esineisiin, joita matkalla kohtaavat", [KD] välähti hänen mielessään, mutta välähti vain kuin salama; hän itse sammutti tuon ajatuksen mitä pikimmin. [KHD]... Mutta **hän oli**kin jo aivan lähellä: tuossa **oli** talo, tuossa portti. [KD] Jossakin kuului kello lyövän kerran. [HD] "Mitä? Joko puoli kahdeksan? Ei suinkaan, se käy varmaan edellä!"

Hollo

[HD] "It must be the same for men being led out to execution - their thoughts must cling to every object they meet on the way," [KD] flashed through his head, but only flashed, like lightning; he hastened to extinguish the thought [KHD] ... But **he was** already close, here **was** the house, here **were** the gates. [KD] Somewhere a clock suddenly struck once. [HD] "What, can it be half past seven? Impossible; it must be fast!"

Pevear & Volokhonsky

Samanlainen muutos samantyyppisessä kontekstissa – persoonattoman preesensin korvaaminen kolmannen persoonan pronomiinilla ja imperfektillä – on tehty myös katkelman (iii) Hollon ja Vuoren (Pyykön) käännöksissä, joissa se ei myöskään heikennä mainittavasti KHD:a.

Persoonattoman henkilöviittauksen korvaaminen persoonaisella näyttää olevan tyypillinen muutos niin suomen- kuin englanninkielisissäkin käännöksissä. Vaikka venäjä tarjoaakin englantiin verrattuna runsaasti mahdollisuuksia persoonattomien rakenteiden käyttöön (May 1994: 89–91), eivät kielten väliset erot voi kuitenkaan olla ainoa syy muutoksiin, sillä niitä esiintyy myös käännöksissä vastakkaiseen suuntaan, englannista venäjään (ks. esimerkki 27 kohdassa 4.2.3).

Kolmannen persoonan pronominin lisäys persoonattomaan kontekstiin voi siis siirtää näkökulman lähemmäksi kertojaa; muissa konteksteissa se voi kuitenkin vaikuttaa päin vastoin ja muuttaa KD:n KHD:ksi. Näin käy

tapauksissa, joissa lähdetekstissä henkilöön viitataan pelkällä erisnimellä, mutta käännökseen on lisätty sen rinnalle persoonapronomini, kuten yllä esimerkissä 5 jo tarkastellun katkelman (xviii) Hollon ja Vuoren (Pyykön) suomennoksissa. Muutos yhtenäistää koko katkelman kerronnan muodon KHD:ksi ja osoittaa, että kääntäjät ovat tulkinneet muokkaamansa virkkeen välittävän henkilön näkökulmaa. Tässäkin Vuoren suomennoksen kielellisesti uudistettu versio toistaa Hollon ratkaisun Vuoren alkuperäisestä käännöksestä poiketen – tällä kertaa kuitenkin KHD:n hyväksi.

(13)

[KD vai KHD?] Споры нет, **Раскольников** успел уже себя и давеча слишком скомпрометировать, но до фактов все-таки еще не дошло; все еще это только относительно.

Katkelma (xviii)

[KHD] Ei käynyt kieltäminen, että **hän, Raskolnikov**, oli jo taannoin saattanut itsensä arveluttavaan valoon, mutta tosiasioihin asti ei silti ollut ehditty: kaikki, mistä oli puhuttu voitiin vielä selittää eri tavoin.

Hollo

Edellä tarkastelluissa esimerkeissä henkilöviittausten eksplisiittistäminen ei ole johtunut kielten välisten erojen aiheuttamista paineista, sillä niissä persoonapronominilla (tai persoonattomalla ilmauksella) on viitattu kahteen samaa sukupuolta olevaan henkilöön tai vain yhteen henkilöön. Seuraavan katkelman suomennokset havainnollistavat erilaisia tapoja käsitellä henkilöviittauksia silloin, kun lähdetekstissä viitataan yksikön kolmannen persoonan pronomineilla kahteen eri sukupuolta olevaan henkilöön, kokevaan subjektiin (Sonja) ja hänen ajatustensa kohteeseen (Raskolnikov). E erityisen mielenkiintoisen katkelmasta tekee se, että kaikki suomentajat ovat käsitelleet henkilöviittauksia eri tavoin. Katkelmassa vuorottelevat KD ja KHD. Lainausmerkeissä olevan osuuden kappaleen alussa voisi kokevaan subjektiin viittaavien persoonamuotojen puuttuessa lukea myös HD:na, mutta KHD-tulkintakin on lainausmerkeistä huolimatta luonteva, sillä saman kappaleen lopussa esiintyy lainausmerkeissä olevaa KHD:a.

(14)

[KD] Он вышел. Соня смотрела на него как на помешанного; но она и сама была как безумная и чувствовала это. Голова у ней кружилась. [HD vai KHD?] "Господи! как он знает, кто убил Лизавету? Что значили эти слова? Страшно это!" [KD] Но в то же время мысль не приходила ей в голову. [KD vai KHD?] Никак! Никак!.. [KHD] "О, он должен быть ужасно несчастен!.. Он бросил мать и сестру. Зачем? Что было? И что у него в намерениях?"

Что это **он ей** говорил? **Он ей** поцеловал ногу и говорил... говорил (да, он ясно это сказал), что без **нее** уже жить не может... О господи!"

[KD] В лихорадке и в бреду провела всю ночь Соня. Она вскакивала иногда, плакала, руки ломала, то забывалась опять лихорадочным сном, и ей снились Полечка, Катерина Ивановна, Лизавета, чтение Евангелия и [KHD] **он ... он**, с его бледным лицом, с горящими глазами... **Он** целует **ей** ноги, плачет... О господи!

Katkelma (xvii)

Konkan suomennoksessa ensimmäisen kappaleen lopussa kokevaan subjektiin viittaavat kolmannen persoonan muodot on korvattu ensimmäisen persoonan muodoilla (persoonapronomineilla ja possessiivipäätteellä), ja KHD on muuttunut HD:ksi. Diskurssin esiintyminen lainausmerkeissä ja sen ekspressiivisyys ovat voineet vaikuttaa siihen, että suomennos vahvistaa henkilön näkökulmaa entisestään. Muutos eksplisiittistää diskurssia, sillä tässä yhteydessä ensimmäisen persoonan käyttö kokevasta subjektista on kolmatta persoonan selvempi tapa erottaa henkilöt toisistaan. Toisaalta muutoksen voi myös ajatella konventionaalistavan diskurssia, sillä niissä aineiston tapauksissa (ks. kohta 4.2.4), joissa kokevaan subjektiin viittaava kolmannen persoonan muoto on korvattu ensimmäisellä, KHD on aina lainausmerkeissä, mikä on saattanut nykykäytännön valossa vaikuttaa kääntäjistä oudolta; pyrkimys tyyllilliseen yhtenäisyyteen on tällöin voinut johtaa heidät muokkaamaan lainausmerkeissä olevan esityksen tavalliseksi HD:ksi.

[KD] Hän poistui. Sonja katseli häntä kuin sekapäistä. Hän itsekin oli aivan kuin järjiltään ja tunsi sen. Hänen päätään pyörrytti.

[HD vai KHD?] "Hyvä Jumala! Kuinka hän tietää kuka tappoi Lizavetan? Mitä hänen sanansa oikeastaan merkitsivät? Kauheaa!" [KD] Mutta oikea ajatus ei kuitenkaan juolahtanut hänen mieleensä. Ei mitenkään. [HD] "Voi, hänen täytyy olla hirveän onneton! Hän hylkäsi äitinsä ja sisarensa! Minkä vuoksi! Miksi? Ja mitä hänellä on mielessä? Mitä **hän** oikein puhui **minulle**? **Hän** suuteli jalkaani ja puhui ... (niin, hän sanoi sen selvästi) ettei voi enää elää ilman **minua** ... Voi, hyvä Jumala!"

[KD] Sonja vietti koko yön kuumeessa ja houraili. Toisinaan hän hyppäsi pystyyn, itki, väänteli käsiään, vaipui jälleen kuumeiseen uneen ja näki unessa Poletškan, Katerina Ivanovnan, Lizavetan, Raamatun lukemisen ja [KHD] ... **hänet, hänet** kalpeine kasvoineen, palavine silmineen ... **Hänet** suutelemassa **Sonjan** jalkoja, itkemässä ... Voi, hyvä Jumala!

Konkka

Jälkimmäisessä kappaleessa suomentaja on ratkaissut kahden hän-pronominin ongelman viittaamalla kokevaan subjektiin erisnimellä. Ratkaisu takaa

henkilöviittausten eksplisiittisyyden, mutta tuo kuitenkin ulkopuolisen kertojan lähdetekstiä selvemmin mukaan esitykseen.

Hollon suomennokseen katkelman KHD on välittynyt lähes kokonaisuudessaan. Ensimmäisen kappaleen lopussa molempiin henkilöihin viitataan kolmannen persoonan pronomineilla; kääntäjän ratkaisu jättää pois neljännen kysymyksen toinen henkilöviittaus (sanonut *kenelle?*) ja korvata se henkilön näkökulmasta kertovalla ajanmääreellä *äskän* vähentää tarvetta mahdollisesti häiritsevään hän-pronominin toistoon. Myös toisessa kappaleessa molempiin henkilöihin viitataan hän-pronominilla ilman, että pronomien viittaussuhteet sanottavasti hämärtyisivät. Henkilön näkökulmaa heikentää kuitenkin toinen eksplisiittistävä muutos, *nähdä*-verbin lisäys katkelman loppuun, joka vahvistaa kertojan kuvailevaa osuutta esityksessä; samoin on tehty myös Vuoren (Pyykön) käännöksessä. Vaikutelmaa henkilön äänestä heikentää samoin ekspressiivisen toiston (*oh... oh*) karsiminen. Lopussa henkilön näkökulmaa kuitenkin pitää yllä käännöksessä säilytetty preesens (*suutelee, itkee*).

[KD] Hän lähti. Sonja katseli häntä kuin mielipuolta, mutta oli itsekin kuin järjiltänsä ja tunki sen. Hänen päätänsä pyörrytti. [HD vai KHD?] "Hyvä Jumala! Kuinka hän voi tietää, kuka on Lizavetan surmannut? Mitä nuo sanat merkitsivät? Se on kauheata!" [KD] Mutta oikea ajatus ei kumminkaan johtunut hänen mieleensä ... [KHD] "Hänen täytyi olla sanomattoman onneton! ... Hän oli luopunut äidistänsä ja sisarestansa. Miksi? Mitä oli tapahtunut? Ja mitä hän nyt aikoi tehdä? Mitä **hän** olikaan **äskän** sanonut? **Hän** oli suudellut **hänen** jalkaansa ja sanonut ... sanonut ihan selvästi, ettei voinut enää elää muuten kuin **hänen** kanssaan ... Hyvä Jumala!"

[KD] Sonja vietti koko yön kuumeessa, sekavia haastellen. Tavan takaa hän hypähti seisalleen, itki ja väänteli käsiänsä: sitten hän jälleen vaipui kuumeiseen uneen, uneksi Polenkasta, Katerina Ivanovnasta, Lizavetasta, Uuden Testamentin lukemisesta ja **hänestä** ... **näki** hänen kalpeat kasvonsa ja hehkuvan katseensa ... [KHD] **Hän** suutelee **hänen** jalkojansa ja itkee ... Hyvä Jumala!

Hollo

Vuoren (Pyykön) ratkaisu on ensimmäisessä kappaleessa henkilöviittausten osalta pitkälti samanlainen kuin Hollolla. Kappaleen lopussa osa kysymyksistä on kuitenkin poistettu: lähdetekstin *Что было? И что у него в намерениях? Что это он ей говорил?* on lyhennetty muotoon *Mitä on tapahtunut äskän?*, ja samalla yksi ongelmallisista henkilöviitauksista on jäänyt kokonaan pois. Toisessa kappaleessa Raskolnikoviin viitataan erisnimellä ja *tämä*-pronominilla, joka sopiikin hyvin viittauskeinoksi taka-alaiseen henkilöön. Vaikka erisnimen käyttö kokevan subjektin ajatusten kohteesta sopiikin usein tämän näkökulmaan, tässä tapauksessa se korvaa lähdetekstin ekspressiivisen toistorakenteen *oh... oh*, joka yhdessä implisiittisen pronomini- viittauksen kanssa korostaa vaikutelmaa henkilön näkökulmasta. Eksplisiittistämisen – erisnimen käytön – lisäksi

käännös siis myös konventionaalista tai yksinkertaista esitystä karsimalla toistoa ja heikentää siksi hiukan henkilön ääntä diskurssissa. Viimeisessä virkkeessä Raskolnikoviin viitataan *hän*-pronominilla, mutta viittaus Sonjaan on poistettu kokonaan; siinä puhutaan vain *jalkojen* suutelemisesta. Näin hän-pronominin mahdollisesti häiritsevä toisto vähenee, vaikkakin tekstin yleisen sujuvuuden kustannuksella, sillä pelkkien kenellekään kuulumattomien jalkojen suuteleminen ei ole aivan luonteva ratkaisu.

[KD] Hän lähti. Sonja katsoi häntä kuin mielipuolta, mutta oli itsekin kuin järjiltään ja tunsu sen. Hänen päätään pyörrytti. [HD vai KHD?] "Hyvä luoja! Mistä hän voi tietää, kuka Lizavetan on surmannut? Mitä nuo sanat merkitsevät? Tämä on hirvittävää!" [KD] Mutta oikea ajatus ei johtunut hänen mieleensä ... [KD vai KHD?] Ei millään! Ei millään! [KHD] "Voi, hänen täytyy olla hirveän onneton! Hän on jättänyt äitinsä ja sisarensa. Miksi? Mitä on tapahtunut äsken? **Hän** oli suudellut **hänen** jalkaansa ja sanonut ... sanonut ihan selvästi, ettei voinut enää elää muuten kuin **hänen** kanssaan ... Hyvä luoja!"

[KD] Sonja vietti koko yön kuumeessa, puhellen sekavia. Tavan takaa hän hypähti ylös, itki ja väenteli käsiään, vajosi sitten taas kuumeiseen uneen, näki unta Polenkasta, Katerina Ivanovnasta, Lizavetasta, Uuden testamentin lukemisesta ja **Raskolnikovista** ... **näki tämän** kalvakat kasvot ja hehkuvan katseen ... [KHD] **Hänet** suutelemassa **jalkoja** ja itkemässä ... Voi, hyvä luoja!

Vuori (Pyykkö)

Hollon käännöksen tavoin myös Wuoren alkuperäinen käännös säilyttää kolmannen persoonan pronominit; ainoastaan toisessa kappaleessa kahdesti toistuva *hän*-pronomini on korvattu demonstratiivipronominilla *tu*. Kaiken kaikkiaan näkökulma kuitenkin säilyy, eikä persoonapronominien käyttö juurikaan vaikeuta viittaussuhteiden ymmärtämistä.

[KD] Hän meni ulos. Sonja katseli häntä, kuin mielipuolta; mutta itsekin oli hän kuin mieletön ja hän tunsu sen. Hänen päätänsä pyörrytti. [KD vai KHD?] "Herra Jumala! Kuinka tietää hän, kuka tappoi Lisavetan? Mitä merkitsivät hänen sanansa? Tämä on hirvittävää!" [KD] Mutta samalla kuitenkin ei se *ajatus* hänen päähänsäkään pälkähtänyt. [KD vai KHD?] Ei mitenkään! Ei mitenkään! [KHD]... "Oi, hän mahtaa olla hirveän onneton! ... Hän on jättänyt äitinsä ja sisärensä. Miksikä? Mitä on tapahtunut? Ja mitä hän oikein aikoo? Mitä **hän hänelle** puhuikaan? **Hän** suuteli **hänen** jalkaansa ja sanoi ... sanoi (niin, hän sanoi sen selvään), ett'ei **hän** ilman **häntä** enää voi elääkään ... Voi, Herra Jumala!"

[KD] Kuumeessa ja houreessa vietti Sonja koko yön. Hän hypähti toisinaan ylös, itki ja väenteli käsiänsä, toisinaan taas vaipui hän kuumeentapaiseen uneen ja uneksi Poletshkasta, Katarina Ivanovnasta, Lisavetasta, Evangeliumin lukemisesta ja [KHD] **tu** ... kalpeine kasvoineen, tulisine silmineen .. **Hän** suutelee **hänen** jalkojansa, itkee ... Voi, Herra Jumala!

Niskasen suomennoksen ensimmäisessä kappaleessa molempiin henkilöihin viitataan kolmannen persoonan pronomineilla. Viittaussuhteita selventää refleksiivisen *itse*-sanana lisäys kokevaan subjektiin viittaavan *hän*-pronominin yhteyteen (vrt. Hollon poisto; itse-sanasta täsmentämässä henkilöviittausta ks. myös katkelman (xi) Vuoren (Pyykön) käännös, esimerkki 47, kohta 4.2.8). Kappaleen lopussa kokevaan subjektiin viittaava kolmannen persoonan pronomini on korvattu erisnimellä. Erisnimi viittaus esiintyy kuitenkin kohdassa, jossa Sonja muistelee, mitä Raskolnikov oli hänelle sanonut, jolloin sen voi ajatella heijastavan Raskolnikovin näkökulmaa Sonjan diskurssiin upotettuna (erisnimi viittauksesta KHD:n kokevaan subjektiin puhetta välittävässä kontekstissa ks. kohta 2.3.1.1). Sonjan näkökulmaa puolestaan korostavat katkelmaan välittyneet preesensmuodot.

Toisessa kappaleessa Raskolnikoviin viittaava pronomini ja sen toisto on Vuoren (Pyykön) käännöksen tavoin korvattu erisnimellä. Seuraavaksi Raskolnikoviin viitataan *tämä*-pronominilla, jolloin sen jälkeen käytetty *hän*-pronomini viittaa yksiselitteisesti kokevaan subjektiin itseensä. Mielenkiintoista kyllä, kappaleen viimeinen *hän*-pronomini tuntuu nyt viittaavan pikemminkin Sonjaan kuin Raskolnikoviin; pronomini ei olisi tässä itse asiassa edes tarpeen (vrt. *miten tämä oli suudellut hänen jalkaansa, itkenyt...*). Raskolnikoviin viittaavan persoonapronominin toiston poistaminen, tarkentavat lisäykset (*miten tämä oli..., ja taas hän...*) sekä siirtyminen pluskvamperfektistä imperfektiin siirtävät näkökulman kertojalle – lopun huudahdusta lukuunottamatta – ja muuttavat itkijän Raskolnikovista Sonjaksi.

[KD] Hän läksi. Sonja katseli hänen jälkeensä kuin hullun jälkeen. Itse oli hän suunniltan. Hän tunsi sen. Hänen päätään huimasi. [KHD] "Jumalani, miten voi hän tietää, kuka on surmannut Lisawjetan? Mitä merkitsivät nämä sanat? Miten kaikki tämä olikaan pelottavaa, kamalaa!" [KD vai KHD?] Mutta *sitä ajatusta* ei hän voinut sulattaa mitenkään! [KHD] "Ja kyllä hän mahtaa olla tavattoman onneton ... Äitinsä ja sisarensa on hän hyljännyt; miksi? Mistä syystä? ... Mitä tuuminee hän tehdä? Mitä olikaan **hän** puhellut **hänelle itselleen**? **Hän**hän oli suudellut **hänen** jalkojaan ja sanonut ... (niin, selvästi hän sanoi) ettei **hän** enää voisi elää ilman **Sonjaa** ... Oi, Jumala!"

[KD] Sonja vietti koko yön kuumeen houreissa. Toisinaan hän hypähti vuoteeltaan, itki, väanteli käsiään, sitten vaipui hän taasen takasin kuumemoisiin unelmiin Poletshkasta, Katerina Ivanownasta, Lisawjetasta, evankeliumin lukemisesta, **Raskolnikowista**, jolla oli kalpeat piirteet ja palavat silmät ... **miten tämä oli** suudellut **hänen** jalkaansa; **ja taas hän** itki. [KHD] Oi, Jumala!

Esimerkin käännöksiä tarkastellessa on ilmeistä, että suomentajat ovat kokeneet kahden yksikön kolmannen persoonan pronominin kääntämisen henkilöviittausten selvyuden kannalta ongelmaksi. Suomennokset havainnollistavat useaa erilaista tapaa käsitellä ongelmallisia hän-pronomeineja: niitä on korvattu ensimmäisen persoonan muodoilla, demonstratiivipronomineilla ja erisnimellä, selvennetty lisäämällä refleksiivinen *itse* ja poistettu kokonaan. Vielä yksi mahdollinen ratkaisu olisi ollut hän-pronominin ja erisnimen käyttö yhdessä kokevasta subjektista (*hänen, Sonjan*). Pronomini *se* tulisi kysymykseen lähinnä silloin, jos sitä käytettäisiin muuallakin suomennoksessa viittaamassa henkilöön. On kuitenkin huomattava, ettei molempiin henkilöihin viittaavien hän-pronomien säilyttäminen (Wuori, Hollo) sanottavasti vaikeuta henkilöviittausten tulkintaa.

Osa ratkaisuista viittaa siihen, että kääntäjät ovat tietoisesti pyrkineet säilyttämään tekstin näkökulman: tällaisia ratkaisuja ovat *tämä*-pronominin käyttäminen toisesta henkilöstä ja *hän*-pronominin varaaminen kokevalle subjektille, sekä *itse*-sanän lisäys *hän*-pronominin yhteyteen, joka toisaalta selventää viittaussuhteita, mutta ei kuitenkaan häiritse henkilön näkökulman välittymistä käännökseen. Toiset muutoksista, kuten erisnimiviittaus kokevaan subjektiin, päinvastoin viittaavat siihen, ettei kääntäjä ei ole ollut tietoinen henkilöviittauksen vaikutuksesta näkökulmaan. Ensimmäisen persoonan käyttö taas osoittaa kääntäjän kyllä havainneen henkilön näkökulman, mutta ei KHD:lle ominaista näkökulmien sekoitusta.

Vaikka katkelman henkilöviittaukset eivät olekaan aiheuttaneet ongelmia sen englanninkielisissä käännöksissä, eivät pronominijärjestelmien erot voi olla ainoa syy henkilöviittausten tarkentamiseen, sillä kuten muista esimerkeistä käy ilmi, henkilöviittauksia eksplisiittistetään myös silloin, kun siihen ei ole varsinaista kielellistä tarvetta: kun tekstissä viitataan kahteen samaa sukupuolta olevaan henkilöön (esimerkit 5 ja 6), jolloin viittaussuhteen selvyys on huomioitu muilla tavoilla jo lähdetekstissä, tai vain yhteen henkilöön (esimerkit 7 ja 8), jolloin sekaantumisen vaaraa ei pitäisi olla (ks. kuitenkin esimerkki 8, jossa kääntäjän väärinkäsitys on kirjautunut käännökseen). Myöskään silloin, kun persoonaton henkilöviittaus tarkennetaan persoonaiseksi (esimerkit 9, 10 ja 11), syy eksplisiittistämiseen ei voi olla pronominijärjestelmien eroissa.

Myös englannista ja suomesta käännettyssä aineistossa on tapauksia, joissa näkökulman siirtymä aiheutuu henkilöviittauksia tarkentavista muutoksista. Seuraava katkelma Austenin romaanista *Pride and Prejudice* välittää romaanin päähenkilön, Elizabethin, hämmästyksen tämän pohtiessa muuttunutta asennettaan Wickhamiin, entiseen ihailijaansa ja tarinan konnaan. Henkilön näkökulman indikaattoreina toimivat huudahdus ja henkilölle kuuluva uusi tulkinta menneistä tapahtumista sekä deiktiset elementit *now* ja *this*.

(15)

[KHD] How differently did everything now appear in which he was concerned!
His attentions to Miss King were now the consequence of views solely and

hatefully mercenary; and the mediocrity of her fortune proved no longer the moderation of his wishes, but this eagerness to grasp at anything. His behaviour to herself could now have had no tolerable motive...

Pride and Prejudice, 206

Molemmissa suomennoksissa kokevaan subjektiin viitataan erisnimellä kahdesti, mikä siirtää näkökulmaa lähemmäs kertojaa niin, että vain katkelman ensimmäisen virkkeen huudahdus säilyy lähdetekstin tapaan selvänä KHD:na. Norko-Turjan suomennoksessa aiempi viittaus [1] on tekstin asiasisällön puolesta virheellinen, sillä lähdetekstin possessiivipronomini *her* viittaa neiti Kingiin (*the mediocrity of her [miss King's] fortune*) eikä Elizabethiin. Jälkimmäinen erisnimi viittaus [2] puolestaan korvaa lähdetekstin refleksiivipronominin *herself* katkelman viimeisessä virkkeessä. Lähdetekstissä refleksiivipronominin käyttö selventää, että nyt kyse ei ole enää neiti Kingistä, vaan kokevasta subjektista itsestään. Koska samassa virkkeessä kuitenkin viitataan kolmannen persoonan pronomiinilla myös Wickhamiin, suomentaja on tarkentanut henkilöviittauksia korvaamalla refleksiivipronominin erisnimellä. Refleksiivistä *itse*-sanaa suomentaja sen sijaan käyttää ensimmäisen erisnimi viittauksen yhteydessä korostamaan omaa tulkintaansa viittauksen kohteesta – sitä, että nyt siirrytään käsittelemään uutta aihetta, Wickhamin käytöstä Elizabethiä (ei enää neiti Kingiä) kohtaan.

[KHD] Miten erilaiselta kaikki, mikä koski Wickhamia, näyttikään nyt! [KD] Hänen huomaavaisuutensa neiti Kingiä kohtaan [3] näytti olevan pelkkää harkittua laskelmointia, ja se, ettei [1] **Elizabeth itse** suinkaan ollut varakas, ei enää osoittanut, miten vaatimaton Wickham oli toiveissaan, vaan se osoitti selvästi tämän kiihkeää halua tarttua kaikkeen, mihin vain voi. Hänen käyttäytymisensä [2] **Elizabethiä** kohtaan ei voinut johtua mistään hyvistä vaikutuksista...

Norko-Turja, 227

Eksplisiittisistä muutoksista ensimmäinen siis muuttaa henkilöviittauksen kohteen ja samalla paljastaa, miten kääntäjä on viittauksen ymmärtänyt. Molemmat erisnimi viittaukset myös hämärtävät henkilön näkökulmaa käänöksessä; katkelma vaikuttaakin käänöksessä pikemminkin kertojan kuvaukselta kuin KHD:lta. Näkökulman siirtymään vaikuttaa kuitenkin henkilöviittauksen lisäksi myös toisen virkkeen [3] *were now* –kohdan korvaaminen verbillä *näytti* ilman ajanmäärettä. Muutosten seurauksena lukija etäännyy henkilöstä, jonka ajatusten kulkua hän ei enää seuraa yhtä läheltä kuin lähdetekstissä.

Alkuperäisen näkökulmarakenteen voisi hyvin myös säilyttää, jos viimeisessä virkkeessä [2] pronomini viittaus varattaisiin kokevalle subjektille, kun taas Wickhamiin viitattaisiin erisnimellä (*Wickhamin käyttäytyminen häntä itseään kohtaan...*) – eihän erisnimi viittaus henkilön ajatusten kohteeseen muuta tekstin

näkökulmaa katkelman ensimmäisessä virkkeessä. Toisessa virkkeessä [1] taas refleksiivinen *itse* tekee tarkentamisen tarpeettomaksi (*hän itse* riittäisi hyvin), jos halutaan viitata Elizabethiin; jos kohdassa taas halutaan viitata neiti Kingiin, esimerkiksi pronomini *tämä* osoittaisi selvästi, ettei viittaus kohdistu kokevaan subjektiin itseensä. (Vrt. *Miten erilaiselta kaikki, mikä koski Wickhamia, näyttikään nyt! Hänen huomaavaisuutensa neiti Kingiä kohtaan oli nyt pelkkää harkittua laskelmointia, ja se, ettei tämä suinkaan ollut varakas, ei enää osoittanut, miten vaatimaton Wickham oli toiveissaan, vaan se osoitti selvästi tämän kiihkeää halua tarttua kaikkeen, mihin vain voi. Wickhamin käyttäytyminen häntä itseään kohtaan ei voinut enää johtua mistään hyvistä vaikuttimista...*)

On mielenkiintoista, että *were now* -kohtaa on muokattu myös Joutsenen käännöksessä [1]: siihen on lisätty erisnimiviittaus kokevaan henkilöön (*kenestä* asia oli näin?); lähdetekstin implisiittinen datiivisubjekti on siis tuotu eksplisiittisesti tekstin pintarakenteeseen, mikä tuo kertojan näkökulman lähdetekstiä selvemmin mukaan käännökseen. Tämänkin suomennoksen lopussa [2] Elizabethiin viitataan toistamiseen nimeltä, mikä tuo kertojan näkökulman lähdetekstiä selvemmin esiin, vaikka kysymyslause viittaakin toisaalta henkilöön.

[KHD] Kuinka toisenlaisessa valossa tuo mies nyt näyttäytyikään! [KD] Hänen nti Kingille osoittama huomaavaisuutensa oli [1] **Elizabethistä** nyt pelkästään inhoittavan rahanhimon aiheuttamaa; yksinpä sekin seikka, että kyseenä oleva perintö itsessään oli verraten vähäpätöinen, ei enää todistanut kosijan vaatimattomuutta, vaan hänen silmitöntä intoaan pyyhkäistä taskuunsa kaiken, mihin hän vain voi päästä käsiksi. Entä hänen käytöksensä [2] **Elizabethiä** kohtaan? Siihenkään ei enää voinut keksiä mitään siedettävää aihetta....

Joutsen, 280–281

Kahden suomennoksen neljästä eksplisiittistävästä erisnimiviittauksesta kokevaan subjektiin vain kaksi – katkelman loppuun sijoittuvat – johtuvat osittain *he/she* –vaihtelun aiheuttamista ongelmista; katkelman alun muutokset taas eksplisiittistävät kohtaa, jossa viitataan toiseen samaa sukupuolta olevista henkilöistä (Norko-Turja) ja kohtaa, jossa ei suoraan viitata henkilöön lainkaan (Joutsen). Lopun henkilöviittaus Elizabethiin on eksplisiittistetty myös katkelman venäjännöksessä, vaikka pronomini viittaus venäjässä osoittaisikin englannin tapaan kohteensa sukupuolen (Vrt. *Его отношение к ней самой уже не оправдывалось достойными мотивами...*).

[KHD] Как изменился теперь в её глазах каждый поступок мистера Уикхема! Ухаживание за мисс Кинг объяснилось ни чем иным, как его низкой расчётливостью, – незначительность её приданого вовсе не говорила об умеренности его притязаний, а только готовности прельститься любой приманкой. [KD] Его отношение к самой **Элизабет** уже не оправдывалось достойными мотивами...

Erisnimiviittaus tuo tässäkin kertojan näkökulman selvemmin mukaan diskurssiin ja loitontaa lukijaa henkilöstä. Henkilöviittauksen tarkentamisen vaikutusta näkökulmaan englannista tehdyissä käännöksissä havainnollistavat myös esimerkit 38 (kohta 4.2.5) ja 44 (kohta 4.2.6).

Vastaavia muutoksia on tehty myös käännöksissä suomesta venäjään. Seuraava katkelma Ahon *Papin rouvasta* välittää Olavin ajatuksia Ellin ja pastorin suhteesta. KHD:n tuntomerkkejä ovat henkilölle kuuluvat kysymykset, pohdinta, johtopäätös ja lopussa henkilön toivetta välittävä huudahdus. *Ehkä* osoittaa henkilön arviota tulevasta. Katkelman viimeisessä virkkeessä viitataan kolmannen persoonan pronomiinilla kokevaan subjektiin ja erisnimellä tämän ajatusten kohteeseen.

(16)

[KHD] Millaista oli heidän [Ellin ja pastorin] yhdyselämänsä ollut? Mihin määrin se oli ollut olemassa ja miksi se tulisi tästä lähin muodostumaan? Olihan Elli sanonut, ett'ei hän rakasta häntä eikä ole koskaan rakastanut. Mutta kuinka se silloin ollenkaan oli ollut mahdollista? Se oli kuitenkin ollut ja ehkä tulisi olemaan vast'edeskin samalla lailla. Jos **Elli** olisi sitä edes valittanut, kysynyt **häneltä** neuvoa?

Papin rouva, 293–294

Käännöksessä henkilöviittaukset on muutettu juuri päinvastaisiksi: kokevaan subjektiin viitataan erisnimellä ja tämän ajatusten kohteeseen kolmannen persoonan pronomiinilla. Vaikka erisnimiviittaus kokevaan subjektiin ei sovikaan tämän omaan näkökulmaan, muutos ei siirrä näkökulmaa selvästi kertojalle, sillä huudahdus ja toivomus kuuluvat edelleen loogisesti henkilölle, eivät kertojalle. Kääntäjä on myös muokannut esitystä lisäämällä siihen henkilön päätelmiä Ellin ja pastorin suhteen luonteesta. Tässä tapauksessa tarkentavat lisäykset eivät kuitenkaan häiritse KHD:n välittymistä käännökseen, sillä ne vahvistavat vaikutelmaa tämän ajatusten kulusta, mutta eivät kuitenkaan sisällä selviä ensimmäisen persoonan muotoja, jotka siirtäisivät näkökulman kokonaan henkilölle.

[KHD] Интересно было узнать, как они в сущности уживались? Элли призналась как-то, что не любила его. Как же она превозмогала своё отвращение, когда отдавалась ему? Ведь пастор доволен и повидимому не имеет причин жаловаться. Значит, она переносит его ласки? Переносит и намерена впредь переносить таким же образом? Ведь она ни на что больше не ропщет. Хоть бы **она** пожаловалась, попросила у **Олофа** совета!

Firsov, 217

Kaiken kaikkiaan vaikuttaa siltä, että voimakkaimmin henkilöviittauksen eksplisiittistäminen vaikuttaa käännöksen näkökulmaan silloin, kun kokevaan subjektiin viitataan muulla substantiivilla kuin erisnimellä (ks. *mies* esimerkeissä 7 ja 8).

4.2.2 Eksplisiittistävä johtolause

Silloin, kun lähdetekstin KHD:ssa esiintyy kokevan henkilön kognitiota osoittava verbi, pelkän kolmannen persoonan pronominin lisääminen riittää muuttamaan sen johtolauseeksi. Näin on käynyt katkelmien (xix) ja (x) käännöksissä (ks. esimerkit 10 ja 11 kohdassa 4.2.1). Mentaalisen verbin puuttuessa lähdetekstistä on käännöksiä toisinaan tarkennettu lisäämällä KHD:n yhteyteen kokonainen johtolause, joka osoittaa selvästi sekä sen, kenen ajatuksia tai puhetta esitys välittää, sekä sen, onko kyse ajatuksista, puheesta vai havainnosta.

Seuraavassa esimerkissä Raskolnikov on palannut Sonjan luota huoneeseensa. Toinen virke välittää henkilön ajatuksia KHD:na. Lainausmerkit erottavat esityksen selvästi kerronnasta, kun taas ajattelevaan henkilöön viittaava kolmannen persoonan pronomini osoittaa, ettei kyse ole suorasta esityksestä. Henkilön näkökulma seuraa mukana myös seuraavassa virkkeessä eksplisiittisestä havaintoverbistä huolimatta deiktisten elementtien (*эту, эту*) ansiosta.

(17)

[KD] Раскольников вошел в свою каморку и стал посреди ее. [KHD] "Для чего он воротился сюда?" [KD] Он оглядел [KD vai KHD?] эти желтоватые, обшарканные обои, эту пыль, свою кушетку...

Katkelma (xx)

Hollon ja Vuoren (Pyykön) käännöksissä lainausmerkit on poistettu ja diskurssin eteen lisätty selventävä johtolause, joka muuttaa esityksen yksiselitteiseksi KD:ksi. Samalla myös henkilön näkökulmasta kertova deiktinen paikanmääre (*сюда*) on korvattu vastaavalla kertojan diskurssiin kuuluvalla määreellä (*sinne*). Lähdetekstin toinen ja kolmas virke on yhdistetty, ja jälkimmäiseen lähdetekstissä kuuluneet deiktiset *эту* ja *эту* on jätetty pois. Muutosten seurauksena vaikutelma henkilön ajatusten läheisestä kokemisesta on vaihtunut niiden seuraamiseksi sivusta, ulkoapäin.

[KD] Raskolnikov astui huoneeseensa ja jäi seisomaan keskelle lattiaa. **Hän ihmetteli**, miksi oli sinne palannut, katseli kellerviiä, kuluneita seinäpapereita, pölyä, sohvaansa ...

Hollo

KHD ei ole säilynyt myöskään Niskasen ja Konkan suomennoksissa, sillä Niskasen käännöksessä KHD-virke on poistettu kokonaan, kun taas Konkan käännöksessä kolmas persoona on korvattu ensimmäisellä, mikä muuttaa diskurssin henkilön suoraksi esitykseksi (ks. kohta 4.2.4). Vuoren, Garnettin ja Pevearin ja Volokhonskyn käännöksiin alkuperäinen näkökulmarakenne sen sijaan on välittynyt. Pyykkö on tässäkin uudistanut Vuoren käännöstä Hollon esimerkin mukaan sen sijaan, että seuraisi Vuoren alkuperäistä ratkaisua.

Seuraavassa esimerkissä Razumihin valmistautuu tapaamaan Dunjan ja tämän äidin. Katkelma alkaa KD:na, jota seuraa HD:n ja KHD:n rajalle jäävä henkilön kommentti lainausmerkeissä. Lopun KHD välittää kokevan subjektin mielipiteitä siitä, minkälaisena hän ei saa esiintyä: henkilön näkökulmasta kertovat tämän kuluvaan hetkeen viittaava preesens, persoonaton henkilöviittaus ja katkelman sisältö.

(18)

[KD] И однако ж, одеваясь, он осмотрел свой костюм тщательнее обыкновенного. Другого платья у него не было, а если б и было, он, быть может, и не надел бы его, [HD vai KHD?] - "так, нарочно бы не надел". [KHD] Но во всяком случае циником и грязною неряхой **нельзя оставаться: он не имеет права** оскорблять чувства других, тем более что те, другие, сами в нем нуждаются и сами зовут к себе.

Katkelma (xii)

Hollon ja Vuoren (Pyykön) käännöksissä esitykseen on lisätty kokevaan subjettiin viittaava kolmannen persoonan pronomini ja mentaaliset verbit *haluta* ja *katsoa*. Näin lähdetekstissä vain implisiittisesti läsnä olleet merkitykset – informaatio, joka on kyllä helposti pääteltävissä, mutta ei sanoin ilmaistu – on purettu auki ja tuotu käännösten pintarakenteeseen. Käännöksissä henkilön mielipiteitä saattelevat ulkopuoliselle kuvaajalle kuuluvat johtolauseet, jolloin katkelman loppu on luontevinta lukea kertojan kuvauksena henkilön ajatuksista sen sijaan, että ne koettaisiin lähdetekstin tapaan läheltä ja välittömästi (vrt. esimerkiksi Niskasen käännös). Myös lähdetekstissä lainausmerkeissä oleva on sulautunut kerrontaan, kun lainausmerkit on poistettu.

[KD] Hän tarkasteli kuitenkin lähtiessään pukuansa tavallista huolellisemmin. Muuta pukua hänellä ei ollut, ja jos olisi ollutkin, hän kenties olisi jättänyt sen riippumaan, ilman vain, tahallaan. Toisaalta **hän** ei **halunnut** esiintyä resuisena ja likaisena kuin maankiertäjä; hän ei **katsonut** itsellensä olevan oikeutta loukata toisten tunteita, sitä vähemmän, kun nuo toiset häntä tarvitsivat ja itse kutsuivat luokseen.

Hollo

Samantyyppinen muutos on tehty katkelman (i) Konkan ja Hollon käännöksissä ja katkelman (v) Garnettin käännöksessä, jossa muutosta kuitenkin kompensoi

kääntäjän lisäämä huutomerkki (*как будто показались знаки. > he fancied there were traces!*).

Seuraava esimerkki välittää Raskolnikovin ajatuksia, kun tämä ollessaan matkalla Svidrigailovin luo tulee yhtäkkiä ajatelleeksi Sonjaa. KHD:n tuntomerkkejä ovat kokevasta subjektista käytetty kolmannen persoonan pronomini, kysymykset, huudahdus, arviota osoittava *может быть*, vaillinainen virkerakenne, vahvistava ilmaus *да и* ja henkilölle kuuluva ajanmääre *теперь*.

(19)

[KHD] А между тем он всё-таки спешил к Свидригайлову; уж не ожидал ли он чего-нибудь от него нового, указаний, выхода? И за соломинку ведь хватаются! Не судьба ль, не инстинкт ли какой сводит их вместе? Может быть эта была только усталость, отчаяние; может быть, надо было не Свидригайлова, а кого-то другого, а Свидригайлов только как тут подвернулся. **Соня?** Да и зачем бы он пошел теперь к Соне? Опять просить у ней ее слез?

Katkelma (xxii)

Hollon ja Vuoren (Pyykön) suomennoksissa Sonjan nimen yhteyteen on lisätty johtolause *hän ajatteli*, joka vahvistaa sen Raskolnikovin ajatukseksi, mutta samalla muuttaa henkilön mieleen nousevan kysymyksen kertojan kuvaukseksi siitä. Henkilön spontaanien mielenliikkeiden seuraamisen sijasta suomennoksessa kuullaan ulkopuolisen kertojan ääni: yhteys henkilön tajuntaan on hetkeksi menetetty. Kuten muut suomennokset – niiden joukossa Vuoren alkuperäinen käänös, josta uudistettu versio jälleen kerran poikkeaa – osoittavat, näkökulman siirtymän olisi voinut välttää.

[KHD] Kaikesta huolimatta hän riensi Svidrigailovin luo. Odottiko hän tältä sittenkin jotakin *utta*, jotakin neuvoa, ratkaisua? Tarttuuhan hukkuva oljenkorteekin! Johtiko heitä kenties kohtalo tai jokin vaisto toistensa luo. Kenties se oli pelkkää väsymystä ja epätoivoa; kenties hän ei tarvinnutkaan Svidrigailovia, vaan jotakuta aivan toista, ja Svirigailov oli vain sattumalta soljahtanut hänen mieleensä. [KD] **Hän ajatteli Sonjaa.** [KHD] Mutta miksi hän nyt menisi Sonjan luo? Jälleenkö anelemaan häneltä säälin kyyneliä?

Hollo

Seuraavassa katkelmassa alun KD:a ja sitä seuraavaa KHD:a yhdistää johtolauseenomainen elementti *а именно, что*. KHD:n alkua osoittaa siirtyminen preesensiin ja Svidrigailovin nimeäminen etu- ja isännimellä. Etu- ja isännimen käyttö kuuluu diskurssin subjektin – Svidrigailovin nuoren kihlatun äidin – puheeseen; kerronnassa Svidrigailoviin viitataan sukunimellä. Jatkossa KHD:n tuntomerkkejä ovat preesens, henkilön arviota tai epävarmuutta ilmaisevat *стало быть*, *конечно* ja *может быть*, vahvistusilmaukset *да и* ja

бог знает, ekspressiivinen toisto *отнюдь, отнюдь, отнюдь*, rouva Rösslichin halveksiva luonnehdinta sanalla *пройдоха*, ja, luonnollisesti, katkelman sisältö. Katkelman lopussa *и прочее, и прочее* osoittaa kertojan muokkaavan vaikutuksen välitettyyn diskurssiin.

(20)

[KD] Он [Свидригайлов] вышел, оставив всех в необыкновенно возбужденном состоянии. Но сердобольная мамаша тотчас же, полушепотом и скороговоркой, разрешила некоторые важнейшие недоумения, **а именно, что** [KHD] Аркадий Иванович человек большой, человек с делами и со связями, богач, - бог знает что там у него в голове, вздумал и поехал, вздумал и деньги отдал, а стало быть, и дивиться нечего. Конечно, странно, что он весь мокрый, но англичане, например, и того эксцентричнее, да и все эти высшего тона не смотрят на то, что о них скажут, и не церемонятся. Может быть, он даже и нарочно так ходит, чтобы показать, что он никого не боится. А главное, об этом ни слова никому не говорить, потому что бог знает еще что из этого выйдет, а деньги поскорее под замок, и, уж конечно, самое лучшее во всем этом, что Федосья просидела в кухне, а главное, отнюдь, отнюдь, отнюдь не надо сообщать ничего этой пройдохе Ресслих, и прочее, и прочее.

Katkelma (xxiv)

Hollon ja Vuoren (Pyükön) käänöksissä lähdetekstin johtolauseenomainen ”silta” *а именно, что* on korvattu erillisellä virkkeellä, joka merkitsee lähdetekstiä selvemmin siirtymän henkilön puhetta välittävään esitykseen. KHD:n alku erottuu kyllä, erityisesti Hollolla säilyneen preesensin ansiosta, mutta lähdetekstin liukuva siirtymä KD:sta KHD:in on vaihtunut tarkkaan merkittyyn rajaan. Hollon käänöksessä katkelman loppupuolelle on myös lisätty johtolauseenomainen *äidin mielestä*, joka muuttaa KHD:n KD:ksi, ainakin hetkeksi; katkelman loppu on kuitenkin ekspressiivisten piirteiden säilyessä luontevinta lukea edelleen KHD:na. Lisäys voi yksinkertaisesti osoittaa kääntäjän omaa tulkintaa eikä ole välttämättä tarkkaan harkittu; kääntäjä on kuitenkin myös saattanut haluta varmistaa, että lukija pystyy erottamaan tekstin äänet toisistaan ja ymmärtää kohdan välittävän ainoastaan henkilön mielipidettä.

[KD] Hän lähti, jättäen kaikki tavattoman mielenliikutuksen valtaan. Herttainen äiti osasi kuitenkin nopeasti kuiskutellen selvittää eräitä seikkoja, jotka olivat saaneet aikaan kaikkein suurinta kummastusta. **Hänen esityksensä oli seuraavanlainen.** [KHD] Arkadij Ivanovitsh on melkoinen mies, jolla on paljon liikeasioita ja suhteita, sanalla sanoen pohatta. Herra yksin tiesi, mitä hän lienee ajatellut päättäessään niin äkkiä matkustaa pois ja lahjoittaa niin paljon rahoja, mutta mitään ihmettelyn aihetta siinä ei ollut. Oli tosin omituista, että hän oli tullut läpimärkinä, mutta esimerkiksi englantilaiset käyttäytyivät usein vieläkin eriskummaisemmin, eivätkä ylempien säätyluokkien ihmiset yleensäkään välitä siitä, mitä heistä puhutaan, eivät kursaile. Ehkäpä hän liikkui tahallaan tuolla

tavalla osoittaakseen ettei pelkää ketään. [KD] Mutta pääasia oli **äidin mielestä** se, ettei vierailusta kerrota kenellekään, koska siitä voisi koitua hyvinkin odottamattomia seurauksia. [KHD] Rahat piti tuota pikaa pistää lukon taakse - oli kerrassaan siunattu asia, että Fedosia oli ollut keittiössä. Varsinkaan ei asiasta pitänyt mainita mitään kavalalle rouva Rösslichille. [KD] **Siihen tapaan jatkui hänen juttuansa vielä pitkältäkin.**

Hollo

Hollon käännöksessä myös katkelman viimeistä virkettä on eksplisiittistetty. Lähdetekstin *u nrochee, u nrochee* on poistettu, mutta sen sisältämä informaatio on purettu auki ja erotettu omaksi virkkeekseen. Vaikka muutos ei varsinaisesti vaikutakaan näkökulmaan, se havainnollistaa hyvin eksplisiittistämisen luonnetta: kääntäjä tuo omat tulkintansa kohdetekstissä eksplisiittisesti ilmi ja avaa tekstin merkityksen lukijan puolesta, ehkä pyrkien helpottamaan tekstin prosessoinnin vaivaa.

Hollon tapaan myös Niskanen ikään kuin varmistaa, että lukija huomaa esityksen välittävän vain henkilön puhetta, jonka painoarvo ei ole sama kuin objektiivisen kerronnan: kohtaan, jota Hollo tarkoittaa fraasilla *äidin mielestä*, Niskanen on lisännyt selvästi kertojalle kuuluvan elementin *muka*.

[KHD] (...) Ylipäänsä ei ylhäisillä ihmisillä ollut tapana kiinnittää huomiota siihen, mitä toiset ihmiset ajattelivat tai puhuivat heistä, se ei tavannut ujostuttaa heitä ollenkaan. [KD] Pääasia oli **muka** se, ettei ilmastaisi sanaakaan tästä, sillä Jumala tietäköön, mitä voisi tapahtua, vaan rahat oli pian saatettava varmaan talteen. [KHD] Parasta kaikista oli se, ettei Fedosja koko aikana ollut poistunut keittiöstä, ja nyt oli vain varottava, ettei tuo vainukoira, rouva Rösslich, saisi vihiä asiasta j. n. e.

Niskanen

Samanlainen, lukijan tulkinnan varmistava tarkennus on tehty Austenin *Ylpeyden ja ennakkoluulon* venäjänkieliseen käännökseen. Katkelma välittää rouva Bennetin puhediskurssia hiukan satiirisessa sävyssä. Siinä rouva Bennet yrittää kohteliaasti vihjata herra Collinsille, että hänen vanhimmalla tyttärellään on jo kosija, ja että herra Collinsin olisi suotavaa suunnata kiinnostuksensa johonkin nuoremista tyttäristä.

(21)

[KHD]”As to her *younger* daughters, she could not take upon her to say – she could not positively answer – but she did not know of any prepossession; her *eldest* daughter, she must just mention – she felt it incumbent on her to hint – was likely to be very soon engaged.”

Pride and Prejudice, 70

Kääntäjä on lisännyt persoonapronominin yhteyteen partikkelin *de* ("muka"), joka ei voi kuulua henkilön omaan diskurssiin, vaan luonnehtii sitä käännöksen kertojan näkökulmasta; se osoittaa lukijalle, että esityksessä on kyse henkilön totuudesta, jonka kertoja kyseenalaistaa ja johon hän ottaa etäisyyttä.

[KD vai KHD?]...она-де ничего не может позволить себе сказать в отношении младших девочек, [KHD] – возможно, она недостаточно осведомлена, – но ей неизвестно о существовании у них каких-либо душевных привязанностей. Что же касается старшей дочери, – она просто должна предупредить его, так как чувствует себя обязанной по отношению к Джейн, – весьма вероятно, что в скором времени она будет обречена.

Maršak, 79

Hollon ja Vuoren (Pyykön) käännösten lisäksi myös Niskasen, Garnettin ja Pevearin ja Volokhonskyn käännöksissä katkelmasta (xxiv) KHD:n alkua on selvennetty jonkin verran. Garnettin käännöksessä lähdetekstin *именно* on yksinkertaisesti korvattu puheverbillä, ja lähes samanlaiseen ratkaisuun ovat päätyneet Niskanen ja Pevear ja Volokhonsky.

[KD] He went away, leaving them all in a state of extraordinary excitement, but the tender mamma, speaking quietly in a halfwhisper, settled some of the most important of their doubts, **concluding that** [KHD] Svidrigailov was a great man, a man of great affairs and connections and of great wealth - there was no knowing what he had in his mind. He would start off on a journey and give away money just as the fancy took him, so that there was nothing surprising about it. Of course, it was strange that he was wet through, but Englishmen, for instance, are even more eccentric, and all these people of high society didn't think of what was said of them and didn't stand on ceremony. Possibly, indeed, he came like that on purpose to show that he was not afraid of anyone. Above all, not a word should be said about it, for God knows what might come of it, and the money must be locked up, and it was most fortunate that Fedosya, the cook, had not left the kitchen. And above all not a word must be said to that old cat Madame Resslich, and so on and so on.

Garnett

Garnettin käännös havainnollistaa myös muita tapoja tarkentaa esitystä. Etu- ja isännimiviittaus Svidrigailoviin on korvattu sukunimellä. Muutos eksplisiittistä viittausta kohdelukijan näkökulmasta, sillä venäjän puhuttelukäytäntöjä tuntematon lukija ei välttämättä osaa yhdistää *Arkady Ivanovichia* oikeaan henkilöön – paitsi ehkä kontekstin perusteella. Toisaalta juuri siksi, että etu- ja isännimiviittauksen käyttö ei takaisi näkökulman välittymistä kohdelukijalle alkuperäisellä tavalla, ei muutos tässä tapauksessa heikennä henkilön näkökulmaa. Toinen eksplisiittistävä muutos on Fedosya-nimen perään lisätty määre *the cook*, joka ei luonnollisesti ole ollut tarpeen henkilön ”alkuperäisessä” puheessa, ja tuo siksi lukijan avuksi kertojan selventävän perspektiivin.

Kumpikaan näistä selventävistä muutoksista ei kuitenkaan merkittävästi vaikuta siihen, kuinka lähdetekstin KHD käännökseen välittyy.

Käännökseen lisätty kognitioverbi tarkentaa esitystä samaan tapaan myös niin Garnettin kuin Pevearin ja Volokhonskyinkin käännöksissä katkelmasta (v). Katkelma edustaa romaanille tyypillistä tapaa johdatella lukija henkilön ajatuksia välittävään KHD:in kertojan näkökulmasta tapahtuvan kuvauksen, joskus johtolauseen, myötä (ks. kohta 2.3.2).

(22)

[KD]... и с напряженным до боли вниманием стал опять высматривать кругом, на полу и везде, [KD vai KHD?] не забыл ли еще чего-нибудь?

Katkelma (v)

[KD]... and with painful concentration he fell to gazing about him again, at the floor and everywhere, **trying to make sure he** had not forgotten anything.

Garnett

[KD]... and with painfully strained attention he began looking around again, on the floor and everywhere, **to see if he** had forgotten anything else.

Pevear & Volokhonsky

Molemmissa englanninkielisissä käännöksissä lähdetekstiä on tarkentamisen lisäksi myös konventionaalistettu, sillä lopun kysymysmerkki on jäänyt pois; se lienee tuntunut KD-tulkintaan päätyneistä kääntäjistä virheelliseltä tai tarpeettomalta. Näkökulma siirtyy kokonaan kertojalle, ja lukijan etäisyys henkilöstä kasvaa. Katkelman suomennoksissa eksplisiittistävää muutosta ei ole tehty, konventionaalistava sen sijaan on. Palaan samantyyppisten KHD-lauseiden muokkaukseen vielä kohdassa 4.2.5 (*Välimerkityksen ja syntaksin konventionaalistaminen*).

Johtolauseen lisääminen käännökseen siirtää näkökulman kertojalle myös englannista ja suomesta tehdyissä käännöksissä. Seuraavassa katkelmassa romaanista *Pride and Prejudice* kertojan kuvaus johdattaa lukijan päähenkilön (Elizabethin) ajatuksiin, jotka esitetään KHD:na. KHD:n tuntomerkkejä ovat katkelman sisältö ja ekspressiivinen, henkilön hämmästystä korostava syntaksi, jossa toistuvat samat rakenteet (*That she should, that he should ja in love, so much in love*). Huutomerkki, vaillinaiset virkkeet ja virkkeiden aloittaminen pienellä kirjaimella korostavat Elizabethin kiihtynyttä mielentilaa ajatusten syöksyessä eteenpäin.

(23)

[KD] Her astonishment, as she reflected on what had passed, was increased by every review of it. [KHD] That she should receive an offer of marriage from Mr.

Darcy! that he should have been in love with her for so many months! so much in love as to wish to marry her in spite of all the objections which had made him prevent his friend's marrying her sister, and which must appear at least with equal force in his own case, was almost incredible! it was gratifying to have inspired unconsciously so strong an affection.

Pride and Prejudice, 193

Norko-Turjan suomennoksen viimeiseen virkkeeseen on lisätty selittävä johtolause *Elizabeth tuns*i ... *ajatellessaan, että*, joka siirtää virkkeen näkökulman yksiselitteisesti kertojalle. On mielenkiintoista, että myös virkkeen sisällöllinen painotus tuntuu muuttuneen: kun lähdetekstissä paino on virkkeen alussa, mielihyvässä, jota kosijan (vaikka kuinka epätoivottu) rakkaus herättää, ja jonka Elizabeth myöntää itselleen, käänöksessä ajatella-verbin lisääminen korostaa virkkeen loppua: Elizabeth ikään kuin pysähtyy lähdetekstiä selvemmin ajattelemaan ”kyenneensä herättämään noin voimakkaan rakkauden”, mutta samalla jää epäselväksi, onko hän enää tietoinen ajatuksen herättämästä mielihyvästä, siitä, että on itse asiassa imarreltu kosinnasta.

[KD] Kun hän sitten ajatteli sitä, mikä oli tapahtunut, hänen ihmettelynsä kasvoi yhä suuremmaksi. [KHD] Herra Darcy oli siis kosinut häntä, ollut rakastunut häneen monen kuukauden ajan – vieläpä niin rakastunut, että halusi mennä hänen kanssaan naimisiin huolimatta kaikesta siitä, mikä oli saanut hänet estämään ystävänsä avioliiton Jane'in kanssa ja jonka täytyi tietenkin olla yhtä vaikuttavana tekijänä hänen omassa tapauksessaan – se oli miltei uskomatonta! [KD] **Elizabeth tuns**i mielihyvää **ajatellessaan, että** oli tahtomattaan kyennyt herättämään noin voimakkaan rakkauden.

Norko-Turja, 214

Suomennoksessa esitystä on myös konventionaalistettu sekä välimerkityksen että syntaktisen rakenteen osalta. Huutomerkkejä on karsittu, samoin lauseiden alun toisteisuutta. Lähdetekstissä koko diskurssi viimeistä virkettä lukuun ottamatta kuuluu samaan, rikkonaiseen huudahdukseen (*That she should ... was almost incredible!*), kun taas käänöksessä alun rakenne ei jatku koko diskurssin läpi, vaikka diskurssi muodollisesti, huutomerkkien jäätyä pois, onkin samaa virkettä (*Herra Darcy oli siis ... – se oli miltei uskomatonta!*).

Myös Joutsenen suomennoksessa katkelman loppuun on lisätty johtolause, joka siirtää näkökulman kertojalle. Syntaktisen rakenteen puheenomaisuus ja toisteisuus on kuitenkin osin säilytetty (*Että hänen piti ... Että tämä oli ...*), vaikka virkkeet alkavatkin normaaliin tapaan isolla kirjaimella ja viimeinen huudahdus (*Se oli miltei uskomatonta...*) on erotettu omaksi virkkeekseen.

[KD] Hänen ihmetyksensä kaikesta äsken kokemastaan ja elämästään kasvoi yhä suuremmaksi. [KHD] Että hänen piti saada naimatarjous hra Darcylta! Että tämä

oli häneen rakastunut jo niin monen kuukauden mittaan!⁴⁶ Ja niin syvästi rakastunut, että hän oli valmis alistumaan epäsuhtaiseen avioliittoon, jollaiseen sortumasta hän tuonaan oli kaikista voimistaan varjellut ystäväänsä! – Se oli miltei uskomatonta, kerrassaan tarumaista! [KD] **Elizabeth tunki** imartelevaa mielihyvää **sen johdosta, että** hän tietämättään ja tahtomattaan oli tuollaisessa miehessä kyennyt herättämään niin väkevää rakkautta.

Joutsen, 262

Johtolauseen lisäämisestä Austenin suomennoksiin ks. myös esimerkki 44 kohdassa 4.2.6.

Seuraava esimerkki *Papin rouvasta* välittää Olavin ajatuksia tämän harmitellessa käytöstään. Firsovin suomennoksessa esitystä on tarkennettu lisäämällä siihen henkilön puhetta tai ajattelua osoittava alistava johtolause. Näkökulma siirtyy kertojalle, ja vaikutelma henkilön spontaanien ajatusten seuraamisesta katoaa. Samalla käänнос avaa lähdetekstissä vain implisiittisesti ilmaistua tietoa: siinä kerrotaan ulkopuolisen havainnoijan näkökulmasta se, minkä lähdetekstin lukija joutuu päättämään henkilön ajatusten pohjalta.

(24)

[KHD] Mitä se oikeastaan hyödytti pistellä näin ... parasta kun ei ole mistään tietävinään ja menee tiehensä, jos ei voi olla täällä.

Papin rouva, 275

[KD] Ему стало немножко совестно сказанной им пошлости, и **в уме пронеслось уже мысль, что** лучше просто с презрением уйти отсюда, чем говорить глупые колкости.

Firsov, 203

Myös seuraavan katkelman suomennokseen on lisätty johtolause. Samalla diskurssi on kuitenkin pantu lainausmerkkeihin. Koska esityksessä viitataan kokevaan subjektiin kolmannen persoonan pronomiinilla, KHD säilyi muutoksista huolimatta. Tässä esimerkissä niin johtolauseen kuin lainausmerkkienkin lisäys palvelee samaa tarkoitusta: molempien avulla pyritään erottamaan henkilölle kuuluvat kysymykset selvästi kerronnan taustasta.

(25)

[KHD] Mutta mitä merkitsi tuo yhtäkkinen kaukainen hyvästi? Miks'ei Elli tullut hänen luokseen?

[KD] Aittaan tultuaan luuli hän sen ymmärtävänsä...

Papin rouva, 314

⁴⁶ Käännökseen on todennäköisesti epähuomiossa päässyt aikamuotovirhe (po. *oli ollut*).

[KHD] "Что означало это бегство Элли? Отчего она не подошла к нему по обыкновению пожать при расставании руку?" [KD] – **спрашивал он себя.**

Войдя в клеть, он понял причину смущения Элли...

Firsov, 232

4.2.3 *Muu eksplisiittistäminen*

Eksplisiittistäminen voi koskea muitakin KHD:n piirteitä kuin sen ”implisiittisiä tuntomerkkejä”, henkilöviittauksia ja johtolauseettomuutta. Seuraavassa esimerkissä KHD välittää Raskolnikovin havaintoa ja ajatuksia hänen saapuessaan huoneeseensa: hän on kiihuhtanut sinne pohtien, onko hänen luonaan jo järjestetty kotietsintä. Lähdetekstissä saapumista ei kuitenkaan mainita eksplisiittisesti, vaan se käy ilmi Raskolnikovin KHD:na esitetystä havainnosta.

(26)

[KHD] **Но вот его комната.** Ничего и никого; никто не заглядывал. Даже Настасья не притрогивалась. Но, господи! Как мог он оставить давеча все эти вещи в этой дыре?

Katkelma (vi)

Hollon ja Vuoren (Pyykön) suomennoksissa ensimmäiseen virkkeeseen on lisätty sekä kolmannen persoonan pronomini että verbi *saapua*, jotka kertovat eksplisiittisesti, mitä tapahtuu, ja muuttavat henkilön havainnon tapahtumien ulkoapäin tapahtuvaksi kuvaukseksi.

[KD] Mutta samassa **hän jo saapuikin** huoneeseensa. [KHD] Ei mitään eikä ketään; kukaan ei ollut huoneeseen kurkistanutkaan. Mutta hyvä Jumala! Kuinka hän olikaan taannoin voinut jättää kaikki nuo esineet tuohon repeämään.

Hollo

Tässäkin eksplisiittistävä muutos etäännyttää lukijaa henkilöstä: vaikutelma välittömästä pääsystä henkilön tajuntaan vaihtuu hetkeksi ulkopuolisen kertojan näkökulmaan. Muutkin käännöksistä Wuorta lukuunottamatta ovat muuttaneet katkelman aikamuodon imperfektiksi, joten mikään niistä ei ole säilyttänyt lähdetekstin intensiivistä välittömän havainnon vaikutelmaa; niissä kuvausta ei kuitenkaan ole tarkennettu samalla lailla (vrt. esim. Konkka: *Siinä olikin jo hänen huoneensa* tai Wuori: *Mutta tuossapa hänen huoneensa.*) Vuoren uudistettu käännös muistuttaa tässäkin tapauksessa enemmän Hollon käännöstä kuin Vuoren alkuperäistä käännöstä.

Samantyyppinen muutos on tehty myös katkelman (iv) Konkan käännöksessä, jota on käsitelty esimerkissä 4 (kohta 4.1.3).

Selittäviä lisäyksiä esiintyy myös suomesta ja englannista tehdyissä käännöksissä. Seuraava esimerkki *Emmasta* välittää päähenkilön ajatuksia herra Eltonin odottamattoman kosinnan jälkeen. KHD:n tuntomerkkejä ovat diskurssin sisältö, joka heijastelee henkilön arvotuksia, huudahdukset, välimerkkien ekspressiivinen käyttö ja vaillinaiset lauseet.

(27)

[KHD] But – that he should talk of encouragement, should consider her as aware of his views, accepting his intentions, meaning (in short) to marry him! – should suppose himself her equal in connexion or mind! – look down upon her friend, so well understanding the gradations of rank below him and be so blind to what rose above, as to fancy himself showing no presumption in addressing her! – It was most provoking.

Emma, 102–103

Venäjänkielisessä käännöksessä katkelman päättävä tuohtunut toteamus on korvattu esityksellä, joka tuo tekstin pintarakenteeseen sen, kenestä kaikki tämä oli kuohuttavaa: kokevaan subjektiin implisiittisesti viittaava persoonaton rakenne on korvattu persoonaisella ja lähdetekstin subjektiivinen tunteenilmaus kertojan kuvauksella tunteen kokemisesta.

[KHD] Но что он посмел говорить, будто встречал поощрение, намекать, будто она знала о его намерениях и благосклонно принимала от него знаки внимания или (проще говоря) собиралась за него замуж!.. Что он посмел счесть себя равным ей по рождению и уму!.. Смотрел свысока на её приятельницу, отлично понимая, кому где место ниже его, но – в слепоте к тому, что находилось выше, – не понимал, какая наглость со стороны такого, как он, навязываться к ней в дыхатели!.. [KD] **Вот что бесило её.**

Kan, 125–126

Henkilön näkökulman olisi hyvin voinut säilyttää myös käännöksessä (esim. *Возмутительно!*).

Samantyyppinen muutos on tehty kohdassa 4.2.1 käsitellyn esimerkin 15 venäjännöksessä. Siinä katkelman ensimmäiseen virkkeeseen on lisätty kertojalle kuuluva tarkennus *в её глазах*, joka ilmaisee, kenestä – kenen silmissä – Wickhamin käytös näyttäytyy nyt aivan toisessa valossa. Vaikka kokijan mainitseminen ei KHD:n muiden, käännöksessä säilyneiden tuntomerkkien ansiosta siirräkään näkökulmaa kokonaan kertojalle, se kuitenkin korostaa tämän läsnäoloa diskurssissa. Esimerkkien 15 ja 27 venäjännöksiä voitaisiin tarkastella myös persoonattoman henkilöviittauksen korvaamisena persoonaisella.

[KHD] Как изменился теперь **в её глазах** каждый поступок мистера Уикхема! Ухаживание за мисс Кинг объяснилось ни чем иным, как его

низкой расчётливостью, – незначительность её приданого вовсе не говорила об умеренности его притязаний, а только готовности прельститься любой приманкой. [KD] Его отношение к самой Элизабет уже не оправдывалось достойными мотивами...

Maršak, 228

Seuraavassa katkelmassa *Papin rouvasta* vaikutelma henkilön ajatusten kokemisesta syntyy ennen kaikkea lauseiden keskeneräisyydestä, siitä, ettei kaikkea sanota ja muotoilla loppuun asti.

(28)

[KHD] Jos hän olisi nähnyt pienintäkään merkkiä siitä, että Elli tunsi samalla lailla kuin hän ... jos olisi hänen silmistään voinut lukea viittauksenkaan niihin samoihin tunteisiin, mitkä hänessä kuohuivat...

Papin rouva, 313

Käännöksessä esitykseen on kuitenkin lisätty selitys, mitä tapahtuisi, jos toive toteutuisi. Tarkentavan lisäyksen myötä katkelman näkökulma siirtyy kertojalle ja vaikutelma henkilön kokemuksen välittömästä seuraamisesta väistyy.

[KD] Еслибы он мог подметить в ней теперь хоть малейший признак такого же душевного состояния, каково было его, **он почувствовал бы облегчение и сразу бы повеселел.**

Firsov, 230

Muutosta voitaisiin käsitellä myös syntaktisena konventionaalistamisena, sillä se täydentää lähdetekstin vaillinaisen lauseen. Esitystä on konventionaalistettu myös poistamalla toinen vaillinainen virke, joka toistaa toisin sanoin ensimmäisessä virkkeessä esitetyn ajatuksen.

Muuhun eksplisiittistämiseen voidaan lukea myös esimerkin 24 (kohta 4.2.2) käännökseen lisätty kuvaus henkilön tunteista (*Ему стало немножко совестно сказанной им пошлости*).

4.2.4 Konventionaalistaminen: KHD:sta HD:ksi

Katkelman (xvii) Konkan suomennoksessa (ks. esimerkki 14 kohdassa 4.2.1) kokevaan subjektiin viittaavien kolmannen persoonan muotojen korvaaminen ensimmäiseen persoonan muodoilla johtuu osittain suomen pronominijärjestelmän aiheuttamasta selventämisen tarpeesta. Seuraavassa esimerkissä – joka välittää Lužinin ajatuksia välirikon jälkeen – tällaista tarvetta ei ole, sillä henkilöviittausten selvyys on huomioitu jo lähdetekstissä: yksikön kolmannen persoonan pronomini viittaa vain kokevaan subjektiin, Lužiniin, kun

taas hänen ajatustensa kohteeseen, Razumihiniin, viitataan halveksuvasti demonstratiivilla *этом*. Hollon, Konkan ja Vuoren (Pyykön) ratkaisu korvata kolmannen persoonan pronomini ensimmäisen persoonan pronominilla onkin tässä tapauksessa yksinomaan konventionaalistamisen ilmentymä: kääntäjät ovat yhtenäistäneet esitystä niin, että persoonamuoto sopii paremmin välimerkitykseen, huudahdusta ympäröiviin lainausmerkkeihin. Lähdetekstistä välittyvä henkilön oman kokemuksen vaikutelma on ilmeisesti ollut niin voimakas, että kääntäjien tekstin tulkintaan soveltama kokemuksen kehys (vs. kertomisen kehys, ks. Fludernik 1996) on ajanut kielellisten yksityiskohtien yli: kertojan läsnäoloon viittaava kolmannen persoonan pronomini on jäänyt epäolennaisena pois. Kun KHD muuttuu HD:ksi, kertojan välittävä ääni häipyy ja esitys tuntuu välittävän henkilön omia sanoja ilman muokkaavaa ja tiivistävää välikättä.

(29)

[KD] С болезненным ощущением припоминался ему, тоже как-то невольно, Разумихин... но, впрочем, он скоро с этой стороны успокоился: [KHD] "Еще бы и этого-то поставить с **ним** рядом!" [KD vai KHD?] Но кого он в самом деле серьезно боялся, - так это Свидригайлова... Одним словом, предстояло много хлопот.

Katkelma (xvi)

[KD] Tahtomattaan hän tuli ajatelleeksi epämieluisin tuntein myös Razumihinia ... mutta sen suhteen hän pian rauhoittui: [HD] "Eihän tuommoista sentään voida asettaa **minun** rinnalleni!" [KD vai KHD?] Mutta se jota hän eniten pelkäsi, se oli Svidrigailov ... Sanalla sanoen: paljon puuhaa oli odottamassa ---

Vuori (Pyykkö)

Pyykkö seuraa tässäkin Hollon ratkaisua, kun taas Vuoren alkuperäisessä käännöksessä Razumihiniin viitataan kolmannen persoonan pronominilla ja kokevaan subjektiin refleksiivisellä itse-sanalla "*Vielä vai hänetkin asettaisi itsensä rinnalle!*".

KHD:n kokevaan subjektiin viittaavan kolmannen persoonan korvaaminen ensimmäisellä eroaa muista KHD:a heikentävistä konventionaalistavista muutoksista kahdessa suhteessa. Ensiksikin siinä esitystä yhtenäistetään korvaamalla KD:n elementti HD:n elementillä eli vahvistamalla henkilön näkökulmaa kertojan näkökulman kustannuksella, kun muissa tapauksissa (välimerkityksen konventionaalistaminen, syntaktinen ja leksikaalinen konventionaalistaminen) karsitaan HD:n elementtejä, mikä johtaa siirtymään KD:n suuntaan. Toiseksi se johtaa aina selvään siirtymään KHD:sta HD:ksi eli KHD:n yksiselitteiseen katoamiseen, ei koskaan pelkkään heikkenemiseen.

Katkelmien (xvi) (Konkka, Hollo, Vuori (Pyykkö) ja (xvii) (Konkka, ks. esimerkki 14) lisäksi vastaava muutos on tehty katkelman (xxiii) suomennoksista neljässä (Niskanen, Hollo, Konkka, Vuori (Pyykkö), ks. esimerkki 1) ja

katkelman (xx) Hollon, Konkan ja Vuoren (Pyykön) käänöksissä, joista Konkan käänöksessä sekä katkelman alussa että sen lopussa. Kaikissa näissä tapauksissa muutettu esitys on lähdetekstissä lainausmerkeissä, mikä tukee muutoksen luokittelua konventionaalistamiseksi siinä mielessä, että kääntäjä on ajatellut ensimmäisen persoonan sopivan lainausmerkkien kehystämään esitykseen kolmatta persoonaa paremmin. Tätä tulkintaa tukee myös se, että katkelmassa (xx) ne kääntäjät, jotka ovat säilyttäneet kolmannen persoonan, ovat karsineet lainausmerkkejä: Pevearin ja Volokhonskyn käänöksessä lainausmerkit on poistettu sekä alun että lopun KHD:n ympäriltä, Garnettin käänöksessä alun KHD:n ympäriltä ja Niskasen käänöksessä (jossa alun KHD on poistettu kokonaan) lopun KHD:n ympäriltä. Vaikka ratkaisu on ollut erilainen, nämäkin kääntäjät ovat ilmeisesti pyrkineet poistamaan kolmannen persoonan ja lainausmerkkien epäkonventionaalisen yhdistelmän. Ainoastaan Vuoren alkuperäinen käänös säilyttää kolmannen persoonan ja lainausmerkkien yhdistelmän sekä katkelman alussa että sen lopussa.

Aineistossa esiintyy kuitenkin myös kaksi päinvastaista muutosta, Garnettin käänöksessä katkelmasta (xiii) (ks. esimerkki 8 kohdassa 4.2.1 yllä) ja Vuoren (Pyykön) käänöksessä katkelmasta (v) (ks. liite). Molemmissa esitystä on, toisin kuin yllä mainituissa esimerkeissä, ”epäkonventionaalistettu”, sillä vaikka ensimmäisen persoonan pronomini on korvattu kolmannen persoonan pronominilla, on esitystä ympäröivät lainausmerkit kuitenkin säilytetty.

Kolmannen persoonan korvaaminen ensimmäisellä muuttaa KHD:n HD:ksi myös suomesta venäjään tehdyissä käänöksissä. Seuraava katkelma *Papin rouvasta* on osa henkilön, Olavin, pitkää ajatusdiskurssia, jossa tämä pohtii Ellin käytöstä ja sen syitä. Katkelma alkaa henkilön suorana esityksenä, muuttuu sitten KHD:ksi, jossa kokevaan subjektiin viitataan kolmannen persoonan pronominilla, ja heti sen jälkeen kerronnaksi.

(30)

[HD] Mutta nyt tiedän minäkin, mitä tahdon! Joko – taikka! [KHD] Elli oli valinnut... Hän myös! [KD] – vaikkei hän vielä ollutkaan oikein selvillä siitä, mitä hän oli valinnut...

Papin rouva, 315

Manteren käänöksessä KHD on sulautunut edeltävään HD:in, kun kolmas persoona on muutettu ensimmäiseksi. Myös käänökseen lisätyt lainausmerkit korostavat kääntäjän tekemää HD-tulkintaa. Kun lähdetekstissä kerronnan muoto vaihtuu kolmesti lyhyessä katkelmassa, on käänöstä tässä suhteessa yhtenäistetty.

[HD] «Но теперь я знаю, чего хочу! Или – или! Элли сделала выбор. Я тоже!» [KD] – хотя он и не представлял себе ясно, что же он выбрал...

Mantere, 157–158

Ensimmäinen persoona korvaa kolmannen myös Firsovin käännöksessä, samantyyppisessä katkelmassa, jossa kerronnan muoto vaihtuu toistuvasti: esitys alkaa henkilön (Olavin) suorana esityksenä, jatkuu KD:na ja päättyy lopulta KHD:in, jossa kokevaan subjektiin viitataan kolmannen persoonan pronomiinilla.

(31)

[HD] Vai olenko ehkä mustasukkainen? Kenelle? Pastorilleko?

[KD] Tämä oli hänestä jo liiaksi naurettavaa... [KHD] Hänkö, joka ... hänkö mustasukkainen sellaiselle...?

Papin rouva, 259–260

Käännöksessä koko katkelma, niin KD kuin KHD:kin on muutettu henkilön suoraksi esitykseksi, joka jatkuu nyt yhtenäisenä lyhyen katkelman alusta loppuun.

[HD] – Или я в самом деле ревную? И к кому? – К пастору!– Это ведь более чем смешно... Я, Олоф Кальм, ревную к этакому!..

Firsov, 191

Kun *Rikoksen ja rangaistuksen* suomennoksissa KHD:n kokevaan subjektiin viittaavan kolmannen persoonan korvaaminen ensimmäisellä konventionaalisti esitystä sovittamalla sen lähdetekstin välimerkitykseen (lainausmerkkeihin) paremmin istuvaksi, esimerkeissä *Papin rouvan* venäjännöksistä muutos konventionaalistaa esitystä yhtenäistämällä tiheään vaihtuvan kerronnan muodon HD:ksi.

4.2.5 Välimerkityksen ja syntaksin konventionaalistaminen

Puheenomainen tai ajatusten spontaania kulkua jäljittelevä syntaksi ja ekspressiivinen välimerkitys ovat KHD:n tyypillisiä tuntomerkkejä, jotka tuovat esitykseen henkilön diskurssin tunnun. Vastaavasti niihin kohdistuva konventionaalistaminen – diskurssin puheenomaisuuden ja ekspressiivisyyden karsiminen – voivat siirtää näkökulman lähemmäksi kertojaa. Välimerkityksen ja syntaksin konventionaalistamista on usein vaikea erottaa toisistaan, sillä toinen tuo yleensä mukanaan toisen; siksi käsittelen niitä samassa alaluvussa.

Seuraavassa katkelmassa Raskolnikov muistaa, että raskauttava todistusaineisto on edelleen hänen taskuissaan. Kertojalle kuuluvalla johtolauseella alkava esitys muuttuu kesken virkkeen KHD:ksi. KHD:n tuntomerkkejä ovat kokevasta subjektista käytetyt kolmannen persoonan pronominit, persoonattomat rakenteet, preesens, huudahdukset ja deiktinen *теперь*.

(32)

[KD] Вдруг он вспомнил, что кошелек и вещи, которые он вытащил у старухи из сундука, [KHD] все до сих пор у него по карманам лежат! Он и не подумал до сих пор их вынуть и спрятать! Не вспомнил о них даже теперь, как платье осматривал! Что же это? [KD] Мигом бросился он их вынимать и выбрасывать на стол.

Katkelma (iv)

Konkan käännöksessä kaikki kolme huutomerkkiä on korvattu pisteillä. Kun KHD:a edeltää selvä johtolause, siirtyy ensimmäisen virkkeen näkökulma nyt jokseenkin yksiselitteisesti kertojalle; seuraavat kaksi virkettä voidaan lukea yhtä hyvin KD:na kuin KHD:nakin, sillä kognitiota ilmaisevat verbit voidaan tässä tulkita yhtä hyvin henkilön omaksi arvioksi äskeisestä ajattelemattomuudestaan kuin kertojan kuvaukseksikin (vrt. Neumannin *kaksiääniset* mentaaliset verbit, ks. kohta 2.3.2) eikä virkkeiden sijainti KD:n ja KHD:n välissä auta ratkaisemaan niiden lähdettä⁴⁷. Katkelman ekspressiivisyys kuitenkin heikkenee ja henkilö jää lukijalle kohdetekstissä etäisemmäksi kuin lähdetekstissä.

[KD] Äkkiä hän muisti, että kukkaro ja esineet, jotka hän oli ottanut muurin arkusta, lojuivat yhä vieläkin hänen taskuissaan. [KD vai KHD?] Hän ei ollut ajatellutkaan että ne piti ottaa taskuista ja piilottaa. Hän muisti ne vasta nyt tarkastaessaan vaatteitaan. [KHD] Mitä se sellainen? [KD] Silmänräpäyksessä hän rupesi ottamaan niitä esille ja heittelemään pöydälle.

Konkka

Samantapaisia muutoksia on myös katkelman muissa suomennoksissa: Hollo on poistanut järjestyksessä toisen huutomerkin ja kolmannen huudahduksen, Vuori (Pyykkö) taas yhdistänyt toisen ja kolmannen huudahduksen samaan virkkeeseen ja poistanut huutomerkin niiden perästä, Wuori poistanut huutomerkin kolmannen ja Niskanen ensimmäisen huudahduksen perästä. Muut suomentajat kuitenkin säilyttävät jonkin huutomerkeistä, joten henkilön näkökulma pysyy heidän käännöksissään hiukan Konkan suomennosta selvemmin esillä.

Seuraava esimerkki on suoraa jatkoa kohdassa 4.2.1 esitetylle esimerkille 5; sitä sekä edeltää että seuraa Raskolnikovin ajatuksia välittävä KHD. KHD:n kuitenkin keskeyttää suluisa oleva parenteettinen johtolause, joka tähdentää, kertojan näkökulmasta, että kyse on henkilön käsityksistä.

(33)

⁴⁷ Kolmannessa virkkeessä oleva pieni käännösvirhe (vrt. Niskasen *Eipä se edes silloinkaan johtunut hänen mieleensä, kun hän tarkasteli vaatteitaan!*) ei vaikuta sanottavasti esityksen näkökulmaan.

[KHD] Порфирий почти всю игру свою показал; конечно, рискнул, но показал, и [KD] (**все казалось Раскольникову**) [KHD] если бы действительно у Порфирия было что-нибудь более, то он показал бы и то. Что такое этот "сюприз"? Насмешка, что ли?

Katkelma (xviii)

Hollon suomennoksessa sulut on poistettu ja johtolause sidottu ympäröivään kontekstiin, jolloin kertojan näkökulma laajenee hallitsemaan koko virkettä. Vuoren (Pyykön) ratkaisu on samanlainen (kun taas Vuoren alkuperäisessä käännöksessä sulut on säilytetty). Henkilön perspektiivin heiketessä teksti ei enää päästä lukijaa yhtä lähelle tämän mieltä kuin lähdetekstissä.

[KD] Porfiri oli paljastanut pelinsä melkein kokonaan; se oli tietenkin uskallettua, mutta siitä huolimatta hän oli sen tehnyt, **ja Raskolnikovista näytti siltä, että** jos Porfirilla olisi ollut enemmän tietoa asiasta, hän olisi ilmaissut senkin. [KHD] Mikä olikaan hänen "yllätyksensä"? Oliko se pelkkää pilaa?

Hollo

Myös Niskasen käännöksessä sulut on poistettu. Siinä johtolause on kuitenkin erotettu omaksi virkkeekseen. Syntaktisesti omana yksikkönään se ei vaikuta edeltävään eikä seuraavaan KHD:in; vain johtolauseen sijainti ja tapa erottaa se KHD-kontekstista ovat muuttuneet.

[KHD] Porfyrius oli pelannut melkein liian julkisesti; se oli uskallettua, mutta hän oli tehnyt sen ja jos hänellä olisi ollut useampia valtteja kädessään, olisi hän kyllä pannut ne peliin. [KD] **Siltä ainakin tuntui Raskolnikowista.** [KHD] Mikä yllätys se mahtoi olla? Olikohan se ehkä vain vale?

Niskanen

Kohdassa 4.2.1, esimerkissä 14 jo tarkastellun katkelman (xvii) käännökset havainnollistavat toisenlaista konventionaalistavaa muutosta. Lähdetekstissä KD:n ja lainausmerkeissä olevan KHD:n välissä toistuu kahdesti arvoituksellinen huudahdus *Никак!*, jota on vaikea luokitella yksiselitteisesti sen paremmin KD:ksi kuin KHD:ksikaan (ks. myös kohta 2.4.2).

(34)

[KD] Но в то же время *мысль*⁴⁸ не приходила ей в голову. [KD vai KHD?] Никак! Никак!.. [KHD] "О, он должен быть ужасно несчастен! (...)

Katkelma (xvii)

⁴⁸ Sanaa *мысль* ei ilmeisesti ole kursivoitu lähdetekstin kaikissa painoksissa.

Käännöksistä vain Wuori, Vuori (Pyykkö) sekä Pevear ja Volokhonsky säilyttävät sekä ekspressiivisen huudahduksen että toiston. Tässä Pyykkö siis (lähes poikkeuksellisesti) pysyttelee lähellä Wuoren alkuperäistä käännöstä sen sijaan, että omaksuisi Hollon ratkaisun.

[KD] Mutta samalla kuitenkin ei se *ajatus* hänen päähänsäkään pälkähtänyt.
[KD vai KHD?] Ei mitenkään! Ei mitenkään! ... [KHD] "Oi, hän mahtaa olla hirveän onneton! ...

Wuori

[KD] Mutta oikea ajatus ei johtunut hänen mieleensä ... [KD vai KHD?] Ei millään! Ei millään! [KHD] "Voi, hänen täytyy olla hirveän onneton!

Vuori (Pyykkö)

[KD] But at the same time *the thought* would not enter her mind. [KD vai KHD?] No, no, it would not! ... [KHD] "Oh, he must be terribly unhappy!

Pevear & Volokhonsky

Muut käännökset joko konventionaalistavat tekstiä (Hollo, Konkka, Garnett) tai myös eksplisiittistävät sitä (Niskanen). Konkka poistaa toiston ja huutomerkin, jolloin henkilöön viittaavasta ekspressiivisyydestä riisuttu huudahdus jää selkeämmin kertojan toteamukseksi. Hollon käännöksessä kohdan tulkinta on muuttunut samalla tavalla, sillä siinä huudahdus on jätetty kokonaan pois. Garnettin käännöksessä lähdetekstin ekspressiivistä huudahdusta ei toisteta, ja se on yhdistetty samaan virkkeeseen edeltävän KD:n kanssa. Huudahduksen ekspressiivisyys on siksi hiukan heikennyt, ja syntaktisesti kertojan esityksen osana se tuntuu kuuluvan kertojalle, vaikka toinenkin tulkinta on mahdollinen. Toiston karsiminen käännöksissä voitaisiin luokitella myös leksikaaliseksi konventionaalistamiseksi.

[KD] Mutta oikea ajatus ei kuitenkaan juolahtanut hänen mieleensä. Ei mitenkään. [HD] "Voi, hänen täytyy olla hirveän onneton! (...)

Konkka

[KD] Mutta oikea ajatus ei kumminkaan johtunut hänen mieleensä ... [KHD] "Hänen täytyi olla sanomattoman onneton! (...)

Hollo

[KD] But at the same time *the idea* did not enter her head, [KD vai KHD?] not for a moment! [KHD] 'Oh, he must be terribly unhappy! ...

Garnett

Myös Niskanen on yhdistänyt huudahduksen sitä edeltävään KD:in. Kääntäjä on muokannut myös huudahduksen sisältöä tuoden käännöksessä näkyviin oman tulkintansa sen merkityksestä: nyt oikea ajatus tulee selvästi Sonjan mieleen, mutta tämä ei hyväksy sitä. Sen lisäksi, että käännös ohjaa lähdetekstiä yksiselitteisemmin lukijan tulkintaa, muutos muokkaa siis myös tekstin luomaa henkilökuvaa Sonjasta.

[KD vai KHD?] Mutta *sitä ajatusta* ei hän voinut sulattaa mitenkään! [KHD] "Ja kyllä hän mahtaa olla tavattoman onneton ...

Niskanen

Seuraava esimerkki välittää Raskolnikovin ajatuksia tämän palattua kotiin poliisiasemalta. Katkelma alkaa kertojan kuvauksella, mutta muuttuu kesken toisen virkkeen KHD:ksi. Vaikka virke alkaakin henkilön kokemusta osoittavalla kognitioverbillä ja alistuskonjunktioilla, henkilön näkökulman siihen tuovat rikkonainen, toisteinen virkerakenne, jossa henkilö korjaa tai tarkentaa omia ajatuksiaan (*через полчаса, через четверть часа*), modaaliset *пожалуй* ja *стало быть*, jotka välittävät henkilön arvion tilanteesta, ja lopun kysymys.

(35)

[KD] Он шел скоро и твердо, и хоть чувствовал, что весь изломан, но сознание было при нем. Боялся он погони, боялся, что [KHD] **через полчаса, через четверть часа уже** выйдет, пожалуй, инструкция следить за ним; **стало быть**, во что бы ни стало, надо было до времени схоронить концы. Надо было управиться, пока еще оставалось хоть сколько-нибудь сил и хоть какое-нибудь рассуждение... Куда же идти?

Katkelma (vii)

Hollon käännöksessä puhekielistä, rikkonaista syntaksia on konventionaalistettu yhdistämällä lauseet *через полчаса, через четверть часа*, mikä johtaa toisteisuuden katoamiseen; samoin on tehty Vuoren ja Vuoren (Pyykön) käännöksissä. Hollo on myös siirtänyt modaalisen ilmauksen *kenties* lauseen alkupuolelle; Vuoren (Pyykön) käännöksestä *пожалуй* on jätetty kokonaan pois. Kaikissa näissä käännöksissä KHD heikkenee, ja sen myötä myös vaikutelma henkilön ajatusten välittömästä seuraamisesta. Hollon, Vuoren (Pyykön) ja Garnettin käännöksissä lopun persoonattomaan, aikamuodottomaan kysymykseen on lisätty kolmannen persoonan pronomini ja menneen ajan muoto; näitä kertojaan viittaavia lisäyksiä tasapainottaa kuitenkin Hollolla ja Vuorella (Pyyköllä) kysymykseen lisätty ajanmääre *nyt* (vrt. esim. Konkan *Mutta minne mennä?* ja Pevearin ja Volokhonskyn *But where to go?*).

[KD] Hän kulki nopein, varmoin askelin ja vaikka tunsu olevansa aivan uupunut, hän oli silti täysin tajuissaan. Hän pelkäsi takaa-ajoa, pelkäsi, että **kenties jo puolen- tai neljänneksen kuluttua annettaisiin** määräys pitää häntä

silmällä; [KHD] oli siis joka tapauksessa pian hävitettävä kaikki jäljet. Hänen oli se tehtävä niin kauan kuin oli vielä vähänkään voimia ja harkintakykyä jäljellä ...
Mihin **hänen nyt oli** mentävä?

Hollo

Syntaksin ja välimerkityksen konventionaalistaminen heikentää KHD:a muun muassa myös katkelman (xx) käänöksissä (Niskanen, Hollo, Konkka, Vuori (Pyykkö)).

Osan myös niistä muutoksista, jotka alistavat KHD:n johtolauseelle, voi luokitella konventionaalistaviksi, sillä niissä KHD:n sulautuminen edeltävään KD:iin johtuu välimerkityksen ja syntaksin konventionaalistamisesta. Romaanille tyypillinen johtolauseeseen edeltämä KHD, jossa KD:a ja KHD:a erottaa yleensä kaksoispiste, pilkku tai ajatusviiva ja KHD päättyy huuto- tai kysymysmerkkiin, on käänöksissä muokattu toistuvasti KD:ksi, jossa henkilön näkökulma erottuu enää heikosti. Käänöksissä kaksoispiste saatetaan korvata pilkulla, lauseiden väliin lisätä alistuskonjunktio ja KHD:n ekspressiivistä luonnetta korostava huuto- tai kysymysmerkki korvata pisteellä. Muutokset yhdistävät KHD:n sitä edeltävään KD:in, jolloin henkilön näkökulma saattaa väistyä kokonaan tai heiketä eriasteisesti riippuen siitä, kuinka monta näistä muutoksista on tehty.

Tällaista KHD:a edustaa seuraava katkelma, joka välittää Raskolnikovin ajatuksia tämän kiiruhtaessa Svidrigailovin luo (ks. myös kohta 2.3.2).

(36)

[KD] Дорогой один вопрос особенно мучил его: [KHD] был ли Свидригайлов у Порфирия?

Сколько он мог судить и в чем бы он присягнул - нет, не был! [KD] Он подумал еще и еще, припомнил всё посещение Порфирия, сообразил: [KHD] нет, не был, конечно, не был!

Но если не был еще, то пойдет или не пойдет он к Порфирию?

Katkelma (xxi)

Garnettin käänöksessä katkelman välimerkitystä on konventionaalistettu kahdesti. Lähdetekstin toisen kappaleen alussa ajatusviiva on jätetty pois, sen tilalle lisätty alistuskonjunktio *that* ja kieltosanan toisto ja huutomerkki virkkeen lopusta on poistettu. Muutosten seurauksena henkilön huudahdus muuttuu kertojan toteamukseksi, ja myös huudahdusta edeltävä kohta (*As far as he could judge, he could swear to it*) – jonka sanavalinnat tuntuvat lähdetekstissä kuuluvan henkilölle pikemmin kuin kertojalle – on nyt helpompi lukea puhtaana kerrontana. Huutomerkki on poistettu myös kappaleen lopusta, jossa henkilön näkökulma säilyy edelleen esillä, mutta hallitumpana ja vähemmän ekspressiivisenä kuin lähdetekstissä.

[KD] On the way, one question particularly worried him: [KHD] had Svidrigailov been to Porfiry's? [KD] As far as he could judge, he would swear to it **that he had not**. He pondered again and again, went over Porfiry's visit; [KHD] no, he hadn't been, of course he hadn't.

But if he had not been yet, would he go?

Garnett

Wuoren alkuperäisessä käännöksessä esitystä on muokattu samaan tapaan. Toisen kappaleen alussa ajatusviiva on korvattu pilkulla, lauseen alkuun lisätty selventävä *niin* ja huutomerkki lauseen lopusta poistettu. Kappaleen lopussa kaksoispiste on korvattu pilkulla, lauseen alkuun lisätty alistuskonjunktio ja huutomerkki sen lopusta poistettu. Kieltoisanan ekspressiivinen toisto on poistettu niin kappaleen alusta kuin sen lopustakin. Kertojan raportoiva näkökulma on syrjäyttänyt henkilön näkökulman koko kappaleessa, ja vaikutelma henkilön oman, sisäisen diskurssin seuraamisesta heikennyt. Myös ensimmäisessä kappaleessa esitystä on konventionaalistettu (ja eksplisiittistetty) korvaamalla kaksoispiste pilkulla ja lisäämällä lauseen alkuun selventävä *se, näet*. Kysymysmerkin ansiosta näkökulma säilyy kuitenkin henkilöllä.

[KD] Tiellä vaivasi häntä varsinkin muudan kysymys, **se, näet**, [KHD] oliko Svidrigailov käynyt Porfirin luona?

[KD] Sen verran kuin hän saattoi päättää ja olisi vaikka vannonutkin, **niin** hän ei ollut käynyt. Hän ajatteli moneen kertaan, muisteli Porfirin käyntiä ja tuli siihen päätökseen, **että** ihan varmaan hän ei ollut siellä käynyt.

[KHD] Mutta ell'ei hän vielä ollut käynyt, niin meneeköhän vai eikö mene Porfirin luo?

Wuori

Huutomerkki on poistettu toisen kappaleen lopusta kaikissa käännöksissä Pevearin ja Volokhonskyn englanninnosta lukuunottamatta. Niskasen käännöksessä myös ensimmäisen virkkeen loppua on muokattu korvaamalla kaksoispiste pilkulla ja poistamalla kysymysmerkki sen lopusta.

Muita esimerkkejä tällaisesta välimerkitykseen ja syntaksiin kohdistuvasta konventionaalistamisesta, joka muuttaa johtolauseen edeltämän KHD:n KD:ksi, on muun muassa myös aiemmin katkelmassa (iv) (kaikki käännökset), katkelman (v) alussa (kaikki käännökset; ks. esimerkki 22 kohdassa 4.2.2, jossa Garnettin ja Pevearin ja Volokhonskyn käännökset), katkelman (viii) toisessa kappaleessa (kaikki käännökset Wuorta lukuunottamatta)⁴⁹ ja katkelman (xxii) viidennessä kappaleessa (Wuoren ja Niskasen käännökset). Myös May (1994: 108) on pannut

⁴⁹ Samanlaisista muutoksista samassa kohdan saksannoksissa on raportoinut Vykoupil (1995: 198–199, 215).

merkille, että (englanninkieliset) käännökset toistuvasti ”normalisoivat” tapauksia, joissa venäjänkielisen epäsuoran esityksen alistettuna lauseena on huudahdus; samanlaisen tendenssin saksankielisissä käännöksissä on havainnut Vykoupil (1995: 218).

Aineistossa esiintyy kuitenkin myös päinvastaisia muutoksia. Seuraavassa esimerkissä KHD:a edeltävät kertojan pohjustava johtolause, kaksoispiste ja alistuskonjunktio, mutta KHD-tulkinnan puolesta puhuvat henkilön arviota osoittava *может быть* (kahdesti), toisteinen rakenne ja kolmen pisteen käyttö.

(37)

[KD] Тут пришла ему в голову странная мысль: что, [KHD] может быть, и все его платье в крови, что, может быть, много пятен, но что он их только не видит, не замечает, потому что соображение его ослабело, раздроблено... ум помрачен... [KD] Вдруг он вспомнил, что и на кошельке была кровь.

Katkelma (v)

Konkan käännöksessä alistuskonjunktio korvaavat lainausmerkit (tosin vain aloittamassa lainausta: sen loppua ei ole merkitty tekstiin). Koska kokevaan subjettiin kuitenkin viitataan kolmannen persoonan pronomiinilla, esitys säilyy KHD:na, ja lainausmerkkien ansiosta se erottuu kerronnan kontekstista lähdetekstiä selvemmin. Kääntäjä viittaa alun KHD:ssa lähdetekstin tapaan henkilön nykyhetkeen välillä preesensmuodoilla, jotka tuovat henkilön näkökulman selvästi esille. KHD:a seuraavan KD:n perään on lisätty huutomerkki, joka tuo siihenkin mukaan henkilön ekspressiivisen intonaation.

[KD] Samassa hänen päähänsä juolahti omituinen ajatus: [KHD] "Entäpä jos hänen vaatteensa olivatkin veriset? Ehkäpä oli paljonkin tahroja, mutta hän ei vain näe, ei huomaa, koska hänen harkintakykynsä on heikentynyt, äly pimentynyt ... [KD vai KHD?] Äkkiä hän muisti, että kukkarossakin oli verta!

Konkka

KHD:n vahvistuminen tai lisääntyminen käännöksissä syntaktisten tai välimerkitystä muokkaavien muutosten takia on aineistossa kuitenkin harvinaista.

Syntaksiin ja välimerkitykseen kohdistuva konventionaalistaminen heikentää KHD:a myös Ahon ja Austenin romaanien käännöksissä. Seuraavassa, neiti Bingleyn puhetta välittävässä katkelmassa romaanista *Pride and Prejudice* kertojan ja henkilön diskurssit sekoittuvat mielenkiintoisella tavalla (ks. kohta 2.3.5). Välimerkitystä on kuitenkin konventionaalistettu kaikissa kolmessa käännöksessä.

(38)

[KHD] 'What could he mean? she was dying to know what could be his meaning?' – [KD vai KHD?] and asked Elizabeth whether she could at all understand him?

Pride and Prejudice, 55

Kysymysmerkit katkelman keskeltä ja lopusta on poistettu molemmissa suomennoksissa, joten loppuosaan ei ole jäänyt mitään henkilön diskurssiin viittaavia elementtejä. Myös lainausmerkit on poistettu. Koska puhuvaan subjektiin viittaava persoonapronomini on korvattu erisnimellä, myös käännöksen toisen virkkeen näkökulma siirtyy kertojalle. Erisnimen takia myös ilmaus *olla pakahtumaisillaan halusta saada tietää* tuntuu kuuluvan kertojan kuvailevaan diskurssiin, kun taas lähdetekstissä ilmauksen *was dying to know* voi ajatella henkilön sanomaksi kerrotussa maailmassa.

[KHD] Mitähän hän [Darcy] mahtoi tarkoittaa sillä? [KD] Neiti Bingley oli pakahtumaisillaan halusta saada tietää, mitä hän ajatteli, ja kysyi Elizabethiltäkin, ymmärsikö tämä lainkaan Darcyn puhetta.

Norko-Turja, 72

Kaiken kaikkiaan suomentajien ratkaisut viittaavat siihen, että he ovat tulkinneet katkelman (ensimmäistä kysymystä lukuun ottamatta) kertojan epäsuoraksi esitykseksi. On myös mahdollista, että kääntäjät ovat pitäneet lähdetekstin esitystapaa liian sekavana ja monitulkintaisena ja pyrkineet tietoisesti yksinkertaistamaan sitä. Toimiva ratkaisu näkökulmarakenteen välittymisen kannalta olisi ollut säilyttää lähdetekstin välimerkitys, viitata diskurssin subjektiin pronomiinilla ja Darcyyn erisnimellä tai demonstratiivipronominilla. (*Mitähän Darcy mahtoi tarkoittaa sillä? hän oli pakahtumaisillaan halusta saada tietää, mitä tämä ajatteli? – ja kysyi Elizabethiltäkin, ymmärsikö tämä lainkaan Darcyn puhetta?*)

Venäjänkielisessä käännöksessä KHD säilyy, mutta sekään ei säilytä katkelman lopun kysymysmerkkiä, jolloin henkilön diskurssiin kuuluva intonaatio ei enää jatku kertojan diskurssin läpi lähdetekstin tapaan – erityisesti, kun puhuvaan henkilöön viitataan nyt erisnimellä lähdetekstin elliptisen rakenteen sijaan. Toisen virkkeen perässä olleen kysymysmerkin korvaaminen aivan yhtä ekspressiivisellä huutomerkillä ei vaikuta käännöksen näkökulmaan.

[KHD] «Что он хотел этим сказать? Она умирает от желания узнать, что он имел в виду!» [KD] – И мисс Бингли обратилась к Элизабет с вопросом, догадывается ли она, что бы это могло означать.

Maršak, 63

Puheenomaista syntaksia on konventionaalistettu myös kohdassa 4.2.2 esitetyn esimerkin 21 suomennoksissa. Katkelmasta välittyvä epäröinti ja toisto jäljittelevät puhutun kielen rakenteita ja kuvastavat henkilön tapaa koettaa hoitaa

asia – varoittaa Collinsia siitä, että vanhimmalla tyttärellä on jo kosija – mielestään kohteliaan hienotunteisesti. Tässä, kuten usein muuallakin, Austen käyttää KHD:a kuvaamaan henkilöidensä puhutun diskurssin kohteliaasta kiertelyä heidän pyrkiessään välittämään viestinsä riittävän epämääräisesti, mutta silti ymmärrettävästi. Esimerkissä suoruuden ja epäsuoruuden yhdistyminen kerrontatekniikan kielellisten piirteiden tasolla kuvaa hyvin niiden yhdistymistä siinä henkilön diskurssissa, jota kerrontatekniikan avulla välitetään. (Neumann 1986: 371–372.)

Norko-Turjan suomennoksessa alun epäröivää, rikkonaista rakennetta on selkiytetty, toistoa on karsittu ja lähdetekstin pitkä, puolipisteen jakama virke on pilkottu kahdeksi virkkeeksi. Kaikki tämä heikentää puhutun kielen illuusiota; rouva Bennetin kohteliaan epäröivä diskurssi ei ole enää aivan yhtä epäröivää. Vaikka KHD kaiken kaikkiaan säilyykin, epäröinnin ja toiston vähentäminen laimentaa lähdetekstin luomaa satiirista vaikutelmaa henkilöstä. Suomennoksen rouva Bennet esittää asiansa hiukan englantilaista esikuvaansa suorasukaisemmin.

[KHD] Mitä nuorempiin tyttäriin tulee, ei äiti ainakaan tiennyt mistään varhaisemmasta kiintymyksestä, joka olisi ollut esteenä, vaikka hän ei voinutkaan asiaa varmasti sanoa. Vanhin tytär sensijaan – hänen velvollisuutensa oli ainakin vihjaista siitä – tulisi hyvin todennäköisesti pian menemään kihloihin.

Norko-Turja, 88

Joutsenen suomennos säilyttää koko katkelman yhtenä virkkeenä. Myös siinä toistoa on kuitenkin karsittu ja rikkonaista lauserakennetta selvennetty. KHD säilyy, muttei yhtä selvän satiirisena kuin lähdetekstissä.

[KHD] Mitä hänen nuorempiin tyttöihinsä tuli, niin olivat näiden sydämet vielä vapaat, sikäli kuin hän tiesi; mutta Janen suhteen hänen oli mainittava – ainakin näin kahdenkesken viitaten – että tämä oli jo miltei kihlattu toiselle.

Joutsen, 105

Seuraavassa katkelmassa *Papin rouvasta* kysymykset ja huudahdukset osoittavat esityksen välittävän henkilön, Olavin, ajatuksia.

(39)

[KHD] Ja miks'eivät olisi olleet! Miks'ei saisi hän rakastaa niin kuin hän itse tahtoo ja niin kuin Ellikin oikeastaan tahtoo? Ensimmäinen ja viimeinen kerta! Mitä ne merkitsevät tuollaiset vaatimukset? Hän ei tahtonut tietää, mistään puolinaisista tunteista!... Hän tahtoi omistaa hänet kokonaan! Ainoastaan siten voisi heidän suhteensa jäädä pysyväiseksi ...

Papin rouva, 311

Firsovin käännöksessä ekspressiivistä välimerkitystä on karsittu jättämällä lähdetekstin huutomerkkit ja kolme pistettä pois. Toisaalta ekspressiivinen sanajärjestys (*он знает не хотел*) pitää henkilön näkökulmaa edelleen selvästi esillä, samoin katkelman sisältö.

[KHD] Да и стоило ли бороться? Почему им не любить друг друга проще, как хотелось ему и как в сущности хотелось самой Элли. Первый и последний поцелуй! Совершеннейшая глупость! [KD vai KHD?] Он знает не хотел половинных чувств, он хотел полного, безусловного обладания любимой женщиной. [KHD] Только при таком условии их взаимные отношения могли упрочиться и продолжаться.

Firsov, 229

Katkelma (40) välittää KHD:na Ellin päätelmän Olavin käytöksen syistä. Alun KD pohjustaa siirtymää henkilön päätelmiä välittävään KHD:in, jonka tuntomerkkejä ovat katkelman sisältö ja ajatusprosessia kuvastavat kolmet pisteet.

(40)

[KD] Hän [Elli] luuli nyt tietävänsä syynkin siihen. [KHD] Eilen illalla heidän erotessaan oli hän [Olavi] sen päättänyt ... hän ei tahtonut viipyä hetkeäkään enää ... hän halveksi ja ylenkatsoi.

Papin rouva, 339

Firsovin käännöksessä lähdetekstin kaksi ensimmäistä virkettä on yhdistetty, ja näin alun johtolause alistaa myös virkkeistä jälkimmäisen osaksi kertojan diskurssia. Lähdetekstissä Olavin edellisenä iltana tekemä päätös on Ellin oletus, käännöksessä taas kerrotun maailman objektiivista todellisuutta. Käännöksen viimeinen virke on kuitenkin KHD:a, ja sen perään lisätty huutomerkki vain korostaa henkilön ekspressiivistä intonaatiota: välimerkityksen ”epäkonventionaalistaminen” siis vahvistaa vaikutelmaa henkilön näkökulmasta. Käännöksessä diskurssia on myös eksplisiittistetty täsmentämällä ajankohtaa, jolloin Olavi oli päätöksensä tehnyt (*когда ... повернул ей спину*), mutta tässä tapauksessa lisäys sopii henkilön näkökulmaan eikä vaikuta siihen, miten KHD käännökseen välittyy.

[KD] Поняла она теперь и то, что уехать он порешил вдруг вчера вечером, когда при расставании повернул ей спину. [KHD] Он не хотел оставаться ни минуты долее, он слишком глубоко презирал её!

Firsov, 250

Syntaktisena konventionaalistamisena voidaan tarkastella myös vaillinaisten virkkeiden täydentämistä ja poistamista esimerkissä 28 (kohta 4.2.3).

4.2.6 Leksikaalinen konventionaalistaminen

KHD voi heikentyä myös silloin, kun henkilön näkökulmaa korostavia leksikaalisia aineksia on karsittu käännöksissä (deiktiset ja modaaliset sanat, toisto jne.; toiston karsimisesta ks. myös esimerkki 34 kohdassa 4.2.5). Koska ne, aivan kuten henkilön näkökulmasta kertova välimerkitys ja syntaksikin, ovat näennäisessä ristiriidassa kerronnan kolmannen persoonan (ja toisinaan myös menneen aikamuodon) muodostaman kehyksen kanssa, kääntäjät usein konventionaalistavat esitystä joko korvaamalla henkilön näkökulmaa osoittavat sanat vastaavilla kertojan diskurssiin kuuluvilla elementeillä tai poistamalla ne kokonaan.

Seuraava esimerkki välittää Sonjan ajatuksia tämän vierailtua Raskolnikovin luona, jossa on tavannut myös tämän äidin ja sisaren. Lähdetekstissä esitys alkaa kertojan kuvauksella, mutta muuttuu sitten kesken virkkeen henkilön näkökulmaa ilmaisevan määreen (*как-нибудь*) ja deiktisen elementin (*эти*) myötä KHD:ksi. Toisteinen, kömpelöähkö rakenne (*чтоб поскорей как-нибудь уйти ... чтобы пройти как-нибудь поскорей*) tuntuu kuvastavan Sonjan sekasortoista mielentilaa, ja virkkeen lopun rikkonaisuus, joka tuo asiat esiin sitä mukaa kun ne henkilön mieleen nousevat, ikään kuin heijastaa kiiruhtavan Sonjan ajatusten hengästynyttä rytmiä. Seuraavan virkkeen alussa henkilön näkökulmaa tuovat esiin korostainen sanajärjestys ja toisto (*Никогда, никогда она ...*). Sitä seuraava kuvaus siitä, mitä Sonjalle tapahtuu (*Целый новый мир неизвестно и смутно ...*) voidaan lukea edeltävän diskurssin vaikutuksesta edelleen henkilön ajatuksena, mutta – niin kielellisten piirteidensä kuin sisältönsäkin puolesta – yhtä hyvin ulkopuolisen kertojan kuvauksena. Seuraava, johtolauseella alkava virke muuttuu kuitenkin taas KHD:ksi, jonka tuntomerkkejä ovat kolmannen persoonan pronomini kokevasta subjektista, tämän suhtautumista Raskolnikoviin kuvaava *сам*, deiktiset ajanmääreet (*сегодня, сейчас*), henkilön arviota ilmaiseva *может*, huutomerkki ja esityksen rikkonainen rakenne.

(41)

[KD] Она ужасно рада была, что наконец ушла; пошла потупясь, торопясь, [KHD] **чтоб поскорей как-нибудь уйти** у них из виду, **чтобы пройти как-нибудь поскорей эти** двадцать шагов до поворота направо в улицу и остаться наконец одной, и там, идя, спеша, ни на кого не глядя, ничего не замечая, думать, вспоминать, соображать каждое сказанное слово, каждое обстоятельство. **Никогда, никогда** она не ощущала ничего подобного. [KD vai KHD?] Целый новый мир неизвестно и смутно сошел в ее душу. Она припомнила вдруг, что [KHD] Раскольников **сам** хотел к ней **сегодня** зайти, **может**, еще утром, **может, сейчас!**

Katkelma (xiv)

Konkan käännöksessä diskurssia on muokattu konventionaalisempaan suuntaan HD:n ekspressiivisiä piirteitä karsimalla. Henkilön näkökulmaa kuvastavat *поскорей как-нибудь ... как-нибудь поскорей* ja *эти* ovat jääneet käännöksestä pois, samoin lauseet aloittava *чтоб(ы)*. Katkelmaa on konventionaalistettu myös syntaksin osalta, sillä seuraavan virkkeen alussa korosteinen sanajärjestys on jäänyt pois yhdessä *никогда*-sanan toiston kanssa. Onkin käännöksille varsin tyypillistä, että samaa katkelmaa on konventionaalistettu niin leksikaalisten kuin syntaktistenkin valintojen osalta, jolloin voitaisiin puhua yleisemmällä tasolla myös tyylillisestä konventionaalistamisesta (ks. kohta 3.2.3). Kolmannen virkkeen alkua taas on tarkennettu lisäämällä siihen johtolause *Tuntui siltä kuin*, joka vahvistaa kertojan kuvailevaa otetta. Tarkentava muutos on myös ensimmäisen virkkeen kohdan *до поворота направо* (ennen käännöstä oikealle) muokkaaminen muotoon *missä hänen oli käännäyttävä oikealle*. Kaiken kaikkiaan tuloksena on niin kielellisesti kuin näkökulmarakenteenkin puolesta yhtenäisempi esitys, jota hallitsee kertoja lukuunottamatta ensimmäisen virkkeen loppua, jossa esityksen katkonaisuus tuntuu edelleen tuovan henkilön näkökulman mukaan katkelmaan. Myös viimeisen virkkeen KHD on välittynyt käännökseen. Muualla katkelmassa vaikutelma henkilön ajatuksenjuoksun välittömästä seuraamisesta on kuitenkin heikennyt.

[KD] Hän iloitsi päästessään lähtemään, käveli pää painuksissa, kiiruhtaen pois heidän näkyvistä, seuraavaan kadunkulmaan, kahdenkymmenen askelen päähän, missä hänen oli käännäyttävä oikealle, saadakseen vihdoinkin olla yksin ja voidakseen sitten nopeasti matkaa jatkaessaan [KD vai KHD?] ketään näkemättä, mitään huomaamatta ajatella, muistella, harkita jokaista puhuttua sanaa, jokaista yksityisseikkaa. [KD] Hän ei ollut vielä milloinkaan kokenut mitään samankaltaista. **Tuntui siltä kuin** kokonainen uusi tuntematon maailma olisi laskeutunut hämäränä hänen sisimpäänsä. Hän muisti äkkiä että [KHD] Raskolnikov oli itse aikonut poiketa hänen luokseen tänään ehkäpä jo aamulla, kenties nyt heti!

Konkka

Hollon ja Vuoren (Pyykön) ratkaisut ovat pitkälti samanlaisia kuin Konkalla. Sekä Hollon että Vuoren (Pyykön) käännöksistä on lisäksi jäänyt pois henkilön näkökulmaa välittävä *сам*. Vuori (Pyykkö) on säilyttänyt toisen virkkeen alun korosteisen sanajärjestyksen, mutta ei kuitenkaan toistoa.

Niskasen käännöksessä lähdetekstin ensimmäistä virkettä on lyhennetty ja yhtenäistetty niin, ettei henkilön näkökulma ole siinä enää lainkaan esillä; myös käännösvirhe (*unohtaa jokaisen sanan muistostaan*) häiritsee alkuperäisen ajatuksen välittymistä tekstiin. Kolmannesta virkkeestä alkaen henkilön näkökulma on kuitenkin välittynyt käännökseen huutomerkkin poistosta huolimatta; erityisesti sitä korostaa kääntäjän lopussa käyttämä preesens. Henkilön näkökulmaa välittävän katkelman lyheneminen heikentää kuitenkin vaikutelmaa siitä, että lukija seuraa läheltä tämän mielenliikkeitä.

[KD] Tyttö oli iloissaan päästessään eroon ja katosi lähimmän nurkan taa. Hän saattoi nyt ajatella, miten hän oli elänyt, punnita jokaista sanaa, jonka oli lausunut, ja unohtaa jokaisen sanan muistostaan. [KHD] **Ei koskaan, ei koskaan** hän ollut tuntenut sellaista tunnetta. [KD vai KHD?] Uusi maailma oli äkkiä avautunut hänen sieluunsa. [KD] Äkkiä juolahti hänen mieleensä että [KHD] Raskolnikow tahtoi itse tulla hänen luoksensa, ehkä hän tulee jo tänään, ehkä piankin.

Niskanen

Myös Garnettin käännöksessä henkilön diskurssin elementtejä on karsittu: *как-нибудь* –sanan toisto on jäänyt pois, samoin jälkimmäinen *носкорей* ja lopun *сам*. Lisäksi henkilön näkökulmasta kertovat ajanmääreet on korvattu vastaavilla KD:n määreillä. Katkelman alkupuolen KHD säilyy kuitenkin paremmin kuin suomennoksissa, sillä *никогда*-sanan toisto (*Never, never*) ja deiktinen *эму* (*the*) ovat välittyneet käännökseen. Myös lopussa henkilön arviota osoittavat sanat auttavat säilyttämään tämän näkökulman. Lievästä heikkenemisestä huolimatta KHD siis kaiken kaikkiaan välittyy käännökseen.

[KD] She was extremely glad to escape at last; she went away, looking down, hurrying to get out of sight as soon as possible, [KD vai KHD?] to walk **the** twenty steps to the turning on the right and to be at last alone, and then moving rapidly along, looking at no one, noticing nothing, to think, to remember, to meditate on every word, every detail. [KHD] **Never, never** had she felt anything like this. [KD vai KHD?] Dimly and subliminally a whole new world was opening before her. [KD] She remembered suddenly that Raskolnikov **o** meant to come to her **that day**, [KHD] perhaps **that morning**, perhaps at once.

Garnett

Pevearin ja Volokhonskyn käännöksessä deiktiset ajamääreet kuuluvat kertojalle ja toinen *как-нибудь* katkelman alusta on jäänyt pois; käännös säilyttää kuitenkin muut HD:n piirteet. Myös Wuoren käännöksessä alun *как-нибудь* on jäänyt pois; yksikään käännöksistä ei siis, mielenkiintoista kyllä, ole säilyttänyt sen toistoa.

Seuraavassa esimerkissä katkelmasta (ix) esitys alkaa kerrontana, ja näkökulma siirtyy asteittain henkilöä kohti: ensin henkilön näkökulman tuovat tekstiin mukaan tämän arviota osoittavat *примерно* ja *может быть*, sitten deiktiset *этою* ja *здесь*, kokijan mainitsematta jättäminen tämän havainnon yhteydessä (*слышно было*) ja lopussa henkilön arvio silminnäkijöiden todennäköisyydestä ja siitä, miten on toimittava.

(42)

[KD] Оглядевшись еще раз, он уже засунул и руку в карман, как вдруг у самой наружной стены, между воротами и желобом, где все расстояние было шириною в аршин, заметил он большой неотесанный камень, [KD vai

KHD?] **примерно, может быть**, пуда в полтора весу, прилежавший прямо к каменной уличной стене. [KHD] За **этою** стеной была улица, тротуар, **слышно было**, как шныряли прохожие, которых **здесь** всегда немало; но за воротами его никто не мог увидеть, разве зашел бы кто с улицы, **что, впрочем, очень могло случиться, а потому надо было спешить**.

Katkelma (ix)

Vuoren (Pyykön) ja Hollon käänöksissä henkilön näkökulmasta kertovia leksikaalisia valintoja on karsittu: kivi ei ole *ehkä* puolentoista puudan painoinen, muuri ei ole *se* muuri, ohikulkijoita ei ole yhtenään tai paljon *täällä*. Vaikka lopun KHD onkin välittynyt käänökseen, sitä edeltävä diskurssi ei enää selvästi viittaa henkilön näkökulmaan. Sen välittämät havainnot ja niiden herättämät ajatukset ovat kyllä henkilön, ja lopun KHD luo esitykseen takautuvasti henkilön näkökulman tunnun, mutta kaiken kaikkiaan esitys voidaan lukea yhtä hyvin myös KD:na. Kun KHD-tulkintaan johdattavia piirteitä ei ole lähdetekstissäkään paljon, voivat pienetkin leksikaaliset muutokset siirtää näkökulman kertojalle. Toisaalta usein on vaikea arvioida, mikä on tärkein muuttuneeseen näkökulmavaikutelmaan johtanut tekijä: olisiko esimerkiksi *ehkä*-sanan jäämisellä pois mitään merkitystä, jos muut henkilön näkökulmaan viittaavat ainekset katkelman lopussa olisivat välittyneet käänökseen?

[KD] Vilkaistuaan vielä kerran ympärilleen hän pisti jo kätensä taskuun, kun huomasi ulkoseinällä, portin ja kourun välissä, noin kyynärän levyisessä sokkelossa ison, suunnilleen \emptyset puolentoista puudan painoisen kiven, joka nojasi katua vastassa olevaan kivimuuriin. [KD vai KHD?] \emptyset Muurin takana oli jalkakäytävä, sieltä kuului yhtenään ohikulkevien \emptyset askelten kapsetta; mutta kukaan ei voinut huomata häntä portin takaa, ellei poikennut kadulta pihalle. [KHD] Niin saattoi helposti käydä, oli kiirehdittävä.

Vuori (Pyykkö)

Leksikaalinen konventionaalistaminen heikentää vaikutelmaa henkilön näkökulmasta katkelman muissakin käänöksissä Vuoren alkuperäistä käänöstä lukuunottamatta; sen uudistettu versio muistuttaa tässäkin pitkälti Hollon käänöstä.

Silloin, kun KHD:n muut tuntomerkit ovat riittävän vahvoja, eivät yksittäiset, leksikaalisia elementtejä konventionaalistavat muutokset yleensä sanottavasti vaikuta tekstin näkökulmaan. Tätä havainnollistavat esimerkiksi seuraavan katkelman suomennokset. Esimerkissä KHD välittää Raskolnikovin ajatuksia tämän tarkastellessa huoneessaan asuaan murhan jälkeen. Katkelman alku ja loppu on merkitty lainausmerkkeihin. Niiden väliin jäävän KHD:n tuntomerkkejä ovat modaalinen *должно быть* ja deiktinen *ту*, joka on henkilön näkökulmasta viittauksena riittävän eksplisiittinen; henkilö kyllä tietää, mistä lähtökästä on kyse.

(43)

Он сбросил сапог: "действительно знаки! Весь кончик носка пропитан кровью"; должно быть, он в ту лужу неосторожно тогда ступил... "Но что же теперь с этим делать? Куда девать этот носок, бахрому, карман?"

Katkelma (v)

Hollon, Konkan ja Vuoren (Pyykön) käännöksissä esitystä on konventionaalistettu jättämällä deiktinen viittaus pois. Modaalinen *nähtävästi* pitää kuitenkin henkilön näkökulman selvästi esillä.

Hän veti saappaan jalastaan. "Tosiaankin! Onhan siinä merkkejä, koko sukan kärki veressä." Hän oli nähtävästi huomaamattaan tullut silloin astuneeksi **ö** lätäköön ... "Mitä minä nyt näille teen? Minne työnnän sukat, ripsut, taskun?"

Konkka

Wuoren ja Niskasen käännöksissä sama kohta on ratkaistu päin vastoin eksplisiittistämällä: *sen* lätäkön sijasta käännöksessä puhutaan *verilätäköstä*. Muutoksista huolimatta näkökulma on kaikissa suomennoksissa säilynyt hyvin lähellä alkuperäistä.

Hän veti saappaan jalastaan - aivan oikein, koko sukan varvaspuoli oli veren tahraama; hän oli kaiketikin astunut liian varomattomasti **verilätäköön** ... "Mutta miten oli nyt meneteltävä? Minne panen sukan, taskun, rääsyt?"

Niskanen

Leksikaalinen konventionaalistaminen ja nimenomaan henkilön näkökulmasta kertovien leksikaalisten aineiden karsiminen tai korvaaminen vastaavilla kertojan diskurssin elementeillä on kaiken kaikkiaan tyypillistä käännöksille. Yksinään se heikentää KHD:a usein vain lievästi (ks. myös esimerkki 2 kohdassa 4.1.3), mutta on usein yhtenä osatekijänä niissä tapauksissa, joissa usean tekstuaalisen muutoksen yhdistelmä johtaa KHD:n heikkenemiseen (ks. mm. esimerkki 9 kohdassa 4.2.1 (*смотрят, оглядывают* > *kääntyivät katselemaan*), esimerkin 17 suomennokset kohdassa 4.2.2 ja esimerkki 45 kohdassa 4.2.7). Katkelman (v) käännöksiin palaan vielä kohdassa 4.2.8.

Henkilön näkökulmasta kertovia leksikaalisia elementtejä on karsittu toistuvasti myös englannista ja suomesta tehdyissä käännöksissä. Seuraava katkelma romaanista *Pride and Prejudice* välittää henkilöiden keskustelua, jossa rouva Bennetin repliikit välitetään suorana esityksenä, Bingleyn vastaukset taas KHD:na.

(44)

[KD] He [Mr Bingley] sat with them above an hour, and was in remarkably good spirits. Mrs. Bennet invited him to dine with them; but, with many expressions of concern, he confessed himself engaged elsewhere.

[HD] “Next time you call,” [KD] said she, [HD] “I hope we shall be more lucky.”

[KHD] He should be particularly happy at any time, etc., etc.; and if she would give him leave, would take an early opportunity of waiting on them.

[HD] “Can you come to-morrow?”

[KHD] Yes, he had no engagement at all for to-morrow; [KD] and her invitation was accepted with alacrity.

Pride and Prejudice, 342

Suomennosta on konventionaalistettu jättämällä pois Bingleyn viimeisen vastauksen aloittava emfaattinen vahvistussana *Yes*. Yksinään poisto ei ehkä vaikuttaisi sanottavasti kappaleen näkökulmaan, mutta leksikaalisen konventionaalistamisen lisäksi samaa kohtaa on myös tarkennettu korvaamalla puhuvaan henkilöön viittaava kolmannen persoonan pronomini erisnimellä, jolloin näkökulma siirtyy yksiselitteisesti kertojalle. Myös Bingleyn ensimmäinen repliikki on muuttunut KD:ksi, sillä sen alkuun on lisätty kertojalle kuuluva johtolause *Bingley vakuutti*.

[KD] Herra Bingley istui perheen seurassa yli tunnin, ja hän näytti olevan erittäin hyvällä tuulella. Rouva Bennet pyysi häntä jäämään päivälliselle, mutta monen kertaan pahoitellen asiaa ja anteeksipyydellen hän tunnusti, että hänet oli jo kutsuttu muualle.

[HD]”Toivon, että meillä on parempi onni seuraavalla kerralla, kun tulette”, [KD] sanoi rouva Bennet.

[KD] **Bingley vakuutti** tulevansa erittäin mielellään milloin tahansa, ja jos rouva Bennetillä ei ollut mitään sitä vastaan, hän tulisi mahdollisimman pian käymään heidän luonaan.

[HD]”Voitteko tulla huomenna?”

[KD] **Herra Bingleyllä** ei ollut mitään muita menoja huomenna, ja hän suostui kutsuun erittäin halukkaasti.

Norko-Turja, 363

Papin rouvan suomennoksissa näkökulman siirtymät eivät juuri koskaan johdu yksittäisten, henkilön näkökulmasta kertovien sanojen karsimisesta. Pieniä poistoja kompensoivat yleensä runsaat lisäykset ja selitykset (ks. esimerkit 16, 39, 40), eikä yksittäisten sanatason poistojen tarkastelu siksi antaisi selvää kuvaa muutosten luonteesta.

4.2.7 Kuluvasta hetkestä menneeseen: aikamuodon konventionaalistaminen

Toisinaan venäjänkieliselle KHD:lle tyypillisen preesensin korvaaminen suomen- ja englanninkielisessä kerronnassa konventionaalisemmalla menneen ajan muodolla voi vahvistaa näkökulman siirtymää lähemmäksi kertojaa ja pienentää KHD-tulkinnan mahdollisuutta. Näin on käynyt esimerkiksi Konkan käännöksessä katkelmasta (viii) alla; katkelmaa on käsitelty aiemmin mm. esimerkissä 3 kohdassa 4.1.3. Lähdetekstissä esitys alkaa KD:na ja jatkuu seuraavassa virkkeessä diskurssina, joka voidaan lukea yhtä hyvin KD:na kuin KHD:nakin. KHD-tulkinta varmistuu kuitenkin jo samassa virkkeessä, jossa preesens ja vahvistusfraasi *так и* tuovat henkilön näkökulman selvästi mukaan diskurssiin.

(45)

[KD] Он бродил по набережной Екатерининского канала уже с полчаса, а может и более, и несколько раз посматривал на сходы в канаву, где их встречал. [KD vai KHD?] Но и подумать нельзя было исполнить намерение: или плоты стояли у самых сходов и на них прачки мыли белье, или лодки были причалены, [KHD] и везде люди **так и кишат**, да и отовсюду с набережных, со всех сторон, можно видеть, заметить: подозрительно, что человек нарочно сошел, остановился и что-то в воду бросает. А ну как футляры не утонут, а поплывут? Да и конечно так. Всякий увидит.

Katkelma (viii)

Konkan käännöksessä preesensin korvaavat menneen ajan muodot ja verbin merkitystä vahvistava *так и* on jäänyt pois. Toinen virke voidaankin lukea kokonaan yhtä hyvin KD:na kuin KHD:nakin, ja KHD-tulkinta varmistuu vasta kolmannen virkkeen alussa henkilön kysymyksen myötä.

[KD] Hän harhaili Katariinan kanavan rantakadulla ehkä puolisen tuntia, kukaties kauemminkin, ja tuon tuostakin katseli rantaan johtaville portaille missä sattui niitä näkemään. [KD vai KHD?] Mutta aikeen toteuttamista ei voinut ajatellakaan: laskeutumipaikoilla oli joko pesulaitureita, joilla eukot pesivät vaatteita, tai veneitä rantaan kiinnitettyinä, ja kaikkialla **kuhisi** ihmisiä, niin että rantakadulta, joka puolelta, saattoi nähdä, menikö joku ehkä vartavasten alas, pysähtyikö, heittikö ehkä jotakin veteen, ja se olisi herättänyt epäilyksiä. [KHD] Entäpä jos kotelot eivät uppoaisikaan vaan jäisivät kellumaan pinnalle? Tietysti ne jäisivät. Jokainen näkisi.

Konkka

Imperfektin käyttö ei kuitenkaan yksinään riitä siirtämään näkökulmaa kertojalle. Myös Hollon suomennoksessa aikamuoto on konventionaalistettu imperfektiksi.

Ekspressiivinen *ihan* tuo kuitenkin henkilön näkökulman lähdetekstin tapaan selvästi mukaan tekstiin jo kesken toisen virkkeen.

[KD] Hän oli kävellyt jo puoli tuntia, ehkä kauemminkin, Katariinan kanavan rantaa, ohikulkiessaan tarkastellen kanavalle johtavia portaita. [KD vai KHD?] Aikeen toimeenpanoa ei kuitenkaan voinut edes ajatella: alasmenopaikoilla oli joko pesulaitureita ja niissä akkoja vaatteita pesemässä, tai veneitä rantaan sidottuina, [KHD] ja kaikkialla **ihan kuhisi** ihmisiä. Rantakaduilta voi hänet joka puolelta nähdä: jos joku asteli alas ilman erikoista syytä, pysähtyi ja heitteli jotain veteen, oli se tietysti omansa herättämään epäluuloja. Entäpä jos kotelot eivät painuisikaan pohjaan, vaan jäisivät pinnalle kellumaan? Niin epäilemättä kävisikin. Silloin ne näkisi jokainen.

Hollo

Vielä selvemmin henkilön näkökulma nousee esille Wuoren ja Wuoren (Pyykön) käännöksissä, jossa Hollon ratkaisua ekspressiivisempi *ihan vilisemällä vilisi* pitää henkilön näkökulmaa yllä imperfektistä huolimatta. Suomennos myös säilyttää osan katkelman jälkipuoliskon preesensmuodoista, mikä osaltaan vahvistaa vaikutelmaa henkilön näkökulmasta.

[KD] Hän kuljeskeli Katariinan kanavan vartta puolisen tuntia, ehkä kauemminkin, tarkasteli ohi kulkiessaan kanavalle johtavia portaita. [KD vai KHD?] Aikeen toimeenpanoa ei kuitenkaan voinut edes ajatella: alasmenopaikoilla oli joko pesulaitureita ja niillä akkoja pesemässä vaatteita, tai veneitä rantaan köytettyinä, [KHD] ja joka paikka **ihan vilisemällä vilisi** ihmisiä. Rantakaduilta **voi nähdä** hänet joka puolelta: jos joku **laskeutuu** vasta vasten alas, **pysähtyy** ja **heittää** jotain veteen, se tietysti **herättää** epäluuloja. Ja annas jos kotelot eivät painuisikaan pohjaan, vaan jäisivät pinnalle kellumaan? Niin tietysti kävisikin. Silloinhan ne näkisi jokainen.

Vuori (Pyykkö)

Katkelman englanninkielisissä käännöksissä osan preesensmuodoista korvaa progressiivinen menneen ajan muoto, jonka avulla tekstiin välittyy jotakin lähdetekstin preesensin välittömyydestä. Sekä Garnettin että Pevearin ja Volokhonskyn käännöksissä persoonattoman ilmauksen korvaaminen kolmannen persoonan pronomiinilla (lähdetekstin) toisen virkkeen alussa tuo kertojan näkökulman lähdetekstiä selvemmin esiin, erityisesti Garnettin käännöksessä, jossa tulkintaan vaikuttaa myös lauseen sitominen syntaktisesti edeltävään virkkeeseen ja (takautuvasti) *mak u* –fraasin poisto seuraavasta lauseesta (ks. kohta 4.1.3). Kun Pevearin ja Volokhonskyn käännöksessä esitys muuttuu KHD:ksi vielä samassa virkkeessä ekspressiivisen *simply (mak u)* –fraasin myötä, varmistuu KHD-tulkinta Garnettin käännöksessä vasta lopun kysymyksissä; niitä edeltävä osuus jää monitulkintaisesti KD:n ja KHD:n väliin, sillä arvio käytöksen herättämistä epäluuloista tuntuu kuuluvan henkilölle,

vaikka esitys ei modaalisuutta lukuunottamatta sisälläkään muita henkilön diskurssiin viittaavia merkkejä.

[KD] He wandered along the bank of the Ekaterininsky Canal for half an hour or more and looked several times at the steps running down to the water, but **he** could not think of carrying out his plan; [KD vai KHD?] either rafts stood at the steps' edge, and women **were washing** clothes on them, or boats were moored there and people **were swarming** everywhere. Moreover, he could be seen and noticed from the banks on all sides; it would look suspicious for a man to go down on purpose, stop, and throw something into the water. [KHD] And what if the boxes were to float instead of sinking? And of course they would.

Garnett

[KD] He wandered along the embankment of the Ekaterininsky Canal for half an hour, perhaps longer, and several times cast an eye at the landing steps as he passed by them. But **he** could not even think of carrying out his intention: [KD vai KHD?] either rafts **were standing** there and washerwomen **were doing** laundry on them, or boats were moored there, [KHD] and people **were simply swarming** all over the place; besides, he could be seen, he could be noticed from anywhere along the embankments, from all sides: a man coming down on purpose, stopping and throwing something into the water, would look suspicious. And what if the cases floated instead of sinking? Yes, of course they would float. Everyone would see them.

Pevear & Volokhonsky

Näkökulman siirtymiin vaikuttavat verbin aikamuodon konventionaalistaminen (erityisesti suomennoksissa; englanninnoksissa tilanne on hiukan erilainen progressiivisen muodon ansiosta), leksikaalinen konventionaalistaminen (*mak u* –fraasin poisto) ja henkilöviittauksen eksplisiittistäminen (persoonattoman henkilöviittauksen korvaaminen kolmannen persoonan pronomiinilla). Vaikka aikamuodon konventionaalistaminen siis heikentääkin KHD:a, se ei yksinään riitä siirtämään näkökulmaa kokonaan kertojalle. Näin on aineiston muissakin katkelmissa: aikamuodon konventionaalistaminen ei koskaan ole ainoa syy KHD:n muuttumiseen KD:ksi.

Vaikka siis May (1994: 106–107) kritisoikin sitä, etteivät venäjistä englantiin tehdyt käännökset säilytä preesensia, osoittaa aineisto, että alkuperäinen näkökulmarakenne voi säilyä, vaikka tekstiä onkin konventionaalistettu aikamuotojen osalta. Tätä havainnollistaa erityisesti Pevearin ja Volokhonskyn käänнос, jossa aikamuotojen konventionaalistaminen on systemaattista (ja preesensin säilyminen siis hyvin harvinaista), mutta näkökulmarakenne silti pitkälti lähdetekstin mukainen.

Toisaalta silloin, kun käännökset säilyttävät henkilön näkökulmaa välittävän preesensin, ne säilyttävät myös venäjänkieliselle KHD:lle tyypillisen välittömyyden vaikutelman; tätä havainnollistavat esimerkiksi katkelman (x) Vuoren (Pyykön) ja Konkan suomennokset. Kohdan [1] preesensmuodot eivät

ole välittyneet kumpaankaan käännökseen; kohdassa [2] Vuori (Pyykkö) käyttää lähdetekstin tapaan preesensia, kun taas Konkka on konventionaalistanut aikamuodot imperfekteiksi.

(46)

Но вот наконец весь этот гам, продолжавшийся верных десять минут, стал постепенно утихать. Хозяйка стонала и охала, Илья Петрович все еще грозил и ругался... [1] Но вот наконец, **кажется**, и он затих; вот уж и **не слышно** его; "неужели ушел! Господи!" [2] Да, вот **уходит** и хозяйка, все еще со стоном и плачем... вот и дверь у ней захлопнулась... Вот и толпа **расходится** с лестниц по квартирам, - **ахают, спорят, перекликаются**, то возвышая речь до крику то понижая до шепоту. Должно быть, их много было; чуть ли не весь дом сбежался. "Но, боже, разве все это возможно! И зачем, зачем он приходил сюда!"

Katkelma (x)

Kestettyään kymmenisen minuuttia melu lopulta alkoi vähitellen laantua. Emäntä ähkyi ja puhkui, Ilja Petrovitsh uhkaili ja sätti ... [1] Mutta viimein hänkin tuntui rauhoittuvan; nyt hänen ääntään ei enää kuulunut. "Jokohan lähti! Hyvä luoja!" [2] Nyt **lähtee** emäntäkin pois, yhä **itkee** ja **voihkii** ... nyt paukahti hänen huoneensa ovi kiinni ... Nyt **hajaantuu** väkijoukko portaikosta asuntoihin - vielä **kuuluu** päivittelyä, kiistelyä, huutoja; toisinaan puhe **kiihtyy** meteliksi, toisinaan **laimenee** kuiskailuksi. Ihmisiä oli varmaankin paljon, kenties sinne oli kerääntynyt koko talon väki. "Hyvä Jumala, onko tämä mahdollista! Ja miksi hän oli tullut tänne?"

Vuori (Pyykkö)

Vihdoin meteli, joka oli varmasti jatkunut kymmenisen minuuttia, alkoi vähitellen laantua. Emäntä voihkaili, Ilja Petrovitš yhä vielä uhkaili ja sätti ... [1] Sitten hänkin hiljeni; ei kuulunut enää hänen ääntään. "Meniköhän jo! Hyvä Jumala!" [2] Nyt **lähti** emäntäkin yhä vielä valittaen ja itkien ... Nyt paukahti ovi hänen jäljessään kiinni ... Nyt **hajaantui** väkijoukkokin porraskäytävästä asuntoihinsa - vielä älähdeltiin, kiisteltiin, huudettiin toinen toisilleen; välistä puhe **paisui** huudoksi, välistä **madaltui** kuiskaukseksi. Luultavasti heitä oli siellä paljon; kenties koko talon väki paikalla. "Hyvä Jumala, onko tuo mahdollista! Ja miksi, miksi hän tuli tänne!"

Konkka

Lähdetekstin preteritin korvaaminen preesensillä voi sen sijaan kompensoida tehokkaasti muita henkilön näkökulmaa heikentäviä muutoksia; ks. esim. Niskasen käännös katkelmasta (x) esimerkissä 11, kohdassa 4.2.1.

Kaikki käännökset säilyttävät satunnaisesti lähdetekstin preesensin. Preesensin käyttö näyttäisi kuitenkin olevan jonkin verran tyypillisempää suomennoksille kuin englanninkielisille käännöksille, ja erityisen tyypillistä

Wuoren alkuperäiselle suomennokselle. Toisaalta englanninnokset pyrkivät monesti säilyttämään osan lähdetekstin preesensin välittömyydestä korvaamalla sen verbin progressiivisella menneen ajan muodolla. Huolimatta siitä, että preesenskerronnan yleistymisen myötä myös preesensmuotoinen KHD on yleistynyt englannissa (ks. kohta 2.3.4.1), on ilmeistä, että kerronnan perusaikamuodon ollessa mennyt kääntäjät kokevat aikamuotojen mukauttamisen luontevaksi käytännöksi myös KHD:ssa.

4.2.8 Poikkeus: KHD:a vahvistava konventionaalistaminen

Kaikissa yllä esitetyissä esimerkeissä KHD:n heikkeneminen käännöksessä tai katoaminen siitä johtuu tekstuaalisesta eksplisiittistamisestä tai konventionaalistamisesta. Yleiseen tendenssiin on kuitenkin yksi poikkeus, jossa konventionaalistaminen päin vastoin vahvistaa tai lisää KHD:a käännöksessä: preesensin korvaaminen käännöksissä konventionaalisemmalla menneen ajan muodolla silloin, kun lähdetekstin voisi lukea yhtä hyvin HD:na kuin KHD:nakin. Tällaisia tapauksia ovat katkelmat, joissa lainausmerkeissä olevassa esityksessä ei viitata kokevaan subjettiin tai viitataan tähän persoonattomalla rakenteella, ja aikamuoto on joko preesens tai puuttuu. Tällöin diskurssi ei paljasta puhujaansa ja jää häilymään jonnekin vapaan epäsuoran ja vapaan suoran esityksen välimaastoon.

Epäselvissä tapauksissa kerronnan muodon voi usein päätellä ympäröivän kontekstin perusteella: KHD-kontekstissa sen voi lukea KHD:na, HD-kontekstissa HD:na. Aina tämäntyyppisissä tapauksissa kontekstista ei kuitenkaan ole sanottavaa apua, sillä niitä edeltävä ja seuraava diskurssi voivat koostua vaihdellen niin KD:sta, HD:sta kuin KHD:stakin. Jos lainausmerkit kuuluisivat romaanissa yksinomaan HD:n yhteyteen, tällaiset rajatapaukset voisi lukea yksiselitteisesti HD:ksi; koska kuitenkin myös KHD voi esiintyä lainausmerkeissä, ei niistäkään ole varsinaista apua epäselvien tapausten luokittelussa.

Käännöksissä kerrotun maailman kuluvaan hetkeen viittaava preesens korvataan usein menneen ajan muodolla, mikä konventionaalistaa esitystä kohdekielisen käytännön mukaiseksi, mutta tuo samalla kertojan perspektiivin siihen selvästi mukaan ja muuttaa esityksen KHD:ksi. Aikamuodon valinta osoittaakin, kumpaan tulkintaan kääntäjä on päätenyt, joko tietoisesti tai tiedostamattaan.

Esimerkki (47) välittää KHD:na Razumihinin ajatuksia tämän muistellessa edellisen illan tapahtumia ja sitä, miten oli arvostellut Lužinia. Siinä kaksi kohtaa on erotettu muusta esityksestä lainausmerkein: ensimmäinen niistä on yksiselitteistä KHD:a, sillä siinä kokevaan subjettiin viitataan kolmannen persoonan pronomiinilla, mutta jälkimmäisen voisi henkilöviittauksen puuttuessa lukea myös HD:na.

(47)

[KHD] Да и какое право имел он судить о нем так поспешно и опрометчиво? (...) И что за оправдание, что он был пьян? Глупая отговорка, еще более его унижающая! В вине - правда, и правда-то вот вся и высказалась, "то есть вся-то грязь его завистливого, грубого сердца высказалась"! И разве позволительна хоть сколько-нибудь такая мечта ему, Разумихину? Кто он сравнительно с такою девушкой, - он, пьяный буян и вчерашний хвостун? [HD vai KHD?] **"Разве возможно такое циничское и смешное сопоставление?"** [KD] Разумихин отчаянно покраснел при этой мысли ...

Katkelma (xi)

Jälkimmäisen, lainausmerkeissä olevan kysymyksen lukeminen KHD:na tuntuu luontevalta, sillä sitä edeltää KHD ja seuraa KD. Kääntäjistä Niskanen, Hollo, Vuori (Pyykkö) ja Garnett ovatkin lisänneet siihen suomen- ja englanninkielisessä kerronnassa konventionaalisen verbin imperfektimuodon viittaamaan kerronnan kuluvaan hetkeen, ja sulkeneet näin HD-tulkinnan mahdollisuuden yksiselitteisesti pois. Muutos tuo välitteisyyden vaikutelman selvemmin mukaan diskurssiin. Samalla siirtymä eheyttää katkelman kerronnan muotoja, sillä koko kappale voidaan nyt lukea KHD:na. Voi olla, että aiemmin katkelmassa esiintyvä, lainausmerkeissä oleva KHD on ohjannut kääntäjät käsittelemään myös tätä virkettä KHD:na. Sen lisäksi, että muutos konventionaalistaa esitystä kielellisesti, sen voi ajatella konventionaalistavan sitä myös kerronnan tasolla, sillä se johtaa siirtymään epämääräisestä välimuodosta tai rajatapauksesta selkeämpään kategoriaan – tendenssi, johon myös Taivalkosken (tulossa, [1999]) tulokset tuntuvat viittaavan (ks. kohta 3.3.1).

[KHD] Mitä oikeutta hänellä oli ryhtyä tuomitsemaan miestä niin kiireesti ja ajattelemattomasti? (...) Ja mikä puolustus sekään nyt oli, että hän itse oli päissään? Kehno veruke, omiansa alentamaan häntä entistä enemmän! Viinissä on totuus ja nyt koko totuus oli tullut julki, "hänen kateellinen, raaka sydämensä oli paljastunut koko törkyisyydessään!" Ja oliko hänellä, Razumihinilla, yleensäkin oikeutta hautoa sellaisia haaveita? Mikä hän oli verrattuna sellaiseen tyttöön - hän, juopunut mellastelija ja kerskuri? **"Oliko sellainen hävytön ja naurettava rinnastus ollenkaan mahdollinen?"** [KD] Razumihin punastui armottomasti tuosta ajatuksesta ...

Vuori (Pyykkö)

Garnettin ja Niskasén käännöksessä katkelmaa on lisäksi yhtenäistetty poistamalla jälkimmäiset lainausmerkit (Niskasén käännöksessä myös ensimmäiset), mikä osaltaan osoittaa heidän tulkinneen esityksen KHD:ksi.

[KHD] And what right had he to criticise him in that hasty and unguarded manner? (...) And what justification was it that he was drunk? Such a stupid excuse was even more degrading! In wine is truth, and the truth had all come out, 'that its, all the uncleanness of his coarse and envious heart'! And would

such a dream ever be permissible to him, Razumihin? What was he beside such a girl - he, the drunken noisy braggart of last night? **Was** it possible to imagine so absurd and cynical a juxtaposition? [KD] Razumihin blushed desperately at the very idea...

Garnett

Vaikka konventionaalistaminen tässä tapauksessa johtaakin KHD:n vahvistumiseen, se kuitenkin heikentää esityksen monitulkintaisuutta, sillä lähdetekstissä kahden kerronnan muodon välillä häilynyt diskurssi voidaan nyt luokitella yksiselitteisemmin tiettyyn puhekatgoriaan. Konventionaalistamisen vaikutus KHD:n välittymiseen ei siis kohdistu KHD:in kerronnan muotona sinänsä, vaan ehkä pikemminkin kerronnan muotojen rajatapauksiin ja moniselitteisyyksiin.

Silloin, kun kääntäjät eivät ole konventionaalistaneet tällaista esitystä aikamuotojen osalta, kyse on yleensä siitä, että he ovat tulkinneet sen henkilön suoraksi esitykseksi, mistä kertovat käännöksiin toistuvasti lisätyt ensimmäisen persoonan muodot. Ilmeisesti esityksen ekspressiivisyys on näissä tapauksissa ohjannut kääntäjät käsittelemään sitä henkilön diskurssina eksplisiittisen ensimmäisen persoonan puuttumisesta huolimatta. Katkelmassa (v) (jota on käsitelty toisesta näkökulmasta esimerkissä 43 kohdassa 4.2.6) KHD:a sekä edeltää että seuraa lainausmerkkien ympäröimä esitys, joka voisi olla aivan yhtä hyvin HD:a kuin KHD:akin.

(48)

[HD vai KHD?] "действительно знаки! Весь кончик носка пропитан кровью"; [KHD] должно быть, он в ту лужу неосторожно тогда ступил... [HD vai KHD?] "Но что же теперь с этим делать? Куда девать этот носок, бахрому, карман?"

Katkelma (v)

Kaikki kääntäjät Wuorta lukuunottamatta ovat kuitenkin lisänneet KHD:a seuraavaan esitykseen ensimmäisen persoonan muotoja ja siis ilmeisesti tulkinneet sen HD:ksi (ks. esim. Konkan ja Niskasén käännökset kohdassa 4.2.6). Myös KHD:a edeltävän esityksen kohdalla suurin osa kääntäjistä (Hollo, Konkka, Vuori (Pyykkö), Pevear & Volokhonsky) näyttää päätyneen HD-tulkintaan, mihin viittaavat lähinnä käännöksissä käytetyt preesensmuodot.

[HD vai KHD?] "Marks, indeed! The whole toe of the sock **is soaked** with blood." [KHD] So he must have carelessly stepped into that pool ... [HD] "But what to do with it now? Where **am I** to put the sock, the fringe, the pocket?"

Pevear & Volokhonsky

Niskasen ja Garnettin käänöksissä KHD:a edeltävä monitulkintainen esitys on kuitenkin yhdistetty KHD:in poistamalla lainausmerkit sen ympäriltä, jolloin KHD:ssa käytetty kolmannen persoonan pronomini tekee myös edeltävästä virkkeestä KHD:a, erityisesti, kun myös sen aikamuoto on konventionaalistettu imperfektiksi.

[KHD] traces indeed! The tip of the sock **was soaked** with blood; he must have unwarily stepped into that pool ... [HD] 'But what **am I** to do with this now? Where **am I** to put the sock and rags and pocket?'

Garnett

Saman katkelman (v) alussa valtaosa kääntäjistä on kuitenkin ratkaissut samantyyppisen monitulkintaisen kohdan toisin: vain Garnett on lisännyt kohtaan ensimmäisen persoonan muotoja, kaikki muut ovat säilyttäneet preesensin ja persoonaviittauksen puuttumisen.

(49)

[HD vai KHD?] "Что, неужели уж начинается, неужели это уж казнь наступает? Вон, вон, так и есть!"

Katkelma (v)

[HD vai KHD?] - "Joko todellakin nyt, joko todellakin nyt jo rangaistus alkaa? Kas, kas, niinpä niinkin!"

Wuori

Käänökset eivät siis noudata mitään yhtenäistä menettelytapaa näiden monitulkintaisten kohtien käsittelyssä. Toisinaan diskurssin luonne jätetään lähdetekstin tapaan avoimeksi, kun sekä preesens (tai aikamuodon puuttuminen) ja persoonattomuus säilytetään⁵⁰; toisinaan sitä täsmennetään suuntaan tai toiseen, esimerkiksi lisäämällä siihen ensimmäisen persoonan pronomineja, jotka osoittavat kääntäjän tulkinneen monitulkintaisen esityksen HD:ksi⁵¹. Mielenkiintoista on, että sama monitulkintainen kohta on usein ratkaistu samalla lailla useammassa käänöksessä. Ilmeisesti niin esiintymien kielellinen asu

⁵⁰ Ks. myös katkelma (ix), Wuori, Pevear ja Volokhonsky; katkelman (x) loppu, Wuori, Niskanen, Hollo, Konkka, Vuori (Pyykkö), Pevear ja Volokhonsky; esimerkissä 47 käsitelty kohta katkelmasta (xi), Wuori, Pevear ja Volokhonsky; ja esimerkissä 14 käsitellyn katkelman (xvii) alku, Wuori, Hollo, Konkka, Vuori (Pyykkö), Garnett, Pevear ja Volokhonsky.

⁵¹ Ks. myös katkelma (ix), Hollo, Konkka, Vuori (Pyykkö), Garnett; ja katkelma (xii), Konkka, Garnett, Pevear ja Volokhonsky. Katkelman (ix) Hollon ja Vuoren (Pyykön) käänöksissä ensimmäisen persoonan vaikutusta on vielä tehostettu lisäämällä esityksen yhteyteen johtolause.

(lähinnä se, viitataan kokijaan itseensä persoonattomalla rakenteella) kuin lähikontekstikin ohjaavat sitä, käsittelevätkö kääntäjät niitä puhtaasti henkilölle kuuluvina vai eivät.

4.2.9 Siirtymien vaikutus tekstin tulkintaan

Käännöskatkelmissa KHD:n heikkeneminen tai katoaminen vaikuttaa tekstin tulkintaan tyypillisimmin niin, että lukija tuntuu etäännyvän henkilöstä ja vaikutelma henkilön mielenliikkeiden välittömästä seuraamisesta heikkenee, kun taas kertojan välittävä rooli ja vaikutelma henkilön tajunnan kuvaamisesta ulkoapäin vahvistuvat (ks. tässä luvussa tarkastellut esimerkit 4, 5, 6, 10, 17, 18, 19, 22, 26, 32, 33, 35, 36, 41 ja 45). Empatia kokevaa subjektia kohtaan ja vaikutelma pääsystä tämän mieleen näyttävätkin olevan KHD:n keskeisiä funktioita *Rikoksessa ja rangaistuksessa*. Myös esimerkki 20 (Hollon ja Niskasen käännökset) havainnollistaa muutosta, joka tuo kertojan tulkitsevan roolin esityksessä selkeämmin esiin; tekstin pohjalta syntyvään läheisyyden tai etäisyyden vaikutelmaan se ei kuitenkaan vaikuta, sillä katkelma välittää henkilöihahmon puhetta lähinnä satiirisessa sävyssä. Ironia ei ole romaanissa KHD:n keskeinen funktio, ja siksi KHD:n heikkeneminen johtaa ironian heikentämiseen harvoin, lähinnä esimerkissä 7.

Näkökulman siirtymät vaikuttavat myös lukijan saamaan kuvaan tapahtumien kulusta, kerrotun totuusarvosta ja siitä, keneen henkilöistä tekstissä viitataan (ks. esimerkit 8, 9, 11 ja 14) sekä tekstin pohjalta muodostuvaan henkilökuvaan (ks. esimerkit 5, 8 ja 34).

Silloin, kun KHD:n korvaa käännöksissä HD, vaikutelma esityksen summittaisuudesta ja esimerkinomaisuudesta väistyy, ja se tuntuu välittävän sananmukaisemmin henkilön itsensä verbalisoimaa – ja siis selvästi tiedostamaa – diskurssia (ks. esimerkit 1, 14 ja 29).

Esityksen monitulkintaisuus vähenee jossain määrin aina, kun KHD heikkenee tai katoaa. Erityisen selvää se on kuitenkin esimerkissä 34.

Toiset muutoksista ovat hyvin heikkoja tai hienovaraisia, toiset silmiinpistävän selviä; toiset koskevat vain lyhyttä tekstinkohtaa – ehkä yhtä virkettä – pitkässä katkelmassa, johon KHD on muissa kohdin välittynyt, toiset taas heikentävät lyhyen, kerronnan saartaman KHD-segmentin lähes olemattomiin; joskus samaan katkelmaan osuu useampi näkökulman siirtymä. Siirtymät – sellaisetkaan, joiden vaikutus tekstin tulkintaan on periaatteessa samantyyppinen – eivät siis ole merkitykseltään suoraan rinnastettavissa. Yksittäisen siirtymän vaikutus on aina myös sidoksissa käännöksen kokonaisuuteen: vasta yhdessä muiden siirtymien kanssa, käännöksen kokonaiskontekstissa, voidaan arvioida niiden todellista merkitystä lukijan tulkinnalle.

5 Päätelmät

5.1 Tendenssit muutosten taustalla

Niiden tekstuaalisten muutosten taustalta, jotka johtavat KHD:n heikkenemiseen käänöksissä, löytyy kaksi yhdistävää tendenssiä. Osa muutoksista tarkentaa tekstiä tuoden sen pintarakenteeseen sen, mikä on ollut lähdetekstissä vain implisiittisesti läsnä. Osa taas yhtenäistää esitystä karsimalla siitä joko henkilön tai kertojan – yleensä henkilön – näkökulmaan viittaavia piirteitä.

Oleennaista KHD:ssa näyttääkin olevan toisaalta sen implisiittisyys, toisaalta tekstuaalisten piirteiden ristiriita. Usein nimenomaan viittausten ja kuvauksen epätarkkuus luo vaikutelman henkilön mielenliikkeiden välittömästä seuraamisesta, niiden tarkentaminen taas siirtää näkökulman ulkopuoliselle kertojalle. Kertojan ja henkilön näkökulmiin viittaavien piirteiden välisen ristiriidan pehmentäminen voi taas voi johtaa siihen, että näkökulma siirtyy kokonaan jommalle kummalle.

Eksplisiittistäminen ja konventionaalistaminen sinänsä eivät välttämättä johda KHD:n heikentymiseen; eiväthän kaikki niiden ilmentymät vaikuta KHD:n välittymiseen millään lailla. KHD:n heikkeneminen käänöksissä näyttää kuitenkin olevan yleensä seurausta eksplisiittistamisestä ja konventionaalistamisesta. Juuri siksi, että KHD:n tuntomerkeissä oleennaista on niiden (tekstuaalinen) implisiittisyys ja epäkonventionaalisuus – jotka yhdessä johtavat sen (kerronnalliseen) monitulkintaisuuteen – käänöksille ominainen eksplisiittistävä ja konventionaalistava tendenssi heikentää niihin osuessaan KHD:a.

KHD:n välittymisen ongelmiin johtavien eksplisiittistävien ja konventionaalistavien muutosten tarkastelu kääntämisen universaaleina on perusteltua sikäli, että ne ovat – suurimmaksi osaksi – seurausta muista syistä kuin lähde- ja kohdekielten välisistä eroista. Esimerkiksi tämän tutkielman aineistossa esiintyvää johtolauseen lisäystä, kolmannen persoonan pronominin korvaamista ensimmäisellä tai ekspressiivisten elementtien karsimisesta ei voi perustella lähde- ja kohdekielten sen paremmin kuin niiden edustamien kirjallisten kulttuuriensa eroilla. Sama pätee, ainakin osittain, ongelmallisiin yksikön kolmannen persoonan pronomineihin, sillä 1) niiden eksplisiittistamisestä aiheutuneita ongelmia esiintyy myös käänöksissä englantiin ja venäjään, 2) niitä tarkennetaan myös silloin, kun diskurssissa viitataan vain yhteen henkilöön tai kahteen samaa sukupuolta olevaan henkilöön ja 3) suomen pronominijärjestelmän asettamista erityishaasteista huolimatta ne

on täysin mahdollista suomentaa tavalla, joka säilyttää alkuperäisen näkökulmarakenteen. Se saattaa kuitenkin vaatia kääntäjältä tietoisuutta henkilöviittausta näkökulmaa välittävinä elementteinä. Kääntäjien tietoisuus tekstin näkökulmasta ja tekstuaalisten muutosten vaikutuksesta siihen nouseekin aineiston valossa alkuperäisen näkökulmarakenteen välittymisen kannalta tärkeäksi tekijäksi.

Samantyyppiset tekstuaaliset muutokset johtavat KHD:n karsiutumiseen niin venäjistä, englannista kuin suomestakin käännettyssä aineistossa. Henkilöviittausten osalta muutokset kuitenkin kanavoituvat erikielisiin käännöksiin osittain eri tavoin, sillä englanninkielisissä käännöksissä ei ole yhtään tapausta, jossa kokevaan subjektiin viittaava kolmannen persoonan pronomini olisi korvattu ensimmäisen persoonan pronominilla. Näiden muutosten esiintyminen oli jakautunut aiemmassakin aineistossani (Kuusi 2002, 2003) käännösten välille niin, että niitä esiintyi käännöksissä suomesta venäjään ja venäjistä suomeen, mutta ei käännöksissä englannista suomeen tai venäjään. Samanlaisista muutoksista on kuitenkin raportoitu myös käännöksissä englannista ranskaan (ks. kohta 3.1.3), joten kyse ei voi olla ainoastaan suomen ja venäjän välisten käännösten erityispiirteestä. Englanninkielisissä käännöksissä ei esiintynyt myöskään tapauksia, joissa kolmannen persoonan pronomini olisi korvattu muulla substantiivilla kuin erisnimellä. Käännöksen kieliparin erityispiirteet saattavat siis vaikuttaa siihen, miten tekstiä tarkennetaan tai konventionaalistetaan; itse tarkentaminen ja konventionaalistaminen ovat kuitenkin yhteisiä kaikille käännöksille.

Myös KHD:n satunnainen vahvistuminen tai leviäminen käännöksissä tukee oletusta eksplisiittistämisen ja konventionaalistamisen vaikutuksesta KHD:n karsiutumiseen, sillä sen vahvistumiseen tai lisääntymiseen johtavat yleensä näille tendensseille päinvastaiset muutokset; muutokset, jotka muokkaavat tekstiä implisiittisempään tai epäkonventionaalisempaan, usein puhekielisempään, suuntaan. Näitä muutoksia ovat johtolauseen poistaminen, kokevaan subjektiin viittaavan erisnimen korvaaminen kolmannen persoonan pronominilla (implisiittistäminen) tai ekspressiivisen välimerkityksen, täytesanojen tai muiden henkilön tunteita tai arvioita välittävien elementtien lisääminen (”epäkonventionaalistuminen”) (ks. myös Kuusi 2003: 35–36; 2006b: 106–107).

5.2 Kolmas persoona ja aikamuoto

Samat tekstuaaliset muutokset voivat vaikuttaa näkökulman välittymiseen kontekstista riippuen eri tavoin. Toisinaan tietty muutos estää KHD:n välittymisen käännökseen, toisinaan ei, mikä onkin luonnollista, vaihtelevathan myös KHD:n tunnistamisen kannalta keskeiset piirteet kontekstista riippuen.

Vaikka KHD:n kokevaan subjektiin viittaavan kolmannen persoonan pronominin korvaaminen erisnimellä voikin siis siirtää näkökulman kertojalle,

kyse ei ole siitä, että kolmannen persoonan pronomini sinänsä olisi KHD:n yksiselitteinen tuntomerkki, sillä samanlaisen siirtymän voi aiheuttaa yhtä lailla persoonattoman ilmauksen korvaaminen kolmannen persoonan pronominilla – kun taas erisnimen yhteyteen lisätty kolmannen persoonan pronomini voi puolestaan muuttaa KD:n KHD:ksi. Tietyn kielellisen muodon ja sen luoman näkökulmavaikutelman välinen suhde ei siis ole pysyvä.

Aikaisempi KHD:n suomentamista tarkasteleva tutkimus (Valtanen, Valle, Rouhiainen, Rivinoja, Kuusi) korostaakin ehkä liikaa kokevaan subjektiin viittaavan kolmannen persoonan asemaa KHD:n tuntomerkkinä. Sen korvaaminen erisnimellä ei aina aiheuta näkökulman siirtymää, eikä siis ole yhtä suuri ongelma kuin edeltävän tutkimuksen valossa voisi olettaa. Ongelman luonne ja laajuus hahmottuvat paremmin, kun sitä tarkastelee osana eksplisiittistä strategiaa, joka heikentää KHD:lle ominaista implisiittisyyttä käänöksissä.

Kokevasta subjektista käytetyssä kolmannen persoonan pronominessa yhdistyvät kertojan ja henkilön näkökulmat. Kertojan näkökulmaa heijastaa kolmannen persoonan käyttö ensimmäisen persoonan sijaan, kun taas henkilön näkökulmasta kertoo pronomini viittauksen implisiittisyys muiden, eksplisiittisempien viittauskeinojen sijaan. Erityisesti venäjänkielisessä KHD:ssa kolmannen persoonan pronomini saattaa olla ainoa kertojan läsnäolosta kertova merkki silloin, kun aikamuoto on preesens ja ekspressiiviset elementit selviä. Toisenlaisissa konteksteissa sen korvaaminen erisnimellä tai substantiivilla voi kuitenkin korostaa kertojan näkökulmaa liiaksi. Kontekstin vaikutus kielellisten muotojen tulkintaan onkin keskeinen: vaikka implisiittisemmän henkilöviittauksen korvaaminen erisnimellä onkin aina askel kohti kertojaa, riippuu pitkälti kontekstista (kuinka selvästi lähdetekstin KHD erottuu taustastaan? mitä muita muutoksia käännökseen on tehty? välittääkö KHD puhetta vai tajuntaa?), siirtääkö se näkökulman kertojalle vai ei.

Henkilön kuluvaan hetkeen viittaavan preesensin säilyttäminen käänöksissä korostaa voimakkaasti henkilön näkökulmaa ja kompensoi siksi muita, henkilön näkökulmaa heikentäviä muutoksia. Tyypillisempää preesensin käyttö on suomennoksille; englanninkielisissä käänöksissä preesens säilyy lähinnä satunnaisesti. Preesensmuotoisen KHD:n yleistymisen englannissa (tosin lähinnä preesenskerronnan kontekstissa) ei siis ainakaan vielä näytä vaikuttaneen aikamuotojen käsittelyyn käänöksissä. Toisaalta erityisesti Pevearin ja Volokhonskyn käännös osoittaa, ettei preesensin säilyttäminen ole alkuperäisen näkökulmarakenteen välittymisen kannalta myöskään välttämätöntä.

Juuri siksi, että kolmas persoona ja mennyt aika osoittavat kertojan läsnäolon KHD:ssa, aikamuotoon ja henkilöviittauksiin kohdistuvat muutokset – kuten venäjän preesensin korvaaminen menneen ajan muodolla ja persoonattoman ilmauksen, kolmannen persoonan pronominin ja erisnimen vaihtelu kokevaan subjektiin viitatessa – vaikuttavat tekstistä syntyvään välittömyyden tai välitteisyyden vaikutelmaan ja henkilön näkökulman intensiteettiin, vaikeivät näkökulman siirtymään aina johdakaan.

5.3 Tuntomerkit, antimerkit ja tasapaino

KHD:n tuntomerkkien jako kieliopillisiin edellytyksiin ja valinnaisiin tuntomerkkeihin Fludernikin (1995) mukaan auttaa hahmottamaan pääpiirteissään, miksi toiset käännöksiin tehdyt kielelliset muutokset vaikuttavat KHD:n välittymiseen enemmän kuin toiset. KHD:n ”vähimmäisedellytykset”, syntaktinen ja deiktinen reunaehto, edellyttävät, ettei KHD:ssa ole eksplisiittistä johtolauseita ja että henkilöihin viitataan kertojan perspektiivistä pääsääntöisesti kolmannen persoonan pronomiinilla. Kun käännöksiin tehdyt kielelliset muutokset kohdistuvat näihin reunaehtoihin – kun esitykseen on lisätty johtolause tai kokevaan subjektiin viitataan kolmannen persoonan kerrontatilanteessa tämän omasta näkökulmasta ensimmäisen persoonan muodoilla – KHD katoaa käännöksestä tai ainakin heikkenee siinä selvästi lähdetekstiin verrattuna. Voidaankin ajatella, että johtolause ja kokevaan subjektiin viittaava ensimmäinen persoona ovat eräänlaisia KHD:n ”antimerkkejä”, jotka heikentävät merkittävästi KHD-tulkinnan todennäköisyyttä. Kun taas käännös säilyttää KHD:n reunaehdot, KHD yleensä säilyy, vaikka valinnaisia tuntomerkkejä, ekspressiivisiä elementtejä, olisikin karsittu; muutosten määrästä riippuen alkuperäinen näkökulma voi kuitenkin heiketä eriasteisesti eikä käännöksen lukija ehkä päädy KHD-tulkintaan yhtä helposti kuin lähdetekstin lukija.

Aivan näin yksinkertainen asia ei kuitenkaan ole. Fludernikin muotoilemat KHD:n vähimmäisedellytykset eivät kata kaikkia niitä muutoksia, jotka estävät KHD:n välittymisen käännöksiin, sillä KHD:n välittymisen käännökseen voi estää myös henkilöviittausten tarkentaminen tavalla, joka ei ole ristiriidassa kertojan näkökulman kanssa (kolmannen persoonan pronominin tai persoonattoman henkilöviittauksen korvaaminen erisnimellä tai persoonattoman ilmauksen korvaaminen kolmannen persoonan pronomiinilla) ja johtolauseen lisäksi muutkin kuvattuja tapahtumia tarkentavat muutokset (ks. esim. käännökseen lisätty *samassa hän saapui huoneeseensa* esimerkissä 26 katkelmasta (vi), kohta 4.2.3).

On myös vaikeaa rajata mitään kielellistä piirrettä – kuten johtolauseita tai ensimmäistä persoonaa – vedenpitävästi KHD:n ulkopuolelle, sillä vaikka ne joissain konteksteissa näyttävätkin sulkevan KHD-tulkinnan pois, toisenlaisessa kontekstissa ne eivät välttämättä estä sitä syntymästä (ks. kohdat 2.3.1.3 ja 2.3.2). Tästä huolimatta kokevaan subjektiin viittaavan kolmannen persoonan korvaaminen ensimmäisellä persoonalla siirtää tutkielman käännösaineistossa näkökulman aina puhtaasti henkilölle. Vaikka kokevaan subjektiin viittaavaa ensimmäistä persoonaa ei siis voidakaan pitää KHD:n ”antimerkinä” sinänsä, se on sitä kuitenkin käännöksissä (ks. myös Kuusi 2003: 37).

Sokolovan muotoilema tasapainoperiaate, tasapaino KD- ja HD-tulkintoihin viittaavien tekstuaalisten piirteiden välillä, tarjoaa tässä tapauksessa tuntomerkkiluetteloita käyttökelpoisemman lähestymistavan käännössiirtymiin. KHD:ssa tasapaino KD:n ja HD:n tuntomerkkien välillä on rakennettu niin, että

diskurssi jää monitulkintaisesti häilymään kertojan ja henkilön väliin: osa elementeistä tuntuu kuuluvan kertojalle, osa henkilölle. Kun käännöksessä henkilölle kuuluva elementti korvataan kertojalle kuuluvalla tai toisinpäin, voi tasapaino horjua niin, että käännöksessä esitys kallistuu selvästi joko kertojan tai henkilön esitykseksi. Jos muutettu elementti on alkuperäisen KHD-tulkinnan kannalta olennaisen tärkeä, näkökulma siirtyy. Kun esimerkiksi lähdetekstin kolmannen persoonan pronomini korvataan käännöksessä erisnimellä, KHD säilyy vain, jos käännökseen jää – lähdetekstistä välittyneinä tai lisätynä kompensaaiona – niin selviä HD-tulkintaan viittaavia piirteitä, että ne estävät yksiselitteisen KD-tulkinnan syntymisen.

Sokolova (1968: 142–146) tarkasteleekin KHD:n tuntomerkkejä siltä kannalta, kuinka selvästi ne erottavat KHD:n kerronnasta tai sitovat sen siihen. Kertojan näkökulmasta määräytyvät persoonapronominit ovat piirre, joka sitoo KHD:n vahvasti kerrontaan; henkilön näkökulmaa heijastava ensimmäinen persoona vaikuttaa päinvastoin. Tiettyä näkökulmaa välittävien tekstuaalisten piirteiden säilyttämisessä tai kompensoimisessa keskeistä onkin kunkin tuntomerkin painoarvon oivaltaminen: unohtunut huutomerkki ei vielä korosta kertojan läsnäoloa yhtä selvästi kuin lisätty johtolause. Siirtymä kolmannesta persoonasta ensimmäiseen, kuten Cohn (1981: 168) huomauttaa, ei ole asteittainen, kuten esimerkiksi siirtymä kertojan selvästä läsnäolosta tämän vetäytymiseen taustalle tai siirtymä ulkoisesta perspektiivistä sisäiseen: persoonien välinen ero on absoluuttinen. Kun samaan henkilöön siis viitataan väliin kolmannessa, väliin ensimmäisessä persoonassa, ainoa koherentti tulkinta persoonamuodon vaihtelulle on liittää se puhujan, diskurssin lähteen, vaihtumiseen: ensimmäisen persoonan käyttö henkilöstä hän-kerronnan kontekstissa tekee henkilöstä itsestään diskurssin kiistattoman lähteen (emt. 168). Tai, Björklundin (1993) termein hahmotettuna, kun fiktiivisestä henkilöstä tulee tekstin havainnoitsijan ja tulkitsijan lisäksi myös sen puhuja, on kertoja siirtänyt tälle tekstuaalisen subjektiivisuuden kaikki roolit ja tehnyt tästä tekstin täysivaltaisen *minän*. Silloin, kun kolmannen persoonan kerrontatilanteessa kokevaan subjektiin (tai tämän edustamaan ryhmään) viitataan ensimmäisellä persoonalla, KHD-tulkinta voi siis syntyä vain, jos esitys sisältää sellaisia KD:n piirteitä, jotka estävät esityksen lukemisen puhtaana henkilön diskurssina – piirteitä, jotka sitovat sen selvästi kerrontaan. Tällainen piirre voi olla esimerkiksi henkilön kuluvaan hetkeen viittaava menneen ajan muoto. Koska venäjänkielisessä lähdetekstissä aikamuoto on usein preesens tai futuuri, venäjältä käännetyn esityksen muuttaminen ensimmäiseen persoonaan ei yleensä jätä esitykseen mitään merkkejä kertojasta. Onhan epätodennäköistä, että kääntäjä ensin korvaisi kolmannen persoonan ensimmäisellä ja sitten, tietoisesti, kompensoisi muutosta viittaamalla henkilön nykyhetkeen preesensin sijaan imperfektillä. Ilmeisesti juuri lähdetekstin preesens tai esityksen muut ekspressiiviset piirteet luovat näissä tapauksissa niin selvän henkilön diskurssin vaikutelman, että kääntäjä yhtenäistää – tietoisesti tai tiedostamattaan – esityksen kielelliset piirteet HD:n kehykseen sopiviksi.

Juuri KD:n ja HD:n piirteiden välisen tasapainon vuoksi kompensatioon turvautuminen on KHD:n välittymisen kannalta välttämätöntä silloin, kun tietyn näkökulmavaikutelman syntymiseen osallistuvia tekstuaalisia piirteitä ei syystä tai toisesta voida säilyttää. Tietoinen kompensatio vaatii kuitenkin kääntäjältä tietoisuutta lähdetekstin näkökulmasta ja niistä tekstuaalisista piirteistä, joista se rakentuu. Ilman kääntäjän tietoisia ratkaisuja KHD:n välittyminen käännökseen onkin toisinaan onnen kauppaa.

5.4 Siirtymät tulkinnassa ja tulkintoina

Aivan kuten eksplisiittistämisen tai implisiittistämisen esiintymien mekaaninen laskeminen ei välttämättä kerro niiden merkityksestä mitään, ei käännösten näkökulman siirtymien arvioinnissaakaan keskeistä ole niiden esiintymistiheys, vaan vaikutus tekstin tulkintaan. Kuten Leuven-Zwart (1990: 88) toteaa, mikrotason muutosten paljous ei välttämättä johda makrotason muutoksiin. Toisaalta tekstin syväluku ja narratologinen analyysi voivat osoittaa yksittäisenkin tekstuaalisen muutoksen merkitykselliseksi narratiivin tulkinnan kannalta.

Näkökulman siirtymä voi vaikuttaa tekstin tulkintaan hyvinkin konkreettisella tavalla: se voi muuttaa henkilöviittauksen tarkoitetta (Razumihin → Lužin, esimerkki 8) tai lukijan käsitystä tapahtumien kulusta (ohikulkijat kääntyvät katsomaan Raskolnikovia, esimerkki 9). Yleisempää kuitenkin on, että siirtymä vaikuttaa tulkintaan hienovaraisemmalla tavalla, kuten tekemällä henkilön ajatuksista kertojan arvion tai muokkaamalla tekstin pohjalta syntyvää vaikutelmaa siitä, kuinka läheltä tai etäältä henkilön mielenliikkeitä seurataan.

Vaikka muutokset tekstin tulkinnassa eivät yksittäin tarkasteltuina vaikuttaisikaan merkittäviltä, voi niiden kokonaisvaikutus olla suuri, jos käänнос useissa kohdissa – vaikka vain hiukankin – etäännyttää lukijaa henkilöstä tai selostaa tapahtumat hiukan tarkemmin ja edellyttää lukijalta siten vähemmän omaa osallistumista kuin lähdeteksti. KHD:n heikkeneminen käänöksissä johtaa aina jossain määrin narratiivin näkökulmarakenteen yksinkertaistumiseen ja standardisaatioon. Onkin tärkeää huomata, että KHD:n heikkeneminen käänöksissä on usein paitsi seurausta oletetuista universaaleista tendensseistä käänносprosessissa, myös esimerkki niistä – siis itsessään narratiivisen konventionaalistamisen ilmentymä.

Koska todellisen lukijan tulkintaa on tutkittu vain vähän, on vaikea sanoa, kuinka paljon on liikaa ja milloin ylitetään raja, jonka jälkeen käänноksen näkökulma poikkeaa lähdetekstin näkökulmasta merkittävästi. Kuten McHale (1983: 32) huomauttaa, lukijat lukevat tekstejä, eivät virkkeitä. Teksti ja sen rekonstruktiot muokkaavat toisiaan, kun lukeminen ja luetun tulkinta vuorottelevat ja yhdistyvät (McHale 1983: 34, 39). Lukija rakentaa kuvaa henkilön mielestä koko narratiivin pohjalta, niin henkilön tajuntaa kuin tämän toimintaakin välittävien katkelmien perusteella (Palmer 2004: 246 ja *passim*).

Siksi yhteen esitysmuotoon keskittyvä tutkimus antaa väistämättä jossain määrin yksipuolisen kuvan käännessiirtymien vaikutuksesta lukijan tulkintaan. Myös käännösten näkökulmaa tulkitaan aina teoksen kokonaisuus huomioon ottaen, samalla kuin yksittäiset näkökulmaepisodit kielellisine yksityiskohtineen vaikuttavat tämän kokonaisuuden muodostumiseen. Se, miten paljon yksittäiset siirtymät – tai yksittäiset tekstuaaliset muutokset – lukijan tulkintaan vaikuttavat, ei ole yksiselitteisesti mitattavissa: selvää kuitenkin on, että samalla, kun konteksti tasoittaa yksityiskohtien vaikutusta, juuri yksityiskohdat yhdessä luovat kontekstin.

Teksti itsessään on vain osa omaa merkitystään, jonka lukijan tulkintaprosessi täydentää (ks. esim. Palmer 2004: 3–4 ja *passim*); toisaalta juuri siksi, että aineiston käännessiirtymät täydentävät näitä tekstin aukkoja kohdelukijan puolesta, pidän niitä käännösten puutteina. Kohdetekstin lukijan ei tarvitse – ainakaan yhtä usein kuin lähdetekstin lukijan – tarkentaa tekstin implisiittisiä merkityksiä ja rakentaa koherenssia sinne, missä sitä ei ole eksplisiittisesti ilmaistu. Tässä implisiittinen kääntäjä eroaa implisiittisestä tekijästä; ja toisaalta, tässä suhteessa eri käännösten implisiittiset kääntäjät muistuttavat yllättävän paljon toisiaan.

Näkökulman siirtymien vaikutusta käännösten tulkintaan voidaan käännösten itsensä lisäksi lähestyä myös toista kautta. Bortolussin ja Dixonin (2003) tekstin näkökulmailmiöihin keskittyvä psykonarratologinen tutkimus tarkastelee kokeellisen tutkimusasetelman avulla kerronnan muotojen ja niille tyypillisten tekstuaalisten piirteiden vaikutusta lukijan tulkintaan. Kokeellisten tutkimusten tulokset osoittavat, että kerronnan muotojen johdonmukaiset muutokset vaikuttavat niihin mielikuviin, joita lukijoille tekstin pohjalta muodostuu. Vaikka kokeellinen, kielensisäinen tutkimusasetelma poikkeaaakin olosuhteista, joissa käännetyn tekstin autenttisia ja usein epäsystemaattisia näkökulman siirtymiä tulkitaan, käänöksissä havaituilla kerronnan muodon muutoksilla voidaan kuitenkin olettaa olevan samankaltaisia vaikutuksia lukijan tulkintaan kuin psykonarratologisten koetekstien muutoksilla. Voidaan siis olettaa, että KHD:n karsiutuminen käänöksistä heikentää lukijan empatiaa kokevaa subjektia kohtaan ja tähän samaistumista (ks. kohta 2.4.2). Empatian heikkenemiseen liittyy myös aineistossa toistuvasti havaittava muutos, jossa vaikutelma henkilön mielenliikkeiden välittömästä seuraamisesta heikkenee ja lukija ikäänkuin etäännyttyä henkilöstä.

Sen lisäksi, että käännessiirtymät voivat vaikuttaa lukijoiden tulkintaan tekstin merkityksistä, niitä tai niihin johtaneita kielellisiä muutoksia voidaan tarkastella myös tulkintoina. Käännös dokumentoi kääntäjän autenttisen tulkinnan lähdetekstistä ja tarjoaa siksi mahdollisuuden tarkastella todellisten lukijoiden tulkintaa muutenkin kuin empiiristen kokeiden tai puhtaan spekulatiivisuuden avulla. Hägg (2006: 181) tarkastelee narratologista analyysia rekonstruoituna luentana, eräänä esimerkkinä tekstin kognitiivisesta prosessoinnista. Rekonstruoituna luentana voidaan tarkastella myös käänösanalyysia, sillä erotuksella, että käännös lähdetekstin kirjattuna

tulkintana saattaa olla kerrontateoreettisiin kysymyksiin perehtyneen narratologin analyysia lähempänä keskivertolukijan tapaa hahmottaa teksti.

Vaikka käännöksissä tapahtuneet muutokset sinänsä eivät kerro, onko ne tehty tiedostamatta vai onko ehkä kyse huolellisesti puntaroidusta kompromissista näkökulman säilyttämisen ja riittävän eksplisiittisyyden tai konventionaalisuuden välillä, ne voivat kuitenkin valottaa tekstien tulkintaan liittyviä kysymyksiä mikrotasolla. Tarkentava muutos paljastaa aina takanaan olevan tulkinnan, sillä ilman tulkintaa tarkentaminen ei ole mahdollista. Konventionaalistavat muutokset puolestaan kertovat, mitä esityksen piirteitä kääntäjä on pitänyt epäolennaisina niin, että niiden karsiminen on perusteltua ja sallittua. Esimerkiksi johtolauseen lisäys osoittaa, että kääntäjä on tulkinnut esityksen henkilön puheeksi tai ajatuksiksi; kolmannen persoonan pronominin tai persoonattoman henkilöviittauksen korvaaminen erisnimellä kertoo, kenet kääntäjä on ymmärtänyt viittauksen tarkoitteeksi; kolmannen persoonan korvaaminen ensimmäisellä osoittaa, että kääntäjä on tulkinnut esityksen välittävän nimenomaan henkilön näkökulmaa. KHD:n rajamuotojen – ennen kaikkea johtolauseen edeltämän KHD:n – muokkaaminen vaihtoehdoista jomman kumman, yleensä selkeämmän ja perinteisemmän, suuntaan, osoittaa, että kääntäjät eivät aina joko huomaa tekstin tarjoamia erilaisia tulkinnan mahdollisuuksia tai eivät pidä niiden säilyttämistä olennaisena.

5.5 Tietoisuus ja tahattomuus

Silloin, kun eksplisiittistäminen ja konventionaalistaminen kohdistuvat KHD:n keskeisiin tuntomerkkeihin, ne voivat johtaa käännöksen näkökulmarakenteen yksinkertaistamiseen ja standardisaatioon. Varmasti ei voida sanoa, onko muutoksissa kyse kääntäjän tietoisesta, kohdelukijoiden odotuksia ennakoivasta esikäsitteystä vai hänen tekstiä tulkitsevan mielensä tiedostamattomasta ja tahattomasta projisoitumisesta käännöksen tekstuaalisiin – ja niiden kautta narratiivisiin – rakenteisiin. Vaikka käännöksiin tehdyt eksplisiittistävät ja konventionaalistavat muutokset olisivatkin kielen tasolla tietoisia ja tarkoituksellisia, voivat tekstuaalisten muutosten seuraukset tekstin narratiivisessa rakenteessa olla kuitenkin tahattomia, eivätkä kääntäjät välttämättä ole niistä tietoisia. Tekstuaalisen eksplisiittistämisen ja konventionaalistamisen tarkoituksena on todennäköisesti tekstin luettavuuden ja sen kautta käännöksen vastaanoton parantaminen, mutta on varsin epätodennäköistä, että kääntäjät tietoisesti muokkaisivat käännöksen näkökulmarakennetta tavalla, joka voi vaikuttaa kohdelukijan tulkintaan esimerkiksi etäännyttämällä lukijaa henkilöstä tai muuttamalla lukijan käsitystä tapahtumien kulusta.

Kuten Chesterman (2004: 38) huomauttaa, on surullista, jos kääntämisen universaalien tutkimus pilaa kääntäjien maineen – myös heidän omassa silmissään. Käännösten tai kääntäjien arvostelu eksplisiittistävien ja

konventionaalistavien muutosten takia sinänsä olisikin hätiköityä. Eksplisiittistäminen on kaunokirjallisissa käännöksissä – asiatekstien käännöksistä puhumattakaan – usein välttämätöntä, ettei se, minkä on tarkoitus olla yksiselitteistä ja ongelmattonta, muuttuisi tarpeettoman vaikeasti tulkittavaksi tai jopa käsittämättömäksi. Samoin konventionaalistaminen on monesti tarpeen luontevan käännöksen saavuttamiseksi. Muutokset voivat olla perusteltuja myös KHD:n kohdalla: Taivalkoski-Shilovin (2006: 147) mukaan Mme Riccobonin ranskannos (1762) Fieldingin romaanista *Amelia* oli aikanaan suuri menestys, vaikka puhekategorioiden käsittely olikin siinä erittäin vapaata. Kun kyse on vanhoista käännöksistä – eikä ”vanhan” tässä tarvitse merkitä muutamaa vuosikymmentä vanhempaa – on käytännössä mahdotonta arvioida, miten alkuperäisen näkökulmarakenteen pikkutarkka välittäminen käännökseen olisi vaikuttanut sen vastaanottoon julkaisuajankohtana.

Toisaalta on tärkeää, että kääntäjien ratkaisut olisivat tietoisia – ja samalla siis perusteltuja: käännösten näkökulmarakenteen tahatonta muuttumista tuskin voi pitää ainakaan niiden ansiona. Yksi kääntämisen universaaleihin keskittyvän käännöstutkimuksen keskeisistä tehtävistä onkin lisätä nimenomaan kääntäjien tietoisuutta kääntämisen universaaleista ja niiden vaikutuksesta eri konteksteissa niin, että kääntäjät voisivat tietoisesti säädellä niiden esiintymistä käännöksissä (ks. esim. Chesterman 2004: 46; Øverås 1998: 587). Kaunokirjallisuudessa esiintyvä KHD tai, laajemmin, vieraan puheen ja tietoisuuden esittämisen monitulkintaiset piirteet ovat konteksti, jossa kääntäjien tietoisuus käännöksille tyypillisistä tendensseistä ja niiden mahdollisista vaikutuksista tekstin näkökulmarakenteeseen olisi tarpeen.

5.6 KHD ja kääntäminen välitetyn diskurssin muotoina

Sekä eksplisiittistäminen (tarkentaminen) että konventionaalistaminen (odotuksenmukaistaminen tai tavanomaistaminen) tähtäävät parempaan luettavuuteen, kun luettavuudella tarkoitetaan tekstin prosessoinnin helppoutta. Prosessoinnin helppous syntyy nimenomaan tekstin odotuksenmukaisuudesta – operoihan tietoisuus ”tyypillisillä skeemoilla” – ja tarkkuudesta (näkyvästä koheesiosta).

Aliarvioivatko kääntäjät sitten kohdelukijoita, joiden oletetaan tarvitsevan helpotettua, esikäsiteltyä versiota lähdetekstistä? Tällainen kysymyksenasettelu on harhaanjohtava, sillä kyse ei ilmeisestikään ole ilmiöstä, joka olisi luonteenomainen *ainoastaan* kääntämiselle. Chesterman (2004: 45, ks. kohta 3.2.4) arvelee kääntämisen universaalien saattavan olla kääntämisen lisäksi luonteenomaisia välitetyille diskurssille yleensä tai laajemmin muullekin kielelliselle välitystoiminnalle. Välitetyn diskurssin käytäntöihin tai lainalaisuuksiin pohjautuvina eksplisiittistäminen ja konventionaalistaminen saattavat siis luonnehtia kääntämistä nimenomaan välitetyn diskurssin muotona.

Kuten Mäkelä (2006: 240) toteaa, tietoisuuden toimiminen prototyyppisten odotusten varassa tarkoittaa, että myös vieraan diskurssin välittäminen tukeutuu kielen käytön tyypillisiin skeemoihin. Fludernik (1993) pitääkin välitettyä diskurssia yleensä kaiken kaikkiaan luonteeltaan *tyypillistävänä*. Se ei toista uskollisesti välitetyn puhujan sanoja, vaan suhteuttaa ne siihen, mikä kussakin kontekstissa on odotustenmukaista, todennäköistä ja puhujan tarkoituksiin sopivaa. Välitetty diskurssi ei ole välitetyn toisinto, vaan tyypillistetty ja totunnaistettu versio siitä. (emt. 398–408.) Kielen ekspressiiviset ainekset, jotka usein laukaisevat lukijan tulkinnan sen välittämästä subjektiviteetista, eivät ole mimeettisiä siinä mielessä, että ne toistaisivat tarkkaan vieraan puheen käänteitä: pikemminkin ne ovat toiseuden tyypillisiä osoittimia, keinoja, joiden avulla puhuja erottaa vieraan sanan omastaan. Mimeettisyyden sijaan välitetyn diskurssin ekspressiivisyydessä, syntyvässä vieraan subjektiviteetin tai toiseuden vaikutelmassa, onkin kyse välittävän puhujan projektiosta. Kielellinen ekspressiivisyys ja emotionaalisuus ovat jo itsessään tyypillistäviä ja symbolisoivia ilmiöitä, sillä niiden avulla välitetään tunteiden ei-kielellistä diskurssia kielellisen tietoisuuden puitteissa; korostetusti näin on silloin, kun kyse on vieraan subjektiviteetin välittämisestä, sillä sen erottaminen puhujan omasta, esitystä lähtökohtaisesti määrittävästä subjektiiivisuudesta vaatii jopa liioiteltuja subjektiiivisuutta osoittavia kliseitä onnistuakseen. (emt. 425–429.)

KHD on muiden välitetyn diskurssin muotojen tapaan tyypillistettyä ja skemaattista, sillä se on välittävän puhujan tulkintakehysten ja tarkoitusten muokkaamaa; samalla se kuitenkin eroaa muista välitetyn diskurssin muodoista sikäli, että erottuu taustastaan heikommin kuin KD (jonka erottaa kerronnasta johtolause) ja HD (jonka erottavat kerronnasta ensimmäisen persoonan muodot) ja on siksi lähtökohtaisesti niitä monitulkintaisempaa. Samalla, kun se sulautuu kerrontaan, se kuitenkin erotetaan (voidaan erottaa) siitä ekspressiivisten aineiden avulla, ja tässä sulauttavien ja erottavien piirteiden yhdistelmässä on sen (tekstuaalinen) epäkonventionaalisuus.

Vierasta sanaa ei voi ”vain” välittää: välitetty puhe, muodosta riippumatta, on aina myös vieraan sanan aktiivista vastaanottamista ja työstämistä (Vološinov 1930/1990: 182–183). Välittävän puhujan näkökulma vaikuttaa aina välitettyyn, eikä välitetty diskurssi – oli kyse sitten mistä puhekategoriasta tahansa – siksi käytännöllisesti katsoen koskaan ole puhdas reproduktio. Sitä värittää tulkinnallinen interferenssi, esityksen muokkaus kommunikatiivisen ymmärrettävyyden nimissä. (Sternberg 1982: 70–71, 74, 77, 89.) Samalla tavalla välittävän tahon tulkinta ja kohdeyleisön tarpeet muokkaavat myös käännöstä: se sisältää aina kääntäjän tulkinnan, joka voi näkyä esimerkiksi eksplisiittistämisenä (kehen pronomini viittaa?) tai konventionaalistamisena (mitkä diskurssin piirteet voidaan epäolennaisina poistaa tai korvata kohdekielen tekstikäytännöillä?) suhteessa lähdetekstiin. Molemmat palvelevat kommunikatiivista ymmärrettävyyttä, luettavuutta. Käännös kuitenkin poikkeaa kaunokirjallisuudessa esiintyvistä välitetyn diskurssin muodoista sikäli, että se pohjautuu todelliseen lähdetekstiin, johon voidaan palata ja johon sitä voidaan verrata. Lähdeteksti ei ole kohdetekstin pohjalta muodostettava rekonstruktio,

vaan todellinen ja materiaallinen. Siksi käännessiirtymät myös konkretisoivat välittävän diskurssin vaikutuksen välitettyyn.

Välitetyn diskurssin muotona käännökset muokkaavat esitystä tyypilliseen, odotustenmukaiseen ja konventionaaliseen muotoon, mikä tarkoittaa myös sen riittävää eksplisiittisyyttä. Kääntämisen universaalit eivät siis ole käänносprosessin väistämättömiä seuralaisia, vaan pikemminkin tekstin todennäköisiä käsittelytapoja, joista tekee todennäköisiä se, miten välitettyä diskurssia yleensä käsitellään – eli miten ihmiset tyypillisesti välittävät toistensa sanoja ja ajatuksia. Siksi kääntämisen universaalien tutkimus voi, paitsi auttaa säätämään universaalien vaikutusta käännöksiin lisäämällä kääntäjien tietoisuutta niistä, myös kertoa jotain olennaista inhimillisestä tavasta prosessoida ja välittää vierasta diskurssia. Jos tarkentaminen ja totunnaistaminen ovat osa tätä tapaa, on luonnollista, että usein tarkoituksellisen monitulkintainen KHD usein heikkenee käännöksissä tai karsiutuu niistä.

5.7 KHD: kategorian rajat

Tekstuaalinen eksplisiittistäminen ja konventionaalistaminen kääntämisen universaaleina eivät siis kohdistu KHD:in kerronnan muotona sinänsä, vaan sen tekstuaaliseen implisiittisyyteen ja epäkonventionaalisuuteen. Juuri siksi KHD on usein tulilinjalla: sen keskeisiä piirteitä ovat implisiittisyys, se, että osa tekstin merkityksistä jätetään tarkoituksella lukijan tulkinnan varaan, sekä mahdollisuus yhdistää luovalla – odotustenvastaisella – tavalla perinteisten suoran ja epäsuoran esityksen piirteitä. Nimenomaan nämä ominaisuudet – ja siksi myös KHD funktioineen, joista merkittävin lienee sen monitulkintaisuus – usein katoavat käännöksistä tai heikkenevät niissä.

Samat piirteet myös tekevät KHD:sta tutkimuksen kannalta vaikeasti lähestyttävän muodon. Sitä ei voida aina yksiselitteisesti tunnistaa kielellisten kriteerien avulla, ja tunnistaminen onkin usein ennen kaikkea tulkintaa. Pyrkimys identifoida ja rajata esiintymät varmasti ja yksiselitteisesti johtaa väistämättä yksinkertaistuksiin kategorian häilyvien rajatapauksen kohtelussa. Yritykset rajata KHD:n käsite kontekstissa kuin kontekstissa pätevien kielellisten kriteerien avulla johtavat siihen, että se kattaa entistä kehnommin sen laajan välitetyn diskurssin muotojen kirjon, joka jää perinteisten suoran ja epäsuoran esitysten määritelmien väliin. KHD:n määritelmän on oltava varsin väljä ollakseen edes kohtuullisen kattava; toisaalta se ei voi venyä loputtomiin eikä siksi kuitenkaan riitä kattamaan sitä yksilöllistä vaihtelua, joka on kaunokirjallisuudessa käytännössä rajatonta (ks. Tammi 2003: 51).

Tammi (2003: 51–52) toteaa, että ongelmallisuudestaan – ja ilmeisestä riittämättömyydestään – huolimatta KHD:n käsite on kirjallisuudentutkijalle edelleen tarpeellinen. Tammi (emt. 41, 51–52; 2006: 159) pitää kuitenkin tärkeänä, että tulevassa tutkimuksessa kiinnitettäisiin huomiota ennen kaikkea KHD:n lingvististen määritelmien kannalta ongelmallisiin rajatapauksiin ja

hybrideihin, niihin esiintymiin, joissa kirjallisuus haastaa tutkijoidensa muotoilemat perinteiset luokitukset. Käännöksissä tällaisia rajatapauksia – kuten johtolauseen edeltämää KHD:a tai persoonatonta, preesensmuotoista HD:n ja KHD:n rajalla häilyvää diskurssia – onkin usein muokattu jomman kumman selkeämmän vaihtoehdon suuntaan. Kääntämisen kannalta ongelmallisiksi eivät kuitenkaan ole osoittautuneet ainoastaan rajatapaukset, sillä myös ”klassiset”, sinänsä helposti tunnistettavat ja luokiteltavat KHD-tapaukset joutuvat samojen tarkentavien ja tyypillistävien muutosten kohteeksi. Niin selkeät kuin kyseenalaisetkin KHD-tapaukset ovat tekstuaalisilta piirteiltään implisiittisiä ja epäkonventionaalisia; molemmat voivat kadota, kun diskurssi välitetään vielä kerran uudelle kohdeyleisölle. Tässä mielessä jälkiklassisen narratologian suosimat kokeelliset, marginaaliset tekstit eivät välttämättä olisi käännöstutkijalle sen antoisampi kohde kuin usein perinteisiksi mielletyt klassikotkaan. Toisaalta kokeellisiin teksteihin keskittyvän käännöstutkimuksen tulokset saattaisivat jossain määrin poiketa tämän tutkielman tuloksista: voi olla, että moderneiksi ja kokeellisiksi miellettyjen tekstien kääntäjät ovat tietoisempia tekstin monitulkintaisuuksien mahdollisesta tarkoituksellisuudesta ja pyrkivät myös tietoisesti välittämään ne käännöksiin.

KHD:n tunnistaminen ja nimeäminen erillisenä esitysmuotona ei luonnollisesti ole tarpeen sen funktioiden toteutumisen tai edes muodon kääntämisen kannalta. KHD:n funktiot – empatia, ironia, vaikutelma henkilön spontaanien mielenliikkeiden seuraamisesta, diskurssin subjektiivinen väritys ja monitulkintaisuus – ovat kuitenkin sidoksissa muodon tekstuaalisiin piirteisiin ja syntyvät niistä. Tekstuaaliset piirteet ovat ponnahduslauta, jonka kautta funktiot käännöksiin välittyvät. Käännösten näkökulman siirtymien tarkastelu voikin osaltaan selventää sitä, mitkä tekstuaaliset elementit ovat missäkin kontekstissa KHD-tulkinnan kannalta välttämättä – ja mitkä siis ne kielelliset reunaehdot, joiden avulla KHD:n käsite voidaan rajata.

Kuten Dahlberg (1996: 114–115) on todennut, KHD kategoriana nousee esille vasta tekstin lähiluvussa, jossa kiinnitetään huomiota kieleen ja pyritään ymmärtämään, miksi luemme tai tulkitsemme tekstistä tiettyjä asioita. Käännösvertailussa on kyse juuri tällaisesta lähiluvusta: sen avulla pyritään ymmärtämään, miksi ja miten tekstin luenta ja tulkinta ovat muuttuneet matkalla lähdetekstistä kohdetekstiin. Käännöstutkijalle KHD onkin hyvä kiinnekohta, jonka kautta tajunnankuvauksen tai välitetyn diskurssin implisiittisten ja epäkonventionaalisten piirteiden kääntämisen ongelmiin voidaan pureutua. Strukturalistisen narratologian puutteista huolimatta se tarjoaa toimivan tarkastelupisteen käännösten näkökulman siirtymiin, ja niiden kautta myös kognitioon, josta ne kertovat – tulkintaan ja tietoisuuteen, kuuluivat ne sitten kertojille, henkilöille tai niille lukijoille, joiden luenta muokkaa lukemattomien muiden luentaa: tekstin kääntäjille.

Lähteet

Kaunokirjallisuus

Aho, Juhani 1885/2000. Papin tytär. Teoksessa *Papin tytär. Papin rouva*. Helsinki, Suomalaisen kirjallisuuden seura, 1–119.

Aho, Juhani 1893/2000. Papin rouva. Teoksessa *Papin tytär. Papin rouva*. Helsinki, Suomalaisen kirjallisuuden seura, 121–350.

Aho, Ioganni 1895. *V gluši Finljandii*. Čast' vtoraja. Käänt. V. Firsov. Sankt-Peterburg, Tipografija V. V. Komarova, 88–259.

Aho, Juhani 1969. Žena pastora. Teoksessa *Sovest'*. Käänt. A. Mantere. Leningrad, Izdatel'stvo "Hudožestvennaja literatura", 13–184.

Austen, Jane 1813/1966. *Pride and Prejudice*. London, Longmans, Green & Co Ltd.

Austen, Jane 1922. *Ylpeys ja ennakkoluulo*. Suom. O. A. Joutsen. Porvoo, WSOY.

Austen, Jane 1947/1985. *Ylpeys ja ennakkoluulo*. Suom. S.-L. Norko-Turja. Porvoo, WSOY.

Austen, Jane 1988 (1967)/1998. *Gordost' i predupreždenie*. Käänt. I. Maršak. Moskva, Folio.

Austen, Jane 1816/1948. *Emma*. London, Nicholas Vane.

Austen, Jane 1950/1950. *Emma*. Suom. Aune Brotherus. Porvoo, WSOY.

Austen, Jane 2001. Èmma. Teoksessa *Èmma. Dovody Rassudka*. Käänt. M. Kan. Moskva, Eksmo-Press, 5–436.

Dostoevskij, F.M. 1866/2006. *Prestuplenie i nakazanie*. Olma-Press, Moskva.

Dostojevskij, F. M. 1889. *Rikos ja rangaistus (I ja II)*. Romaani kuudessa osassa jälkipuheineen. Suom. M. Wuori. Gummerus, Jyväskylä.

Dostojevski, F. M. 1907. *Rikos ja rangaistus. Kuusiosainen romaani ynnä epilogi*. Suomentanut O. N-nen [Niskanen]. Satamatyömiehen Osuuskunta r.l. Ammattilaisten Kirjapaino O.Y., Turku.

Dostojevski, Fedor 1922/1964. *Rikos ja rangaistus*. Suomentanut J.A. Hollo. WSOY, Helsinki.

Dostojevski, Fedor 1970. *Rikos ja rangaistus*. Suomentanut J. Konkka. Otava, Helsinki. (Lähde: *ParRus*, venäläis-suomalaisen kaunokirjallisuuden rinnakkaiskorpus, laatinut Mihail Mihailov, käännöstiede (venäjä), kieli- ja käännöstieteiden laitos, Tampereen yliopisto.)

Dostojevski, Fedor 1888/1999. *Rikos ja rangaistus*. Suomentanut M. Vuori. Kieliasun uudistanut L. Pyykkö v. 1985–1986. Karisto, Hämeenlinna.

Dostoevsky, Fyodor 1914/2000. *Crime and Punishment*. Englanniksi kääntänyt Constance Garnett. Wordsworth Classics.

Dostoevsky, Fyodor 1992/1993. *Crime and Punishment*. Englanniksi kääntäneet Richard Pevear ja Larissa Volokhonsky. Vintage Classics.

Hämeen-Anttila, Virpi 2003. *Suden vuosi: komediallinen kuvaelma vuosituhannen lopulta*. Otava, Helsinki.

Vartio, Marja-Liisa 1970. Matkalla. Teoksessa *Valitut teokset*. Otava, Helsinki, 403–410.

Vartio, Marja-Liisa 1970. Purjelaiva. Teoksessa *Valitut teokset*. Otava, Helsinki, 365–374.

Tutkimuskirjallisuus

Adamson, Sylvia 1995. From emphatetic deixis to emphatetic narrative: stylisation and (de-)subjectivisation as processes of language change. Teoksessa Stein & Wright 1995, 195–224.

Adamson, Sylvia 2001. The Rise and Fall of Emphatetic Narrative: A Historical Perspective on Perspective. Teoksessa van Peer & Chatman 2001, 83–99.

Baker, Mona (toim.) 1998. *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. London, Routledge.

Bal, Mieke 1985. *Narratology: Introduction to the Theory of Narrative*. Toronto, University of Toronto Press.

Banfield, Ann 1973. Narrative style and the grammar of direct and indirect speech. *Foundations of Language. International Journal of Language and Philosophy*. Vol. 10, No. 1. 1–39.

Banfield, Ann 1982. *Unspeakable sentences. Narration and representation in the language of fiction*. Boston, London, Melbourne & Henley, Routledge & Kegan Paul.

Barentsen, Adrian 1996. Shifting points of orientation in Modern Russian. Tense selection in ‘reported perception’. Teoksessa Janssen & van der Wurff 1996, 15–55.

Björklund, Martina 1993. *Narrative Strategies in Čechov’s ‘The Steppe’: Cohesion, grounding and point of view*. Turku, Åbo Akademi UP.

Blum-Kulka, Shoshana & Levenston, Eddie A. 1983. Universals of lexical simplification. Teoksessa *Strategies in Interlanguage Communication*. Faerch, Claus & Kasper, Gabriele (toim.) London and New York, Longman, 119–139.

Blum-Kulka, Shoshana 1986. Shifts of Cohesion and Coherence in Translation. Teoksessa *Interlingual and Intercultural Communication: Discourse and Cognition in Translation and Second Language Acquisition Studies*, Juliane House & Shoshana Blum-Kulka (toim.). Tübingen, Günter Narr Verlag, 17–35.

Bortolussi, Marisa & Dixon, Peter 2003. *Psychonarratology: Foundations for the Empirical Study of Literary Response*. Cambridge, Cambridge UP.

Booth, Wayne C. 1961/1983. *The Rhetoric of Fiction*. Chicago, The University of Chicago Press.

Bosseaux, Charlotte 2004. Point of view in translation: A corpus-based study of French translations of Virginia Woolf’s ‘To the Lighthouse’. *Across Languages and Cultures* 5 (1), 107–122.

Brinton, Laurel 1980. Represented Perception: A Study in Narrative Style. *Poetics* 9:4, 363–381.

Brinton, Laurel J. 1995. Non-anaphoric reflexives in free indirect style: expressing the subjectivity of the non-speaker. *Teoksessa Stein & Wright 1995*, 173–194.

Vulahovskij 1954 = Булаховский, Л.А. *Русский литературный язык первой половины XIX века: Фонетика, морфология, ударение, синтаксис*. Москва, Государственное Учебно-педагогическое Издательство.

Chatman, Seymour 1978. *Story and Discourse. Narrative Structure in Fiction and Film*. Ithaca and London, Cornell University Press.

Chatman, Seymour 1988. On Deconstructing Narratology. *Style* 22:1, 9–17.

Chatman, Seymour 1990. *Coming to Terms. The Rhetoric of Narrative in Fiction and Film*. Ithaca and London, Cornell UP.

Chatman, Seymour 2001. Ironic Perspective in Conrad's Secret Agent. *Teoksessa van Peer & Chatman 2001*, 117–131.

Chesterman, Andrew 2004. Beyond the particular. *Teoksessa Mauranen, & Kujamäki 2004*, 33–49.

Cohn, Dorrit 1978. *Transparent Minds. Narrative Modes for Presenting Consciousness in Fiction*. Princeton, New Jersey, Princeton University Press.

Cohn, Dorrit 1981. The Encirclement of Narrative. On Franz Stanzel's Theorie des Erzählens. *Poetics Today* 2:2, 157–182.

Collins, Daniel E. 2001. *Reanimated Voices. Speech reporting in a historical-pragmatic perspective*. Amsterdam/Philadelphia, John Benjamins Publishing Company.

Dahlberg, Mary Margaret 1997. *'Now She Understood': Free Indirect Discourse and Its Effects*. Ann Arbor, MI: UMI Microfilm. viii + 129 p.

Dirven, René & Verspoor, Marjolijn 1998. *Cognitive Exploration of Language and Linguistics*. Amsterdam, Philadelphia, John Benjamins Publishing Company.

Doležel, Lubomir 1973. *Narrative Modes in Czech Literature*. Toronto-Buffalo, University of Toronto Press.

Dry, Helen Aristar 1990. Language Change and "Naturalization" in Free Indirect Speech. *Journal of Literary Semantics. An International Review*. XIX, 3 (October), 135–149.

Dry, Helen Aristar 1995. Free indirect discourse in Doris Lessing's 'One off the Short List'. A case of designed ambiguity. Teoksessa *Twentieth-Century Fiction. From Text to Context*. Verdonk, Peter & Weber, Jean Jacques (toim.) London and New York, Routledge, 96–112.

Ehrlich, Susan 1990. *Point of View. A Linguistic Analysis of Literary Style*. London and New York, Routledge.

Fludernik, Monika 1993. *The Fictions of Language and the Languages of Fiction: The Linguistic Representation of Speech and Consciousness*. London, Routledge.

Fludernik, Monika 1995. The Linguistic Illusion of Alterity. The Free Indirect as Paradigm of Discourse Representation. *Diacritics* 25:4, 89–115.

Fludernik, Monika 2001. The Establishment of Internal Focalization in Odd Pronominal Contexts. Teoksessa van Peer & Chatman 2001, 101–113.

Genette, Gérard 1972/1986. *Narrative Discourse. An Essay in Method*. Ranskan kielestä käänt. Jane E. Lewin. Ithaca, N. Y., Cornell UP.

Ginsburg, Michal Peled 1982. Free Indirect Discourse: A Reconsideration. *Language and Style* 15:2, 133–149.

Haakana, Markku ja Kalliokoski, Jyrki (toim.) 2005. *Referointi ja moniäänisyys*. Helsinki, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Hagenaar, Elly 1996. Free indirect speech in Chinese. Teoksessa Janssen & van der Wurff 1996, 289–298.

Hakulinen, Auli 1987/2001. Persoonaviittauksen välttäminen suomessa. Suom. Maria Vilkuna. Teoksessa *Kirjoituksia kolmelta vuosikymmeneltä*. Laitinen et al. (toim.). Helsinki, SKS, 208–218.

Hakulinen, Auli 1988. Miten nainen liikkuu Veijo Meren tekstissä. Teoksessa *Isosuinen nainen. Tutkielmia naisesta ja kielestä*. Laitinen, Lea. (toim.). Helsinki, Yliopistopaino, 299–312.

Halverson, Sandra 2003. The cognitive basis for translation universals. *Target* 15:2, 197–241.

Hermans, Theo 1996. The Translator's Voice in Translated Narrative. *Target* 8:1, 23–48.

Hernadi, Paul 1972. Dual Perspective. Free Indirect Discourse and Related Techniques. *Comparative Literature* 24, 32–43.

Hägg, Samuli 2006. FID and other narratological illusions. Teoksessa Tammi & Tommola 2006, 175–192.

Ikonen, Teemu 2003. Tarina ja juoni. Teoksessa *Kirjallisuudentutkimuksen peruskäsitteitä*. Alanko, Outi & Käkelä-Puumala, Tiina (toim.). Helsinki, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 184–206.

Jahn, Manfred 1992. Contextualizing represented speech and thought. *Journal of Pragmatics* 17, 347–367.

Jahn, Manfred 1994. *Expandable Ladders and Widening Horizons: On the methodological and practical impact of Monika Fludernik's The Fictions of Language and the Languages of Fiction: the linguistic presentation of speech and consciousness*. Unpublished draft version. Available in: <http://www.uni-koeln.de/~ame02/jahn94c.htm>

Janssen, Theo A.J.M. & van der Wurff, Wim (toim.). 1996. *Reported Speech. Forms and Functions of the Verb*. Amsterdam/Philadelphia, John Benjamins.

Jekutsch, Ulrike 1995. Auktorial-personal oszillierendes Erzählen in Dostoevskijs Prestuplenie i nakazanie und in der Wiedergabe durch frühe deutsche Übersetzungen. Teoksessa Kullman 1995, 137–178.

Jones, Malcolm V. 1990/1997. Introduction. Teoksessa Dostoevsky, Fyodor, *The Brothers Karamazov*. Käänt. Richard Pevear ja Larissa Volokhonsky. Everyman's Library, London, David Campbell Publishers, ix–xxv.

Kalliokoski, Jyrki 2005. Referointi ja moniäänisyys kielenkäytön ilmiönä. Teoksessa Haakana & Kalliokoski 2005, 9–42.

Karppinen, Anne 2002. *Free indirect discourse in translation into Finnish. He and she as carriers of point of view*. Julkaisematon pro gradu –tutkielma. Joensuun yliopisto, Savonlinnan kansainvälisen viestinnän laitos.

Kemmer, Suzanne 1995. Emphatic and reflexive –self: expectations, viewpoint, and subjectivity. Teoksessa Stein & Wright 1995, 55–82.

Kenny, Dorothy 1998. Corpora in translation studies. Teoksessa Baker 1998, 50–53.

Kittel, Harald 1990. An Innovative Mode of Literary Self-Revelation: Free Indirect Discourse in Charles Brockden Brown's Edgar Huntly and its German Translation. *American Studies* 35:1, 53–66. / *Amerikastudien - American Studies* (Amst), Jahresindex, Jahrgang 35 (Heft 1, 2, 3 und 4). München: Wilhelm Fink Verlag, 53–66.

Kittel, Harald 1992. Discovering, Naming and Translating the Impossible: (Self-) Narrated Discourse in Caleb Williams (English and French). *Teoksessa Kittel 1992*, 334–349.

Kittel, Harald (toim.) 1992. *Geschichte, System, Literarische übersetzung – Histories, Systems, Literary Translations*. Berlin, Erich Schmidt Verlag.

Klaudy, Kinga 1998. Explication. *Teoksessa Baker 1998*, 80–84.

KLÈ = *Kratkaja Literaturnaja Ènciklopedija* = *Краткая литературная энциклопедия* 5, 1968, Москва, издательство «Советская Энциклопедия».

Kovtunova 1960 = Ковтунова, И.И. *Грамматика русского языка*. Том II, Синтаксис, ч. II. Москва, Издательство Академии Наук СССР.

Koževnikova 1976 = Кожевникова, Н.А. Несобственно-прямой диалог в художественной прозе. В кн.: *Синтаксис и стилистика*. Золотова, Г.А. (отв. ред.). Москва, Издательство Наука, 283–300.

Kullman, Dorothea 1992. Zur Wiedergabe des style indirect libre durch die deutschen übersetzer von Madame Bovary. *Teoksessa Kittel 1992*, 323–333.

Kullman, Dorothea (toim.) 1995. *Erlebte Rede und Impressionistischer Stil. Europäische Erzählprose im Vergleich mit ihren deutschen Übersetzungen*. Göttingen, Wallstein Verlag.

Kuno, Susumu ja Kaburaki, Etsuko 1977. Empathy and Syntax. *Linguistic Inquiry*, 8–4, 627–672.

Kurt, Sibylle 2003. Les traducteurs face au style indirect libre (français-russe, russe-français). *Revue des études slaves* LXXIV/2–3, 493–504.

Kuusi, Päivi 2002. *Kertojan ja henkilön diskurssi suomen- ja venäjänkielisissä romaanikäännöksissä*. Julkaisematon pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto, Kieli- ja käännöstieteiden laitos, Käännöstiede (venäjä).

Kuusi, Päivi 2003. Free Indirect Discourse in the Translations of Jane Austen's Novels into Finnish and Russian. Teoksessa Tammi & Tommola 2003, 25–40.

Kuusi, Päivi 2006a. Tarkentumisesta yksinkertaistumiseen – Kääntämisen universaalit ja kaunokirjallisen teoksen näkökulmarakenne. Teoksessa *XXXII Kielitieteen päivät Tampereella 19.–20.5.2005. Valikoima pidettyihin esitelmiin pohjautuvista artikkeleista*. Pajunen, Anneli & Tommola, Hannu (toim.). Tampere University Press, Tampere Studies in Language, Translation and Culture, Series B2, 120–142.

Kuusi, Päivi 2006b. Explication as simplification. Universal tendencies in the translation of FID. Teoksessa Tammi & Tommola 2006, 89–113.

Laitinen, Lea 1995. Persoonat ja subjektit. Teoksessa *Subjekti. Minä. Itse. Kirjoituksia kielestä, kirjallisuudesta, filosofiasta*. Lyytikäinen, Pirjo (toim.). Helsinki, Suomalaisen kirjallisuuden seura, 35–79.

Laviosa, Sara 1998. Core patterns of lexical use in a comparable corpus of English narrative prose. *Meta* 43:4, 557–570.

Laviosa-Braithwaite, Sara 1998. Universals of translation. Teoksessa Baker 1998, 288–291.

Leech, Geoffrey N. & Short, Michael H. 1981. *Style in fiction. A linguistic introduction to English fictional prose*. London and New York, Longman.

Lefevere, André 1992. *Translation, Rewriting and the Manipulation of Literary Fame*. London, Routledge.

Lefevere, André 1998. Introduction. Translation Practice(s) and the Circulation of Cultural Capital. Some Aeneids in English. Teoksessa *Constructing Cultures. Essays on Literary Translation*. Bassnett, Susan & Lefevere, André (toim.) Clevedon, Philadelphia, Toronto, Sydney, Johannesburg, Multilingual Matters, 41–56.

Lehtimäki, Markku 2005. *The Poetics of Norman Mailer's Nonfiction. Self-reflexivity, Literary Form, and the Rhetoric of Narrative*. Tampere, Tampere University Press.

Leuven-Zwart, Kitty van 1989 ja 1990. Translation and Original. Similarities and Dissimilarities. I *Target* 1:2, 151–181, II *Target* 2:1, 69–95.

Levenston, E. A. & Sonnenschein, G. 1986. The Translation of Point-of-View in Fictional Narrative. Teoksessa *Interlingual and Intercultural*

Communication. Discourse and Cognition in Translation and Second Language Acquisition Studies. House, Juliane & Blum-Kulka, Shoshana (toim.). Tübingen, Gunter Narr Verlag, 49–59.

Lodge, D. 1990. *After Bakhtin: Essays on Fiction and Criticism.* London, Routledge.

Mauranen, Anna & Kujamäki, Pekka (toim.) 2004. *Translation Universals: Do they exist?* Amsterdam/Philadelphia, John Benjamins Publishing Company.

May, Rachel. 1994. *The Translator in the Text. On Reading Russian Literature in English.* Evanston, Illinois, Northwestern University Press.

McHale, Brian 1978. Free indirect discourse. A survey of recent accounts. *PTL: A Journal for Descriptive Poetics and Theory of Literature* 3:2, 249–287.

McHale, Brian 1983. Unspeakable Sentences, Unnatural Acts: Linguistics and Poetics Revisited. *Poetics Today* 4:1, 17–45.

Mikkola, Leena 2000. ”Mutta ei semmoista tehty eikä sanottu”. Eva Illoisen Perri-kirjojen sanonnan, kerronnan ja rakenteen tarkastelua. Teoksessa *Kielen kirjoja. Tekstintutkimus tutuksi.* Aalto, Seija; Nieminen, Laura; Onikki-Rantajääskö, Tiina; Tonteri, Päivi; Vuorilampi, Marja; Väyrynen, Liisa (toim.) Helsingin yliopiston suomen kielen laitos, 22–40.

Mäkelä, Maria 2002. ”Haluaako kukaan tuntea Emma Bovaryn?” Teoksessa *Lukuja metodisesta kamppailusta. Monimetodisia tutkielmia kirjallisuudesta.* Tammi, Pekka (toim.) Tampereen yliopisto, Taideaineiden laitos, 71–102.

Mäkelä, Maria 2005. *Uskoton mieli ja tekstuaaliset petokset. Fiktiivisen tajunnan kuvaus aviorikoksen kirjallisissa kehyksissä: Madame Bovary, The Awakening ja Sa Femme.* Yleisen kirjallisuustieteen pro gradu –tutkielma. Tampereen yliopisto, Taideaineiden laitos.

Mäkelä, Maria 2006. Possible minds. Constructing – and reading – another consciousness as fiction. Teoksessa Tammi & Tommola 2006, 231–260.

Nabokov, Vladimir 1944/1961. *Nikolai Gogol.* New Directions, New York.

Nabokov 1996 = Набоков, Владимир. *Лекции по русской литературе. Чехов, Достоевский, Гоголь, Горький, Толстой, Тургенев.* М.: Независимая газета.

Neumann, Anne 1986. Characterization and Comment in *Pride and Prejudice*: Free Indirect Discourse and “Double-voiced” Verbs of Speaking, Thinking, and Feeling. *Style* 20:3, 364–394.

Neumann, Anne 1992. Free indirect discourse in the eighteenth-century English novel: speakable or unspeakable? The example of ‘Sir Charles Grandison’. Teoksessa *Language, Text and Context. Essays in Stylistics*. Toolan, Michael (toim.). Routledge, London.

Nikunlassi, Ahti 2002. *Johdatus venäjän kieleen ja sen tutkimukseen*. Helsinki, Finn Lectura.

Nordlund, Taru 2005. Suomen kielen kvasirakenne ja kieliopillistunut moniäänisyys. Teoksessa Haakana & Kalliokoski 2005, 338–359.

Nünning, Ansgar 1999. Unreliable, compared to what? Towards a Cognitive Theory of *Unreliable Narration*: Prolegomena and Hypotheses. Teoksessa *Grenzüberschreitungen: Narratologie im Kontext / Transcending Boundaries: Narratology in Context*. Grünzweig, Walter & Solbach, Andreas (toim.) Narr 1999, Tübingen, 53–73.

Nünning, Ansgar 2005. Reconceptualizing Unreliable Narration: Synthesizing Cognitive and Rhetorical Approaches. Teoksessa *A Companion to Narrative Theory*. Phelan, James & Rabinovitz, Peter J. (toim.) Blackwell, Oxford, 89–107.

Oltean, Stefan 1993. A Survey of the Pragmatic and Referential Functions of Free Indirect discourse. *Poetics Today* 14:4, 691–714.

Øverås, Linn 1998. In Search of the Third Code. An Investigation of Norms in Literary Translation. *Meta*, 43(4), 571–556.

Padučeva 1996 = Падучева, Е.В. *Семантические исследования. Семантика времени и вида в русском языке. – Семантика нарратива*. Москва, Школа «Языки русской культуры».

Page, Norman 1972. *The Language of Jane Austen*. Basil Blackwell, Oxford.

Palmer, Alan 2004. *Fictional Minds*. Lincoln & London, University of Nebraska Press.

Pápai, Vilma 2004. Explication: A universal of translated text? Teoksessa Mauranen & Kujamäki 2004, 143–164.

Pascal, Roy 1977. *The Dual Voice: Free Indirect Speech and Its Functioning in the Nineteenth-Century European Novel*. Manchester, Manchester UP.

Phelan, James 2001. Why Narrators Can Be Focalizers – and Why It Matters. Teoksessa van Peer & Chatman 2001, 51–64.

Phelan, James 2005. *Living to Tell About It. A Rhetoric and Ethics of Character Narration*. Ithaca and London, Cornell University Press.

Pietilä, Veikko 1993. On tämä aika kamala – ja kiehtova – peli! Uutinen ja vapaa epäsuora esitys. *Virittäjä* 3, 345–366.

Prince, Gerald 2001. A Point of View on Point of View of Refocusing Focalization. Teoksessa van Peer & Chatman 2001, 43–50.

Rahtu, Toini 2005. Vilin pilkka. Erään haastattelun ääniä. Teoksessa Haakana & Kalliokoski 2005, 282–335.

Redeker, Gisela 1996. Free indirect discourse in newspaper reports. Teoksessa *Linguistics in the Netherlands*. Cremers, C. & den Dikken, M. (toim.) Amsterdam, Benjamins, 221–232.

Rimmon-Kenan, Shlomith 1983/1991. *Kertomuksen poetiikka*. Suomentanut Auli Viikari. Helsinki, Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Rimmon-Kenan, Shlomith 1989. How the Model Neglects the Medium: Linguistics, Language, and the Crisis of Narratology. *Journal of Narrative Technique* 19:1, 157–166.

Rivinoja, Anne 2004. Kuka ”hän” lopulta olikaan? Näkökulma ja henkilöihin viittaaminen englannista suomennetussa vapaassa epäsuorassa esityksessä. Teoksessa *Minä ja kielitiede – soveltajan arki*. AFinLAn vuosikirja 2004. Suomen soveltavan kielitieteen yhdistyksen julkaisuja no. 62. Muikku-Werner, P. & Stotesbury, H. (toim.) Jyväskylä, 141–153.

Rivinoja, Anne 2006. The problem with pronouns in translating English FID into Finnish. Teoksessa Tammi & Tommola 2006, 115–133.

Rouhiainen, Tarja 2000. Free Indirect Discourse in the Translation into Finnish: The Case of D. H. Lawrence’s *Women in Love*. *Target* 12:1, 109–126.

Sanders, José & Redeker, Gisela 1996. Perspective and the Representation of Speech and Thought in Narrative Discourse. Teoksessa *Spaces, Words, and*

Grammar. Fauconnier, Giles & Sweetser, Eve (toim.). Chicago, The University of Chicago Press, 290–317.

Schiavi, Giuliana 1996. There is Always a Teller in a Tale. *Target* 8:1, 1–21.

Semino, Elena 2005. *Free Indirect Speech and Thought Across Genres: A Corpus-Based Study*. Esitelmä tutkijatapaamisessa ”Symposium on Free Indirect Discourse” 21.1.2005, Freiburgin yliopisto, Saksa.

Shuttleworth, Mark & Cowie, Moira 1997. *Dictionary of Translation Studies*. Manchester, UK, St. Jerome Publishing.

Sokolova 1968 = Соколова, Л.А. Несобственно-авторская (несобственно-прямая) речь как стилистическая категория. Томск, Издательство Томского Университета.

Stanzel, F.K. 1979/1984. *A Theory of Narrative*. Käänt. Charlotte Goedsche. Cambridge, Cambridge UP.

Stein, Dieter & Wright, Susan (toim.) 1995. *Subjectivity and Subjectivisation*. Cambridge, Cambridge UP.

Sternberg, Meir 1982. Point of View and the Indirections of Direct Speech. *Language and Style* Vol, XV, No. 2, 67–117.

Taivalkoski, Kristiina tulossa [1999]. When two become one. Narrative simplifications in a French translation (1743) of Henry Fielding’s Joseph Andrews. Ilmestyy teoksessa *Fourth volume of Cetra papers*. Doorslaer & Lambert & Vandaele (toim.) Leuven Research Center for Translation, Communication and Cultures.

Taivalkoski-Shilov, Kristiina 2006. FID and translational progress. Comparing 18th-century and recent versions of Henry Fielding’s novels in French. Teoksessa Tammi & Tommola 2006, 135–156.

Tammi, Pekka 1985. *Problems of Nabokov’s Poetics. A Narratological Analysis*. Suomalaisen tiedeakatemian toimituksia. Sarja B, nide 231. Helsinki.

Tammi, Pekka 1992. *Kertova teksti. Esseitä narratologiasta*. Jyväskylä, Gaudeamus.

Tammi, Pekka 1995. Uutinen ja fiktio. Kaksi metakriittistä huomautusta narratologian soveltamisesta journalistisiin teksteihin. Teoksessa *Proosan taiteesta. Leevi Valkaman juhlakirja*. Ahokas, Pirjo; Lappalainen, Otto;

Saariluoma, Liisa. (toim.). Turun yliopisto, Taiteiden tutkimuksen laitos, Turku, 369–390.

Tammi, Pekka 2003. Risky Business: Probing the Borderlines of FID. Nabokov's *An Affair of Honor (Podlec)* as a Test Case. Teoksessa Tammi & Tommola 2003, 41–54.

Tammi, Pekka 2006a. Exploring *terra incognita*. Teoksessa Tammi & Tommola 2006, 159–173.

Tammi, Pekka 2006b. “Against Narrative (“A Boring Story”)”. *Partial Answers*, 4:2, 19–40.

Tammi, Pekka 2008. Against ”against” Narrative. (On Nabokov's “Recruiting”). Tulossa teoksessa: *The Narrative Turn and the Study of Literary Fiction*. Skalin, Lars-Åke (toim.), Örebro Studies in Literary History and Criticism 6.

Tammi, Pekka & Tommola, Hannu 2003. (toim.) *Linguistic and Literary Aspects of Free Indirect Discourse from a Typological Perspective*. FID Working Papers 1. Tampereen yliopisto, Taideaineiden laitoksen julkaisuja.

Tammi, Pekka ja Tommola, Hannu 2006. (toim.) *Free language – Indirect translation – Discourse narratology. Linguistic, Translatological and Literary-Theoretical Encounters of FID*. Tampere University Press, Tampere Studies in Language, Translation and Culture, Series A2.

Tommola, Hannu 2003. Conclusion: Aspects of Free Indirect Discourse and the Limits of Linguistic Analysis. Teoksessa Tammi & Tommola 2003, 95–114.

Tommola, Hannu 2006. Almost free. Tense and time reference in Slovak and Hungarian FID. Teoksessa Tammi & Tommola 2006, 51–87.

Toolan, Michael J. 1988. *Narrative. A Critical Linguistic Introduction*. London & New York, Routledge.

Toolan, Michael J. 1990. *The Stylistics of Fiction. A Literary-linguistic approach*. London & New York, Routledge.

Toury, Gideon 1984. Translation, literary translation and pseudotranslation. *Comparative criticism* 6, 73–85.

Toury, Gideon 1995. *Descriptive translation studies and beyond*. Amsterdam/Philadelphia, John Benjamins.

Toury, Gideon 2004. Probabilistic explanations in translation studies. Welcome as they are, would they qualify as universals? Teoksessa Mauranen & Kujamäki 2004, 15–32.

Ullmann, Stephen 1957/1964. *Style in the French Novel*. Oxford, Basil Blackwell.

Uspensky, Boris. 1970/1973. *A Poetics of Composition. The Structure of the Artistic Text and Typology of a Compositional Form*. Käänt. Valentina Zavarin ja Susan Wittig. Berkeley, Los Angeles, London, University of California Press.

Valkama, Leevi 1960/1983. *Proosan taide. Viisi tutkielmaa*. Porvoo – Helsinki – Juva, WSOY.

Valkeakari, Maila 1969. Eläytymisesityksen tulo suomalaiseen kirjallisuuteen. *Sananjalka* 11, 136–148.

Valle, Ellen 1993. Narratological and pragmatic aspects of the translation into Finnish of Doris Lessing's 'Four-gated city'. Teoksessa *Translation and knowledge. SSOTT IV*. Gambier, Y. & Tommola, J. (toim.). University of Turku, Centre for Translation and Interpreting, 245–261.

Valtananen, Helena 1989. *Näkökulman kääntämisestä: näkökulman lingvistiset merkit ja niiden kääntäminen Virginia Woolfin romaanissa Majakka*. Jyväskylä, Jyväskylän yliopiston kirjallisuuden laitos. Monisteita 39.

Vanderauwera, Ria 1985. *Dutch Novels Translated into English: The Transformation of a 'Minority' Literature*. Amsterdam, Rodopi.

van Peer, Willie & Chatman, Seymour (toim.) 2001. *New perspectives on narrative perspective*. State University of New York Press.

Varteva, Annukka 1997. Pronominit – pelkkiä pikkusanojako? *Kääntäjä* 6, 6.

Varteva, Annukka 1998. Pronominit hän ja tämä tekstissä. *Virittäjä* 2, 202–223.

Venuti, Lawrence 1998. American tradition. Teoksessa Baker 1998, 305–315.

Vološinov, Valentin. 1930/1990. *Kielen dialogisuus*. Suom. Tapani Laine. Tampere, Vastapaino.

Vykoupil, Susanna 1995. Erlebte Rede un verwandte Verfahren zur Bewußtseinsdarstellung in deutschen Übersetzungen von Prestuplenie i nakazanie nach 1924. Teoksessa Kullman 1995, 179–220.

Liite: Venäjistä käännetty aineisto

(i)

[KD] Заглянув случайно, одним глазом, в лавочку, он увидел, что там, на стенных часах, уже десять минут восьмого. [KHD] Надо было и торопиться и в то же время сделать крюк: подойти к дому в обход, с другой стороны...

Преступление и наказание, s. 70, I, VI

[KD] Vilkaistuaan, sattumalta, toisella silmällään puotiin, näki hän siellä olevasta seinäkellosta, että oli jo kymmenen minuuttia yli seitsemän. [KHD] Piti kiirehtiä ja samalla tehdä väärä: tulla taloon kiertämällä, toiselta puolen ...

Wuori, s. 103

[KD] Menessään erään puodin ohi silmäsi hän toisella silmällään sisään ja katsahti siellä olevaan seinäkelloon. [KHD] **Hänen** oli kiirehdittävä, mutta samalla tehtävä kierros, lähetäkseen taloa toiselta puolen ...

Niskanen, s. 92

[KD] Vilkaistessaan sattumalta, syrjäsilmillä, erääseen myymälään, hän huomasi seinäkellon siellä osoittavan jo kymmenen minuuttia yli seitsemän. 1) [KD vai KHD?] **Hänen** täytyi kiiruhtaa, sillä oli vielä mentävä mutkan kautta: **hän tahtoi** saapua taloon kiertoteitse, toiselta puolen.

Hollo, s. 73

Hollo, 1) KHD > KD vai KHD? (+hän, +hän tahtoi)

[KD] Vilkaistuaan sattumalta, vain toisella silmällä erääseen kauppapuotiin hän näki, että seinäkello oli kymmenen minuuttia yli seitsemän. [KHD] Täytyi pitää kiirettä ja samalla tehdä vielä mutka: 1) [KD vai KHD?] **hän tahtoi** tulla taloon kiertoteitse, toiselta puolen.

Konkka⁵²

⁵² En ole merkinnyt Konkan käännöskatkelmien yhteyteen niiden sivunumeroita, sillä katkelmat on poimittu elektronisesta ParRus-tekstikorpuksesta (venäläis-suomalaisen

Konkka, 1) KHD > KD vai KHD? (+hän tahtoi)

[KD] Vilkaistessaan sattumalta syrjäsilmillä erääseen puotiin hän huomasi seinäkellon osoittavan jo kymmenen minuuttia yli seitsemän. [KHD] Piti kiirehtiä, sillä oli mentävä mutkan kautta: piti tulla taloon toiselta puolelta.

Vuori (Pyykkö), s. 70

[KD] Glancing out of the corner of his eye into a shop, he saw by a clock on the wall that it was ten minutes past seven. [KHD] **He** had to make haste and at the same time to go some way round, so as to approach the house from the other side ...

Garnett, s. 65

[KHD] Glancing into a shop by chance, out of the corner of his eye he noticed that the clock on the wall already showed ten minutes past seven. [KHD] **He** had to hurry, and at the same time **he** had to make a detour, to get to the house from the other side ...

Pevear & Volokhonsky, s. 72

(ii)

[HD] "Так, верно, те, которых ведут на казнь, прилепливаются мыслями ко всем предметам, которые им встречаются на дороге", [KD] - мелькнуло у него в голове, но только мелькнуло как молния; он сам поскорей погасил эту мысль... [KHD] Но вот уже и близко, вот и дом, вот и ворота. [KD] Где-то вдруг часы пробили один удар. [HD] "Что это, неужели половина восьмого? Быть не может, верно, бегут!"

[KD] На счастье его, в воротах опять прошло благополучно. Мало того, даже, как нарочно, в это самое мгновение только что перед ним въехал в ворота огромный воз сена, совершенно заслонявший его все время, как он проходил подворотню, и чуть только воз успел выехать из ворот во двор, он мигом проскользнул направо. [KD vai KHD?] Там, по ту сторону воза, слышно было, кричали и спорили несколько голосов, [KD] но его никто не заметил и навстречу никто не попался. Много окон, выходивших на этот огромный квадратный двор, было отперто в эту минуту, но он не поднял головы - силы не было. [KHD] Лестница к старухе была близко, сейчас из ворот направо. Он уже был на лестнице...

Преступление и наказание, s. 70, 1, IV

[HD] "Siten varmaan nekin, jotka mestattaviksi viedään, tarttuvat ajatuksineen kaikkiin esineihin, jotka sattuvat heidän tiellensä", [KD] välähti hänen

päässänsä, ja välähti vaan, kuin salama; itse sammutti hän mitä pikemmin sen ajatuksen ... [KHD] Mutta nyt **on** hän jo lähellä, **tuossa kartano, tuossa portti**. [KD] Jossakin löi kello yht'äkkiä yhden kerran. [HD] "Mitä, onko kello jo puoli kahdeksan? Mahdotonta, se käy varmaan edellä!"

[KD] Hänen onneksensa kävi portissa kaikki hyvin. Eipä siinäkään kyllä, aivan kuin vaseti ajoi samalla hetkellä juuri hänen edessään portista sisään suuri heinäkuorma, joka täydellisesti piiloitti hänen koko sen ajan, kun hän kulki porttikäytävässä, ja tuskin oli kuorma ehtinyt pihalle, kun hän pujahti oikealle. [KD vai KHD?] Siellä, toisella puolen kuormaa, kuului muutamia ääniä huutavan ja kiistelevän, [KD] mutta häntä ei kukaan huomannut eikä vastaan tullut ketään. Monta, tuolle suurelle neliön muotoiselle pihalle antavaa ikkunaa oli sillä kertaa auki, mutta hän ei kohottanut päätään, - ei ollut voimia siihen. [KHD] Ämmän luo vievät rappuset olivat lähellä, heti oikealle portista. Hän oli jo portailla ...

Wuori, s. 103–104

[HD] "Tällä lailla kai nekin, jotka viedään rangaistaviksi, ajattelevat kaikkien esineitten johdosta, joita kohtaavat", [KD] johtui hänen mieleensä, mutta katosi nopeasti kuin salama ... [KHD] No nytpä **hän on** jo lähellä, tuossa **on** talo, tuossa käytävä. [KD] Jostain kuului kellon lyönti. "Mitä se on, eihän kello vielä mahtane olla puolta kahdeksaa? Kyllä mahtaa kulkea edellä!"

[KD] Onnekseen suoriutui hän porttikäytävässä hyvin. Hänen edellään kulki juuri **tällä hetkellä** kuin kohtalon suosiosta tavattoman suuri heinäkuorma porttikäytävään, niin että se vallan saattoi hänet pimentoon hänen mennessään sen läpi. Tuskin oli kuorma päässyt pihalle, ennenkuin hän oli poikennut oikealle. [KD vai KHD?] **ø** Kuorman toiselta puolelta kuului huutoja ja torailua, häntä ei kukaan nähnyt eikä kohdannut. Useat suurelle nelikulmaselle pihalle suunnatut ikkunat olivat avoinna, mutta hän ei kohottanut päätään - häneltä puuttui voimia siihen. [KHD] Ylös vanhuksen luo johtava porrasto oli aivan lähellä, aivan oikealla - **nyt** hän jo seisoj sillä.

Niskanen, s. 92–93

[HD] "Ihmiset, joita kuljetetaan mestattaviksi, kiinnostävät luultavasti samoin ajatuksensa kaikenlaisiin esineisiin, joita matkalla kohtaavat", [KD] välähti hänen mielessään, mutta välähti vain kuin salama; hän itse sammutti tuon ajatuksen mitä pikimmin. ... [KHD] Mutta hän olikin jo aivan lähellä: tuossa oli talo, tuossa portti. [KD] Jossakin kuului kello lyövän kerran. [HD] "Mitä? Joko puoli kahdeksan? Ei suinkaan, se käy varmaan edellä!"

[KD] Onneksi kävi portilla taas kaikki toivomusten mukaisesti. Sattui vielä niin, että samassa ajoi ihan hänen edellään portista pihamaalle valtava heinäkuorma, jonka varjossa hän pääsi portista. Kuorman ehdittyä pihalle hän pujahti vikkelaasti oikealle. 1) **ø Hän kuuli** kuorman toiselta puolelta joitakin huutavia ja riiteleviä ääniä, mutta kukaan ei ollut häntä huomannut eikä vastaan sattunut ketään. Tämän suunnattoman suuren, nelikulmaisen pihan puolella oli useita

ikkunoita auki, mutta hän ei kohottanut päätänsä, – voimat eivät riittäneet. 2) [KD vai KHD?] Eukon asuntoon johtavat portaat olivat lähellä, \emptyset portin pielessä oikealla. Hän oli jo portaissa ...

Hollo, s. 73–74

Hollo, 1) KD vai KHD? > KD (-*мам*, -korosteinen sanajärjestys, +*hän*); 2) KHD > KD vai KHD? (-*сейчас*)

[HD] "Varmaan ne ihmiset, joita viedään teloitettavaksi, takertuvat ajatuksiinsa kaikkiin esineisiin, joita näkevät matkalla", [KD] välähti hänen päässään, mutta vain tuokiona, kuin salamana; hän itse tukahdutti nopeasti tuon ajatuksen ... [KHD] Mutta hän olikin jo lähellä, tuossa oli **se** talo, tuossa portti. [KD] Jossakin kello löi kerran. [HD] "Mitä, onko jo puoli kahdeksan? Se ei voi olla mahdollista, varmaan kello on edellä."

[KD] Hänen onnekseen portilla sujui jälleen kaikki onnellisesti. Ei siinä kyllin, kuin vartavasten hänen edellään ajoi portista valtavan suuri heinäkuorma, joka kokonaan peitti hänet taakseen juuri sillä hetkellä kun hän asteli porttiholvista, ja tuskin kuorma oli ehtinyt ajaa pihalle kun hän pujahti oikealle. [KD vai KHD?] Sieltä, kuorman toiselta puolelta kuului huutelevia ja riiteleviä ääniä, [KD] mutta kukaan ei huomannut häntä eikä kukaan tullut myöskään vastaan. Tämän suunnattoman suuren nelikulmaisen pihan puolella oli moni ikkuna auki, mutta hän ei kohottanut päätään - siihen eivät voimat riittäneet. [KHD] Muorin asuntoon johtavat portaat olivat lähellä, heti portista oikealle ... **Nyt** hän oli jo portaissa ...

Konkka

[HD] "Niinpä varmaan nekin, joita viedään mestattavaksi, tarttuvat ajatuksiinsa kaikenlaisiin esineisiin, jotka sattuvat heidän matkansa varrelle", [KD] hänen päässään välähti, välähti kuin salama; hän itse sammutti tuon ajatuksen mitä pikimmin ... [KHD] Mutta hän olikin jo aivan lähellä: tuossa oli talo, tuossa portti. [KD] Jossakin löi kello yhden kerran. [HD] "Mitä? Joko on puoli kahdeksan? Mahdotonta, se käy varmaan edellä!"

[KD] Onneksi portilla kaikki kävi hyvin. Sattui vielä niin, että kun varta vasten hänen edellään ajoi portista heinäkuorma pihalle, ja se piilotti hänet hänen kulkiessaan porttikäytävässä. Kuorman ehdittyä pihalle hän pujahti vikkelästi oikealle. [KD vai KHD?] \emptyset Kuorman toiselta puolen kuului joitain huutavia ja riiteleviä ääniä, [KD] mutta häntä ei kukaan ollut huomannut eikä vastaan sattunut ketään. Tämän suuren nelikulmaisen pihan puolella oli useita ikkunoita auki, mutta hän ei nostanut päätään – siihen eivät voimat riittäneet. [KHD] Eukon asuntoon johtavat rappuset olivat lähellä, heti portista oikealle. Hän oli jo portaissa ...

Vuori (Pyykkö), s. 71

[HD] 'So probably men led to execution clutch mentally at every object that meets them on the way,' flashed through his mind, but simply flashed, like lightning; he made haste to dismiss this thought ... [KHD] And by now he was near; here was the house, here was the gate. [KD] Suddenly a clock somewhere struck once. [HD] 'What! can it be half-past seven? Impossible, it must be fast!

[KD] Luckily for him, everything went well again at the gates. At that very moment, as though expressly for his benefit, a huge wagon of hay had just driven in at the gate, completely screening him as he passed under the gateway, and the wagon had scarcely had time to drive through into the yard before he had slipped in a flash to the right. 1) Ø On the other side of the wagon **he** could hear shouting and quarrelling; but no one noticed him and no one met him. Many windows looking into that huge quadrangular yard were open at that moment, but he did not raise his head - he had not the strength to. [KHD] The staircase leading to the old woman's room was close by, just on the right of the gateway. He was already on the stairs ...

Garnett, s. 65

Garnett, 1) KD vai KHD? > KD (-*там*, -korosteinen sanajärjestys, +*he*)

[HD] "It must be the same for men being led out to execution - their thoughts must cling to every object they meet on the way," [KD] flashed through his head, but only flashed, like lightning; he hastened to extinguish the thought ... [KHD] But he was already close, here was the house, here were the gates. [KD] Somewhere a clock suddenly struck once. [HD] "What, can it be half past seven? Impossible; it must be fast!"

[KD] Luckily for him, everything again went well at the gates. Moreover, as if by design, a huge hay-wagon drove through the gates at that very moment, just ahead of him, concealing him completely all the while he was passing under the archway, and as soon as the wagon entered the courtyard, he slipped quickly to the right. [KD vai KHD?] Ø On the other side of the wagon, several voices could be heard shouting and arguing, but no one noticed him, and he met no one coming his way. Many of the windows looking out onto the huge, square yard were open at that moment, but he did not raise his head - he had no strength. The stairway to the old woman's was close by, immediately to the right of the gates. He was already on the stairs ...

Pevear & Volokhonsky, s. 73

(iii)

[KHD] Но вот и четвертый этаж, вот и дверь, вот и квартира напротив; та, пустая. В третьем этаже, по всем приметам, квартира, что прямо под старухиной, тоже пустая: визитный билет, прибитый к дверям гвоздочками, снят - выехали!.. [KD] Он задыхался.

Преступление и наказание, s. 71, I, VI

[KHD] Mutta **tuossapa jo** neljäskin kerta, tuossapa ovikin, tuossapa korttierikin vastapäätä; se on tyhjä. Kolmannessa kerrassa on, kaikesta päättäen, se korttieri, joka on ämmän korttierin alla, myöskin tyhjä: nimikortti, joka oli ovelle naulattu, on otettu pois, - siis muuttaneet! ... [KD] Hän hengästy.

Wuori, s. 104–105

[KHD] Nyt **on** hän jo neljännessä kerroksessa; siinä **on** ovi ja vastapäätä tuo toinen tyhjä huoneusto. Kolmas vanhuksen asunnon alla oleva kerros **on** myös kaikesta päättäen tyhjä; oveen kiinnitetty nimikortti on otettu pois! **Kyllä** he ovat muuttaneet! [KD] Hän veti syvään henkeä.

Niskanen, s. 93

[KHD] Nyt hän oli neljännessä kerroksessa, tuossa oli ovi, tuossa vastapäätä toinen huoneisto - nyt tyhjä. Kaikista merkeistä päättäen oli eukon huoneiston alla sijaitseva kolmannen kerroksen huoneisto sekin tyhjä: oveen naulattu käyntikortti oli irroitettu, - olivat muuttaneet pois! ... [KD] Hänen henkeänsä salpasi.

Hollo, s. 74

[KHD] Siinä olikin jo neljäs kerros, tuossa ovi, tuossa vastapäätä tyhjä huoneisto. Muorin huoneiston alla sijaitseva kolmannen kerroksen huoneisto oli sekin kaikista merkeistä päättäen tyhjänä. Aikaisemmin pienillä nauloilla oveen kiinnitetty käyntikortti oli irrotettu - olivat siis muuttaneet pois. [KD] Hänen henkeänsä salpasi –

Konkka

[KHD] Nyt hän oli jo neljännessä kerroksessa, tuossa oli ovi, tuossa vastapäätä toinen asunto - nyt tyhjä. Kaikesta päätellen eukon asunnon alla sijaitseva kolmannen kerroksen huoneisto oli sekin tyhjä: oveen naulattu käyntikortti oli otettu pois - kaikki olivat siis muuttaneet! [KD] ... Hänen henkeään salpasi.

Vuori (Pyykkö), s. 71

[KHD] And here was the fourth storey, here was the door, here was the flat opposite, the empty one. The flat underneath the old woman's was apparently empty also: the visiting card nailed on the door had been torn off - they had gone away! ... [KD] He was out of breath.

Garnett, s. 66

[KHD] But here was the fourth floor, here was the door, here was the apartment opposite - the empty one. On the third floor, by all tokens, the apartment just under the old woman's was also empty: the calling card nailed to the door with little nails was gone - they had moved out! [KD] ... He was gasping for breath.

Pevear & Volokhonsky, s. 74

(iv)

[KD] С изумлением оглядывал он себя и все кругом в комнате и не понимал: [KHD] как это он мог вчера, войдя, не запереть дверей на крючок и броситься на диван, не только не раздевшись, но даже в шляпе: она скатилась и тут же лежала на полу, близ подушки. [HD] "Если бы кто зашел, что бы он подумал? Что я пьян, но..." [KD] Он бросился к окошку. Свету было довольно, и он поскорей стал себя оглядывать, всего с ног до головы, все свое платье: [KD vai KHD?] нет ли следов? Но так нельзя было: [KD] дрожа от озноба, стал он снимать с себя все и опять осматривать кругом. Он перевертел все, до последней нитки и лоскутка, и, не доверяя себе, повторил осмотр раза три. [KHD] Но не было ничего, кажется, никаких следов; только на том месте, где панталоны внизу осеклись и висели бахромой, на бахrome этой оставались густые следы запекшейся крови. [KD] Он схватил складной большой ножик и обрезал бахрому. [KHD] Больше, кажется, ничего не было. [KD] Вдруг он вспомнил, что кошелек и вещи, которые он вытащил у старухи из сундука, [KHD] все до сих пор у него по карманам лежат! Он и не подумал до сих пор их вынуть и спрятать! Не вспомнил о них даже теперь, как платье осматривал! Что же это? [KD] Мигом бросился он их вынимать и выбрасывать на стол.

Преступление и наказание, s. 83–84, 2, 1

[KD] Kummastuksissaan katseli hän itseänsä ja kaikkea ympärillään huoneessa eikä voinut käsittää 1), kuinka hän oli eilen, kotia tultuaan, jättänyt oven säppiin panematta ja saattanut heittäytyä sohvalleen, ei ainoastaan riisuutumatta, vaan vieläpä hattukin päässä, joka oli pudonnut maahan ja nyt oli lattialla, pieluksen vieressä. [HD] - "Jos joku olisi tullut sisään, niin mitä olisi hän ajatellut? Että olen humalassa, mutta ... " [KD] Hän juoksi ikkunan luo. Oli kylliksi valoisa, ja hän alkoi mitä pikemmin tarkastaa itseään, täydellisesti, kiireestä kantapäähän, koko pukuaan, **nähdäkseen**, [KD vai KHD?] oliko mitä jälkiä? Mutta siten oli mahdotonta **nähdä**: [KD] vilusta väristen alkoi hän riisua päältään kaikki ja jälleen tarkastaa kaikkia ylt'ympäri. Hän käänteli kaikki nurin, viimeiseen rihmaan ja tilkkuun saakka, ja luottamatta itseensä, uudisti hän tarkastuksensa kolme kertaa. 2) Vaan, näköjään, ei löytänyt mitään jälkiä; ainoastaan sillä paikalla alahalla, mistä housut olivat kuluneet ja rikki, oli repaleissa paksuja hyytyneitä veritäpliä. Hän otti suuren linkkuveitsensä ja leikkasi pois hetaleet. [KHD] Enempää ei taitanut löytyä. [KD] Yht'äkkiä muisti hän, että kukkaro ja kapineet, jotka hän oli ottanut ämmän arkusta, [KHD] vielä olivat kaikki hänen taskussansa! Siihen asti ei hän ollut vielä ajatellutkaan ottaa niitä ulos ja kätkeä! 3) [KD vai KHD?] Eikä hän muistanut niitä nytkään pukuaan tarkastaessaan. [KHD] Mitäs tämä on? [KD] - Silmänräpäyksessä ryhtyi hän ottamaan niitä esille ja heittämään niitä pöydälle.

Wuori, s. 124–125

Wuori, 1) KHD > KD (kaksoispiste > pilkku, -это), 2) KHD > KD (не было > ei löytänyt), 3) KHD > KD vai KHD? (huutomerkki > piste)

[KD] Hän katseli kummissaan itseään, ympärilleen, eikä ymmärtänyt 1), miten hän oli voinut jättää oven auki tullessaan eilen illalla kotiin ja enempää ajattelematta heittäytyessään vaatettuna sohvalle, jopa hattukin päässä. Hattu oli **o** lattialla, jonne se oli pudonnut. [HD] "Jos joku olisi tullut sisään, mitä olisi hän mahtanut ajatella? Luullut minun olevan juovuksissa, mutta ... " [KD] Hän kiiruhti ikkunan ääreen. Ulkona oli jotenkin valoisaa ja hän tarkasteli itseään mahdollisimman nopeasti kiireestä kantapähän 2), **näkyisikö** eilispäivästä mitään merkkejä. **Mutta eipä siinä vielä kylliksi.** Kuumeesta väristen alkoi hän riisuutua ja tarkastella joka vaatekappaletta erikseen. Hän käänsi ne kaikkiin suuntiin kolme, neljä kertaa, sillä hän ei luottanut itseensä. 3) Mutta **hän ei voinut tavata** mitään merkkejä. Ainoastaan housujen lahkeissa, jotka olivat rääsytet ja repalaiset, näkyi joitakin kuivuneita veripilkkuja. Hän tarttui suureen linkkuveitseen ja leikkasi rääsyt pois. 4) Mitään enempää ei **hän huomannut.** Nyt hän muisti, että rahakukkaro ja vanhuksen arkusta ottamansa tavarat 5) vielä olivat taskuissa. [KHD] Hän ei ollut tähän saakka ajatellut ottaa niitä sieltä pois ja kätkeä! Eipä se edes silloinkaan johtunut hänen mieleensä, kun hän tarkasteli vaatteitaan! Miten hajamielinen hän olikaan! [KD] Heti otti hän esiin kaikki ja heitti pöydälle.

Niskanen, s. 109

Niskanen, 1) KHD > KD (kaksoispiste > pilkku, -*amo*, -*mym*), 2) KD vai KHD? > KD (kaksoispiste > pilkku, kysymysmerkki > piste, kaksoispiste > piste, +*eipä siinä vielä kylliksi*), 3) KHD > KD (+*hän ... voinut tavata*), 4) KHD > KD (+*hän huomannut*), 5) KHD > KD (huutomerkki > piste)

[KD] Hän katseli säikähtyneenä ympärilleen kykenemättä käsittämään 1), kuinka oli voinut eilen, palattuaan, jättää oven panematta hakaan ja heittäytyä sohvaan täysissä vaatteissa, vieläpä hattu päässä. Hattu **o** oli vierinyt lattialle pieluksen viereen. [HD] - "Jos joku olisi sattunut tulemaan sisään, mitä hän olisikaan ajatellut? Että olen humalassa tietenkin, mutta ... " [KD] Hän syöksyi ikkunaan. Oli jo riittävän valoisa, ja hän alkoi viipymättä tarkastaa itseänsä, kiireestä kantapähän, koko vaatetustansa 2), eikö siinä näkynyt veritahroja. **Mutta tehtävä oli vaikea suorittaa, ja niin** hän vilusta väristen riisui yltään kaikki vaatekappalet ja tutki ne joka puolelta. Hän käänteli niitä viimeistä lankaa ja tilkkua myöten ja uudisti tarkastuksen pariin kertaan, koska ei luottanut itseensä. [KHD] Mutta mitään jälkiä ei näyttänyt olevan: ainoastaan housunlahkeiden nukalle kulunut reuna oli hyytyneestä verestä tahmea. [KD] Hän sieppasi ison kääntöveitsen ja leikkasi nukan pois. [KHD] Mitään muuta ei näyttänyt olevan. [KD] Samassa hän muisti, että kukkaro ja ne esineet, jotka hän oli ottanut eukon kirstusta, [KHD] olivat yhä vielä hänen taskuissaan! 3) [KD vai KHD?] Hän ei ollut vielä tullut ajatelleeksikaan, että ne piti ottaa taskuista ja piilottaa. 4) **o** [KHD] Kuinka se oli mahdollista? – [KD] Hän ryhtyi heti kaivamaan niitä esille ja heitti kaikki pöydälle.

Hollo, s. 87– 88

Hollo, 1) KHD > KD (kaksoispiste > pilkku, -эмо, -мум), 2) KD vai KHD? > KD (kaksoispiste > pilkku, kysymysmerkki > piste, +tehtävä oli vaikea suorittaa), 3) KHD > KD vai KHD? (huutomerkki > piste, 4) poisto (He вспомнил о них даже теперь, как платье осматривал!))

[KD] Hän katseli ihmeissään itseään, ympäristöään, eikä käsittänyt 1), kuinka hän oli voinut eilen, palattuaan, jättää oven auki, panematta hakaan, ja heittäytyä sohvaan täysissä vaatteissa, vieläpä hattu päässä; se oli vierähtänyt ja lojui nyt lattialla tuynyn kohdalla. [HD] "Entäpä jos joku olisi poikennut, mitä hän olisi ajatellut? Että olen humalassa, mutta ..." [KD] Hän syöksyi ikkunan ääreen. Oli jo riittävän valoisaa, ja hän rupesi hätäisesti tarkastelemaan itseään, kaikkea kiireestä kantapäähän, koko vaateustaan 2), oliko siinä ehkä jälkiä. Mutta **hän ei nähnyt** joka kohtaa: väristen vilusta hän riisui kaiken yltään ja tutki uudelleen jokaisen vaatekappaleen. Hän käänsi kaiken, viimeistä rihmaa ja riekaletta myöten, ja luottamatta itseensä uudisti tarkastuksen pari kolme kertaa. [KHD] Mutta mitään jälkiä ei näyttänyt olevan; ainoastaan housujen lahkeitten alareunoihin, jotka olivat kuluneet ja roikkuivat ripsuina, oli jäänyt hyytyneen veren paksuja paakkuja. [KD] Hän sieppasi ison kääntöveitsen ja leikkasi ripsut pois. [KHD] Mitään muuta ei näyttänyt olevan. [KD] Äkkiä hän muisti, että kukkaro ja esineet, jotka hän oli ottanut muorin arkusta, 3) lojuivat yhä vieläkin hänen taskuissaan. 4) [KD vai KHD?] Hän ei ollut ajatellutkaan että ne piti ottaa taskuista ja piilottaa. Hän muisti ne vasta nyt⁵³ tarkastaessaan vaatteitaan. [KHD] Mitä se sellainen? [KD] Silmänräpäyksessä hän rupesi ottamaan niitä esille ja heittelemään pöydälle.

Konkka

Konkka, 1) KHD > KD (kaksoispiste > pilkku, -эмо), 2) KD vai KHD? > KD (kaksoispiste > pilkku, kysymysmerkki > piste, +johtolause *hän ei nähnyt*, kaksoispiste > pilkku, +*ja niin*), 3) KHD > KD (huutomerkki > piste), 4) KHD > KD vai KHD? (huutomerkki > piste, huutomerkki > piste)

[KD] Kummissaan hän katseli ympärilleen kykenemättä käsittämään 1), kuinka oli voinut eilen, palattuaan, jättää lukitsematta oven ja heittäytyä sohvalle täysissä pukimissa, vieläpä hattu päässä. Hattu oli vierinyt lattialle pieluksen viereen. [HD] - "Jos joku olisi sattunut tulemaan sisään, mitä hän olisikaan ajatellut? Että olen humalassa tietenkin, mutta ... " [KD] Hän meni juoksujalkaa ikkunan luo. Oli kyllin valoisaa, joten hän alkoi viipymättä tarkastaa itseään, kiireestä kantapäähän, koko vaateustaan 2), eikö siinä näkynyt veritahroja. Mutta näin oli mahdotonta **nähdä, ja niinpä** hän vilusta väristen riisui yltään kaikki vaatekappaleet ja tutki ne joka puolelta. Hän käänteli niitä viimeistä rihmaa ja tilkkua myöten ja uusi tarkastuksena kolmeen kertaan, koska ei luottanut itseensä. [KHD] Mutta mitään jälkiä ei näyttänyt olevan: ainoastaan housunlahkeiden rikki kulunut reuna oli hyytyneestä verestä tahmea. [KD] Hän otti ison linkkuveitsensä ja leikkasi kappaleet pois. [KHD] Mitään muuta ei näyttänyt olevan. [KD] Samassa hän muisti, että kukkaro ja ne esineet jotka hän

⁵³ Vrt. He вспомнил о них даже теперь...

oli ottanut eukon kirstusta, [KHD] olivat yhä vielä hänen taskuissaan! 3) [KD vai KHD?] **Tarkastaessaan vaatteitaan** hän ei ollut tullut ajatelleeksikaan, että ne pitäisi ottaa taskuista ja piilottaa. [KHD] Kuinka se **on** mahdollista? – [KD] Hän ryhtyi oitis kaivelemaan niitä esille ja heitti kaikki pöydälle.

Vuori (Pyykkö), s. 87

Vuori (Pyykkö), 1) KHD > KD (kaksoispiste > pilkku, -эмо, -мым), 2) KD vai KHD? > KD (kaksoispiste > pilkku, kysymysmerkki > piste, +nähdä, kaksoispiste > pilkku, +ja niin), 3) KHD > KD vai KHD? (huutomerkki > piste, virkerajat (*He вспомнил о них даже теперь, как платье осматривал!* yhdistetty edeltävään virkkeeseen.))

[KD] With amazement he gazed at himself and everything in the night around him 1),₂ wondering how he could have come in **the evening before** without fastening the door, and have flung himself on the sofa without undressing, without even taking his hat off. It had fallen off and **ø** was lying on the floor near his pillow.

[HD] 'If anyone had come in, what would they have thought? That I was drunk ... but ...'

[KD] He rushed to the window. There was light enough, and he began hurriedly looking himself all over from head to foot, all his clothes - [KD vai KHD?] were there no traces? But there was no doing it like that; [KD] shivering with cold, he began taking off everything and looking again. He turned everything over to the last threads and rags, and mistrusting himself, went through his search three times.

[KHD] But there seemed to be nothing, no trace, except in one place where some thick drops of congealed blood were clinging to the frayed edge of his trousers. [KD] He picked up a big clasp-knife and cut off the frayed threads. [KHD] There seemed to be nothing more.

[KD] Suddenly he remembered that the purse and the things he had taken out of the old woman's box [KHD] were still in his pockets! He had not thought till then of taking them out and hiding them! He had not even thought of them while he was examining his clothes! What next? [KD] Instantly he rushed to take them out and fling them on the table.

Garnett, s. 79–80

Garnett, 1) KHD > KD (kaksoispiste > pilkku, lausejako, -эмо, вчера > *the evening before*, -мым)

[KD] He looked with amazement at himself and everything in the room around him, unable to understand how 1),₂ when he came back yesterday, he could forget to put the door on the hook, and throw himself on the sofa not only without undressing but even still wearing his hat: it had rolled off and was lying right

there on the floor near his pillow. [HD] "If anyone had come in, what would he have thought? That I'm drunk, but ..." [KD] He dashed to the window. There was light enough, and he hurriedly began looking himself all over, from head to foot, all his clothes: [KD vai KHD?] were there any traces? But that was no way to do it. [KD] Chilled and shivering, he began taking everything off and examining it all again more thoroughly. He turned everything over and over, to the last thread and scrap, and, not trusting himself, repeated the examination three times. [KHD] But there seemed to be nothing, no traces, except in one place, where the cuff of his trousers was frayed and hung down like a fringe; there were thick traces of caked blood on this fringe. [KD] He seized a big clasp knife and cut the fringe off. [KHD] There seemed to be nothing else. [KD] Suddenly he remembered that the purse and the things he had taken from the old woman's trunk [KHD] were still in his pockets! Until now he had not even thought of taking them out and hiding them! He had not even remembered about them while he was examining his clothes! What was wrong with him? He rushed at once, took them out, and threw them on the table.

Pevear & Volokhonsky, s. 89–90

Pevear & Volokhonsky, 1) KHD > KD (kaksoispiste > pilkku, -эмо)

(v)

[KD] ... и с напряженным до боли вниманием стал опять высматривать кругом, на полу и везде, [KD vai KHD?] не забыл ли еще чего-нибудь? [KD] Уверенность, что все, даже память, даже простое соображение оставляют его, начинала нестерпимо его мучить. [HD vai KHD?] "Что, неужели уж начинается, неужели это уж казнь наступает? Вон, вон, так и есть!" [KHD] Действительно, обрезки бахромы, которую он срезал с панталон, так и валялись на полу, среди комнаты, чтобы первый увидел! [HD] "Да что же это со мною!" - [KD] вскричал он опять как потерянный.

[KD] Тут пришла ему в голову странная мысль: что, [KHD] может быть, и все его платье в крови, что, может быть, много пятен, но что он их только не видит, не замечает, потому что соображение его ослабело, раздроблено... ум помрачен... [KD] Вдруг он вспомнил, что и на кошельке была кровь. [HD] "Ба! Так, стало быть, и в кармане тоже должна быть кровь, потому что я еще мокрый кошелек тогда в карман сунул!" [KD] Мигом выворотил он карман, и [KHD] - так и есть - на подкладке кармана ест следы, пятна! [HD] "Стало быть, не оставил же еще совсем разум, стало быть, есть же соображение и память, коли сам спохватился и догадался! [KD] - подумал он с торжеством, глубоко и радостно вздохнув всею грудью, - [HD] просто слабосилие лихорадочное, бред на минуту", [KD] - и он вырвал всю подкладку из левого кармана панталон. В эту минуту луч солнца осветил его левый сапог: [KD vai KHD?] на носке, который выглядывал из сапога, как будто показались знаки. [KD] Он сбросил сапог: [HD vai KHD?] "действительно знаки! Весь кончик носка пропитан кровью"; [KHD] должно быть, он в ту лужу неосторожно тогда ступил...

[HD vai KHD?] "Но что же теперь с этим делать? Куда девать этот носок, бахрому, карман?"

Преступление и наказание, s. 84–85, 2, I

[KD]... ja kipeällä, jännitetyllä huomiolla alkoi hän taas katsella ympärilleen, lattialle ja kaikkialle, 1) josko hän vielä oli unhottanut jotakin. Luulo, että kaikki, jopa muisti ja ajatuskykykin jättäisi hänen, - alkoi vaivata häntä sietämättömästi. [HD vai KHD?] - "Joko todellakin nyt, joko todellakin nyt jo rangaistus alkaa? Kas, kas, niinpä niinkin!" [KHD] Todellakin vetelehtivät hetaleen palaset, jotka hän oli housuistaan leikannut, keskellä lattiaa, jokaisen nähtävinä! [HD] - "Mikäs minun onkaan!" [KD] huudahti hän taas, kuin hukkaan joutunut.

[KD] Silloin pälkähti hänen päähänsä kummallinen ajatus: että [KHD] kentiesi kaikki hänen vaatteensa olivat verissä, että niissä kentiesi oli paljonkin pilkkuja, vaikka ei hän niitä nähnyt eikä huomannut, koska hänen huomionsa oli heikontunut ja rikottu ... ymmärryksensä pimitetty ... [KD] Yht'äkkiä muisti hän, että kukkarokin oli verissä. - [HD] "No! Niinmuodoin täytyy taskussakin olla verta, sillä minä pistin kukkaron aivan märkänä taskuuni!" [KD] Silmänräpäyksessä käänsi hän taskunsa nurin, ja [KHD] - niinpä olikin! - taskun vuorissa oli jälkiä, pilkkuja! [HD] - "Niinmuodoin ei ole järkeni vielä kokonaan menneet, niinmuodoin löytyy vielä huomiota ja muistia, koska tämän itse hoksasin ja arvasin!" [KD] ajatteli hän riemuiten ja syvään ja iloisesti huo'ahtaen rinnan täydeltä; [HD] - "pelkkää kuumeen heikkoutta, hetken heure", [KD] ja hän repi koko alusimen pois housujensa vasemmasta taskusta. Samalla valaisi auringon säde hänen vasemman saappaansa: [KD vai KHD?] sukassa, joka pisti esiin saappaasta, näkyi ikäänkuin merkkejä. [KD] Hän riisui saappaansa: [HD vai KHD?] - "todellakin merkkejä! Sukan koko kärki oli verissä"; [KHD] varmaan oli hän astunut varomattomasti verilätäkköön ... [HD vai KHD?] "Mutta mitäs sen kanssa nyt tekee? Minne sen terän panee, ja hetaleet, ja taskun!"

Wuori, s. 126–127

Wuori, 1) KD vai KHD? > KD (+josko, kysymysmerkki > piste)

[KD] ... ja katsellen sairaloisesti jännitetyllä tarkkuudella ympärilleen - lattialle ja kaikkialle, 1) eikö hän sentään ollut unohtanut jotakin. [KD] Häntä alkoi vaivata tavattomasti varmuutensa, muistinsa, jopa kaikkein yksinkertaisimman harkintakykynsäkin menettäminen [HD vai KHD?] "No, joko se nyt alkaa? Joko rangaistus nyt alkaa? Niin, niin, siten kai se lienee!" ø [KHD] Housuistaan leikkaamansa rääsyt olivat keskellä lattiaa, niin että jokainen voi ne heti nähdä! [HD] - "Mutta mikä minun on! [KD] huudahti hän epätoivoissaan.

Silloin juolahti hänen mieleensä omituinen ajatus: 2) [KHD] ehkä on koko puku veren tahraama, ehkä on siinä pilkkuja kaikkialla, vaikkei hän voi nähdä niitä, syystä että hänen havaintokykynsä on heikontunut, särkynyt ... hänen järkensä pimitetty ... [KD] samalla hän muisti, että kukkarokin oli ollut veressä. [HD]

"Ha, silloin on taskussakin veren merkkiä, sillä pistin sen sinne sellasenaan!" [KD] Heti käänsi hän taskun nurin ja [KHD] - aivan oikein, vuorissa näkyi veren merkkejä! [HD] - "Enpä ole vielä menettänyt järkeäni vallan kokonaan, koska itse tulin ajatelleeksi tuollaista!" [KD] sanoi hän riemuissaan itseksensä, hengittäen kevyemmin ja syvemmin, [HD] "minulle oli vain kuumeentapainen heikkous, hetkinen hajamielisyys," [KD] ja hän repi pois koko vasemman taskun vuorin housuistaan. Tällä hetkellä lankesi valonsäde hänen vasemmalle saappaalleen; 3) sukalla, joka näkyi saappaasta, oli myös verisiä merkkejä. Hän veti saappaan jalastaan 4) [KHD] - aivan oikein, koko sukan varvaspuoli oli veren tahraama; hän oli kaiketikin astunut liian varomattomasti verilätäkköön ... 5) "Mutta miten oli nyt meneteltävä? Minne **panen** sukan, taskun, rääsyt?"

Niskanen, s. 111–112

Niskanen, 1) KD vai KHD? > KD (kysymysmerkki > piste), 2) KHD selvenee (-*umo*), 3) KD vai KHD? > KD (-*как быто*), 4) HD vai KHD? > KHD (-lainausmerkit), 5) HD vai KHD? > HD (+ 1. persoona)

[KD] Sitten hän alkoi jälleen tarkastella ympäristöänsä, lattiaa ja koko huonetta, 1) eikö olisi kuitenkin jotain unohtanut, jännittäen tarkkaavaisuuttaan aina kipuun asti. Varma usko, että kaikki henkiset kyvyt alkoivat pettää, muisti, vieläpä tavallinen ymarruskin, kidutti häntä sietämättömästi. [HD vai KHD?] "Mitä, alkaako se todella jo nyt; joko nyt tulee rangaistus? Kas vain, niin on laita!" [KHD] Lattialla, keskellä huonetta, viruivat tosiaan hänen housunlahkeista leikkaamansa ripsut, jotka jokaisen huoneeseen tulijan täytyi nähdä! [HD] "Miten onkaan laitani!" [KD] huudahti hän jälleen, aivan kuin suunniltaan.

[KD] Samassa hänen mieleensä johtui omituinen ajatus: 2) [KHD] ehkäpä hänen vaatteensa olivatkin aivan veriset, ehkä niissä oli paljonkin tahroja, mutta hän ei niitä näe, ei huomaa, koska käsityskyky on heikentynyt, pirstoutunut... järki himmentynyt... [KD] Hän muisti samassa että kukkarokin oli verinen. [HD] Silloinpa täytyy olla verta taskussakin, koska pistin kukkaron kosteana taskuuni!" [KD] Hän käänsi vikkelästi taskun nurin, ja [KHD] - totisesti - taskun vuorissa oli jälkiä, veritahroja! [HD] "Eipä siis älyni minua vielä kokonaan petä, onpa minulla vielä harkintakykyni ja muistia, koska tuon älysin ja arvasin!" [KD] mietti hän ylpeästi, vetäen henkeänsä syvään ja iloisesti. [HD] "Se oli pelkkää kuumeesta johtuvaa heikkoutta, hetkellistä mielenhäiriötä!" [KD] ajatteli hän ja kiskaisi vasemmasta housuntaskusta koko vuorin irralleen. Samassa silmänräpäyksessä valaisi auringonsäde hänen vasenta saapastaan; [HD vai KHD?] sukassa, joka törrötti ulkona saappaasta, näytti olevan jonkinlaisia jälkiä. [KD] Hän veti saappaan jalastaan: [HD vai KHD?] "Tosiaankin, siinä on merkkejä! Koko sukankärki on veressä." [KHD] Hän oli nähtävästi huomaamattaan tullut astuneeksi **o** lätäkköön ... 3) [HD] "Mitä **minä** nyt näille **teen**? Minne **pistä**n, sukan, ripsut, taskun?"

Hollo, s. 88–89

Hollo, 1) KD vai KHD? > KD (kysymysmerkki > pilkku, lauseiden järjestys), 2) KHD selvenee (-*umo*), 3) HD vai KHD? > HD (+1. persoona)

[KD] ... ja alkoi tuskallisen jännittyneenä ja tarkkaavaisena katsella jälleen ympärilleen huoneessa, lattialle ja muuallekin, 1) oliko hän taaskin unohtanut jotakin. Varmuus että kaikki, jopa muisti, jopa tavallinen harkintakyky pettivät hänet, alkoi sietämättömästi tuskastuttaa. [HD vai KHD?] "Mitä, alkaako se jo nyt, tämäkö on jo rangaistusta? Niin, niin, niin se on!" [KHD] **ø** Ripsut, jotka hän oli leikannut housujen lahkeista, lojuivat lattialla, ihan keskellä huonetta niin että jokainen saattoi ne nähdä! [HD] "Miten minun laitani oikein onkaan", [KD] huudahti hän jälleen aivan kuin pökerryksissään. Samassa hänen päähänsä juolahti omituinen ajatus: 2) [KHD] "Entäpä jos hänen vaatteensa olivatkin veriset? Ehkäpä oli paljonkin tahroja, mutta hän ei vain **näe**, ei **huomaa**, koska hänen harkintakykynsä **on** heikentynyt, äly pimentynyt ... 3) [KD vai KHD?] Äkkiä hän muisti, että kukkarossakin oli verta! [HD] "Ahaa! Silloinhan täytyy verta olla myös taskussa, minähän työnsin kukkaron märkänä taskuun!" [KD] Tuossa tuokiossa hän käänsi taskun nurin, ja [KHD] - aivan oikein: taskun vuorissa oli jälkiä, tahroja! [HD] "Eipäs järki ole minua vielä kokonaan jättänyt, on siis vielä olemassa harkintakykyä, on muisti, kun kerran keksin ja älysin tämän!" [KD] ajatteli hän voitonvarmasti, hengittäen täysin rinnoin syvään ja iloisena. [HD] "Vain kuumeesta aiheutunutta heikkoutta, hetkellistä houretta." [KD] Hän nykäisi housujen vasemman taskun kokonaan irti. Samassa hetkessä valaisi auringonsäde hänen vasenta saapastaan. [KD vai KHD?] Sukassa, joka työntyi saappaasta ulos, näytti olevan jonkinlaisia tahroja.

[KD] Hän veti saappaan jalastaan. [HD vai KHD?] "Tosiaankin! Onhan siinä merkkejä, koko sukan kärki veressä." [KHD] Hän oli nähtävästi huomaamattaan tullut silloin astuneeksi **ø** lätäkköön ... [HD] "Mitä **minä** nyt näille **teen**? Minne **työnnän** sukat, ripsut, taskun?"

Konkka

Konkka, 1) KD vai KHD? > KD (kysymysmerkki > piste), 2) KHD selvenee (+lainausmerkit, -*umo*), 3) KD > KD vai KHD? (piste > huutomerkki), 4) HD vai KHD? > HD (+1. persoona)

[KD] Hän alkoi jälleen tarkastella ympäristöä, lattiaa, koko huonetta, 1) olisiko sittenkin jotain unohtunut, ja hän jännitti tarkkaavaisuutensa aina kipuun asti. Varma usko, että kaikki henkiset kyvyt alkoivat pettää, muisti, jopa tavallinen ymmärryksenkin, kidutti häntä sietämättömästi. [HD vai KHD?] "Joko todellakin nyt, joko nyt tulee rangaistus? Kas vain, niinpä niin!" [KHD] Todellakin, lattialla keskellä huonetta viruivat housunlahkeista leikatut hetaleet, jotka jokaisen huoneeseen tulijan oli pakko nähdä! [HD] "Mikä minun oikein on!" [KD] hän parkaisi jälleen kuin hukkaan joutunut.

[KD] Silloin hänen päähänsä pälkähti omituinen ajatus: 2) [KHD] jospa hänen vaatteensa olivatkin aivan veriset, ehkä niissä oli paljonkin tahroja, mutta hän ei nähnyt niitä, ei huomannut, koska käsityskyky oli heikentynyt, pirstoutunut...

järki pimentynyt... [KD] Samassa hän muisti että kukkarokin oli verinen. 3) [KHD] Silloin täytyy olla taskussakin verta, koska **hän** pisti kukkaron kosteana taskuun!" [KD] Vikkelästi hän käänsi taskun nurin, ja [KHD] - totisesti - taskun vuorissa oli jälkiä, veritahroja! [HD] "Niin muodoin järkeni ei vielä ole kokonaan mennyt, vielä on harkintakykyä ja muistia, koska älysin ja arvasin tuonkin!" [KD] hän mietti riemuissaan vetäen henkeään syvään ja huohtaen rinnan täydeltä. [HD] "Se oli pelkkää kuumeesta johtuvaa heikkoutta, hetkellistä mielenhäiriötä!" [KD] hän ajatteli ja kiskaisi vasemmasta housutaskusta koko vuorin irralleen. Samassa silmänräpäyksessä auringonsäde valaisi hänen vasenta saapastaan; [HD vai KHD?] saappaasta töröttävässä sukassa näytti olevan jonkinlaisia jälkiä. [KD] Hän veti saappaan jalastaan: [HD vai KHD?] "Todellakin, siinä on merkkejä! Koko sukankärki on veressä." [KHD] Hän oli nähtävästi varomattomasti tullut astuneeksi **o** lätäkköön ... 4) [HD] "Mitä **minä** nyt näille **teen**? Minne **pistän** sukan, ripsut, taskun?"

Vuori (Pyykkö), s. 88–89

Vuori (Pyykkö), 1) KD vai KHD? > KD (kysymysmerkki > pilkku, lauseiden järjestys), 2) KHD selvenee (-*umo*), 3) HD > KHD (1. persoona > 3. persoona), 4) HD vai KHD? > HD (+1. persoona)

[KD] ... and with painful concentration he fell to gazing about him again, at the floor and everywhere, 1) **trying to make sure** he had not forgotten anything. The conviction that all his faculties, even memory and the simplest power of reflection, were failing him began to be an insufferable torture.

2) [HD] 'Surely it isn't beginning already!' Surely it isn't my punishment coming upon me? Is it?'

[KHD] The frayed rags he had cut off his trousers were actually lying on the floor in the middle of the room, where anyone coming in would see them!

[HD] 'What is the matter with me?' [KD] he cried again, like one distraught.

[KD] Then a strange idea entered his head: [KHD] that, perhaps, all his clothes were covered with blood, that, perhaps, there were a great many stains, but that he did not see them, did not notice them because his perceptions were failing, were going to pieces ... his reason was clouded ... [KD] Suddenly he remembered that there had been blood on the purse too. [HD] 'Ah! Then there must be blood on the pocket too, for I put the wet purse in my pocket!'

[KD] In a flash he had turned the pocket inside out and, [KHD] yes! - there were traces, stains on the lining of the pocket!

[HD] So my reason has not quite deserted me; so I still have some sense and memory, since I guessed it of myself;', [KD] he thought triumphantly, with a deep sigh of relief; [HD] 'it's simply the weakness of fever, a moment's delirium,' [KD] and he tore the whole lining out of the left pocket of his trousers. At that instant the sunlight fell on his left boot: on the sock which poked out

from the boot, [KD vai KHD?] **he fancied** there were traces! [KD] He flung off his boots; 3) [KHD] traces indeed! The tip of the sock was soaked with blood; he must have unwarily stepped into that pool ... 4) [HD] 'But what **am I** to do with this now? Where **am I** to put the sock and rags and pocket?'

Garnett, s. 80–81

Garnett, 1) KD vai KHD? > KD (+*trying to make sure*, kysymysmerkki > piste), 2) HD vai KHD? > HD (+ 1. persoonaa), 3) HD vai KHD? > KHD (-lainausmerkit), 4) HD vai KHD? > HD (+ 1. persoonaa)

[KD] ... and with painfully strained attention he began looking around again, on the floor and everywhere, 1) **to see** if he had forgotten anything else. The conviction that everything, even memory, even simple reasoning-power was abandoning him, began to torment him unbearably. [HD vai KHD?] "What, can it be starting already, can the reckoning come so soon? See, see - there it is!" [KHD] Indeed, the shreds of fringe he had cut off his trousers were simply lying on the floor, in the middle of the room, for the first comer to see! [HD] "What can be wrong with me!" [KD] he cried out again, like a lost man.

[KD] Here a strange thought came into his head: 2) [KHD] perhaps all his clothes were covered with blood, perhaps there were stains all over them, and he simply did not see, did not notice them, because his reason was failing, going to pieces ... his mind darkening ... [KD] Suddenly he remembered that there was also blood on the purse. [HD] "Bah! So then there must be blood inside the pocket as well, because the purse was still wet when I put it in my pocket!" [KD] He instantly turned the pocket out and, [KHD] sure enough, there were traces, stains on the lining. [HD] "So reason hasn't deserted me altogether, so there's still some understanding and memory left, since I suddenly remembered and figured it out myself!" [KD] he thought triumphantly, taking a deep and joyful breath. [HD] "It was just feverish weakness, a momentary delirium." [KD] And he tore the whole lining out of the left pocket of his trousers. At that moment a ray of sunlight fell on his left boot: [KD vai KHD?] there, where his sock peeped out of the boot, marks seemed to have appeared. [KD] He kicked the boot off: [HD vai KHD?] "Marks, indeed! The whole toe of the sock is soaked with blood." [KHD] So he must have carelessly stepped into that pool ... 3) [HD] "But what to do with it now? Where **am I** to put the sock, the fringe, the pocket?"

Pevear & Vokokhonsky, s. 90–91

Pevear & Volokhonsky, 1) KD vai KHD? > KD (+*to see*, kysymysmerkki > piste), 2) KHD selvenee (-*umo*), 3) HD vai KHD? > HD (+1. persoonaa)

(vi)

[KHD] Но вот его комната. Ничего и никого; никто не заглядывал. Даже Настасья не притрогивалась. Но, господа! Как мог он оставить давеча все эти вещи в этой дыре?

[KD] Он бросился в угол, запустил руку под обои и стал вытаскивать вещи и нагружать ими карманы. [KHD] Всего оказалось восемь штук: две маленькие коробки с серьгами или с чем-то в этом роде [KD] - он хорошенько не посмотрел; [KHD] потом четыре небольшие сафьянные футляра. Одна цепочка была просто завернута в газетную бумагу. Еще что-то в газетной бумаге, кажется орден...

Преступление и наказание, s. 99, 2, II

[KHD] Mutta tuossapa hänen huoneensa. Ei mitään eikä ketään; ei kukaan ole käynyt. Eikä Nastasjakaan ole kosketellut mitään. Mutta Herra Jumala! Kuinka saattoi hän äsken jättää kapineet tuohon reikään?

[KD] Hän juoksi nurkkaan, laski kätensä tapettien väliin ja alkoi lappaa kapineita esille ja täyttää niillä taskujansa. [KHD] Kaikkiaan näkyi niitä olevan kahdeksan kappaletta: kaksi pientä rasiaa, joissa oli korvarenkaita tahi jotakin sellaista, [KD] - hän ei ollut niitä katsonut oikein; [KHD] sitte neljä vähäistä sahviaanikoteloja. Yhdet kellonperät olivat pelkästään sanomalehtipaperiin käärityt. Ja sitte vielä jotakin samallaisessa paperissa, näköjään joku rintatahti.

Wuori, s. 149

[KHD] Nyt on hän jo huoneessaan. Mitään ei ole tapahtunut, kukaan ei ollut siellä. Eipä hän huomannut Nastasjaakaan. Mutta Herra Jumala! Miten oli hän voinut jättää kaikki nuo tavarat tuonne nurkkaan?

[KD] Hän kiirehti kätköpaikkaan ja veti sieltä tavarat seinäpaperin alta pistääkseen ne taskuihinsa.

[KD vai KHD?] Niitä oli kahdeksan esinettä: kaksi pientä rasiaa, sisältäen korvarenkaita, y.m. [KD] - hän ei sitä katsonut - [KHD] sitten neljä pientä nahkarasiaa, sanomalehtipaperiin käärittynä, ja vielä jokin esine, ehkä ritarinmerkki, myös käärittynä sanomalehtipaperiin.

Niskanen, s. 130

1) [KD] Mutta samassa **hän** jo **saapuikin** huoneeseensa. [KHD] Ei mitään eikä ketään; kukaan ei ollut huoneeseen kurkistanutkaan. Mutta hyvä Jumala! Kuinka hän olikaan taannoin voinut jättää kaikki nuo esineet tuohon repeämään.

[KD] Hän riensi huoneen nurkkaan, pisti kätensä seinäpaperin taakse, alkoi vetää sieltä esineitä ja sulloa siitä taskuihinsa. [KHD] Niitä oli kaikkiaan kahdeksan kappaletta: kaksi pientä koteloa, joissa oli korvarenkaita tai jotain sen tapaista [KD] – hän ei tullut tarkoin katsoneeksi – [KHD] ja neljä pientä sahviaanikoteloja. Lisäksi pienet vitjat, jotka oli vain käärittynä

sanomalehtipaperiin. Sitten vielä jotain samoin sanomalehtipaperissa, nähtävästi jokin kunniamerkki...

Hollo, s. 103–104

Hollo, 1) KHD > KD (+*hän ... saapuikin*)

[KHD] Siinä olikin jo hänen huoneensa. Ei mitään eikä ketään, kukaan ei ollut kurkistanutkaan. Ei edes Nastasja ollut koskettanut sormellaan. Mutta, hyvä Jumala! Kuinka hän oli saattanut jättää äsken ne esineet tuohon koloon? [KD] Hän kiiruhti nurkkaan, työnsi kätensä seinäpaperin taakse ja alkoi vetää esineitä ja sulloa niitä taskuihinsa. [KHD] Kaikkiaan niitä oli kahdeksan kappaletta: kaksi pientä koteloa, joissa oli joko korvakoruja tai jotakin samantapaista [KD] - hän ei kunnolla katsellut; [KHD] sitten vielä neljä pientä sahviaanikoteloa. Ohuet vitjat oli kääraisty sanomalehtipaperiin. Oli vielä jotakin muutakin sanomalehtipaperissa, nähtävästi kunniamerkki ...

Konkka

1) [KD] Mutta samassa **hän tulikin** huoneeseensa. [KHD] Ei mitään eikä ketään; kukaan ei ollut käynyt. Eikä Nastasjakaan koskenut mihinkään. Mutta hyvä luoja! Kuinka hän oli voinut jättää kaikki kapineet tuohon repeämään?

[KD] Hän kiiruhti nurkkaan, työnsi kätensä seinäpaperin taakse, alkoi lappaa esineitä ja sulloa niitä taskuihinsa. [KHD] Niitä oli kaikkiaan kahdeksan kappaletta: kaksi pientä koteloa, joissa oli korvarenkaita tai jotain sen tapaista – [KD] hän ei ollut tullut katsoneeksi tarkoin – [KHD] ja neljä pientä sahviaanikoteloa. Lisäksi kellonperät, jotka oli kääritty sanomalehtipaperiin. Sitten vielä jotain samoin sanomalehtipaperissa, näköjään jokin kunniamerkki...

Vuori (Pyykkö), s. 102–103

Vuori (Pyykkö), 1) KHD > KD (+*hän tulikin*)

[KHD] But here was his room. Nothing and no one in it. No one had peeped in. Even Nastasya had not touched it. But heavens! how could he have left all those things in the hole?

[KD] He rushed to the corner, slipped his hand under the paper, pulled the things out and filled his pockets with them. [KHD] There were eight articles in all, two little boxes with earrings or something of the sort, [KD] he hardly looked to see; [KHD] then four small leather cases. There was a chain, too, merely wrapped in newspaper, and something else in newspaper that looked like a decoration...

Garnett, s. 94

[KHD] But here was his room. Nothing and nobody; no one had been there. Even Nastasya had not touched anything. But, Lord! How could he have left all those things in that hole?

[KD] He rushed to the corner, thrust his hand under the wallpaper, and began pulling the things out and loading them into his pockets. [KHD] There turned out to be eight articles altogether: two small boxes with earrings or something of the sort [KD] - he did not look closely; [KHD] then four small morocco cases. One chain was simply wrapped in newspaper. There was something else in newspaper, apparently a medal.

Pevear & Volokhonsky, s. 106

(vii)

[KD] Он шел скоро и твердо, и хоть чувствовал, что весь изломан, но сознание было при нем. Боялся он погони, боялся, что [KHD] через полчаса, через четверть часа уже выйдет, пожалуй, инструкция следить за ним; стало быть, во что бы ни стало, надо было до времени схоронить концы. Надо было управиться, пока еще оставалось хоть сколько-нибудь сил и хоть какое-нибудь рассуждение... Куда же идти?

Преступление и наказание, s. 99–100, 2, II

[KD] Hän astui joutuisasti ja varmasti, ja vaikka hän tunsikin olevansa ihan runneltu, oli hän kuitenkin täydessä tajussaan. Hän pelkäsi takaa-ajoa, pelkäsi, että 1) puolen tahi neljännes tunnin kuluttua jo [KHD] ehkä tulee käsky vainota häntä; siis piti, maksoi mitä maksoi, saada joksikin aikaa kypälänsä kätköön. Piti pitää huolta itsestään, niinkauan kuin vähänkin voimia oli ja rahtunenkin aprikoimiskykyä ... Vaan minne mennä?

Wuori, s. 148–149

Wuori, 1) KHD > KD (virkerakenne, sis. –toisto)

[KD] Hän kulki nopeasti ja vakain askelin, vaikka tunsikin itsensä kuin särjetyksi; mutta hän oli täydessä tajussaan. Hänen ainoana huolenaan oli se mahdollisuus, että häntä voitiin ajaa takaa, että [KHD] puolen tunnin kuluessa, ehkä neljänneksenkin, voitiin antaa käsky seurata hänen jälkiään; hänen oli siis hinnalla millä tahansa koetettava saada kaikki kätköön niin pian kuin mahdollista. Hänen oli se tehtävä niin kauvan kuin hänellä vielä oli vähinkin määrä fyysillistä ja henkistä voimaa jäljellä ... Mutta minne hän ne kätkisi?

Niskanen, s. 131

[KD] Hän kulki nopein, varmoin askelin ja vaikka tunsikin olevansa aivan uupunut, hän oli silti täysin tajuissaan. Hän pelkäsi takaa-ajoa, pelkäsi, että 1) kenties jo puolen- tai neljännestunnin kuluttua annettaisiin määräys pitää häntä silmällä; [KHD] oli siis joka tapauksessa pian hävitettävä kaikki jäljet. Hänen oli se tehtävä niin kauvan kuin oli vielä vähänkään voimia ja harkintakykyä jäljellä ... Mihin hänen nyt oli mentävä?

Hollo, s. 104

Hollo, 1) KHD > KD (virkerakenne, sis. –toisto, sanajärjestys)

[KD] Hän käveli nopeasti, varmoin askelin, ja vaikka tunsikin olevansa perinpohjin väsynyt, harkintakyky ei häntä hetkeksikään jättänyt. Hän pelkäsi takaa-ajoa, pelkäsi että [KHD] puolen tunnin, neljännestunnin kuluttua ehkä annetaan ohje seurata häntä; täytyi siis ajoissa hävittää kaikki jäljet. Hänen oli hoidettava tehtävä niin kauan kuin oli vähänkin voimia ja harkintaa jäljellä ... Mutta minne mennä?

Konkka

[KD] Hän asteli joutuisasti ja varmasti ja vaikka tunsikin olevansa aivan uuvuksissa, hän silti oli täysin tajuissaan. Hän pelkäsi takaa-ajoa, pelkäsi että 1) jo puolen tai neljännestunnin kuluttua annettaisiin määräys pitää häntä silmällä; [KHD] joka tapauksessa oli pian hävitettävä kaikki jäljet. Hänen oli tehtävä se niin kauan kuin vähänkään voimia ja rahtunenkaan harkintakykyä oli jäljellä ... Mihin hänen nyt oli mentävä?

Vuori (Pyykkö), s. 103

Vuori (Pyykkö), 1) KHD > KD (virkerakenne, sis. –toisto, -ножалуѣ)

[KD] He walked quickly and resolutely, and though he felt exhausted, he had his senses about him. He was afraid of pursuit, he was afraid that [KHD] in another half-hour, another quarter of an hour perhaps, instructions would be issued for his pursuit, and so at all costs he must hide all traces before then. He must clear everything up while he still had some strength, some reasoning power left him ... Where was he to go?

Garnett, s. 94

[KD] He walked quickly and firmly, and though he felt broken all over, his consciousness remained with him. He was afraid of being followed, afraid that [KHD] within half an hour, within a quarter of an hour, instructions would be issued to keep a watch on him; so meanwhile he had at all costs to cover his traces. He had to manage it while he still had at least some strength and some judgment ... But where to go?

Pevear & Volokhonsky, s. 107

(viii)

[KD] Он бродил по набережной Екатерининского канала уже с полчаса, а может и более, и несколько раз посматривал на сходы в канаву, где их встречал. [KD vai KHD?] Но и подумать нельзя было исполнить намерение: или плоты стояли у самых сходов и на них прачки мыли белье, или лодки были причалены, [KHD] и везде люди так и кишат, да и отовсюду с набережных, со всех сторон, можно видеть, заметить: подозрительно, что человек нарочно сошел, остановился и что-то в воду бросает. А ну как

футляры не утонут, а поплывут? Да и конечно так. Всякий увидит. И без того уже все так и смотрят, встречаясь, оглядывают, как будто им и дело только до него. [HD] "Отчего бы так, или мне, может быть, кажется", - [KD] думал он.

Наконец пришло ему в голову, что [KD vai KHD?] не лучше ли будет пойти куда-нибудь на Неву? [KHD] Там и людей меньше, и незаметнее, и во всяком случае удобнее, а главное - от здешних мест дальше. [KD] И удивился он вдруг: [KHD] как-то он целые полчаса бродил в тоске и тревоге, и в опасных местах, а этого не мог раньше выдумать! И потому только целые полчаса на безрассудное дело убил, что так уже раз во сне, в бреду решено было! [KD vai KHD?] Он становился чрезвычайно рассеян и забывчив и знал это. [KHD] Решительно надо было спешить!

Преступление и наказание, s. 100, 2, II

[KHD] Hän kuljeskeli Katarinan kanavan vartta noin puolen tuntia, kentiesi kauemminkin, ja katseli muutamia kertoja alasvieviä astimiakin, missä niitä sattui olemaan. [KD vai KHD?] Mutta ei ollut ajattelemistakaan tämän aikeen toimeenpanoa: joko seisojaksi juuri siinä lauttoja ja niiden päällä pesijättäriä vaatteita huuhtomassa tahi oli siinä veneitä, [KHD] ja joka paikassa ihmisiä oikein vilisemällä vilisi, niin että joka rannalta, joka taholta saattoi nähdä ja huomata: epäluuloahan se herättää, jos mies varten vasten menee alas, seisattuu ja heittää jotakin veteen. Ja annas, ett'eivät kotelot painukaan pohjaan, vaan kelluvat pinnalla? Tietystihän niin käykin. Silloin jokainen huomaa. Ilmankin jo kaikki katsovat vastaan tullessaan ja tarkastelevat, niinkuin ei heille mitään muuta olisi tekemistäkään. [HD] - "Mitähän ne niin, vaan ehkä minusta niin vaan näyttää" [KD] ajatteli hän.

Vihdoin johtui hänelle mieleen, että [KD vai KHD?] eiköhän olisi parempi mennä jonnekin Nevalle? [KHD] Siellä on ihmisiäkin vähemmän eikä ole niin huomattavaa, ja joka tapauksessakin on se mukavampaa, vaan pääasiallisesti - on siellä näiltä mailta kauempana. [KD] Ja hän kummasteli yht'äkkiä: [KHD] kuinka hän kokonaista puoli tuntia oli kuljeskellut huolissaan ja levottomana, ja niin vaarallisissa paikoissa, eikä sitä ollut ennen hoksannut! Ja sen tähden vaan oli hän kuluttanut kokonaista puoli tuntia mielettömään tekoon, kun niin oli kerran unissaan, houreissaan päättänyt! 1) [KD vai KHD?]⁵⁴ Hän tuli hyvin hajamieliseksi ja muistamattomaksi, ja sen hän tiesi itse. [KHD] Välttämättä piti kiirehtiä!

Wuori, s. 150–151

[KD] Hän oli jo harhaillut noin puoli tuntia, ehkä myös kauemmin, Katarinan kanavan varsilla ja etsinyt jotakin paikkaa, missä voisi päästä veden rajaan. 1) Mutta **hänelle** ei tarjoutunut mitään tilaisuutta aikeensa toteuttamiseen; joko oli

⁵⁴ Tulla-verbin imperfekti (vs. *oli tullut*, kuten Hollon ja Vuoren (Pyykön) käännöksissä, tai *oli*, kuten Niskasén käännöksessä) vaikeuttaa virkkeen tulkintaa.

rannassa veneitä tai huuhtoivat pesijättäret siellä liinavaatteitaan, 2) kaikkialla ø hääri ihmisiä. [KHD] Joka puolelta olisi voitu nähdä, jos joku olisi laskeutunut rantaan, pysähtynyt ja heittänyt jotakin veteen; se oli mahdotonta. Ja elleivät laatikot vielä sitä paitsi vaipuisi pohjaan, vaan uiskentelisivat pinnalla - mikä oli sangen luultavaa - silloin jokainen heti kiinnittäisi huomionsa niihin. Hänhän sitä paitsi jo nytkin kiinnittä kaikkien ohikulkevien huomion puoleensa; häntä katseltiin ohi mentyäkkin ikäänkuin hän yksinään ansaitsisi huomiota. [HD] "Mistä se johtuu, vai kuvittelenko sellaisia vain mielessäni?" [KD] - ajatteli hän.

[KD] Vihdoin johtui hänen mieleensä, että 3) ehkä oli parasta mennä Nevalle, [KHD] Siellä ei ollut niin paljon kansaa, siellä ei kukaan kiinnitettäisi huomiota - mutta ennen kaikkea niin kauvas täältä kuin mahdollista. [KD] Hän ihmetteli sitä, 4) ettei ø jo ennen tullut ajatelleeksi sitä; [KHD] nyt oli hän hyödyttömästi käyttänyt puoli tuntia vain siitä syystä, että oli yöllä houreissaan päättänyt tulla tälle paikalle. [KD vai KHD?] Hän oli sangen hajamielinen ja muistamaton ja tunsu sen hyvin. [KHD] Mutta nyt oli kiirehdittävä!

Niskanen, s. 131–132

Niskanen, 1) KD vai KHD? > KD (+*hänelle*), 2) KHD > KD (-*mak u*, preesens > imperfekti), 3) KD vai KHD? > KD (kysymysmerkki > piste), 4) KHD > KD (kaksoispiste > pilkku, poisto, huutomerkki > piste)

[KD] Hän oli kävellyt jo puoli tuntia, ehkä kauemminkin, Katariinan kanavan rantaa, ohikulkiessaan tarkastellen kanavalle johtavia portaita. [KD vai KHD?] Aikeen toimeenpanoa ei kuitenkaan voinut edes ajatella: alasmenoaikoilla oli joko pesulaitureita ja niissä akkoja vaatteita pesemässä, tai veneitä rantaan sidottuina, [KHD] ja kaikkialla **ihan** kuhisi ihmisiä. Rantakaduilta voi hänet joka puolelta nähdä: jos joku asteli alas ilman erikoista syytä, pysähtyi ja heitteli jotain veteen, oli se tietysti omansa herättämään epäluuloja. Entäpä jos kotelot eivät painuisikaan pohjaan, vaan jäisivät pinnalle kellumaan? Niin epäilemättä kävisikin. Silloin ne näkisi jokainen. Muutenkin kaikki vastaantulijat katselivat häntä uteliaina kuin ei heillä olisi muuta tekemistä ollutkaan. [HD] "Mistä se johtunee", [KD] mietti hän, [KD] "vai onko se pelkkää luuloa?"

[KD] Viimein johtui hänen mieleensä, että 1) olisi ehkä parempi mennä jonnekin Nevan rannalle. [KHD] Siellä oli vähemmän väkeä, ei herätä huomiota, se olisi joka tapauksessa mukavampaa, ja mikä tärkeintä: kauempaa hänen asuntonsa tienoilta. [KD] Samalla hän ihmetteli, [KHD] kuinka oli voinut vaeltaa kokonaista puoli tuntia pelon ja levottomuuden vallassa näillä vaarallisilla seuduilla tuota aikaisemmin havaitsematta! Kokonaista puoli tuntia oli kulunut hyödyttömään yritykseen vain sen vuoksi, että hän oli joskus unenhoureissa päättänyt niin menetellä! [KD vai KHD?] Hän oli tullut kovin hajamieliseksi ja muistamattomaksi ja tiesi sen. [KHD] Nyt oli välttämättä riennettävä!

Hollo, s. 104–105

Hollo, 1) KD vai KHD? > KD (kysymysmerkki > piste)

[KD] Hän harhaili Katariinan kanavan rantakadulla ehkä puolisen tuntia, kukaties kauemminkin, ja tuon tuostakin katseli rantaan johtaville portaille missä sattui niitä näkemään. [KD vai KHD?] Mutta aikeen toteuttamista ei voinut ajatellakaan: laskeutumisaikoina oli joko pesulaitureita, joilla eukot pesivät vaatteita, tai veneitä rantaan kiinnitettyinä, 1) ja kaikkialla kuhisi ihmisiä, niin että rantakadulta, joka puolelta, saattoi nähdä, menikö joku ehkä vartavasten alas, pysähtykö, heittikö ehkä jotakin veteen, ja se olisi herättänyt epäilyksiä. [KHD] Entäpä jos kotelot eivät uppoaisikaan vaan jäisivät kellumaan pinnalle? Tietysti ne jäisivät. Jokainen näkisi. 2) [KD vai KHD?] Muutenkin vastaantulijat kääntyivät katselemaan **Raskolnikovia** uteliaina, aivan kuin heillä ei olisi muuta tekemistä ollutkaan. [HD] "Miksi he tekevät noin vai näyttääkö minusta siltä?" [KD] hän ajatteli.

Vihdoin hänen päähänsä juolahti että 3) olisi parempi mennä jonnekin Nevan rannalle. [KHD] Siellä oli vähemmän väkeä. Yksinäinen kulkija ei herättäisi siellä huomiota, joka tapauksessa siellä oli mukavampaa, ennen kaikkea joutui kauemmas näiltä tienoilta. [KD] Äkkiä hän hämmästy: 4) [KD vai KHD?] kuinka hän oli kokonaista puoli tuntia harhaillut tuskissaan ja levottomana näillä vaarallisilla paikoilla keksimättä tuota aikaisemmin. Kokonaista puoli tuntia hän oli tuhlannut järjettömästi vain sen takia että oli kerran kuumehoureissa niin päättänyt. Hän oli käynyt tavattoman hajamieliseksi ja unohtavaiseksi. [KHD] Nyt täytyi pitää kiirettä!

Konkka

Konkka, 1) KHD > KD vai KHD? (-*мак u*, preesens > imperfekti), 2) KHD > KD vai KHD? (+*erisnimi*), 3) KD vai KHD? > KD (-*пу*, kysymysmerkki > piste), 4) KHD > KD vai KHD? (-*мо*, huutomerkki > piste, huutomerkki > piste)

[KD] Hän kuljeskeli Katariinan kanavan vartta puolisen tuntia, ehkä kauemminkin, tarkasteli ohi kulkiessaan kanavalle johtavia portaita. [KD vai KHD?] Aikeen toimeenpanoa ei kuitenkaan voinut edes ajatella: alasmenoaikoilla oli joko pesulaitureita ja niillä akkoja pesemässä vaatteita, tai veneitä rantaan köytettyinä, [KHD] ja joka paikka ihan vilisemällä vilisi ihmisiä. Rantakaduilta voi nähdä hänet joka puolelta: jos joku laskeutuu vasta vasten alas, pysähtyy ja heittää jotain veteen, se tietysti herättää epäluuloja. Ja annas jos kotelot eivät painuisikaan pohjaan, vaan jäisivät pinnalle kellumaan? Niin tietysti kävisikin. Silloinhan ne näkisi jokainen. Ilmankin kaikki vastaantulijat katselivat häntä uteliaina kuin heillä ei muuta tekemistä olisi ollutkaan. [HD] "Mistähän se johtunee, vai näyttääkö minusta vain siltä?"

[KD] Viimein hänen mieleensä johtui 1) etteikö sittenkin olisi parempi mennä jonnekin Nevan rannalle. [KHD] Siellä on vähemmän ihmisiä, ei herätä huomiota, se olisi joka tapauksessa mukavampaa, ja mikä tärkeintä, kauempana hänen asuntonsa tienoilta. [KD] Samalla kertaa hän ihmetteli, [KHD] kuinka oli voinut kuljeskella kokonaista puoli tuntia levottomana ja huolissaan näillä

vaarallisilla seuduilla sitä aikaisemmin havaitsematta! Kokonaista puoli tuntia oli kulunut hyödyttömään yritykseen vain siksi, että hän oli joskus unenhoureissa niin päättänyt tehdä! [KD vai KHD?] Hän oli tullut hyvin hajamieliseksi ja muistamattomaksi ja tiesi sen. [KHD] Nyt piti ehdottomasti kiiruhtaa!

Vuori (Pyykkö), s. 103–104

Vuori (Pyykkö), 1) KD vai KHD? > KD (kysymysmerkki > piste)

[KD] He wandered along the bank of the Ekaterininsky Canal for half an hour or more and looked several times at the steps running down to the water, 1) but **he** could not think of carrying out his plan; [KD vai KHD?] either rafts stood at the steps' edge, and women were washing clothes on them, or boats were moored there 2) and people were swarming everywhere. Moreover, he could be seen and noticed from the banks on all sides; it would look suspicious for a man to go down on purpose, stop, and throw something into the water. [KHD] And what if the boxes were to float instead of sinking? And of course they would. **o** Even as it was, everyone he met seemed to stare and look round, as if they had nothing to do but to watch him. [HD] 'Why is it, or can it be my fancy?' [KD] he thought.

At last the thought struck him that 3) it might be better to go to the Neva. [KHD] There were not so many people there, he would be less observed, and it would be more convenient in every way, above all it was farther off. [KD] He wondered 4) how he could have been wandering for a good half-hour, worried an anxious about the dangers, without thinking of it before. [KHD] And that half-hour he had lost over an irrational plan, simply because he had thought of it in delirium! [KD vai KHD?] He had become extremely absent and forgetful and he was aware of it. [KHD] He certainly must make haste.

Garnett, s. 95

Garnett, 1) KD vai KHD? > KD (+*he*, virkeraja, konteksti (muutos 2)), 2) KHD > KD vai KHD? (-*mak u*), 3) KD vai KHD? > KD (kysymysmerkki > piste), 4) KHD > KD (-*kaksoispiste*, -*mo*, huutomerkki > piste)

[KD] He wandered along the embankment of the Ekaterininsky Canal for half an hour, perhaps longer, and several times cast an eye at the landing steps as he passed by them. 1) But **he** could not even think of carrying out his intention: [KD vai KHD?] either rafts were standing there and washerwomen were doing laundry on them, or boats were moored there, [KHD] and people were simply swarming all over the place; besides, he could be seen, he could be noticed from anywhere along the embankments, from all sides: a man coming down on purpose, stopping and throwing something into the water, would look suspicious. And what if the cases floated instead of sinking? Yes, of course they would float. Everyone would see them. Indeed, they all kept staring at him as it was, looking him over, as if he were their only concern. [HD] "Why is that? Or does it just seem so to me?" [KD] he thought.

Finally it occurred to him that 2) it might be better to go somewhere along the Neva. [KHD] There were fewer people, it would not be so conspicuous, in any case it was more convenient, and, above all - it was farther way from those parts. [KD] And suddenly he was amazed: [KHD] how could he have wandered for a whole half hour in anguish and anxiety, and in dangerous places, and not thought of it before! And he had killed a whole half hour over such a foolhardy matter simply because he had decided on it in his sleep, in delirium! [KD vai KHD?] He was becoming extremely distracted and forgetful, and he knew it. [KHD] He decidedly had to hurry!

Pevear & Volokhonsky, s. 107

Pevear & Volokhonsky, 1) KD vai KHD? > KD (+he), 2) KD vai KHD? > KD (kysymysmerkki > piste)

(ix)

[KHD] Это было глухое отгороженное место, где лежали какие-то материалы. Далее, в углублении двора, выглядывал из-за забора угол низкого, закопченного, каменного сарая, очевидно часть какой-нибудь мастерской. Тут, верно, было какое-то заведение, каретное или слесарное, или что-нибудь в этом роде; везде, почти от самых ворот, чернелось много угольной пыли. [HD] "Вот бы куда подбросить и уйти!" [KD] - вздумалось ему вдруг. Не замечая никого во дворе, он прошагнул в ворота и как раз увидал, сейчас же близ ворот, прилаженный у забора желоб (как и часто устраивается в таких дамах, где много фабричных, артельных, извозчиков и проч., а над желобом, тут же на заборе, надписана была мелом всегдашняя в таких случаях острота: "Сдесь становитца воз прещено". [KHD] Стало быть, уж и тем хорошо, что никакого подозрения, что зашел и остановился. [HD vai KHD?] "Тут все так разом и сбросить где-нибудь в кучку и уйти!"

[KD] Оглядевшись еще раз, он уже засунул и руку в карман, как вдруг у самой наружной стены, между воротами и желобом, где все расстояние было шириною в аршин, заметил он большой неотесанный камень, [KD vai KHD?] примерно, может быть, пуда в полтора весу, прилежавший прямо к каменной уличной стене. [KHD] За этою стеной была улица, тротуар, слышно было, как шныряли прохожие, которых здесь всегда немало; но за воротами его никто не мог увидеть, разве зашел бы кто с улицы, что, впрочем, очень могло случиться, а потому надо было спешить.

Преступление и наказание, s. 101, 2, II

[KHD] Tämä oli eroitettu, autio paikka, jossa säilytettiin kaikellaisia raaka-aineita. Etempää, pihan perältä, pisti aidan takaa esille matalan valmiiksi rakennetun kivivaajan katto, joka vaaja näköjään oli osa jotakin tehdasta. Siinä oli varmaan joku vaunu- tahi lukko-tehdas elikkä jotakin sellaista; joka paikassa, melkein portilta asti, oli mustanaan kivihiilen pölyä. [HD] "Sinnepä pitäisi

viskatakkin ja pötkiä tiehensä!" [KD] juolahti yht'äkkiä hänen mieleensä. Huomattuaan, ett'ei pihalla ketään ollut, astui hän portista sisään ja näki samalla, ihan lähellä porttia, aidan vieressä kourun (jommoisia usein tehdään sellaisiin kartanoihin, joissa löytyy paljon tehtaalaisia, ajureita y. m.) ja kourun yläpuolelle, aidalle, oli liidulla kirjoitettu tuo ainainen, sellaisissa tapauksissa käytetty sukkeluus: "Tähän kielletään seisattumast!" [KHD] Niinmuodoin siit'äkin hyvä, ett'ei synny epäluuloa siitä, että oli sinne tullut ja seisattunut. [HD vai KHD?] "Tähämpä pitääkin kerrassaan heittää kaikki johonkin läjään ja lähteä tiehensä!"

Katsottuaan vielä kerran ympärilleen, laski hän jo kätensä taskuunsa, kun hän yht'äkkiä huomasi aivan ulkoseinän luona, portin ja kourun välissä, joka väli oli kaikkiaan noin kyynärää leveä, suuren, [KHD] likipitään, kentiesi, puolentoista puudan painoisen kiven, joka oli aivan kadunpuoleisen kiviseinän vieressä. Tämän seinän takana oli katu, jalkakäytävä, ja sieltä kuului, kuinka kulkijat, joita siellä aina oli paljon, pujahtelivat siitä ohi; mutta portin takaa ei häntä kukaan voinut nähdä, ell'ei joku poikennut sinne kadulta, joka kylläkin saattoi tapahtua, ja sentähden oli kiirehdittävä.

Wuori, s. 151–152

[KHD] Tässä pihassa oli lautojen ympäröimä paikka, jossa oli koottuna joukko rakennustarpeita. Kauvempaa pihalta näkyi savuttunut kivirakennus, luultavasti paja tai konetehdas; 1) \emptyset kaikki oli hiilnpölyn peitossa. 2) [KHD] Tässä olisi sopivata heittää kaikki luotaan ja mennä tiehensä. 3) \emptyset [KD] Hän katseli tarkkaavasti ympärilleen ja kun ei hän nähnyt ketään pihalla, meni hän sinne. \emptyset Hän oli juuri pistämäisillään käden taskuunsa, kun hän huomasi portin takana suuren, hakkaamattoman kiven, [KD vai KHD?] ehkä noin puolen sentnerin painosen; 4) se oli sen kiviaidan vieressä, mikä erotti pihan kadusta. Kadulla kulki väkeä ohi \emptyset , mutta kukaan ei voinut nähdä **sinne**, ellei tullut kadulta pihalle; [KHD] se voi kyllä tapahtua ja siksi oli hänen kiirehdittävä.

Niskanen, s. 132

Niskanen, 1) poisto (*Тут, верно ... в этом роде*), 2) HD > KHD (-lainausmerkit, -johtolause), 3) poisto (*и как раз увидал ... в кучку и уйму!*) 4) KHD > KD vai KHD? (-здесь; +sinne)

[KHD] Se oli aidattu alue, jossa oli varastossa kaikenlaisia rakennustarpeita. Kauempana, pihan prällä häämötti aidan takaa matalan, savuttuneen kivirakennuksen - nähtävästi jonkin työpajan - katto. Se oli varmaan jonkun vaunu- tai lukkosepän tai muun semmoisen työpaja, sillä kaikkialla, melkein portilta alkaen, oli mustanaan hiilentomua. [HD] "Tänne ne voisi salaa heittää ja lähteä tiehensä!" [KD] johtui äkkiä hänen mieleensä. Kun pihalla ei näkynyt ketään, hän pujahti portista sisään. Lähellä porttia hän havaitsi aitaan kiinnitetyn kourun (jollaisia usein tapaa taloissa, joissa on paljon tehtaalaisia, käsityöläisiä, ajureita ym.), ja kourun yläpuolella aitaan oli liidulla kirjoitettu sellaisissa paikoissa yleinen sukkeluus: "Täsä ei saa jäärä seisomaan." [KHD] Sekin oli

hyvä juttu, sillä ei voinut herättää mitään epäluuloa, vaikka hän hetkeksi sinne poikkesi. 1) [HD] "**Minä heitän** ne kaikki jonnekin yhteen läjään ja **lähden** tieheni", [KD] **mietti hän itsekseen**.

[KD] Hän katsahti vielä kerran ympärilleen ja pisti jo kätensä taskuun, kun samassa huomasi ulkoseinällä, portin ja kourun välissä, noin arsinan levyisessä sokkelossa ison, hakkaamattoman, 2) **ø** suunnilleen puolentoista puudan painoisen kiven, joka nojasi katua vastassa olevaan kivimuriin. 3) [KD vai KHD?] **ø** Muurin takana oli katu, jalkakäytävä, sieltä kuului yhtenäen ohikulkevien askelten kapsetta; mutta portin takana ei kukaan voinut häntä huomata, ellei poikennut kadulta pihalle. [KHD] Koska saattoi varsin helposti niin tapahtua, täytyi kiiruhtaa.

Hollo, s. 105–106

Hollo, 1) HD vai KHD? > HD (+1. persoona, +johtolause), 2) KD vai KHD? > KD (-*может быть*), 3) KHD > KD vai KHD? (-*этою, -здесь*)

[KHD] Täällä oli eristetty varastoalue **ø**. Kauempana pihan perällä kurkisteli aidan takaa matalan, savuttuneen kivirakennuksen, ilmeisesti jonkin työpajan katto. Siellä oli varmaan joko vaunu- tai lukkosepän työpaja tai jotakin muuta samankaltaista; kaikkialla, miltei portilta asti oli paksua hiilenpölyä. [HD] "Tännehän ne voisi heittää ja lähteä tiehensä!" [KD] juolahti akka hänen mieleensä. Huomaamatta pihalla ketään hän pujahti portista sisään ja näki samalla lähellä porttia aitaan kiinnitetyn kourun, jollaisia usein tapaa paikoissa, joissa liikkuu paljon tehtaalaisia, työporukoiden miehiä, ajureita ynnä muita, ja kourun yläpuolelle oli liidulla kirjoitettu aitaan sellaisissa paikoissa yleinen sukkeluus: "Tässä kuorma kielety seistä." [KHD] Oikein hyvä: ei voinut herättää mitään epäilyjä, vaikka hän hetkeksi sinne poikkesikin. 1) [HD] "**Minä heitän** ne kaikki jonnekin yhteen kasaan ja **lähden** tieheni!"

[KD] Katsahdettuaan vielä kerran ympärilleen hän työnsi jo käden taskuunsa, kun samassa huomasi seinän vieressä, portin ja kourun välissä noin arsinan levyisessä kolossa ison, 2) **ø** ehkä puolentoista puudan painoisen kiven, joka nojasi kadunpuoleiseen kivimuriin. 3) [KD vai KHD?] **ø** Muurin takana oli katu, jalkakäytävä, jolta kuului yhtenäen ohikulkevien ihmisten kiireisiä askeleita, mutta portista häntä ei voinut nähdä jollei tullut sisälle, [KHD] mikä hyvinkin saattoi tapahtua, ja sen vuoksi täytyi pitää kiirettä.

Konkka

Konkka, 1) HD vai KHD? > HD (+1. persoona), 2) KD vai KHD? > KD (-*примерно*), 3) KHD > KD vai KHD? (-*этою, -здесь*)

[KHD] Se oli aidattu alue, jossa säilytettiin kaikenlaisia rakennustarpeita. Kauempana pihan perällä aidan takaa häämötti matalan, savuttuneen kivirakennuksen - nähtävästi jonkin työpajan - katto. Se lienee ollut jonkun vaunu- tai lukkosepän tai muun semmoisen verstaas, sillä kaikkialla portilta lähtien oli mustanaan kivihiilen pölyä. [HD] "Tuonnepa ne voisikin paiskata ja

sitten pötkiä tiehensä!" [KD] juolahti hänen mieleensä. Kun pihalla ei näkynyt ketään, hän pujahti portista sisään. Lähellä porttia hän huomasi aitaan kiinnitetyn kourun (jollaisia tehdään usein taloihin, joissa on paljon tehtaalaisia, käsityöläisiä, ajureita ym.), ja kourun yläpuolella aitaan oli kirjoitettu liidulla sallaisissa paikoissa yleinen sukkeluus: "Tämä kielletään seisattumast!" [KHD] Sekin oli hyvä juttu, sillä ei voinut herättää mitään epäluuloa, vaikka hetkeksi sinne seisahtuikin. 1) [HD] "**Viskaan** ne kaikki tänne johonkin yhteen läjään ja **lähden** tieheni", [KD] **hän mietti itsekseen**.

[KD] Vilkaistuaan vielä kerran ympärilleen hän pisti jo kätensä taskuun, kun huomasi ulkoseinällä, portin ja kourun välissä, noin kyynärän levyisessä sokkelossa ison, 2) suunnilleen **o** puolentoista puudan painoisen kiven, joka nojasi katua vastassa olevaan kivimuriin. 3) [KD vai KHD?] **o** Muurin takana oli jalkakäytävä, sieltä kuului yhtenäin ohikulkevien askelten kapsetta; mutta kukaan ei voinut huomata häntä portin takaa, ellei poikennut kadulta pihalle. [KHD] Niin saattoi helposti käydä, oli kiirehdittävä.

Vuori (Pyykkö), s. 104

Vuori (Pyykkö), 1) HD vai KHD? > HD (+1. persoona, +johtolause), 2) KD vai KHD? > KD (-*может быть*), 3) KHD > KD vai KHD? (-*этою, здесь*)

[KHD] Here was a deserted fenced-off place where rubbish of different sorts was lying. At the end of the court, the corner of a low, smutty, stone shed, apparently part of some workshop, peeped from behind the hoarding. It was probably a carriage-builder's or carpenter's shed; the whole place from the entrance was black with coal-dust. [HD vai KHD?] Here would be the place to throw it, [KD] he thought. Not seeing anyone in the yard, he slipped in, and at once saw near the gate a sink, such as is often put in yards where there are many workmen or cab-drivers; and on the hoarding above had been scribbled in chalk the time-honoured witticism, 'Standing here strictly forbidden'. [KHD] This was all the better for there would be nothing suspicious about his going in. 1) [HD] 'Here I could throw it all in a heap and get away!'

[KD] Looking round once more, with his hand already in his pocket, he noticed against the outer wall, between the entrance and the sink, a big unhewn stone, 2) weighing perhaps sixty pounds. The other side of the wall was a street. 3) [KD vai KHD?] **He** could hear passers-by, always numerous in **that** part, but he could not be seen from the entrance, unless someone came in from the street, [KHD] which might well happen indeed, so there was need of haste.

Garnett, s. 95–96

Garnett, 1) HD vai KHD? > HD (+1. persoona), 2) KD vai KHD? > KD (-*примерно*), 3) KHD > KD vai KHD? (+*he, здесь* > *that part*)

[KHD] This was a fenced-off, out-of-the-way spot where some materials were lying about. Deeper into the yard, from behind the fence, the angle of a low, sooty stone shed peeked out - evidently part of some workshop. It was probably

a carriage-maker's or a metalworker's shop, or something of the sort; everything, starting almost from the gate, was covered with black coal dust. [HD] "Why not abandon it here and go away!" [KD] suddenly crossed his mind. Not noticing anyone in the yard, he stepped through the gate and saw, just inside, a trough set up next to the fence (such as one often finds in places where there are many factory workers, temsters, coachmen, and so on), and written in chalk on the fence above the trough was the inevitable witticism in such circumstances: "No loitering hear." [KHD] That was already a good thing; it meant there would be nothing suspicious about his going in and loitering. [HD vai KHD?] "Just dump it all in a heap somewhere, and get out!"

[KD] Having looked around one more time, he had already put his hand into his pocket when he suddenly noticed, up next to the outside wall, between the gate and the trough, where the whole space was a little more than two feet wide, a big, unhewn stone 1) [KD] weighing perhaps fifty pounds, leaning right against the stone street-wall. [KHD] The street, the sidewalk, were just beyond this wall; one could hear passers-by, always numerous there, shuttling back and forth; yet he could not be seen from outside the gate, but only if someone were to come in from the street, which, however, might very well happen, and therefore he had to hurry.

Pevear & Volokhonsky, s. 108–109

Pevear & Volokhonsky, 1) KD vai KHD? > KD (-примерно)

(x)

[KD] Он очнулся в полные сумерки от ужасного крику. [HD vai KHD?] Боже, что это за крик! [KD] Таких неестественных звуков, такого воя, вопля, скрежета, слез, побой и ругательств он никогда еще не слышивал и не видывал. Он и вообразить не мог себе такого зверства, такого исступления. В ужасе приподнялся он и сел на своей постели, каждое мгновение замирая и мучаясь. Но драки, вопли и ругательства становились все сильнее и сильнее. И вот, к величайшему изумлению, он вдруг расслышал голос своей хозяйки. [KHD] Она выла, визжала и причитала, спеша, торопясь, выпуская слова так, что и разобрать нельзя было, о чем-то умоляя, - конечно, о том, чтоб ее перестали бить, потому что ее беспощадно били на лестнице. Голос бывшего стал до того ужасен от злобы и бешенства, что уже только хрипел, но все-таки и бывший тоже что-то такое говорил, и тоже скоро, неразборчиво, торопясь и захлебываясь. [KD] Вдруг Раскольников затрепетал как лист: Он узнал этот голос; [KD vai KHD?] это был голос Ильи Петровича. [KHD] Илья Петрович здесь и бьет хозяйку! Он бьет ее ногами, колотит ее головою о ступени, - это ясно, это слышно по звукам, по воплям, по ударам! Что это, свет перевернулся, что ли? Слышно было, как во всех этажах, по всей лестнице собиралась толпа, слышались голоса, восклицания, всходили, стучали, хлопали дверями, сбегались. [HD] "Но за что же, за что же, и как это можно!" - [KD] повторял он, серьезно думая, что он совсем помешался. [KHD] Но нет, он

слишком ясно слышит!.. Но, стало быть, и к нему сейчас придут, если так, [HD vai KHD?] "потому что... верно, все это из того же... из-за вчерашнего... Господи!" [KD] Он хотел было запереться на крючок, но рука не поднялась... [KHD] да и бесполезно! [KD] Страх, как лед, обложил его душу, замучил его, околенил его... [KHD] Но вот наконец весь этот гам, продолжавшийся верных десять минут, стал постепенно утихать. Хозяйка стонала и охала, Илья Петрович все еще грозил и ругался... Но вот наконец, кажется, и он затих; вот уж и не слышно его; [HD vai KHD?] "неужели ушел! Господи!" [KHD] Да, вот уходит и хозяйка, все еще со стоном и плачем... вот и дверь у ней захлопнулась... Вот и толпа расходится с лестниц по квартирам, - ахают, спорят, перекликаются, то возвышая речь до крику то понижая до шепоту. Должно быть, их много было; чуть ли не весь дом сбежался. [HD vai KHD?] "Но, боже, разве все это возможно! И зачем, зачем он приходил сюда!"

Преступление и наказание, s. 107–108, 2, II

[KD] Hän heräsi vasta hämärässä hirveästä huudosta. [HD vai KHD?] Herra Jumala, mitä huutoa se on! [KD] Niin luonnottomia ääniä, sellaista ulvontaa, parkumista, hampaiden kiristystä, sellaisia kyyneleitä, lyöntejä ja toruja ei hän ollut kuuna päivinä kuullut eikä nähnyt. Hän ei voinut kuvitellakaan sellaista petomaisuutta, sellaista raivoa. Kauhistuen kohottautui hän ylös ja istui vuoteelleen, joka silmänräpäys pelosta jähmettyen. Mutta tappelu, huuto ja torat kävivät yhä kovemmiksi. Ja silloin kuuli hän, suurimmaksi ihmeeksensä, yht'äkkiä emäntänsä äänen. [KHD] Hän ulvoi, kiljui ja parkui, ladellen sanoja niin kiireesti, että oli mahdotonta saada niistä selkoa, ja rukoili jotakin, - tietysti sitä, ett'ei häntä pieksettäisi, sillä häntä pieksettiin portaita armottomasti. Lyöjän ääni oli käynyt vihasta ja raivosta niin hirveäksi, että se vaan kähisi, mutta kuitenkin puhui hänkin jotakin ja samoin hyvin sukkelaan, mutta selvään, kiirehtien ja hengästyen. [KD] Äkkiä alkoi Raskolnikov vavista, kuin lehti: hän tunsii äänen; [KD vai KHD?] se oli Ilja Petrovitshin ääni. [KHD] Ilja Petrovitshhan se täällä pieksääkin emäntää! Hän tallaa häntä jaloillaan, jyskyyttää hänen päätänsä portaita vasten, - se on selvää, sen kuulee jo äänestä, huudoista, iskuista! Mitäs tämä on, onko maailma kääntynyt ylösalaisin, vai? Kuului, kuinka joka kerroksesta, pitkin portaita kokoontui väkeä, kuului ääniä, huutoja, juostiin ylös, kolkutettiin, ovia paiskattiin, keräydyttiin. [HD] "Mutta miksikä, miksikä, ja kuinka se on mahdollista!" [KD] toisti hän, luullen todellakin tulleensa ihan hulluksi. [KHD] Vaan ei, kuulihan hän kaikki liiaksikin selvään! ... Mutta, niinmuodoin tullaan oitis hänenkin luoksensa, jos niin on, ... "sillä ... varmaan tapahtuu tämä kaikki sen saman tähden ... sen eilisen tähden ... Herra Jumala!" [KD] Hän tahtoi panna oven säppiin, mutta käsi ei noussut ... [KHD] Ja tarpeetontahan se olisi ollutkin! [KD] Jäinen pelko valtasi hänen sielunsa, vaivasi häntä, kangistutti häntä ... [KHD] Mutta vihdoimpa alkoi koko tuo hälinä, joka oli kestänyt varmaankin kymmenen minuuttia, vähitellen hiljetä. Emäntä ähki ja puhki, Ilja Petrovish yhä vielä uhkaili ja torui ... Mutta nyt pä taisi hänkin vihdoim vaieta; nyt ei kuulu häntäkään enää; [HD vai KHD?] "menikö hän todellakin pois! Herra Jumala!" [KHD] Niin, nyt pä menee emäntäkin pois, yhä voihkien ja itkien ... Nyt hänen kortteerinsa ovikin paukahti kiinni ... Nyt hajoaa

väki portailta asuntoihinsa, - he päivittelevät, kiistelevät, huutelevat, milloin korottaen puheensa huudoksi, milloin alentaen sen kuiskeeksi. Varmaan oli ihmisiä hyvin paljon; melkein koko kartano oli liikkeellä. [HD vai KHD?] "Mutta, Herra Jumala! onko tämä kaikki mahdollista! Ja miksi, miksi tuli hän tänne!"

Wuori, s. 161–162

[KD] Kamala huuto herätti hänet jälleen. [KHD] Jumala paratkoon, mikä huuto se oli! [KD] Sellaisia luonnottomia ääniä, sellaista ulvontaa, voihkimista, hampaitten kiristelyä, itkuja ja solvauksia ei hän ollut vielä koskaan kuullut. Hän ei ollut voinut kuvitellakaan moista eläimellistä esiintymistä. Kamalan tuskan ahdistamana nousi hän ja istuutui: hän kärsi tavattomasti. Iskut, huudot ja kiroukset kävivät yhä taajemmiksi. Äkkiä erotti hän suureksi kummastukseksen emäntänsä äänen. [KHD] Hän ulvoi, rukoili ja pyyteli kiihkeästi, nieli sanansa, niin ettei saattanut ymmärtää mitään - kerjasi, että häntä lakattaisiin lyömästä, sillä tuntui siltä, kuin olisi häntä lyöty portaissa säälimättömästi. Lyöjän ääni oli käheä ja kamala kuulla siinä ilmenevän vihan ja raivon tähden. [KD] Äkkiä tunsu Raskolnikow äänen, [KD vai KHD?] se oli Ilja Petrowitshin! [KHD] Ilja Petrowitsh oli siellä ja pieksi emäntää - hän potki häntä jalkoineen, iski hänen päätänsä portaita vastaan - se on selvää, sen kuulee äänestä, voihkinasta, iskuista! Mitä on tekeillä? Onko jo maailmanloppu? 1) [KD vai KHD?] **Raskolnikow** kuulee, miten paikalle kiiruhtaa ihmisiä kaikista kerroksista, kaikista portaista, ääniä, huutoja kajahtaa; siellä juostaan, koputetaan, isketään ovia kiinni, juostaan sinne, tänne! ... [HD] "Mutta miksi niin, mutta miksi niin, ja millä oikeudella?" [KD] toisti hän, luullen tulewansa hulluksi. [KHD] Mutta ei, hänhän kuuli sen selvästi! Pian siis tullaan varmasti hänenkin luokseen, sillä ... sehän on selvää, että tämä tapahtuu vain 2) *sen tähden, vain sen tähden ... eilisen johdosta ...* Jumala paratkoon! [KD] Hän aikoi panna oven säppiin, mutta ei voinut kohottaa kättään 3) [KD vai KHD?] ... ja olisihan se muuten hyödytöntäkin. [KD] Tuska vaivasi hänen sydäntään kuin jääläohkare, painoi häntä **niin että hän nukahti** ... 4) [KD vai KHD?] Vihdoinkin se loppui ... vähitellen muuttui kaikki rauhaisaksi, noin kymmenen minuuttia **oli sitä voinut** kestää. Emäntä valitteli ja voihki, Ilja Petrowitsh uhkaili ja solvasi yhä edelleen. Vihdoin hänkin vaikenä; hänen ääntään ei enää kuulu, 5) onkohan hän mennyt pois! Herra Jumala! Niin, myös emäntä poistuu, lakkaamatta voihkien ja valitellen ... nyt isketään hänen ovensa kiinni ... Joukko hajaantuu - saattaa vielä kuulla heidän valittelevan, riitelevän, kutsuvan toisiaan osaksi huutaen, osaksi kuiskatun. Heitä mahtoi olla sangen paljon; koko talon väki oli kasaantunut. 6) Mutta, Jumalan tähden, onko se mahdollista? ... Ja miksi, mistä se johtui?

Niskanen, 140–141

Niskanen, 1) KHD > KD vai KHD? (+erisnimi), 2) HD vai KHD? > KHD (-lainausmerkit, +kursiivi), 3) KHD > KD vai KHD? (huutomerkki > piste), 4) KHD > KD vai KHD? (-но вот, -но вот, -кажется; +modaalinen arvio *oli ... voinut*), 5) HD vai KHD? > KHD (-lainausmerkit), 6) HD vai KHD? > KHD (-lainausmerkit)

[KD] Oli jo iltahämärä, kun hänet herätti kamala huuto. [HD vai KHD?] Hyvä Jumala, millainen huuto! [KD] Sellaisia luonnottomia ääniä, sellaista ulvontaa, vinkunaa, hammastenkiristystä, sellaista itkua, sellaisia lyöntejä ja sadatteluja hän ei ollut vielä milloinkaan kuullut eikä nähnyt. Sellaista petomaisuutta ja raivoa hän ei ollut voinut koskaan kuvitellakaan. Hän nousi kauhistuneena vuoteessaan istumaan, joka hetki tuskasta menehtymäisillään. Tappelu, voihe ja sadattelu kävi yhä ankarammaksi. Samassa hän mitä suurimmaksi kummastukseksen erotti emäntänsä äänen. [KHD] Emäntä ulvoi, vinkui ja valitti puhuen niin nopeasti, että oli mahdoton saada hänen sanoistansa selkoa; rukoili jotkin - nähtävästi, että lakkaisivat häntä pieksemästä, sillä häntä piestiin portaissa ihan armottomasti. Lyöjän ääni oli kiukusta ja raivosta niin kamalasti muuttunut, että kaikui vain käheänä korinana, mutta siitä huolimatta hänkin puhui yhä ja yhtä nopeasti, käsittämättömästi ja läähättäen kuin emäntä. [KD] Raskolnikov alkoi äkkiä väristä kuin haavanlehti: hän oli tuntenut äänen; [KD vai KHD?] se oli Ilja Petrovitshin. [KHD] Ilja Petrovitsh täällä pieksemässä emäntää! Hän potkii uhriansa, takoo hänen päätänsä porrasaskelmiin - sen kuuli selvään kolinasta, ulvonnasta, iskuista! Mitä tämä merkitsi? Oliko maailma kääntynyt nurin? Kuului miten kaikissa kerroksissa kokoontui väkeä portaisiin, kajahteli ääniä, huutoja, juostiin, kolistiin, paiskottiin ovia, kerääntyttiin yhteen. [HD] ”Mistä syystä, mistä syystä, ja miten tämä onkaan mahdollista?” [KD] toisteli Raskolnikov vakavasti miettien, että oli menettänyt järkensä. [KHD] Mutta niin ei voinut olla; hän kuuli tuon kaiken liiankin selvästi! ... 1) [HD vai KHD?] ”Mutta jos kerran on niin laita, silloin ne kohta tulevat tännekin, sillä... tämä kaikki tapahtuu varmaan eilisen vuoksi ... eilisen asian vuoksi ... hyvä Jumala!” [KD] Hän aikoi panna oven hakaan, mutta käsi ei kohonnut ... [KHD] ja mitäpä se hyödyttikään! [KD] Pelko jäädyytti hänen mielensä, kidutti, jähmetytti häntä. 2) [KD vai KHD?] Kymmenen minuutin verran kestätyään melu vihdoinkin alkoi vähitellen laantua. [KHD] Emäntä yhä vielä vaikeroi; Ilja Petrovitsh uhkaili ja sätti ... Mutta viimein hänkin tuntui rauhoittuvan; nyt ei hänen ääntänsä enää kuulunut. [HD vai KHD?] ”Jokohan lähti! Hyvä Jumala!” [KHD] Nyt lähtee pois emäntäkin, yhä itkien ja valittaen ... nyt paukahti hänen huoneensa ovi kiinni ... Nyt hajautuu välikoukko porraskäytävästä huoneistoihin - kuuluu vielä päivittelyä, kiistelyä, huudahduksia; toisinaan keskustelu kiihtyy meteliksi, toisinaan laimenee kuiskailuksi. Siellä oli varmaan koolla paljon väkeä; sinne oli kenties kerääntynyt koko talon väki. [HD vai KHD?] ”Hyvä Jumala, onko tämä mahdollista! Ja miksi hän oli tänne tullut?”

Hollo, s. 112–113

Hollo, 1) KHD > HD vai KHD? (lainausmerkkien sijainti, *к нему > tännekin*), 2) KHD > KD vai KHD? (*-но вот*, -korosteinen sanajärjestys, *-вот*)

[KD] Hän heräsi myöhään iltahämärissä kamalaan huutoon. [HD vai KHD?] Hyvä Jumala, millainen huuto! [KD] Noin luonnottomia ääniä, tuollaista ulvontaa, valitusta, hammastenkiristystä, kyyneleitä, lyöntejä ja sättimisiä hän ei ollut vielä koskaan kuullut eikä nähnyt. Hän ei ollut voinut kuvitellakaan tuon kaltaista petomaisuutta, moista raivoa. Kauhistuneena hän nousi istumaan vuoteella ahdistukseen menehtymäisillään. Mutta tappelu, voihe ja sadattelu

kävi yhä hurjemmaksi. Ja sitten hän mitä suurimmaksi hämmästykseseen kuuli emäntänsä äänen. [KHD] Tämä ulvoi, kirkui ja valitti päästellen huuliltaan sanoja niin nopeasti, ettei niistä voinut saada selvää, rukoillen jotakin, nähtävästi sitä, että häntä lakattaisiin pieksämästä - häntä hakattiin armottomasti portaissa. Lyöjän ääni oli vihasta ja raivosta muuttunut niin kamalaksi, että hän vain korisi, mutta kuitenkin lyöjäkin puhui jotakin, niin ikään nopeasti, epäselvästi, hätäillen ja läikähtyen. [KD] Raskolnikov alkoi äkkiä väristä kuin puunlehti: hän tunsu sen äänen - [KD vai KHD?] se oli Ilja Petrovitšin ääni. [KHD] Ilja Petrovitš täällä hakkaamassa emäntää! Hän potki emäntää, takoi hänen päätänsä porrasaskelmiin - sen kuuli selvästi, sen kuuli äänestä, ulvahtelusta, iskuista! Mitä, oliko maailma mennyt nurin, vai kuinka? Saattoi kuulla, miten kaikista kerroksista kokoontui väkeä portaisiin, kajahteli ääniä, huudahduksia, kuljettiin, kolistiin, paukutettiin ovia, juostiin. [HD] " - Minkä vuoksi, minkä vuoksi ... Ja kuinka tämä on mahdollista!" [KD] toisteli Raskolnikov ajatellen vakavasti, että hän oli menettänyt kokonaan järkensä. [KHD] "Ei, hänhän kuuli selvästi! Mutta silloinhan hänenkin luokseen voidaan tulla heti 1) *sen vuoksi*, varmasti sen tämä kaikki tapahtuu ... tuon eilisen takia ... Hyvä Jumala!" [KD] Hän aikoi sulkea oven haan, mutta käsi ei kohonnut ... 2) [KD vai KHD?] ja olisihan se ollut hyödyttömyydenkin. [KD] Jäätävän kylmä pelko ahdisti hänen sydäntään, piinasi häntä, jähmetytti hänet ... 3) [KD vai KHD?] Vihdoin meteli, joka oli varmasti jatkunut kymmenisen minuuttia, alkoi vähitellen laantua. Emäntä voihkaili, Ilja Petrovitš yhä vielä uhkaili ja sätti ... Sitten hänkin hiljeni; ei kuulunut enää hänen ääntään. [HD vai KHD?] "Meniköhän jo! Hyvä Jumala!" [KHD] Nyt lähti emäntäkin yhä vielä valittaen ja itkien ... Nyt paukahti ovi hänen jäljessään kiinni ... Nyt hajaantui väkijoukkokin porraskäytävästä asuntoihinsa - vielä älähdeltiin, kiisteltiin, huudettiin toinen toisilleen; välistä puhe paisui huudoksi, välistä madaltui kuiskaukseksi. Luultavasti heitä oli siellä paljon; kenties koko talon väki paikalla. [HD vai KHD?] "Hyvä Jumala, onko tuo mahdollista! Ja miksi, miksi hän tuli tänne!"

Konkka

Konkka, 1) HD vai KHD? > KHD (lainausmerkkien sijainti), 2) KHD > KD vai KHD? (huutomerkki > piste), 3) KHD > KD vai KHD? (-но вот, -но вот, - кажется)

[KD] Hirveä huuto herätti hänet vasta iltahämärissä. [HD vai KHD?] Hyvä luoja, mitä huutoa se oli! [KD] Niin luonnottomia ääniä, sellaista ulvontaa, parkumista, hammastenkiristystä, sellaisia lyöntejä ja sadattelua hän ei ollut kuullut eikä nähnyt konsanaan. Sellaista petomaisuutta ja raivoa hän ei ollut voinut koskaan kuvitellakaan. Kauhistuneena hän nousi vuoteessaan istumaan, joka hetki pelosta menehtymäisillään. Mutta tappelu, huuto ja tora kävi yhä ankarammaksi. Silloin hän kuuli mitä suurimmaksi kummakseen emäntänsä äänen. [KHD] Tämä ulvoi, kiljui ja parkui ladellen sanoja niin nopeasti, että oli mahdotonta saada niistä selkoa, ja rukoili jotakin, - tietysti, että herkeisivät pieksämästä häntä, sillä häntä piestiin portaissa armottomasti. Lyöjän ääni oli muuttunut kiukusta ja raivosta niin hirveäksi, että se enää kähisi, mutta siitä huolimatta hänkin puhua palpatti yhtä nopeasti, käsittämättömästi ja läähättäen

kuin emäntä. [KD] Raskolnikov alkoi äkkiä vapista kuin haavanlehti: hän oli tuntenut äänen; [KD vai KHD?] se oli Ilja Petrovitshin. [KHD] Ilja Petrovitsh täällä pieksemässä emäntää! Hän potkii uhriaan, takoo tämän päätä porrasaskelmiin - sen kuuli selvään kolinasta, huudoista, iskuista! mitä tämä merkitsee, onko maailma kääntynyt ylösalaisin, mitä? Kuului miten kaikissa kerroksissa kokoontui väkeä portaikkoon, äänet kajahtelivat, huutoja, juostiin, kolistiin, paiskottiin ovia, keräännettiin yhteen. [HD] ”Mutta miksi, mistä syystä, ja miten tämä on mahdollista?” [KD] Raskolnikov toisteli miettien vakavasti, että oli menettänyt järkensä. [KHD] Mutta ei, kuulihan hän liiankin selvästi! 1) [HD vai KHD?] ... ”Jos niin on laita, silloinhan ne kohta tulevat tännekin, sillä ... varmaan tämä tapahtuu eilisen vuoksi ... eilisen asian vuoksi ... hyvä Jumala!” [KD] Hän aikoi panna oven säppiin, mutta käsi ei kohonnut ... [KHD] ja mitäpä se hyödyttikään! [KD] Pelko jähmetti hänen mielensä, kidutti, vaivasi. 2) [KD vai KHD?] Kestettyään kymmenisen minuuttia melu lopulta alkoi vähitellen laantua. Emäntä ähkyi ja puhkui, Ilja Petrovitsh uhkaili ja sätti ... Mutta viimein hänkin tuntui rauhoittuvan; nyt hänen ääntään ei enää kuulunut. [HD vai KHD?] ”Jokohan lähti! Hyvä luoja!” [KHD] Nyt lähtee emäntäkin pois, yhä itkee ja voihtii ... nyt paukahti hänen huoneensa ovi kiinni ... Nyt hajaantuu väkijoukko portaikosta asuntoihin - vielä kuuluu päivittelyä, kiistelyä, huutoja; toisinaan puhe kiihtyy meteliksi, toisinaan laimenee kuiskailuksi. Ihmisiä oli varmaankin paljon, kenties sinne oli kerääntynyt koko talon väki. [HD vai KHD?] ”Hyvä Jumala, onko tämä mahdollista! Ja miksi hän oli tullut tänne?”

Vuori (Pyykkö), s. 110–111

Vuori (Pyykkö), 1) KHD > HD vai KHD? (lainausmerkkien sijainti, *κ нему > tännekin*), 2) KHD > KD vai KHD? (*-но vom*, -korosteinen sanajärjestys, - *vom*)

[KD] It was dusk when he was woken by a fearful scream. [HD vai KHD?] Good God, what a scream! [KD] Such unnatural sounds, such howling, wailing, grinding, tears, blows and curses he had never heard.

He could never had imagined such brutality, such frenzy. In terror he sat up in bed, faint with dread. But the fighting, wailing and cursing grew louder and louder. And then to his intense amazement he caught the voice of his landlady. [KHD] She was howling, shrieking and wailing - rapidly, hurriedly, incoherently, 1) [KD vai KHD?] so that **he** could not make out what she was talking about; [KHD] she was beseeching, no doubt, not to be beaten, for she was being mercilessly beaten on the stairs. The voice of her assailant was so horrible from spite and rage that it was almost a croak; but he, too, was saying something, and just as quickly and indistinctly, hurrying and spluttering. [KD] All at once Raskolnikov trembled; he recognised the voice - [KD vai KHD?] it was the voice of Ilya Petrovitch. [KHD] Ilya Petrovitch here and beating the landlady! He is kicking her, banging her head against the stairs - that's clear, that can be told from the sounds, from the cries and the thuds. How is it - is the world topsy-turvy? 2) [KD vai KHD?] **He** could hear people running in crowds from all the storeys and all the staircases; **he** heard voices, exclamations, knocking, doors banging. [HD] 'But why, why, and how could it be?' [KD] he repeated,

thinking seriously that he had gone mad. [KHD] But no, he heard too distinctly! And they would come to him then next, [HD vai KHD?] 'for no doubt ... it's all about that ... about yesterday ... Good God!' [KD] He would have fastened his door with the latch, but he could not lift his hand ... 3) [KD vai KHD?] besides, it would be useless. [KD] Terror gripped his heart like ice, tortured him and numbed him ... 4) [KD vai KHD?] But at last all this uproar, after continuing about ten minutes, began gradually to subside. The landlady was moaning and groaning; Ilya Petrovitch was still uttering threats and curses ... But at last he, too, seemed to fall silent, and now he could not be heard. [HD vai KHD?] 'Can he have gone away? Good Lord!' [KHD] Yes, and now the landlady was going too, still weeping and moaning ... and then her door slammed ... Now the crowd was going from the stairs to their rooms, exclaiming, disputing, calling to one another, raising their voices to a shout, dropping them to a whisper. There must have been numbers of them - almost all the inmates of the block. [HD vai KHD?] 'But, good God, how could it be? And why, why had he come here?'

Garnett, s. 101–102

Garnett, 1) KHD > KD vai KHD? (+*he*), 2) KHD > KD vai KHD? (+*he*, +*he*), 3) KHD > KD vai KHD? (huutomerkki > piste), 4) KHD > KD vai KHD? (-*gom*, -*gom*)

[KD] In the dark of evening he was jolted back to consciousness by terrible shouting. [KHD] God, what shouting it was! [KD] Never before had he seen or heard such unnatural noises, such howling, screaming, snarling, tears, blows, and curses. He could never even have imagined such beastliness, such frenzy. In horror, he raised himself and sat up on his bed, tormented, and with his heart sinking every moment. But the fighting, screaming, and swearing grew worse and worse. And then, to his great amazement, he suddenly made out his landlady's voice. [KHD] She was howling, shrieking, and wailing, hurrying, rushing, skipping over words, so that it was even impossible to make anything out, pleading for something - not to be beaten anymore, of course, because she was being mercilessly beaten on the stairs. The voice of her assailant became so terrible in its spite and rage that it was no more than a rasp, yet her assailant was saying something, also rapidly, indistinctly, hurrying and spluttering. [KD] Suddenly Raskolnikov began shaking like a leaf: he recognized the voice; [KD vai KHD?] it was the voice of Ilya Petrovich. [KHD] Ilya Petrovich was here, beating the landlady! He was kicking her, pounding her head against the steps - that was clear, one could tell from the sounds, the screaming, the thuds! What was happening? Had the world turned upside down, or what? A crowd could be heard gathering on all the floors, all down the stairs; voices, exclamations could be heard, people coming up, knocking, slamming doors, running. [HD] "But what for, what for, and how can it be?" [KD] he kept repeating, seriously thinking he had gone completely mad. [KHD] But no, he could hear it too plainly! ... But in that case it meant they would also come to him, [HD vai KHD?] "because ... it must be on account of that same ... on account of yesterday ... Lord!" [KD] He would have liked to fasten the hook on his door, but he was unable to raise his arm ... [KHD] besides, it was useless! [KD] Fear,

like ice, encased his soul, tormented him, numbed him ... 1) [KD vai KHD?] Then at last all this uproar, which had gone on for a good ten minutes, gradually began to subside. The landlady moaned and groaned; Ilya Petrovich still threatened and swore ... Then at last he, too, seemed to grow subdued; then no more was heard from him. [HD vai KHD?] "Has he really gone? Lord!" [KHD] Yes, now the landlady was going, too, still moaning and weeping ... that was her door slamming shut ... Now the crowd on the stairs was breaking up, going back to their apartments - exclaiming, arguing, calling to each other, raising their voices to a shout, then lowering them to a whisper. There must have been many of them; almost the whole house had gathered. [HD vai KHD?] "But, God, how can it all be! And why, why did he come here!"

Pevear & Volokhonsky, s. 115–116

Pevear & Volokhonsky, 1) KHD > KD vai KHD? (-вом, -вом)

(xi)

[KHD] Да и какое право имел он судить о нем так поспешно и опрометчиво? И кто звал его в судьи! И разве может такое существо, как Авдотья Романовна, отдаваться недостойному человеку за деньги? Стало быть, есть же и в нем достоинства. Нумера? Да почему же он в самом деле мог узнать, что это такие нумера? Ведь готовит же он квартиру... фу, как это все низко! И что за оправдание, что он был пьян? Глупая отговорка, еще более его унижающая! В вине - правда, и правда-то вот вся и высказалась, "то есть вся-то грязь его завистливого, грубого сердца высказалась"! И разве позволительна хоть сколько-нибудь такая мечта ему, Разумихину? Кто он сравнительно с такою девушкой, - он, пьяный буян и вчерашний хвостун? [HD vai KHD?] "Разве возможно такое циническое и смешное сопоставление?" [KD] Разумихин отчаянно покраснел при этой мысли, и вдруг, как нарочно, в это же самое мгновение, ясно припомнилось ему, как он говорил им вчера, стоя на лестнице, что хозяйка приревнует его к Авдотье Романовне... [KD vai KHD?] это уж было невыносимо. [KD] Со всего размаху ударил он кулаком по кухонной печке, повредил себе руку и вышиб один кирпич.

Преступление и наказание, s. 193, 3, II

[KHD] Ja mitä oikeutta oli hänellä tuomita häntä niin kiireesti ja päistikkaa? Ja kuka häntä tuomariksikaan pyysi? Ja voiko sellainen olento, kuin Avdotja Romanovna, antautua millekään arvottomalle miehelle rahasta? Niinmuodoin löytyi hänessä arvoakin. Entä asunto? Vaan mistäs Lushin todellakin saattoi tietää, minkälainen paikka se on? Valmistaahan hän kortteeria ... hyi, kuinka kaikki oli ilkeätä! Ja mikä puolustus sekään on, että hän oli päissänsä? Tyhmää vaan, ja häntä vieläkin enemmän alentavaa! Viinissä totuus on ja koko totuus nyt tulikin ilmi, se on, hänen kateellisen, raa'an sydämensä koko törky tuli ilmi! Ja onko vaikka vähänkin sennäköinen ajatus luvallinen hänelle, Rasumihinille? Mikä onkaan hän sellaiseen tyttöön verrattuna, - hän, tuo juopunut veijari ja

eilinen kerskuri? [HD vai KHD?] "Onko niin syynillinen ja naurettava vertaus edes mahdollinenkaan?" [KD] Rasumihin punastui armottomasti tästä ajatuksesta, ja yht'äkkiä, ikäänkuin varten vasten, muisti hän samassa silmänräpäyksessä selvään, että hän oli heille eilen, portailla seisoessaan, sanonut, että emäntä tulee olemaan mustasukkainen Avdotja Romanovnalle ... [HD vai KHD?] ja se jo oli kovin sietämätöntä. [KD] Kaikista voimin löi hän nyrkkinsä kyökin uunia vastaan, satutti kätensä ja pudotti yhden tiilen.

Wuori, s. 293–294

[KHD] Ja mikä oikeus hänellä sitäpaitsi oli tuomita tätä ihmistä niin kevytmielisesti ja pikaisesti? Kuka oli käsenyt hänen olemaan tuomarina? Ja oliko ajateltavissa, että olento sellainen kuin Awdotja Romanowna saattaisi heittäytyä kelvottomalle miehelle ainoastaan rahojen tähden. **o** Miehen täytyi omata sisäistä arvoa. Sitä tuskin voidaan lukea hänen syykseen, että hän oli vuokrannut sellaisen asunnon morsiamelleen. Kuinka hän olisi voinut tietää, millainen huone oli? Hyi, kaikki oli niin halpamaista! Ja päihtymys, oliko se ehkä puolustus? ... Ainoastaan tyhmä puolustus, joka yhä enemmän alensi häntä. Viinassa ... on totuus ja sentähden olikin koko totuus tullut samana päivänä, nimittäin koko hänen kateellisen sydämensä kurjuus. Sillä saattaisi kai hänen, Rasumihinin suhteen, olla puhetta niin mielettömästä toivosta? Mitä oli hän ... verrattuna sellaiseen tyttöön! ... hän, päihtynyt lavertelija ja rupattaja. 1) **Oliko** niin kyynillinen ja naurettava yhteys yleensä ajateltavissa? [KD] Rasumihi punastui epätoivosta näitä miettiessään. Ja vihdoinkin muisti hän sanoneensa silloin kun he yhdessä eilen illalla seisoivat rappusilla, että emäntä tulisi mustasukkaiseksi Awdotja Romanownalle ... 2) se oli **silloin** aivan liian tuskastuttavaa. Täynnä raivoa iski hän nyrkkinsä kyökin lieteen, haavoitti kätensä ja särki kaakelin.

Niskanen, s. 253–254

Niskanen, 1) HD vai KHD? > KHD (-lainausmerkit, preesens > imperfekti), 2) KD vai KHD? > KD (+*silloin*)

[KHD] Mitä oikeutta hänellä olikaan ryhtyä niin ajattelemattomasti ja malttamattomasti häntä tuomitsemaan? Ja kuka oli hänet tuomariksi kutsunut? Ja oliko ajateltavissakaan, että Avdotja Romanovnan lainen olento voi antautua kunnottomalle henkilölle vain rahojen vuoksi? Mieheensä täytyi siis olla hyviäkin puolia. Matkustajakoti? Mistä hän oikeastaan oli voinut tietää, millainen paikka se oli? Olihan hän parhaillaan aikeissa ryhtyä järjestämään kunnollista asuntoa ... Kuinka halpamaista tuo kaikki olikaan! Ja oliko se mikään puolustus, että hän oli ollut päissään? Kehno veruke, joka oli omansa häntä sitäkin enemmän alentamaan! Viina tuo ilmi totuuden, ja nyt oli totuus tullut kerrassaan ilmi, "hänen kateellinen, raaka mielensä oli paljastunut koko likaisuudessaan"! Oliko hänellä, Razumihinilla, yleensäkin oikeutta hautoa sellaisia tulevaisuudenhaaveita? Mikä oli hän verrattuna sellaiseen tyttöön - hän, eilinen juopunut mellastelija ja kerskuri? 1) [KHD] "Kuinka **oli** sellainen hävytön ja naurettava rinnakkain asettaminen ollenkaan mahdollinen?" [KD] Tuo ajatus

kohotti epätoivon punan Razumihinin kasvoihin, ja samassa silmänräpäyksessä muistui vielä hänen mieleensä, kuinka hän eilen oli portaissa heille kertonut emännän tulevan hänen tähtensä mustasukkaiseksi Avdotja Romanovnalle [KHD] ... sehän oli jo kerrassaan sietämätöntä. [KD] Hän iski nyrkkinsä keittiön uunin kupeeseen; hänen kätensä haavoittui ja uunista irtosi tiilikivi.

Hollo, s. 203

Hollo, 1) HD vai KHD? > KHD (preesens > imperfekti)

[KD] Ja mistä hän oli saanut oikeuden tuomita niin ajattelemattomasti ja maltittomasti? Kuka häntä oli pyytänyt tuomariksi? Ja voisiko Avdotja Romanovnan kaltainen olento antautua rahasta kelvottomalle miehelle? Miehellä täytyi siis olla hyvätkin puolensa. Se vieraskoti? Mutta toden totta, saattoiko hän tietää minkälainen paikka se oli? Onhan hän parhaillaan hankkimassa heille uutta asuntoa ... Hyi, miten kaikki tuo oli alhaista! Ja mikä puolustus sekään, että hän oli humalassa? Typerä veruke, joka alensi häntä yhä enemmän! Viinissä on totuus, ja nyt olikin koko totuus tullut ilmi, "toisin sanoen hänen kateellisen, karkean sydämensä koko likaisuus"! Ja onko hänen, Razumihinin, vähääkään luvallista hautoa sen kaltaisia tulevaisuuden haaveita? Mitä hän on verrattuna sellaiseen tyttöön, - hän, humalainen mekastaja ja eilinen kerskailija? [HD vai KHD?] "Voiko niin kyyninen ja naurettava rinnakkainasettelu olla edes mahdollinen?" [KD] Tuo ajatus sai Razumihinin punastumaan hiusmartoan myöten, ja samalla hetkellä, kuin kiusalla, palautui selvästi mieleen, kuinka hän oli eilen portaissa puhunut heille että emäntä tulee mustasukkaiseksi hänelle Avdotja Romanovnan takia ... [KD vai KHD?] Se oli jo aivan sietämätöntä. [KD] Hän iski hartiavoimin nyrkillään keittiön hellan kylkeen, loukkasi kätensä, ja sai tiilen irtoamaan.

Konkka

[KHD] Mitä oikeutta hänellä oli ryhtyä tuomitsemaan miestä niin kiireesti ja ajattelemattomasti? Ja kuka oli pyytänyt häntä tuomariksi? Ja voisiko sellainen olento kuin Avdotja Romanovna antautua kunnottomalle miehelle vain rahasta? Mieheessä täytyi siis olla hyviäkin puolia. Entä asunto? Mistä Luzhin saattoi oikeastaan tietää, millainen paikka se oli? Olihan tämä parhaillaan järjestellessä kunnollista asuntoa ... Hyi, miten halpamaista! Ja mikä puolustus sekään nyt oli, että hän itse oli päissään? Kehno veruke, omiansa alentamaan häntä entistä enemmän! Viinissä on totuus ja nyt koko totuus oli tullut julki, "hänen kateellinen, raaka sydämensä oli paljastunut koko törkyisyydessään!" Ja oliko hänellä, Razumihinilla, yleensäkin oikeutta hautoa sellaisia haaveita? Mikä hän oli verrattuna sellaiseen tyttöön - hän, juopunut mellastelija ja kerskuri? 1) "**Oliko** sellainen hävyötön ja naurettava rinnastus ollenkaan mahdollinen?" [KD] Razumihin punastui armottomasti tuosta ajatuksesta, ja samassa muistui hänen mieleensä vielä, miten hän eilen portailla oli kertonut heille emännän tulevan mustasukkaiseksi hänestä Avdotja Romanovnalle ... [KD vai KHD?] se oli sentään jo aivan sietämätöntä. [KD] Hän iski kaikin voimin nyrkkinsä keittiön uuninkylkeen, satutti kätensä ja pudotti yhden tiilen.

Vuori (Pyykkö), 1) HD vai KHD? > KHD (preesens > imperfekti)

[KHD] And what right had he to criticise him in that hasty and unguarded manner? Who had asked for his opinion? Was it thinkable that such a creature as Avdotya Romanovna would be marrying an unworthy man for money? So there must be something in him. The lodgings? But after all how could he know the character of the lodgings? He was furnishing a flat ... Phoo! how despicable it all was! And what justification was it that he was drunk? Such a stupid excuse was even more degrading! In wine is truth, and the truth had all come out, 'that its, all the uncleanness of his coarse and envious heart!' And would such a dream ever be permissible to him, Razumihin? What was he beside such a girl - he, the drunken noisy braggart of last night? 1) **Was** it possible to imagine so absurd and cynical a juxtaposition? [KD] Razumihin blushed desperately at the very idea and suddenly the recollection forced itself vividly upon him of how he had said last night on the stairs that the landlady would be jealous of Avdotya Romanovna ... [KD vai KHD?] that was simply intolerable. He brought his fist down heavily on the kitchen stove, hurt his hand and sent one of the bricks flying.

Garnett, s. 180–181

Garnett, 1) HD vai KHD? > KHD (-lainausmerkit, preesens > imperfekti)

[KHD] And what right did he have to judge him so hastily and rashly? And who had invited him to be a judge! Was such a being as Avdotya Romanovna indeed capable of giving herself to an unworthy man for money? So there must be some worth in him. The rooms? But how, in fact, could he have known they were that sort of rooms? He was having an apartment made ready, after all ... pah, how base it all was! He was drunk, but what sort of justification that was? A silly excuse, which humiliated him even more! The truth is in wine, and so this whole truth told itself - "that is, all the filth of his envious, boorish heart!" And was such a dream in any degree permissible for him, Razumikhin? Who was he compared with such a girl - he, a drunken brawler and yesterday's braggart? [HD vai KHD?] "Is such a cynical and ridiculous juxtaposition possible?" [KD] Razumikhin blushed desperately at the thought of it, and suddenly, as if by design, at the same moment he clearly recalled standing on the stairs yesterday, telling them that the landlady would be jealous of Avdotya Romanovna on account of him ... [KD vai KHD?] that was really unbearable. [KD] He swung with all his might and hit the kitchen stove with his fist, hurting his hand and knocking out a brick.

Pevear & Volokhonsky, s. 210–211

(xii)

[KD] И однако ж, одеваясь, он осмотрел свой костюм тщательнее обыкновенного. Другого платья у него не было, а если б и было, он, быть может, и не надел бы его, [HD vai KHD?] - "так, нарочно бы не надел". [KHD] Но во всяком случае циником и грязною неряхой нельзя оставаться: он не имеет права оскорблять чувства других, тем более что те, другие, сами в нем нуждаются и сами зовут к себе.

Преступление и наказание, s. 194, 3, II

[KD] Ja kuitenkin tarkasti hän, pukeutuessaan, pukuaan tavallista huolellisemmin. Muita vaatteita ei hänellä ollut ja jospa olisi ollutkin, niin ei hän olisi niitä päällensä pannut, [HD vai KHD?] - "niin vaan, tahallaan, ei olisi pannut päällensä." [KHD] Mutta joka tapauksessa ei voi jäädä syynikoksi ja likaiseksi nahjukseksi: oikeutta ei ole loukata muiden tunteita, semminkin kuin nuo muut itse tarvitsevat häntä ja itse luoksensa kutsuvat.

Wuori, s. 294–295

[KD] Siitä huolimatta tarkasti hän pukuaan huolellisemmin kuin tavallisesti. Hänellä tosin ei ollut muita vaatteita pukea päälleen, ja jospa hänellä olisi ollutkin, 1) **niin hän ei niitä "innolla" olisi ylleen pannut**. [KHD] Mutta ei missään tapauksessa käynyt päinsä näyttäytyä hävyttömänä, hänellä ei ollut mitään oikeutta loukata toisten tunteita sitä vähemmin, kun he tarvitsivat hänen apuaan ja itse kutsuivat hänet luokseen.

Niskanen, s. 254

Niskanen, 1) HD vai KHD? > KD (*он, быть может, и не надел бы его, - "так, нарочно бы не надел"*) > *niin hän ei niitä "innolla" olisi ylleen pannut*)

[KD] Hän tarkasteli kuitenkin lähtiessään pukuaan tavallista huolellisemmin. Muuta pukua hänellä ei ollut, ja jos olisi ollutkin, hän kenties olisi jättänyt sen riippumaan, 1) ilman vain, tahallaan. 2) Toisaalta **hän ei halunnut** esiintä resuisena ja likaisena kuin maankiertäjä; hän **ei katsonut itsellensä olevan** oikeutta loukata toisten tunteita, sitä vähemmän, kun nuo toiset häntä tarvitsivat ja itse kutsuivat luokseen.

Hollo, s. 204

Hollo, 1) HD vai KHD? > KD (-lainausmerkit), 2) KHD > KD (*+hän ei halunnut, +ei katsonut itsellensä olevan*)

[KD] Kuitenkin hän pukeutuessaan tarkasteli asuaan tavallista huolellisemmin. Toista pukua hänellä ei ollut, ja vaikka olisi ollutkin, hän tuskin olisi ottanut sitä ylleen, 1) [HD] - "tahallani **en** ottaisi" ... [KHD] Toisaalta hän ei voinut esiintyä myöskään kyynekköfilosofina tai likaisena tuhruksena: hänellä ei ollut oikeutta

loukata toisten tunteita, varsinkin kun nuo toiset tarvitsivat hänen apuaan ja itse kutsuivat luokseen.

Konkka

Konkka, 1) HD vai KHD? > HD (+1. persoona)

[KD] Pukeutuessaan hän kuitenkin tarkasteli vaatteitaan tavallista huolellisemmin. Muuta pukua ei hänellä ollut ja jos olisi ollutkin, ei hän olisi sitä päälleen pannut, 1) ilman syytä, tahallaan. Mutta ei **hän halunnut** esiintyä resuisenakaan, likaisena kuin maankiertäjä. Hän **ei katsonut itsellään olevan** oikeutta loukata toisten tunteita, varsinkin kun nuo toiset tarvitsivat häntä ja itse kutsuivat luokseen.

Vuori (Pyykkö), s. 200

Vuori (Pyykkö), 1) HD vai KHD? > KD (-lainausmerkit), 2) KHD > KD (+ei hän halunnut, +ei katsonut itsellään olevan)

[KD] And yet as he dressed he examined his attire more carefully than usual. He hadn't another suit - if he had had, perhaps he wouldn't have put it on. 1) [HD] 'I would have made a point of not putting it on.' [KHD] But in any case he could not remain a cynic and a dirty sloven; he had no right to offend the feelings of others, especially when they were in need of his assistance and were asking him to go and see them.

Garnett, s. 181

Garnett, 1) HD vai KHD? > HD (+1. persoona)

[KD] Nevertheless, as he was getting dressed, he looked over his outfit more carefully than usual. He had no other clothes, and even if he had, he would perhaps not have put them on 1) [HD] -"just so, I wouldn't, on purpose." [KHD] But all the same he could not go on being a cynic and a dirty sloven: he had no right to offend other people's feelings, all the more so in that those others needed him and were calling him to them.

Pevear & Volokhonsky, s. 211

Pevear & Volokhonsky, 1) HD vai KHD? > HD (+1. persoona)

(xiii)

HD) "Пусть так и остается! Ну, как подумают, что я выбрился для... да непременно же подумают! Да ни за что же на свете!

[KHD] И... и главное, он такой грубый, грязный, обращение у него трактирное; и... и, положим, он знает, что и он, ну хоть немного, да порядочный же человек... ну, так чем же тут гордиться, что порядочный

человек? Всякий должен быть порядочный человек, да еще почище, и... и все-таки [KD] (он помнит это) [KHD] были и за ним такие делишки... не то чтоб уж бесчестные, ну да однако ж!.. А какие помышления-то бывали! гм... и это все поставить рядом с Авдотьей Романовной! [HD vai KHD?] Ну да, черт! А пусть! [HD] Ну и нарочно буду такой грязный, сальный, трактирный, и наплевать! Еще больше буду!.."

Преступление и наказание, s. 194, 3, II

[HD] "Olkoon entisellänsä! Muutoin luulevat, että ajoin partani hei ... ja ihan varmaan niin luulevatkin! En mistään maailmassa!"

[KHD] "Ja ... Ja pääasia on, että hän on niin raaka, likainen ja käytökseltänsä niin ruokoton; ja ... ja olkoonpa, että hän tietääkin olevansa vaikka rahtusenkin kunnollinen mies ... niin milläs sitä siinä ylvästelee, että on kunnollinen mies? Jokaisen täytyy olla kunnollinen ihminen, vieläpä puhtainta laatua, ja ... ja kuitenkin [KD] (hän muistaa sen) [KHD] oli hänenkin sydämellensä tuollaisia pikku asioita ... ei juuri epärehellisiä, vaan oli kuitenkin! ... Ja mitä tuumia hänellä oli ollut! hm ... ja kun tämän kaiken asettaa Avdotja Romanovnan rinnalle! [HD vai KHD?] Vaan, mitä pirua! Olkoon! [HD] Varten vastenkin tahdon olla näin likainen, törkeä, siivoton ja siitä viis! Sitäkin enemmän tahdon olla näinikään!" ...

Wuori, s. 295

[HD] "Antaa sen olla miten se on, älkööt luulko, että ajaisin partani sen tähden ... ja sitä he aivan varmasti ajattelisivat. Ei mistään hinnasta!"

[KHD] Hän, joka oli niin likainen ja kellaritapaan tottunut! Ja kaikesta tästä huolimatta piti hän itseänsä jotakuinkin kunnollisena ihmisenä ... no, oliko tässä sitten ylpeilemisen varaa? Jokaisen velvollisuushan oli olla kunnan ihminen ja vielä paljon suuremmassa määrässä kuin hän oli ... 1) [KD] sillä hän tiesi, että oli saattanut itselleen räsitystä ... [KHD] joskaan ei juuri häpeällistä! ... ja eikö hän jo usein ollut tuntenut halua, joka ... hm! Ja kaikki tämä olisi nyt saatava yhteen ajatuksen kanssa Avdotja Romanownasta! 2) [HD] "Helvetin tuuttiin kaikki! Nyt näytän vielä likaisemmalta, masentuneemmalta ja kärsivämmältä kuin muuten."

Niskanen, s. 255

Niskanen, 1) KHD > KD (sulkujen poisto, +*että*), 2) HD vai KHD? > HD (lainausmerkkien sijainti)

[HD] "Jääköön sillensä. Sattuisivat vielä ajattelemaan, että olen ajellut partani siinä tarkoituksessa, että ... ja epäilemättä he niin ajattelisivat! Ei, ei missään tapauksessa!"

1) [HD] "Pahinta, kaikkein pahinta on, että **mies** on niin karkea, siivoton, että hänellä on sellainen kapakkakäytös, ja ... jos otaksummekin, että hän tietää,

hänkin, olevansa ainakin jossain määrin säädyllinen ihminen ... niin mitä suurta ylpeilemistä siinä on, jos onkin säädyllinen ihminen? Onhan jokaisen velvollisuus olla säädyllinen ihminen ja hieman enemmänkin, ja ... ja kumminkin [KD] (tämä muistui hänen mieleensä) [KHD] oli jo tullut tehdyksi kaikenlaisia tekosia ... ei juuri kunnioittomia, mutta kuitenkin! ... Ja millaisia ajatuksia on toisinaan ollut mielessä, hm! ... Olisihan järjetöntä asettaa tuo kaikki Avdotja Romanovnan yhteyteen! [HD vai KHD?] No, hitto vieköön sen! Saman tekevää! [HD] Niinpä esiinnyinkin tahallani likaisena, tahraisenä ja kapakkamaisena ja välitän viisi koko jutusta! Siitä tulee yhtä parempaa!..."

Hollo, s. 204

Hollo, 1) KHD > HD (*oh > mies*)

[HD] "Jääköön silleen! Voivat ehkä luulla, että ajoin partani siinä mielessä ... Ja varmasti luulevatkin! Ei, ei missään nimessä, ei!"

[KHD] Pahinta, kaikkein ikävintä, että hän on niin karkea, siivoton ja hänellä on kapakkakäytös, ja ... ja ... no, oletetaan, että hän itse tietää, että hänkin on, vaikkapa edes hivenen verran säädyllinen ihminen ... No, mitäpä ylpeilemistä siinä että hän on säädyllinen? Onhan jokainen säädyllinen, vieläpä enemmänkin ... Kuitenkin [KD] (hän muisti sen hyvin) [KHD] hänenkin kontollaan oli sellaisia tekosia ... ei tosin kunnioittomia, mutta kuitenkin! ... Ja mitä hän on joskus hautonutkaan päässään! Asetettakoon se kaikki Avdotja Romanovnan rinnalle! [HD vai KHD?] Hyi, hitto vieköön! [HD] Tai, vähät, tahallanikin olen tällainen siivoton, likainen kievarirenttu. Sylkäisen! Rupean vielä pahemmaksikin ..."

Konkka

[HD] "Olkoon entisellään! Muutoin luulevat vielä, että olen ajellut partani siinä tarkoituksessa, että ... ja ihan varmasti luulevatkin! Ei, ei missään tapauksessa!"

1) [HD] "Pahinta, kaikkein pahinta on, että **mies** on niin raaka, siivoton, että hänellä on niin ruokoton käytös, ja ... ja olkoonkin, että hän tietää, tietää rahtusenkin olevansa kunnollinen ihminen ... niin mitä ylpeilemistä siinä on, jos on kunnollinen? Jokaisen velvollisuus on olla kunnollinen ihminen ja vähän enemmänkin, ja ... ja kumminkin [KD] (tämä muistui hänen mieleensä) [KHD] oli jo tullut tehdyksi tuollaisia pikku asioita ... ei juuri kunnioittomia, mutta kuitenkin! Ja millaisia ajatuksia toisinaan on mielessä, hm! Ja kun tämän kaiken asettaa Avdotja Romanovnan rinnalle! [HD vai KHD?] No, hitto vieköön! Olkoon! [HD] Niinpä tahdonkin ihan vasiten olla likainen, törkeä, siivoton ja viis siitä! Sitä suuremmallakin syyllä!..."

Vuori (Pyykkö), s. 201

Vuori (Pyykkö), 1) KHD > HD (*oh > mies*)

[HD] 'Let it stay as it is! What if they think that I shaved on purpose to ... ! They certainly would think so! Not on any account!

[KHD] 'And ... the worst of it was he was so coarse, so dirty, he had the manners of the pot-house; and ... and even admitting that he knew he had some of the essentials of a gentleman ... what was there in that to be proud of? Everyone ought to be a gentleman and more than that ... and all the same,' [KD] he remembered, [KHD] 'he, too, had done little things ... not exactly dishonest, and yet ... And what thoughts he sometimes had; hm ... and to set all that beside Avdotya Romanovna! 1) Confound it! So be it! 2) Well, **he'd** make a point then of being dirty, greasy, pot-house in his manners and **he** wouldn't care! **He'd** be worse!'

Garnett. s. 181–182

Garnett, 1) HD vai KHD? > KHD (seuraava konteksti), 2) HD > KHD (+3. persoona)

[HD] "Let it stay as it is! What if they should think I shaved in order to ... and that's certainly what they would think! No, not for anything in the world!"

[KHD] And, and, above all, he was so coarse, so dirty, with his tavern manners; and ... and suppose he knew that he was still, let us say, a decent man at least ... well, what was there to be proud of in being a decent man? Everyone ought to be a decent man, and even better than that, and ... and still [KD] (now he remembered) [KHD] there were some little turns laid on his account ... not really dishonest, but all the same! ... And what thoughts he sometimes had! Hm ... and to set all that next to Avdotya Romanovna! 1) [HD] "Well, so, the devil! Who cares! I'll be dirty, salacious, tavern-mannered on purpose, and to hell with it! I'll be even more so!..."

Pevear & Volokhonsky, s. 211–212

Pevear & Volokhonsky, 1) HD vai KHD? > HD (lainausmerkkien sijainti)

(xiv)

[KD] Она ужасно рада была, что наконец ушла; пошла потупясь, торопясь, [KHD] чтоб поскорей как-нибудь уйти у них из виду, чтобы пройти как-нибудь поскорей эти двадцать шагов до поворота направо в улицу и остаться наконец одной, и там, идя, спеша, ни на кого не глядя, ничего не замечая, думать, вспоминать, соображать каждое сказанное слово, каждое обстоятельство. Никогда, никогда она не ощущала ничего подобного. [KD vai KHD?] Целый новый мир неведомо и смутно сошел в ее душу. Она припомнила вдруг, что [KHD] Раскольников сам хотел к ней сегодня зайти, может, еще утром, может, сейчас!

Преступление и наказание, s. 224, 3, IV

[KD] Sonja oli hirveän tyytyväinen, että pääsi vihdoinkin pois; hän kulki katse maahan luotuna, kiirehti 1) pikemmin pois heidän silmistänsä, astui [KHD] jotenkuten mitä pikemmin nuo kaksikymmentä askelta kadun käänteeseen oikealle kädelle, päästäkseen olemaan, vihdoinkin, yksin ja voidakseen sitte, käydessään, rientäessään, kehenkään katsomatta, mitäkään huomaamatta, ajatella, muistella, harkita jokaista sanottua sanaa, jokaista asiaa. Ei koskaan, ei koskaan ollut hän tuntenut mitäkään sellaista. [KD vai KHD?] Koko uusi tuntematon maailma astui alas hänen sieluunsa. [KD] Hän muisti yht'äkkiä, että [KHD] Raskolnikov itse tahtoi tänään tulla hänen luoksensa, ehkä jo aamupuolella, ehkä heti paikalla jo!

Wuori, s. 340

Wuori, 1) KHD > KD (-как-нибудь)

[KD] Tyttö oli iloissaan päästessään eroon 1) \emptyset ja katosi lähimmän nurkan taa. Hän saattoi nyt ajatella, miten hän oli elänyt, punnita jokaista sanaa, jonka oli lausunut, ja unohtaa jokaisen sanan muistostaan. [KHD] Ei koskaan, ei koskaan hän ollut tuntenut sellaista tunnetta. [KD vai KHD?] Uusi maailma oli äkkiä avautunut hänen sieluunsa. [KD] Äkkiä juolahti hänen mieleensä että [KHD] Raskolnikow tahtoi itse tulla hänen luoksensa, ehkä hän tulee jo tänään, ehkä piankin.

Niskanen, s. --

Niskanen, 1) KHD > \emptyset (poisto / lyhennelmä: *пошла потупясь ... ничего не замечая*)

[KD] Hän oli tavattoman iloinen päästessään viimein lähtemään, kulki pää painuksissa, kiirehti 1) nopeasti pois heidän näkyvistään, seuraavaan kadunkulmaan, jossa hänen oli käännättävä oikealle, saadakseen vihdoinkin olla yksin, ja voidakseen sitten, nopeasti kulkiessaan, 2) [KD vai KHD?] ketään näkemättä, mitään huomaamatta, miettiä, muistella, kuvailla mieleensä jokaisen lausutun sanan, jokaisen yksityisseikan. 3) [KD] Hän ei ollut vielä **milloinkaan** kokenut sellaista. 4) Hänen sieluunsa häämötti kokonainen uusi tuntematon maailma. Samassa hän muisti 5) Raskolnikovin luvun käydä hänen luonsa, [KHD] ehkä jo aamupäivällä, kenties nyt heti!

Hollo, s. 235

Hollo, 1) KHD > KD (-поскорей как-нибудь, lausejako, lauseen poisto (*чтобы пройти как-нибудь поскорей эти двадцать шагов*), 2) KHD > KD vai KHD? (edeltävät muutokset: kontekstuaalinen vaikutus), 3) KHD > KD (-toisto, -korosteinen sanajärjestys), 4) KD vai KHD? > KD (edeltävät muutokset: kontekstuaalinen vaikutus), 5) KHD > KD (-сам, -сейчас)

[KD] Hän iloitsi päästessään lähtemään, käveli pää painuksissa, kiiruhtaen 1) pois heidän näkyvistään, seuraavaan kadunkulmaan, kahdenkymmenen askelen

päähän, missä hänen oli käännättävä oikealle, saadakseen vihdoinkin olla yksin ja voidakseen sitten nopeasti matkaa jatkaessaan, 2) [KD vai KHD?] ketään näkemättä, mitään huomaamatta ajatella, muistella, harkita jokaista puhuttua sanaa, jokaista yksityisseikkaa. 3) [KD] Hän ei ollut vielä **milloinkaan** kokenut mitään samankaltaista. 4) **Tuntui siltä kuin** kokonainen uusi tuntematon maailma olisi laskeutunut hämäränä hänen sisimpäänsä. Hän muisti äkkiä että [KHD] Raskolnikov oli itse aikonut poiketa hänen luokseen tänään ehkäpä jo aamulla, kenties nyt heti!

Konkka

Konkka, 1) KHD > KD (-*поскорей как-нибудь*, lausejako, -*как-нибудь поскорей*, -*эти*), 2) KHD > KD vai KHD? (edeltävät muutokset: kontekstuaalinen vaikutus), 3) KHD > KD (-toisto, -korostainen sanajärjestys), 4) KD vai KHD? > KD (+*tuntui siltä kuin*)

[KD] Sonja oli tavattoman iloinen päästessään viimein lähtemään, hän kulki pää painuksissa, kiirehti 1) nopeasti pois heidän näkyvistään seuraavaan kadunkulmaan, jossa hänen oli käännättävä oikealle saadakseen vihdoinkin olla yksin ja voidakseen nopeasti kulkiessaan, 2) [KD vai KHD?] ketään näkemättä, mitään huomaamatta, miettiä, muistella, pohtia jokaista lausuttua sanaa, jokaista yksityiskohtaa. Koskaan ei hän ollut vielä kokenut sellaista. Hänen sieluunsa oli tunkeutunut kokonainen uusi tuntematon maailma. Samassa hän muisti 3) Raskolnikovin luvanneen käydä hänen luonaan, [KHD] ehkä jo aamupäivällä, ehkä jo heti!

Vuori (Pyykkö), s. 230

Vuori (Pyykkö), 1) KHD > KD (-*поскорей как-нибудь*, lausejako, lauseen poisto (*чтобы пройти как-нибудь поскорей эти двадцать шагов*), 2) KHD > KD vai KHD? (edeltävät muutokset: kontekstuaalinen vaikutus, -toisto), 3) KHD > KD (-*сам*, -*сейчас*)

[KD] She was extremely glad to escape at last; she went away, looking down, 1) hurrying to get out of sight as soon as possible, [KD vai KHD?] to walk the twenty steps to the turning on the right and to be at last alone, and then moving rapidly along, looking at no one, noticing nothing, to think, to remember, to meditate on every word, every detail. [KHD] Never, never had she felt anything like this. [KD vai KHD?] Dimly and subliminally a whole new world was opening before her. [KD] She remembered suddenly that 2) Raskolnikov meant to come to her that day, [KHD] perhaps that morning, perhaps at once.

Garnett, s. 208–209

Garnett, 1) KHD > KD, KD vai KHD? (-*как-нибудь*, -*как-нибудь поскорей*), 2) KHD > KD (-*сам*, *сегодня* > *that day*)

[KD] She was terribly glad to get away at last; she walked looking down, hurrying, 1) the sooner to be out of their sight, [KHD] the sooner somehow to get through those twenty steps until she could turn the corner to the right and be alone at last, and then walk along, hurrying, not looking at anyone, not noticing anything, but thinking, remembering, pondering every word said, every circumstance. Never, never had she felt anything like this. [KD vai KHD?] A whole new world had descended vaguely and mysteriously into her soul. [KD] She suddenly remembered that [KHD] Raskolnikov himself wanted to call on her that day, perhaps that same morning, perhaps at once!

Pevear & Volokhonsky, s. 243

Pevear & Volokhonsky, 1) KHD > KD (-как-нибудь)

(xv)

[KD vai KHD?] Тут являлось даже несколько более того, о чем он мечтал: явилась девушка гордая, характерная, добродетельная, воспитанием и развитием выше его [KD] (он чувствовал это), [KHD] и такое-то существо будет рабски благодарно ему всю жизнь за его подвиг и благоговейно уничтожится перед ним, а он-то будет безгранично и всецело владычествовать!..

Преступление и наказание, s. 284, 4, III

[KD vai KHD?] Siinä oli jo vähän enemmänkin, kuin mitä hän haaveksi: ylpeä, luonteikas, hyväavuinen tyttö, joka kasvatukseltaan ja sivistykseltään oli häntä ylempänäkin [KD] (sen hän kyllä tunsu), [KHD] ja sellainen olento oli oleva hänelle koko ikänsä orjallisesti kiitollinen hänen urostyönsä tähden ja hartaasti pitävä itseään mitättömänä hänen rinnallaan, ja hän taas oli saapa rajattomasti ja täydellisesti vallita ...

Wuori, s. 433–434

[KD vai KHD?] Tässä oli hänelle enemmän kuin hän oli uneksintukaan; ylpeä, lujaluonteinen, siveä morsian, jonka sivistys ja henkinen kehitys oli suurempi kuin hänen [KD] (sen hän tiesi), [KHD] ja sellainen olento olisi läpi koko elämänsä hänelle, hänen suosioistansa orjamaisen kiitollinen ja kunnioituksesta kumartuisi tomuun hänen edessäänsä, hänen ollessaan rajaton ja kaikkivoipa hallitsija!

Niskanen, s. 352

[KD vai KHD?] Olipa hän löytänyt enemmänkin kuin oli osannut uneksia: oli löytänyt ylpeän, lujaluonteisen, siveän tytön, joka sivistykseltään ja henkiseltä kehitykseltään oli hänen yläpuolellansa [KD] (hän tunsu sen), [KD vai KHD?] ja sellaisen olennon piti nyt koko elämänsä ajan olla hänelle orjamaisesti kiitollinen hänen jalosta teostansa, tuntea häntä kohtaan mitä syvintä kunnioitusta, ja **miehen** oli määrä käytellä rajatonta hallitsijanvaltaa! ...

Hollo, 1) KHD > KD vai KHD? (*он > mies*)

[KD vai KHD?] Ehkä hän oli löytänyt enemmän kuin oli voinut kuvitella: oli löytänyt ylpeän, lujaluontoisen, hyveellisen tytön, joka oli henkiseltä kehitykseltään ja sivistykseltään hänen yläpuolellaan [KD] (Lužin tunsin sen), 1) [KD vai KHD?] ja sellainen olento tulisi koko elämänsä ajan olemaan orjamaisesti kiitollinen hänen jalosta teostaan, tuntisi häntä kohtaan mitä syvintä kunnioitusta, ja **mies** saisi käytellä rajatonta hallitsijanvaltaansa!

Konkka

Konkka, 1) KHD > KD vai KHD? (*он > mies*)

[KD vai KHD?] Hän oli löytänyt enemmän kuin oli osannut uneksia: oli löytänyt ylpeän ja lujaluonteisen, siveän tytön, joka sivistykseltään ja henkiseltä kehitykseltään oli häntä ylempänä [KD] (hän tunsin sen), [KD vai KHD?] ja sellainen olento oli oleva nyt koko elämänsä ajan hänelle orjamaisten kiitollinen hänen jalosta teostaan, tunteva häntä kohtaan syvää kunnioitusta, ja **miehen** oli määrä käyttää rajatonta hallitsijanvaltaa! ...

Vuori (Pyykkö), s. 291

Vuori (Pyykkö), 1) KHD > KD vai KHD? (*он > mies*)

[KD vai KHD?] ... in her he had found even more than he dreamed of. Here was a girl of pride, character, virtue, of education and breeding superior to his own [KD] (he felt that), [KHD] and this creature would be slavishly grateful all her life for his heroic condescension, and would humble herself in the dust before him, and he would have absolute, unbounded power over her! ...

Garnett, s. 262

[KD vai KHD?] Here was something even a bit more than he had dreamed of: here was a proud, unusual, virtuous girl, superior to him in education and upbringing [KD] (that he could feel), [KHD] and such a being would be slavishly grateful to him all her life for his great deed, and would reverently efface herself before him, and he - he would rule boundlessly and absolutely! ...

Pevear & Volokhonsky, s. 307

(xvi)

[KD] Он знал, что женщинами можно [HD vai KHD?] "весьма и весьма" много выиграть. [KHD] Обаяние прелестной, добродетельной и образованной женщины могло удивительно скрасить его дорогу, привлечь к нему, создать ореол... и вот всё рушилось! [KD vai KHD?] Этот теперешний внезапный, безобразный разрыв [KD] подействовал на него

как удар грома. [KHD] Это была какая-то безобразная шутка, нелепость! Он только капельку покуражился; он даже не успел и высказаться, он просто пошутил, увлекся, а кончилось так серьезно! [KD vai KHD?] Наконец, ведь он уже даже любил по-своему Дуню, он уже владычествовал над нею в мечтах своих - [KHD] и вдруг!.. Нет! Завтра же, завтра же всё это надо восстановить, залечить исправить, а главное - уничтожить этого заносчивого молокососа, мальчишку, который был всему причиной. [KD] С болезненным ощущением припоминался ему, тоже как-то невольно, Разумихин... но, впрочем, он скоро с этой стороны успокоился: [KHD] "Еще бы и этого-то поставить с ним рядом!" [KD vai KHD?] Но кого он в самом деле серьезно боялся, - так это Свидригайлова... Одним словом, предстояло много хлопот.

Преступление и наказание, s. 284, 4, III

[KD] Hän tiesi, että naisten avulla voipi voittaa 1) hyvinkin paljon. (KHD?) Ihanan, hyväavuisen ja sivistyneen naisen viehätysvoima saattaisi ihmeteltävästi kaunistaa hänen tietänsä, houkuttaa ihmisiä hänenkin luoksensa, muodostaa hänelle sädekrunun ... ja nyt raukesi kaikki tyhjiin! [KD vai KHD?] Tuo äskeinen, äkillinen, inhottava muutos [KD] vaikutti häneen ikäänkuin ukkosen lyömä. [KHD] Se oli jotakin törkeää, mieletöntä kujetta! Hän oli rahtusen vaan uljastunut; hän ei ollut edes ehtinyt lausua ajatuksiansakaan, hän oli pelkästään vaan leikkiä laskenut, innostunut ja nyt päättyi kaikki näin täytenä totena. [KD vai KHD?] Ja lopuksi, kyllähän hän tavallansa rakastikin Dunjaa, jopa hän häntä oli haaveissansa hallitsevinaankin – [KHD] ja nyt yht'äkkiä! ... Ei! Huomenna, jo huomenna on tämä kaikki saatettava entiselleen, parannettava, korjattava, vaan pääasiallisesti - on voitettava tuo röyhkeä piimäsuu pojannulikka, joka on ollut syynä kaikkeen. [KD] Sairaanomainen tunne sydämessä, muisti hän, myöskin aivan ehdottomasti, Rasumihinin ... mutta siltä puolen hän kuitenkin pian rauhoittui: [KHD] "Vielä vai hänetkin asettaisi itsensä rinnalle!" [KD vai KHD?] Mutta se, jota hän todenteolla ensin pelkäsi, se oli - Svidrigailov ... Sanalla sanoen, edessä oli paljon puuhia.

Wuori, s. 434

Wuori, 1) HD vai KHD? > KD (-lainausmerkit, -toisto)

[KD] Hän tiesi, että voitiin saavuttaa 1) paljon, hyvin paljon naisten muutettua hänen luoksensa. [KHD] Kauniin, kelvollisen ja sivistyneen naisen ihastusvoima voisi alati sulostuttaa hänen elämänsä, tehdä hänen talonsa miellyttäväksi ja levittää kunniaa hänen ympärillensä .. ja nyt ... oli kaikki hävinnyt. [KD vai KHD?] Tämä äkillinen hirvuisuus ero [KD] vaikutti häneen kuten salaman isku. [KHD] Se oli kylläkin hirveätä pilaa ... hullutusta! Hänhän oli vain pöyhkeillyt, ei ollut kertaakaan ollut tilaisuudessa sanomaan ajatustaan; hän oli vain hiukan laskenut leikkiä, horjahtanut mielialastaan ja se sai niin totisen lopun. [KD vai

[KHD?] Hän oli vielä lisäksi saanut Dunjan rakastumaan tapoihinsa⁵⁵, valliten häntä jo mielikuvituksessaan ... ja nyt ... ! [KHD] Ei, huomenna, huomenna on kaikki taasen saatava kuntoon, saatava järjestykseen uudelleen. Mutta ennen kaikkea täytyy tuo ylpeä poika, tuo poikanulikka, joka on kaiken syy, tehdä vaarattomaksi. [KD] Epämiellyttävällä tunteella tuli hän vapaaehtoisesti⁵⁶ ajatelleeksi Rasumihinia ... mutta sen suhteen rauhoittui hän pian [KHD] - puuttui ainoastaan, että hänkin esiintyisi samalla tavalla kuin toiset!⁵⁷ - [KD] Mutta todellisuudessa pelkäsi hän eniten Swidrigailowia ... 2) [KD] Sanalla sanottuna hänen päänsä oli täynnä huolia.

Niskanen, s. 352–353

Niskanen, 1) HD vai KHD? > KD (-lainausmerkit), 2) KD vai KHD? > KD (+hänen päänsä oli täynnä).

[KD] Hän tiesi, että naisten avulla voi saavuttaa 1) hyvinkin paljon. [KHD] Viehättävästä, siveästä ja sivistyneestä vaimosta uhoava tenho voi hämmästyttävässä määrässä kaunistaa hänen kulkuansa, houkutella ihmisiä hänen luoksensa, luoda sädekehää ... Ja nyt oli kaikki mennyttä! 2) [KD] Tämä äkkiarvaamaton kihlauksen purkautuminen vaikutti häneen kuin salamanisku. [KHD] Se oli sopimatonta pilaa, ilmeinen mahdottomuus! Hän oli vain hiukan ylpeillyt, ei ollut edes saanut kunnolla sanotuksi, mitä oli aikonut! Hän oli vain hiukan laskenut leikkiä, intoutunut, ja asia oli päättynyt näin vakavasti! [KD vai KHD?] Hän rakastikin jo Dunjaa omalla tavallansa, oli jo haaveissaan hänen valtiaansa [KHD] - ja nyt yhtäkkiä ... Ei, huomenna, jo huomenna oli kaikki saatava jälleen järjestykseen, korjatuksi, ennalleen, ja ennen kaikkea oli saatava pois tieltä tuo röyhkeä piimäsuu poikanen, joka oli syynä kaikkeen. [KD] Epämieluisin tuntein hän tuli tahtomattansa ajatelleeksi Razumihinia ... mutta siinä suhteessa hän kohta rauhoittui: 3) [HD] "Eihän sentään sellaista voida asettaa **minun** rinnalleni!" [KD vai KHD?] Mutta todellista pelkoa herätti hänessä Svidrigailov ... Sanalla sanoen: paljon oli puuhaa odottamassa ---

Hollo, s. 297

Hollo, 1) HD vai KHD? > KD (-lainausmerkit, -toisto), 2) KD vai KHD? > KD (-теперешный, -безобразный), 3) KHD > HD (3. persoona > 1. persoona)

[KD] Hänhän tiesi, että naisten avulla voi [HD vai KHD?] "melko paljon, melko paljon" saavuttaa. [KHD] Viehättävän, hyveellisen ja sivistyneen naisen lumovoima voisi ihmeellisellä tavalla kaunistaa hänen työtään, vetää ihmisiä hänen puoleensa, luoda sädekehän. Ja nyt oli kaikki luhistunut! [KD vai KHD?]

⁵⁵ Käännösvirhe vaikeuttaa niin kohdan asiasisällön kuin sen näkökulmankin ymmärtämistä (он уже даже любил по-своему Дуню > hän ... oli saanut Dunjan rakastumaan tapoihinsa).

⁵⁶ Huom. käännösvirhe (невольно > vapaaehtoisesti).

⁵⁷ Käännösvirhe vaikeuttaa niin kohdan asiasisällön kuin sen näkökulmankin ymmärtämistä (Еще бы и этого-то поставить с ним рядом! > puuttui ainoastaan, että hänkin esiintyisi samalla tavalla kuin toiset).

Tuo äkillinen, mahdoton välirikko [KD] vaikutti häneen kuin salamanisku. [KHD] Se oli kuin ruma pila, tolkuttomuus! Hän oli hieman pöyhkeillyt, ei ollut edes saanut kunnolla sanotuksi mitä oli aikonut, oli vain vähän pilailnut, innostunut suotta, ja sitten kaikki olikin päättynyt niin vakavasti! [KD vai KHD?] Hänhän oli jo rakastanutkin Dunjaa omalla tavallaan, hän oli pitänyt haaveissaan itseään jo Dunjan valtiaana - [KHD] ja nyt yhtäkkiä! Ei! Huomenna, jo huomenna kaikki on saatava kohennetuksi ennalleen, on parannettava tilanne, korjattava se ja ennen kaikkea on nujerrettava tuo koppava keltanokka, joka on ollut kaikkeen syypää. [KD] Epämieluisin tuntein hänelle palautui mieleen aivan kuin tahtomattaan Razumihin ... Mutta siinä suhteessa hän rauhoittui pian: 1) [HD] "Eihän sentään tuollaista voida asettaa **minun** rinnalleni!" [KD vai KHD?] Mutta jos ketä hän pelkäsi vakavasti niin Svidrigailovia! Lyhyesti sanoen, paljon oli puuhaa odottamassa.

Konkka

Konkka, 1) KHD > HD (3. persoona > 1. persoona)

[KD] Hän tiesi, että naisten avulla saattoi saavuttaa 1) hyvinkin paljon. [KHD] Viehättävä, siveä ja sivistynyt vaimo saattaisi ihmeteltävästi kaunistaa hänen tietään, houkutellessa ihmisiä hänen luokseen, luoda sädekehää ... Ja nyt kaikki oli mennyttä! 2) [KD] Tämä äkkivierasta muutos vaikutti häneen salamaniskun tavoin. [KHD] Se oli sopimatonta pilaa, ilmeinen mahdottomuus! Hän oli vain hieman ylpeillyt, ei ollut edes saanut kunnolla sanotuksi mitä oli aikonut! Hän oli vain hieman laskenut leikkiä, intoutunut, ja asia oli päättynyt näin vakavasti! [KD vai KHD?] Omalla tavallaan hän rakastikin jo Dunjaa, oli haaveissaan tämän valtias [KHD] - ja nyt yhtäkkiä ... Ei, huomenna, jo huomenna oli kaikki saatava järjestykseen, korjatuksi, ennalleen, ja ennen kaikkea oli saatava pois tieltä tuo röyhkeä piimäsuu poikanen, joka oli syynä kaikkeen. [KD] Tahtomattaan hän tuli ajatelleeksi epämieluisin tuntein myös Razumihinia ... mutta sen suhteen hän pian rauhoittui: 3) [HD] "Eihän tuommoista sentään voida asettaa **minun** rinnalleni!" [KD vai KHD?] Mutta se jota hän eniten pelkäsi, se oli Svidrigailov ... Sanalla sanoen: paljon puuhaa oli odottamassa ---

Vuori (Pyykkö), s. 292

Vuori (Pyykkö), 1) HD vai KHD? > KD (-lainausmerkit, -toisto), 2) KD vai KHD? > KD (-теперешний, -безобразный), 3) KHD > HD (3. persoona > 1. persoona)

[KD] He knew that women could do 1) [KD vai KHD?] a very great deal. [KHD] The fascination of a charming, virtuous, highly educated woman might make his way easier, might do wonders in attracting people to him, throwing an aureole round him, and now everything was in ruins! [KD vai KHD?] This sudden horrible rupture [KD] affected him like a clap of thunder; [KHD] it was like a hideous joke, an absurdity. He had been only a tiny bit masterful, had not even had time to speak out, had simply made a joke, been carried away - and it had ended so seriously. [KD vai KHD?] And, or fourse, too, he did love Dounia

in his own way; he already possessed her in his dreams [KHD] - and all at once! No! The next day, the very next day, it must all be set right, smoothed over, settled. Above all he must crush that conceited milksop who was the cause of it all. [KD] With a sick feeling he could not help recalling Razumihin too, but he soon reassured himself on that score; [KHD] as though a fellow like that could be put on a level with him! [KD vai KHD?] The man he really dreaded in earnest was Svidrigailov ... He had, in short, a great deal to attend to ...

Garnett, s. 262

Garnett, 1) HD vai KHD? > KD vai KHD? (-lainausmerkit, -toisto; vaikutelma henkilön tyylistä kuitenkin säilyy)

[KD] He knew that here women could be [HD vai KHD?] "quite, quite" beneficial. [KHD] The charm of a lovely, virtuous, and educated woman could do wonders to smooth his path, attract certain people, create an aura ... and now it had all collapsed! [KD vai KHD?] This present, ugly breakup [KD] affected him like a bolt of lightning. [KHD] It was some ugly joke, an absurdity! He had only shown his mettle a tiny bit; he had not even had time to speak himself out, he was merely joking, got carried away, and it ended so seriously! [KD vai KHD?] Finally, he had even come to love Dunya in his own way; he was already her master in his dreams [KHD] - and suddenly! ... No! Tomorrow, tomorrow at the latest, all this must be restored, healed, set right, and above all - this presumptuous brat, this youngster who was the cause of it all, must be destroyed. [KD] With a painful feeling he also somehow involuntarily remembered Razumikhin ... however, he soon set himself at ease in that regard: [KHD] "This is the last person who could be held up to him!" 1) Indeed, if there was anyone he was seriously afraid of, it was - Svidrigailov ... In short, many troubles lay ahead of him ...

Pevear & Volokhonsky, s. 308

Pevear & Volokhonsky, 1) KD vai KHD? > KHD (+indeed)

(xvii)

[KD] Он вышел. Соня смотрела на него как на помешанного; но она и сама была как безумная и чувствовала это. Голова у ней кружилась. [HD vai KHD?] "Господи! как он знает, кто убил Лизавету? Что значили эти слова? Страшно это!" [KD] Но в то же время мысль не приходила ей в голову. [KD vai KHD?] Никак! Никак!.. [KHD] "О, он должен быть ужасно несчастен!.. Он бросил мать и сестру. Зачем? Что было? И что у него в намерениях? Что это он ей говорил? Он ей поцеловал ногу и говорил... говорил (да, он ясно это сказал), что без нее уже жить не может... О господи!"

[KD] В лихорадке и в бреду провела всю ночь Соня. Она вскакивала иногда, плакала, руки ломала, то забывалась опять лихорадочным сном, и ей снились Полечка, Катерина Ивановна, Лизавета, чтение Евангелия и

[KHD] он... он, с его бледным лицом, с горящими глазами... Он целует ей ноги, плачет... О господи!

Преступление и наказание, s.305; 4, IV

[KD] Hän meni ulos. Sonja katseli häntä, kuin mielipuolta; mutta itsekin oli hän kuin mieletön ja hän tunsu sen. Hänen päätänsä pyörrytti. [HD vai KHD?] "Herra Jumala! Kuinka tietää hän, kuka tappoi Lisavetan? Mitä merkitsivät hänen sanansa? Tämä on hirvittävää!" [KD] Mutta samalla kuitenkin ei se *ajatus* hänen päähänsäkään pälkähtänyt. [KD vai KHD?] Ei mitenkään! Ei mitenkään! ... [KHD] "Oi, hän mahtaa olla hirveän onneton! ... Hän on jättänyt äitinsä ja sisärensä. Miksikä? Mitä on tapahtunut? Ja mitä hän oikein aikoo? Mitä hän hänelle puhuikaan? Hän suuteli hänen jalkaansa ja sanoi ... sanoi (niin, hän sanoi sen selvään), ett'ei hän ilman häntä enää voi elääkään ... Voi, Herra Jumala!"

[KD] Kuumeessa ja houreessa vietti Sonja koko yön. Hän hypähti toisinaan ylös, itki ja väänteli käsiänsä, toisinaan taas vaipui hän kuumeentapaiseen uneen ja uneksi Poletshkasta, Katarina Ivanovnasta, Lisavetasta, Evangeliumin lukemisesta ja [KHD] tuo *ø* ... kalpeine kasvoineen, tulisine silmineen .. Hän suutelee hänen jalkojansa, itkee ... Voi, Herra Jumala!

Wuori, s. 467

[KD] Hän läksi. Sonja katseli hänen jälkeensä kuin hullun jälkeen. Itse oli hän suunniltaan. Hän tunsu sen. Hänen päätään huimasi. 1) [KHD] "Jumalani, miten voi hän tietää, kuka on surmannut Lisawjetan? Mitä merkitsivät nämä sanat? Miten kaikki tämä olikaan pelottavaa, kamalaa!" 2) [KD vai KHD?] Mutta *sitä ajatusta* ei hän voinut sulattaa mitenkään! *ø* [KHD] "Ja kyllä hän mahtaa olla tavattoman onneton ... Äitinsä ja sisarensa on hän hyljännyt; miksi? Mistä syystä? ... Mitä tuuminee hän tehdä? Mitä olikaan hän puhellut hänelle itselleen? Hänhän oli suudellut hänen jalkojaan ja sanonut ... (niin, selvästi hän sanoi) ettei hän enää voisi elää ilman **Sonjaa** ... Oi, Jumala!"

[KD] Sonja vietti koko yön kuumeen houreissa. Toisinaan hän hypähti vuoteeltaan, itki, väänteli käsiään, sitten vaipui hän taasen takasin kuumemoisiin unelmiin Poletshkasta, Katerina Ivanownasta, Lisawjetasta, evankeliumin lukemisesta, 3) Raskolnikowista, jolla oli kalpeat piirteet ja palavat silmät ... miten tämä oli suudellut hänen jalkaansa; ja taas hän itki. [KHD] Oi, Jumala!

Niskanen, s. 378–379

Niskanen, 1) HD vai KHD? > KHD (presens > imperfekti), 2) KD > KD vai KHD? (+*sitä, ne приходила ей в голову* > ei hän voinut sulattaa mitenkään), KD vai KHD? > poisto (-*Никак! Никак!*), 3) KHD > KD? (он... он > *Raskolnikovista*, +*miten tämä oli...*, +*ja taas hän*, siirtymä pluskvamperfektistä imperfektiin)

[KD] Hän lähti. Sonja katseli häntä kuin mielipuolta, mutta oli itsekin kuin järjiltänsä ja tunsu sen. Hänen päätänsä pyörrytti. [HD vai KHD?] "Hyvä Jumala! Kuinka hän voi tietää, kuka on Lizavetan surmannut? Mitä nuo sanat merkitsivät? Se on kauheata!" [KD] Mutta oikea ajatus ei kumminkaan johtunut hänen mieleensä ... 1) ø [KHD] "Hänen täytyi olla sanomattoman onneton! ... Hän oli luopunut äidistänsä ja sisarestansa. Miksi? Mitä oli tapahtunut? Ja mitä hän nyt aikoi tehdä? Mitä hän olikaan äsken sanonut? Hän oli suudellut hänen jalkaansa ja sanonut ... sanonut ihan selvästi, ettei voinut enää elää muuten kuin hänen kanssaan ... Hyvä Jumala!"

[KD] Sonja vietti koko yön kuumeessa, sekavia haastellen. Tavan takaa hän hypähti seisoaalleen, itki ja väenteli käsiänsä: sitten hän jälleen vaipui kuumeiseen uneen, uneksi 2) hänestä ... näki hänen kalpeat kasvonsa ja hehkuvan katseensa ... [KHD] Hän suutelee hänen jalkojansa ja itkee ... Hyvä Jumala!

Hollo, s. 319–320

Hollo, 1) KD vai KHD? > poisto (-*Никак! Никак!..*), 2) KHD > KD (-toisto, +kognitioverbi *näki*)

[KD] Hän poistui. Sonja katseli häntä kuin sekapäistä. Hän itsekin oli aivan kuin järjiltään ja tunsu sen. Hänen päätään pyörrytti.

[HD vai KHD?] "Hyvä Jumala! Kuinka hän tietää kuka tappoi Lizavetan? Mitä hänen sanansa oikeastaan merkitsivät? Kauheaa!" [KD] Mutta oikea ajatus ei kuitenkaan juolahtanut hänen mieleensä. 1) Ei mitenkään. 2) [HD] "Voi, hänen täytyy olla hirveän onneton! Hän hylkäsi äitinsä ja sisarensa! Minkä vuoksi! Miksi? Ja mitä hänellä on mielessä? Mitä hän oikein puhui **minulle**? Hän suuteli jalkaani ja puhui ... (niin, hän sanoi sen selvästi) ettei voi enää elää ilman **minua** ... Voi, hyvä Jumala!"

[KD] Sonja vietti koko yön kuumeessa ja houraili. Toisinaan hän hyppäsi pystyyn, itki, väenteli käsiään, vaipui jälleen kuumeiseen uneen ja näki unessa Poletškan, Katerina Ivanovnan, Lizavetan, Raamatun lukemisen ja ... [KHD] hänet, hänet kalpeine kasvoineen, palavine silmineen ... Hänet suutelemassa **Sonjan** jalkoja, itkemässä ... Voi, hyvä Jumala!

Konkka

Konkka, 1) KD vai KHD? > KD (-toisto, -huutomerkki), 2) KHD > HD (3. persoona > 1. persoona)

[KD] Hän lähti. Sonja katsoi häntä kuin mielipuolta, mutta oli itsekin kuin järjiltään ja tunsu sen. Hänen päätään pyörrytti. [HD vai KHD?] "Hyvä luoja! Mistä hän voi tietää, kuka Lizavetan on surmannut? Mitä nuo sanat merkitsevät? Tämä on hirvittävää!" [KD] Mutta oikea ajatus ei johtunut hänen mieleensä ... [KD vai KHD?] Ei millään! Ei millään! [KHD] "Voi, hänen täytyy olla hirveän onneton! Hän on jättänyt äitinsä ja sisarensa. Miksi? Mitä on tapahtunut äsken?"

Hän oli suudellut hänen jalkaansa ja sanonut ... sanonut ihan selvästi, ettei voinut enää elää muuten kuin hänen kanssaan ... Hyvä luoja!"

[KD] Sonja vietti koko yön kuumeessa, puhellen sekavia. Tavan takaa hän hypähti ylös, itki ja väänteli käsiään, vajosi sitten taas kuumeiseen uneen, näki unta Polenkasta, Katerina Ivanovnasta, Lizavetasta, Uuden testamentin lukemisesta ja 1) Raskolnikovista ... **näki** tämän kalvakat kasvot ja hehkuvan katseen ... [KHD] Hänet suutelemassa jalkoja ja itkemässä ... Voi, hyvä luoja!

Vuori (Pyykkö), s. 313

Vuori (Pyykkö), 1) KHD > KD (-toisto, +kognitioverbi *näki*)

[KD] He went out. Sonia gazed at him as at a madman. But she herself was like one insane and felt it. Her head was going round.

[HD vai KHD?] 'God heavens, how does he know who killed Lizaveta? What did those words mean? It's awful!' [KD] But at the same time *the idea* did not enter her head, [KD vai KHD?] not for a moment! [KHD] 'Oh, he must be terribly unhappy! ... He has abandoned his mother and sister ... What for? What has happened? And what had he in his mind? What did he say to her? He had kissed her foot and said ... said (yes, he had said it clearly) that he could not live without her ... Oh, merciful heavens!'

[KD] Sonia spent the whole night feverish and delirious. She jumped up from time to time, wept and wrung her hands, then sank again into feverish sleep and dreamt of Polenka, Katerina Ivanovna and Lizaveta, of reading the gospel and [KHD] him ... him with pale face, with burning eyes ... kissing her feet, weeping.
1) \emptyset

Garnett, s. 281–282

Garnett, 1) KHD > poisto (-O *зочноду!*)

[KD] He went out. Sonya looked at him as at a madman; but she herself was as if insane, and she felt it. Her head was spinning. [HD vai KHD?] "Lord! How does he know who killed Lizaveta? What did those words mean? It's frightening!" [KD] But at the same time *the thought* would not enter her mind. [KD vai KHD?] No, no, it would not! ... [KHD] "Oh, he must be terribly unhappy! ... he's left his mother and sister. Why? What happened? And what are his intentions? What was it he had said to her? He had kissed her foot and said ... said (yes, he had said it clearly) that he now could not live without her ... Oh, Lord!"

[KD] Sonya spent the whole night in fever and delirium. She jumped up every now and then, wept, wrung her hands, then dropped into feverish sleep again, and dreamed of Polechka, of Katerina Ivanovna, of Lizaveta, of reading the Gospel, and of [KHD] him ... him, with his pale face, his burning eyes ... He was kissing her feet, weeping ... Oh, Lord!

(xviii)

[KD] Последствия этого факта ему тотчас же стали ясны: [KHD] ложь не могла не обнаружиться, и тогда примутся опять за него. Но, по крайней мере, до того времени он свободен и должен непременно что-нибудь для себя сделать, потому что опасность неминуемая.

Но, однако ж, в какой степени? [KD vai KHD?] Положение начало выясняться. [KD] Припоминая, вчерне, в общей связи, всю свою давешнюю сцену с Порфирием, он не мог еще раз не содрогнуться от ужаса. [KHD] Конечно, он не знал еще всех целей Порфирия, не мог постигнуть всех давешних расчетов его. Но часть игры была обнаружена, и уж, конечно, никто лучше его не мог понять, как страшен был для него этот "ход" в игре Порфирия. Еще немного, и он мог выдать себя совершенно, уже фактически. Зная болезненность его характера и с первого взгляда верно схватив и проникнув его, Порфирий действовал хотя слишком решительно, но почти наверное. [KD vai KHD?] Споры нет, Раскольников успел уже себя и давеча слишком скомпрометировать, но до фактов все-таки еще не дошло; все еще это только относительно. [KHD] Но так ли, однако же, так ли он это все теперь понимает? Не ошибается ли он? К какому именно результату клонил сегодня Порфирий? Действительно ли было у него что-нибудь приготовлено сегодня? Да и что именно? Действительно ли он ждал чего или нет? Как именно расстались бы они сегодня, если бы не подошла неожиданная катастрофа через Николая?

Порфирий почти всю игру свою показал; конечно, рискнул, но показал, и [KD] (все казалось Раскольникову) [KHD] если бы действительно у Порфирия было что-нибудь более, то он показал бы и то. Что такое этот "сюрприз"? Насмешка, что ли? Значило это что-нибудь или нет? Могло ли под этим скрываться хоть что-нибудь похожее на факт, на положительное обвинение? Вчерашний человек? Куда же он провалился? Где он был сегодня? Ведь если только есть что-нибудь у Порфирия положительного, то уж, конечно, оно в связи со вчерашним человеком...

Преступление и наказание, s. 329–330, 4, VI

[KD] Tämän tapahtuman seuraukset selvenivät hänelle oitis: [KHD] valhe ei voi olla tulematta ilmi ja silloin käydään taas häneen käsiksi. Mutta ainakin oli hän siihen saakka oleva vapaa ja välttämättä oli jotakin itseään varten tehtävä, sillä vaaraa oli enää mahdoton välttää.

Mutta, kuitenkin, missä määrin? [KD vai KHD?] Tila alkoi selvitä. [KD] Muistellessaan hämärästi, yleisesti, koko tuota äskeistä kohtaustansa Porfirin kanssa, ei hän voinut olla vielä kerran säpsähtämättä kauhusta. [KHD] Tietysti ei hän vielä tuntenut Porfirin kaikkia aikeita eikä voinut käsittää kaikkia hänen äskeisiä tuumiansa. Mutta osa peliä oli tullut ilmi eikä, tietysti, kukaan

paremmin kuin hän voinut ymmärtää, kuinka hirveä hänelle tämä "ajo" Porfirin pelissä oli. Vielä vähän ja hän olisi voinut ilmi antaa itsensä, jopa toden teollakin. Tuntien hänen sairaan luonteensa ja ensi katseesta saakka oikein käsitettyään hänen, toimi Porfiri, vaikka liian ratkaisevasti, kuitenkin melkein varmasti. [KD vai KHD?] Ei puhettakaan, Raskolnikov oli taannoin jo ehtinyt liiaksi hälväistä itseänsä, mutta tosiasioihin ei oltu vielä tultu; kaikki tämä oli vielä vaan suhteellista. [KHD] Mutta oikeinkohan hän, kuitenkin, \emptyset kaiken tämän nyt käsitti? Eiköhän hän vaan erehtyne? Mihinkä loppupäätökseen oikeastaan Porfiri tänään pyrki? Todellakohan hänellä oli tänään jotakin valmistettua? Ja mitä oikeastaan? Odottikohan hän todellakin jotakin vai ei? Kuinka olisivat he oikeastaan eronneet tänään, ell'ei olisi tapahtunut tuo odottamaton seikka Nikolain kanssa?

Porfiri oli näyttänyt melkein koko pelinsä; tietysti oli hän tehnyt sen vaaran uhalla, mutta näytti sen kuitenkin, ja [KD] (Raskolnikovista näytti siltä) [KHD] jos Porfirilla todellakin olisi ollut jotakin vieläkin enemmän, niin olisi hän senkin näyttänyt. Mitä oli tuo "surpriisi?" Pilaako, vai? Merkitsikö se jotakin vai ei? Saattoiko sen varjossa piillä jotakin suoraa syytöksen tapaista? Eilinen mies? Minnes hän oli kadonnut? Missä oli hän tänä päivänä? Ja jos Porfirilla onkin tiedossa jotakin varmaa, niin on se, tietysti, yhteydessä eilisen miehen kanssa ...

Wuori, s. 503–504

1) [KHD] Mutta se oli myös selvää, miten tulisi käymään: Totuus pujahtaisi ennen pitkää päivänvaloon ja silloin olisi taas hänen vuoronsa. Mutta niin kauvan oli hän kuitenkin vapaa ja voi käyttää aikaa hyväkseen, sillä vaaraa ei hän voinut välttää. Mutte miten suuri oli vaara? [KD vai KHD?] Asema alkoi selvetä. [KD] Kun hän vielä kerran antoi tapahtumien ynnä Porfyriuksen kiittää ohitsensa, ei hän voinut pidättää kauhun ja pelon tunnetta. [KHD] \emptyset Vielä ei hän tuntenut kaikkia Porfyriuksen tarkoituksia, eikä myöskään voinut selvittää hänen laskelmiaan. Osa pelistä oli selvänä ja avonaisena hänen edessään, eikä kukaan luonnollisestikaan voinut paremmin päättää, miten vaaralliseksi Porfyriuksen shakinsiirto olisi voinut käydä hänelle. Paljoa ei olisi puuttunut siitä, että hän olisi ilmaissut itsensä. Porfyrius tunsu vastustajansa luonteen ja sairaloisen tilan sekä käsitti hyvin käyttää hyödykseen tätä tietoaan. Hän oli käyttäytynyt julkeasti määrätty päämäärä mielessään. [KD vai KHD?] Sitä ei voi kieltää, että Raskolnikow oli joutunut kylliksi huonoon valoon, mutta mitään todellisia todisteita ei kuitenkaan ollut; kaikki, mitä tähän asti oli tapahtunut, oli vain relatiivista merkitykseltään. [KHD] Mutta nyt oli kysymys: oliko hänen käsityksensä oikea, ehkä hän erehtyi? Oliko todellakin jotakin tapahtuneesta jo edeltäpäin valmistettua? Ja myöntävässä tapauksessa, mikä? Millä lailla he olivat eronneet toisistaan, ellei tuota odottamatonta Mikolain aikaan saamaa katastroofia olisi tapahtunut?

Porfyrius oli pelannut melkein liian julkisesti; se oli uskallettua, mutta hän oli tehnyt sen ja jos hänellä olisi ollut useampia valtteja kädessään, olisi hän kyllä pannut ne peliin. [KD] Siltä ainakin tuntui Raskolnikowista. [KHD] Mikä yllätys se mahtoi olla? Olikohan se ehkä vain vale? Oliko sillä mitään merkitystä?

Sisälsikö se jotakin, joka oli tosiasiaa tapaista, positivistisen syytöksen kaltaista? Ehkä eilispäivän mies? Minne hän oli joutunut? Missä hän oli? Jos Porfiryus tosiaan tiesi jotakin varmasti, oli se yhteydessä tähän ihmiseen.

Niskanen, s. 410–411

Niskanen, 1) KD > KHD (-*emy*, ei kognitioverbiä kuten muissa suomennoksissa)

[KD] Sen seuraukset hän heti selvästi oivalsi: [KHD] valheellisen itesesyytöksen täytyi välttämättä raueta mahdottomuuteensa, ja silloin varmaan käydään jälleen hänen kimppuunsa. Mutta ainakin siihen saakka hän oli vapaa ja hänen täytyi välttämättä tehdä jotakin, sillä vaara uhkasi häntä ehdottomasti.

Mutta missä määrin? [KD vai KHD?] Tilanne alkoi selvitä. [KD] Muistellessaan suurin piirtein koko äskeistä kohtausta hän vielä nytkin tahtomattaan hytkähti pelosta. [KHD] Hän ei tosin vielä tuntenut kaikkia Porfiri Petrovitshin aikeita, ei voinut arvata kaikkia hänen taannoisia laskelmiansa. Mutta osa peliä oli paljastunut, ja hän voi tietenkin paremmin kuin kukaan muu käsittää, kuinka pelottava tämä Porfiri Petrovitshin suorittama "siirto" oli. Ei olisi enää paljon puuttunut, että hän olisi ilmaissut itsensä täydellisesti ja ehdottomasti. Porfiri, joka tunsi hänen luonteensa sairaalloisuuden ja oli heti ensi silmäyksellä hänet oikein arvannut, pelasi tosin liian päättävästi, mutta sittenkin melkein pettämättömästi. 1) Ei käynyt kieltäminen, että **hän**, Raskolnikov, oli jo taannoin saattanut itsensä arveluttavaan valoon, mutta *tosiasioihin* asti ei silti ollut ehditty: kaikki, mistä oli puhuttu voitiin vielä selittää eri tavoin. Mutta käsittikö hän oikein kaiken, mitä oli tapahtunut? Eikö hän erehtynyt? Mihin tulokseen Porfiri oli tänään pyrkinyt? Oliko hänellä todella ollut jotain suunniteltuna? Ja mitä? Oliko hän tosiaankin odottanut jotain vai ei? Ja miten he olisivat tänään eronneet, ellei olisi sattunut Nikolain aiheuttamaa odottamatonta kohtausta?

[KD] Porfiri oli paljastanut pelinsä melkein kokonaan; se oli tietenkin uskallettua, mutta siitä huolimatta hän oli sen tehnyt, ja 2) **Raskolnikovista näytti siltä, että** jos Porfirilla olisi ollut enemmän tietoa asiasta, hän olisi ilmaissut senkin. [KHD] Mikä olikaan hänen "yllätyksensä"? Oliko se pelkkää pilaa? Merkitsikö se jotakin vai ei? Voiko siinä piillä jonkin tosiasian todellisen syyttävän seikan tapaista? Eilinen mieskö? Minne hän olikaan joutunut? Missä hän oli tänään? Jos Porfiri Petrovitshilla ylimalkaan oli tiedossaan jotain varmaa, se oli epäilemättä eilisestä miehestä johtuvaa ...

Hollo, s. 343–344

Hollo, 1) KD vai KHD? > KHD (+*hän*), 2) KHD > KD (-sulut, +*että*)

[KD] Tuon tosiasian seuraamukset hän oivalsi heti: [KHD] vale ei voinut olla paljastumatta, ja silloin käytäisiin jälleen kiinni häneen. Ainakin siihen asti hän oli vapaa ja hänen täytyi ehdottomasti ryhtyä joihinkin toimenpiteisiin, sillä vaara oli väistämätön.

Kuitenkin, missä määrin se uhkasi? [KD vai KHD?] Tilanne alkoi selvitä. [KD] Muistellessaan likimain, kokonaisuutena äskeistä kohtausta hän ei voinut olla vielä kerran hätkähtämättä kauhusta. 1) [KD vai KHD?] **ø** Hän ei vielä tuntenut Porfirin kaikkia aikeita eikä voinut oivaltaa hänen äskeisiä laskelmiaan. [KHD] Mutta osa peliä oli paljastunut eikä tietenkään kukaan toinen voinut paremmin kuin hän ymmärtää, kuinka pelottava hänelle oli ollut tuo "siirto" Porfirin pelissä. Puuttui vain vähän, ja hän olisi voinut ilmiantaa itsensä kokonaan, jo tosiasiallisesti. 2) [KD vai KHD?] Tuntien **Raskolnikovin** luonteen sairaalloisuuden ja arvioituaan hänet heti ensi silmäyksellä oikein ja tunkeuduttuaan hänen sisimpäänsä Porfiri oli pelannut liiankin rohkeasti, mutta miltei pettämättömästi. Ei käy kieltäminen, että Raskolnikov oli ehtinyt jo taannoin saattaa itsensä perin huonoon valoon, mutta tosiasioihin asti ei sentään päästy; kaikki oli vielä jollakin tavoin suhteellista. [KHD] Käsittikö hän kaiken tuon oikein? Eikö hän erehtynyt? Mihin tuloksiin Porfiri yritti nimenomaan tänään päästä? Oliko hänellä tosiaankin jonkinlainen suunnitelma valmiina? Ja mikä? Odottiko hän jotakin vai ei? Ja miten he olisivat tänään eronneet, jollei olisi sattunut tuota Nikolain aiheuttamaa odottamatonta käännettä?

Porfiri oli paljastanut miltei kokonaan pelinsä; se oli tietenkin uskallettua [KD] (niin kuin Raskolnikovista yhä tuntui), [KHD] mutta hän paljasti, ja jos Porfirilla olisi tosiaankin ollut varalla jotakin enemmän, hän olisi paljastanut senkin. Entä mikä oli tuo "yllätys"? Pilako? Tarkoittiko se jotakin vai ei? Saattoiko sen alle kätkeytyä vaikkapa jonkinlaisen tosiasian kaltainen, ehkäpä varma syytös? Eilinen henkilö? Minne hän oli kadonnut? Missä hän oli tänään? Jos Porfirilla oli jotakin varmaa, niin se oli tietenkin yhteydessä tuohon eiliseen henkilöön.

Konkka

Konkka, 1) KHD > KD vai KHD? (-*Конечно*, korostainen sanajärjestys), 2) KHD > KD vai KHD? (yks. 3. persoonan pronomini > erisnimi)

[KD] Sen seuraukset hän oivalsi selkeästi: [KHD] valheellisen itsesyytöksen täytyi ehdottomasti raueta omaan mahdolluuteensa, ja silloin varmaan käydään taas hänen kimppuunsa. Mutta siihen asti hän oli vapaa ja hänen täytyi välttämättä tehdä jotain, sillä vaara uhkasi häntä aivan ehdottomasti.

Mutta missä määrin? [KD vai KHD?] Tilanne alkoi seljetä. [KD] Muistellessaan suurin piirtein äskeistä kohtausta hän nytkin vielä tahtomattaan säpsähti pelosta. [KHD] Tietenkään hän ei vielä tuntenut kaikkia Porfiri Petrovitshin aikeita, ei voinut arvata kaikkia tämän taannoisia laskelmia. Mutta osa pelistä oli paljastunut, ja hän itse voi parhaiten käsittää, miten pelottava tuo Porfiri Petrovitshin suorittama "siirto" oli. Ei enää paljon puuttunut, että hän olisi ilmaissut itsensä täydellisesti ja ehdottomasti. Porfiri joka tunsu hänen luonteensa sairaalloisuuden ja oli arvioinut heti ensi silmäyksellä oikein, pelasi tosin liian päättävästi, mutta sittenkin melkein pettämättömästi. 1) Ei käynyt kieltäminen, että **hän**, Raskolnikov, oli jo äsken saattanut itsensä arveluttavaan valoon, mutta *tosiasioihin* ei ollut ehditty: kaikki mistä oli puhuttu, voitiin selittää eri tavoin. Mutta oliko hän käsittänyt kaiken tapahtuneen oikein? Eikö hän ollut erehtynyt?

Mihin tulokseen Porfiri oli tänään pyrkinyt? **o** Oliko hän odottanut jotain vai ei? Ja millä lailla he olisivat tänään eronneet, ellei olisi sattunut Nikolain aiheuttamaa odottamatonta kohtausta?

[KD] Porfiri oli paljastanut pelinsä melkein kokonaan; tietysti se oli uskallettua, mutta siitä huolimatta hän oli tehnyt sen, ja 2) **Raskolnikovista näytti siltä, että** jos Porfirilla olisi ollut enemmän tietoa asiasta, hän olisi ilmaissut senkin. [KHD] Mikä hänen "yllätyksensä" oikein oli? Oliko se pelkkää pilaa? Merkitsiköhän se jotain? Saattoikohan sen varjossa piillä jotain syytöksen tapaista? Eilinen mies? Minne hän oli kadonnut? Missä hän oli tänään? Jos Porfiri Petrovitshilla ylimalkaan oli jotain varmaa tiedossaan, se oli epäilemättä yhteydessä eiliseen mieheen ...

Vuori (Pyykkö), s. 335–336

Vuori (Pyykkö), 1) KD vai KHD? > KHD (+*hän*), 2) KHD > KD (-sulut, +*että*)

[KD] The consequences of this fact were clear to him at once ... [KHD] its falsehood could not fail to be discovered and then they would be after him again. Till then, at least, he was free and must do something for himself, for the danger was imminent.

But how imminent? 1) [KD] His position gradually became clear **to him**. Remembering, sketchily, the main outlines of his recent scene with Porfiry, he could not help shuddering again with horror. [KHD] Of course, he did not yet know all Porfiry's aims, he could not see into all his calculations. But he had already partly shown his hand, 2) [KD vai KHD?] and no one knew better than **Raskolnikov** how terrible Porfiry's 'lead' had been for him. [KHD] A little more and he *might* have given himself away completely, circumstantially. Knowing his nervous temperament and from the first glance seeing through him, Porfiry, though playing a bold game, was bound to win. [KD vai KHD?] There's no denying that Raskolnikov had compromised himself seriously, but no *facts* had come to light as yet; there was nothing positive. [KHD] But was he taking a true view of the position? Wasn't he mistaken? What had Porfiry been trying to get at? Had he really some surprise prepared for him? And what was it? Had he really been expecting something or not? How would they have parted if it had not been for the unexpected appearance of Nikolay?

Porfiry had shown almost all his cards - of course, he had risked something in showing them - and if he had really had anything up his sleeve [KD] (Raskolnikov reflected), [KHD] he would have shown that, too. What was that 'surprise'? Was it a joke? Had it meant anything? Could it have concealed anything like a fact, a piece of positive evidence? His yesterday's visitor? What had become of him? Where was he today? If Porfiry really had any evidence, it must be connected with him.

Garnett, s. 301

Garnett, 1) KD vai KHD? > KD (+to him), 2) KHD > KD vai KHD? (yks. 3. persoonaan pronomini > erisnimi)

[KD] The consequences of this fact became clear to him at once: [KHD] the lie could not but be revealed, and then they would set to work on him again. But at least he was free until then, and he absolutely had to do something for himself, because the danger was unavoidable.

To what extent, however? [KD vai KHD?] The situation was beginning to clarify itself. [KD] Recalling his whole recent scene with Porfiry, *roughly*, in its general outlines, he could not help shuddering with horror again. [KHD] Of course, he did not know all of Porfiry's purposes yet, he could not grasp all his calculations. But part of the game had been revealed, and certainly no one knew better than he how terrible this "move" in Porfiry's game was for him. A little more and he might have given himself away completely, and factually now. Knowing the morbidity of his character, having correctly grasped and penetrated it at first sight, Porfiry had acted almost unerringly, albeit too resolutely. [KD vai KHD?] There was no question that Raskolnikov had managed to compromise himself far too much today, but still it had not gone as far as *facts*; it was all still relative. [KHD] But was it right, was it right, the way he understood it now? Was he not mistaken? What precisely had Porfiry been driving at today? Did he really have anything prepared today? And what precisely? Was he really expecting something, or not? How precisely would they have parted today, had it not been for the arrival of an unexpected catastrophe through Nikolai?

Porfiry had shown almost the whole of his game; he was taking a risk, of course, but he had shown it, and [KD] (Raskolnikov kept thinking) [KHD] if Porfiry really had something more, he would have shown that, too. What was this "surprise"? A mockery, perhaps? Did it mean anything, or not? Could it have concealed anything resembling a fact, a positive accusation? That man yesterday? Where had he dropped to? Where was he today? Because if Porfiry had anything positive, it must certainly be connected with that man yesterday ...

Pevear & Volokhonsky, s. 354–355

(xix)

[KHD] Так вот, стало быть, чем разрешился весь этот вчерашний ужас. Всего ужаснее было думать, что он действительно чуть не погиб, чуть не погубил себя из-за такого *ничтожного* обстоятельства. Стало быть, кроме найма квартиры и разговоров о крови, этот человек ничего не может рассказать. Стало быть, и у Порфирия тоже нет ничего, кроме этого *брёда*, никаких фактов, кроме *психологии*, которая *о двух концах*, ничего положительного. Стало быть, если не явится никаких больше фактов (а они не должны уже более явиться, не должны! , то... то что же могут с ним сделать? Чем же могут его обличить окончательно, хоть и арестуют? И,

стало быть, Порфирий только теперь, только сейчас узнал о квартире, а до сих пор и не знал.

Преступление и наказание, s. 331, 4, VI

[KHD] Kas siten siis päättyi koko tuo eilinen kauhu. Kaikkein kauheinta oli ajatella, että hän todellakin oli vähällä hukkuu, oli vähällä hukuttaa itsensä sellaisen *mitättömän* seikan tähden. Paitse kortteerin vuokraamista ja keskustelua verestä ei tämä mies niinmuodoin voi kertoa mitään. Niinmuodoin ei Porfirillakaan mitään muuta ole, ei mitään muuta, paitse tuota *houretta*, ei mitään tosiasioita, paitse *psykologiaa*, joka on *kaksipäistä*, ei mitään varmaa. Ell'ei niinmuodoin ilmesty mitään muita tosiasioita (ja niitä ei pidä enää ilmestyä, ei pidä, ei pidä!) ... niin mitäs he voivat sen kanssa tehdä? Milläs he voivat hänen lopullisesti syylliseksi näyttää, vaikka kiinnikin panevat. Ja niinmuodoin sai Porfiri nyt vasta, ihan vast'ikään sen tietää, tuosta kortteerista eikä ole tähän saakka sitä tietänyt.

Wuori, s. 506

[KHD] Tämä oli siis syynä eilispäivän kauhuun. 1) [KD] **Hänen** oli melkein mahdotonta kestää ajatusta, että hän niin vähäpätöisen syyn takia oli ilmaista itsensä. [KHD] Lukuunottamatta sitä, että hän oli tarkastellut huoneustoa ja kyseltyt verta, ei tämä ihminen ihminen tiennyt kerrassaan mitään. Senpä vuoksi ei Porfyriuskaan saattanut tietää enempää; hänellä ei siis ollut muuta tukea kuin tuo kuumehourailu, ei ainoatakaan todellista todistusta ... vain tuo psykologinen, jolla oli kaksi puolta ... positivisesti siis ... ei mitään Koska siis ei mitään ratkasevaa todistusta ilmennyt (ja sellastahan ei voinut tapahtua) mitä he silloin osaisivat tehdä hänelle? Miten voisivat he todistaa hänet syylliseksi, vaikkakin he vangitsisivat hänet? Tuon tiedon huoneustosta oli Porfyrius siis saanut tietää vasta hetki sitten, ennen ei hän ollut siitä tietänyt mitään.

Niskanen, s. 412–413

Niskanen, 1) KHD > KD (+hänen, lauserakenne, tiivistys)

[KHD] Siinä siis oli eilisen pelottava tapauksen selitys. 1) [KD] Kauhistuttavinta oli **hänestä** ajatella, että hän oli ollut kerrassaan syöksymäisillään turmioon, omin ehdoin, [KHD] sellaisen *mitättömän* asian vuoksi. Tuo mies siis ei olisi tietänyt puhua muusta kuin huoneiston vuokraamisesta ja verta koskevasta kyselystä. Niinpä ei Porfirillakaan ollut muita todisteita kuin tuo *kuumehoure*, ei mitään muita tosiasioita kuin tuo *psykologiansa*, jossa oli *kaksi puolta*, sanalla sanoen: ei mitään varmaa. Jos siis ei uusia tosiasioita ilmennyt (eikä niitä saanut enää ilmetä, ei saanut, ei saanut!), niin ... niin mitä he voivat hänelle tehdä? Miten he voivat riittävästi todistaa hänet syylliseksi, vaikka hänet pidättäisivätkin? Porfiri oli siis vasta nyt aivan äskettäin, saanut kuulla hänen käyneen huoneistossa, ei ollut aikaisemmin tiennyt siitä mitään.

Hollo, s. 345–346

Hollo, 1) KHD > KD (+*hänestä*)

[KHD] Kas vain, miten tuon eilisen kauhistumisen syy ratkesi. Vielä kauheampaa oli ajatella, että hän oli tosiaankin vähällä joutua ansaan, vähällä saattaa itsensä turmioon tuollaisen mitättömän seikan vuoksi. Mistään muustahan kuin huoneiston vuokraamisesta ja verta koskevasta keskustelusta tuo mies ei siis voinut kertoa. Porfirillakaan ei siis voinut olla mitään muuta todistetta kuin tuo *houre*, ei mitään muita faktoja kuin oma psykologiansa, jossa on kaksi puolta, ei siis mitään varmaa. Jos siis ei mitään uusia tosiasioita ilmene (eikä niitä saanut enää ilmetä, ei saanut, ei saanut! niin ... Mitä he silloin voivat hänelle tehdä? Miten he voivat hänet paljastaa lopullisesti, vaikka pidättäisivätkin? Porfiri oli siis vasta nyt, juuri äsken saanut tietää huoneiston vuokraamisesta, tähän asti hän ei tietänyt mitään.

Konkka

[KHD] Siinä siis oli eilisen pelottava tapauksen selitys. 1) [KD] Kauhistuttavinta **hänestä** oli ajatella, että hän oli ollut syöksymäisillään turmioon, omin ehdoin, [KHD] sellaisen *mitättömän* asian vuoksi. Tämä mies ei siis olisi tiennyt muusta kuin huoneiston vuokraamisesta ja verta koskevasta kyselystä. Niinpä ei Porfirillakaan ollut muuta todisteita kuin tuo *houre*, ei mitään muita tosiasioita kuin tuo *psykologiansa*, jossa oli *kaksi puolta*, siis ei mitään varmaa. Ellei uusia tosiasioita ilmennyt (eikä niitä enää saanut ilmetä, ei saanut, ei saanut!), niin ... niin mitä he voivat hänelle tehdä? Miten he voivat todistaa hänet syylliseksi, vaikka pidättäisivätkin? Porfiri oli siis vasta nyt saanut tietää hänen käyneen asunnossa, aikaisemmin hän ei ollut tiennyt siitä mitään.

Vuori (Pyykkö), s. 337

Vuori (Pyykkö), 1) KHD > KD (+*hänestä*)

[KHD] So this was the solution of yesterday's horror. The most awful thought was that he had been actually almost lost, had almost done for himself on account of such a *trivia*' circumstance. So this man could tell nothing except his asking about the flat and the bloodstains. So Porfiry, too, had nothing but that *delirium*, no facts but this *psychology* which *cuts both ways*, nothing positive. So if no more facts come to light (and they must not, they must not!) then ... then what can they do to him? How can they convict him, even if they arrest him? And Porfiry then had only just heard about the flat and had not known about it before.

Garnett, s. 303

[KHD] So this was the solution to yesterday's horror. Most horrible was the thought that he had really almost perished, almost destroyed himself, because of such a *worthless* circumstance. So except for the renting of the apartment and the talk about blood, this man had nothing to tell. So Porfiry also had nothing, nothing except this *delirium*, no facts except for *psychology* which is *double-ended*, nothing positive. So if no more facts emerged (and they must not emerge,

275

they must not, they must not!), then ... then what could they possibly do to him? How could they expose him finally, even if they should arrest him? And so Porfiry had learned about the apartment only now, only that day, and knew nothing before.

Pevear & Volokhonsky, s. 357

(xx)

[KD] Раскольников вошел в свою каморку и стал посреди ее. [KHD] "Для чего он воротился сюда?" [KD] Он оглядел [KD vai KHD?] эти желтоватые, обшарканные обои, эту пыль, свою кушетку... [KHD] Со двора доносился какой-то резкий, непрерывный стук; что-то где-то как будто вколачивали, гвоздь какой-нибудь... [KD] Он подошел к окну, поднялся на цыпочки и долго, с видом чрезвычайного внимания, высматривал во дворе. [KHD] Но двор был пуст, и не было видно стучавших. Налево, во флигеле, виднелись кой-где отворенные окна; на подоконниках стояли горшочки с жиденькой геранью. За окнами было вывешено белье... [KD] Все это он знал наизусть. Он отвернулся и сел на диван.

[KHD] Никогда, никогда еще не чувствовал он себя так ужасно одиноким!

[KD vai KHD?] Да, он почувствовал еще раз, что, может быть, действительно возненавидит Соню, и именно теперь, когда сделал ее несчастнее. [KHD] "Зачем ходил он к ней просить ее слез? Зачем ему так необходимо заедать ее жизнь? О, подлость!"

Преступление и наказание, s. 394, 5, V

[KD] Raskolnikov meni koppiinsa ja seisattui keskelle sitä. [KHD] "Mitä varten palasi hän tänne?" [KD] Hän silmäili [KD vai KHD?] noita kellahtavia, kuluneita tapetteja, tuota tomua ja lepotuoliaan ... [KHD] Pihalta kuului alituinen kova kolkutus; jossakin ikäänkuin jotakin naulattiin ... [KD] Hän meni ikkunan luo, nousi varpailleen ja katseli kauan sekä tavattoman tarkkaan ulos pihalle. [KHD] Mutta piha oli tyhjä ja kolkuttajia ei siellä näkynyt. Vasemmassa kylkirakennuksessa olivat ikkunat siellä täällä auki; ikkunoilla seisoi kukka-astioita, joissa kasvoi hentoja geranium-kasveja. Sisäpuolella oli pesuvaatteita riippumassa ... [KD] Kaiken tämän tiesi hän jo ulkoakin. Hän kääntyi ja istuutui sohvalle.

[KHD] Ei koskaan, ei koskaan ollut hän vielä tuntenut olevansa niin hirveän yksinään.

[KD vai KHD?] Niin, hän tunsu vielä kerran, että kentiesi todellakin tulee vihaamaan Sonjaa, ja juuri nyt, tehtyään hänet onnettomammaksi. [KHD] "Miksi menikään hän Sonjan luokse pyytämään hänen kyneleitänsä? Miksi oli hänen niin välttämätöntä katkerointaa Sonjan elämää? Voi sitä halpamaisuutta!

Wuori, s. 600–601

[KD] Raskolnikow meni ylös huoneeseen. 1) **o** Hän tarkasteli 2) likasia, läpeensä vaalenneita tapetteja, tomuisia huonekaluja ja sohvaa. 3) Sitten meni hän akkunan luo ja katseli alas pihalle. 4) 5) Talon vasemmassa kylkirakennuksessa oli muutamia akkunoita auki, ja akkunalaudoilla oli kukkaruukkuja puolikuivunneine kurjenpolvineen. Akkunan ulkopuolelle oli ripustettu paita kuivamaan ... tämän kaiken tunti hän niin hyvin taasen. Hän kääntyi pois päin ja istuutui sohvalle.

[KHD] Ei milloinkaan, ei milloinkaan ollut hän tuntenut olevansa niin yksin.

[KD vai KHD?] Niin, hän uskoi vielä kerran vihaavansa Sonjaa, tehtyään hänet vielä onnettomammaksi. [KHD] Miksi oli hän mennyt hänen luokseen? ... ehkä kerjätäkseen hänen kyöneleitään? Miksi tahtoi hän katkerottaa hänenkin elämäänsä? Oi, sellaista halpamaisuutta!

Niskanen, s. 488

Niskanen, 1) KHD > poisto ("*Для чего он воротился сюда?*"), 2) KD vai KHD? > KD (*-эти, -эту*, konteksti: edeltävä muutos), 3) KHD > poisto (*Со двора доносился ... гвоздь какой-нибудь...*), 4) KHD > poisto (*Но двор был пуст, и не было видно стучавших.*), 5) KHD > KD (konteksti: edeltävät muutokset)

[KD] Raskolnikov astui huoneeseensa ja jäi seisomaan keskelle lattiaa. 1) **Hän ihmetteli**, miksi oli sinne palannut, 2) katseli kellervä, kuluneita seinäpapereita, pölyä, sohvaansa ... 3) [KD vai KHD?] Pihalta kuului lakkaamatta teräviä iskuja, ikään kuin olisi jossakin vasaralla taottu jotain, isoa naulaa tai muuta sellaista ... [KD] Raskolnikov astui ikkunan luo, nousi varpailleen ja katseli pihalle, pitkän aikaa erittäin tarkkaavasti, kuten näytti. 4) [KD vai KHD?] Mutta piha oli tyhjä, takojaa ei näkynyt. Vasemmalla, kylkirakennuksessa, näkyi siellä täällä avonaisia ikkunoita; ikkunalaudoilla oli kukkaruukkuja ja niissä kituvia pelargonioita. Ikkunoissa riippui pesuvaatteita kuivamassa. [KD] Kaiken tuon hän osasi ulkoa. Hän kääntyi pois ja istuutui sohvaan.

5) [KD] Hän ei ollut vielä milloinkaan tuntenut itseänsä niin kauhean yksinäiseksi.

6) [KD] Hänen mielessään oli jälleen se tunne, että hän [KD vai KHD?] kenties todella tulee vielä vihaamaan Sonjaa ja nimenomaan nyt, kun oli lisännyt hänen onnettomuuttansa. 7) [HD] "Miksi meninkään anelemaan häneltä kyyneliä? Miksi **minun** pitikään katkerottaa hänen elämäänsä? Halpamaista, halpamaista!"

Hollo, 410–411

Hollo, 1) KHD > KD (+*Hän ihmetteli, сюда > sinne*), 2) KD vai KHD? > KD (*-эму, -эму*, virkeraja), 3) KHD > KD vai KHD? (konteksti: edeltävät muutokset), 4) KHD > KD vai KHD? (konteksti: edeltävät muutokset), 5) KHD > KD (-

toisto, -korosteinen sanajärjestys, huutomerkki > piste), 6) KD vai KHD? > KD (-korosteinen *Дa*, välimerkitys), 7) KHD > HD (3. persoona > 1. persoona)

[KD] Raskolnikov meni koppiinsa ja jäi seisomaan keskelle lattiaa. 1) [HD] "Mitä varten **minä** palasin tänne?" [KD] Hän katseli 2) keltaisia repaleisia seinäpapereita, pölyä, matalaa sohvaansa ... [KHD] Pihalta kuului lakkaamatta teräviä iskuja; hakattiin jotakin, ehkä naulaa vasaralla ... [KD] Raskolnikov siirtyi ikkunan luo, kohottautui varpailleen ja katseli pihalle kauan, kasvoillaan poikkeuksellisen tarkkaavainen ilme. [KHD] Mutta piha oli autio eikä hakkaajaa näkynyt. Vasemmalla siipirakennuksessa oli joitakin ikkunoita auki, ikkunalaudoilla kukkaruukkuja kituliaine pelargonioineen. Ikkunoiden takana oli liinavaatteita ripustettuna kuivumaan ... [KD] Kaiken tuon hän osasi ulkoa, kääntyi pois ja istuutui sohvalle ...

3) [KD] Vielä **milloinkaan** hän ei ollut tuntenut itseään niin kauhean yksinäiseksi.

4) [KD] Ja taas hän tunsu että [KD vai KHD?] kenties alkaisi todella vihata Sonjaa, nimenomaan nyt, kun oli tehnyt hänet entistä onnettomammaksi. 5) [HD] "Miksi meninkään karttamaan häneltä kyyneleitä? Miksi **minun** on niin välttämätöntä myrkyttää hänen elämänsä? Voi, halpamaista!"

Konkka

Konkka, 1) KHD > HD (3. persoona > 1. persoona), 2) KD vai KHD? > KD (-*эму*, -*эмы*), 3) KHD > KD (-toisto, -korosteinen sanajärjestys, huutomerkki > piste), 4) KD vai KHD? > KD (-korosteinen *Дa*, välimerkitys), 5) KHD > HD (3. persoona > 1. persoona)

[KD] Raskolnikov meni kopperoonsa ja jäi seisomaan keskelle lattiaa. 1) **Hän ihmetteli**, miksi oli palannut sinne, 2) katseli kellertäviä kuluneita seinäpapereita, pölyä, sohva ... 3) [KD vai KHD?] Pihalta kuului herkeämättä teräviä iskuja, kuin jossain olisi taottu vasaralla jotain, isoa naulaa tai muuta sellaista ... [KD] Raskolnikov meni ikkunan luo, nousi varpailleen ja katseli pihalle, katseli pitkään ja tarkkaavasti. 4) [KD vai KHD?] Mutta piha oli tyhjä, takojaa ei näkynyt. Vasemmalla sivurakennuksessa näkyi siellä täällä avonaisia ikkunoita, ikkunalaudoilla kukkaruukkuja, niissä kituvia pelargonioita. Ikkunoihin oli ripustettu pyykkejä kuivumaan. [KD] Tuon kaiken hän osasi ulkoa. Hän kääntyi ja istuutui sohvalle.

5) [KD vai KHD?] **Koskaan** hän ei ollut tuntenut itseään näin kauhean yksinäiseksi.

6) [KD] Jälleen oli hänen mielessään tunne, että [KD vai KHD?] kenties hän todella alkaa vihata Sonjaa, ja nimenomaan nyt kun itse oli lisännyt tämän onnettomuutta. 7) [HD] "Miksi mennä anelemaan häneltä kyyneleitä? Miksi **minä** katkeroitin hänen elämänsä? Halpamaista! Halpamaista!"

Vuori (Pyykkö), s. 399

Vuori (Pyykkö), 1) KHD > KD (+*Hän ihmetteli, сюда > sinne*), 2) KD vai KHD? > KD (-*эму, -эму*, virkeraja), 3) KHD > KD vai KHD? (konteksti: edeltävät muutokset), 4) KHD > KD vai KHD? (konteksti: edeltävät muutokset), 5) KHD > KD vai KHD? (-toisto, huutomerkki > piste; henkilön näkökulmaa vahvistava *näin* kompensoi muutoksia), 6) KD vai KHD? > KD (-korosteinen *Да*, välimerkitys), 7) KHD > HD (3. persoona > 1. persoona)

[KD] Raskolnikov went into his little room and stood still in the middle of it. [KHD] Why had he come back here? [KD] He looked at [KD vai KHD?] the yellow and tattered paper, at the dust, at his sofa ... [KHD] From the yard came a loud continuous knocking: someone seemed to be hammering ... [KD] He went to the window, rose on tiptoe and looked out into the yard for a long time with an air of absorbed attention. 1) [KD vai KHD?] But the yard was empty and **he** could not see who was hammering. In the house on the left **he** saw some open windows; on the windowsills were pots of sickly-looking geraniums. Linen was hung out of the windows ... He knew it all by heart. He turned away and sat down on the sofa.

[KHD] Never, never had he felt himself so fearfully alone!

[KD vai KHD?] Yes, he felt once more that he would perhaps come to hate Sonia, now that he had made her more miserable.

[KHD] "Why had he gone to her to beg for her tears? What need had he to poison her life? Oh, the meanness of it!"

Garnett, s. 357–358

Garnett, 1) KHD > KD vai KHD? (+*he, +he*)

[KD] Raskolnikov walked into his closet and stood in the middle of it. [KHD] Why had he come back here? [KD] He looked around at [KD vai KHD?] the shabby, yellowish wallpaper, the dust, his sofa ... [KHD] Some sharp, incessant rapping was coming from the courtyard, as if something, some nail, was being hammered in somewhere ... [KD] He went to the window, stood on tiptoe, and for a long time, with an extremely attentive look, peered down into the courtyard. [KHD] But the courtyard was empty; whoever was doing the rapping could not be seen. In the wing to the left, open windows could be seen here and there; pots with scrawny geraniums. Laundry was hanging outside the windows ... [KD] He knew it all by heart. He turned away and sat down on the sofa.

[KHD] Never, never before had he felt himself so terribly lonely!

[KD vai KHD?] Yes, he felt once again that he might indeed come to hate Sonya, and precisely now, when he had made her more miserable. [KHD] Why had he gone to her to beg for her tears? Why was it so necessary for him to eat up her life? Oh, meanness!

Pevear & Volokhonsky, s. 424

(xxi)

[KD] Он спешил к Свидригайлову. [KD vai KHD?] Чего он мог надеяться от этого человека - он и сам не знал. Но в этом человеке таилась какая-то власть над ним. [KD] Сознав это раз он уже не мог успокоиться, [KD vai KHD?] а теперь к тому же и пришло время.

[KD] Дорогой один вопрос особенно мучил его: [KHD] был ли Свидригайлов у Порфирия?

Сколько он мог судить и в чем бы он присягнул - нет, не был! [KD] Он подумал еще и еще, припомнил всё посещение Порфирия, сообразил: [KHD] нет, не был, конечно, не был!

Но если не был еще, то пойдет или не пойдет он к Порфирию?

Преступление и наказание, s. 428–429, 6, III

[KD] Hän kiirehti Svidrigailovin luo. [KD vai KHD?] Mitä hän saattoi toivoa häneltä, - sitä ei hän itsekään tietänyt, mutta jonkinlainen valta piili siinä miehessä hänen ylitsensä. [KD] Ja sen kerran tunnustettuaan, ei hän saanut enää rauhaa. [KHD] Siihen lisäksi oli nyt jo aikakin tullut.

[KD] Tiellä vaivasi häntä varsinkin muudan kysymys, **se, näet**, [KHD] oliko Svidrigailov käynyt Porfirin luona?

1) [KD] Sen verran kuin hän saattoi päättää ja olisi vaikka vannonutkin, **niin** hän ei ollut käynyt. Hän ajatteli moneen kertaan, muisteli Porfirin käyntiä ja tuli siihen päätökseen 2), **että** ihan varmaan hän ei ollut siellä käynyt.

[KHD] Mutta ell'ei hän vielä ollut käynyt, niin meneeköhän vai eikö mene Porfirin luo?

Wuori, s. 651

Wuori, 1) KHD > KD (kaksoispiste > pilkku, +*niin*, -toisto, huutomerkki > piste), 2) KHD > KD (kaksoispiste > pilkku, +*että*, -toisto, huutomerkki > piste)

[KD] Raskolnikow läksi nopein askelin Svidrigailowin luo. 1) [KHD] Mitä toivoi hän häneltä? ... hän ei itsekään sitä tiennyt. Tällä miehellä **tuntui** olevan jokin vaikutusvalta häneen. 2) **o** Oikea hetki hänen kohtaamiseksi oli myös nyt tullut. 3) [KD] Matkalla kiukutti häntä kysymys, oliko Svidrigailow tavannut Porfyriusta.

[KHD] Mikäli hän saattoi päättää ... hän olisi voinut vanhoa sen vuoksi ... ei hän ollut. [KD] Hän kertasi muistissaan kaikki, mitä oli tapahtunut Porfyriuksen käydessä, vertasi toista toiseen ja tuli loppupäätökseen: [KHD] ei hän ei ole ollut hänen luonaan. Mutta ellei hän ollut vielä ollut siellä, oli seuraava kysymys: meneekö hän vai ei Porfyriuksen luo.

Niskanen, 1) KD vai KHD? > KHD (ajatusviiva > kysymysmerkki, KD:n poisto), 2) KD vai KHD? > KHD (edeltävän KD:n poisto), 3) KHD > KD (kaksoispiste > pilkku, kysymysmerkki > piste)

[KD] Hän riensi Svidrigailovin luo. [KD vai KHD?] Mitä hän voi toivoa tuosta miehestä, **sitä** hän ei itsekään tiennyt. Mutta tuo mies piti jollakin salaperäisellä tavalla häntä vallassaan. [KD] Sen oivallettuaan Raskolnikov ei enää voinut rauhoittua, [KD vai KHD?] ja nyt oli sitä paitsi jo aikakin.

[KD] Matkalla häntä rasitti erikoisesti tämä kysymys: [KHD] oliko Svidrigailov käynyt Porfirin luona?

Mikäli hän saattoi päätellä 1) [KD] (ja hän olisi voinut ottaa sen vanhoakseen) [KHD] - ei, hän ei ollut käynyt! [KD] Hän mietti asiaa miettimistään, muisteli Porfiri Petrivitshin vierailua, teki johtopäätöksiä: [KHD] ei, hän ei ollut siellä käynyt, epäilemättä ei.

Mutta ellei hän ollut vielä siellä ollut, meneekö hän sinne vai eikö?

Hollo, s. 446–447

Hollo, 1) KHD > KD (+sulut)

[KD] Hän kiiruhti tapaamaan Svidrigailovia. [KD vai KHD?] Mitä hän saattoi toivoa tuolta ihmiseltä, **sitä** hän ei tiennyt itsekään. Mutta tuo ihminen piti häntä jollakin salaperäisellä tavalla vallassaan. [KD] Oivallettuaan sen hän ei voinut enää rauhoittua. [KD vai KHD?] Sitäpaitsi nyt oli jo tapaamisen aikakin.

[KD] Matkalla häntä vaivasi erikoisesti tämä kysymys: [KHD] oliko Svidrigailov käynyt Porfirin luona?

Mikäli hän saattoi päätellä ja oli valmis vaikkapa vannomaan [KHD] - ei, ei ollut käynyt! [KD] Hän ajatteli asiaa vielä juurta jaksain, palautti mieleensä Porfirin koko käynnin ja sen jälkeen teki johtopäätöksen: [KHD] **ø** ei, ei tietenkään ollut käynyt.

Mutta jollei vielä ollut, niin meneekö hän Porfirin luo vai ei?

Konkka

[KD] Hän kiirehti Svidrigailovin luo. [KD vai KHD?] Mitä hän saattoi toivoa tuosta miehestä, **sitä** hän ei itsekään tiennyt. Mutta tuo mies piti jollain salaperäisellä tavalla häntä vallassaan. [KD] Oivallettuaan sen Raskolnikov ei enää voinut rauhoittua, [KD vai KHD?] ja nyt oli lisäksi tuo määräaika.

[KD] Matkalla häntä vaivasi erityisesti kysymys: [KHD] oliko Svidrigailov käynyt Porfirin luona?

Mikäli hän saattoi päätellä - [KD] ja sen hän olisi voinut ottaa vanhoakseen - [KHD] tämä ei ollut käynyt! [KD] Hän mietti miettimistään asiaa, muisteli Porfiri Petrovitshin käyntiä, teki johtopäätöksiä: [KHD] ei, tämä ei ollut käynyt siellä, aivan varmasti ei.

Muttoa ellei vielä ollut käynyt, meneeköhän hän Porfirin luo?

Vuori (Pyykkö), s. 435

Vuori (Pyykkö), 1) KHD > KD (ajatusviivat)

[KD] He hurried to Svidrigailov's. [KD vai KHD?] What he had to hope from that man he did not know. But that man had some hidden power over him. [KD] Having once recognised this, he could not rest, [KD vai KHD?] and now the time had come.

[KD] On the way, one question particularly worried him: [KHD] had Svidrigailov been to Porfiry's? 1) [KD] As far as he could judge, he would swear to it **that** he had not. He pondered again and again, went over Porfiry's visit; [KHD] no, he hadn't been, of course he hadn't.

But if he had not been yet, would he go?

Garnett, s. 389

Garnett, 1) KHD > KD (-ajatusviiva, +*that*, -toisto, huutomerkki > piste)

[KD] He was hurrying to Svidrigailov. [KD vai KHD?] What he could hope for from him, he himself did not know. But the man had some hidden power over him. [KD] Once he realized it, he could no longer rest, [KD vai KHD?] and, besides, the time had now come.

[KD] One question especially tormented him on the way: [KHD] had Svidrigailov gone to Porfiry?

No, as far as he was able to judge, he had not - he would have sworn to it! [KD] He thought it over again and again, recalled Porfiry's entire visit, and realized: [KHD] no, he had not; of course he had not!

But if he had not gone yet, would he or would he not go to Porfiry?

Pevear & Volokhonsky, s. 462

(xxii)

[KHD] Да и стоило ль теперь, после всего, что было, стараться побеждать все эти новые мизерные затруднения? Стоило ль, например, стараться интриговать, чтобы Свидригайлов не ходил к Порфирию; изучать, разузнавать, терять время на какого-нибудь Свидригайлова?

О, как ему всё это надоело!

А между тем он всё-таки спешил к Свидригайлову; уж не ожидал ли он чего-нибудь от него нового, указаний, выхода? И за соломинку ведь хватаются! Не судьба ль, не инстинкт ли какой сводит их вместе? Может быть эта была только усталость, отчаяние; может быть, надо было не Свидригайлова, а кого-то другого, а Свидригайлов только как тут подвернулся. Соня? Да и зачем бы он пошел теперь к Соне? Опять просить у ней ее слез? [KD vai KHD?] Да и страшна была ему Соня. Соня представляла собою неумолимый приговор, решение без перемены. Тут - или ее дорога, или его. Особенно в эту минуту он не в состоянии был ее видеть. [KHD] Нет, не лучше ли испытать Свидригайлова: что это такое? [KD] И он не мог не сознаться внутри, что и действительно тот на что-то ему давно уже как бы нужен.

[KHD] Ну, однако ж, что может быть между ними общего? Даже и злодейство не могло бы быть у них одинаково. Этот человек очень к тому же был неприятен, очевидно чрезвычайно развратен, непременно хитер и обманчив, может быть, очень зол. Про него ходят такие рассказы. Правда, он хлопотал за детей Катерины Ивановны; но кто знает, для чего и что это означает? У этого человека вечно какие-то намерения и проекты.

[KD] Мелькала постоянно во все эти дни у Раскольникова еще одна мысль и страшно его беспокоила, хотя он даже старался прогонять ее от себя, [KD vai KHD?] так она была тяжела для него! [KD] Он думал иногда: [KHD] Свидригайлов всё вертелся около него, да и теперь вертится; Свидригайлов узнал его тайну; Свидригайлов имел замыслы против Дуни. А если и теперь имеет? Почти наверное можно сказать, что да. А если теперь, узнав его тайну и таким образом получив над ним власть, он захочет употребить ее как оружие против Дуни?

[KD] Мысль эта иногда, даже во сне, мучила его, но в первый еще раз она явилась ему так сознательно ярко, как теперь, когда он шел к Свидригайлову. Одна уже мысль эта приводила его в мрачную ярость. [KHD] Во-первых, тогда уже всё изменится, даже в его собственном положении: следует тотчас же открыть тайну Дунечке. Следует, может быть, предать самого себя, чтоб отвлечь Дунечку от какого-нибудь неосторожного шага. Письмо? Нынче утром Дуня получила какое-то письмо! От кого в Петербурге могла бы она получать письма? (Лужин разве? Правда, там стережет Разумихин; но Разумихин ничего не знает. Может быть, следует открыться и Разумихину? [KD] Раскольников с омерзением подумал об этом.

[HD vai KHD?] "Во всяком случае Свидригайлова надо увидеть как можно скорее, [KD] - решил он про себя окончательно. [HD vai KHD?] - Слава богу, тут не так нужны подробности, сколько сущность дела; но если, если только способен он, если Свидригайлов что-нибудь интригует против Дуни, - то..."

[KHD] Ja maksoiko nyt edes vaivaakaan, kaiken edellä tapahtuneen jälkeen, koettaa voittaa kaikki nuo uudet, mitättömät vaikeudet! Maksoiko, esimerkiksi, vaivaa koettaa mitään juonia, ett'ei Svidrigailov menisi Porfirin luo; urkkia, tiedustella, hukata aikaa mokoman Svidrigailovin tähden!

Oi, kuinka tämä kaikki jo häntä kyllästytti!

Ja sillä välin kiirehti hän kuitenkin Svidrigailovin luo; näinköhän odotti häneltä jotakin uutta, joitakin tietoja, neuvoja? Tarttuuhan sitä hädässä oljenkorteekin! Näinköhän jokin sallimus tahi vaisto vei heidät yhteen? Mutta ehkä se vaan oli väsymystä, epätoivoa; ehkä hän ei Svidrigailovia tarvinnutkaan, vaan jotakin toista, ja Svidrigailov niin vaan siinä osui olemaan. Sonja? Miksipä hän nyt Sonjan luo menisi? Taaskin häneltä kyyneleitä anomaan? [KD vai KHD?] Ja sitä paitse hirvitti Sonja häntä. Sonja esitti itsessään leppymätöntä tuomiota, muuttamatonta päätöstä. Siinä oli kaksi tietä. 1) [KD] Mutta varsinkaan **sillä** kertaa ei hän voinut nähdä Sonjaa. [KHD] Ei, eikö olisi parempi tutkia Svidrigailovia, mitä se oikeastaan on? [KD] Ja hän ei voinut olla sisällisesti tunnustamatta, että Svidrigailov todellakin jo kauan aikaa oli ollut hänelle johonkin tarpeen.

[KHD] Mutta mitä yhteistä voi kuitenkin heidän välillään olla? Eihän heidän pahantekonsakaan voinut olla yhtäläinen. Tuo toinen oli sitä paitse kovin inhottava, silminnähtävästi tavattoman rietas ja varmaan kavala petturi, kentiesi hyvin häykin. Sellaisia huhuja hänestä li(i)kkui. Totta oli, että hän auttoi Katarina Ivanovnan lapsia, mutta kuka sen tietää, minkätähden ja mitä se merkitsi? Sillä miehellä on i'äti sellaisia tuumia ja hankkeita.

[KD] Sitte vilahti vielä muudan toinenkin ajatus kaikkina näinä päivinä alinomaa Raskolnikovin mielessä ja huoletti häntä hirveästi, vaikka hän koettikin sitä luotaan karkoittaa, sillä [KD vai KHD?] niin raskas oli se hänelle! [KD] Hän ajatteli toisinaan 2), **että** Svidrigailov yhä oli pyörinyt hänen ympärillään ja pyöri nytkin; **että** Svidrigailov tiesi hänen salaisuutensa **ja että** Svidrigailovilla oli ollut joitakin hankkeita Dunjaa vastaan. [KHD] Entä jos oli vielä nytkin? Ja melkein varmaan saattoi siihen vastata myöntävästi. Entä jos hän nyt, saatuaan tietää hänen salaisuutensa ja saatuaan sen kautta vallan hänen ylitsensä, tahtoo käyttää sitä aseena Dunjaa vastaan?

[KD] Väliin, jopa unessakin, vaivasi häntä tämä ajatus, mutta vasta ensimmäisen kerran näyttäytyi se hänelle niin tajuttavan selvänä, kuin nyt, kun hän oli menossa Svidrigailovin luo. Yksistään tämä ajatus sai hänen synkkään raivoon. [KHD] Ensiksikin oli kaikki muuttuva hänen omassa tilassaan: salaisuus oli oitis ilmaistava Dunetshkalle. Ehkä oli itsensäkin uhrattava pelastaakseen Dunjaa jostakin varomattomasta teosta. Ja kirje? Sinä aamuna oli Dunja saanut erään kirjeen! Keltä saattoi hän Pietarissa saada kirjeen? (Ehkä Lushinilta?) Mutta siellähän vartioi Rasumihin; vaan eihän Rasumihin tiedä mitään. Kentiesi on ilmaistava asia Rasumihinillekin? [KD] Raskolnikov ajatteli tätä inhoten.

[HD vai KHD?] Kaikissa tapauksissa pitää saada tavata Svidrigailovia niin pian kuin suinkin, [KD] päätti hän lopuksi itseksensä. [HD vai KHD?] Tässä, Jumalan kiitos, ei ole niin paljon tarvis yksityisseikkoja, kuin asian ydintä: mutta jos hän vaan sen tekee, jos Svidrigailov vaan jotakin juonittelee Dunjaa vastaan, - niin ...

Wuori, s. 652–653

Wuori, 1) KD vai KHD? > KD (*в эту минуту > sillä kertaa*), 2) KHD > KD (kaksoispiste > pilkku, +että)

[KHD] Maksoiko vaivaa kaiken tämän jälkeen koettaa voittaa kaikkia noita uusia pikku kiusallisuuksia. Vaivaisiko hän itseään koettamalla estää näitten molempain henkilöitten kohtausta! Maksoiko vaivaa tuhлата aikaa tuon Svidrigailowin vuoksi?

Voi, miten kaikki tämä tuntui hänestä vastenmieliseltä.

Siitä huolimatta kiiruhti hän Svidrigailowin luo. Odottiko hän tältä ehkä jotakin, osotusta, suoriutumista pulastaan? Useinhan tartutaan oljenkorteen! Ehkä se oli vain onnellinen sattuma, jotakin vaistomaista, mikä heidät oli johtanut yhteen? Ehkä oli syynä siihen ollut vain uupumus ja epätoivo? Vai, eikä hän ehkä ollenkaan tarvinnutkaan Svidrigailowia, vaan jotakin toista, ja Svidrigailow oli vain sattumalta tullut tielle? Ehkä Sonja? Mutta miksi menisi hän nyt Sonjan luo? Ehkä taas kerjätäkseen tämän kyuneleitä? [KD vai KHD?] Nyt tunsin hän pelkoa häntä kohtaan, mikä hän oli? ... lahjomaton tuomari ... muuttumaton päätös. Siinä oli kysymyksessä ... Sonjan ystävä⁵⁸ tai **Raskolnikowin** oma. Nyt ei hän voinut nähdä Sonjaa. [KHD] Ei, parempi oli siis koettaa Svidrigailowin kanssa ja katsoa, miten pitkälle hänen avullaan pääsisi. [KD] Hän ei voinut salata itseltään, että Svidrigailow oli käynyt hänelle yhä välttämättömämmäksi.

[KHD] Mutta mitä yhteistä saattoi heillä olla keskenään, ellei rikos tarjonnut kosketuskohtaa. 1) [KD vai KHD?] Tuo ihminen **tuntui hänestä** kamalan vastenmieliseltä. [KHD] Hän oli ilmeisesti sangen huikenteleva, kavala ja epäluotettava, niin ehkä konna. Sellanen oli ihmisten tuomio hänestä. Tosin oli hän ottanut huolehtiakseen Katerina Ivanownan lapsista, mutta ken tietää, missä tarkoituksessa. Tuollaisilla ihmisillä oli aina joitakin salasia aikeita ja suunnitelmia. [KD] Toinenkin ajatus kiusasi häntä pelottavasti eikä jättänyt häntä, vaikka hän koetti kaikin voimin vapautua siitä, 2) niin pelottavalta se hänestä tuntui. Hän nimittäin ajatteli: [KHD] Jos Svidrigailow, joka saatuaan hieman aavistusta hänen salaisuudestaan, lakkaamatta oli etsinyt häntä, käyttäisi hyväkseen sitä toteuttaakseen Dunjaa koskevat suunnitelmansa, mitä oli silloin tehtävä?⁵⁹ Asia näytti liian uskottavalta. Olessaan tietoinen moisesta salaisuudesta, eikä hän käyttäisi sitä aseenaan Dunjaa vastaan?

⁵⁸ Käännösvirhe vaikeuttaa niin kohdan asiasisällön kuin sen näkökulmankin ymmärtämistä (... *или ее дорога, или ego > ... Sonjan ystävä tai Raskolnikowin oma*).

⁵⁹ Esitys voidaan edelleen lukea KHD:na, vaikka sitä onkin yksinkertaistettu ja tiivistetty huomattavasti.

[KD] Tämä ajatus oli silloin tällöin vainonnut häntä unessa, mutta koskaan ei se ollut esiintynyt niin selvänä kuin hänen ollessaan matkalla Svidrigailowin luo. Jo pelkkä ajatuskin siitä sai hänet mielettömäksi. [KHD] Hänen oma asemansa muuttui sen kautta täydelleen. Joko oli hänen ilmotettava kaikki sisarelleen tai oli hän pakotettu ilmasemaan itsensä pelastaakseen Dunjaa. Entä kirje? Dunja oli saanut aamulla kirjeen. Kuka hänelle täällä kirjoitteleisi? Lushin ehkä? Mutta sillä taholla vartioi Rasumihin, eikä Rasumihin tiennyt mitään. Ehkä joutuisi hän pakotetuksi ilmasemaan Rasumihinille salaisuuden. [KD] Hän saattoi ajatella sitä vain mitä suurimmalla vastenmielisyydellä.

3) [KHD] Ennen kaikkea oli hänen etsittävä Svidrigailow käsiinsä. Vielä ei, Jumalan kiitos, ollut kysymystä yksityiskohdista, ainoastaan asemasta kokonaisuudessaan. Mutta jos Svidrigailowilla tosiaan olisi jotain Dunjaa vastaan? Silloin ...

Niskanen, s. 533–535

Niskanen, 1) KHD > KD vai KHD? (+*tuntui hänestä*), 2) KD vai KHD? > KD (huutomerkki > piste), 3) HD vai KHD? > KHD (-lainausmerkit, +*hänen*, - *решил он про себя окончательно*, preesens > imperfekti)

[KHD] Maksoiko nyt vaivaa, kaiken sen jälkeen, mitä oli tapahtunut, yrittää voittaa näitä uusia viheliäisiä vaikeuksia? Maksoiko esimerkiksi vaivaa koettaa juonitella, jottei Svidrigailov menisi Porfiri Petrovitshin luo: tutkia, urkkia Svidrigailovin laista henkilöä ja tuhлата aikaa hänen tähtensä?

Kuinka inhottavaa tuo kaikki olikaan!

Kaikesta huolimatta hän riensi Svidrigailovin luo. Odottiko hän tältä sittenkin jotakin *uutta*, jotakin neuvoa, ratkaisua? Tarttuuhan hukkuva oljenkorteenkin! Johtiko heitä kenties kohtalo tai jokin vaisto toistensa luo. Kenties se oli pelkkää väsymystä ja epätoivoa; kenties hän ei tarvinnutkaan Svidrigailovia, vaan jotakuta aivan toista, ja Svirigailov oli vain sattumalta soljahtanut hänen mieleensä. 1) [KD] **Hän ajatteli** Sonjaa. [KHD] Mutta miksi hän nyt menisi Sonjan luo? Jälleenkö anelemaan häneltä säälin kyyneliä? [KD vai KHD?] Hän kerrassaan pelkäsi Sonjaa. Sonja edusti järkähtämätöntä tuomiota, muuttumatonta päätöstä. Siellä oli valittavana joko oma tie tai Sonjan osoittama. Varsinkaan tällä hetkellä hän ei kyennyt kohtaamaan Sonjaa. [KHD] Ei, oli kaiketi sittenkin parempi koettaa ottaa selkoa Svidrigailovista: mitä hänessä oikeastaan piili? [KD] Hänen täytyi myöntää itselleen, että tuo mies oli jossakin suhteessa muuttunut hänelle jo aikoja sitten kerrassaan välttämättömäksi.

[KHD] Ja sittenkin: mitä yhteistä voi heillä kahdella olla? Heidän rikoksensakaan eivät olisi voineet olla yhdenlaiset. Sitä paitsi tuo mies oli erittäin vastenmielinen, ilmeisesti sangen irstas, epäilemättä viekas ja petturi, ehkä varsin ilkeäkin. Hänen maineensa ei ollut hyvä. Totta kyllä, että hän piti huolta Katarina Ivanovnan lapsista, mutta kuka tiesi, missä tarkoituksessa ja mitä se merkitsi. Hänellä oli aina jonkinlaisia aikeita ja suunnitelmia.

[KD] Kaikkina näinä päivinä oli Raskolnikovin mielessä liikkunut eräs ajatus, joka oli häntä ankarasti vaivannut, vaikka hän olikin yrittänyt karkottaa sitä luotansa 2) - niin painostavalta se oli hänestä tuntunut. Hän mietti näin: [KHD] Svidrigailov oli kierrellyt hänen vaiheillansa ja kierteli yhä vielä. Svidrigailov oli saanut tietää hänen salaisuutensa; Svidrigailovilla oli ollut pahoja aikeita Dunjaan nähden. Entäpä, jos hänellä oli niitä yhä vielä? Voi melkein varmasti sanoa, että niin oli laita. 3) [KD vai KHD?] Mitäpä, jos hän nyt, saatuaan tietää salaisuuden ja siten päästyään tavallansa **Raskolnikovia** vallitsemaan, alkoi käyttää tuota valtaa aseena Dunjaa vastaan?

[KD] Tämä ajatus kiusasi häntä tavan takaa, vieläpä unessakin, mutta se ei ollut milloinkaan ilmennyt hänelle niin tietoisena selvänä kuin nyt, hänen mennessään Svidrigailovin luo. Jo tämä pelkkä ajatus sai hänet synkän vimman valtoihin. [KHD] Silloinhan ensinnäkin koko tilanne muuttuu: hänen on heti ilmaistava salaisuutensa Dunjalle. On kenties ilmiannettava itsensä, jottei Dunja ryhdy mihinkään varomattomiin tekoihin. Entä kirje? Dunja oli aamulla saanut kirjeen. Luzhiniltako? Razumihin tosin oli siellä vartioimassa, mutta Razumihin ei tiedä mitään. Ehkäpä oli ilmaistava salaisuus Razumihinillekin? [KD] Se ajatus tuntui Raskolnikovista kovin vastenmieliseltä.

4) [KD vai KHD?] Joka tapauksessa täytyi tavata Svidrigailov niin pian kuin suinkin, - päätti hän lopullisesti. 4) [KD vai KHD?] Siinä ei, Jumalan kiitos, tarvinnut vaivata itseänsä yksityiskohdilla, kysymyksessä oli yksi ainoa tärkeä asia. Mutta jos Svidrigailovilla todella oli joitakin salajuonia Dunjaan nähden, niin silloin **hän**, jos suinkin vain kykenee...

Hollo, s. 447–448

Hollo, 1) KHD > KD (+*hän ajatteli*, kysymysmerkki > piste), 2) KD vai KHD? > KD (huutomerkki > piste), 3) KHD > KD vai KHD? (yks. 3. persoonan pronomini > erisnimi), 4) HD vai KHD? > KD vai KHD? (-lainausmerkit, preesens > imperfekti, +*hän*)

[KHD] Maksoiko vaivan nyt, kaiken sen jälkeen mitä oli tapahtunut, yrittää voittaa kaikki nämä uudet viheliäiset vaikeudet? Kannattiko esimerkiksi yrittää juonitella, ettei Svidrigailov menisi Porfirin luo: tutkia, urkkia, tuhлата aikaa jonkun Svidrigailovin kaltaisen takia!

Voi, kuinka kaikki tämä kyllästytti häntä!

Silti, kaikesta huolimatta hän kiiruhti tapaamaan Svidrigailovia: odottiko hän tältä sittenkin jotakin uutta, ehkä neuvoja, ratkaisua. Tarttuuhan hukkuva oljenkorteenkin! Kohtaloko vai jokin vaisto johdattelee heitä yhteen? Ehkä tämä oli vain väsymystä, epätoivoa; kenties Svidrigailovia ei tarvittukaan, vaan jotakuta toista, Svidrigailov sattui vain juolahtamaan mieleen. Entä Sonja? Mutta miksi hän menisi nyt Sonjan luo? Jälleenkö karttamaan hänen kyyneliään? [KD vai KHD?] Sitäpaitsi Sonja pelottikin nyt häntä. Sonja edusti armotonta tuomiota, päätöstä, johon ei voinut hakea muutosta. Oli olemassa joko Sonjan

osoittama tie tai hänen omansa. Varsinkaan tällä hetkellä hän ei ollut sellaisessa mielentilassa, että olisi voinut nähdä Sonjan. [KHD] Ei, oli ehkä sittenkin parempi tutkistella Svidrigailovia: mikä tämä oli miehiään? [KD] Hän ei voinut olla sisimmässään myöntämättä, että tuo henkilö oli tosiaankin jo kauan sitten käynyt hänelle tavallaan tarpeelliseksi.

[KHD] Mutta mitä yhteistä heidän välillään oikeastaan olisi? Eivät edes heidän rikoksensaakaan voisi olla samankaltaisia. Tuo ihminen oli sitäpaitsi hänelle vastenmielinen, ilmeisesti tavattoman irstas, ehdottomasti viekas ja petollinen, kukaties hyvin ilkeä. Hänestähän oli liikkeellä kaikenlaisia juttuja. Tosin hän huolehti Katerina Ivanovnan lapsista, mutta kuka ties, mitä varten ja mitä se merkitsi? Sillä ihmisellä oli alati jokin tarkoitus ja suunnitelma.

[KD] Kaikkina näinä päivinä Raskolnikovin mielessä oli vilahdellut muukin ajatus ja tehnyt hänet kauhean rauhattomaksi, vaikka hän yrittikin karkottaa sen luotaan, [KD vai KHD?] siinä määrin ahdistava se oli! [KD] Hän ajatteli välistä: [KHD] Svidrigailov kierteli yhä hänen lähettyvillään ja kiertelee parhaillaankin; Svidrigailov oli saanut tietää hänen salaisuutensa; Svidrigailovilla oli omia aikeita Dunjaan nähden. Entäpä jos hänellä on niitä nytkin? Voitiin miltei varmasti sanoa: oli kyllä. Entäpä jos Svidrigailov saatuaan nyt tietää hänen salaisuutensa ja sillä tavoin ylivallan hänestä, haluaakin käyttää sitä aseena Dunjaa vastaan?

[KD] Tämä ajatus vaivasi häntä toisinaan, jopa unessakin, mutta milloinkaan aikaisemmin se ei ollut ilmestynyt hänen tajuntaansa niin kirkkaana kuin nyt, kun hän oli menossa Svidrigailovin luo. Jo pelkkä ajatus herätti hänessä synkkää raivoa. [KHD] Ensinnäkin, silloinhan kaikki muuttuu, jopa hänen omassa asemassaan: on paljastettava heti salaisuus Dunjalle. On kenties petettävä itsensä, jotta saisi Dunjan välttämään varomatonta askelta. Entä se kirje? Tänä aamuna Dunja sai jonkin kirjeen? Keneltä hän voisi saada Pietarissa kirjeitä? Lužiniltako? Tosin siellä oli Razumihin vartioimassa, mutta eihän Razumihin tiedä mitään. Kenties on vielä avauduttava Razumihinillekin ... [KD] Raskolnikov ajatteli sitä inhoa tuntien.

1) [KD vai KHD?] Joka tapauksessa täytyi nähdä Svidrigailov niin pian kuin suinkin, [KD] päätti hän lopullisesti. 1) [KD vai KHD?] Jumalan kiitos, ei tarvittu yksityiskohtia, vain itse asian olemus oli tärkein; mutta jos Svidrigailov tosiaankin juonitteli Dunjaa vastaan, niin silloin **hän**, mikäli vain ...

Konkka

Konkka, 1) HD vai KHD? > KD vai KHD? (-lainausmerkit, preesens > imperfekti, +*hän*)

[KHD] Ja maksoiko nyt vaivaa, kaiken sen jälkeen mitä oli tapahtunut, yrittää voittaa näitä uusia viheliäisiä vaikeuksia? Maksoiko esimerkiksi vaivaa koettaa juonitella, jottei Svidrigailov menisi Porfiri Petrovitshin luo: tutkia ja urkkia nyt Svidrigailovin laista miestä ja tuhlata aikaa hänen takiaan?

Voi miten kaikki jo kyllästytti häntä!

Kaikesta huolimatta hän riensi Svidrigailovin luo. Odottiko hän täältä sittenkin jotain *uutta*, jotain neuvoa, ratkaisua? Tarttuuhan hukkuva oljenkorteekin! Johtiko heitä kohtalo tai jokin vaisto toistensa luo? Jospa se olikin vain väsymystä ja epätoivoa, jospa hän ei tarvinnutkaan Svidrigailovia, vaan jotakuta toista, ja Svidrigailov oli vain sattumalta pujahtanut hänen mieleensä. 1) [KD] Hän **ajatteli** Sonjaa. [KD vai KHD?] Sonja edusti järkähtämätöntä tuomiota, muuttumatonta päätöstä. Siellä oli valittavana vain joko oma tie tai Sonjan osoittama. Varsinkaan tällä hetkellä hän ei voinut kohdata Sonjaa. [KHD] Ei, sittenkin oli parempi yrittää ottaa selkoa Svidrigailovista: mitä siinä miehessä oikein piili? [KD] Eikä hän voinut olla myöntämättä, että tuo mies oli jossain suhteessa muuttunut hänelle jo aikoja sitten suorastaan välttämättömäksi.

[KHD] Mutta mitä yhteistä heillä kahdella voi olla? Heidän rikoksensakaan eivät voineet olla yhtäläiset. Sitä paitsi tuo mies oli hyvin vastenmielinen, ilmeisen irstas, epäilemättä viekas petturi, kenties häijykin. Hänen maineensa ei ollut hyvä. Totta kyllä, hän huolehti Katerina Ivanovanan lapsista, mutta kuka tiesi missä tarkoituksessa ja mitä se merkitsi. Sillä miehellä oli alituisen kaikenlaisia aikeita ja suunnitelmia.

[KD] Näinä päivinä Raskolnikovin mielessä oli liikkunut ajatus, joka oli ankarasti vaivannut häntä, vaikka hän oli yrittänyt karkottaa sen mielestään 2) – niin painostavalta se oli hänestä tuntunut. Hän oli miettinyt: [KHD] Svidrigailov oli saanut tietää hänen salaisuutensa, Svidrigailovilla oli ollut pahoja aikeita Dunjaan nähden. Jospa hänellä oli niitä edelleenkin? Voi melkein varmasti sanoa että niitä oli. Entäpä jos mies nyt, saatuaan tietää hänen salaisuutensa ja sen kautta saatuaan vallan hänen ylitseen, alkaakin käyttää tuota valtaa aseenaan Dunjaa vastaan?

[KD] Tämä ajatus kiusasi häntä tavan takaa, vieläpä unessakin, mutta vasta nyt se ilmeni näin tietoisena selkeänä, nyt kun hän oli menossa Svidrigailovin luo. Jo pelkkä ajatuskin sai hänet synkän vimman valtaan. [KHD] Ensinnäkin koko tilanne muuttuu: hänen täytyy heti ilmaista salaisuutensa Dunjalle. On ehkä ilmiannettava itsensä, jottei Dunja ryhdy mihinkään varomattomiin toimiin. Entä kirje? Dunja oli aamulla saanut kirjeen. Luzhiniltako? Razumihin tosin oli siellä vartioimassa, mutta Razumihin ei tiedä mitään. Ehkä on ilmaistava salaisuus Razumihinillekin? [KD] Se ajatus tuntui Raskolnikovista kovin vastenmieliseltä.

3) [KD vai KHD?] Joka tapauksessa Svidrigailov oli tavattava niin pian kuin suinkin, hän päätti lopullisesti. 3) [KD vai KHD?] Siinä ei, luoja kiitos, tarvinnut vaivata itseään yksityiskohdilla, kysymyksessä oli yksi ainoa tärkeä asia. Mutta jos Svidrigailovilla todella oli joitain salajuonia Dunjaan nähden. - Niin ...

Vuori (Pyykkö), s. 435–436

Vuori (Pyykkö), 1) KHD > KD (+*hän ajatteli*, kysymysmerkki > piste), 2) KD vai KHD? > KD (huutomerkki > piste), 3) HD vai KHD? > KD vai KHD? (-lainausmerkit, preesens > imperfekti)

[KHD] And was it worth while, after all that had happened, to contend with these new trivial difficulties? Was it worth while for instance to manoeuvre that Svidrigailov should not go to Porfity's? Was it worth while to investigate, to ascertain the facts, to waste time over anyone like Svidrigailov?

Oh, how sick he was of it all!

And yet he was hastening to Svidrigailov; could he be expecting something *new* from him, some information or some means of escape? Men will catch at straws! Was it destiny or some instinct bringing them together? Perhaps it was only fatigue, despair; perhaps it was not Svidrigailov but some other whom he needed, and Svidrigailov had simply presented himself by chance. Sonia? But what should he go to Sonia for now? To beg her tears again? [KD vai KHD?] He was afraid of Sonia, too. Sonia stood before him as an irrevocable sentence. He must go his own way or hers. 1) [KD] At **that** moment especially he did not **feel** equal to seeing her. [KHD] No, would it not be better to try Svidrigailov? [KD] And he could not help inwardly owning that he had long felt that he must see him for some reason.

[KHD] But what could they have in common? Their very evil-doing could not be of the same kind. The man, moreover, was very unpleasant, evidently depraved, undoubtedly cunning and deceitful, possibly malignant. Such stories were told about him! It is true he was befriending Katerina Ivanovna's children, but who could tell with what motive and what it meant? The man always had some design, some project.

[KD] There was another thought which had been continually hovering of late about Raskolnikov's mind, and causing him great uneasiness. 2) It was so painful that he made distinct efforts to get rid of it. He sometimes thought 3) **that** Svidrigailov was dogging his footsteps **o**. [KHD] Svidrigailov had found out his secret and had had designs on Dounia. What it he had them still? Wasn't it practically certain that he had? And what if, having learnt his secret and so having gained power over him, he were to use it as a weapon against Dounia?

[KD] This idea sometimes even tormented his dreams, but it had never presented itself so vividly to him as on his way to Svidrigailov. The very thought moved him to gloomy rage. [KHD] To begin with, this would transform everything, even his own position. He would have at once to confess his secret to Dounia. Would he have to give himself up perhaps to prevent Dounia from taking some rash step? The letter? This morning Dounia had received a letter. From whom could she get letters in Petersburg? Luzhin, perhaps? It's true Razumihin was there to protect her; but Razumihin knew nothing of the position. Perhaps it was his duty to tell Razumihin? [KD] He thought of it with repugnance.

4) [KD vai KHD?] In any case **he** must see Svidrigailov as soon as possible [KD] he decided finally. 4) [KD vai KHD?] Thank God, the details of the interview were of little consequence, if only **he** could get at the root of the matter; but if Svidrigailov were capable ... if he were intriguing against Dounia - then ...

Garnett, s. 389–390

Garnett, 1) KD vai KHD? > KD (*в эту минуту* > *at that moment*, +*feel*), 2) KD vai KHD? > KD (lauseiden järjestys, huutomerkki > piste), 3) KHD > KD (-kaksoispiste, +*that*, *poisto* (*да и теперь вертнется*)), 4) HD vai KHD? > KD vai KHD? (-lainausmerkit, +*he*, *preesens* > imperfekti)

[KHD] And was it worthwhile now, after everything that had happened, to try to overcome all these measly new difficulties? Was it worthwhile, for example, trying to intrigue so that Scidrigailov would not go to Porfiry; to investigate, to make inquiries, to lose time on some Svidrigailov!

Oh, how sick he was of it all!

And yet here he was hurrying to Svidrigailov; could it be that he expected something *new* from him - directions, a way out? People do grasp at straws! Could it be fate, or some instinct, bringing them together? Perhaps it was only weariness, despair; perhaps it was not Svidrigailov but someone else he needed, and Svidrigailov just happened to be there. Sonya? But why should he go to Sonya now? To ask for her tears again? [KD vai KHD?] Besides, Sonya was terrible for him now. Sonya represented an implacable sentence, a decision not to be changed. It was either her way or his. 1) [KD] Especially at **that** moment he was in no condition to see her. [KHD] No, would it not be better to try Svidrigailov, to see what was there? [KD] And he could not help admitting to himself that for a long time he had really seemed to need the man for something.

[KHD] Well, but what could there be in common between them? Even their evil-doing could not be the same. Moreover, the man was very unpleasant, obviously extremely depraved, undoubtedly cunning and deceitful, perhaps quite wicked. There were such stories going around about him. True, he had taken some trouble over Katerina Ivanovna's children; but who knew what for or what it meant? The man eternally had his projects and intentions.

[KD] Still another thought had kept flashing in Raskolnikov all those days, and troubled him terribly, though he had even tried to drive it away from him, so difficult did he find it! He sometimes thought: [KHD] Svidrigailov kept hovering around him, and was doing so even now; Svidrigailov had found out his secret; Svidrigailov had once had designs on Dunya. And did he have them still? One could almost certainly say *yes*. And what if now, having found out his secret and thus gained power over him, he should want to use it as a weapon against Dunya?

[KD] This thought had tormented him at times, even in his sleep, but the first time it had appeared to him with such conscious clarity was now, as he was going to Svidrigailov. The thought alone drove him into a black rage. [KHD] First of all, everything would be changed then, even in his own position: he would immediately have to reveal his secret to Dunechka. He would perhaps have to betray himself in order to divert Dunechka from some rash step. The letter? Dunya had received some letter **that** morning! Who in Petersburg could be sending her letters? (Luzhin, perhaps?) True, Razumikhin was on guard there; but Razumikhin did not know anything. Perhaps he would have to confide in Razumikhin as well? [KD] Raskolnikov loathed the thought of it.

2) [HD] "In any case, **I** must see Svidrigailov as soon as possible," [KD] he decided finally to himself. [HD] "Thank God, it's not details that are needed here so much as the essence of the matter; but if, if he's really capable, if Svidrigailov is plotting something against Dunya - then ..."

Pevear & Volokhonsky, 463–464

Pevear & Volokhonsky, 1) KD vai KHD? > KD (*в эту минуту* > *at that moment*), 2) HD vai KHD? > HD (+I)

(xxiii)

[KD] Он стоял пред нею в двух шагах, ждал и смотрел на нее с дикою решимостью, воспаленно-страстным, тяжелым взглядом. Дуня поняла, что он скорее умрет, чем отпустит ее. [KHD] "И... и уж, конечно, она убьет его теперь, в двух шагах!.."

Преступление и наказание, s. 461, 6, V

[KD] Svidrigailov seisoi hänen edessänsä kahden askeleen päässä, odotti ja katseli häntä tulisen intohimoisella, raskaalla katseella. Dunja ymmärsi, että hän ennen kuolee, kuin päästää hänet. [KHD] "Ja ... ja tietysti hän hänen nyt tappaa kahden askeleen päästä!..."

Wuori, s. 699

[KD] Svidrigailow oli kahden askeleen päässä Dunjasta ja katseli häntä himokkain silmin. Dunja ymmärsi, että mies aikoi ennen kuolla kuin päästää häntä pois ja ... 1) [HD] "Luonnollisesti surmaan **minä** hänet kahden askeleen päästä", [KD] **ajatteli hän.**

Niskanen, s. 572

Niskanen, 1) KHD > HD (3. persoona > 1. persoona, +johtolause *ajatteli hän*)

[KD] Hän seisoi parin askelen päässä, odotti ja katseli Dunjaa hurjan päättävästi, kiihkeän intohimoisesti, syvästi. Dunja käsitti, että tuo mies mieluummin kuolee

kuin luopuu hänestä. 1) [HD] "Ja nyt ... nyt **minä** hänet varmaan surmaan, kahden askelen päähän! ..."

Hollo, s. 481

Hollo, 1) KHD > HD (3. persoona > 1. persoona)

[KD] Hän seiso i kahden askelen päässä ja oli naulannut Dunjaan hurjan, päättäväisen, tulehtuneen, intohimoisen katseen. Dunja ymmärsi, että Svidrigailov ennemmin kuolee kuin päästää hänet menemään. 1) [HD] "Tietysti **minä** tapan hänet, tuohon kahden askelen päähän!"

Konkka

Konkka, 1) KHD > HD (3. persoona > 1. persoona)

[KD] Hän seiso i parin askeleen päässä, odotti ja katseli Dunjaa päättävästi, tulisen intohimoisesti, syvästi. Dunja ymmärsi, että mies ennen kuolee kuin luopuu hänestä. 1) [HD] "Ja nyt ... varmasti tapan hänet, kahden askeleen päähän! ..."

Vuori (Pyykkö), s. 467

Vuori (Pyykkö), 1) KHD > HD (3. persoona > 1. persoona)

[KD] He stood facing her, two paces away, waiting and gazing at her with wild determination, with feverishly passionate, stubborn, set eyes. Dounia saw that he would sooner die than let her go. [KHD] 'And ... now, of course, she would kill him, at two paces!'

Garnett, s. 418

[KD] He stood in front of her, two steps away, waiting and looking at her with wild determination, his grim eyes inflamed with passion. Dunya realized that he would rather die than let her go. [KHD] "And ... and of course she would kill him now, from two paces! ..."

Pevear & Volokhonsky, s. 496

(xxiv)

[KD] Он вышел, оставив всех в необыкновенно возбужденном состоянии. Но сердобольная мамаша тотчас же, полупшепотом и скороговоркой, разрешила некоторые важнейшие недоумения, а именно, что [KHD] Аркадий Иванович человек большой, человек с делами и со связями, богач, - бог знает что там у него в голове, вздумал и поехал, вздумал и деньги отдал, а стало быть, и дивиться нечего. Конечно, странно, что он весь мокрый, но англичане, например, и того эксцентричнее, да и все эти высшего тона не смотрят на то, что о них скажут, и не церемонятся. Может

быть, он даже и нарочно так ходит, чтобы показать, что он никого не боится. А главное, об этом ни слова никому не говорить, потому что бог знает еще что из этого выйдет, а деньги поскорее под замок, и, уж конечно, самое лучшее во всем этом, что Федосья просидела в кухне, а главное, отнюдь, отнюдь, отнюдь не надо сообщать ничего этой пройдохе Ресслих, и прочее, и прочее.

Преступление и наказание, s. 466–467, 6, VI

[KD] Ja hän meni, jätettyään kaikki tavattoman hämmästyneeseen mielentilaan. Mutta helläsydäminen mamma ratkaisi oitis, puolikuiskaten ja sukkelaan, muutamit tärkeimmät arvoitukset ne, näet, että [KHD] Arkadius Ivanovitsh oli suuri mies, mies, jolla oli paljon asioita ja tuttavuuksia, pohatta - ja Jumala tiesi, mitä hänellä päässä oli, otti vaan ja lähti, otti ja antoi rahatkin eikä siinä siis ollut mitään sen enempää ihmettelemistä. Tietysti oli kummallista, että hän oli ihan märkä, mutta ovathan Englantilaiset vieläkin eksentrillisemmät, ja eihän kukaan noista ylhäisistä sitä katso, mitä heistä sanotaan, vaan tekevät kaikki kursailematta. Kentiesi hän tahallaan niin tekeekin näyttääkseen, ette'ei hän pelkää mitään. Vaan pääasia on, ett'ei tästä saa puhua kellekään mitään, sillä Jumala tiesi, kuinka vielä käy, ja siis rahat mitä pikemmin lukon taakse. Kaikesta paras oli tietysti, tässä kaikessa se, että Fedosia istui kyökissä koko ajan ja pääasia on, ett'ei tuolle Resslerich retkaleelle saa hiiskua tästä pikkuistakaan, ei niin sanaakaan j.n.e., j.n.e.

Wuori, s. 707–708

[KD] Hän heitti hyvästit ja jätti kaikki tavattoman liikutetussa mielentilassa. Mutta äiti keksi pian selityksen, mikä tuntui mitä epäuskottavimmalta⁶⁰ ja todisti, että [KHD] Arkadi Ivanowitsch oli suuri mies, jolla oli viljalti tärkeitä toimia, mies, joka oli korkeissa suhteissa ja sangen rikas ... eihän silloin ollut ihmeellistä, jos hän, jolla oli niin paljon ajateltavaa, läksi matkalle ja lahjotteli rahoja. Se tosin tuntui sangen houkkamieliseltä, että hän tuli heidän luokseen vallan likomärkänä; mutta englantilaiset esimerkiksi tapaavat olla usein paljon kummallisempiakin. Ylipäänsä ei ylhäisillä ihmisillä ollut tapana kiinnittää huomiota siihen, mitä toiset ihmiset ajattelivat tai puhuivat heistä, se ei tavannut ujostuttaa heitä ollenkaan. 1) [KD] Pääasia oli **muka** se, ettei ilmastaisi sanaakaan tästä, sillä Jumala tietäköön, mitä voisi tapahtua, vaan rahat oli pian saatettava varmaan talteen. [KHD] Parasta kaikista oli se, ettei Fedosja koko aikana ollut poistunut keittiöstä, ja nyt oli vain varottava, ettei tuo vainukoira, rouva Rösslich, saisi vihiä asiasta j. n. e.

Niskanen, s. 578

Niskanen, 1) KHD > KD (+muka)

⁶⁰ Käännösvirhe vaikeuttaa katkelman ymmärtämistä (*разрешила некоторые важнейшие недоумения > keksi pian selityksen, mikä tuntui mitä epäuskottavimmalta*).

[KD] Hän lähti, jättäen kaikki tavattoman mielenliikutuksen valtaan. Herttainen äiti osasi kuitenkin nopeasti kuiskutellen selvittää eräitä seikkoja, jotka olivat saaneet aikaan kaikkein suurinta kummastusta. **Hänen esityksensä oli seuraavanlainen.** [KHD] Arkadij Ivanovitsh on melkoinen mies, jolla on paljon liikeasioita ja suhteita, sanalla sanoen pohatta. Herra yksin tiesi, mitä hän lienee ajatellut päättäessään niin äkkiä matkustaa pois ja lahjoittaa niin paljon rahoja, mutta mitään ihmettelyn aihetta siinä ei ollut. Oli tosin omituista, että hän oli tullut läpimärkinä, mutta esimerkiksi englantilaiset käyttäytyivät usein vieläkin eriskummaisemmin, eivätkä ylempien säätyluokkien ihmiset yleensäkään välitä siitä, mitä heistä puhutaan, eivät kursaile. Ehkäpä hän liikkui tahallaan tuolla tavalla osoittaakseen ettei pelkää ketään. 1) [KD] Mutta pääasia oli **äidin mielestä** se, ettei vierailusta kerrota kenellekään, koska siitä voisi koitua hyvinkin odottamattomia seurauksia. [KHD] Rahat piti tuota pikaa pistää lukon taakse - oli kerrassaan siunattu asia, että Fedosia oli ollut keittiössä. Varsinkaan ei asiasta pitänyt mainita mitään kavalalle rouva Rösslichille. [KD] **Siihen tapaan jatkui hänen juttuansa vielä pitkältäkin.**

Hollo, s. 486–487

Hollo, 1) KHD > KD (+*äidin mielestä*)

[KD] Hän lähti jätettyään kaikki tavattoman mielenliikutuksen valtaan. Mutta helläsydäminen äiti ratkaisi puolikuiskaten ja hätäilevällä äänellä muutamat tärkeimmät pulmat, nimenomaan sen, että [KHD] Arkadi Ivanovitš oli suuri ihminen, jolla on tehtäviä ja suhteita, rikas mies. - Luoja tietäköön, mitä hänellä on kulloinkin mielessä: kun kerran ajatteli ja päätti antaa rahat, niin ei siinä voinut olla mitään ihmettelemistä ...Tietysti outoa tuo, että hän tuli likomärkinä, mutta esimerkiksi englantilaiset ovat vieläkin kummallisempia, eivätkä kaikki nuo ylempien säätyjen ihmiset välitä siitä, mitä heistä puhutaan, eivätkä he kursaile. Ehkäpä hänkin tahtoi esiintyä tuolla tavoin osoittaakseen ettei pelkää ketään. Pääasia oli, että tästä ei pitänyt puhua sanaakaan kenellekään, sillä Luoja ties mitä tästä vielä seuraisi, mutta rahat oli piilotettava mahdollisimman pian lukon taakse, ja tietysti kaikkein parasta tässä oli se että Fedosja istui yksin keittiössä kuulematta ja näkemättä mitään, ja tärkeintä se ettei millään, millään muotoa saanut puhua asiasta sanaakaan tuolle Rösslich-lutkalle, ynnä muuta ynnä muuta.

Konkka

[KD] Hän lähti jättäen kaikki tavattoman mielenliikutuksen valtaan. Mutta herttainen äiti ratkaisi asian oitis, kuiskutteli ja selvitteli eräitä seikkoja, jotka olivat kummastuttaneet kaikkia. **Hänen esityksensä oli seuraavanlainen.** [KHD] Arkadi Ivanovitsh oli melkoinen mies, jolla oli paljon liikeasioita ja suhteita, sanalla sanoen pohatta. Luoja yksin tietää mitä hän lienee ajatellut päättäessään näin äkkiä matkustaa pois ja lahjoittaa näin paljon rahaa, mutta mitään ihmettelyn aihetta siinä ei ollut. Tietysti oli kummallista, että hän oli ihan läpimärkä, mutta ovathan englantilaiset vieläkin eriskummallisempia, eivätkä ylempien säätyluokkien ihmiset yleensäkään välitä, mitä heistä puhutaan, vaan

tekevät kaiken kursailematta. Kenties hän teki tuon tahallaan näyttääkseen ettei pelkää ketään. mutta tärkeintä oli, ettei vierailusta kerrota kenellekään, koska siitä voisi koitua odotamattomia seurauksia. Rahat piti tuota pikaa panna lukkojen taakse - oli kerrassaan siunattu asia, että Fedosja oli ollut keittiössä. Ainakaan asiasta ei saanut mainita katalalle rouva Rösslichille.

Vuori (Pyykkö), s. 471–472

[KD] He went away, leaving them all in a state of extraordinary excitement, but the tender mamma, speaking quietly in a halfwhisper, settled some of the most important of their doubts, concluding that [KHD] Svidrigailov was a great man, a man of great affairs and connections and of great wealth - there was no knowing what he had in his mind. He would start off on a journey and give away money just as the fancy took him, so that there was nothing surprising about it. Of course, it was strange that he was wet through, but Englishmen, for instance, are even more eccentric, and all these people of high society didn't think of what was said of them and didn't stand on ceremony. Possibly, indeed, he came like that on purpose to show that he was not afraid of anyone. Above all, not a word should be said about it, for God knows what might come of it, and the money must be locked up, and it was most fortunate that Fedosya, the cook, had not left the kitchen. And above all not a word must be said to that old cat Madame Resslerich, and so on and so on.

Garnett, s. 422–423

[KD] He walked out, leaving everyone in an extremely excited state. But the tenderhearted mama at once, in a half-whispered patter, resolved some of the more important perplexities, saying that [KHD] Arkady Ivanovich was a big man, a man with affairs and connections, and a very rich one - God knew what was in his head, he chose to go away and so he went, he chose to give money and so he gave it, and therefore there was nothing to marvel at. Of course, it was strange that he was all wet, but Englishmen, for example, are even more eccentric, and such high-toned people never pay attention to what is said about them, and never stand on ceremony. Maybe he went around like that on purpose to show that he was not afraid of anybody. And the main thing was not to say a word about it to anyone, because God knew what might still come of it, and the money should be locked up quickly, and most certainly the best thing in all this was that Fedosya had stayed in the kitchen the whole time, and the main thing was that they should by no means, by no means, by no means ever say anything to that cunning old fox Resslerich, and so on and so forth.

Pevear & Volokhonsky, s. 502